

Tuija Hietaniemi

Lain vartiossa
Poliisi Suomen politiikassa
1917–1948

Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet
Societas Historica Finlandiae

Historiallisia Tutkimuksia 166

Tuija Hietaniemi

Lain vartiossa
Poliisi Suomen politiikassa
1917–1948

Tutkimus on otettu julkaistavaksi Suomen Historiallisen Seuran sarjassa
Historiallisia Tutkimuksia Helsingin yliopiston valtiotieteellisen
tiedekunnan 18.12.1991 antaman painatusluvan perusteella.

Kannen suunnittelu: Tuija Hietaniemi

Kannen kuva: Ratsupoliisi Helsingin Kauppatorilla 1926, osa Sakari Pälsin
valokuvasta. Helsingin kaupunginmuseon kuvakokoelmat.

ISSN 0073-2559
ISBN 951-8915-57-1

Vammalan Kirjapaino Oy
Vammala 1992

Alkusanat

Jouduin ensi kerran tekemisiin poliisin kiehtovan historian kanssa 1980-luvun alussa työskennellessäni professori Heikki Ylikankaan tutkimusapulaisena. Tästä oivasta opista rekrytoiduin silloisen apulaispoliisimestari Viljo Lehkosen aloitteesta Helsingin poliisilaitokselle kokoomaan pääkaupungin poliisin historiaa koskevaa aineistoa. Poliisin turvallisisa suojissa perehdyin kansainvälisestikin katsoen tavattoman viivahteikkaaseen aiheeseeni ja sain suotuisan tilaisuuden toteuttaa työn ensi vaiheet akateemisena opinnäytteenä. Tutkimukseni olen saattanut valmiiksi Helsingin yliopiston poliittisen historian assistenttuurin turvin.

Esitän täten lämpimät kiitokseni kaikille niille, jotka ovat olleet luomassa niin henkisiä, materiaalisia kuin taloudellisiakin edellytyksiä työleni. Kenenkään myötävaikutus ei jää toisen varjoon.

Tapiolassa helmikuulla 1992

Tuija Hietaniemi

Sisällys

I	POLIISI, POLITIIKKA JA POLIISIPOLITIIKKA	11
	1. Instituution synty	11
	2. Poliisipolitiikan elementtejä	23
	3. Tutkimuksen ulottuvuudet	34
II	SUOMALAINEN POLIISIPOLITIIKKA ETSII SUUNTAANSA 1917—1927	38
	4. Kysymys järjestysvallasta 1917	38
	Järjestyslaitokset ja senaatin laillistamisyrittäykset	38
	Porvarillisten järjestysyksiköitten kehitys	44
	Järjestysvalta umpikujassa	49
	5. Tavoitteena määrävahva poliisi — vuosien 1918—1919 poliisipoli- tiikka	55
	Kansalaissodan jälkeiset organisaatiojärjestelyt	56
	Miehistöpolitiikan kysymyksiä	60
	6. Poliisi ja suojeluskunnat	68
	Suojeluskunnat poliisitoimen rinnakkaisorganisaationa	69
	Ratkaisu miehistöpolitiikan ongelmiin: poliisi maalaisvaltaistuu	75
	7. Kysymys poliisitoimen uudistuksesta 1922—1923	78
	Sisäasiainministeri Ritavuori ja poliisipolitiikka	78
	Kallion leikkaukset — suuntaa uudensuomalaiselle poliisipolitiikalle	83
	Valtionpoliisisuunnitelma	88
	Asetus poliisitoimesta	94
	Poliisiorganisaation uudistukset	97
	Poliisikoulutuksen asema vakiinnutetaan	99
	8. Suojeluskunnat ja poliisitoiminta 1920-luvun puolivälissä	101

9. Etsivä keskuspoliisi 1920-luvun poliisihallinnossa	103
10. Sosialidemokraattinen hallitus ja Etsivä keskuspoliisi	107
11. Keskustelu huliganismista ja rikollisuudesta	110
Sosialidemokraattinen hallitus ja poliisitoiminnan uudistukset	112
Maaherrat järjestystä tehostamassa	115
Huliganismia vastaan	117
12. Suuntia	121
III KESKITTYVÄ POLIISITOIMI 1927—1939	126
13. Ajatus itsenäisestä poliisireservistä syntyy	126
14. Poliisi ja suojeluskunnat 1929—1930 kriisissä	134
Järjestysvalta ja vasemmistolevottomuudet	134
Oikeistoliikehinnän vaikutus suojeluskuntien asemaan poliisi-	
reservinä	142
15. Poliisinyrkin synty 1930—1933	151
Liikkuva poliisikomennuskunta perustetaan	151
Poliisitarkastajat	155
Kriisivuosien miehistöpolitiikkaa: suojeluskunnat syrjäytyvät	156
Aseellisen selkkauksen uhka ja Liikkuvan poliisikomennuskun-	
nan vahvistaminen	159
Poliisi ja Mäntsälän selkkaus	161
Poliisinyrkkiä vahvistetaan	167
Henkilönvaihdoksia poliisijohdossa	170
Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistaminen poliittisena	
kysymyksenä	171
16. Poliisiasiain neuvottelukunta ja Liikkuvan poliisikomennuskunnan	
vahvistaminen	175
Poliisi ja oikeistoradikalismi	184
Vielä muutoksia poliisijohdossa	187
Sotilaallistuva ja ammatillistuva poliisi	191
Suojeluskuntien asema vakiintuu	194
17. 1930-luvun lopun poliisi	196
Rikospoliisia uudistetaan	199
18. Voimia	202
IV POLIISI KOTIRINTAMALLA	206
19. Järjestysvalta etsii paikkaansa	206
Poliisin kriisivalmiussuunnitelmat	207

Poliisi talvisodassa	208
Välirauhan ajan ratkaisuja	214
20. Jatkosota: organisaatio arvioidaan uudelleen	219
Jatkosodan poliisinyrkki	221
Muita ratkaisuja poliisitoiminnan tehostamiseksi	226
Poliisiorganisaation sodanajan kehittelyä	230
V POLIISI 1940-LUVUN POLIITTISESSA MUUTOKSESSA	235
21. Sodasta rauhaan	235
Liikkuvan poliisivoiman vahvistaminen ja sen syyt	235
Valtiollinen poliisi	245
22. Puhdistuksen suuntia	246
Kommunisti sisäministerinä	247
Miehistöpolitiikan ongelmia	251
Muutoksia poliisijohdossa	253
Vapaaehtoisvoimat poliisiin apuna	256
Kommunistit poliisivoimissa	257
23. Pelon vuosi	261
Gabrielssonin »sota»	267
Ratkaisujen aika	273
24. Tekijät ja tehtävät	278
Kuviot	282
Taulukot	286
Lähdeviitteissä esiintyvät lyhenteet	297
Lähteet	298
English Summary	306
Hakemisto	317

I Poliisi, politiikka ja poliisipolitiikka

1. Instituution synty

Poliisi on itsenäisenä hallintolaitoksena varsin nuori ilmiö. Se alkoi löytää ensimmäisiä muotojaan 1700-luvun puolella, mutta vakiintui valtiokoneiston selväpiirteiseksi osaksi vasta 1800-luvulla. Lähteistä ei ennen 1700-luvun puoliväliä ole löydettävissä tapausta, jossa poliisilla tarkoitettaisiin tietyn henkilökunnan omaavaa hallintoelintä.¹

Poliisitoiminnan alkuvaiheita koskeva tutkimus on joutunut askaroi-
maan poliisi-käsitteen määrittelemisen parissa, kun mitään poliisiksi kut-
suttua laitosta ei ollut olemassa, vaan sanalla tarkoitettiin laajaa ja jat-
kuvasti muuttuvaa hallintotehtävien joukkoa. Roomalaisen oikeuden vai-
kutuspiiriin kuuluvissa maissa sana sai vähitellen sisäistä hallintoa, hy-
vinvointia, suojelua ja valvontaa tarkoittavan sisällön. 18. vuosisadan
alun Ranskassa se tarkoitti kaupungin hallintoa ja sitä tasapainoa, joka
tämän kautta saavutettiin. Englannissa sana oli sen sijaan täysin tunte-
maton aina 18. vuosisadan puoliväliin saakka, jolloin sitä ryhdyttiin käyt-
tämään ranskalaisten tapaan.²

Poliisi-instituution uloimmat alkujuuret juontavat 16. ja 17. vuosi-
sadan Ranskasta. Pariisiin virranneen väenpaljouden paineessa Châte-
let’hen perustettiin erityinen lieutenant général de police -niminen virka,
jonka haltija hoiti moninaisia hallintotehtäviä sekä toimi tuomarina.³

¹ Ks. erityisesti Alan Williams, *The Police of Paris, 1718—1789* (Louisiana 1979), 5—13.

² Clive Emsley, *Policing and its context 1750—1870* (Oxford 1983), 2—3.

³ Williams, 29, 33.

Myös kaupungin vartiointi liitettiin uuden virkamiehen toimialaan. Sen sijaan maaseudun teillä partioinut, ristiretkien aikaisista kuninkaallisista henkivartioyksiköistä periytynyt maréchaussée oli sotaministeriön alainen.⁴

Poliisi alkoi saavuttaa modernia miesvahvaa, valtiojohtoista ja ennen kaikkea politiikkaan sidottua olemustaan Ranskassa vallankumouksen myötä. 1796 maahan perustettiin poliisiministerin virka, jonka haltijan tuli »panna toimeen ankara valvonta, joka hajottaa nurkkakuntaiset ryhmittymät, ja tehdä tyhjäksi vapautta vastaan tähdätyt salaliitot». Tämä myyttisen aseman saanut Joseph Fouchén virasto kaikkine urkkijoineen ja vaikuttavine hallintoalueineen⁵ ei kuitenkaan ollut kaikkivaltias. Napoleonin hallinto pystytti vuonna 1800 maahan sisäministerin alaisen prefektijärjestelmän. Hänen aloitteestaan myös vanhaa maréchausséeta korvaamaan perustetun santarmiston lukua vahvistettiin suurimmillaan aina noin 30.000 mieheen saakka. Keisari itse kehui santarmistoaan Napolin kuninkaalle todeten sen olevan »mitä tehokkain keino pitää maa rauhallisena, oikea valvontaelin, puoliksi siviili-, puoliksi sotilasviranomaisena, joka on levittäytynyt yli koko maan ja laatii mitä yksityiskohtaisimpia raporteja». Santarmiston tärkeimpiä tehtäviä oli matkustavaisten valvominen. Napoleonin aikaansaannos oli niin ikään, että jo vuodesta 1791 toimineet kaupunginhallinnon valitsevat poliisikomissaarit alettiin nimittää keskushallinnossa prefektien esittämistä henkilöistä.⁶ Tuloksena oli keskusvallan varsin tiukasti kontrolloima järjestelmä.

Ensimmäiset virkapukuiset poliisimiehet, sergents de ville, joita alkuunsa oli satakunta, ilmestyivät Pariisin kaduille maaliskuussa 1829 Martignacin maltillisen hallituksen aikana. Toimenpiteen takana oli poliisiprefektinä tuolloin toiminut Debelleye, joka oli hieman aikaisemmin voimakkaasti tuominnut Pariisin santarmiston liberaalien vaalivoittoa juhlineisiin mielenosoittajiin kohdistamat väkivaltaiset otteet. Debelleye oli myös sitä mieltä, että poliittinen valvonta oli saanut liian keskeisen sijan poliisitoiminnassa.⁷ Poliittisten mullistusten aiheuttamia lyhyitä

⁴ Emsley, 12—14.

⁵ Ks. esim. Jean Tulard, *Le mythe de Fouché*, teoksessa *L'Etat et sa police en France 1789—1914* (Genève 1978), 27—34.

⁶ Emsley, 33—34, 40—42; Thomas R. Forstenzer, *French provincial police and the fall of the second republic* (Princeton 1981), 56—57; Roger Price, *Techniques of repression: the control of popular protest in mid-nineteenth-century France*, *Historical Journal* 1982, 864; P.J. Stead, *The Police of Paris* (London 1957), 45—46.

⁷ Emsley, 57—58.

katkoja lukuun ottamatta tämä luonteenomaisesti siviilihallinnollinen organisaatio osoittautui vakaaksi. Vuonna 1870 Pariisiin kaupunkipoliisivoima oli jo 3.864 miehen vahvuinen.⁸

Kuusi kuukautta Pariisiin mitoiltaan vaatimattoman aloitteen jälkeen Lontooseen perustettiin kooltaan paljon vaikuttavampi virkapukuinen poliisivoima. Englannissa ajatus yhtenäisestä poliisivoimasta oli saanut vastaansa ankaria ennakkoluuloja. Kun Pittin hallitus vuonna 1789 esitti poliisin perustamista Lontooseen, jonka yleistä järjestystä jatkuva voimakas väenlisäys heikensi, torjuivat sekä hallintomiehet että Cityn porvarit ehdotuksen ykskantaan. Middlesexin ja Surreyn toimivaltuuksien puolesta pelkäävät oikeusviranomaiset totesivat lausunnossaan, että kyseessä oli »vaarallinen uudistus, joka merkitsi kansan oikeuksien ja turvallisuuden vakavaa loukkausta».⁹

Mannermaan tapahtumat näyttävät pehmittäneen maaperää uudistuksille Englannissakin. 1792 Lontooseen perustettiin seitsemän suoraan sisäasiainministeriön alaista maistraatinvirastoa, joiden kunkin alaisena oli tusinan verran palkattuja vartiokonstaapeleita. Sisäasiainministeriö korosti puolestaan 1796 antamissaan ohjeissa, että oli tehtävä selvä ero »joutilaitten ja pahatapaisten ihmisten tarkoituksettoman ja suunnitelmattoman kokoontumisen ja mielialoiltaan hallituksenvastaisten henkilöitten toimeenpaneman mellakan kesken, joista jälkimmäisen perimmäisenä päämääränä on Ranskassa tunnettujen epätoivoisten periaatteitten toteuttaminen».¹⁰

Lontoossa 1829 toimeenpannun uudistuksen taustalta on mahdotonta löytää mitään yksittäistä syytä. Tutkijoiden kesken vallitsee joltinenkin sovinto siitä, että uudistusta ei voida selittää suoranaisesti sen paremmin rikollisuuden lisääntymisellä kuin yhteiskuntarauhaa uhkaavien mellakoidenkaan yleistymisellä. Tilastollisesti on voitu myös todeta, ettei rikollisuuden kasvu selitä poliisitoimen kehittämistä yleensäkkään. Näillä tekijöillä on silti sijansa niissä perusteluissa, joita poliisitoiminnan aloittamista tarkoittavista lukuisista mietinnöistä on luettavissa. Kun sisäasiainministeri Sir Robert Peel huhtikuussa 1829 esitteli Metropolitan Policen perustamisasetuksen parlamentille, hän ei kuitenkaan viitannut sen

⁸ Stead, 57—58.

⁹ T.A. Chritchley, *A History of Police in England and Wales* (London 1978), 36—37.

¹⁰ Chritchley, 37—38; John Stevenson, *Social Control and the Prevention of Riots in England, 1789—1829* (teoksessa *Social Control in Nineteenth Century Britain*, ed. by A.P. Donajrodzki, London 1977), 30—31.

paremmin mellakoitsijoihin kuin lisääntyneeseen rikollisuuteenkaan. Esitys hyväksyttiin silti suuremmitta keskusteluitta.¹¹

Englannin muihin suurimpiin kaupunkeihin perustettiin poliisilaitokset 1830- ja 1840-lukujen kuluessa ja myös kreivikuntien poliisivoimia lisättiin 1830- ja 1840-luvun taitteessa. Näiden osalta suoranaisia yhteyksiä mellakointiin on jo kosolti osoitettavissa. Metropolitan Police toimi niin ikään ensimmäiset kymmenkunta vuottaan valtakunnallisena mellakka-poliisina. Chartistilevottomuuksilla taas oli aivan suoranainen vaikutus mm. Birminghamin, Boltonin ja Manchesterin poliisivoimien muodostamiseen 1839 sekä samana vuonna läpi vietyyn lainsäädäntöön, joka oikeutti kreivikunnat rauhantuomarien harkinnan mukaan perustamaan poliisivoimia. Se että vähemmän kuin puolet kreivikunnista käytti tätä tilaisuutta hyväkseen, johtui ennen kaikkea siitä, että paikallis- ja oikeusviranomaiset sekä pelkäsivät valta-asemansa puolesta että maanomistajina katsoivat karsaasti uudesta viranomaisesta koituvia kustannuksia.¹²

Alun perin mellakat oli totuttu tukahduttamaan sotaväen voimin. 1700-luvun lopulta saakka varsinkin Lontoossa kärsittiin myös kaupungin voimakkaan kasvun mukanaan tuomasta levottomuudesta, johon mannermainen kuuhunta sekoitti pelottavaa poliittista väriä. Euroopassa riehuvat sodat verottivat kuitenkin järjestystehtäviin käytettävissä olevan sotaväen määrää eikä joukkojen kurinalaisuuteenkaan täysin luotettu. Paljon visaisemmaksi ongelmaksi osoittautui kuitenkin se, että sotaväen esiintyminen nostatti liikehtijöitten suuttumusta entisestään. Myös radikaali whig-oppositio hyökkäsi asevoimien käyttöä vastaan vedoten kansalaisten vapauksiin ja toiminnasta koituviin kustannuksiin ja sai aikaan riippumattomien edustajien tuella myös aloitteita joukkojen määrän vähentämiseksi. Ns. Peterloon mellakoitten jälkeen 1815 myös radikaali lehdistö liittyi näkyvästi arvostelijoihin. Sisäasiainministeriö kävikin vähitellen entistä haluttomammaksi turvautumaan sotaväkeen levottomuustilanteissa ja ministerin puoleen avunpyyntöineen kääntyneistä

¹¹ Allan Silver, *The Demand for Order in Civil Society: A Review of some Themes in the History of Urban Crime, Police, and Riot* (teoksessa *The Police: Six Sociological Essays*, ed. by David J. Bordua, New York 1967), 3; Emsley, 60–61.

¹² Emsley, 69–71; ks. myös John Field, *Police, Power, and Community in a Provincial English Town: Portsmouth, 1815–1875* (teoksessa *Policing and Punishment in Nineteenth Century Britain*, ed. by Victor Bailey, London 1981), 46–47; David Jones, *Crime, protest, community, and police in nineteenth-century Britain* (London 1982), 119–122, H. Parris, *The Home Office and the Provincial Police in England and Wales, 1856–1879*, *Public Law* 1961, autumn, 246.

rauhantuomareista yhä useampi sai tulla toimeen omine vapaaehtoisineen tai pyytää paikallisen miliisin tai Yeomanry-joukkojen apua.¹³

Poliisitoimen kehittyminen liittyi talous- ja yhteiskuntarakenteen muutokseen laajemminkin kuin pelkästään mellakoitten lisääntymisen kautta. Sosiologi Allan Silver on arvovaltaisessa artikkelissaan korostanut teollistumisen ja pääomavaltaisen talousjärjestelmän synnyn vaikutusta poliisitoimen muodostumiseen.¹⁴ Sotaväen voimin tapahtunut järjestyksenpito ei enää vastannut teollistuneen yhteiskunnan tarpeita. Käytännössä tämä näkyy mm. sisäisten passijärjestelmien muodostumisena. Talousjärjestelmän kehityksen vaikutus näkyy myös yksittäisten kaupunkien kohdalla. Esimerkiksi Liverpoolissa poliisitoimen pystyttämiseen viime kädessä johtanut tekijä oli vaurastuvan kauppialuokan pyrkimys rauhoittaa asuma-alueensa elinkeinolle välttämättömältä, jatkuvasti lisääntyvältä tilapäistöillä elävältä väeltä. Täällä satunnaiset joukkomielentamaiset olivat toissijainen ongelma rikollisuuteen taipuvaisten ja elämäntavoiltaan erilaisten aineiden läheisyyteen verrattuina.¹⁵

Poliisihallinnon rakentaminen Suomeen käynnistyi Venäjän viranomaisten aloitteesta ja kansainvälisesti katsoen varsin varhain. Keisarikunnassa poliisihallinto oli toiminut ranskalaisen mallin mukaan poliittisena valvontaelimenä vuodesta 1718 ja koki viime vuosisadan alkupuolella voimakkaan kehittelyn kauden.¹⁶ Kenraalikuvernööri Steinheil vaati poliisilaitoksen perustamista Turkuun jo 1811.¹⁷ Turun poliisilaitoksen 13.11.1816 annettu perustamisasetus muodosti pohjan myös Helsingin ja Viipurin poliisilaitoksia koskeneille säädöksille. Ensimmäisten poliisilaitostemme hallintomalli ei kuitenkaan perustunut Venäjällä vallinneeseen käytäntöön, vaan sen sisältö oli sopusoinnussa täällä voimassa olleen lain sekä Ruotsin vastaavia laitoksia koskevien säännösten kanssa.¹⁸

Turkuun perustettu kuusimiehinen poliisilaitos kiinnosti myös Helsingin kaupunginisiä, joita meneillään olleista laajoista rakennustöistä

¹³ Stevenson, 32—36.

¹⁴ Silver, 11—12.

¹⁵ Michael Brogden, *The Police: Autonomy and Consent* (London 1982), 43—50.

¹⁶ D.H. Bayley, *The Police and Political Development in Europe*, teoksessa C. Tilly (ed.), *The Formation of National States in Western Europe* (Princeton 1975), 360; Monas, *The Third Department*, 36—48.

¹⁷ Turun lääninkanslian muistio kenraalikuvernöörille 31.10.1811/1351. Kenraalikuvernöörinkanslian (KKK) akti 127/1811.

¹⁸ Hallituskonseljin talousosaston pöytäkirjanote 27.7.1813, Valtiosihteerinviraston (VSV) akti 170 GG 1813.

johtunut työväestön ja sitä myötä järjestyshäiriöiden lisääntyminen huolestutti. Helsingin maistraatti laati kenraalikuvernöörille muistion, jossa se totesi alempisäätyisen vieraan väestön lukuisuuteen ja Viaporin sotilastukikohdan läheisyyteen vedoten, että Helsingissä tarvittiin mitä kipeimmin tiukkaa poliisiilvontaa.¹⁹ Ajatus poliisiilaitoksen perustamisesta ehti jo kariutua kaupungin omiin epäilyksiin, mutta uusi kenraalikuvernööri Zakrevski palautti esityksen hallitsijalle.²⁰ Helsingin poliisiilaitoksen perustamisasetus annettiin 21.2.1826. Poliisiilaitoksen miehistö koostui 12 poliisipalvelijasta.

Suomen ja Venäjän välisen rajaliikenteen keskuksessa Viipurissa poliisiilaitoksen perustaminen otettiin myös esille 1820-luvun alussa²¹, mutta vasta 1834 saattanut suurpalo sai viranomaiset vakuuttuneiksi poliisi-voiman tarpeellisuudesta. Maaherra Mannerheim näet otaksui, että palolla saattoi olla yhteyttä puolalaisten vallankumouksellisten liikehdintään ja pani valmistelutyöt uudelleen vireille. Palon jälkeen kaupunkiin palkattiin poliisimestari ja Viipurin poliisiilaitos perustettiin 1836. Laitoksen palkkalistalle otettiin kolme poliisipalvelijaa.²²

Venäjän vallan ajan ensi vuosikymmenien kaupunkipoliisiilaitosten lukuisista tehtävistä keskeisin oli henkilöilvonta.²³ Muun muassa Turun kaupunginkomendantti valitteli useaan otteeseen vuosina 1815—16 kenraalikuvernöörille, että kaupungin järjestyksenvalvojat löivät jatkuvasti laimin kaupunkiin saapuneitten matkustavaisten ilmoittamisen.²⁴ Poliisiilaitosten tuli näet pitää heistä kirjaa ja tehdä heistä päivittäin ilmoitus senaatin kansliatoimituskunnalle. Poliisimiehet velvoitettiin lisäksi hankkimaan tarkat tiedot toimialueensa asukkaista. Kenraalikuvernöörin poliisille antamissa yksityiskohtaisissa toimintaohjeissa tähdennettiin useasti, että poliisiin oli tarkasti tutkittava vierasmaalaisten matkojen todellista tarkoitusta. Euroopassa esiintynyt levottomuus antoi erityistä aihetta tämän tehtävän korostamiseen. Esimerkiksi huhtikuussa 1848 antamissaan ohjeissa kenraalikuvernööri edellytti, että sellaisia ulkomaalaisia, jotka eivät tule maahan liikeasiain takia, on pidettävä tarkoin silmällä ja lisäksi on pyrittävä hankkimaan selvyys heidän »ajatustensa ja tar-

¹⁹ Helsingin maistraatin muistio 2015/1817, KKK 157/1817.

²⁰ Kenraalikuvernööri Suomen asiain komitealle 20.4.1825, KKK 157/1817.

²¹ Prokuraattorin lausunto 30.7.1822, Senaatin esitys 5.8.1822, VSV 132 O.D. 1822.

²² KKK 361/1834; ks. myös J.W. Ruuth ja Erkki Kuujo, Viipurin kaupungin historia III (Lappeenranta 1975), 52—55.

²³ Ks. esim. Monas, 27.

²⁴ Mikko Ossa, Turun poliisiilaitos 1816—1966 (Turku 1966), 11.

koitustensa puhtaudesta» sekä heidän mahdollisesta tasavaltalaismielisyystään.²⁵ 1800-luvun suomalaiset poliisikamarit toimivat myös tuomioistuimina järjestysasioissa kuten keskieuropallaiset vastineensa.

Hallintohierarkiassa poliisilaitokset sijoittuivat kuvernöörien ja kenraalikuvernöörien alaisuuteen. Vaikka niiden sisäisessä olemuksessa korostui läntinen traditio, niiden toimintaa ohjasivat Venäjän voimistuvan keskushallinnon määräykset. Maistraateilla oli lausunto-oikeus laitoksia koskeneissa asioissa, mutta kaupunginviskaalit menettivät alkuankin vähäisen merkityksensä poliisilaitosten valvojina varsin nopeasti. Kaupungin huomattavista taloudellisista velvoitteista huolimatta 1861 Helsingin poliisilaitoksesta annetussa asetuksessa ei kaupunginviskaalia enää mainittu poliisitoimen virkamiehenä.²⁶

Jo aivan Venäjän vallan ajan alkuvuosina kenraalikuvernööri Steinheil pyrki vahvistamaan myös maaseudun järjestystoimesta keskeisesti vastanneitten nimismiesten asemaa. Heidän palkkaansa korotettiin ja vuonna 1814 nimismiehet saivat 12-kohtaisen ohjesäännön, jonka Steinheil laati prokuraattori Matias Caloniuksen kanssa.²⁷

Jo ohjesäännön laatimisen yhteydessä kenraalikuvernööri oli tähden täntynyt, että maaherrat voivat ilman muuta erottaa toistuneisiin virheisiin ja laiminlyönteihin syyllistyneen nimismiehen.²⁸ Menettelytavan vakiinnutti kuitenkin vasta 24.1.1831 annettu julistus, jossa säädettiin, että maaherrat saivat ilman enempiä toimenpiteitä erottaa määräyskirjalla virkaansa asetetun nimismiehen, mikäli tämä todettiin virantoimituksessa huolimattomaksi tai muuten menetti maaherran luottamuksen. Erottamispäätöksestä ei voinut valittaa. Näin nimismiehistä tuli keisarillisesta keskushallinnosta vahvasti riippuvaisia virkamiehiä.²⁹

Euroopan hullun vuoden Venäjän keskushallinnossa aiheuttama levottomuus ja huoli ulkomailta leviävistä vallankumouksista johti sisä-

²⁵ Ossa, 69, 73–80.

²⁶ Keskushallinnon kehityksestä ks. esim. Orlovsky, 36. Kaupunginviskaalin asemaa poliisitoimessa ryhdyttiin tarkemmin pohtimaan, kun Helsingin poliisilaitos moitti kaupunginviskaaleja tehtäviensä laiminlyömisestä. Poliisimestarin apulaisen virka perustettiin Helsinkiin vuonna 1844, kolme aluetarkastusmiestä saatiin vuonna 1850. Prokuraattori Gadd Uudenmaan läänin kuvernöörille 2.2.1860, KKK 40/1860.

²⁷ Ks. Heikki Ylikangas, Mikä mies oli nimismies?, Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta (Helsinki 1983), 37–40. Steinheilin muistio (pttä) 1814, Matias Caloniuksen muistio Steinheilille 28.12.1813, KKK 132/1814.

²⁸ Steinheilin muistio (pttä) 1814, KKK 132/1814.

²⁹ Nimismiesten erottamiskäytäntöä täsmennettiin erään Turun ja Porin läänissä satuneen valitustapauksen jälkeen. VSV 32/1830, KKK 242/1830. Ks. myös Ylikangas, e.m. artikkeli.

asiainministeriön asemaa vahvistaneisiin järjestelyihin erityisesti sensuurihallinnossa. 1850-luvun alussa pantiin vireille suunnitelmat jonkinlaisen poliisikamarien perustamiseksi myös Suomen maaseudulle. Valtakunnan luoteisrajalla ennakkoluulot kohdistuivat erityisesti Ruotsiin, jossa voimistuneen »demokraattissosialistisen» liikkeen pelättiin leviävän myös Suomeen. Nämä ajatukset vaivasivat myös senaatin talousosaston varapuheenjohtajana toiminutta vaikutusvaltaista talousmiestä ja merkantilistia L.G. von Haartmania, jolla oli kiinteät suhteet poliisihallinnon uudistustarpeita laajasti pohtineeseen kenraalikuvernööri Menšikoviin.³⁰

Maaseudun järjestysvaltakysmykseen Haartman paneutui Menšikovin puututtua asiaan. Tilannetta selvitellessä kirjeessään kenraalikuvernöörille hän väitti, että Suomessa hallitusvaltaa oli sekoittunut tuomiovaltaan ja näiden välinen raja oli järjettömässä määrin hävinnyt. Tästä oli ollut hänen näkemyksensä mukaan seurauksena laajalle levinnyt epäluottamus viranomaisia kohtaan, hallinnon tehottomuus, kansalaisten tottelemattomuus ja mielivalta sekä alimpien kansankerrosten kasvavan moraalittomuuden tulva. Haartman vaati ennen kaikkea, että oikeudenkäyttöä, hallintoa ja kirkkoa valvottaisiin tarkkasilmäisemmin kuin kolmen aiemman vuosikymmenen aikana.³¹

Poliisihallinnon uudistamista pohti salainen komitea³², jonka työkentelyn lähtökohdaksi asetettiin olettamus, että alioikeuksien työmäärä oli pikkuasioiden runsauden vuoksi ylenmäärin lisääntynyt. Komitea sai tehtäväkseen harkita kuvernöörin alaisuudessa toimivien poliisikamarien perustamista maaseudulle.³³ Senaatti suhtautui varapuheenjohtajansa luotsaaman komitean ehdotuksiin kuitenkin hyvin torjuvasti. Ne perustuivat sen mielestä virheellisiin lähtökohtiin ja tähtäsivät varsinkin oikeudenkäyntimenettelyä koskevan lainsäädännön vakavaan järkyttämiseen. Olettamuksen alioikeuksien työmäärän paisumisesta senaatti torjui tilastotiedoin. Senaatti huomautti lisäksi, etteivät kyläoikeudet esitetystä muodostaan myöskään kyenneet puuttumaan akuutteihin epäjär-

³⁰ Erkki K. Osmonsalo, Fabian Langenskiöld. Valtiollinen elämäntyö. Historiallisia tutkimuksia XXIV (Helsinki 1939), 218–221; Monas, 237.

³¹ Kenraalikuvernööri Menšikovin kirjoitus »Poliisivallasta Suomessa» (pttä), L.G. von Haartman Menšikoville 30.10.1851, Kenraalikuvernöörinkanslian salaiset aktit 59/Fc 38 ja L.G. von Haartmanin kokoelma, kirjeet, kansio I.

³² Kenraalikuvernööri Haartmanille 4/16.12.1851 (2668), L.G. von Haartmanin kokoelma, kansio XVII:23.

³³ Kenraalikuvernööri Haartmanille 5/17.12.1851 (849), L.G. von Haartmanin kokoelma, kansio XVII:23.

jestyksiin eivätkä siten täyttäneet poliisiviranomaiselle kuuluvaa keskeytymätöntä valvontatehtävää.³⁴

Ajatus maalaispoliisitoiminnan laajaperäisestä kehittämisestä jäi leppämään kolmeksi vuosikymmeneksi. Maalaispoliisin voimavaroja lisättiin kuitenkin 1854 sallimalla apulaisnimismiesten palkkaaminen. Rajaläänien kuvernöörit saivat niin ikään käyttöönsä lisämäärärahaa ennalta arvaamattomiin tarpeisiin. Samalla määräyksellä vuoden 1851 palkkasäännöllä 26 miehen vahvuuteen nostettua Helsingin poliisivoimaa kasvatettiin vielä 10 miehellä.³⁵

Itämaisen sodan myötä esiin nousseiden Helsingin poliisin uudistus suunnitelmien yhteydessä poliisitoimen ulottuvuuksia täsmennettiin varsinkin näyttävästi lehdistön palstoilla. Keskustelussa ruodittiin poliisitoimen periaatteita ja sisältöä, mutta erityisesti oli esillä kysymys poliisilaitoksen tuomiovallasta. Kiistakumppaneina esiintyivät rikoslainopin ja oikeushistorian professori Gustaf Ehrström ja Uudenmaan läänin kuvernööri J.M.Nordenstam.³⁶ Nordenstam laati Helsingin poliisihallinnon uudistamiseksi suunnitelman, jonka tarpeellisuutta hän perusteli väkiluvun kasvulla sekä sotaväen ja kaupungin lukuisilla julkisilla laitoksilla. Tukholmasta hankkimaansa aineistoon vedoten hän esitti poliisilaitoksen tehtäväkentän huomattavaa laajentamista ja poliisituomioistuimen aseman vahvistamista siirtämällä sille sekä maistraatilta että raastuvan- ja kämnerinoikeuksilta kaikki yleisen järjestyksen ylläpitoa koskevat asiat.³⁷

Professori Ehrström arvosteli suunnitelmaa myrkyllisesti. Erityisesti hän moitti Nordenstamia poliisi-käsitteen väärin ymmärtämisestä, kun tämä ehdotti poliisilaitokselle selkeää tuomioistuintehtävää katsoen sen poliisin ikimuistoiseksi valtuudeksi. Ehrström selitti saksalaisiin poliisialan asiantuntijoihin tukeutuen, ettei tuomiovalta kuulunut poliisille. Se että esimerkiksi Ranskassa ja Saksassa poliisikamarit toimivat tuomioistuimina, johtui hänen mukaansa siitä, että tehtävien jaossa oli syntynyt

³⁴ Senaatin salaisten istuntojen ptk 3. ja 11.2.1853, Senaatin salaiset asiakirjat, Yleisen kanslia ja oikeustoimituskunta n:o 11.

³⁵ Valtiosihteeri kenraalikuvernöörille 20.3./1.4.1854 (223), 3.2.1855 (134), VSV 25/1855. 1851 palkkasäännön uudistus käynnistyi kuvernööri Nordenstamin aloitteesta, kun tämä väkiluvun kasvuun vedoten vaati poliisivoiman lisäämistä. Onni Wiherheimo ja Gabriel Rein, *Kunnalliselämä. Helsingin kaupungin historia III:2* (Helsinki 1950), 295.

³⁶ Nimimerkkien taakse kätkeytyvien kirjoittajien henkilöllisyydestä ks. Veikko Virtanen, *Helsingin poliisilaitoksen uudistus suunnitelmien johdosta vuosina 1857–58 käyty sanomalehtipolemiiikki*, *Suomen Poliisilehti* 11–12/1961, 238–241.

³⁷ Kuvernööri J.M. Nordenstam kenraalikuvernöörille 16.11.1857, KKK 137/1858.

sekaannusta siirryttäessä uuteen järjestelmään. Käytännössä poliisitoimi oli selvästi eriytyneessä oikeuslaitoksesta.³⁸

Kuvernööri Nordenstamin ripeä valmistelutyö joutui vastatuuleen, kun myös lausunnonantajat osoittautuivat tyytymättömiksi ehdotukseen. Asia havaittiin siinä määrin keskeneräiseksi, että senaatti asetti 17.1.1859 asiantuntijoista ja kaupunginhallinnon edustajista kootun komitean valmistelemaan kuvernöörin johdolla uutta asetusehdotusta. Komitea jätti toukokuun alussa 1860 kaksi toisistaan poikkeavaa ehdotusta. Pääkaupungin poliisilaitos sai uuden lainsäädännöllisen pohjan keisarin 6.5.1861 vahvistamalla asetuksella, joka nosti pääkaupungin poliisivahvuuden 40 mieheen. Jo valmistelutöitten yhteydessä oli todettu, että kaupungilla oli entistä paremmat mahdollisuudet osallistua kustannuksiin. Kuvernööri olikin esittänyt Helsingin poliisivahvuuden nostamista peräti 90 mieheen.³⁹

Tämä poikkeuksellisen näyttävä poliisitoimen kehittäminen osuu ajallisesti yksin liberalistisen elinkeinolainsäädännön toteuttamisen kanssa. Niin kuvernöörin perusteluissaan esittämä viittaus kehittyneempiin oloihin kuin kaupunginisten suopeus ja asian osakseen saama runsas huomio-kin osoittavat, ettei poliisikysymys voinut meilläkään olla vailla yhteyksiä elinkeinorakenteessa tapahtuneeseen muutokseen.

Poliisikamarin tuomiovaltaan 1861 asetus ei kuitenkaan vielä tuonut muutoksia.⁴⁰ Tuomiovaltaa rajoitettiin jonkin verran vasta 1869 vahvistetulla uudistuksella kysymyksen noustua esiin valtiopäivillä kämnerin-, laamannin- ja ritarikatselmusoikeuksien lakkauttamisen yhteydessä.⁴¹

Maaseudun järjestystoimen kehityksessä elinkeinorakenteessa 1800-luvun loppupuolella tapahtuneet muutokset heijastuvat erityisen selvästi. Vaikka maalaispoliisin uudistamista joulukuussa 1882 valmistelemaan asetetun komitean vaikuttamista olivat päällimmäisinä vanginkuljetuksessa esiintyneet ongelmat, se näki 1884 valmistuneessa mietinnössään

³⁸ Helsingfors Tidningar 12.6., 16.6., 19.6. ja 17.7.1858 (Förslaget till ny polisstadga för Helsingfors); ks. myös Alf Lüdtke, »Gemeinwohl», Polizei und »Festungspraxis». Staatliche Gewaltsamkeit und innere Verwaltung in Preussen, 1815—1850, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 73 (Göttingen 1981), 56. Poliisin eriytyminen muusta hallinnosta tapahtui Venäjällä selvästi myöhemmin kuin läntisessä Euroopassa. Tästä johtunut hallinnon raskasliikkeys koitui osaltaan koko järjestelmän kohaloksi. Ks. Orlovsky, 19.

³⁹ Senaatti keisarille 12.11.1860, VSV 96/1861.

⁴⁰ Lakivaliokunnan mietintö 27.3.1867, Valtiopäivät 1867, Handlingar, 1017—1018, säätyjen vastaus 29.5.1867, Handlingar, 1056—1057.

⁴¹ Senaatin plenumin ptk 8.3.1869, senaatti keisarille 8.3.1869, VSV 64/1869.

tehtävänsä laajoissa yhteyksissään. Se totesi, että monet uudet olosuhteet edellyttivät maaseudun järjestysvallan tehostamista. Laajentuva kauppa ja tehdasteollisuus vaativat »poliisivallan vireyttä» ja myös puutavaran lauttaus oli komitean tietojen mukaan aiheuttanut monia rettelöitä. Lisäksi komitea kiinnitti huomiota markkinoiden ja muiden väenkokouksien yleistymiseen sekä parantuneitten liikenneyhteyksien aikaansaamaan liikkuvuuden lisääntymiseen. Perusteluittensa lopuksi komitea ainoastaan viittasi varsinkin Vaasan läänissä jo pitkään vallinneeseen väkivaltarikollisuuden korkeaan tasoon ja vanginkuljetuksen ongelmiin. Syvälle käyviin uudistuksiin komitea ei kuitenkaan uskaltanut, vaan perusti ehdotuksensa »mitä likimmin» käytössä olevan järjestelmän kehittämiseen.⁴² Senaatti antoi 1888 valtiopäiville komitean mietinnön pohjalta laaditun esityksen, jossa kaavailtiin kunnallislautakunnan johtaman kunnallisen poliisivoiman muodostamista. Esitys ei kuitenkaan saanut taakseen säätyjen tukea, koska talousvaliokunnan kunnallismiehet olivat sitä mieltä, ettei poliisitoimi tullut hoidetuksi kunnallisena luottamustehtävänä. Kahden erillisen poliisivallan, kunnallisen ja valtiollisen välille pelättiin myös syntyvän ristiriitoja.⁴³

Senaatti piti maaseudun poliisitoiminnan tehostamista kuitenkin ajan vaatimana toimenpiteenä. Se ehdotti keisarille uuden valtiopäiväesityksen tekoa jonkin ajan kuluttua, jotta asia saisi laajempaa kannatusta. Mutta keskusvalta oli vieläkin ripeämmän toiminnan kannalla. Vuonna 1889 keisari määräsi senaatin suorittamaan valmisteluja maalaispoliisireformin toteuttamiseksi hallinnollista tietä ilman säätyjen myötävaikutusta.⁴⁴ Uudistus sai keisarillisen vahvistuksen 1891. Silta- ja jahtivoutien toimet lakkautettiin ja niiden sijaan perustettiin kruunun rahoittamia maalaispoliisikonstaapelin toimia.⁴⁵ Lääninvirvakunnan maalaisvirkamiehet saivat myös erityiset johtosääntönsä perusteellisen valmistelun jälkeen 28.11.1898 vahvistetuilla asetuksilla.⁴⁶

⁴² Komiteamietintö N:o 6/1884, Komitean mietinnöt maapoliisin asiassa, 1—17, 43—44.

⁴³ Hannu Soikkanen, Kunnallinen itsehallinto — kansavallan perusta. Maalaiskunnan itsehallinnon historia (Helsinki 1966), 354.

⁴⁴ Ks. Veikko Virtanen, Maaseudun poliisiuudistus vuoden 1888 valtiopäivien käsiteltävänä, Suomen poliisilehti 10/1961, 212—213, Betänkande om landpolisens förstärkande och ombildning å administrativ väg (12.1.1890), Komitébetänkanden rörande polisen, 4.

⁴⁵ Senatsutskottsbetänkande och förslag, angående polismaktens å landet förstärkande och ombildning på administrativ väg, Komitébetänkanden rörande polisen.

⁴⁶ Komitébetänkanden n:o 7/1892, från komitén för utarbetande af förslag till allmän polisordning för landsbygden samt till instruktion för poliskonstaplar å landet, sekä

Vaikka kenraalikuvernööri Heiden jo maaseutupoliisin uudistuksen valmistelun yhteydessä 1884 kiinnitti huomiota kaupunkien ja maaseudun poliisitoimen epäyhtenäisyyteen ja yhteistoiminnan puutteeseen⁴⁷, sai kaupunkipoliisi odottaa vuoteen 1895 ennen kuin senaatti ryhtyi uudistustyöhön kuvernöörien kiinnitettyä asiaan huomiota. 1880-luvun alkupuolella kaupunkipoliisivoimaa, joka koostui kaikkiaan 278 poliisipalvelusmiehestä ja 103 palovahdista, pidettiin riittävänä kaikkialla teollistuvaa Tamperetta lukuun ottamatta, joka sai poliisilaitoksensa 1891.⁴⁸

Suunnitelmien toteuttamista hidasti se, että jo 1880-luvulla esillä olleisiin ajatuksiinsa palaten kenraalikuvernööri toivoi, että kaupunkipoliisitoimi olisi voitu kattaa kokonaisuudessaan yhdellä asetuksella. Niinpä hän laadituttikin oman ehdotuksensa, josta näkyi pyrkimys keskittää poliisi entistä lujemmin kuvernöörihallinnon alaisuuteen. Mutta senaatti onnistui saamaan tahtonsa läpi. Se katsoi, että kaupunkien oikeus huolehtia poliisihoidosta oli hallitsijoiden vahvistama privilegio, jota ei voitu ilman säätyjen suostumusta poistaa. Näin ollen kenraalikuvernöörin ehdottaman uudistuksen toteuttaminen hallinnollista tietä olisi senaatin mielestä merkinnyt säätyprivilegion loukkaamista.⁴⁹

Kaupunkipoliisiuudistuksen vahvistaneen 15.12.1897 annetun asetuksen yhteydessä hyväksytyt menosäännöt eivät kasvattaneet laitoksien voimavaroja kovinkaan paljon. Uudistuksen toteuttamisen yhteydessä laitosten määrävahvuuden säätäneet menosäännöt kuitenkin erotettiin omaksi kokonaisuudekseen, mikä soi mahdollisuuden entistä joustavammin lisätä poliisihenkilöstön määrää. Kaupunkipoliisin alipäällystön ja miehistön määrävahvuus oli nyt yhteensä 286, joiden lisäksi menosäännöissä mainittiin 35 päällystöön ja virkailijoihin kuulunutta.⁵⁰ Suomen maaseudulla toimi nimismiesten ja kruununvoutien lisäksi vuonna 1892 kaikkiaan 525 silta- ja jahtivoutien sijaan astunutta poliisikonstaapelia. Asukaslukuun suhteutettuna tämä merkitsi kaupungeissa yhtä poliisia tu-

Anmärkningar af vederbörande guvernörer samt särskilda kronofogdar med flere tjenstemän framställda mot de förslag till allmän polisordning för landsbygden samt till instruktion för poliskonstaplarna å landet hvilka uppgjordes af en utaf Kejsertliga senaten den 10. Februari 1891 för ändamålet nedsatt komité, Komitébetänkanden rörande polisen 1884—1900.

⁴⁷ Kenraalikuvernöörin kirjallinen esitys senaatin istunnossa 12.5.1884, Komitébetänkanden rörande polisen 1884—1900/1886, 1—2.

⁴⁸ Sama, 4—35; asetus 18/30.12.1890; Veikko Virtanen, Tampereen poliisikamarin perustaminen vuonna 1891 ja sen toiminnan alkuvaiheet, Suomen poliisilehti 1/1959, 34—35.

⁴⁹ Senaatin lausunto 30.11.1896 keisarille, VSV 50/1897.

⁵⁰ Asetukset kaupunkien poliisilaitoksista 15.12.1897.

hatta asukasta kohti, maaseudulla yhtä poliisia kolmeatuhatta asukasta kohti.⁵¹

Mistään levottomuustilanteissa tehokkaasta poliisivoimasta ei vielä voida puhua. Levottomuudet varauduttiin tukahduttamaan sotaväen voimin. Tätä silmällä pitäen annettiin 20.1.1896 keisarillinen tiedonanto, jolla määriteltiin poliisin oikeus pyytää virka-apua sotaväeltä tilanteissa, joissa sen omat voimat eivät riittäneet.

1890-luvulla toteutettu kaupunkipoliisilaitosten uudistus vei mensesään myös poliisikamareilla vielä olleen tuomiovallan. Tämä periaatteellisesti merkittävänä pidetty asia ratkesi rikoslakiuudistuksen vanavedessä, kun poliisikamarien yhteydessä toimineille tuomioistuimille jäi vain tehtäviä, jotka voitiin vaikeuksista siirtää maistraattien käsiteltäviksi. Uudistus vakiinnutti myös poliisilaitosten jakautumisen toimialan mukaisiin osastoihin. Niin ikään poliisimiehistön kouluttamiseen alettiin kiinnittää huomiota ja Helsingin ja Turun poliisilaitoksiin esitettiin perustettaviksi erityiset osastot, joiden tehtävänä oli valmistaa »kunnollisia ja taitavia» poliisimiehiä.⁵²

2. Poliisipolitiikan elementtejä

Poliisi oli jo alun perin selvästi sidoksissa poliittiseen tilanteeseen. Lisäksi valtiovallan ote siitä oli ratkaiseva. Edelleen sille oli jo ominaista miesvahvuus: Lontoon Metropolitan Policen rullissa oli sen ensimmäisenä toimintavuonna 2.800 miestä, pienen Helsingin poliisista suunniteltiin 1861 uudistuksen yhteydessä 90-miehistä. Myös miesvahvuuden kautta poliisi oli yhteydessä poliittiseen tilanteeseen, muistakaamme vain Napoleonin keisariaikaa, jolloin santarmiston määrä Ranskassa nousi ennennäkemättömän suureksi.

Mutta tehokas valtiovallan väline poliisista tuli vasta, kun oli luotu keinot instituution ominaisuuksien ja toiminnan ohjaamiseksi. Pelkkä suuri koko ei riittänyt takaamaan poliisin luotettavuutta ja tehoa. Poliisipolitiikan, poliisitoiminnan ohjailun keinovarojen olennaisimmat osat, miehistöpolitiikka ja siihen sisältyvä ammatillistuminen vaativat kehittä-

⁵¹ Betänkande angående löneförbättring för poliskonstaplar på landet (3.12.1900). Komitébetänkanden rörande polisen 1884—1900.

⁵² Senaatin esitys keisarille 28.5.1895, VSV 50/1897.

tyäkseen useita vuosikymmeniä. Silti niiden alkuidut ovat löydettävissä jo 1800-luvulta.

Vielä 1800-luvulla ja paikoin pitkään sen jälkeenkin poliisin tointa ei pidetty ammattina vaan poliiseiksi ryhtyivät pikemminkin miehet, joilla ei sattunut olemaan muuta, paremmin palkattua työtä. Suurista kaupunkipoliisivoimista tuli näin koostumukseltaan hyvin työläisvaltaisia, mutta myös sotilaita suosittiin poliisimiehistöä värvättäessä. Niin ikään miehistön vaihtuvuus pysyi jatkuvasti hyvin voimakkaana.⁵³ Tällainen epävakaisuus verotti laitoksen tehoa ja luotettavuutta varsinkin kriisitilanteissa.

Miehistön valikointia tutkittaessa sosiaalisen taustan yksioikoinen tulkitseminen johtaa kuitenkin umpikujaan. Useimmissa poliisimiehistön sosiaalista taustaa selvitellessä tutkimuksissa on todettu, että miehet rekrytoituivat valtaosin työväen joukosta, Englannissa jopa ammattitaidottomasta työväestä. Poliisin toimeenpanema kontrolli ei näin näytä tukeutuneen miehistön asiakkaitaan korkeampaan sosiaaliseen lähtökohtaan. Ainoastaan Yhdysvalloista on tietoja, että poliisimiehistö koostui pääasiassa ammattitaitoisista työläisistä, kun taas pidätetyt olivat suurimmalta osin sekatyöväkeä.⁵⁴

Jo ensimmäisissä miehistöratkaisuissa kyse näyttää pikemminkin olleen paikalliselle väelle riittävän vieraan poliisivoiman hankkimisesta. Niinpä Lontoon Metropolitan Police pyrittiin jo alkuvaiheessaan värväämään kaupungin ulkopuolelta. Royal Commission teki menettelytavasta nimenomaisen päätöksen, kun havaittiin, että levottomuustilanteissa paikallisesta väestöstä rekrytoidut poliisimiehet nostattivat mielenosoittajien ärtymystä entisestään. Yksikön toimintakykyä varmistettiin edelleen sillä, että poliisimiehiä kehoitettiin pidättäytymään yhteydenpidosta asiakkaitensa kanssa virkatoimen ulkopuolella.⁵⁵ Myös 1800-luvun alun Ranskassa poliisivoimia rekrytoitiin aivan tietyiltä alueilta.⁵⁶ Yh-

⁵³ Ks. esim. Stead, 54, Emsley, 62—65.

⁵⁴ Mark H. Haller, *Historical Roots of Police Behavior: Chicago, 1890—1925*, *Law and Society Review*, Winter 1976, 305; Wilbur R. Miller, *Police Authority in London and New York City 1830—1870*, *Journal of Social History*, Winter 1975, 94, 101. Yhdysvalloissa poliisimiehet olivat 1800-luvulla myös eurooppalaisia kollegoitaan selvästi paremmin palkattuja, mikä teki myös korkeampiin sosiaaliryhmiin kuuluneiden hakeutumisen poliisipalvelukseen mahdolliseksi. Roger Lane, *Urban Police and Crime in Nineteenth-Century America*, teoksessa *Crime and Justice. An Annual Review of Research*, vol 2, ed. by Norval Morris and Michael Tonry, London/Chicago 1980), 13.

⁵⁵ Silver, 10—11; Lane 1980, 12, ks. myös Field, 52.

⁵⁶ Carlo Baudi di Vesme, *Trasformazioni istituzionali: alcune osservazioni sulla evo-*

dysvalloissa muualta kotoisin olevien värväämiseen alettiin turvautua 1890-luvulla voimakkaitten ja väkivaltaisten lakkoliikkeitten ajamana.⁵⁷

Vaikka englantilaiset suhtautuivat julkisuudessa välistä jopa tunteen-omaisen kauhistuneesti ranskalaisten keskitettyyn ja runsaasti sotilaallisia aineksia omaavaan poliisiorganisaatioon, he itse sovelsivat mannermaista mallia muistuttavia ratkaisuja poliittisesti erittäin vaikeassa Irlannissa. Pian Irlannissa omaksuttua järjestelmää alettiin käyttää myös brittien useimmissa siirtomaissa. Vakavien talonpoikaislevottomuuksien vuoksi maahan muodostettiin Irlannin asioitten ministerinä toimineen Robert Peelin johdolla jo 1800-luvun toisella vuosikymmenellä »rauhanturvajoukot», joista 1836 luotiin kuuluisa Irish Constabulary. Irlannissa taistelu levottomuuksia vastaan oli erityisen vaikeaa, koska tyytymättömyys kanavoitui paikallisyhteisöön lujasti juurtuneiksi ja muotoaan alati muuttaviksi salaseuroiksi. Aiheellisesti kosta pelkäävä paikallinen järjestysvalta osoittautui tällaisissa oloissa täysin voimattomaksi. Niinpä Irish Constabularysta tehtiin paitsi varsin kookas ja hyvin aseistettu, myös keskitetysti johdettu ja kasarmoitu poliisivoima, jonka miehistön tausta ja mielenlaatu selvitettiin perinpohjin.⁵⁸

Järjestysvallan sidonnaisuus paikallisyhteisöön oli järjestyksenpidon suurin ongelma myös Ranskassa, jossa 1840- ja 1850-luvulla elintarvikkeitten puute sai aikaan runsaasti levottomuuksia. Vähälukuiset paikalliset viranomaiset eivät koston pelossa uskaltaneet ryhtyä toimenpiteisiin. Santarmistoa oli Napoleonin valtakauden päätyttyä tuntuvasti supistettu, mutta mellakoitten torjuna tämä keskusvaltaan lujasti sidottu organisaatio oli keskeinen. Se herätti väestössä sekä kunnioitusta että pelkoa ja siten salpasi mellakoitsijoiden mielenkuohua. Sotaväen käyttö sen sijaan osoittautui ongelmalliseksi paitsi sen aiheuttaman ärtymyksen vuoksi myös siksi, että joukot olivat tällaisiin tehtäviin tottumattomia. Sotaväen johto suhtautuikin äärimmäisen haluttomasti järjestyksenpitoon.⁵⁹

Vakavien levottomuuksien vaikutus poliisin kehitykseen on nähtävissä

luzione della polizia durante la restaurazione in Francia, Rivista italiana di studi napoleonici 1980, 79.

⁵⁷ Cyril D. Robinson, The deradicalisation of the policeman: a historical analysis, Crime and Delinquency 1978 (24):2, 135.

⁵⁸ Nämä ajatukset Peel esitti jo vuonna 1829. Broeker, 198—201; Emsley, 60; Tom Bowden, The breakdown of public security (London 1977), 18—19; Galen Broeker, Rural disorder and police reform in Ireland, 1812—1836 (London/Toronto 1970), erityisesti 7—10, 45, 201, 225—226.

⁵⁹ Price, 861, 864, 867—871.

selkeästi myös Yhdysvalloissa. Erityisesti 1870-luvun lakkolevottomuuksien tukahduttamiseen käytettiin aluksi valtionmiliisiä, joka myöhemmin tunnetaan kansalliskaartin nimellä. Tilanteet osoittautuivat vaikeasti hallittaviksi, kun kaartilaiden esiintyminen ärsytti mielenosoittajia entisestään ja monissa tapauksissa järjestysvoimia siirtyi myös lakkolaisten puolelle. Näin jouduttiin siviilijärjestysvoimien puutteessa entistä suuremmassa määrin käyttämään varsinaisen sotaväen apua järjestyksenpidossa. Järjestysvallalta tällaisissa tilanteissa vaadittavia ominaisuuksia pohdittiinkin ensimmäiseksi sotaväen johdossa. Kun miehistön suhteet melakoitsijoihin näyttivät aiheuttavan ongelmia, muotoutui täälläkin tavoitteeksi persoonaton, ammattimainen järjestysvalta, joka olisi paikallisista poliittisista ristiriidoista riippumaton. Tällaisen ammattipoliisivoiman ajatuksen toi päivänvaloon USA:n sotaministeri George Washington McCray, joka kirjasi sen vuosiraporttiinsa 1877 suuren rautatielakon kokemuksia eritellessään. Hän totesi, että »viileyttä, ryhtiä ja ehdotonta määräyksien noudattamista on vaadittava sotilailta, joiden on käsiteltävä kiihtynyttä ja raivokasta väkijoukkoa; ja nämä ominaisuudet voidaan saavuttaa vain koulutuksen avulla. Kokemattomien kansanmiliisijoukkojen piiristä näitä ominaisuuksia löytää harvoin.» Ministeri korosti, että kurinalainen ja koulutettu poliisivoima oli kaupungille välttämätön.⁶⁰

1900-luvun puolella suurimpien työnantajien painostus johti useissa USA:n osavaltioissa erityisten valtionpoliisien perustamiseen. Näiden miehistöt pidettiin kasarmoituina ja sijoitettiin keskitetysti suuriin yksiköihin. Tällaisiin miehistöihin ei paikallisilla mielialoilla ollut juuri vaikutusta. Sen jälkeen kun kansalliskaarti oli ensimmäisen maailmansodan aikana muutettu liittovaltion asevoimaksi, valtionpoliiseja perustettiin tähän vedoten vielä lisää.⁶¹

Keskitetty johto, kasarmointina toteutettu eristäminen paikallisesta väestöstä ja lopulta miehistön kouluttaminen poliisiammattiin merkitsivät poliisin ominaisuuksien määrätietoista muokkaamista. Kuten amerikkalainen rikosoikeuden professori Cyril D. Robinson on todennut, ne ovat keinoja miehistön lojaliteetin siirtämiseksi luokalta tai ryhmältä valtiolle.⁶² Organisaation keskittyneisyysaste ja miesvoiman sijoittelu jäivät tilanteitten mukaan muuttuviksi poliisin ohjailutekijöiksi. Sen sijaan ammattimaisuus vakiinnutti vähitellen 1900-luvun kuluessa asemansa ja siitä

⁶⁰ Robinson, 135—136, 141.

⁶¹ Robinson, 137; Lane, 17.

⁶² Robinson, 131.

tuli poliisi-instituution vallitseva ominaisuus. Poliiseja ryhdyttiin kouluttamaan ensiksi manner-Euroopan maissa 1800-luvun loppupuolella. Saksassa poliisikoulutus oli jo 1920-luvulla varsin vaativa ja monivaiheinen prosessi, joka soi tilaisuuden useaan kertaan arvioida miehen kelpoisuutta. Englannissa toiminta alkoi 1900-luvun ensi vuosikymmenellä, mutta vakiintui vasta 1930-luvulla. Pohjoismaissa poliisikoulutus käynnistyi 1900-luvun toisella vuosikymmenellä.⁶³

Suomessa elinkeinorakenteen muutoksesta ja siitä johtuneista ilmiöistä pääasiallisen käyttövoimansa saaneiden poliisitoimen tehostamispyrkimysten rinnalle nousi 1880-luvulta alkaen venäläisen hallinnon entistä aktiivisempi linja kenraalikuvernööri Heidenin ryhdyttyä ajamaan täälläkin poliisihallinnon yhtenäistämistä ja selkiyttämistä. Vuosisatojen taitteessa alkanut venäläistämispoliittikka vaikutti poliisitoimen kehitykseen sitäkin näkyvämmiin.

Kenraalikuvernööri Bobrikovin vaatimuksesta Suomeen järjestettiin poliittinen santarmisto, joka 1903 vahvistetun ohjesääntönsä nojalla sai samat oikeudet ja valtuudet kuin poliisillakin oli. Uudistusten jälkeen Venäjän vuonna 1817 itävaltalaisen mallin mukaan perustettu santarmisto toimi täydessä mitassaan myös Suomessa. Nyt suomenmaalaisen santarmihallituksen palveluksessa oli kaikkiaan 197 vakinaista miestä, kun aiemmin täällä toimi ainoastaan sotapoliisitehtäviä hoitaneita santarmeja.⁶⁴

Poliisilaitosta vahvistettiin tuntuvasti erityisesti Helsingissä, jota Bobrikov piti »hallituksenvastaisen agitaation keskuksena», mutta myös muissa kaupungeissa sekä maaseudulla. Myös maistraatit menettivät sananvaltansa poliisia koskeneissa asioissa. Ensimmäisen routakauden aikana uusia poliisilaitoksia perustettiin peräti kolmeentoista Suomen kaupunkiin. Helsingin poliisimestariksi vuonna 1901 nimitetty everstiluutnantti Ferdinand Alexander Carlstedt laati heti toimeensa astuttuaan ehdotuksen laitoksensa vahvistamisesta. Poliisimestari ehdotti mm. osoitetoimiston perustamista, »jotta poliisi voisi olla tarkoin selvillä väestöstä ja voisi ehkäistä kaikenlaatuiset epäjärjestykset» ja läpi vuorokauden päivystävien talonmiesten asettamista kaikkiin kiinteistöihin. Talonmiesten teh-

⁶³ Bayley 1975, 337, Hsi-Huey Liang, *Die Berliner Polizei in der Weimarer Republik* (Berlin 1977), 62; Komiteanmietintö 7/1926 (Komitea poliisiovetuksen järjestämiseksi maassa), 18–23.

⁶⁴ A. Aromaa, Santarmilaitoksen toiminta Suomessa, *Suomen Poliisilehti* 4/1959, 127; Osmo Jussila, Suomen santarmihallituksen toiminnasta toisella sortokaudella, *Historiallinen Aikakauskirja* 3/76, 198.

tävänä olisi ollut ennen kaikkea asukkaiden valvonta. Vaikka kaupunginvaltuusto asettui kaavailujen laittomuuteen vedoten vastustamaan jyrkästi poliisimestarin suunnitelmia, Helsingin poliisilaitos sai vuonna 1903 miltei Carlstedtin esittämiin mittoihin yltäneen uuden menosäännön, jonka mukaan sen palkkalistoilla oli tilaa yhdentoista komisarion lisäksi 21 ylikonstaapelille ja 320 konstaapelille. Asukaslukuun suhteutettuna tämä merkitsi 3.6 poliisia tuhatta asukasta kohti.⁶⁵

Olennaista ei kuitenkaan ollut pelkästään poliisimiehistön lisääminen, vaan myös sen venäläistäminen. Kenraalikuvernööri oli saanut havaita, että tšekäläiset poliisimiehet välttivät Venäjän intressien palvelemista ja olivat päin vastoin osallistuneet suuren vastalauseadressin nimien keruuseen.⁶⁶

Poliisimiehistön venäläistäminen toteutettiin liittämällä poliisilaitoksia koskeviin asetuksiin vaatimus poliisimiehistön venäjän kielen taidosta. Venäläistämisen mittasuhteista antaa kuvan Helsingin tilanne. Pääkaupungin poliisilaitoksen miehistöstä oli vuosina 1904—05 venäläisiä keskimäärin noin kolmannes, keskeisimmissä poliisipiireissä jopa puolet. Poliisin vahvistamisen ja uudelleen muotoilemisen taustalla olivat venäläisen hallinnon yleisvaltakunnalliset tavoitteet. Heinäkuussa 1905 santarmipäällikkö kehuikin Helsingin poliisia »täysin uudistetuksi» ja »luotettavaksi aseeksi hallituksen käsissä». ⁶⁷ Poliisivoiman venäläistäminen ei kuitenkaan Suomessa osoittautunut keskusvallan kannalta onnistuneeksi ratkaisuksi, vaan johti farssinomaisiin yhteenottoihin ja oikeusjuttuihin poliisin ja kaupunkilaisten kesken.⁶⁸

Poliittisen tilanteen muutos Venäjällä ja Suomen autonomisten oikeuksien palauttaminen toivat mukanaan täysin uusia ilmiöitä suomalaisen poliisitoimeen. Santarmisto menetti poliisivaltuutensa santarmistohjesäännön kumouduttua marraskuun manifestiin, eikä senaatti enää 1906 ottanut menoarvioon laitoksen ylläpitoon tarkoitettuja varoja. Suurlakon puhjettua venäläistetty poliisi lakkasi toimimasta. Helsingissä kaupunginvaltuusto otti järjestyskysymyksen käsiteltäväkseen, koska voimas-

⁶⁵ Osmo Jussila, Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899—1914. Historiallisia Tutkimuksia 110 (Forssa 1979), 56—57; Yrjö S. Vaarama, Helsingin poliisilaitoksen historiikkia vv. 1826—1951 (1951), 60—62.

⁶⁶ Tuomo Polvinen, Valtakunta ja rajamaa, N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898—1904 (Juva 1985), 123.

⁶⁷ Jussila 1979, 56—57; venäläisten määristä Helsingin poliisilaitoksessa ks. vuosikerptomusaineisto 1901—05, Helsingin poliisilaitoksen (HPL) kanslian arkisto, VA.

⁶⁸ Ks. esim. Vaarama, 64.

Poliisi ilmestyy suurimpien kaupunkien katukuvaan 1800-luvun kulussa, absolutismin ajan yhteiskuntarakenteiden murtuessa ja uuden, vaihdantataloudelle perustuvan teollisuusyhteiskunnan etsiessä muotojaan. Perinteiset järjestyksenpitäjät, maaseudulla liikkuneet sotaväenosastot ja kaupunkien palovartijat eivät enää soveltuneet teollistumisen myötä syntyneiden laajojen ja tiheään asuttujen kaupunkiyhteisöjen valvontaan eivätkä työväen lakkolevottomuuksien tukahduttamiseen.

Suomessa poliisi saavutti ensi kerran joukkotoiminnan ehkäisemiseen riittävät mitat perustuslaillisen senaatin vuosien 1905-07 Helsingissä, kun keisarivallan otteen höltyminen teki mahdolliseksi kehittää poliisia voima-peräisesti ja omia poliittisia voimasuhteitamme vastaavasti. Mm. mella-koiden tukahduttajana tehokas ratsupoliisi sai runsaasti uusia voimavaroja. Ratsupoliisien osasto Helsingin vielä puurakenteisella Pitkälläsillalla 1905. (Kuva Helsingin kaupunginmuseo.)

sa olevan kunnallisasetuksen mukaan kunnan tuli huolehtia järjestyksenpidosta. Valtuusto asetti valiokunnan, joka yritti saattaa kaupunkiin vasta perustetut porvarilliset, lähinnä ylioppilaista koostuneet suojelukaartit sekä työväestön keskuudessa muodostetut järjestyskaartit yhteistoimintaan yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi. Yhteistä periaatteellista pohjaa ei kuitenkaan löydetty.

Suomalaisessa yhteiskunnassa kyteneet muutospaineet alkoivat niiden päivien valtiollisessa tyhjiössä ilmentyä työväestöä edustavien ryhmittymien entistä rohkeampina vaatimuksina ja kehoituksina joukkotoimintaan. Kun maan porvarilliset piirit tukivat suurlakkoa tsaarinvallan Suomen autonomiaa rajoittaneiden toimenpiteitten kumoamiseksi, työväestö liitti taisteluun oman yhteiskunnallisen asemansa parantamiseen tähänneet tavoitteet vaatien muun muassa väliaikaisen hallituksen valitsemista maalle. Niinpä marraskuun neljännen päivän istunnossa, suurlakon vielä jatkuessa, Helsingin kaupunginvaltuuston puheenjohtaja totesi, että työväen järjestyskaartit olivat ilmeisesti liittyneet yhteen yhteiskunnanvastaisten aineiden kanssa. Tämän johdosta kaupunkiin päätettiin ryhtyä organisoimaan poliisilaitosta.⁶⁹

Suurlakkoa seuranneina kuukausina Suomen kaupunkipoliisilaitokset kävivät läpi ennennäkemättömän laajentumisen kauden. Myöskään kaupunginisten suhtautumisessa uusiin poliisikustannuksiin ei ollut enää nähtävissä jälkeäkään 1800-luvun pidättyväisyydestä. Helsingissä kaupunginvaltuusto myönsi omista käyttövaroistaan marraskuussa 1905 määrärahan peräti 700-miehisen poliisireservin perustamiseen »järjestyksen ja turvallisuuden takaamiseksi näinä poliittisesti levottomina aikoina». Kaupunginvaltuusto piti lisäksi toivottavana, että miehistö niin suurelta osin kuin mahdollista värvättäisiin Suomen sotaväessä palvelleen aineksen keskuudesta. Edelleen toivottiin miehistön kasarmoimista.⁷⁰

Uutta poliisimiehistöä oli tarkoitus värvätä erityisesti Pohjanmaalta ja Karjalasta, koska uskottiin, että työväenjärjestöjen toiminta ei siellä olisi ollut yhtä menestyksellistä kuin etelän taajamissa ja koska vastarinta näillä alueilla oli ollut voimakkainta. Yritys tuotti kuitenkin pettymyksen. Tavoiteltua maalaisperäistä ainesta ei saatu kokoon ja osa uuden poliisin varsin kaupunkilais- ja työläisvaltaisesta miehistöstä osoittautui myös kaupungin rauhattomille aineksille myötämieliseksi. Tämä johti sii-

⁶⁹ Vaarama, 71—76.

⁷⁰ Helsingfors stadsfullmäktiges handlingar 28/1905.

hen, että vuonna 1906 Viaporin kapinaksi kutsuttujen levottomuuksien aikana osa Helsingin poliiseista ryhtyi lakkoon.⁷¹

Poliisien määrä sen sijaan onnistuttiin kohottamaan ennen näkemättömiin lukuihin. Kuten kuviosta 1 nähdään, oli poliiseja Helsingissä vuonna 1906 peräti yli seitsemän tuhatta asukasta kohti. Maalaisperäisen aineksen osuus pääkaupungin poliisivoimasta jäi tuolloin alle viiden prosentin. Myöskään haluttua sotilasainesta ei ollut entisessä määrin saatavissa, koska Suomen sotaväki oli ensimmäisen venäläistämiskauden aikana lakkautettu. Kun entisiä sotilaita 1800-luvun lopun helsinkiläisestä poliisimiehistöstä oli ollut yli puolet, oli laitosta suurlakon jälkeisinä vuosina palvelleista miehistä vain noin kolmannes sotilaskasvatuksen saaneita.⁷²

Uudistetun poliisin johto koostui Venäjällä palvelleista suomalaisupseereista. Merkittävimpiä heistä olivat Helsingin poliisimestarina 1906—11 toiminut K.E. Berg, Helsingin poliisimestarin vanhempana apulaisena toiminut Bruno Jalander sekä Ilmari Helenius, joka vastasi miehistön kouluttamisesta.

Vaikka levottomuudet vuonna 1906 rajoittuivat pääkaupungin ympäristöön, käyttivät myös maakuntien viranomaiset tilannetta hyväkseen kasvattaakseen poliisivoimaansa. Esitysten perusteluista on nähtävissä, että viranomaiset pitivät työväenluokkaa järjestyshäiriöitten kasvualustana. Perusteluissa viitattiin paitsi viinankäyttöön ja rikollisuuteen, myös lakkoliikehdintään ja järjestyshäiriöitä aiheuttavaan teollisuuslaitoksissa työskentelevään irtaimeen väestöön. Toisaalta suomalaiset vaikuttajat, ensimmäisenä Leo Mechelin, olivat omaksuneet sen kannan, ettei järjestysvallan avuksi myöskään tulisi kutsua venäläistä sotaväkeä.⁷³ Tsaarinvallan kontrollin heikennyttyä työväestön joukkotoiminnasta nousi uhka⁷⁴, josta nyt tuli määräävä tekijä porvarillisten ryhmittymien poliisipoliittisille toimintalinjoille. Keisarimahdin valtakuntamme autonomiaa rajoittaneen otteen höltyminen teki tarpeelliseksi ja tarkoituksenmukaisiksi ratkaisut, jotka varmistivat, että järjestyksen säilymisestä maassa kyettiin täysin omin voimin huolehtimaan.

Kaksi päivää Hakaniemen mellakan jälkeen senaatti teki hallitsijalle

⁷¹ Kenraalimajuri Rafael Schaumanin muistelmia, Suomen poliisilehti 23—24/1935; Jussila 1979, 150.

⁷² Vuosikertomukset 1892—96, 1906 ja 1910, HPL kanslian arkisto (HPLK).

⁷³ Jussila 1979, 151—152.

⁷⁴ Ks. esim. Pertti Luntinen, F.A. Seyn. A Political Biography of a Tsarist Imperialist as Administrator of Finland, *Studia Historica* 19 (Jyväskylä 1985), 46.

esityksen maan poliisivoimien vahvistamisesta. Myös kenraalikuvernööri piti poliisin vahvistamista välttämättömänä erityisesti Helsingissä, koska siellä oli käynnissä »varsin ankara luokka- ja puoluetistel» ja koska pitkät lakot olivat köyhdyttäneet ja katkeroittaneet työväkeä. Vaikka esitys oli kiireessä ylimalkaisesti laadittu, se sai keisarin hyväksynnän, mikä merkitsi runsaita, Bobrikovin aikoihin verrattuna moninkertaisia määrärahoja suomalaisen poliisitoimen kehittämiseen.⁷⁵ Helsingissä poliisien määrä nousi suurimmillaan noin 750:een, mikä merkitsi peräti noin 7.4 poliisia tuhatta asukasta kohti.⁷⁶

Paitsi miehistön tuntuvaa lisäystä myös poliisilaitosten muita toimintaedellytyksiä ryhdyttiin uusien määrärahojen turvin kohentamaan. Melkattilanteisiin varauduttiin ratsuosastoja vahvistamalla: Helsingissä toimi noina vuosina peräti 80 ratsun poliisiyksikkö.⁷⁷ Myös osoite- ja passitoimistot perustettiin Helsinkiin näinä perustuslaillisen myötätuulen vuosina, jolloin väestövalvontaan kiinnitettiin erityistä huomiota. Henkilöiden rekisteröinnissä otettiin käyttöön uusia, manner-Euroopassa kehitettyjä systemaattisia menetelmiä, mm. sormenjälkien otto ja valokuvaus.⁷⁸

Poliisireservin koulutus oli sotilaallispainotteista sulkeis- ja avojärjestysharjoituksineen. Lisäksi koulutukseen sisältyi ampumarjoituksia, voimistelua sekä järjestyssääntöjen opiskelua. Tällaisella ohjelmalla poliisimiehiin pyrittiin kasvattamaan »ryhdikkyyttä, urheutta ja ulkoista kurinalaisuutta». Sotilaallista koulutusta pidettiin tarpeellisena erityisesti sellaisten tilanteitten varalta, joissa poliisi joutui tekemisiin suurten väkijoukkojen kanssa. Tässä mielessä kiinnitettiin erityistä huomiota rat-supoliisien valmentamiseen.⁷⁹

Sekä vallankumouksellisten aineiden toiminta Suomen alueella että omien separatistiemme pyrkimykset aiheuttivat pian perustuslaillisen kauden alettua venäläisille jälleen päänvaivaa, kun uudistettu poliisi osoitautui haluttomaksi yhteistyöhön keisarikunnan viranomaisten kanssa. Sekä pääministeri, santarmijohto että keisari olivat yhtä mieltä siitä, että Suomessa tarvittiin uusia miehiä ja uutta järjestystä.⁸⁰

⁷⁵ Jussila 1979, 152—155.

⁷⁶ Vuosikertomusaineisto 1900—1929, HPLK.

⁷⁷ Vuosikertomus 1906, HPLK; Ossa, 89.

⁷⁸ Vaarama, 82.

⁷⁹ Jussila 1979, 155—156, ks. myös Kenraalimajuri Schaumanin muistelmia, Suomen poliisilehti 23—24/1935.

⁸⁰ Luntinen, 66—72.

Kenraalikuvernööri Seynin astuttua marraskuussa 1909 virkaansa suomalaisen virkakunta joutui sotilashallinnon tielle kääntyvän Venäjän autokratian puristukseen. Seyn ryhtyi heti kuvernöörihallinnon uudelleen miehittämiseen. Hän suunnitteli koko virkakunnan uudistamista aina poliisimiehiin saakka. Kuvernöörien lisäksi koko joukko poliisimestareita vaihdettiin.⁸¹ Seynin vaatimuksista huolimatta Venäjän ministerineuvosto ei kuitenkaan suostunut vahvistamaan uudelleen santarmiston ohjesääntöä, koska ministerit pitivät laitoksen toimintaa oudossa ja vihamielisessä ympäristössä hedelmättömänä. Vasta sotatila antoi santarmistolle Seynin kaipaamat valtuudet.⁸²

Kuten Osmo Jussila on todennut, venäläisten keskeisimpänä huolelona oli vuoden 1905 suurlakon kaltaisten tapahtumien ehkäiseminen. Tässä tavoitteessaan he eivät luottaneet suomalaisten perustuslaillisten pyrkimykseen, vaan näkivät näiden levottomia aineksia vastaan tähdytyissä ratkaisuisa separatistisen pohjavireen. Poliisin uudistustoiminta pysähtyi, mutta laitosta ei kuitenkaan enää yritetty venäläistää, vaan tärkeille paikoille pyrittiin hankkimaan luotettavia yhteistoimintamiehiä.

Pietarissa toiminut merkittävä Suomen asioita käsitellyt komitea ryhtyi puolestaan valmistelemaan suunnitelmia Suomen sotatilaan julistamiseksi. Täkäläisen poliisin tuolloista merkitystä kuvaa hyvin Seynin esittämä vaatimus, että Suomeen levottomuustilanteessa lähetettäviksi varattaisiin 150 jalan ja 50 ratsain liikkuvaa poliisimiestä lääninä kohden. Näistä kaavailuista ei lopulta tullut mitään, mutta Suomeen sijoitettuja venäläisiä joukkoja ryhdyttiin vahvistamaan jo hieman ennen Seynin tuloa virkaansa.⁸³ Venäläisten yleisvaltakunnallistamispolitiikan viimeisimmäksi etapiksi jäi vuonna 1914 »suuren venäläistämishjelman» nimellä julkisuuteen tullut laaja lainsäädäntösuunnitelma. Sen poliisikysymyksiä koskeneet osat uskottiin erityiskomitean käsiteltäviksi. Ohjelman viimeistely ja toteuttaminen jäi kuitenkin maailmansodan jalkoihin.⁸⁴

Kansainvälisessä vertailussa näkyvät poliisipolitiikan elementit, miesvahuuden ohella pyrkimys miehistön valikointiin, koulutukseen ja iskuvoimaisuuteen suuria keskitettyjä yksiköitä luoden, ovat alkuituna sel-

⁸¹ Poliisimestareita vaihdettiin kaikkiaan 7, lääninsihteereitä 4, sekä lisäksi 2 poliisipuseeria ja 3 nimismiestä. Luntinen, 212.

⁸² Jussila 1976, 198—199.

⁸³ Jussila 1979, 212—218, venäläisten määrää Helsingin poliisilaitoksessa arvioitu Helsingin poliisilaitoksen hallinto-osastolla säilytettävien matrikkeleiden perusteella; Luntinen, 129.

⁸⁴ Jussila 1979, 241—242; Luntinen, 193.

vimmin näkyvässä Suomessa suurlakkoa seuranneina perustuslaillisuuden vuosina. Tuolloin syntynein ajatuksin ja noina vuosina alan kokeuksensa hankkinein voimin myös itsenäisen Suomen poliisitoimi sai ominaispiirteensä.

3. Tutkimuksen ulottuvuudet

Historiantutkimus on lähestynyt poliisia monista näkökulmista. Ensimmäisten luonteeltaan museististen historiikkien rinnalle on erityisesti anglosaksisissa maissa 1960- ja 1970-luvulta alkaen kertynyt melkoinen määrä tutkimuksia, jotka suurimmalta osaltaan keskittyvät poliisi-instituution varhaisimpien vaiheitten ja erityisesti sen synnyn tarkasteluun. Tutkimuksen kohteina ovat olleet poliisi-instituution synnyn ja paikallisten valtarakenteitten yhteydet, mellakoinnin vaikutukset, poliisin ja rikollisuuden suhde ja onpa kansainvälisten vertailujen avulla yritetty tuosta lähestulkoon rannattomasta ja yhteismitattomasta aineistosta luoda jonkinlaisia synteesejäkin. Vaikka myös määrällistä tietoa poliisista on verraten runsaasti, se on fragmentaarista eikä juuri sisällä pitkiä, vertailukelpoisia aikasarjoja.⁸⁵

Eräitä poliittisesti kiintoisia jaksoja kuten Weimarin Saksaa lukuun ottamatta 1900-luvun poliisitoiminta ei ole saanut osakseen yhtä runsasta huomiota. Käytettävissä on vain irrallisia tietoja, joiden pohjalta laajojen vertailujen tekeminen on mahdotonta. Hyvästä syystä englantilainen ansioitunut poliisin historian tutkija Tom Bowden onkin luonnehtinut poliisia yhteiskuntatieteen Tuhkimoksi. Myöskään Suomessa poliisi ei ole juuri historiantutkijain huomiota kiinnittänyt. Sen poliittisesti mielenkiintoinen asema tulee kuitenkin selkeästi esiin Osmo Jussilan ns. roustavuosien poliittisia yhteyksiä selvittelevässä teoksessa *Nationalismi ja vallankumous*. Eräitä vaatimattomia historiikkeja lukuun ottamatta poliisi ei ole meillä tutkimuksen pääkohteeksi päässyt.⁸⁶

⁸⁵ Kattavahkon kuvan poliisin historian erityisesti anglosaksisesta tutkimuksesta saa esim. teoksen Robert Reiner, *The politics of the police* (London 1985), lähdeluettelosta. Teoksessa on myös analysoitu poliisin historian tutkimuksessa erityisesti anglosaksisessa maailmassa näkyviä suuntauksia, 9–47. Poliisin sosiologista tutkimusta on arvioinut Maureen Cain historiallisen lähestymistavan antoisuutta korostaen artikkelissaan *Trends in the sociology of police work*, *International Journal of the Sociology of Law* 1979/2, 143–167.

⁸⁶ Autonomian ajan poliisitoimen keskeisimpiä ilmiöitä on tarkastellut Veikko Vir-

Kuitenkin poliisi on kiinnostava juuri politiikan historiantutkimuksen näkökulmasta, koska sen kautta voidaan päästä käsiksi vallitsevan valtakonstellaation sisäiseen tukijärjestelmään. Jotta tähän ylletäisiin, on tutkittava niitä »keinoja, joiden avulla poliittinen järjestelmä pannaan toimeen» — ranskalaisen Jean-Louis Loubet del Baylen sanoja käyttäkseni. Nämä keinot ovat moninaiset. Keskeisimpinä niistä Loubet del Bayle mainitsee ammatillistamisen, valikoivan rekrytointin, koulutustoiminnan ohjauksen, kurinalaisen ja hierarkisen organisaation, poliisimiesten eristämisen muusta yhteiskunnasta ja sotilaallistamisen.⁸⁷ Tässä tutkimuksessa olen edellä esittelemääni historialliseen synteisiin tukeutuen kiteyttänyt nämä poliisitoimen ohjailukeinot sanaan poliisipolitiikka, joka sisältää organisaatiopolitiikan ja miehistöpolitiikan tarjoamat mahdollisuudet. Olen nimensä kysymys organisaation osalta on, turvaututaanko keskitettyihin vai paikallispainotteisiin ratkaisuihin; miehistöpolitiikka puolestaan näyttää ohjautuvan sosiaalisin perustein tapahtuvasta valinnasta kohti määrätietoista aineksen muokkaamista.

Vertailevasta poliisin historian tutkimuksesta on nähtävissä, että juuri pitkien ajanjaksojen kehityksen tarkastelu valaisee parhaiten poliisin asemaa ja merkitystä yhteiskunnassa. Kuva tarkentuisi melkoisesti, mikäli tarkastelun tueksi voitaisiin esittää poliisin koostumusta ja sen muutosta seuraavia aikasarjoja. Tällaisia ei kuitenkaan ole juuri anglosaksisestakaan tutkimuskirjallisuudesta löydettävissä, vaan määrälliset tiedot ovat poikkileikkauksenomaisia. Tämän tutkimuksen keskeisenä sisältönä on aikasarjoin tuetun tarkastelun kokoaminen suomalaisesta poliisista. Kun heuristiset virikkeet etsitään ulkomaisten poliisia koskevien tutkimusten tuloksista ja ongelmista, voidaan otaksua, että Suomen käänneikkääseen poliittiseen historiaan kätkeytyy myös edustava poliisi-instituutio. Itsenäisen Suomen kolme ensi vuosikymmentä antaa erinomaiset mahdollisuudet seurata niin organisaatio- kuin miehistöpolitiikankin suuntia, merkitystä ja taustaa muuttuvissa poliittisissa tilanteissa pitkäköllä ajanjaksolla.

Tässä tutkimuksessa pyritään osoittamaan, miten suomalaisen poliisi-

tanen Suomen poliisilehdessä 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa ilmestyneissä kirjoituksissaan. Historiikkeja on laadittu suurimmista poliisilaitoksista juhlavuosien merkeissä: Viipurin poliisilaitoksesta 1936 (J. W. Miettinen), Turun poliisilaitoksesta 1966 (Mikko Ossa) ja Helsingin poliisilaitoksesta 1951 (Yrjö S. Vaarama) ja 1976 (Autonomian alusta ETYK:n aikaan, toim. Reino Orasmala).

⁸⁷ Jean-Louis Loubet del Bayle, *La police dans le système politique*, Revue Française de science politique 1981, 525.

sin rakenteelliset ominaisuudet muuttuivat, miten sen kehitystä ohjattiin erilaisissa poliittisissa tilanteissa ja miksi juuri niin. Olennainen kysymys on, millä tavoin sisäpoliittiset tekijät antoivat poliisipoliitikallemme suuntaa. Sosiaalisten seikkojen, kuten rikollisuuden ja kieltoain vaikutusta sivutaan siinä määrin kuin on välttämätöntä niiden merkityksen suhteuttamiseksi poliittisten seikkojen painoarvoon. Tarkastelun kohteeksi on rajattu ajanjakso 1917—1948, jonka kuluessa suomalaisessa poliisissa näkyvät poliisipoliitiikan kaikki olennaisimmat elementit.

Näkökulmani on kaksitahoinen. Yhtäältä tutkimukseni painopiste on korkeimman valtio johdon sekä poliisijohdon järjestysvaltaa koskeneiden ratkaisujen ja niiden taustan tarkastelussa. Pysin selvittämään, missä merkittävät linjaukset syntyivät, millainen oli valtio johdon elinten ja poliisijohdon yhteistyösuhde ja mitkä tekijät määräisivät ratkaisujen sisällön.

Toisaalta hahmottelen poliisin »hidasta» historiaa, tavoitteenani selvittää määrällisiin tekijöihin tukeutuen koko instituution kehityksen mahdollisen rajoja, kehyksiä ja aineksia johdon ratkaisuille. Kokonaistavoitteeni on selvittää järjestysvallan asemaa ja merkitystä Suomen sisäpolitiikassa. Olennaista tässä on, miten poliisikoneisto reagoi järjestelmää muuttamaan pyrkeisiin voimiin ja missä määrin nämä reaktiot olivat lähtöisin ylhäältä valtio johdosta, missä määrin taas alhaalta luotujen järjestelmien säätelemiä. Tutkimus jakautuu ajallisesti kolmeen pääjaksoon, joista ensimmäinen käsittelee kansalaissotaan liittynyttä problematiikkaa ja poliisin kehittymistä epälojaalina pidetyn vasemmiston valvojaksi, toinen lapuanliikkeen ja sen torjumisen vaikutuksia poliisissa sekä sota-ajan poliisia. Kolmas pääjakso seuraa muutoksentyhteisten 40-luvun rauhanvuosien ilmiöitä, ennen kaikkea valtansa huipulle kohonneiden kommunistien vaikutusta poliisiin. Tätä kautta tutkimus tuonee oman lisänsä täällä vallinneita poliittisia voimia ja niiden suhteita koskevaan tietämykseen.

Suomalaisen poliisin kehityksen päälinjoja etsittäessä ensimmäinen olennainen kysymys on, miten poliisi kehittyi kansalaissodan jälkeisessä poliittisen kahtiajaon ilmapiirissä. Miten ja miksi muuttui vahvuus, miehistön sosiaalinen koostumus, onko meiltä löydettävissä keskitettyjä organisaattioratkaisuja ja millaisiin poliittisiin tilanteisiin ne liittyvät? Tästä pohdiskelusta kumpuaa toinen, laajakantoisempi ja mutkikkaampi kysymys historiassamme tärkeän ja kansainvälisesti katsoen varsin erityislaatuisten suojeluskuntalaitoksen suhteesta poliisiin. Millaisia vaikutuksia tällä paikalliseen aktiivisuuteen toimintansa perustaneella ja järjestyksenpitoon keskeisesti vaikuttaneella järjestöllä oli poliisiin? Voimme-

kin puhua järjestysvallasta tarkoittaen poliisia laajempaa kokonaisuutta, johon ovat meillä luettavissa poliisin lisäksi suojeluskunnat ja armeija. Anglosaksista terminologiaa käyttäen kyse on asevoimista siinä ominaisuudessa, jossa niiden tehtävänä on sisäisen järjestyksen ylläpitäminen.

Mitä keskeisin on kysymys valtiovallan perusteita uhanneen lapualisliikkeen vaikutuksesta poliisipolitiikkaan. Tässä poliisin kehityksen tarkastelu valaisee myös suojeluskuntien merkitystä oikeistoradikalismin problematiikassa. Sodan aikana taas poliisitoiminnan ohjailun kannalta keskeiset muuttujat heilahtivat äärimmäisyyksiinsä: sisäisen vakaisuuden tarve oli ehdoton, mutta mahdollisuudet rekrytoida miehistöä vähenivät miltei minimiinsä. Miten tilanteesta selvittiin?

Tutkimusajanjakso on ulotettu yli sotavuosien aina poliittisesti värikkäisiin 1940-luvun rauhanvuosiin saakka ennen kaikkea siksi, että 1940-luku toi mukanaan poliittisen käännekohdan, eräänlaisen antiteesin itsenäisyyden ensi vuosikymmenien suunnalle ja samalla myös aivan uuden haasteen suomalaisen poliisipolitiikan keinovaroille. 1940-luvun rauhanvuosien historian tutkimuksessa poliisi on saanut osakseen jonkin verran pintapuolista huomiota, koska se liittyi kiinteästi levottomuutta herättäneisiin ilmiöihin ollen jopa niihin osallisena. Siitä toistaiseksi saatavilla ollut tieto on kuitenkin suurimmilta osiltaan ajalle ominaisten huhujen ja epämääräisyyden värittämää sekä yksityiskohdiltaan jopa virheellistä. Jo siksinäkin on syytä valaista ajanjakson poliisipoliittisten muutosten perustaa sekä selvittää kommunistien poliisissa saavuttaman aseman mittasuhteet. Keskeinen kysymys on ennen kaikkea niiden mekanismien selvittäminen, jotka säätelivät poliittisten muutosten heijastumista poliisissa.

Poliisipolitiikan tarkastelussa pyrin valtakunnallisen kehityksen hahmottamiseen ja päätöksentekoon vaikuttaneiden tahojen ja tekijöiden löytämiseen laajan arkistoaineuksen avulla, josta keskeisessä osassa on sisäasiainministeriön asiakirjojen ohella Etsivän keskuspoliisin, myöhemmin Valtiollisen poliisin arkisto. Poliisin sisäisiä rakenteellisia muutoksia sen sijaan seuraan Helsingin poliisilaitoksen toiminnasta kertyneen aineiston avulla. Tämän kooltaan maan mittavimman poliisilaitoksen keskusarkistossa arkistosäännön suomasta hävittämismahdollisuudesta huolimatta säilytetyt hakemusasiakirjat ovat tarjonneet oivallisen tilaisuuden miehistön sosiaalisen taustan yksityiskohtaiseen selvittämiseen koko tutkimusajanjaksolta.

II Suomalainen poliisipolitiikka etsii suuntaansa

4. Kysymys järjestysvallasta 1917

Tsaarinvallan kukistuminen Venäjällä maaliskuussa 1917 sai suomalaisessa poliisihallinnossa aikaan hyvin sekavan mutta tulevaisuutta silmällä pitäen erittäin kiinnostavan kehityskulun. Muuttunut poliittinen tilanne ei kuitenkaan katkaissut poliisitoimintaa heti kaikkialla maassa, vaan mitelö poliisitoimen asemasta käynnistyi vähitellen.

Järjestyslaitokset ja senaatin laillistamispyrkimykset

Helsingissä järjestyksenpito siirtyi maaliskuun 17. päivän vastaisena yönä sotaväen hoidettavaksi, joka puolestaan ennen pitkää luovutti järjestyksenpidon järjestäytyneen työväen tehtäväksi. Sosialidemokraattisen puolueen puolueenuevosto kehoitti jakamissaan ohjeissa paikallisia puoluejärjestöjä ottamaan poliisitoimi hoidettavakseen missä pitivät sitä tarpeellisena, missä taas poliisitoimi katsottiin tyydyttävästi hoidetuksi, siellä se saisi olla ennallaan. Epäsuosittuja poliisivirkkamiehiä päätettiin lisäksi painostaa joukkokokouksilla eroamaan. Sosialidemokraattinen puoluejohto ei näytä ensi alkuun olleen erityisen kiinnostunut vaikutusvaltansa aktiivisesta kasvattamisesta poliisihallinnon alueella. Kunnallislain periaatteita seuraten sosialidemokraattinen kunnallistoimikunta ryhtyi neuvottelemaan kaupungin viranomaisten kanssa järjestyskysymyksen ratkaisemiseksi. Neuvottelujen tuloksena pantiin kokoon järjestystoimikunta, johon kuului sekä kaupunginvaltuuston että järjestäytyneen työväen

edustajia. Samaan tapaan meneteltiin myös maan muissa suurimmissa asutuskeskuksissa.

Muutokset poliisihenkilöstössä rajoittuivat aluksi pääasiassa päällystöön, joka venäläismielisenä suuremmaksi osaksi erotettiin. Niinpä monilla paikkakunnilla varsinkin maaseudulla mutta myös esimerkiksi Turussa poliisimiehistö ohitti kevään 1917 miltei muuttumattomana. Miliisejä, työväenjärjestöjen ja porvarillisten puolueitten yhteisneuvotteluisa kokoonpantuja ja näiden ryhmittymien hyväksymistä järjestysmiehistä koottuja paikallisia poliisilaitoksia syntyi usempiin kaupunkeihin sekä myös paikoin maaseudulle, erityisesti Kannaksen alueelle.¹

Työläis- ja kaupunkilaisperäisen aineksen osuus poliisivoimasta nousi syyspuolella vuotta Helsingissä jo 80 prosenttiin järjestyslaitoksen miehistöstä, kun se tsaarinaikaisessa poliisissa oli pysynyt 60—70 prosentin tienoilla.² Oman lisänsä järjestyslaitosten ja erityisesti Helsingin järjestyslaitoksen toimintaan toi se, että miehistö oli suurelta osin täysin kokenut ja vaihtui myös jatkuvasti. Järjestyslaitoksen vahvuus tosin oli jonkin verran suurempi kuin tsaarinaikaisen poliisilaitoksen. Miliisimiehet aseistettiin revolvereilla ja puisilla patukoilla ja syyskuun puolivälissä Helsingin järjestystoimikunta teki myös päätöksen järjestysmieskoulutuksen aloittamisesta. Tyypillinen ilmiö kevään 1917 kansalaismielialalle oli, että huomattava joukko ylioppilaita ilmoittautui poliisipalvelukseen.³ Tämän vain muutamia kuukausia kestäneen aktiivisuuden takana oli Ylioppilaitten itsenäisyyspoliittinen delegaatio.⁴ Kysymys järjestysvallasta politisoitui kuitenkin varsin nopeasti, ja käytännössä järjestyslaitokset alkoivat luisua yhä laajemmin vasemmiston käsiin.

Järjestyksenpitoon liittyneet kysymykset otettiin heti huhtikuun alussa esiin senaatissa, joka asetti kaksi komiteaa valmistelemaan tulevia ratkaisuja. Ensimmäinen näistä asetettiin 5.4.1917 ja sen tuli laatia ehdotus kaupunkien poliisilaitosten uudelleen järjestämiseksi. Tehtävännäyritykseen sisältyi ehto, että komitean tuli suunnitella poliisista kunnalli-

¹ Eero Autio, Järjestyskysymys maamme kaupungeissa maaliskuun vallankumouksen ja vuoden 1918 sodan välisenä aikana, Suomen historian pro gradu-tyo 1971, Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston kirjasto, 7—23.

² Ks. taulukot 3 ja 4.

³ Tiedot miehistön määrästä ja koostumuksesta perustuvat Helsingin poliisilaitoksen hallinto-osastossa säilytettävään järjestysmiehistön matrikkeliin (»miliisikirja») sekä palkkauslistoihin, Helsingin poliisilaitoksen talousosaston arkisto (VA); Järjestystoimikunnan ptk 2.5.1917 ja 14.9.1917, Järjestystoimikunnan asiakirjat, HPL kanslian arkisto (VA); Väinö Tanner, Kuinka se oikein tapahtui (Helsinki 1948), 54.

⁴ Matti Klinge, Ylioppilaskunnan historia III (Helsinki 1968), 397, 405.

nen viranomainen. Komitean puheenjohtajana toimi sisäasiaintoimituskunnan esittelijäsihteeri A. Krogerus.⁵ Kiireellisimpien toimien suunnittelua varten senaatti asetti 12.4.1917 toisen komitean, joka nuorsuomalaisen kansanedustajan Heikki Ritavuoren puheenjohtajana valmisti käytännöllisiä toimia kaupunkien poliisitoimen väliaikaiseksi järjestämiseksi. Komiteassa oli kaksi jäsentä, molemmat sosialisteja.⁶

Komiteoitten ehdotusten sisältö on myöhempien poliisipoliittisten näkökantojen analysoinnin kannalta kiinnostava. Niiden raporteissa on nähtävissä vahvimmissaan ajatus kunnalliselle tasolle rakentuvasta desentralisoidusta järjestysvallasta, joka oli sittemmin vieras suomalaiselle porvarilliselle järjestysvaltatraditiolle. Ritavuoren komitea katsoi paluun entiseen poliisijärjestelmään mahdolliseksi ja piti tärkeänä, että vastaisessa järjestyksenpidossa nojaututtaisiin kaupunkien asukkaisiin ja erityisesti järjestäytyneeseen työväkeen, jolla se uskoi olevan tuolloisessa tilanteessa eniten vaikutusvaltaa yleisen järjestyksen ylläpitämiseksi. Komitean mielestä suurimpiin asutuskeskuksiin muodostetut järjestystoimikunnat oli syytä säilyttää järjestystoimintaa valvovina ja johtavina eliminä ja se ehdotti, että maistraatit veloitettaisiin huolehtimaan siitä, että tällainen elin oli jokaisessa kaupungissa ja että järjestyslaitos toimi järjestystoimikunnan tahdon mukaisesti. Komitea esitti edellyttäväksi, että ainakin puolet toimikuntien jäsenistä oli järjestäytyneen työväen edustajia. Komitea korosti erityisesti järjestyksenpidon merkitystä valtion kannalta ja esitti lisäksi, että valtion tulisi osallistua entistä suuremmalla osuudella kaupunkien poliisikustannuksiin.

Myös Krogeruksen johtama poisjäämistien johdosta sosialistienemistöiseksi muodostunut komitea asettui sille kannalle, että järjestyksenpito — komitea ehdotti poliisi-nimityksestä luopumista — oli jo 1600- ja 1700-luvulla vakiintuneitten periaatteitten mukaisesti uskottava kunnallisten elinten hoidettavaksi. Järjestystoimen johtamisesta vastaisi kunnissa järjestyslautakunta, jonka kokoonpanosta komitean poliittiset ryhmät olivat erimielisiä sosialistien vaatiessa järjestäytyneen työväen osalle enemmistöä, porvarillisten edustajien taas edellyttäessä maistraatin puheenjohtajaa myös järjestyslautakunnan itseoikeutetuksi puheenjohtajaksi. Porvarilliset jäsenet olisivat lisäksi antaneet valtiovallalle mahdol-

⁵ Komiteanmietintö ehdotuksineen kaupunkien poliisilaitosten uudelleen järjestämisestä. Komiteanmietintö 15/1917 (Helsinki 1917).

⁶ Suomen Senaatin asettaman komitean mietintö käytännöllisistä toimenpiteistä kaupunkien poliisitoimen väliaikaiseksi järjestämiseksi, 23.4.1917, Antti Tulenheimon kokoelma, kansio I (VA).

Venäjän maaliskuun 1917 vallankumouksen myötä järjestyneen työväen organisoimat miliisit korvasivat poliisit suurimpien kaupunkien katukuvassa. Suomalainen oikeisto ei kuitenkaan luovuttanut järjestyksenpitoa vasemmiston käsiin sovinnolla, vaan järjestyksymyksestä tuli vuoden 1917 Suomessa tärkeä poliittinen vedenjakaja. Pyrkimykset porvarillisten järjestysyksiköitten kokoamiseen sulautuivat lopulta valkoisen armeijan syntyprosessiin ja vallankumouksen myötä toimensa jättäneistä poliisimiehistä tuli valkoisten sotavoimien ydinjoukkoa. Helsinkiläinen ratsumiliisi pitää silmällä Tehtaankadulle kokoontunutta väkeä. (Kuva Rune Mether-Borgström. Museovirasto, yksityiskokoelmasta.)

lisuuden vaikuttaa järjestyspäällikön viran täyttämiseen kun taas sosialistijäsenet katsoivat, että kaupunginvaltuuston tuli nimittää päällikkö järjestyslautakunnan esityksestä. Sosialistit katsoivat lisäksi, että mitään pätevyysvaatimuksia ei virkaan nimitettävälle saanut asettaa. Lisäksi komitea edellytti, että järjestyksenpitoa koskevista asioista ei enää voitaisi määrätä hallinnollisilla asetuksilla vaan ainoastaan eduskunnan säätämällä laeilla. Molemmista mietinnöistä heijastuu sosialisteille tyypillinen epäluottamus voimakasta hallitusvaltaa kohtaan, joka värittää myös valtakia ja vuoden 1917 kunnallislakia.

Komiteoiden aikaansaannoissa esitetyt mallit jäivät toimeksiintään ratkaisuihin vaille merkitystä. Senaatissa järjestysasiat oli uskottu sisäasiaintoimituskunnan päällikön Allan Serlachiuksen hoidettaviksi, ja Serlachius pyrki ohjaamaan alan kehitystä komiteoiden näkemyksistä täysin poikkeavaan suuntaan.⁷ Jo 4.4. Serlachius kävi Helsingin järjestystoimikunnan kokouksessa tunnustelemassa mahdollisuuksia miliisijärjestelmästä luopumiseksi. Järjestyksenpidon uudet muodot huolestuttivat myös porvarillista kaupunginhallintoa ja toukokuussa järjestyslaitoksen siirrettyä vakinaiselle kannalla Helsingin valtuuston edustajat jättäytyivät kokonaan pois järjestystoimikunnasta. Kaupungin järjestyslaitokselle myöntämä ylimääräinen rahoituskin lopetettiin kesäkuun puolivälissä.⁸ Myöskään Venäjän väliaikaisen hallituksen viranomaiset eivät suhtautuneet luottavaisesti tšekäläiseen järjestysvaltaan varsinkaan sen jälkeen, kun pääkaupungin järjestyslaitos kesäkuussa kieltäytyi yhteistoiminnasta venäläisen vastavakoilun ja tiedusteluviranomaisten kanssa. Kenraalikuvernööri ja senaatti sopivatkin komiteatyöskentelyn aloittamisesta venäläisiä tyydyttävien kelpoisuusvaatimusten määrittämiseksi järjestysmiehille.⁹

Jo 19.5., ennen Krogeruksen komitean mietinnön valmistumista, Serlachius antoi läänien kuvernööreille ohjeet, joissa edellytettiin miliisien

⁷ Vasemmistossa Serlachiuksen toiminta tulkittiin tarkoitukselliseksi komiteoitien osoittaman linjan vastustamiseksi ja omin päin toimimiseksi. Talousosaston varapuheenjohtajana toiminut Oskari Tokoi toteaa muistelmissaan, että Serlachius toimi esittelemättä ratkaisujaan senaatissa. Oskari Tokoi, Maanpakolaisen muistelmia (Helsinki 1959), 178; Serlachius itse yritti korostaa pyrkineensä sovitteluun ja siten noudattaneensa komiteoitien esittämää linjaa. Ks. esim. Serlachiuksen sekä vasemmistolaisedustajien puheenvuorot Helsingin järjestysmiesten lakon johdosta tehdystä välikysymyksestä käydyssä keskustelussa, 1917 Vp ptk II, erityisesti 935, 938, 940—942.

⁸ Autio, 45; Helsingin kaupunginvaltuuston ptk 8.5.1917, 15.5.1917, Helsingin kaupunginarkisto.

⁹ Eino Ketola, Kansalliseen kansanvaltaan, Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917 (Helsinki 1987), 68.

lakkauttamista ja järjestysvallan saattamista »lailliselle kannalle», toisin sanoen vuoden 1916 menosääntöjen mukaiseksi. Vasemmiston keskuudessa Serlachiuksen pyrkimykset miehittää poliisimestarinpaikat upseereilla ja lakimiehillä herättivät heti närkästystä. 22.5. ilmestynyt Kansan Lehti varoitteli, että »Tokoin senaatin pitäisi huomata, että Serlachiuksen järjestyspäällikköpolitiikka, joka ei tietävästi johdu edes kenraalikuvernöörin vaatimuksesta, saattaa muuttua vakavaksi erimielisyyden aiheeksi hallittujen ja hallitsevien välille».¹⁰

Valtiovalta saikin huomata voimattomuutensa työväenjärjestöjen tosiasiassa kontrolloiman järjestysvallan ohjaajana. Helsingissä, jossa Serlachiuksen määräykset edellyttivät noin 200 järjestysmiehen irtisanomista, asiasta syntyneet erimielisyydet johtivat lähes kuukauden kestäneeseen miliisilakkoon. Kun sosialidemokraattien lakon johdosta tekemä väliky symys ei johtanut toivottuun ratkaisuun, myös työväenjärjestöjen edustajista koostunut järjestystoimikunta lopetti toimintansa. Senaatin sisällä vallinneita järjestyspoliittisia erimielisyyksiä heijastaa tapa, jolla lakko saatiin päättymään. Senaatin talousosaston varapuheenjohtaja Oskari Tokoi puuttui tilanteeseen ja teki senaatilta saamansa valtuudet ylittäen miliisimiesten kanssa sopimuksen, jossa miltei kaikkiin näiden vaatimuksiin myönnyttiin. Porvarillisten senaattoreitten mielestä Tokoin ratkaisu oli sekä laitton että sisällöltään mahdoton hyväksyä. Serlachius totesi, että olisi ollut parempi antaa lakon jatkua kuin tehdä tällainen ratkaisu, joka merkitsi hallituksen perääntymistä järjestysmiehistön edessä ja siten kantoi itsessään anarkian siementä. Tokoin toimenpide kuitenkin hyväksyttiin sekä senaatissa että eduskunnassa sosialististen äänin porvarillisten edustajien moitteista huolimatta.¹¹

Päätöksen myötä Serlachiuksen tavoittelema laillistaminen kariutui ja hallituksen ote järjestyslaitoksista lipesi. Porvarillisella taholla järjestysvaltakysymyksessä omaksutun linjan episodi ohjasi kohti uudenlaisia ratkaisuja. Vaikka sekä porvarillisten että sosialistien keskuudessa paljon valitettiin yleisen järjestyksen sietämätöntä tilaa, ei rikollisuus ja rauhattomuus näytä ainakaan ajan lehdistöstä tilannetta selvitelleen Anthony Uptonin mukaan tuhoisasti lisääntyneen. Sen sijaan elintarvikepula, työttömyys ja nälänhädän pelko aiheuttivat levottomuutta, jonka edessä jär-

¹⁰ Autio, 29, 41—42.

¹¹ Järjestystoimikunnan ptk 14.7 ja 26.7.1917; Senaatin talousosaston ptk 25.7.1917 VII, 161—165); 1917 Vp ptk II, 933—951; Anthony Upton: Vallankumous Suomessa 1917—1918 I osa (Jyväskylä 1980), 124—125.

jestysvalta osoittautui heikoksi.¹² Poliisipolitiikassa syntyneitten ratkaisujen lähtökohta ei ollut hälyttävässä rikollisuustilanteessa vaan ne saivat hahmonsäilyttämien poliittisista tarkoituksista. Poliisitoimessa tapahtunut jakautuminen näyttää nivoutuneen tiukasti yhteen punakaartien ja suojeluskuntien muodostumisen ja sitä myötä armeijan luomisen kanssa.

Porvarillisten järjestysyksiköitten kehitys

Ajatuksia työväenjärjestöistä riippumattoman järjestysvallan kokoamisesta oli elätelty jo ennen Helsingin miliisilakkoa paitsi kunnallisissa hallintoelimissä myös aktivisti- ja sotilaspiireissä. Suunnitelmien keskeisinä lähteinä toimivat keväällä 1917 uudelleen henkiin herätetty Aktiivinen komitea (AK) sekä vanhan väen yhdyssiteenä toiminut Sotilaskomitea (MK). Jälkimmäisen yhteydenotot Saksaan tuottivat tulokseksi neuvon, että Suomeen olisi organisoitava mitä pikimmin kantaväkeä, joka kykenisi tarpeen tullen ryhtymään tositoimiin. Komiteoiden toiminnan myötä järjestysvaltakysymys tuli osaksi koko asevoimien muodostamisprosessia. AK:n ja MK:n edustajat, ratsumestarit Harald Åkerman ja Hannes Ignatius kävivät jo alkukesästä esittämässä senaattori Oskari Tokoilta ratsastavan 1200-miehisen poliisireservin perustamista. Sisäasiainoimistuskunnan päällikkö senaattori Allan Serlachius sai kuulla samat suunnitelmat. Senaatti pysyi kuitenkin vielä ajatuksille kylmänä. Tokoi pitiäytyi aseettoman järjestysvallan kannalla todeten, että hallitus tahtoi »mieluummin ... käyttää järkeä kuin raakaa valtaa». Vastatessaan miliisilakon johdosta tehtyyn välikysymykseen 13.7. senaattori Serlachius totesi hylänneensä ehdotukset ja luottaneensa osapuolten neuvottelukykyyn ja »järkisyihin».¹³

Senaatin passiivisuuden vastapainoksi syntyi yksityistä toimeliaisuutta: heinäkuussa Helsingissä perustettiin ensi avuksi liikelaitosten edustajien ja NMKY:n toimesta Yövärtijayhdistys-niminen organisaatio, joka huolehti maksua vastaan vartiointista jäsenliikkeissä. Organisaatiota muodostettaessa neuvonantajana toimi everstiluutnantti Bruno Jalander ja

¹² Upton 1980, 124–134.

¹³ Upton 1980, 99, 146–147; Autio, 51, 95–96; Kaukasiska år och politiska kristider, General Bruno Jalanders minnen, upptecknade av Aino Ackté-Jalander (Tammerfors 1932), 151.

se miehitetiin pääasiassa Helsingin poliisilaitoksen palveluksessa olleilla poliiseilla.¹⁴ Maatalouslakkoihu puolestaan johti maanviljelijöiden vaatimukseen luotettavan poliisivoiman järjestämiseksi, jotka maanviljelijäin yleisen kokouksen lähetystö kävi 30.5. esittämässä senaatille. Useilla paikkakunnilla maanviljelijät muodostivatkin järjestyskuntia, joihin ei sosialisteja kelpuutettu. Vaikka nämä joukot olivat vain vaatimat-
tomasti aseistettuja, ne kykenivät ratsuineen varsin tehokkaasti lamaut-
tamaan lakkolaisten aikeita.¹⁵

Elokuun alkupuolella Tokoin senaatti oli ajautunut hajoamistilaan. Kokoomussenaatti oli osoittautunut toimintakyvyttömäksi ja hallitusvaihto-
toehtoina otettiin nyt esille puhtaat puoluelistat. Keskeiseksi mahdolli-
suuksia rajaavaksi tekijäksi osoittautui järjestyskysymys. Käydyissä neu-
votteluissa todettiin, että koska hallituksella ei ollut käytettävissään jär-
jestysvaltaa, kykenisi sosialidemokraattinen senaatti parhaiten takaamaan
järjestyksen säilymisen. Toinen vaihtoehto oli porvarillinen senaatti, jon-
ka olisi kuitenkin heti muodostettava voimakas keskuspoliisijärjestel-
mä.¹⁶ Sittemmin toteutuneen porvarillisen hallitusratkaisun edellyttämän
järjestysvaltopoliittisen linjan hahmotteli sisäasiaintoimituskunnan pääl-
likkö Allan Serlachius hallitustilannetta pohtimaan kokoontuneelle sen-
aatille 14.8. laatimassaan ehdotuksessa.¹⁷

Serlachiuksen mielestä oli selvääkin selvempää, että maamme oli kul-
kemassa kohti anarkiaa. Miliisilakkoihin, elonkorjuun estämisiin sekä
Turussa ja Helsingissä sattuneisiin elintarvikemellakoihin viitaten hän to-
tesi, että yritykset hallita maata valtakeinoja käyttämättä yksinomaan
kansan järkeen ja hyvään tahtoon vedoten eivät ole onnistuneet. Ser-
lachius esittikin vähintään tuhat ja enintään kaksi tuhatta miestä käsit-
tävän Helsinkiin sijoitettavan ja sotilaallisesti järjestetyn keskuspoliisi-
kunnan perustamista. Käytännön järjestelyistä vastaamaan hän esitti suur-
lakon jälkeisinä vuosina Helsingin poliisimestarina toiminutta eversti K.E.
Bergia, everstiluutnantti Bruno Jalanderia, joka oli toiminut Bergin apu-
laisena poliisissa sekä luutnantti Carl Voss-Schraderia. Suunnitelman to-
teuttamisen kannalta oli tärkeää, miten maassa oleva venäläinen sotavä-
ki suhtautui siihen. Venäläiset matruusithan olivat osallistuneet työväestön

¹⁴ Ptk Yövärtijayhdistyksen perustavasta kokouksesta 23.7.1917, Vapaussodan arkisto H 1521 F5, (SA).

¹⁵ Upton 1980, 113, 121.

¹⁶ Taimi Torvinen, Itsenäistyminen ja valtiomuototaistelun aika 1917—1919, Valtio-
neuvoston historia I (Helsinki 1978), 159—160.

¹⁷ Serlachiuksen ehdotus 14.8.1917, Rudolf Holstin kokoelma, k. 34 (VA).

joukkotoimintaan niin aktiivisesti, että se herätti tšekäläisessä työväenjohtossa kiusaantuneisuutta.¹⁸ Serlachius arvioi kuitenkin, että venäläisen sotaväen keskuuteen oli saatu nyt siinä määrin järjestystä, että tämä hänen nähdäkseen pahin este keskuspoliisikunnan muodostamiselle oli nyt poistunut. Kun kenraalikuvernööri hallitustunnustelujen kariuduttua pyysi senaatin porvarillisia jäseniä jatkamaan hallitustehtävissä, edellyttivät nämä myönteisessä vastauksessaan Venäjän väliaikaisen hallituksen pitävän tehokkaasti huolta siitä, että venäläisen sotaväen puuttuminen suomalaisen siviiliväestön ja järjestysvallan asioihin lakkaa. Vastauksessa korostettiin edelleen, että senaatin toiminta käy mahdottomaksi, mikäli venäläiset viranomaiset tai sotaväki asettavat esteitä voimakkaan järjestysvallan luomiselle.¹⁹ Kenraalikuvernööri Stahovitš ei kuitenkaan uskonut, että maassa ollut venäläinen sotaväki voisi toimettomana katella miliisilaitosten hajoittamista.²⁰

Kesälliset levottomuudet vauhdittivat nekin osaltaan porvarillisten ryhmittymien pyrkimyksiä uudenlaiseen järjestysvaltaan. Merkittävin tilanne, joka myös hyvin ilmentää työväenjärjestöjen johtaman järjestyslaitoksen mahdollisuuksien rajoja, sattui Helsingin kaupunginvaltuuston keskustellessa hätäaputyörahoista 17.8. Pörssitalolla. Rakennuksen edustalle kokoontui Senaatintorilta tullutta joukkoa, jossa oli mukana myös aseistettuja venäläisiä matruuseja. Sen paremmin miliisimiehet kuin paikalle kutsutut työ- ja sotamiesneuvoston edustajatkaan eivät saaneet puhumalla väkeä hajaantumaan vaan osa joukosta tunkeutui istuntosaliin. Matruusit perääntyivät vasta, kun heidät useita tunteja kestäneitten neuvottelujen jälkeen saatiin uskomaan, ettei kokous ollut minkään työväenjärjestön toimeenpanema. Järjestysvalta osoitti mellakan hajoittamisessa tarmoa, joka ei ollut radikaaleimpien aineiden mieleen. Valtuusto näet vapautui yli viisituntisesta piirityksestä vasta kun Pörssitalon edustalle saapui kolmisenkymmentä ratsumiliisiä, järjestysmiehiä sekä vapaaehtoisia, jotka patukoineen ja revolvereilla ilmaa ampuen hajoittivat väkijoukon. Vapaaehtoisvoimat olivat porvarillisia ja heitä oli poliisilaitoksen pihaan Sofiankatu 4:ään koottu tuttavuussuhteita hyväksi käyttäen noin 90 miehen joukko sen jälkeen kun järjestyspäällikkö Kustaa Rovio oli hyväksynyt näiden avuntarjouksen. Vaikka ratsumiliisit vielä seuraavana päivänä joutuivat hajoittamaan Senaatintorille kokoontunutta väkijoukkoa,

¹⁸ Ks. Ketola, 89.

¹⁹ Torvinen, 159—160.

²⁰ Upton 1980, 204.

osoittautui päättäväinen poliisitoiminta ja työväenlehdistön mellakoinnin tuomitseva kirjoittelu tehokkaaksi ja väenkokoukset Senaatintorilla lopuivat tähän. Näin siitä huolimatta, että järjestyspäällikkö Kustaa Rovio sai Työväenjärjestöjen eduskunnan asettamalla tutkijalautakunnalta moitteet siitä, että oli turvautunut tuntemattomiin avustajiin ja luovuttanut näille jopa aseistusta. Lautakunta myönsi kuitenkin, että väkijoukkoon oli kuulunut runsaasti »vastuuttomia huligaaneja» ja ilmoitti edelleen pitävänsä Roviota luottamuksen arvoisena järjestyspäällikön tehtävissä.²¹

Piirityksen kohteeksi joutuneessa kokouksessaan Helsingin kaupunginvaltuusto puolestaan asetti komitean pohtimaan keinoja tyydyttävän järjestysvallan luomiseksi Helsinkiin. Käytyjen neuvottelujen tuloksena entinen senaattori Kaarlo Castrén pyysi kaupungin nimissä Bruno Jalanderia muodostamaan Helsinkiin järjestysvallan luvaten täyden toimintavapauden sekä tarkoitukseen välttämättömät varat. Jalanderin apulaiseksi järjestely- ja värväystehtäviin tuli Terijoen poliisimestarina ja K.E. Bergin poliisimestarikaudella Helsingissä poliisin koulutustehtävissä toiminut ratsimestari Ilmari Helenius, joka Jalanderin tavoin kuului myös Sotilaskomitean sisäpiiriin. Miesten toiminnan tuloksena syntynyt osasto aloitti harjoituksensa Kaivohuoneella syyskuun puolivälissä.

Syyskuun kuluessa muodostettiin myös toinen porvarillinen poliisiyksikkö. Se oli ratsastava ja syntyi E.N. Setälän johtaman porvarillisen »tynkäsenaatin» aloitteesta Sotilaskomitean suunnitelmiin käytännössä nivoutuen. Myös tämän yksikön pääorganisaattoriksi pyydettiin Bruno Jalander, joka saatuaan suullisen määräyksen sisäasiaintoimituskunnan päälliköltä ryhtyi elokuun lopulla valmistelemaan järjestyslipuston kokoaamista Saksaniemen kartanon tiloihin Porvoon lähellä. Osaston johtoon Jalander määräsi ratsimestari Gaston Ahrenbergin, hänkin MK:n keskeisiä jäseniä. Tämä sai apulaisekseen Helsingin poliisilaitoksen ratsastavan osaston päällikkönä toimineen komisario Pekka Kuokkasen. Kuokkanen, jolla oli kokemusta poliisimiehistön värväämisestä jo suurlakon

²¹ Uusi Suometar 18.—19.8.1917, Työmies 18.—19.8.1917; Vapaussotakertomukset, Sylvin, Pikkukokoelmat 869, (SA); Upton 1980, 133—135. Vapaaehtoisten määrästä esiintyy erilaisia tietoja. Upton esittää heidän määräkseen muutamia satoja Sykiäiseen viitaten, Sotarkiston Vapaussotakertomuksissa muisteleva itse mukana ollut palomestari Johan Teodor Sylvin sen sijaan arvioi vapaaehtoisjoukon vahvuudeksi noin 90 miestä. Malmin leivottomien työläisainesten taltuttamiseen ei Rovio enää antanut suojeluskunnalle valtuuksia. Kun suojeluskuntalaiset omatoimisesti kuitenkin uskaltautuivat paikalle, venäläiset riisuivat heidät aseista. Upton 1980, 134—135.

jälkeisiltä ajoilta, lähetettiin maaseudulle hankkimaan miehistöä tavoitteenaan noin 200-miehinen yksikkö.²²

Sotilaskomitean piirissä oli suunniteltu ratsastavan kolonnan vahvuudeksi 200 miestä ja jalkamiesjoukon vahvuudeksi 1200 miestä. Helsingin kaupunki puolestaan oli varautunut 600-miehisen järjestysvoiman ylläpitoon. Saksaniemessä toiminut kolonna lähestulkoon saavutti tavoittevahvuutensa. Sen sijaan kunnallinen, Kaivohuoneella ja Maitokeskukseen tiloissa toiminut poliisivoima jäi noin 400 miehen vahvuiseksi eikä siten vastannut läheskään suunnitellun jalkamiesjoukon vahvuutta. Sosiaaliselta koostumukseltaan näistä ns. poliisikouluista tuli jonkin verran maalaisvaltaisempia kuin tsaarinaikainen poliisivoima oli ollut. Värväystoiminta näyttää keskittyneen eteläisimmän Suomen ja erityisesti Uudenmaan maalaiskuntiin. Yksiköitten varsinainen runko koostui kuitenkin entisistä vallankumouksen myötä virattomiksi jääneistä poliisimiehistä. Saksaniemen poliisikoulun rulliin merkityistä neljännes oli ollut tsaarinaikaisen poliisilaitoksen palveluksessa. Hyvin merkittävä yhdyside vanhaan poliisilaitokseen oli lisäksi se, että yksiköitten harjoittamisesta ja toiminnan johtamisesta vastasivat ensi sijassa Helsingin poliisilaitoksen komisariat ja ylikonstaapelit, jotka vallankumouksen jälkeen olivat jääneet pois poliisipalveluksesta.²³ Kun nämä miehet täyttivät paikat, joita alun perin oli ajateltu vanhan sotaväen upseereille²⁴, on jo miltei mahdotonta todeta, oliko kyse poliisiyksikön luomisesta vai sotilaallisen toiminnan naamiomisesta poliisikunnaksi.

Vuoden 1917 sekasortoisessa poliittisessa tilanteessa valtiovallan mahdollisuudet lujan järjestysvallan organisoimiseen olivat kuitenkin varsin rajalliset. Miesvahvuudeltaan poliisiyksiköistä onnistunein, Saksaniemen kolonna, jäi miltei ilman aseistusta ja säästyivät vain vaivoin sosialistien hä-

²² Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1917 (1921), 193; Vilho Niitemaa, Suomen ratsuväen historia I (Helsinki 1979), 27, 32, 79; B. Jalanderin puhe Saksaniemen ratsupoliisikoulun perustamisen 5-vuotisjuhlassa, Jalanderin kokoelma, k. 4 (VA); Vapaussotakertomukset / Sylvén, Hovi, Linnavuori, pikkukokoelmat 869 (SA); Upton 1980, 204—206.

²³ Miehistöä koskevat tiedot perustuvat Kaivohuoneen poliisikoulun miehistöstä laatiinaani koosteeseen, johon sisältyvät sekä Helsingin poliisilaitoksen kanslian arkiston hakemussarjasta (HPLK) löytyvistä hakemuksista kunnalliseen poliisivoimaan että Vapaussota-arkiston Saksaniemen poliisikoulun kokoelman H 1521 F5 kansiossa 3 (SA) olevista hakemusiakirjoista Kaivohuoneen poliisikouluun löytyvät henkilötiedot poliisikoululaisista, yhteensä 231 miestä. Kokonaisuudesta ks. Kaukasiska år och politiska kristider, 161. Ratsupoliisikoulun tiedot ks. Niitemaa, 35.

²⁴ Niitemaa, 31.

lyttämien venäläisten hajoitus suunnitelmalta.²⁵ Kaivohuoneen poliisikoulun toiminta jäi sek in vaatimattomaksi. Yksinkertaisten harjoitusten lisäksi miehistö osallistui tärkeiksi katsottujen kohteitten vartiointiin ja muodosti jonkinlaisen poliisireservin. Aseistusta oli vain vähän, muutamia poliisilaitokselta saatuja revolvereita. Poliisikoulujen toiminta joutui venäläisen sotaväen ja radikaalien vasemmistoinesten silmätiikuksi, vaikka se pyrittiin pitämään mahdollisimman huomaamattomana. Osa miehistöstä erosikin palveluksesta rettelöitä peläten.²⁶ Käytännössä poliisiyksiköt jäivät merkitykseltään suojeluskuntien ja punakaartien varjoon. Suojeluskuntien perustaminen käynnistyi verraten hajanaisena jo kevätkesästä 1917 Aktiivisen komitean ryhdyttyä jääkäri värväysverkostoa hyväksi käyttäen toteuttamaan aktivistiliikkeen uutta suunnitelmaa armeijan perustamiseksi maahan. Toiminta käynnistyi ensiksi ruotsinkielisellä Pohjanmaalla touko-kesäkuussa ja se oli suunnattu ennen kaikkea venäläisiä sotilaita ja heidän mukanaan seurannutta kurittomuutta vastaan. Helsingissä suojeluskuntatoiminta käynnistettiin heti Pörssitalon mellakan jälkeen. Siitä tuli nopeasti voimakkaan aktivistista ja se keskittyi sotilaallisen toiminnan, venäläisten maasta karkottamisen valmisteluun. Suojeluskuntaliikkeen alkujuurilla oli myös toisentyypinen, maatalouslakkoihin liittyneiden levottomuuksien ja huligaanivallan torjumiseen ja sisäisen järjestyksen säilyttämiseen tähdännyt haaransa, joka toiminnaltaan vastasi pitkälti poliisia ja joka lopulta myös tosiasiallisesti joutui suurelta osin aktivistien johtamaksi. Merkittävin tällainen aktivistien ohjauksesta riippumaton järjestö toimi vuonna 1917 Satakunnassa.²⁷

Järjestysvalta umpikujassa

Uudet porvarilliset poliisiyksiköt olivat heikosti varustettuja eivätkä ne toimineet virallisesti ja julkisesti poliisitehtävissä. Niiden suhde istuvaan porvarilliseen »tynkäsenaattiin» oli kuitenkin varsin kiinteä sen jälkeen kun Sotilaskomitean keulahahmoihin kuulunut Harald Åkerman oli elokuussa tullut senaatin kamaritoimituskunnan päälliköksi. Åkerman näet

²⁵ Upton 1980, 206.

²⁶ Kaukasiska år och politiska kristider, 154—155; Vapaussotakertomukset, Hovi, Kinnunen; I vartiopiirin kirjekonsepti poliisimestarille 17.9.1919, HPL I vartiopiirin arkisto (VA).

²⁷ Upton 1980, 146—148, 206—208.

asetti ehdoksi senaattiin osallistumiselleen sen, että senaatti asettaisi Sotilaskomitean esityksen mukaisen erikoiskomitean johtamaan »kotimaisen sotajoukon järjestämistä». Komiteasta tuli eräänlainen sotaministeriö, jolla oli virallinen asema. Porvarilliset poliisiyksiköt alistettiin tälle komitealle ja marraskuussa järjestelmään liitettiin myös aktivistien johtama suojeluskuntaorganisaatio.²⁸

Vaikka porvarilliset järjestysyksiköt olivat kiistatta osa valkoisen armeijan muodostumisprosessia, kyse ei ollut pelkästään tästä. Senaatissa ei suinkaan ollut vielä menetetty toivoa poliisin saattamisesta lailliselle kannalle ilman sotatoimia. Kysymys järjestysvallasta kärjistyi uudelleen lokakuun lopulla, kun huhut Helsingin poliisilaitoksessa suunnitteilla olleista uudelleen järjestelyistä osoittautuivat aiheellisiksi senaatin ryhdyttyä jälleen toimiin järjestysvaltakysymyksessä omaksumansa linjan mukaisesti. Tuolloin Suomen Ammattijärjestö oli jo lähettänyt senaatille uhkavaatimuksensa elintarvikepulan johdosta ja kehottanut julistukseensa maan järjestynyttä työväkeä »itsepuolustukseksi ja kaikkien mahdollisten tapausten varalle» muodostamaan työväenkaarteja. Mieliala maassa oli levoton ja työväenjohtajat pelkäsivät joukkojen lähtevän kaduille omia aikojaan.²⁹ Niinpä senaatti ryhtyi uudelleen yrittämään järjestyslaitosten saattamista lailliselle kannalle. Se nimitti Uudenmaan läänin avoimeksi jääneeseen kuvernöörin virkaan Bruno Jalanderin ja teki päätöksen, että järjestystoimikunnan valtuudet Helsingissä oli heti lakkautettava. Jalanderin ehdotuksesta poliisimestariksi nimitettiin Ilmari Helenius. Järjestyksenpito oli tarkoitus uskoa vallankumouksen jälkeen erotetun päällystön ja porvarillisissa poliisikouluissa palvelleen miehistöön hoidettavaksi.

Senaatin toimenpiteet saivat heti vastaansa työväenjärjestöjen kärkekkään arvostelun. Työmies-lehti tervehti Jalanderin nimitystä kuvernööriksi uhkaavin äänenpainoin. Kun senaatin määräys järjestystoimikunnan valtuuksien lakkauttamisesta tuli järjestystoimikunnan kokouksen käsiteltäväksi 29.10., päätti kokous, ettei senaatin määräykseen alistuta. Ainoastaan järjestystoimikuntaan vielä kuulunut yksi kaupungin edustaja olisi myöntynyt senaatin vaatimukseen. Eräessä puheenvuorossa todettiin, että alistumisen seurauksena saattaisi olla sellaisia levottomuuksia kaupungissa, joita mikään järjestysvalta ei kykenisi lopettamaan.³⁰

²⁸ Upton 1980, 213—214.

²⁹ Upton 1980, 252—257, Marja-Leena Salkola, Työväenkaartien synty ja kehitys punakaarteiksi (Helsinki 1985) II, 19.

³⁰ Autio, 108; järjestystoimikunnan ptk 29.10. ja 1.11.1917.

Työväentalolla pidetyssä työväenjärjestöjen kokouksessa senaatin toimenpiteet tuomittiin aikaisemmin Tokoin välityksellä tehdyn sopimuksen yksipuoliseksi rikkomiseksi ja suositettiin, että järjestysmiehet ryhtyisivät lakkoon. Samoihin aikoihin järjestystoimikunnan ja työväenjärjestöjen edustajat kääntyivät Helsingissä olleen venäläisen sotaväen puoleen ja saivat lupauksen aseellisesta tuesta, mikäli sitä tarvittaisiin. Järjestystoimikunnan vetoamuksesta venäläiset sotilasyksiköt tekivät myös kunnallisen poliisivoiman tiloihin yllätystarkastuksia, joiden tulokset kertovat porvarillisten poliisiyksiköitten puutteellisesta varustustasosta. Poliittinen tilanne oli niin jännittynyt, ettei kenraalikuvernööri Nekrasov suostunut toimeenpanemaan kuvernööri Jalanderin pyytämää tutkimusta tapahtuneesta. Jalander sai tyytyä kenraalikuvernöörin vastaukseen, jossa todettiin, ettei Venäjän vastavakoiluviranomaisilla ollut mitään osuutta asiaan.

Jalander pysyi selvillä tapahtumain kulusta henkilökohtaisen tiedottajansa avulla ja osasi näin ollen toimia ylipääsemättömäksi osoittautuneen tilanteen vaatimalla tavalla. Lakkotoiminnan ja aseellisen selkkauksen uhan edessä hän päätti luopua Helsingin poliisitoimen saattamisesta lailliselle kannalle. Myös senaatti hyväksyi Jalanderin ratkaisun ja julkisti samalla Venäjän armeijan Suomen aluekomitean kenraalikuvernöörin apulaiselle tekemän ilmoituksen, että venäläinen sotaväki oli asevoimin aikonut estää suunniteltujen uudistusten toteuttamisen.³¹

Senaatin kokema takaisku ja entistä selvemmin havaittava kansan kahtia jakautuminen ohjasi myös poliisikoulujen toimintaa sotilaalliseen suuntaan. Muun muassa kaupungin järjestyssääntöihin tutustumisesta luovuttiin. Erään Saksaniemen ratsupoliisikoululaisen kerrotaankin todenneen, ettei ollut mitään mieltä käsitellä lumenluontia Helsingin katoilta, kun he kuitenkin tulisivat Helsinkiin aivan muihin tehtäviin kuin poliiseiksi.³² Harjoitustoiminta kouluissa lakkasi vasta marraskuun lakkon aikana, kun punakaartilaiset hajoittivat sekä Saksaniemen kolonnan että Kaivohuoneen poliisikoulun. Ratsumiehet siirrettiin syystalven aikana pienissä erissä Etelä-Pohjanmaalle, jossa heidät merkittiin valkoisen armeijan rulliin Uudenmaan rakuunarykmenttinä. Eversti K.E. Berg sai tämän jälkeen senaatilta tehtäväkseen suunnitella, miten hallituksen poliisivoima järjestettäisiin. Bergin suunnitteleman sotilaallisesti

³¹ Senaatin talousosaston pöytäkirjat 1917 X, 340; Kaukasiska år och politiska kris-tider, 158—165; Järjestystoimikunnan ptk 29.10.1917 liitteineen.

³² Niitemaa, 39.

järjestetyn järjestysvoiman vahvuus olisi ollut 2000 miestä.³³

Kaivohuoneen poliisikoulun miehistöluettelot joutuivat punakaarti-
laisten haltuun ja myös osa koululaisista pidätettiin. Suurin osa koulu-
laisista päällystää lukuun ottamatta pääsi kuitenkin muutaman päivän
kuluttua vapaaksi. Vaikka yksikön toiminta keskeytyi, jatkoi suuri osa
miehistä entisissä vartiotehtävissään eri puolilla kaupunkia, osa ohjattiin
suojeluskuntatoimintaan odottamaan tilanteen kehittymistä. Kansalaissodan
puhjettua miehiä pyrittiin mahdollisuuksien mukaan siirtämään
valkoiselle rintamalle. Osa piileskeli kaupungissa kapinan ajan ja osallistui
kaupungin valtauksen yhteydessä puhdistustoimiin muodostaen
uuden poliisilaitoksen runkojoukon.³⁴ Porvarillisen järjestyspolitiikan
painopiste siirtyi nyt suojeluskuntatoimintaan ja maaseudun varmistamiseen.

Syksyllä 1917 oli Suomen järjestysvaltopolitiikassa erotettavissa kaksi
päälinjaa, ensinnäkin kevään komiteamietintöjä myötäillyt, vasemmis-
ton sekä liberaalin porvariston kannatusta nauttinut pyrkimys kunnallise-
lle pohjalle rakentuvaan järjestysvaltaan sekä toinen, porvarillisten hal-
lituspiirien, MK:n ja aktivistien kannattama ajatus vahvasta keskitety-
stä poliisivoimasta, joka kasvoi pian yhteen armeijan muodostamisen kansa-
sa. Kun eduskunnassa joulukuussa 1917 keskusteltiin sittemmin kansan-
valtuuskunnan sisäasian valtuutettuna vaikuttaneen Matti Airolan³⁵ jo
heinäkuussa eduskunnalle jättämästä varsin perusteellisesta ehdotukses-
ta laiksi järjestyksenpidosta kaupungeissa, joka noudatteli pääpiirteis-
sään keväisten komiteoitien näkemyksiä, kohtasi ehdotus oikeiston suu-
rimman osan vastustuksen. Sen sijaan useat nuorsuomalaiset eivät näh-
neet kunnallisessa poliisissa mitään vaaraa, vaan tavoittelivat esityksen
pikaista hyväksymistä niin, että päätös saisi taakseen myös sosialistien
tuen. Nuorsuomalaisten edustaja Antti Mikkola kuitenkin epäili, että hal-
litus yrittää vielä kariuttaa käytännössä jo valmiin lainsäädännön ja jär-
jestää asian hallinnollisilla määräyksillä.³⁶ Liberaalien porvarien sovit-
telupolitiikka puolestaan vaikeutti porvarillisella puolella vireillä olleita
suunnitelmia suojeluskuntain taistelujärjestön kehittämisestä keskeisek-

³³ Seppo Tiihonen, *Sotatalouden suunnittelu. Tutkimus lainsäädäntökehityksen ja so-
tilasjohdon järjestelyjen vaikutuksista sotatalouden suunnitteluun itsenäisyyden ensi vuo-
sikymmeninä Suomessa* (Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D:6, Hel-
sinki 1989), 50.

³⁴ Vapausotakertomukset, Linnavuori.

³⁵ Osmo Rinta-Tassi, *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena* (Helsinki
1986), 162.

³⁶ 1917 II Vp ptk, 629—630.

si järjestyksenpitoelimeksi maassa. Tarkoitus oli, että taistelujärjestön toimeenpaneman »suhteellisen laajaluontoisen poliisitoimen» avulla punakaartilaisten ja venäläisten sotilaitten toiminta olisi lopetettu.³⁷

Svinhufvudin senaatissa valmisteltiin vielä lakiehdotus poliisitoimesta, joka julkaistiin tammikuussa 1918 sanomalehdistössä. Ehdotukseen sisältyi ajatus järjestyslautakunnista, mutta niiden oikeudet oli rajoitettu pelkkään lausuntojen antamiseen. Sen paremmin Airolan kuin senaatinkaan ehdotusta ei ennätetty käsitellä lopullisesti.³⁸ Kun siviilitoimituskunnan päällikkö Arthur Castrén 9.1.1918 sai eduskunnalta pyytämänsä valtuudet ja varat suojeluskuntien kanssa yhteistyössä ja niiden keskuksena toimivan lujan järjestysvallan luomiseksi eversti Bergin suunnitelmien pohjalta³⁹, oli tilanne jo hyvin sekasortoinen. Punakaarti oli ilmoittanut valtaavansa käyttöönsä entisen kenraalikuvernöörin talon, joka noihin aikoihin sai Smolnan nimen. Vaikka pääkaupungin järjestystoimikunta oli päättänyt kaikin voimin vastustaa moista laittomuutta, joutui järjestysmiehistö luopumaan vastustuksesta kaartin edustajan ilmoitettua, että valtaus pantaisiin toimeen monikymmenpäisen aseistetun joukon toimin. Järjestystoimikunnan ainoaksi vastatoimeksi jäi työväenjärjestöjen eduskunnalle osoitettu vetoisuus tilanteen ratkaisemiseksi laillisin keinoin.⁴⁰

Punakaartien tukialueilla miliisilaitokset jäivät kansalaissodan alettua kaartien varjoon, vaikka laitosten itsenäinen asema säilyi. Helsingissä järjestystoimikunta ehti kapinan alettua pitää jäsentensä muilta kiireiltä ensimmäisen kokouksensa vasta 2.3.1918. Kaupungin uudeksi järjestyspäälliköksi nimetty Edvard Nyqvist sai tuolloin ohjeet, että laitoksen miehistö oli asetettava »kuhunkin tehtävään henkilön sopivaisuutta silmälläpitäen». Tavoitevahvuudeksi määrättiin tuhat miestä.⁴¹ Alusta pitäen järjestysvaltaa ei kuitenkaan tarvinnut rakentaa, joskaan järjestysmiehistöt eivät kapinan alkaessa suinkaan kokonaisuudessaan olleetkaan vallankumouksen kannalla. Helsingin keskuspoliisiaseman miehistöstä 80 prosentin tiedetään lukeutuneen kumouksellisiin.⁴²

Miehistön saannin varmistamiseksi kansanvaltuuskunta määräsi mi-

³⁷ Martti Pihkala K.J.Ståhlbergille 1930 (pttä), K.J.Ståhlbergin kokoelma, k. 19 (VA).

³⁸ Autio, 141–142.

³⁹ Tiuhonen 1989, 53.

⁴⁰ 1917 II Vp ptk, 855; Järjestystoimikunnan ptk 8.1.1918 ja 9.1.1918.

⁴¹ Järjestystoimikunnan ptk 2.3.1918.

⁴² Nestori Telkän kokoama luettelo 29.1.1918 »Keskusaseman miehistön kanta vallankumoukseen», Järjestystoimikunnan asiakirjat, HPL kanslian arkisto (VA).

liisimpien palkat kautta maan tuntuvasti korkeammiksi kuin punakaartilaisien. Mutta monin paikoin erityisesti maaseudulla puuttui varoja tällaisten summien maksamiseen ja miehet katsoivat viisaammaksi pestautua punakaartiin, josta sai varmemman palkan. Tällaiset ilmiöt olivat osaltaan aiheuttamassa sitä jännitystä, mikä oli ominaista punakaartin ja miliisin keskinäisille suhteille. Helsingin sydämistynyt miliisipäällikkö kehoittikin miehiään lähtemään vapaaehtoisina rintamalle, mutta kansanvaltuuskunta torjui tällaiset aikeet korostaen, että siviili- ja sotilashallinto tuli pitää erillään toisistaan. Uudet vallanpitäjät näkivät myös rikollisuustilanteen vaikeaksi. Helsinkiin perustettiin jopa erityinen 200-miehininen yövartiosto. Sodan lähestyessä loppuaan 250 miliisimestä toimitettiin kuitenkin pääkaupungista rintamalle ja viimeisenä epätoivoisena ratkaisuna suunniteltiin miliisin korvaamista naisilla.⁴³

On aihetta kysyä niitä erityisiä syitä, miksi Suomen hallitusvalta ei vuonna 1917 kyennyt saamaan aikaan itse asiassa minkäänlaista varteenotettavaa poliisiyksikköä. Näkisin vastauksena kaksi merkittävää seikkaa. Vuoden 1917 porvarillisten poliisiyksiköitten toiminnan seuraaminen osoittaa selvästi, kuinka suuri merkitys maassa olleella ja pitkälti valankumouksellisuuden lähteenä toimineella venäläisellä sotaväellä tšekäläisten poliittisten ryhmien voimasuhteisiin oli. Jos venäläinen sotaväki nostatti levottomuutta työväestön keskuudessa, se toimi ennen muuta todellisena ja voimakkaana, vahvasti aseistettuna pidäkkeenä porvarillisten ryhmittymien suunnitelmille. Toinen merkittävä tekijä oli, että luotettavaa ainesta järjestyksenpitotehtäviin ei kertakaikkiaan ollut saatavissa. Sosialistienemmistöinen eduskunta on tämän seikan karkea heijastuma, mutta tutkimusaiheemme kannalta kiintoisampikin osoitus tilanteesta voidaan löytää poliisien rekrytoinnista.

Jo suurlakon jälkeen vuonna 1905 alkaneen pääkaupungin poliisitoimen uudelleen muodostamisen yhteydessä oli yritetty rekrytoida miehistöä maaseudulta, erityisesti Pohjanmaalta, siinä toivossa, että vasemmistolaisuus ei siellä olisi saavuttanut yhtä laajaa jalansijaa kuin eteläisen Suomen taajamissa. Toiveissa kuitenkin petyttiin ja suurlakon jälkeisen ajan poliisireservistä tuli hyvin kaupunkilaisvaltainen ja poliittisesti epäluotettava.⁴⁴ Epäilemättä nämä kokemukset olivat hyvässä muistissa vie-

⁴³ Anthony Upton, *Vallankumous Suomessa 1917—1918 II osa* (Jyväskylä 1981), 177—179.

⁴⁴ Ks. Kenraalimajuri Rafael Schaumanin muistelmia, *Suomen poliisi* 23—24/1935.

lä vuonna 1917, kun poliisikoulujen rekrytointipuuhiiin ryhdyttiin — olivathan toiminnassa mukana keskeisimmin miehet, jotka olivat osallistuneet poliisivoiman järjestelyyn jo vuosina 1905—06. Rekrytoinnin tulos osoittaa, ettei tilanne ollut kovinkaan paljon muuttunut siitä, mitä se oli ollut vuosikymmen aikaisemmin.⁴⁵ Miehistön joukkoon ei ilmeisesti päästetty juurikaan epäluotettavaa väkeä, joten poliisikoulujen miehistömäärät jäivät verraten suppeiksi. Poliisikoulut olivat lisäksi hyvin kaupunkilais- ja työläisvaltaisia, kun niitä verrataan 1920-luvun pääkaupunkipoliisiin. Maalaisperäisen aineksen rekrytointi ei onnistunut siinä määrin kuin olisi ollut tarpeen riittävän miesvahvan kokoonpanon aikaansaamiseksi. Vielä vuonna 1917 maastamme nimittäin puuttuivat sellaiset vakiintuneet, koko maaseudun kattavat suojeluskunnat, jotka vaikuttivat seuraavien vuosikymmenten Suomessa.

5. Tavoitteena määrävahva poliisi — vuosien 1918—1919 poliisipolitiikka

Vaikka suomalaisen poliisihallinnon muotoihin ei heti kansalaissodan jälkeen tehty suuria ja syvälle käyviä muutoksia, sisältyi jo vuosien 1918—1919 kuluessa toteutettuihin järjestelyihin monia kiintoisia ja suuntaa antavia seikkoja. Vireille pannuille uudistuksille loi pohjan ensi sijassa maassa vallinnut erikoislaatuinen poliittinen tilanne, voittajien voimakkaana kokema uuden kumouksen uhka ja siihen liittynyt pyrkimys sodan hävinneen kansanosan lujaan valvontaan. Vielä kesäkuussa 1918 hallitus antoi eduskunnalle tammikuussa julkaistuja suunnitelmia vastanneen esityksen poliisitoimen uudistamiseksi poistaen siitä kuitenkin käytännöllisesti katsoen kokonaan paikallisten poliisilautakuntien sananvallan. Uuden eduskunnan kokoonnuttua esitystä ei kuitenkaan enää uudistettu, vaan poliisitoimintaa jatkettiin autonomian aikaisiin säädöksiin nojautuen ja niitä hallinnollisilla määräyksillä täydentäen. Kiistatonta jatkuvuutta merkitsi se, että jo autonomian ajalla palveluksessa ollut poliisijohto ja miehistö muodostivat uuden poliisikunnan perusrungon.⁴⁶

⁴⁵ Miehistön taustaominaisuuksia kuvaavat tarkat luvut ovat nähtävissä taulukoista 3 ja 4.

⁴⁶ Esimerkiksi Helsingin poliisilaitoksen palveluksessa vuonna 1918 olleista 13 komi-

Toukokuussa 1918 muodostettu Paasikiven senaatti pysyttäytyi ohjelmaltaan Svinhufvudin senaatin jo omaksumissa tavoitteissa, joista tärkeimmät olivat valtakunnan itsenäisyyden turvaaminen sekä uuden hallitusmuodon vahvistaminen. Edelleen hallituksen ohjelmassa saivat keskeisen sijan järjestysvaltakysymys, sotalaitoksen saattaminen vakinaiselle kannalle sekä muu sisäinen uudistustyö, joka käsitti sosiaalisia ja taloudellisia ratkaisuja yhteiskuntarauhan turvaamiseksi. Tärkeässä järjestysvaltakysymyksessä hallitus määritteli tavoitteensa yksinkertaisesti: se pyrki lujan järjestysvallan luomiseen. J.K. Paasikivi totesi eduskunnassa esitellessään hallituksensa tavoitteita, että »kulunut aika on osoittanut, mihin yhteiskunta joutuu, kun järjestysvalta on lamassa. Lujan järjestysvallan aikaansaaminen on tärkeimpiä ja kiireellisimpiä tehtäviä. Hallitus on tämän ohella erityisesti kääntävä huomionsa siihen, että samalla kun kapinan selvittämistä voimakkaalla kädellä johdetaan, yhteiskunnan lailliset viranomaiset pääsevät säännölliseen lakien mukaiseen toimintaan».⁴⁷

Käytännön poliisitoimessa pyrkimys lujaan järjestysvaltaan merkitsi ensinnäkin poliisimiehistön määrän tuntuvaa kasvattamista, toiseksi eräitä organisaatioon liittyviä uudistuksia ja edelleen poliisikoulutuksen voimistamista. Tämä kehitys nivoutui kiinteästi asevoimien, ennen kaikkea suojeluskuntajärjestön vakiinnuttamiseen. Poliisitoimen kautta vaikuttivat myös lukuisat muut kansalaisten toiminnan rajoittamiseen ja valvomiinseen tähänneet ratkaisut. Näistä huomattavimpia olivat rikosrekisterin perustaminen, ampuma-aseitten hallussapitoa koskevien säännösten tiukentaminen sekä liikkumista ja elinkeinotoimintaa säätelevän lupahallinnon huomattava laajentaminen.⁴⁸

Kansalaissodan jälkeiset organisaatiojärjestelyt

Poliisiasiain yli johto sisäasiainministeriössä oli itsenäisyyden alkuvuosina organisaatioltaan äärimmäisen hajanainen. Poliisiasioita hoiti mi-

sariosta viisi oli toiminut samoissa tehtävissä jo autonomian aikana, uudet vuonna 1918 nimitetyt komisariat taas olivat jo pitkään palvelleita poliisimiehiä. Vrt. virkamiesten palkkauslistat vuosilta 1916 ja 1918, HPL talousosaston arkisto (VA).

⁴⁷ J.K. Paasikiven puheenvuoro eduskunnassa 11.6.1918 sekä muistiinpanot hallitusohjelmasta, J.K. Paasikiven kokoelma, III:10; ks. myös Torvinen, 218.

⁴⁸ Ks. esim. senaatin talousosaston ptk oikeustoimituskunnan esittelystä 9.7.1918 VII, 346; Y. Ropponen, Liikkumisvapautta omassa maassa koskevista säännöksistä, Suomen poliisilehti 4/1921; Uudenmaan läänin maaherran kiertokirje 15.5.1918 läänin kaikille poliisiviranomaisille, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

nisteriössä kolme esittelijää siten, että kaupunki-, maaseutu- ja valtiolista poliisia koskevat asiat hoidettiin lähestulkoon toisistaan riippumatta. Minkäänlaista erityistä osastoa ei poliisiasioita varten vielä tuolloin ollut.⁴⁹ Jonkinlaisen yhtenäisyyden saavuttamiseksi senaatti päätti asettaa sisäasiaintoimituskuntaan poliisitarkastajan, jonka tehtävänä oli matkustaa eri paikkakunnille hankkiakseen tarpeellisia tietoja poliisitoimen tilasta ja edesauttaakseen poliisitoiminnan yhdenmukaistumista. Poliisitarkastajaksi määrättiin eversti Rafael Schauman, joka toimi tehtävässä vuoden 1918 loppuun.⁵⁰ Työtä jatkoi jonkin aikaa Tampereen poliisimestari Mikko Tallroth, joka oli sisäasiainministeriön käytettävänä ja toimi ylimääräisenä esittelijänä vuonna 1919.⁵¹ Suuri osa ajan merkittävimmistä poliisin kehittytoimista saikin alkunsa pääkaupungin kokeneen poliisijohdon tarpeenmäärittelyistä. Voimavarojen sijoittelu maakuntiin tapahtui puolestaan paljolti perinteisin muodoin maaherrojen asiantuntemukseen ja lääneistään kokoamiin pyyntöihin nojautuen.

Organisatorisista ratkaisuista kiinnostavin oli senaatin päätöksellä 15.8.1918 järjestetty suurimpiin asutuskeskuksiin sijoitettu Ylimääräinen matkustava etsivä komennuskunta, joka suurimmillaan oli 77 miehen vahvuinen. Sen yksiköt toimivat Helsingin poliisilaitoksen etsivän osaston johtajan sekä maaherrojen ja paikallisten poliisipäälliköitten alaisuudessa. Järjestely ilmeisesti muotoutui Helsingin poliisilaitoksen etsivää osastoa uudelleen järjestämään kutsutun varatuomari Väinö Takasen suunnitelmien pohjalta. Komennuskunnan osastoista suurimmat toimivat Helsingissä ja Viipurissa, lisäksi sillä oli pienempiä etsiväryhmiä muissa suurimmissa asutus- sekä teollisuuskeskuksissa. Komennuskunnasta tehdyissä päätöksissä on viitteitä siitä, että tarkoituksena oli rikospoliisitoiminnan keskittäminen koko maassa mahdollisesti niin, että myös poliittinen tiedustelu olisi liitetty tähän toimenalaan.⁵²

Matkustavien komennuskuntien tehtävänä oli erityisesti hallituksen vastaisen toiminnan ehkäiseminen suurimmissa asutuskeskuksissa sekä varsinkin rautateillä. Asemapaikoissa tapahtuvan toiminnan lisäksi ko-

⁴⁹ Ks. esim. Poliisiasiainosaston perustamisvaiheet, Suomen poliisilehti 9/1934, 223.

⁵⁰ Senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 15.7.1918 VII, 488; ST maaherroille 15.7.1918 (1091), ST kirjekonseptit; Kenraalimajuri Rafael Schaumanin muistelmia, Suomen poliisilehti 23—24/1935.

⁵¹ Valtioneuvoston ptk sisäasiainministeriön (SM) esittelystä 21.1.1919 I, 334—335.

⁵² Perustamisasiakirjassa varatuomari Takanen mainitaan »Suomen etsivän poliisin» päällikkönä. Ks. Senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 15.8.1918 VIII—IX, 246 ja 254 ja yleisistunnosta 29.8.1918 VIII—IX, 397—398.

mennuskuntien tuli asettaa partiot kaikkiin matkustajajuniin, joissa näiden tuli »pitää silmällä erinäisiä rikoksellisia henkilöitä, ehkäistä agitatoria ja rikollista yllytystä laillista hallitusta, sen toimintaa ja alaisia virkailijoita vastaan sekä olla tarpeen vaatiessa avullisina matkapassien tarkastuksissa». ⁵³ Nämä komennuskunnat ovat kiintoisia ensinnäkin siksi, että ne olivat ensimmäinen liikkuvuuden ja jonkinasteisen keskittyneisyyden ilmenemismuoto suomalaisessa poliisitoimessa. Toinen merkittävä seikka oli komennuskuntien kiinteä suhde poliittiseen tiedusteluun. Nämä etsivien osastojen yhteydessä toimineet komennuskunnat muodostivat myöhemmin pohjan Etsivälle keskuspoliisille.

Sotilashallinnon puolella oli poliittista valvontaa varten jo valkoisen armeijan muodostamisvaiheessa perustettu päämajan yhteyteen osasto, joka toimi valloitetujen alueitten turvaamisosaston rinnalla erityisen sotilaspoliisipäällikön alaisuudessa. Myös pääkaupunkiin muodostettiin heti valtauksen jälkeen saman tyyppinen elin, kun Helsingin valkokaartin esikunta sai oman tiedusteluosastonsa. Pian näiden elinten toiminta yhdistettiin ja elokuun alusta 1918 niiden tehtävät siirrettiin yleisesikunnan III osastolle, joka nyt ryhtyi hoitamaan valtiollisen poliisin tehtäviä puhtaasti sotilaallisen toimintansa ohessa. Jo kesällä 1918 sotilasviranomaiset toivoivat tiedusteluosaston siirtämistä sisäasiaintoimituskunnan alaisuuteen. ⁵⁴ Yleisesikunnan III osaston oli tarkoitus toimia yhteistyössä matkustavien etsivien komennuskuntien kanssa. Mutkikas organisaatio aiheutti kuitenkin heti vaikeuksia. Asiaa yritettiin korjata jakamalla yleisesikunnan III osasto kahtia, sotilaalliseen ja passitoimistoon, joista jälkimmäinen hoiti poliittista tiedustelua komennuksellisesti yleisesikunnan päällikön, mutta taloudellisesti sisäasiainhallinnon alaisena. Yhteistyötä matkustavien komennuskuntien kanssa vaikeutti lisäksi se, että komennuskunnat olivat ensi kädessä paikallisjohtoisia. Passiosaston kaksinainen hallinnollinen asema taas haittasi yhteyksien luomista läänien ja poliisiviranomaisten kanssa. Myös osaston valtuudet olivat epäselvät. ⁵⁵

Hallituksen piirissä kysymystä poliittisen tiedustelun järjestämisestä

⁵³ Valtioneuvoston ptk SM esittelystä 24.1.1919 I, 462—464.

⁵⁴ Valloitetujen alueitten turvaamisosaston esikunnan kirje 4.7.1918 Sota-asiaain toimituskunnan päällikölle, Valloitetujen alueitten turvaamisosaston päällikölle saapuneet kirjeet Ea 1, Sotavankilaitoksen arkisto (VA).

⁵⁵ Mietintö ja ehdotus Etsivän keskuspoliisiin uudelleen järjestämiseksi 1923, EK/Valpo I, 6.XXII A3 (VA); ks. myös Yleisesikunnan tiedusteluosasto Uudenmaan läänin sotakomisario eversti Wärnhjelmille 17.7.1918 (3002), Valloitetujen alueitten turvaamisosan päällikölle saapuneet kirjeet Ea 1, Sotavankilaitoksen arkisto.

pohdittiin talvella 1919 yksityisissä istunnoissa sekä valiokunnassa. Puolustusministeri Rudolf Waldén oli sitä mieltä, että tiedustelutoiminta tulisi siirtää johonkin muuhun ministeriöön, koska suurin osa siitä oli valtiollista laatua ja koska se hänen mielestään kompromettoi sotalaitosta. Hallituksen edistysmieliset ministerit suhtautuivat Waldénin ajatukseen myönteisesti, kun taas esimerkiksi kokoomuslainen sisäasiainministeri Tulenheimo katsoi, että tämä hänen mielestään vasemmistovaaran vuoksi tarpeellinen toiminta sujui tyydyttävästi vain sotaministerin johdon alaisena. Tulenheimo epäili, että mikäli poliittinen tiedustelu siirrettäisiin sisäasiainministeriön alaisuuteen, eduskunta epäisi toimintaan tarvittavat varat.⁵⁶ Huhtikuussa tapahtunut hallitusvaihdos ja sen mukanaan tuoma hallituspolitiikan keskustalaistuminen avasi ovet Waldénin tavoittelemalle järjestelylle. 17.7.1919 valtioneuvosto teki periaatepäätöksen poliittisen tiedustelun siirtämisestä sisäasiainministeriön alaiseksi. Samalla tiedustelutoiminta päätettiin keskittää ja järjestää uudelleen.⁵⁷

Uudistuksen tuloksena pantiin kokoon Etsivä keskuspoliisi, jonka ensimmäisen ohjesäännön valtioneuvosto vahvisti 13.8.1919. Etsivän keskuspoliisin perustamisen yhteydessä myös matkustavat etsivät komennuskunnat lakkautettiin lukuun ottamatta muutamia pieniä ryhmiä, joiden toiminta päättyi vuoden 1920 loppuun mennessä.⁵⁸ Komennuskuntien miehistä sopivimmat siirrettiin Etsivän keskuspoliisin palvelukseen ja myös komennuskuntien varusteet sekä asiakirjat luovutettiin Etsivän keskuspoliisin käyttöön.⁵⁹ Rahoituksen varmistamiseksi väliaikaisella pohjalla toimineen Etsivän keskuspoliisin vahvuus oli vuonna 1919 kaikkiaan 161, kun taas vuoden 1920 menosääntö takasi virastolle kaikkiaan 148 työntekijää.⁶⁰

Etsivän keskuspoliisin perustaminen purki poliittisen tiedustelun ja rikospoliisitoiminnan välille kansalaissodan jälkiselvittelytilanteessa syntyneet kiistattomat organisatoriset siteet. Ratkaisu ei kuitenkaan hävittänyt ajatusta koko poliisitoiminnan yhtenäistämisestä, johon pian

⁵⁶ Kaarlo Castrénin muistiinpanot valtioneuvoston yksityisestä istunnosta 16.1.1919, Kaarlo Castrénin kokoelma, kansio 8 (VA).

⁵⁷ SM salainen kirje 30.7.1919, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

⁵⁸ Sisäasiainministeriö antoi viimeisen määräyksensä matkustavan poliisikomennuskunnan toiminnasta 20.6.1929, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

⁵⁹ Valtioneuvoston ptk SM esittelystä 10.9.1919, IX, 56—59, ja 2.10.1919, X, 79 ja SM salainen kirje 30.7.1919.

⁶⁰ Kaarlo Castrénin muistiinpanot (pttä), Kaarlo Castrénin kokoelma, k. 7; valtioneuvoston pöytäkirja SM esittelystä 2.10.1919, X, 94—95.

1920-luvun puolella jälleen palattiin. Poliittisen tiedustelun keskittäminen yhdelle hallinnollisesti erilliselle ja toiminnassaan hyvin itsenäiselle elimelle oli käytännössä poliisitointa hajauttanut ja eksekutiivisen poliisin suoranaiset yhteydet poliittiseen toimintaan katkaissut toimenpide, joka oli sopusoinnussa sen toteuttaneen edistysmielisen hallituksen poliittisen linjan kanssa.

Kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa on myös yksittäisten poliisilaitosten toiminnassa havaittavissa pyrkimyksiä voimavarojen keskittämiseen, jotka voidaan kiistattomasti kytkeä vallinneeseen poliittiseen tilanteeseen ja voimakkaana koettuun radikaalien aineiden kontrolloinnin tarpeeseen. Helsingin poliisilaitoksessa levottomuuksiin varautuminen näkyi reservinä toimineen keskuspoliisiosaston suhteellisena vahvuutena paikallisesta vartioinnista huolehtineisiin poliisipiireihin nähden. Myös joukkolevottomuuksien torjumisessa merkittävä ratsupoliisiosasto kuului keskuspoliisiosastoon. Vuosina 1918 ja 1919 Helsingin keskuspoliisin vahvuus pysyi 200 miehen yläpuolella poliisipiirien miehistön yhteismäärän ollessa 270 miehen vaiheilla. Mielialojen rauhoittuessa 1920-luvulle tultaessa tilanne muuttui, kun keskuspoliisiosaston vahvuus pudotettiin noin 170 mieheen ja poliisipiirien miesvoima taas kohotettiin selvästi yli 300 miehen.⁶¹

Organisaation kannalta uusi ilmiö oli myös ns. esikaupunkipoliisi, jollainen lokakuussa 1918 perustettiin Turun, Tampereen ja Viipurin poliisilaitosten alaisuuteen huolehtimaan poliisivalvonnasta taajaan asutuilla esikaupunkialueilla, jotka hallinnollisesti kuuluivat nimismiespiireihin. Näin voimakkaiden kaupunkipoliisilaitosten toimivalta laajeni alueille, joita pidettiin »rikollisten pesäpaikkoina» ja joiden asukkaat olivat paikallisen poliisijohdon näkemys mukaan »melkein kaikki punaisten hurjinta kantajoukkoa».⁶²

Miehistöpolitiikan kysymyksiä

Lujan järjestysvallan luomisen peruspilarina oli pyrkimys mahdollisimman miesvahvaan ja luotettavista henkilöistä kokoonpantuun poliisivoimaan. Poliisien määrää lisättiin tuntuvimmin maan väkiluvultaan suurimmissa ja teollistuneimmissa kaupunkikeskuksissa. Helsingin poliisi-

⁶¹ Luvut perustuvat vuosikertomusaineistoon 1918—23, HPL kanslian arkisto (VA).

⁶² Senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 3.10.1918 X, 45—47.

laitoksen määrävahvuus nostettiin peräti 1050 mieheen, kun vuoden 1916 menosäännön mukainen vahvuus oli 707 miestä.⁶³ Kun verrataan vuodeksi 1919 päätettyjä kaupunkipoliisilaitosten tavoitevahvuuksia vuoden 1916 vastaaviin lukuihin, tullaan siihen tulokseen, että kaupunkipoliisin vahvuutta kasvatettiin kansalaissodan jälkeisessä tilanteessa keskimäärin noin kolmanneksen verran. Yksityiskohtaisesti kaupunkien poliisimäärien kasvu on nähtävissä taulukosta 1. Uusien taajama-alueitten poliisivalvontaa vahvistivat lisäksi Turun, Tampereen ja Viipurin esikaupunkipoliisit. Lisäykset olivat suhteellisesti suurimpia eteläisen Suomen teollisuuskeskuksissa.⁶⁴

Vaikka järjestysviranomaisia kehoitettiin paikallisten olosuhteitten salliessa heti ryhtymään virantoimitukseen ja selvittämään kapinallisuuden aiheuttamia vaurioita yhteistoimin kunnallisten viranomaisten ja paikkakunnille ehkä muodostettujen sotilasyksiköitten kanssa, oli keskushallinnolla selviä vaikeuksia saada poliisi normaalille kannalle varsinkin maaseudulla. Toistuvat moitteet järjestyksenpidon puutteellisuudesta johtuivat erityisesti siitä, että niillä paikkakunnilla, joilla oli suojeluskuntalaisosastoja, ei yleensä heti ryhdytty organisoimaan minkäänlaista poliisia. Maaseudulla tunne suojeluskuntien punaisiin aineksiin kohdistaman kontrollin riittävydestä hidasti poliisitoiminnan uudelleen aloittamista. Toisaalta maaseutukonstaapelijärjestelmä muistettiin tsaarillisen Venäjän aikaansaannoksena eikä sen uudelleen pystyttämistä siksi pidetty lainkaan tarpeellisena. Tähän seikkaan oli keskushallinnon paikoin erityisillä määräyksillä puututtava.⁶⁵ Senaatti päätti kasvattaa maaseutupoliisin vahvuutta lähes 20 prosenttia.⁶⁶

Suurien määrävahvuuksien täyttäminen poliittisesti luotettavilla ja tehtävänsä tasalla olevilla miehillä ei ollut helppo tehtävä. Suurien kaupunkipoliisien miehistön runko muodostui kokeneesta poliisimiehistöstä, mutta näidenkin keskuudessa oli toimitettava tarkka tutkimus siitä, mikä oli ollut heidän suhteensa kapinallisiin.⁶⁷ Helsingissä ainoastaan järjestys-

⁶³ Senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 29.4.1918 IV, 51; päiväkäsky 3.5.1918, HPL kanslian arkisto (VA).

⁶⁴ Senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 3.10.1918 X, 45—46 ja Valtioneuvoston ptk SM esittelystä 31.12.1918, 572—523.

⁶⁵ Ks. esim. Uudenmaan lääninhallituksen kiertokirje 9.7.1918, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

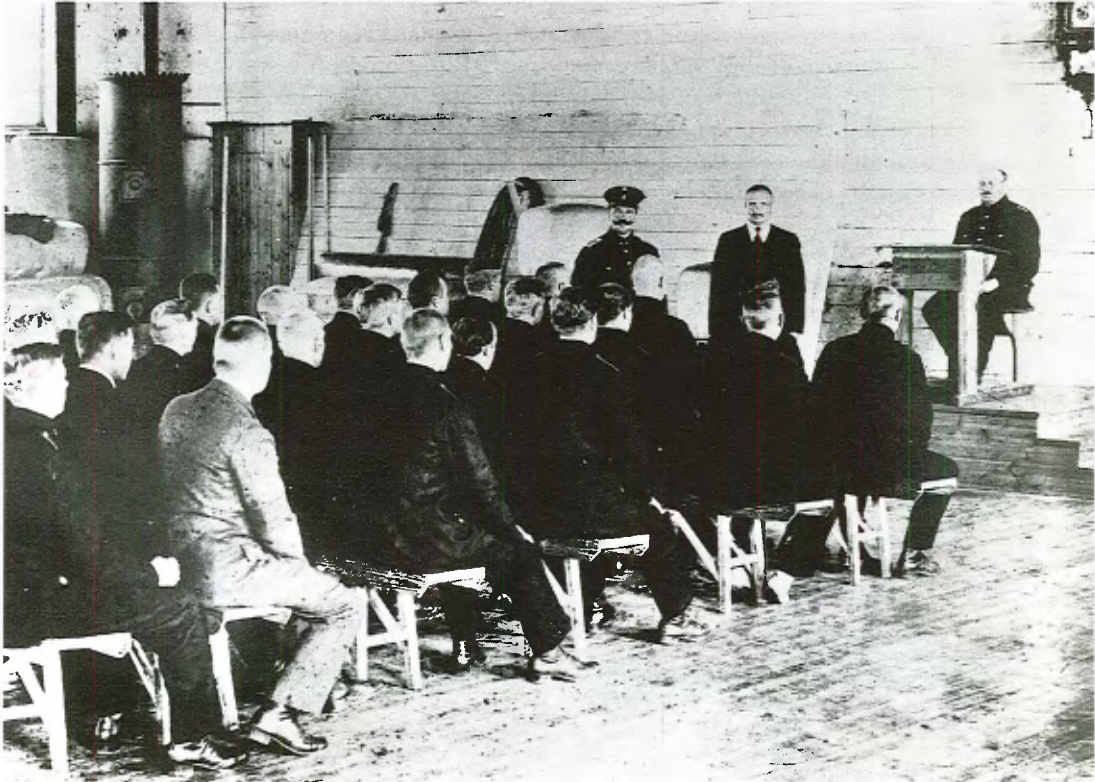
⁶⁶ Senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 1.8.1918 VIII—IX, 12—21 ja yleisistunnosta 29.8.1918 VIII—IX, 389.

⁶⁷ Senaatin talousosaston ptk yleisistunnosta 16.4.1918 IV, 1b—1c sekä Uudenmaan

Kansalaissodan päätyttyä valkoisille voitokkaasti poliisihallinto rakennettiin pääpiirteissään entiselle pohjalle. Valtaosa poliiseista palasi entisiin toimiinsa ja runsaslukuinen uusi miehistö värvättiin ensi alkuun valkoisten riveissä taistelleista. Vuosien 1917—18 voimainkoetuksissa muotonsa löytänyt vapaaehtoinen maanpuolustustyö organisoitui kansalaissodan jälkeen suojeluskunniksi, joiden myötävaikutuksella suuriin kaupunkipoliisilaitoksiin saatiin pian poliittisesti luotettavaa, koostumukseltaan maalaisvaltaista miehistöä. Poikkeuksellisen suuri osa uusista poliiseista tuli Etelä-Pohjanmaalta, joka oli myös valkoisen armeijan lujinta tukialuetta.

Helsingin valkoisten joukkojen esikuntapäällikkönä kansalaissodan aikana toiminut ja pääkaupungin poliisimestarin tehtävät huhtikuussa 1918 saanut ratsumestari Ilmari Helenius oli ratsuineen mukana myös 16.5.1918 Helsingissä järjestetyssä vapaussodan voitonparaatissa. (Kuva Työvään arkisto.) Jo perustuslaillisen senaatin vuosina Helsingin poliisilaitoksen koulustoiminnasta vastannut Helenius vaikutti keskeisesti poliisin kehittelyyn kansalaissodan jälkeen sekä myöhemmin vielä lapualaisvuosina. Hänen aloitteestaan käynnistyi myös poliisikoulutus, jolla oli ensi vaiheissaan tärkeä osuus erityisesti uuden miehistöaineksen karsinnassa. Poliisilokkaita oppitunnilla Helsingissä 1920-luvun alussa. (Kuva Helsingin poliisilaitos.)

toimikunnan keväällä 1917 erottamien poliisimiesten palvelussuhde jatkui ilman uutta hakemusta. Miehet, jotka olivat liittyneet kapinallisiin, tuli välittömästi vangita ja saattaa valtiorikosoikeuden tuomittaviksi. Kapinallisten palveluksessa pysyneet ja heihin solidaarisesti suhtautuneet tuli viiptymättä erottaa toimestaan. Tätä tutkimusta varten tehtyjen laskelmien mukaan tällaisia jo tsaarinajalla palvelukseen astuneita yksinkertaisen virkatuntoisia poliisimiehiä oli Helsingin poliisilaitoksessa peräti 101.⁶⁸

Palvelukseen tuleva uusi poliisimiehistö oli »mitä ankarimmin valikoiden otettava sellaisista henkilöistä, joiden luotettavuudesta ei valitse minkäänlaista epäilystä».⁶⁹ Uutta poliisimiehistöä rekrytoitiin ensi kädessä valkoisen armeijan riveissä kaupunkiin tulleesta väestä. Tämä miehistö oli kuitenkin yleensä erittäin lyhytaikaista pysyvä palveluksessa usein vain muutaman kuukauden. Erittäin runsas vaihtuvuus säilyikin varsin pitkään nuoren Suomen suurien miehistövahvuuksia tavoitelleen kaupunkipoliisitoimen ongelmana. Itsenäisyyden ensi vuosien kuluessa palvelukseen tulleista miehistä peräti 60 prosenttia siirtyi muihin toimiin kahden ensimmäisen palvelusvuotensa kuluessa. Vasta 1920-luvun alkupuolella tästä ongelmasta päästiin hiljalleen eroon. Poliisin miehistönhankinnan alkuvaikeuksia lisäsi myös miesten joutuminen asepalvelukseen. Elokuuhun 1918 mennessä palvelukseen tulleille myönnettiinkin lykkäystä, mutta tämän jälkeen poliisipalvelukseen ei enää hyväksytty miehiä, jotka eivät olleet suorittaneet asevelvollisuuttaan.⁷⁰ Vuonna 1918 Helsingin poliisilaitoksen miehistömäärä jäikin alle 800:n eikä väliaikaisten menosääntöjen edellyttämää tavoitevahvuutta myöhemminkään saavutettu. Myös päällystön kiinnittäminen poliisilaitoksiin tuotti vaikeuksia, kun päällikköpaikoille soveltuvat miehet hakeutuivat mieluummin armeijan kuin poliisin palvelukseen. Monet poliisipäällystöön kiinnitettyt asettivat lisäksi toimintansa ehdoksi, että saisivat samanaikai-

läänin maaherra Helsingin poliisimestarille 17.4.1918, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

⁶⁸ Kapinallisten palvelukseen jääneitten miesten joukossa oli myös muutamia, joiden tarkoituksena oli valkoisten hyväksi toimiminen. Näittenkin kohdalla toimitettiin yleensä perusteelliset tutkimukset valtiorikosoikeudessa, mutta heidät otettiin tämän jälkeen uudelleen poliiseiksi. Ks. esim. aktit Oskar Jalanne, Kalle Jokinen, Emil Laine ja Gustaf Niemi, hakemukset, HPL keskusarkisto.

⁶⁹ Uudenmaan läänin maaherra B. Jalander Helsingin poliisimestarille 17.4.1918 (286), maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

⁷⁰ Sotaministeriön kirje 28.12.1918 sekä Uudenmaan lääninhallituksen kirje 23.7.1918, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

sesti pitää asemansa armeijan luetteloissa.⁷¹

Ensimmäiseksi lääkkeeksi miehistöpulaan poliisijohto esitti poliisien palkkojen nostamista muitten alojen kanssa kilpailukykyiselle tasolle. Miehet siirtyivät poliisin toimesta m.m. vankileirien vartijoiksi, koska nämä tehtävät olivat poliisialaa selvästi paremmin palkattuja ja lisäksi niihin sisältyi sosiaalisia etuja, joita poliisi ei kyennyt tarjoamaan. Kons-
taapelin tuolloinen 7200 markan vuosipalkka toi miehelle vain noin 25 markan päiväansion. Helsingin poliisimestari valittikin lokakuussa 1918, että kun eri ammateissa työläiset ansaitsevat 30—40 markkaa päivässä, ei ole ihme, että poliisin työläs toimi jää miestänsä vaille.⁷² Yritykset poliisikunnan peruspalkkauksen parantamiseksi tuottivat kuitenkin vain vaatimattomia tuloksia. Miehistöpulaa yritettiin lievittää lisäksi useilla vaatimattomammilla keinoilla. Helsingissä miehistölle järjestettiin jonkin verran asuntoja sekä ruokala. Miehistön taloudellisen aseman parantamiseksi heille päätettiin myös luovuttaa jonkin verran lisäleipäkortteja sääntöselvitysmääräysten aiheuttaman niukkuuden lieventämiseksi sen jälkeen kun elintarvehallitus oli suostunut siihen, että poliisit rinnastettiin sota-
väkeen ja annoksia voitiin näin suurentaa. Esityksensä perusteluissa poliisimestari Helenius totesi ykskantaan, että poliisimies tarvitsee runsaamat ruoka-annokset kuin ylimalkaan tavallinen työmies.⁷³ Myös virkapukukankaita jaettiin miehistölle ilmaiseksi. Miehistön kiinnittämiseksi tiivimmin laitokseen Helsingin poliisimestari Helenius pani alulle vuonna 1918 myös henkilökunnalle tarkoitetun kirjaston toiminnan ja esitti ajatuksen henkivakuutuksen ottamisesta miehistölle, mikä ehdotus ei tosin vielä toteutunut vaikka Tampereella ja Lappeenrannassa oli jo tällainen järjestely saatu aikaan.⁷⁴

Vuoden 1918 tilanteessa poliisimiehistön perinpohjainen uudistaminen ja suuren määrävahvuuden edes välttävä saavuttaminen ei ollut mahdollista muuten kuin ottamalla palvelukseen runsaasti väkeä, jolta kokemus poliisitehtävistä puuttui täysin ja jonka luotettavuudesta ei tehok-

⁷¹ Poliisimestari Uudenmaan läänin maaherralle 17.4.1918, 1.8.1918 ja 25.11.1920, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

⁷² Poliisimestari maaherralle 30.10.1918, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

⁷³ Kulkulaitosten ja yleisten töiden toimituskunnan kirje 25.9.1918, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA); poliisimestari elintarvetoimituskunnalle 1.7.1918, sisäasiaintoimituskunnalle 13.7.1918 sekä maaherralle 14.4.1919, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

⁷⁴ Poliisimestari maaherralle 19.6.1918, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

kaan poliittisen valvontaelimen puutteessa voitu saada täyttä varmuutta. Suuri osa uusista miehistä oli lisäksi sellaisia, joiden sotilaskokemus rajoittui taisteluun valkoisen armeijan riveissä. Niinpä kysymys poliisikoulutuksen tehostamisesta nousi nyt ajankohtaiseksi. Kehityksen linjanvetäjänä toimi pääkaupungin poliisilaitos. Helsingin poliisimestari Ilmari Helenius, joka vuosina 1909—11 oli toiminut Helsingin poliisilaitoksen opetusupseerina, muotoili aloitteet sekä koulutuksen järjestämiseksi Helsingin poliisilaitoksessa että laajemminkin tarpeellisen Valtion poliisikoulun aikaansaamiseksi. Autonomian ajalla poliisikoulutusta annettiin suppeassa mitassa vain maan suurimmissa poliisilaitoksissa, Turussa vuodesta 1897 ja Helsingissä vuodesta 1906.⁷⁵ Helsingin poliisilaitoksessa henkilöstön järjestely- ja valmennustehtävät uskottiin heti kaupungin valtauksen yhteydessä tehtävään halukkaiksi ilmoittautuneitten upseerien huoleksi. Täällä sodan jälkeen organisoitu miehistön valmennus vastasi pääpiirteissään sitä koulutustoimintaa, jota laitoksessa oli jo ensimmäisen venäläistämiskauden päättymisestä lähtien harjoitettu. Kurssit kestivät viisi, kuusi viikkoa ja sisälsivät tärkeimpiin säädöksiin perehtymisen lisäksi myös sotilaallista kasvatusta sekä voimistelua ja urheilua.⁷⁶

Suurimmat poliisilaitokset huolehtivat koulutuksensa järjestämisestä pääosin itse. Pienten kaupunkipoliisien ja maaseudun miehistötarvetta silmällä pitäen senaatti myönsi elokuussa 1918 Heleniuksen pyynnöstä varat Valtion väliaikaisen poliisikoulun toimintaa varten, »koska koko maan poliisi oli kapinan johdosta perin pohjin uudestaan järjestettävä ja palvelukseen otettava paljon ammattitaidottomia miehiä».⁷⁷ Koulu toimi hallinnollisesti Helsingin poliisilaitoksen yhteydessä, mutta valtaosa sen oppilaista tuli maaseudulta.⁷⁸ Kurseja järjestettiin aluksi neljä vuosittain, ja kuhunkin niistä komennettiin 70—100 poliisimiestä. Ensimmäiset kurssit olivat kuusiviikkoisia, mutta syyskaudella 1919 annettiin

⁷⁵ Ks. esim. Ossa, s. 85; Kenraalimajuri Schaumanin muistelmia, Suomen poliisilehti 23—24/1935.

⁷⁶ Ks. esim. poliisimestari maaherralle 4.1.1921, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

⁷⁷ Poliisimestari sisäasiaintoimituskunnalle 13.7.1918, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA); senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 12.8.1918 VIII—IX, 169.

⁷⁸ Vuodesta 1921 lähtien ei Helsingin poliisilaitoksen miehistölle enää annettu perusvalmennusta Valtion poliisikoulussa. Poliisimestari maaherralle 4.1.1921, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

opetusta jo 8 viikkoa.⁷⁹

Valtion poliisikoulun ohjelmaan sisältyi paitsi yleissivistäviä aineita kuten ainekirjoitusta, historiaa ja yhteiskuntaoppia, maantietoa ja laskentaa, myös runsaasti voimistelua ja sotilasharjoituksia sekä luonnollisesti poliisityössä välttämättömien säädösten opiskelua. Koulutuksen asiasisältö jäi pakostakin varsin vaatimattomaksi, olihan vain hieman yli kymmenen prosenttia maan tuolloisesta poliisikunnasta suorittanut kansakoulun oppimäärän ja vain aniharva poliisipalvelukseen astuva kykeni kirjoittamaan yksinkertaisen poliisiraportin tai muun asiakirjan muodollisesti ja kielellisesti oikein. Silti poliisipäällystö saattoi vakuutella tyytyväisyyttään, kun »vakavassa isänmaallisessa hengessä suoritettu kasvatustyö oli tuntuvasti kohottanut poliisimiehistömme moraalista tasoa».⁸⁰

Poliisikoulutuksen laajeneminen ja erityisesti se varsin voimakas kiinnostus, jota sitä kohtaan poliisijohdon piirissä osoitettiin kertovat, että koulutuksesta oli tulossa yksi keskeisistä poliisin miehistöpolitiikan säätelykeinoista. Koulutuksen miehistöpoliittinen merkitys ei alkuvaiheessa sisältynyt niinkään siihen vaatimattomaan tieto- ja taitoainekseen, jonka kurssit kykenivät tarjoamaan. Kurinalaisuuteen ja tehokkaaseen joukkoesiintymiseen valmentavilla sotilaallisilla yhteisharjoituksilla oli poliisijohdon näkemyksen mukaan suurempi painoarvo käytännön poliisitoiminnan kannalta varsinkin itsenäisyyden ensi vuosina, kun sotilaskokemusta omaavia miehiä tuskin lainkaan oli tarjolla poliisipalvelukseen. Pyrkimys miehistön kurinalaisuuden lujittamiseen oli ollut tärkeimpänä ponttimena ensimmäisten poliisikurssien toimeenpanolle jo ensimmäisen venäläistämiskauden jälkeen, jolloin sotilastaustan omaavasta miehistöstä jo oli pulaa Suomen sotaväen tultua lakkautetuksi. Ainakin Helsingin poliisilaitoksen miehistölle tällaisia harjoituksia järjestettiin aika ajoin myös kansalaissodan jälkeen.⁸¹ Sotilaallistyyppiseen joukkoesiintymiseen ei meikäläinen poliisikoulutus kuitenkaan vielä 1920-luvullakaan antanut valmiuksia.⁸²

Poliisikoulutuksen olennaisin merkitys olikin alkuvaiheissaan siinä,

⁷⁹ Sisäasiainministeriö Uudenmaan läänin maaherralle 16.7.1919 (2165), maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

⁸⁰ Poliisimestari maaherralle 13.5.1919, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

⁸¹ Esko Riekin muistiinpanot keskusteluistaan maaherra Ilmari Heleniuksen kanssa 2. ja 3.3.1933, EK/Valpo I 6.XX E.

⁸² Ks. Esko Riekin muistio 30.11.1931, EK/Valpo I, 6.XX E2b.

että kurssi tarjosi oivan tilaisuuden seuloa miehistöä. Tosiasiassa poliisikurssista tuli toinen taso miehistön valinnassa suoraan väestöön kohdistuneen perusrekrytoinnin jälkeen. Vaikka perusrekrytoinnissa noudatettu suositus- ja lausuntomenettely oli varsin tiukka, ei se vielä taannut miehistön laatua. Muutaman viikon kurinalainen koulutusaika sen sijaan paljasti toimeen hakeutuneista miehistä ja heidän mielenlaadustaan paljon enemmän kuin usein puutteellisen tuntemuksen varassa annetut lausunnot. Aikakirjoista onkin luettavissa merkkejä tällaisesta seulonnasta koulutusvaiheen aikana.⁸³ Myös poliisimestari Helenius korosti erityisesti poliisikoulutuksen »luovaa luonnetta», jonka ydin epäilemättä oli juuri tässä miehistön kasvatuksellisessa seulonnassa.⁸⁴

6. Poliisi ja suojeluskunnat

Kansainvälisesti katsoen erikoislaatuinen suojeluskuntainstituutio vaikutti suomalaisen poliisipolitiikan historiaan vahvasti ja monimuotoisesti. Poliisiviranomaisten avustaminen sisältyi jo suojeluskuntien asetuksen mukaiseen tehtävänkuvaan. Säädösten tasolla suojeluskunnat täyttivät ensisijaisina tehtävää poliisia avustavana voimana, joka 1896 asetuksella oli määrätty valtakunnan asevoimille. Käytännön poliisitoiminnassa syntyneet asiakirjat antavat vakuuttavan todistuksen siitä, että suojeluskunnat lisäksi vaikuttivat merkittävästi poliisiin kanavoimalla poliisimiehistön rekrytointia sekä osallistumalla lausunnonantajana moniin muihinkin poliisitoimintaan koskeviin asioihin, varsinkin lupahallintoon. Erittäin tärkeä oli myös suojeluskuntien panos itsenäisenä valvontaelimenä, toisaalta näkyvästi mutta vielä suuremmassa määrin taustavaikuttajana kylillä ja pitäjissä.

⁸³ Nuorukaisen sopimattomuus poliisitehtävään oli käynyt selväksi, kun tämä oli ylikonstaapelin opettaessa kuinka askel otetaan liikkeelle komennettaessa kuuluvalla äänellä todennut, ettei poliisi sellaista tietoa tarvitse. Ks. Keskuspoliisiosaston kirje 5.7.1919, kirjekonseptit, HPL keskuspoliisiosaston arkisto (VA).

⁸⁴ Poliisimestari maaherralle 17.4.1918, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

Suojeluskunnat poliisitoimen rinnakkaisorganisaationa

Jo perustamisvaiheissaan 1917 suojeluskuntaorganisaatio sai korostetusti järjestyksenpidollisen luonteen. Suojeluskuntia ryhdyttiin laajemmin panemaan kokoon vasta, kun oli käynyt selväksi, ettei porvarillisten poliisiyksiköitten toiminta onnistuisi. Maaherra Bruno Jalanderin kehoitukseen suojeluskuntien perustamiseksi lokakuussa 1917 sisältyi ajatus, että suojeluskunnat korvaisivat riittämättömäksi osoittautuneen poliisin nopeasti koottavilla ja myös taloudellisesti edullisilla vapaaehtoisvoimilla.⁸⁵ Suomen valtionfinanssien vaikean tilan huomioon ottaen ei ole yllättävää, että järjestysvaltakysmyksissä tukeuduttiin voimakkaasti suojeluskuntiin myös kansalaissodan jälkeen.⁸⁶ Myös suojeluskuntien tulevaa asemaa ja järjestysmuotoa perinpohjaisesti käsitelleessä suojeluskuntain edustajakokouksessa 4.—5.7.1918 viitattiin toistuvasti tähän näkökohtaan. Satakunnan suojeluskuntain ylihallinnon edustaja, toimittaja J.V. Lilius asettui kannattamaan suojeluskuntatoiminnan rakentamista punaisia aineksia lukuun ottamatta kaikkia koskevan yleisen palvelusvelvollisuuden varaan. Sen lisäksi, että hän piti tällaista järjestelyä sotalaistoksen kannalta edullisena, hän perusteli näkemystään myös sillä, että »valtio säästäisi osallisuuden sen suunnattoman suuren poliisimiehistön palkkaamiseen, jota lähivuosina täytyisi ylläpitää». Suojeluskuntatoimintaa kokoonpanneitten keskuudessa pidettiin laitoksen järjestämistä yleensäkin tärkeänä, koska katsottiin, että maassa ei ollut »riittävän suurta poliisivoimaa järjestyksen ylläpitämiseksi eikä liioin varoja poliisien lisäämiseen.» Suojeluskuntalaitosta pidettiin myös kasvatuksellisesti hyödyllisenä elementtinä »kurittomuutta ja huligaanisuuatta» vastaan riippumatta siitä rakennettaisiinko järjestön toiminta vapaaehtoisuuden vai kansalaisvelvollisuuden varaan. Kokouksen ilmapiiristä oli kiistatta havaittavissa vasemmiston äärimmäisen lujan valvonnan vaatimus. Yleiskokouksen hyväksymässä ponnassa suojeluskuntien tulevan toiminnan tarkoituksiksi todettiin toistaiseksi sotilaallisen alkukasvatuksen antaminen, valkoisen armeijan tukeminen ulkoisen tai sisäisen vihollisen uhatessa, poliisin avustaminen sekä urheilun edistäminen ja kansakunnan kasvataminen.⁸⁷

⁸⁵ Uudenmaan läänin kuvernöörin kiertokirje 31.10.1917.

⁸⁶ Valtionfinanssien tilasta ks. esim. tulo- ja menoarvioesitysten yleisperustelut.

⁸⁷ Suojeluskuntien yliesikunnan vuosikokouspöytäkirjat 1918, Suojeluskuntain yliesikunnan hallinnollisen toimiston arkisto (SA); kokouksesta ks. myös N.V.Hersalo, Suojeluskuntain historia II (Vaasa 1962), 15—22.

12.8.1918 annetussa ensimmäisessä suojeluskunta-asetuksessa järjestön tehtäviksi määriteltiin paitsi toimiminen sotilasasioitten käytännön harrastusta ylläpitävänä ja liikekannallepanon paikallisesta käytännön toteuttamisesta vastaavana elimenä, myös järjestysviranomaisten avustaminen sitä pyydettyä. Suojeluskunnan avun pyytäminen tuli asetuksen mukaan kysymykseen ensi sijassa silloin, kun yleinen järjestys ja turvallisuus oli joukkotoiminnan johdosta joutunut vaaraan eli rikoslain kapinapykälän tarkoittamissa tapauksissa. Lisäksi suojeluskuntien apua voitiin käyttää etsintä- ja vartiointitehtäviin sekä suurten onnettomuustapausten vaatimaan toimintaan. Avunpyyntömenettely säädettiin hyvin joustavaksi. Vaikka pääsääntöisesti edellytettiin, että toiminnasta sovittaisiin päällystön kesken, saattoi poliisikonstaapelikin omatoimisesti esittää avunpyynnön suojeluskunnan alipäällystöön kuuluvalla kiireellisissä tapauksissa.

Myös sisäasiain ylihallinnon poliisiviranomaisille osoittamissa ohjeissa korostettiin useasti yhteistyön tarpeellisuutta sekä oikeutta käyttää hyväksi suojeluskuntien virka-apua. Sisäasiainhallinto vetosi myös suojeluskuntien ylijohtoon, jotta tämä osaltaan edesauttaisi poliisiviranomaisten ja suojeluskuntien yhteistoimintaa. Erityisen voimakkaana yhteistoimintapyrkimys näkyi heti kansalaissodan jälkeen, mutta suojeluskuntien apua käytettiin paljon vielä 1920-luvun alkupuolella.⁸⁸

Suojeluskunnissa järjestyksenpitoon osallistumista koskevia säädöksiä tulkittiin alusta pitäen erittäin löyhästi. Kysymys oli erityisesti esillä marraskuussa 1918 pidetyssä Uudenmaan läänin suojeluskuntien piirikokouksessa. Kokous, jossa oli mukana ylintä suojeluskuntajohtoa sekä kaikki läänin suojeluskuntien aluepäälliköt, päätyi toteamaan, että »katsoen epänormaaleihin aikoihin, jotka juuri ovat aiheuttaneet suojeluskuntaliikkeen, ei mainittuja säädöksiä voida tulkita kirjaimen mukaan, vaan suojeluskunnat asioissa, jotka eivät siedä lykkäystä, myöskin omasta aloitteestaan voivat ryhtyä toimenpiteisiin».⁸⁹ Myös suojeluskuntalaitoksen johto teki runsaasti työtä järjestön valmiuksien parantamiseksi levotto-

⁸⁸ Ks. esim. ST kirje 4.11.1918 sota-asiaintoimituskunnalle, joka edelleen lähetettiin kiertokirjeenä suojeluskuntien esikunnille, Helsingin suojeluskunnan arkisto 1009. Sisäasiainministeriö pyrki ratkaisemaan esimerkiksi pohjoisen suurilla työmailla vallinneita järjestysongelmia perustamalla suojeluskuntalaisista erityisiä järjestysjoukkueita. Ks. SM erittäin salainen kirje suojeluskuntain yliesikunnalle 14.10.1922 (469), Suojeluskuntain yliesikunnan adjutantuurin kirjeistö 1922.

⁸⁹ Pöytäkirja Uudenmaan läänin suojeluskuntien piirikokouksesta 18.11.1918, Helsingin suojeluskunnan arkisto 1009.

muuksien sattuessa.⁹⁰

Varsinkin kun kyse oli poliittisluontoisista seikoista, ei suojeluskuntalaisten keskuudesta puuttunut intoa ja valmiutta järjestyksenpitoon. Vuoden 1919 alkupuolella poliisijohto omaksui jo selvän varauksellisen kannan suojeluskuntalaisten käyttämiseen apuna järjestyksenpidossa. Suojeluskuntalaisten kovaotteinen ja selvästi poliittista kantaa ottava toiminta oli aiheuttanut »huomattavaa kireyttä väestön ja suojeluskuntalaisten välille», kuten Uudenmaan läänin maaherra kiertokirjeessään totesi.⁹¹

Aluksi sekä poliisi- että suojeluskuntajohto kuitenkin suhtautui suojeluskuntalaisten toimintaan suosiollisesti ja kantaa ottamatta. Vasta vuoden 1919 epävakaisessa, uuden kapinan pelon sävyttämässä ilmapiirissä syntyneet tapaukset⁹² saivat aikaan selkeän varauksellisia äänenpainoja. Suojeluskuntalaisten toiminnan keskeinen lohko oli jo alusta pitäen tiedustelu, jonka tärkeyttä myös suojeluskuntien ylijohdo korosti.⁹³ Käsitöksen siitä, mihin omatoimisuus saattoi johtaa, antaa eräs helmikuussa 1919 Helsingissä sattunut tapaus, joka epäilemättä tiukensi myös suojeluskuntajohdon suhtautumista tällaiseen järjestöä kokonaisuutenakin kompromettoineeseen toimintaan.

Operaatio käynnistyi, kun Helsingin suojeluskunnan muuan tiedustelutehtävissä toiminut upseeri oli saanut kuulla eräältä kompaniansa mieheltä, että kahdella tämän kanssa samassa työpaikassa työskennelleellä entisellä punakaartilaisella oli ilmeisiä aikeita matkustaa junalla Sortavalaan siirtyäkseen sieltä salateitse Venäjälle. Oli myös saatu aihetta epäillä, että miesten mukana seuraisi koko joukko muita samanmielisiä. Upseeri raportoi asiasta pataljoonanpäällikölle ja sai tältä luvan toimia ainoastaan siinä tapauksessa, että poliisi pyytää apua. Pataljoonanpäällikkö kehoitti upseeriaan kääntymään asiassa poliisin puoleen. Upseeri ottikin mukaansa kaksi platoonanpäällikköä sekä tiedottajansa ja meni ilmoittamaan asiasta Helsingin poliisilaitoksen etsivän osaston päällikölle esittäen, että joku etsivä lähetettäisiin varjostamaan miehiä. Näin sovit-

⁹⁰ Paavo Talvela, *Sotilaan elämä, Muistelmat I* (Jyväskylä 1976), 53.

⁹¹ Ks. esim. Uudenmaan läänin maaherran kiertokirje 22.5.1919 läänin kaikille poliisiviranomaisille, sekä samansisältöinen saman kiertokirje 28.5.1920, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

⁹² Mielialoista suojeluskuntapiireissä ks. esim. salainen kiertokirje Uudenmaan piirin suojeluskunnille 19.4.1919 (1663), Helsingin suojeluskunnan arkisto 1009.

⁹³ Esim. Suojeluskuntain ylipäällikön päiväkäsky 2/1919, Suojeluskuntain yliesikunnan arkisto.

tiin, ja upseeri katsoi nyt saaneensa poliisin riittävän suostumuksen toiminnalleen. Hän teki platoonanpäälliköitten kanssa pikaisen suunnitelman toiminnasta rautatieasemalla. Miehet päättivät komentaa asemalle kokonaisen komppanian suojeluskuntalaisia ja asemahenkilökunnan kanssa sovittiin, ettei kyseinen juna lähtisikään lähetysmerkin kuulussa. Asemalaiturille komennettiin lisäksi muutamia siviiliasuisia suojeluskuntalaisia valvomaan, ettei kukaan pääsisi poistumaan vaunuista tilanteen käytyä ilmeiseksi. Suojeluskunta saartoi junan, ja kaksi toimintaa johtaneen suojeluskuntaupseerin paikalle hankkimaa etsivää tarkasti yhdessä siviiliasuisten suojeluskuntalaisten kanssa kaikkien matkustajien passit. Etsittyjä miehiä ei löydetty.

Tällaisen varsin näyttävän toimenpiteen jääminen tuloksettomaksi jätti vastuulliset selityksen velkaan. Pataljoonanpäällikkö oli haluton ottamaan tapauksesta vastuuta ja korosti, että hän oli antanut upseerilleen luvan toimia vain yksissä neuvoin poliisin kanssa ja vain poliisin pyynnöstä. Upseeri kuitenkin tulkitsi saamaansa lupaa löyhästi ja katsoi voineensa toimia »poliisin suostumuksella». Hän tosin myönsi, että olisi ollut toivottavaa, että toiminnalle olisi ollut pitävämpiä syitä kuin oli.⁹⁴ Voimakkaasti koettu velvollisuus ripeään vasemmistovastaiseen toimintaan ylitti kuitenkin helposti lain kirjaimen. Aloitteentekijäksi ja toiminnan varsinaiseksi suorittajaksi tulivat suojeluskuntalaiset ja poliisin osuus jäi passiiviseksi, pidättyväiseksi sekä omassa toiminnassa että suhtautumisessa suojeluskuntalaisten toimintaan.

Poliisin arvovalta ei riittänyt suojeluskuntalaisten toiminnan suoranaiseen arvostelemiseen eikä rajoittamiseen. Poliisijohto suhtautui suojeluskuntalaisten apuun kuitenkin pidättyväisesti; varsinkin näiden oma-toiminen asiaan puuttuminen koettiin arkaluontoiseksi eikä suojeluskunnan apuun mielellään turvauduttu. Tällaisen näkemyksen takana oli se tosiseikka, että suojeluskuntalaisten ilmestyminen järjestyksenpitoon olisi osaltaan kiristänyt tilannetta ja entisestään viilentänyt poliisin ja työväenluokkaisen väestönsosan ennestäänkin epäluuloisia suhteita. Niinpä Helsingin työväentalolla eräänä marraskuisena iltana 1919 järjestystä valvomassa ollut komisario velvoitti paikalle tulleet suojeluskuntalaiset poistumaan, kun meneillään olleeseen tilaisuuteen ei enää ollut saatavissa pää-

⁹⁴ Helsingin suojeluskunnan I rykmentin I pataljoonan II komppanian päällikön raportit 2.2.1919 ja 3.2.1919 pataljoonan päällikölle sekä pataljoonan päällikön selvitykset esikunnalle 3.2.1919, Helsingin suojeluskunnan arkisto 1014. Poliisin arkistosta ei löydy tapausta koskevia tietoja.

sylippujakaan ja nähtyään, »miten vastenmielisiä vieraita nämä olivat läsnä olevalle yleisölle». Toisaalta komisario ei myöskään ottanut selvää miesten nimistä välttääkseen kiistojen syntymistä.⁹⁵

Myös vapunpäivien 1919 ja 1920 lippujupakat Helsingin työväentalolla kertovat paljon suojeluskuntalaisten aktiivisuuden laadusta poliittista lisäväriä sisältäneissä järjestyksenpitotehtävissä. Vappuna 1919 poliisimestari oli komentanut kolme konstaapelia poistamaan työväentalon katolle nostetun punaisen lipun. Paikalle saapui myös kaksi aseistettua suojeluskuntalaisryhmää Uudenmaan aluepäällikön suostumuksella. Kun poliisimiehet eivät saaneet käsiinsä vahtimestaria, joka olisi päästänyt heidät ullakolle lippua poistamaan, he totesivat ettei mitään ollut tehtävissä. Suojeluskuntalaiset eivät jääneet odottamaan, vaan nousivat palotikkaita myöten katolle ja poistivat liput sekä talon tornista että Työväen kirjapainon siivestä. Tämän jälkeen he marssivat poliisilaitokselle ja luovuttivat poistamansa liput poliisille.⁹⁶ Seuraavana vappuna suojeluskuntalaiset osoittivat yhtäläistä aktiivisuutta, vaikka olivat edellisenä päivänä plutoonapäälliköltään nimenomaan kuulleet, ettei suojeluskuntalaisten tullut puuttua asiaan, vaikka näkisivätkin punaisia lippuja nostetun salkoihin kaupungilla. Kaisaniemeen kokoontunut suojeluskuntalaisjoukko päätyi kuitenkin toiminnan tielle havaittuaan työväentalon katolle nostetun punaisen lipun. Eräät mukana olleet kertoivat, että ennen toimiin ryhtymistä oli yritetty tuloksetta puhelimitse tavoittaa sekä poliisimestaria että jotakuta suojeluskunnan esikuntaupseeria, minkä jälkeen miehet päättivät omatoimisesti marssia työväentalolle. Paikalle saavuttuaan he vaativat vahtimestaria päästämään heidät ullakolle, joka päästikin heidät sinne saatuaan kuulla, että miehet olisivat asialla poliisimestarin luvalla. Samanaikaisesti paikalle saapui vielä toinen suojeluskuntalaisryhmä, joka vaati vahtimestaria päästämään heidät poistamaan siipirakennuksessa olleen punaisen lipun. Vahtimestari kuitenkin kieltäytyi jyrkästi todeten noudattavansa vain järjestysvallalta saamia määräyksiä. Eräs suojeluskuntalaisista kuitenkin kiipesi palotikkaita myöten katolle ja poisti lipun. Paikalle hiukan myöhemmin saapunut poliisikomisario joutui palaamaan tyhjin toimin takaisin todettuaan kaikki liput jo

⁹⁵ Komisarion selvitys poliisimestarille 14.11.1919, kirjekonseptit, HPL IV piirin arkisto (VA).

⁹⁶ Helsingin suojeluskunnan Valkoisen rykmentin III pataljoonan 6. komppanian päällikön raportti suojeluskunnan esikunnalle 2.5.1919, Helsingin suojeluskunnan arkisto 1014; komisarion selvitys 3.5.1919 poliisimestarille, kirjekonseptit, HPL IV piirin arkisto.

poistetuiksi.⁹⁷

Poliisijohdossa tapahtunut herätti suuttumusta. Helsingin poliisimestari toimitti tilanteen jälkiselvittelyn yhteydessä syntyneet raportit Helsingin suojeluskunnan esikunnalle. Oheen liittämässään kirjeessä hän totesi, ettei suojeluskuntalaisilla ollut oikeutta omatoimisesti puuttua järjestyksenpitoon, joka on poliisin tehtävä, ja pyysi, että esikunta ryhtyisi toimiin tällaisten tapausten estämiseksi vastaisuudessa.⁹⁸ Seuraavana vuonna suojeluskuntalaiset pysyivät poissa paikalta, ja poliisi poisti työväentalon ikkunaan ilmestyneen punaisen lipun.⁹⁹

Tällaiset ristiriidat edesauttoivat ennen muuta poliisin ja suojeluskuntien keskinäisten toimivaltarajojen hahmottumista käytännössä. Asetuksen mukaista poliisiviranomaisen aloitteeseen perustuvaa avunantoa ne eivät asettaneet kyseenalaiseksi. Myös Helsingissä suojeluskuntaa käytettiin edelleen poliisireservinä. Esimerkiksi kiellettyään syyskuussa 1921 pidettäväksi suunnitellut kommunistien mielenosoitukset Helsingin poliisimestari pyysi paikallista suojeluskuntaa varaamaan käyttöönsä pataljoonan miehiä mahdollisten kokoontumisten estämiseksi. Vaikka kommunistit eivät poliisimestarin antamaa kieltoa noudattaneet, tuli poliisi kuitenkin toimeen omien ratsujensa voimin eikä suojeluskuntalaisia nähty järjestyksenpitotehtävissä.¹⁰⁰

Suojeluskuntien osuutta järjestyksenpidosta ennen vuotta 1923 on täsmälleen vaikea arvioida. Suojeluskuntalaisten omatoiminen järjestyksenpito ja epävirallinen vaikuttaminen paikallisyhteisöissä lienee kuitenkin ollut hyvin merkittävä tekijä kaikkiaankin, vaikka sitä ei sen kompromettoivan luonteen vuoksi ole haluttu tuoda esiin. Suojeluskuntien virallisesti ja pyynnöstä poliisille antama apu näyttää käytettävissä olevien tietojen nojalla keskittyneen ennen kaikkea maaseudulle, jossa poliisiviranomaisten määrä oli vähäinen ja apu siksi tervetullutta. Suojeluskuntien vuosikertomuksiin sisältyvät tiedot avunannosta järjestysviranomaisille maaseudulla käsittävät pääasiassa etsintätehtäviä, huvien valvontaa sekä avustusta onnettomuustapauksissa, eivät sen sijaan juuri lainkaan

⁹⁷ Kuulustelu 5.5.1920, joka koskee lippujen poistamista Helsingin työväentalolta 1.5.1920, kirjekonseptit, HPL IV piirin arkisto.

⁹⁸ Poliisimestari Helsingin suojeluskunnan esikunnalle 15.5.1920, kirjekonseptit muille viranomaisille, HPL kanslian arkisto (VA).

⁹⁹ Ilmoitus 1.5.1921, ilmoitukset, HPL IV piirin arkisto (VA).

¹⁰⁰ Poliisimestari Helsingin suojeluskunnan esikunnalle 1.9.1921 sekä sisäasiainministerille 10.9.1921, kirjekonseptit muille viranomaisille, HPL kanslian arkisto (VA).

poliittiseksi joukkoliikehännäksi luokiteltavia tapauksia.¹⁰¹ Suojeluskuntien osuutta lupahallinnon lausunnonantajana ei ole myöskään syytä tässä yhteydessä unohtaa.

Ratkaisu miehistöpolitiikan ongelmiin: poliisi maalaisvaltaistuu

Suojeluskuntien poliisille pyynnöstä eri tehtävissä antama apu ja järjestön oma-aloitteinen valvontatoiminta oli vain osa poliisin ja suojeluskuntalaitoksen keskinäisestä vuorovaikutuksesta. Poliisitoimen itsensä näkökulmasta tarkastellen huomattavinta oli suojeluskuntalaitoksen panos poliisimiehistön rekrytoinnissa. Juuri tässä suojeluskuntalaitos ennen kaikkea loi uutta.

Vielä 1920-luvulla suojeluskunnat vaikuttivat käytännössä tärkeimpänä lausunnonantajana huomattavasti poliisimiehistön valintaan. Poliisin toimeen haettaessa oli asiakirjoihin liitettävä kahden luotettavan henkilön kirjallinen todistus siitä, että asianomainen oli luotettava eikä ollut osallisena kapinaliikkeessä. Useissa tapauksissa hakija hankki tällaiseen todistukseen allekirjoitukset joiltakin paikallisen suojeluskunnan virkailijoilta, joiden asema takasi heidän luotettavuutensa. Jo vuonna 1919 poliisimiehiä valittaessa kuitenkin siirryttiin tiukempaan käytäntöön ja lausuntoja ryhdyttiin hankkimaan lisäksi virkateitse sekä hakijan kotipaikkakunnan suojeluskunnalta että nimismieheltä. Käytännössä virkateitse hankitut lausunnot ratkaisivat, tuliko miehestä poliisi vai ei. Pituusvaatimuksetkin täyttämätön »syrjäisen sydänmaan poika» sijoitettiin mieluusti vahvistamaan poliisin harvahkoja miehistöriivejä, kunhan vain kotipaikan suojeluskunta todisti, ettei hakija ollut osoittanut kiinnostusta yhteiskunnallisten kysymysten pohtimiseen. Sen sijaan paikallisen työväenyhdistyksen toimintaan osaa ottaneen poliisikokelaan ura katkesi pieneen laiminlyöntiin sen jälkeen, kun suojeluskunta ei taannut hänen luotettavuuttaan, vaikka hänet olikin hyväksytty jäseneksi samaiseen suojeluskuntaan sillä perusteella, että hänen katsottiin sodan päätyttyä muuttaneen mielipiteitään. Samaan aikaan juopottelun takia erotettuja poliisimiehiä otettiin muutaman kuukauden poissaolon jälkeen varsin usein uudelleen palvelukseen — kieltolaistakin huolimatta.¹⁰²

¹⁰¹ Tietoja suojeluskuntien avusta järjestysviranomaisille 1920–25, Suojeluskuntien yliesikunnan valistusosaston arkisto, D.

¹⁰² Mainituista tapauksista ks. esim. aktit Antti Bäck, Jonas Eklund, Eliel Ekström,

Suojeluskuntalaitoksen merkitys poliisien rekrytoinnissa saavutti kuitenkin aivan toiset mitat, kun järjestöstä tuli poliisimiehistön suoranaisten rekrytointikanava. Jatkuva puute soveliaasta ja luotettavasta miehistöstä sai Helsingin poliisimestarin syyskuussa 1919 kääntymään suojeluskuntain yliesikunnan puoleen tilanteen korjaamiseksi. Poliisimestari toimitti yliesikunnalle poliisitoimeen pyrkimistä koskevaa aineistoa jaettavaksi paikallisille suojeluskunnille, jotta asiasta kiinnostuneet saisivat tarvittavat tiedot.¹⁰³ Miehistöä etsittiin myös ilmoituksilla lähinnä läntisen Suomen maakuntalehdistössä sekä sotalaitokselle osoitetuin veto-omuksin asian tiedoksi saattamiseksi palveluksesta vapautuville.¹⁰⁴ Nämä toimet vaikuttivat heti selvästi Helsingin poliisilaitoksen miehistön kokoonpanoon. Maaseudulta peräisin olevan miehistön samoin kuin sosiaaliselta taustaltaan talonpoikaisen aineksen osuus tulokkaista kasvoi aivan ratkaisevasti. Talonpoikaisen poliisiaineksen osuus uudesta miehistöstä Helsingissä nousi keskimäärin 40 prosenttiin ja pysyi näissä lukemissa koko 1920-luvun. Miehistön kotipaikkakuntien analysointi osoittaa, että erityisesti Vaasan läänistä ja varsinkin Etelä-Pohjanmaalta syntyisin olevien osuus pääkaupungin poliisikunnasta kasvoi poikkeuksellisen suureksi. Tämä miehistön taustatekijöiden raju muutos näkyy pitkän aikavälin kehitykseen suhteutettuna kuvioissa 3 ja 4, yksityiskohtaisin luvuin taas taulukoissa 3 ja 4.

Etenkin vanhimpien asiakirjojen perusteella on mahdollon selvittää tarkoin, miten suurella osalla miehistöstä oli suojeluskuntakokemusta, koska tästä ei välttämättä tehty merkintää nimikirjaan eikä hakemusi-asiakirjoista käy ilmi, milloin suojeluskuntajäsennyttä koskevan tiedon puuttuminen johtui siitä, että asianomainen ei ollut kuulunut suojeluskuntaan. Jos arvioinnin pohjaksi otetaan ne hakemukset, joihin sisältyy nimenomainen tieto suhteesta suojeluskuntaan, voidaan nähdä, että vuosina 1924–29 Helsinkiin poliisipalvelukseen tulleista miehistä ainakin seit-

Lauri Lehtinen, Johan Mäkelä sekä Otto Saari, hakemusi-asiakirjat, HPL kanslian arkisto, HPLK. Työväenyhdistyksessä mukanaolo ei kuitenkaan välttämättä tehnyt miehestä kelvotonta, mikäli hänen avunsa oli jo ehditty poliisilaitoksella huomata. Ks. esim. Heikki Jäntti, em. sarjassa. Suojeluskunta ja nimismies totesivat miehen sosialidemokraatiksi, mutta pitivät tätä rehellisenä. Poliisimestari puolestaan tiesi, että V piirin ylikonstaapelit pitivät häntä parhaana miehenä. Jäntin poliisiura kesti 1940-luvulle saakka.

¹⁰³ Poliisimestari Suojeluskuntien yliesikunnalle 2.9.1919 (6106), kirjjekonseptit muille viranomaisille, HPL kanslian arkisto (VA); Suojeluskuntain ylipäällikön päiväkäsky 18.9.1919.

¹⁰⁴ Ks. esim. kuulutus 14.11.1919 sekä poliisimestari 19.11.1919 I divisioonan esikunnalle, kirjjekonseptit muille viranomaisille, HPL kanslian arkisto (VA).

semän prosenttia ei kuulunut suojeluskuntaan ennen poliisipalvelukseen astumista.

Nähdäkseni suojeluskuntaan kuuluminen itsessään ei niinkään synnyttänyt poliisiainesta kuin se yleinen ja vaikeasti määriteltävä kasvattava ja nuorison kiinnostusta ja toimintaa ohjaava vaikutus, joka suojeluskunnilla epäilemättä tuon ajan paikallisyhteisöissä oli. Miten muuten voisimme selittää sen, että nyt maaseudulta löytyi poliisitehtäviin halukasta ja sopivaa miehistöä toisin kuin vuosina 1905—06 ja 1917? Noina vuosina saatiin tyytyä luotettavuudeltaan kyseenalaiseen tai vastaavasti erittäin niukkaan miehistöön, ja vielä vuosina 1918 ja 1919 pääkaupungin poliisitoimen suurena ongelmana oli miehistön jatkuva ja erittäin runsas vaihtuvuus sekä siihen liittyen miehistön heikohko kurinalaisuus. 1920-luvulle tultaessa tilanne helpottui tässä suhteessa selvästi, vaihtuvuus väheni ja miehistö näyttää suuremmitta vaikeuksista sopeutuneen sotilaallisväritteeseen poliisipalveluskäytäntöön.

Näin on selvää, ettei yksinomaan talonpoikaisuus riittänyt takaamaan poliisimiehen laatua. Epäilemättä myös poliisikoulutus ja varsinkin sen yhteydessä toimitettu karsinta kohensi miehistön ominaisuuksia. Mutta suuntaamalla rekrytointi juuri suojeluskuntiin paranivat mahdollisuudet saada entistä enemmän sopivaa ja poliittisesti luotettavaa miehistöainesta, josta olisi ollut huutava puute ilman tällaista tietoista hankintaa. Rekrytointiyritysten onnistumisen selittää vain suojeluskuntalaitoksen asema koko väestön muokkaajana. Laajamittaisimpana hyväksyttynä kansalaistoimintana suojeluskuntalaitos muotoili merkittävässä määrin sallitun käyttäytymisen ja mielipiteen rajoja varsinkin nuoren väestön keskuudessa. Näin se kasvatti jäsenkuntansa ulkopuolellakin maaseudun miehistä ainesta, joka oli tuolloiseen poliisitoimeen sopivaa ja motivoitunutta.

Myös Etsivä keskuspoliisi rekrytoi tiedottajia suojeluskuntien organisaatiota apunaan käyttäen ja pyrki ensi alkuun myös saamaan aikaan yhteistoimintaa. EK:n ja suojeluskuntien yhteistyö osoittautui kuitenkin pian tuloksiltaan heikoksi eikä sitä enää 1920-luvun puolivälissä pidetty edes toivottavana.¹⁰⁵

Suojeluskuntien merkitystä poliisitoimelle heijastaa myös suojelus-

¹⁰⁵ Suojeluskuntain yliesikunnan salainen kirje kaikille piiripäälliköille 10.3.1921, Salainen ja henkilökohtainen kirjeistö, Suojeluskuntain yliesikunnan hallinnollisen toimiston arkisto; ks. myös apulaispäällikkö Penttilän muistiinpano 28.3.1933 sekä pääosaston kirje 7.10.1925 EK:n Vaasan alaosaston päälliköille, EK/Valpo I, 6.XXII B1.

kuntatyön poliisikunnan keskuudessa nauttima suuri arvonanto. Poliisimiehiä varten oli esimerkiksi Helsingissä oma suojeluskuntayksikkönsä. Myös poliisimestari Hjalmar Honkanen piti suojeluskuntapalvelusta poliisitoiminnan kannalta niin tärkeänä, että salli poliisimiesten osallistua suojeluskuntatehtäviin työajalla ilman että heidän tarvitsi hankkia poissaolonsa ajaksi sijaista, kuten muissa tapauksissa oli laita.¹⁰⁶

7. Kysymys poliisitoimen uudistuksesta 1922—1923

1920-luvun alkupuolella uudelleen järjestelyn tarvetta korostettiin poliisihallinnossa laajalti. Uudistussuunnitelmiin sisältyi nyt ennen kaikkea organisaation uudelleen arviointi sekä miehistön laadun muokkaaminen. Miehistövahvuuden yläraja näyttää tulleen saavutetuksi, koskapa esimerkiksi Helsingissä miehistön määrävahvuutta ei kyetty soveliaan miehistöaineksen puutteessa täyttämään. Poliisijohdon kiinnostusta organisatiokysymyksen lisäksi varsinkin rikospoliisityössä haitalliseksi koettu poliisin toimivaltuuksien rajoittaminen oman poliisi- tai nimismiespiirin rajojen sisäpuolelle. Ammattitaitoisten tutkijavoimien puutteessa näet pienillä paikkakunnilla tehtyjen rikosten tutkinta osoittautui hankalaksi, kun apuvoimien saaminen suuremmista poliisilaitoksista oli hallinnollisesti hyvin hankalaa. Myöskään Etsivän keskuspoliisin ja paikallisen poliisin yhteistyö ei ollut sujunut toivotulla tavalla.¹⁰⁷

Sisäasiainministeri Ritavuori ja poliisipolitiikka

Jo Rafael Erichin porvarillinen kokoomushallitus (1920—21) ryhtyi toimiin poliisiorganisaation perusteellisen uudelleen järjestelyn aikaansaamiseksi. Hallitus oli jo suunnitellut komitean määräämistä tutkimaan Etsivän keskuspoliisin asemaan ja poliisiorganisaation uudistamiseen liit-

¹⁰⁶ Poliisimestari Helsingin suojeluskunnan esikunnalle 3.3.1919 sekä 29.4.1921, kirjekonseptit muille viranomaisille, HPL kanslian arkisto (VA); päiväkäsky 6.5.1921, HPL kanslian arkisto (VA).

¹⁰⁷ Mietintö ja ehdotus Etsivän keskuspoliisin uudelleen järjestämisestä 1923, EK/Valpo I, 6.XXII A3.

tyneitä kysymyksiä ja tiedustellut siihen jäseniäkin, kun ministeristön kaatuminen keskeytti valmistelut.¹⁰⁸ Vennolan toinen, edistyspainotteinen hallitus ei kuitenkaan antanut asian hautautua, vaan poliisikysymyksiä jo vuonna 1917 tutkinut sisäasiainministeri Heikki Ritavuori ryhtyi jatkamaan poliisin uudistamistyötä. 26.1.1922 valtioneuvosto asetti komitean valmistelemaan seikkaperäistä ehdotusta Etsivän keskuspoliisin uudelleen järjestämiseksi. Komitean puheenjohtajaksi määrättiin Uudenmaan läänin maaherra Ilmari Helenius ja jäseniksi Etsivän keskuspoliisin päällikkö Ossi Holmström, ulkoasiainministeriön kansliapäällikkö Pontus Artti, Turun poliisimestari H.A. Lindqvist sekä Helsingin poliisimestarin lainopillinen apulainen Hugo Sundqvist. Syksyllä 1922 virastaan eronneitten Sundqvistin ja Holmströmin paikoille määrättiin Etsivän keskuspoliisin uusi päällikkö Esko Rieki ja Helsingin poliisimestari Hjalmar Honkanen. Komitealla oli lisäksi oikeus käyttää tarvitsemiaan ulkopuolisia asiantuntijoita. Kapeasti muotoillusta nimikkeestään huolimatta komitean oli tarkoitus kohdistaa huomionsa koko poliisiorganisaation uudelleen järjestämiseen eikä ainoastaan valtiollisen poliisin toimialaan. Komitea sai heti sisäasiainministeri Ritavuorelta tämän sisältöiset ohjeet.

Ritavuori, joka korosti voimassa olevien poliisijärjestelyjen väliaikaisuutta, edellytti komitealta, että Etsivän keskuspoliisin alaosastot lakkautettaisiin ja paikallispoliisia puolestaan vahvistettaisiin niin, että se voisi vastata EK:n alaosastoille kuuluneista tehtävistä. Etsivän keskuspoliisin pääosastosta taas olisi Ritavuoren kaavailujen mukaan tullut muodostaa poliisikeskus, johon olisi keskitetty passihallinto ja jonka yhteyteen olisi perustettu erityiset osastot valtiollista poliisia, rikospoliisia ja kieltolain valvontaa varten. Tästä poliisikeskuksesta olisi paikallisilla poliisiviranomaisilla ollut oikeus saada tarpeellista virka-apua ja poliisikeskus puolestaan olisi velvoitettu yhteistoimintaan paikallisten poliisiviranomaisten kanssa. Ritavuoren suunnitelmat sisälsivät myös ajatuksen, että Etsivä keskuspoliisi olisi näin sidottu kiinteämmin maaherrojen valvontaan. Maaherrojen osuus EK:n johdossa oli jäänyt miltei kuolleeksi kirjaimiksi laitoksen väliaikaisessa ohjesäännössä.¹⁰⁹

Ritavuoren uudistusajatukset olivat erittäin liberaaleja ja rohkeita.

¹⁰⁸ Helsingin Sanomat (pääkirjoitus) 31.1.1922.

¹⁰⁹ Valtioneuvoston ptk 26.1.1922 I, 651 sekä 12.10.1922, 124—125. Komitean asettaneessa valtioneuvoston istunnossa Ritavuori luki komitealle laatimansa ohjeet. Näitä ohjeita ei kuitenkaan ole sisällytetty pöytäkirjaan. Ohjeista ks. päiväämätön luonnos Heikki Ritavuoren kokoelmassa, kansio I; myös Helsingin Sanomat 28.1.1922.

Ne tähtäsivät ensi sijassa poliittisen poliisin koon ja toimivallan selvään supistamiseen. Vuoden 1922 alusta siirrettiin myös jatkuvaa kiistaa herättänyt passintarkastus Etsivältä keskuspoliisilta paikalliselle järjestyspoliisille kaikilla rajanylityspaikoilla lukuun ottamatta Rajajokea. Näin Ritavuori teki siitä huolimatta, että passikysymystä pohtineissa neuvottelukokouksissa, joihin ottivat osaa sisäasiainministeriön, ulkoasiainministeriön ja Etsivän keskuspoliisin edustajat sekä Helsingin poliisimestari, tällaista ratkaisua oli yksimielisesti vastustettu.¹¹⁰

Oikeistossa komitean asettaminen herätti epäsuopeata huomiota ja suoranaista levottomuutta. Uusi Suomi kirjoitti Etsivän keskuspoliisin uudelleen järjestelyä valmistelemaan asetetun komitean ja sen saamien ohjeitten tultua julkisuuteen, että »läheinen yhteys nykyisen hallituksen ja sosialidemokraattisen puolueen välillä panee kysymään, mitä tällä oikeastaan tarkoitetaan». Lehti epäili, että tarkoituksena oli tehdä Etsivästä keskuspoliisista sosialidemokraattien toivomusten mukainen laitos.¹¹¹ Helsingin Sanomien poliisiuudistukselle myönteiseen linjaan toi poikkeuksen edistysmielisiin lukeutunut entinen pääministeri Kaarlo Castrén, jonka hallituksen luomus Etsivä keskuspoliisi oli. Hän suhtautui Ritavuoren kaavailemiin uudistuksiin pidättyväisesti ja kirjoitti, että uudistus olisi pitänyt rakentaa Etsivän keskuspoliisin voimassa olevan ohjesäännön varaan. Hän ei pitänyt Etsivän keskuspoliisin alaosastojen lakkauttamista lainkaan mahdollisena. Erityisen arveluttavaksi hän katsoi tällaisen toimenpiteen itäisissä rajalääneissä. Lisäksi Castrén suhtautui epäilevästi kieltolain valvonnan liittämiseen poliisikeskuksen yhteyteen, koska pelkäsi tämän aiheuttavan tarpeettomia selkkauksia.¹¹²

Ritavuoren suunnitelmat saivat vastaansa ylikäymättömän tuomion. Tässä poliisipolitiikka oli vain osa siitä kärjekkäitten erimielisyyksien sarjasta, joka kehittyi aktivistisen nuoroikeiston tavoitteita vastustaneista liberaalin porvariston pyrkimyksistä luoda maahan voimakas poliittinen keskusta ja jonka ensisijainen henkilöitymä juuri sisäasiainministeri Ritavuori oli. Jo Ritavuoren viileys Karjalassa taistelleita vapaaehtoisia kohtaan sekä hänen välikysymykseen johtanut lausuntonsa jyrkimmän oikeiston keskuudessa vallinneista suunnitelmista laillisen hallitusjärjestyksen kaatamiseksi kiristivät hänen suhteitaan oikeistoon. Ritavuori vaikutti keskeisesti myös siihen, että syyspuolella vuotta 1921 suojeluskuntajoh-

¹¹⁰ Esko Riekin muistio 24.11.1926, EK/Valpo I, 6.XXII A1b.

¹¹¹ Uusi Suomi 23.1.1922.

¹¹² Helsingin Sanomat 4.2.1922.

to saatiin säilytetyksi maltillisissa käsissä ja järjestössä ilmenneet pyrki-
mykset erkaannuttaa suojeluskunnat valtiovallan johdosta torjuttiin.¹¹³
Keskitalven 1922 tunnelmat olivat oikeistossa levottomat Karjalan tais-
telujen päätyttyä tappioon.¹¹⁴ Ritavuorta kritisoitiin ankarasti ja häntä
vaadittiin siirtymään syrjään sisäasiainministerin paikalta.¹¹⁵ Vaadittu
suunnanmuutos toteutui traagisella tavalla, kun sisäasiainministeri kuoli
murhaajan luodista kotinsa edustalla 14.2.1922. Poliittisessa keskus-
tassa ja vasemmistossa veriteko selitettiin Ritavuoreen oikeistolehdissä
kohdistetun parjauksen innoittamaksi. Yleisesti esiintynyt epäily lisä-
ksi oli, ettei murhaaja väitteestään huolimatta toiminut yksin ja omasta
aloitteestaan.¹¹⁶ Kuulusteluissa tämä ilmoitti kiivastuneensa erityisesti
saatuaan lehdistä lukea, että sisäasiainministeri oli vangituttanut Karja-
lassa taistelleita vapaaehtoisia ja kuultuaan Ritavuoren Etsivää keskus-
poliisia koskevista suunnitelmista.¹¹⁷

Vaikka ministerimurhaan mahdollisesti liittyvä historiallinen agent-
titarina vielä jääkin hämärän peittoon, voidaan todeta, että samoihin
aikoihin myös suojeluskuntakysymyksessä äärimmäistä oikeistoa
uhmanneen¹¹⁸ Ritavuoren poliisisuunnitelmat olivat jyrkimmälle oikeis-
tolle ja ilmeisesti myös Etsivälle keskuspoliisille itselleen liikaa. Ritavuoren
kuoleman jälkeen komitean kokoontuminen näytti jatkuvasti lykkään-
tyvän, mikä herätti avoimia kysymyksiä lehdistössä. Maaliskuussa Huf-
vudstadsbladet otti yhteyttä sisäasiainministerin tehtäviä hoitaneeseen
Heimo Helmiseen sekä komitean jäseneksi määrättyyn Etsivän keskus-
poliisin päällikköön Ossi Holmströmiin ja tiedusteli uudistussuunnitel-
mien tilaa. Helminen ilmoitti pitävänsä komitean jäseniä ja erityisesti
EK:n päällikköä Ossi Holmströmiä parhaina asiantuntijoina, jotka ovat
itse päteviä ratkaisemaan, millainen uudistus on tarpeen. Mitään ohjei-

¹¹³ Martti Ahti, *Kaappaus?* (Keuruu 1990), 59, 67.

¹¹⁴ Järjestetyistä mielenosoituskokouksista ks. esim. Helsingin Sanomat 10.2.1922. Ri-
tavuoren tavoitteista ks. esim. Helsingin Sanomat 19.2.1922, »Heikki Ritavuori, lakipoh-
jaisen kansanvallan ja rauhanpolitiikan peloton esitaistelija kärsinyt marttyyrikuoleman»
(K.R.Rauhala).

¹¹⁵ Ks. esim. tietoja Helsingin Sanomissa 15.2.1922 ja 17.2.1922, vaatimuksia esitet-
tiin mm. Hämeen Sanomissa sekä Iltalehdessä.

¹¹⁶ Ks. esim. Suomen Sosialidemokraatti 22.2.1922, »Kun valtiomahti on silmäpuo-
li». Lehti arveli, että Etsivää keskuspoliisia edustavilla tahoilla oli tekemistä asian kanssa
ja kertoi, että murhaaja oli määrätty kenties arvalla. Näkemystään lehti perusteli sillä, ettei
Etsivä keskuspoliisi ollut ryhtynyt mihinkään toimiin murhan vaikuttimien selvittämiseksi.

¹¹⁷ Helsingin Sanomat 17.2.1922. Ritavuoren murhan taustoista yleisesti ks. Aulis J.
Alanen, Santeri Alkio (Porvoo 1976), 602—604.

¹¹⁸ Ks. Ahti 1990, 59, 67—69.

ta ministeri ei aikonut komitealle näin ollen antaa. Holmström puolestaan ilmoitti pyrkivänsä komiteassa Etsivän keskuspoliisin aseman vakinaistamiseen ja sen voimavarojen vahvistamiseen. Holmström totesi, että kommunistien ja Venäjän läheisyyden vuoksi laitos olisi tarpeen vielä monia vuosia. Näytti siltä, että uudistussuunnitelmat olivat ajautumassa nyt aivan toiseen suuntaan kuin ministeri Ritavuoren tarkoitus oli ollut. Suomen Sosialidemokraatti totesikin Helmisen ja Holmströmin antamia tietoja kommentoidessaan, että Holmströmin kohottaminen kysymyksen parhaaksi asiantuntijaksi osoitti että »pukki oli joutunut kaalimaan vartijaksi».¹¹⁹

Kun komitea Etsivän keskuspoliisin uudelleen järjestämiseksi 4.5.1922 aloitti työskentelynsä, se neuvotteli ensin uudistuksen yleisistä perusteista.¹²⁰ Ritavuoren ajatus Etsivän keskuspoliisin alaosastojen lakkauttamisesta ja kaikkiaankin Etsivän keskuspoliisin supistaminen ja virastorakenteen keventäminen torjuttiin ehdottomasti. Kun Viipurin poliisimestari S.E.G. Metsävainio vuoden 1922 lopulla esitteli julkisuudessa omat uudistustoiveensa, reagoi Etsivän keskuspoliisin v.t. päällikkö Frans Klemetti jyrkän kielteisesti. Metsävainion uudistusmalli oli hyvin yksinkertainen. Hän oli sitä mieltä, että maaseudun rikospoliisitoiminnan tarvitsema lisäpätevyys saavutettaisiin parhaiten vahvistamalla kaupunkien rikospoliisiosastoja, joista tarpeen vaatiessa olisi apua saatavissa. Ainoastaan valvontapoliisitoiminta, kuten etsintäkuulutukset, oli hänen mielestään syytä keskittää sisäasiainministeriölle. Etsivä keskuspoliisi taas olisi Viipurin poliisimestarin mielestä voitu kokonaan lakkauttaa ja sen tehtävät siirtää tavanomaiseen poliisiin muodostettaville erityisille osastoille. Poliisin ylimmästä johdosta vastaamaan poliisimestari toivoi sisäasiainministeriöön erityistä hallitussihteerin virkaa.¹²¹ Vastineessaan Metsävainion kirjoitukseen Klemetti torjui ehdottomasti ajatuksen valtiollisen poliisin toimintojen siirtämisestä tavanomaiselle poliisille niin kauan kuin bolševismi oli vallalla Venäjällä. Klemetti torjui niin ikään kaikki suunnitelmat EK:n henkilöstön vähentämiseksi. Etsivän keskuspoliisin uudistamista valmistelevan komitean työskentelystä Klemetti totesi, että sen tarkoituksena oli suunnitella ennen kaikkea laitoksen vakinaistamisesta johtuvia muutoksia.¹²²

¹¹⁹ Suomen Sosialidemokraatti 11.3.1922, »Etsivän keskuspoliisin uudistaminen. Pukki kaalimaan vartijana.»

¹²⁰ Helsingin Sanomat 5.5.1922.

¹²¹ Helsingin Sanomat 19.12.1922, myös Suomen poliisilehti 24/1922, 326—329 »Rikospoliisin uudistus».

¹²² Uusi Suomi 23.12.1922 »EK:n uudelleenjärjestämisestä».

Klemetin lausunto heijasteli komiteassa laajemminkin hyväksytyä kantaa, sillä poliittisen poliisitoiminnan pelättiin toisaalta aiheuttavan ongelmia myös tavanomaiselle poliisille.¹²³ Kysymys Etsivän keskuspoliisin ja tavanomaisen poliisin suhteesta osoittautui eräänlaiseksi kiintopisteeksi, jonka ympärillä koko poliisiuudistussuunnitelma tulevana vuotena liikkui.

Kallion leikkaukset — suuntaa uudennaiselle poliisipolitiikalle

Poliisiuudistuksen ongelmallisin kohta oli kysymys Etsivän keskuspoliisin kohtalosta. Oikeisto pelkäsi erityisesti, että uudistus heikentäisi laitosta. Etsivä keskuspoliisi puolestaan pyrki itse aktiivisin toimin vahvistamaan asemaansa. Marraskuussa 1922 se ehdotti sisäasiainministeriölle, että passintarkastus siirrettäisiin uudelleen kokonaisuudessaan laitoksen hoidettavaksi. Aloite ei kuitenkaan tuottanut tulosta.¹²⁴ Myös Kyösti Kallion tuore maalaisliittolais-edistysmielinen hallitus joutui oikeistoryhmien kritiikin kohteeksi poliisiasioissa alkuvuodesta 1923. Kun sisäasiainministeriö tammikuussa 1923 viitaten varovaisin sanakääntein liikenteen, yleisen turvallisuuden ja järjestyksen vaatimuksiin kehoitti poliisiviranomaisia kieltämään kommunistien suunnitteilla olleet mielenosoitukset, kirjoitti Uusi Suomi kitkerästi, että ohje oli »juuri sellainen keskustahallitukselle tyypillinen toimenpide, jollaisiin olemme edistysmielisen hallituksen aikana saaneet tottua». Uuden Suomen mielestä hallitus työnsi vastuun virkamiestensä harteille ja itse pesi kätensä asiasta tehden näin eleen vasemmalle.¹²⁵

1920-luvun alun julkisessa poliittisessa keskustelussa kiinnitettiin huomiota myös poliisimiehistön suureen määrään. Itsenäisyyden ensi vuosille luonteenomainen valtionhallinnon laajentuminen olikin keskittynyt yleisen järjestyksen ja turvallisuuden sekä maanpuolustuksen toimenaloille.¹²⁶ Varsinkin vasemmisto piti suuria määrävahvuuksia tarpeettomina eikä niiden tarkoituksenmukaisuus ollut itsestään selvä myöskään kaikille porvarillisille kansanedustajille. Vuoden 1922 tulo- ja menoar-

¹²³ Ks. Hugo Sundqvistin muistio 29.6.1922, EK/Valpo I, 6. XX E1.

¹²⁴ Esko Riekin muistio 24.11.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A1b.

¹²⁵ Uusi Suomi 25.1.1923 »Hallituksen kanta vasemmiston mielenosoitushankkeisiin».

¹²⁶ Heikki Ylikangas, Keskushallinnon virkamiesten rekrytointi Suomessa ajanjaksolla 1809—1984 (väliraportti), Hallintohistoriakomitean monistesarja (Helsinki 1991), 114—115.

vion valiokuntakäsittelyssä suuriksi katsotuilla poliisimenoilla oli vastustajia kaikissa puolueissa. Sosialidemokraattien ehdotus, että eduskunta kehoittaisi hallitusta ryhtymään toimiin poliisivoiman ja poliisimäärärahojen supistamiseksi, ei saanut kuitenkaan taakseen riittävää kannatusta.¹²⁷

Kysymys poliisien suuresta määrästä ajautui uuteen vaiheeseen Kallion hallituksen jouduttua joulukuun puolivälissä 1922 ottamaan kantaa valtion virkamiesten ero- ja lakkouhkauksella pönkittämiin palkka-vaatimuksiin. Tiukat neuvottelut johtivat maalaisliiton vastahakoiseen perääntymiseen kielteiseltä kannaltaan. Myönnytyksensä vastapainoksi maalaisliitto sai kuitenkin hallituspoliittista ohjelmaansa tukevan lupauksen, että valtion virkamiesten lukumäärää vähennettäisiin heti tuntuvas-
ti.¹²⁸ Vähennystä ryhdyttiin toteuttamaan viivyttelämättä.¹²⁹

Vaikka supistuksiin pyrittiin kaikilla hallinnonaloilla, poliisitoimen voimavaroja vähennettiin poikkeuksellisen runsaasti. Vuoden 1923 ku-
luessa poliisilaitosten määrävahvuuksia supistettiin keskimäärin 15—20 prosenttia. Käytännössä toimenpide oli verraten kivuton, koskei miehistöä juuri tämän takia haluttu sanoa irti, vaan ainoastaan avoimia toimia lakkautettiin. Esimerkiksi Helsingin poliisilaitoksessa ei ainoatakaan poliisimiestä sanottu irti Kallion hallituksen toimeenpanemien vähennysten vuoksi.¹³⁰ Kuten kuviosta 1 näkyy, ratkaisu palautti poliisin asukas-
lukuun suhteutetun vahvuuden kriisiajan luvuista kohti normaalia tasoa.

Poliisien määrän vähentäminen herätti voimakasta vastustusta ja arvostelua monilla tahoilla. Poliisijohto piti henkilöstön vähentämistä valitettavana ja harkitsemattomana, korostaen koko poliisiorganisaation uudelleen arvioinnin tarvetta. Maaherrojen vetoomusten johdosta sisäasiainministeriö tarkistikin jonkin verran vähentämisvaatimuksiaan. Poliisijohto puolusti vastustavaa kantaansa erityisesti sillä, että poliisien vähentäminen näytti lisäävän turvattomuutta yleisön keskuudessa.¹³¹ Myös oikeistolaisissa lehdissä valitettiin, että »poliiseja on kaduilla liian vähän ja että yleinen turvallisuuden tunne sentähden alkaa hävitä».¹³² Myös

¹²⁷ 1920 Vp ptk II, 1123; 1921 Vp ptk II, 1005—1007.

¹²⁸ Kari Hokkanen, *Kyösti Kallio I* (Juva 1986), 386.

¹²⁹ Valtiovarainministeriö kaikille valtakunnan virastoille 22.12.1922, maaherralta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

¹³⁰ Poliisimestarin selvitys Uudenmaan läänin maaherralta 9.4.1923, kirjjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

¹³¹ Suomen poliisilehti 23/1923, 326 ja 18—19/1924, 255.

¹³² Uusi Suomi 22.11.1923.

Etsivän keskuspoliisin johto valitti poliisivoiman vähennystä. Viraston uusi päällikkö Esko Rieki haki vertailukohteen Puolasta, jossa myös rajavartiointi hoidettiin poliisivoimin. Rieki tulikin siihen tulokseen, että juuri poliisivoimat kokonaisuudessaan olivat tarkoituksenmukaisin väline bolsevismin vaaran torjumiseksi.¹³³

Myös elokuussa 1923 toimeenpantu n.s. Kallion leikkaus, 200 kommunistijohtajan pidättäminen, liittyi poliisikysymyksissä syntyneisiin paineisiin. Vuoden 1922 eduskuntavaaleissa varsin hyvin menestyneen Suomen sosialistisen työväenpuolueen toiminta suututti oikeistoa ja hallitusta syyteltiin löyhäkätisyydestä järjestyksenpidossa. Vaikka pidätys on historian kulussa totuttu yhdistämään pääministeri Kyösti Kallioon, sen takana olivat tosiasiaissa sisäasiainministeri Vilkku Joukahainen sekä toimeenpanijana hänen kesälomasijaisensa, aktivistitaustastaan tunnettu¹³⁴ oikeusministeri Otto Åkesson. Ilmeisesti Etsivän keskuspoliisin antamiin tietoihin nojautuen Joukahainen »omaksui sen kannan, ettemme selviä ilman tätä otetta».¹³⁵ On kuitenkin luultavaa, että kyse oli enemmän yksittäisestä kommunisteja vastaan suunnatusta toimesta kuin yrityksestä rauhoittaa poliisien vähentämisen oikeiston keskuudessa herättämiä kriittisiä tuntemuksia. Pidätykset näet toimitettiin kertomatta niistä etukäteen edes koko hallitukselle. Pääministeri Kallio suhtautui hankkeeseen epäillen ja pelkäsi sen menevän liian pitkälle. Hän paheksui myös sitä, että sisäasiainministeri oli hoitanut asiaa omin neuvoin. »Minun järkeni ei voi katsoa tätä viisaaksi poliittiseksi vedoksi», hän totesi pitkässä kirjeessään Santeri Alkiolle.¹³⁶ On ilmeistä, että pidätykset toimitettiin Etsivän keskuspoliisin ja eräiden nuoroikeistolaisten aloitteesta. Mikään ei viittaa siihen, että säästöjä tavoitelleet maalaisliittolaiset olisivat olleet ajatuksen alkuunpanijoina rauhoittaakseen oikeistoa. Sen sijaan he kyllä hyväksyivät sen havaittuaan, että se lievitti joksikin aikaa oikeiston keskuudessa poliisien vähentämisen vuoksi tunnettua hermostuneisuutta. Oikeistolle kommunistipidätys oli kiistattomasti mieleen. Kallion

¹³³ Esko Riekin merkinnät valtioneuvoston yleisistunnon esittelylistassa 1.3.1923, EK/Valpo I, 6. XX E. (Rieki lienee kirjoittanut nämä kommenttinsa kuitenkin vasta syksyllä 1923 tultuaan EK:n päälliköksi tutustuessaan tehtäviinsä liittyviin asiakirjoihin.)

¹³⁴ Ks. esim. Martti Ahti, Salaliiton ääriviivat, Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918—1919 (Espoo 1987), 14.

¹³⁵ Kyösti Kallio Santeri Alkiolle 3.8.1923, Santeri Alkion kokoelma, kansio 11 (VA). Pidätyksistä tarkemmin ks. Ilkka Hakalehto, SKP ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918—1928 (Porvoo 1968), 185—186.

¹³⁶ Kallio Alkiolle 3.8.1923, Alkion kokoelma, kansio 11.

hallitus saikin sen johdosta osakseen runsaasti kiitosta oikeistolehtien sivuilla.¹³⁷

Huolimatta oikealla huomatuista eleistä joutui Kallion hallituksen toteuttama poliisien määrän leikkaus oikeiston kritikoitavaksi, kun asia-ta vuoden 1924 tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä päästiin perin-pohjin keskustelemaan. Kokoomuksen edustajien puheenvuoroissa epäil-tiin, oliko poliisien lukumäärä todellakin niin suuri, että sitä säästäväs-yyssyistä voitiin ryhtyä vähentämään. Erityisen vaikeaa kokoomuslais-ten oli ymmärtää periaatetta, että samalla kun miehistön määrää vähen-etään, laitoksen tehokkuutta lisätään parantelemalla organisaatiota. Kansanedustaja, professori Lauri Ingman totesi, että tällainen oli hänen mielestään »tyhjänpäiväinen fraasi, jota ei pitäisi eduskunnan päätök-siin ottaa».¹³⁸ Kansanedustaja Eino Tulenheimo, joka esitti epäilyksen-sä myös erilaisten teknillisten apuvälineitten hyödyllisyydestä, piti kui-tenkin mahdollisena, että poliisin organisaatiossa oli toivomisen varaa. Myös poliisitoiminnan käsittely poliittisella areenalla herätti kokoomus-laisten epäilyksiä: he korostivat, ettei ollut eduskunnan asia ryhtyä an-tamaan ohjeita poliisitoimen järjestämisestä, vaan tehtävä kuului halli-tukselle.¹³⁹

Sisäasiainministeri Joukahainen puolestaan vakuutti eduskunnassa, että poliisien määrän vähentäminen oli sujunut vaikeuksista ja haittaa aiheuttamatta, mutta myönsi, että »yleinen turvattomuuden tunne on val-lannut kansalaispiirit läpikotaisin». Ministeri kuitenkin katsoi, ettei tämä mieliala johtunut poliisien vähentämisestä, vaan perustui »jonkunlaiseen hysteeriseen pelkoon siitä, että tästä vähennyksestä tulee olemaan joita-kin pelottavia seurauksia». Ministeri sen sijaan korosti, että nyt oltiin pääsemässä poliisihallinnon normaalitilaan miehistön määrän oltua epä-suhtaisen korkea kansalaissodan aiheuttaman poikkeuksellisen tilanteen johdosta. Joukahainen perusteli vähennystä myös sillä, että suuri yleisö suhtautui järjestysvaltaan usein epäluuloisesti ja jopa vihamielisestikin. Hän korosti, että tällainen ajattelu ei ollut tyyppillistä ainoastaan vasem-mistolle vaan sitä esiintyi myös keskustalaisesti tai oikeistolaisesti ajat-televien kansalaisten keskuudessa. Vihamieltä poliisia kohtaan oli saa-nut aikaan kieltolaki, jonka seurauksena luvattomasta alkoholiliikkees-tä oli tullut suosittua yritystoimintaa. Joukahaisen mukaan muun muassa

¹³⁷ »Kallion leikkauksen» vaiheista yleisesti ks. Hokkanen, 396—399.

¹³⁸ 1923 Vp ptk, 1302.

¹³⁹ 1923 Vp ptk, 1294—1295.

lainkuuliaisuudesta ja perustuslaillisuudesta tunnettu ruotsinkielisen rannikon väestö suorastaan järjestelmällisesti vastusti poliisia.

Sisäasiainministeri vaati myös pätevää ja kunnollista poliisimiehistöä. Hän totesi, että poliisilaitosten palveluksessa oli paljon sellaisia, jotka eivät täyttäneet poliisimiehelle asetettavia vaatimuksia ja jotka oli ehdottomasti erotettava. Ministeri vastusti myös jyrkästi oikeiston käsitystä, että passipoliisi olisi tehokkain mahdollinen järjestyksen valvoja. Hänen mielestään passipoliisin teho oli arveluttavan heikko varsinkin jos miehistöä oli niukasti. Sen sijaan ratkaisu näytti nyt löytyvän liikkuvista poliisipartioista, joita jo käytettiin suurimmissa kaupunkipoliisilaitoksissa suuremman tehon saavuttamiseksi.¹⁴⁰

Uuden tyyppisen poliisitaktiikan ohella myös teknilliset apuvälineet tekivät tuloaan poliisitoimeen. Moottoripyöriä ja autoja alettiin hankkia poliisin käyttöön ja poliisikoirista oli saatu jo runsaasti myönteisiä kokemuksia. Lisäksi oli valmisteilla poliisin sisäiseen tiedotukseen tarkoitetun julkaisun perustaminen. Vuoden 1924 alusta sisäasiainministeriö alkoi julkaista Poliisisanomat-nimistä viikottaista poliisin virkakäyttöön tarkoitettua lehteä, johon mm. kaikki etsintäkuulutukset ja muut poliisitiedotukset edelleenkin keskitetysti kootaan.¹⁴¹ Sisäasiainministeri katsoi, että teknillisten apuvälineitten lisääntyminen ja kehittyminen antoi hyvät mahdollisuudet vastaavasti supistaa miehistön määrää. Eduskunnassa puhuessaan ministeri kertoi myös, että poliisitoiminnan uudistuksia suunniteltaessa oli haettu tukea ja pohjaa Sveitsistä, jossa poliisin miesvahvuus oli hyvin vähäinen.¹⁴² Joukahaisen viittaus Sveitsin »hieman samansuuntaisiin oloihin» kuin meillä sisälsi epäilemättä myös ajatuksen suojeluskuntajärjestyksen tuen arvosta järjestyksenpidossa, vaikka hän ei sitä nimenomaisesti ilmaissutkaan.

Poliisien määrän vähentäminen vuonna 1923 perustui ennen kaikkea hallituksessa vallinneeseen käsitykseen, että oli palattu normaaleihin oloihin, eikä entisenlaista hyvin miesvahvaa poliisivoimaa enää tarvittu. Vähennyksiin käytiin maalaisliiton säästövaatimuksista, joita puolue poliisi-

¹⁴⁰ Ks. esim. poliisimestari maaherralle 16.11.1923, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

¹⁴¹ Aloitteen tällaisen julkaisun aikaansaamiseksi teki jo poliisimestari Helenius vuonna 1918, mutta asia nousi uudelleen esiin Hämeen läänin maaherra von Hellensin sisäasiainministerille lähettämän yksityiskirjeen ansiosta. Poliisimestari maaherralle 30.10.1918, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA); Uusi Suomi 2.2.1923; ks. myös maaherrain kokouksen ptk 1920, SM arkisto. Poliisisanomien perustamisesta ks. SM kierto-kirje maaherroille 15.1.1924.

¹⁴² 1923 Vp ptk, 1296—1298.

sin osalta tuki esittämällä ennen kaikkea todisteita siitä, että maaseudulla oli liiaksi poliiseja, joille ei riittänyt tarkoituksenmukaisia tehtäviä.¹⁴³ Epäilemättä juuri maalaisliitossa tiedostettiin suojeluskuntalaitoksen järjestystä luova vaikutus maaseudulla. Äärimmäisen vasemmiston verrat vilkas toiminta ei estänyt vähennyksiä, vaikka poliisivahvuuden supistaminen juuri tästä syystä sai oikeiston piiristä osakseen kärjekästä arvostelua. Vaikka maalaisliiton lehdet tervehtivät tyydytyksellä ns. Kallion leikkausta, ei pääministeri itse ollut lainkaan vakuuttunut toimenpiteen poliittisesta järkevyydestä varsinkaan kun sille oli odotettavissa kovaa kritiikkiä vasemmistosta. »Leikkaus» lamaannutti kommunistien toiminnan miltei täysin ja pakotti heidät organisoimaan liikkeen uudelleen. Syyskuun alusta virkaansa tulleella Etsivän keskuspoliisin päälliköllä Esko Riekillä ei ollut mitään syytä uskoa kommunisteista olevan vaaraa, vaikka hän suhtautuikin poliisien vähentämiseen sinänsä varauksellisesti.¹⁴⁴

Poliisien vähentäminen maalaisliiton, liberaalin oikeiston ja vasemmiston tahdosta ohjasi omalla painollaan myös suomalaista poliisipoliittikkaa. Tällaisen poliittisen välttämättömyyden edessä alkoivat poliisitoimen laadulliset ja ennen kaikkea organisatoriset uudistukset löytää entistä suotuisampaa maaperää. Poliisivoiman niukkuus varsinkin maaseudulla korosti myös entisestään suojeluskuntien panosta järjestyksenpidossa.

Valtionpoliisisuunnitelma

Etsivän keskuspoliisin aseman ja kokoonpanon uudelleen järjestelyä valmistelemaan asetettu komitea jätti mietintönsä valtioneuvostolle 22.12.1923. Tämä salainen mietintö sisälsi runsaasti tuleville suunnitelmille suuntaa antavia seikkoja. Komitean laatimat ehdotukset eivät rajoittuneet poliittisen poliisin toimenalaan, vaan sen työn tuloksena kirjattiin ajatus koko poliisitoimintaa johtavasta valtionpoliisista.¹⁴⁵

Valtionpoliisisuunnitelma muistutti muodoltaan sisäasiainministeri Ri-

¹⁴³ Ks. esim. 1923 Vp ptk, 1300.

¹⁴⁴ Ks. esim. Rieki Rudolf Holstille 31.12.1923, Holstin kokoelma, kansio 57. Rieki toteaa, »ettei täällä mikään kommunistinen vallankumous (polsujen itsensäkään mielestä) ole mahdollinen». Ks. myös Hakalehto, 190, 277.

¹⁴⁵ Mietintö ja ehdotus Etsivän keskuspoliisin uudelleen järjestämisestä, EK/Valpo I, 6 XXII A.3.

tavuoren aikoinaan esittämää hahmotelmaa keskuspoliisista, mutta poikkesi siitä selvästi sekä sisällöltään että tarkoitukseltaan. Uusi suunnitelma rakentui toisin kuin Ritavuoren esittämä ensisijaisesti Etsivän keskuspoliisin organisaation varaan. Näin siitä syystä, että sen perimmäisenä tarkoituksena oli Etsivän keskuspoliisin vakinaistaminen.

Komitea tuli siihen tulokseen, että suunnitellulle valtionpoliisille olisi uskottava ne keskitettyä hoitoa vaativat poliisitehtävät, jotka olivat sen laatuista, että valtion kiistaton velvollisuus oli huolehtia niistä. Jo kunnokkaan henkilöstön saamiseksi komitea vaati poliisiorganisaation vakinaistamista. Uutta organisaatiota suunnitellessaan komitea otaksui, että joskus vastaisuudessa valtiolliset, poliittiset poliisitehtävät vähensivät itsestään. Sen sijaan muut tehtävät, joita komitea valtionpoliisin hoidettaviksi kaavaili, olivat sen näkemyksen mukaan pysyviä. Komitea katsoikin, että oli helpompi perustaa vakinainen poliisilaitos juuri näiden pysyvien tehtävien varaan kuin vakinaistaa pelkästään valtiollisia poliisitehtäviä hoitava poliisivirasto.

Komitean mielestä Etsivä keskuspoliisi oli ehdottomasti säilytettävä. Valtionpoliisin rungoksi suunniteltiinkin EK:n osastoista muodostettavia voimakkaita piirivirastoja, joita komitea liikenteellisiin, tiedotuksellisiin ja puolustuksellisiin seikkoihin vedoten ehdotti perustettaviksi Helsinkiin, Tampereelle, Turkuun, Vaasaan, Ouluun, Tornioon, Rovaniemelle, Kajaaniin, Kuopioon, Joensuuhun, Viipuriin ja Terijoelle. Komitea korosti olevansa selvillä tämän jaon epäsuhtaisuudesta. Se perusteli piirien suurta lukumäärää pohjoisessa ja idässä harvaan asuttujen seutujen huonoilla kulku- ja tiedotusyhteyksillä sekä pitkällä ja vaikeasti silmällä pidettävillä maaroilla ja lisäsi, että tällaisen jaon oli jäätävä juuri näistä syistä voimaan senkin jälkeen, kun »valtiollisista vehkeilyistä» ei enää olisi maalle vaaraa.

Tavoitellun tarkoituksen saavuttamiseksi myös valtionpoliisin tehtävät määriteltiin Etsivän keskuspoliisin tehtäviä laajemmiksi. EK:n organisaation varaan rakentuvan valtionpoliisin yhteyteen kaavailtiin poliittisen poliisin lisäksi valtion rikospoliisivirastoa, jonka tutkisi sellaisia rikosasioita, jotka koskevat poliisipiiriä laajempia alueita tai jotka muuten sopivat valtakunnallisen rikospoliisiviraston tutkittaviksi. Keskitetyn rikospoliisielimen tarvetta komitea perusteli komennustapauksissa ilmenneellä hallinnollisella kankeudella sekä pienten poliisipiirien vaikeuksilla saada käyttöönsä asiantuntevia tutkijavainia. Mietinnössä huomautettiin lisäksi, että myös syksyllä 1922 lähinnä kieltolain valvontaa varten asetettujen lääninetsivien toiminta oli osoittanut keskitetyn poliisielimen hyödyllisyyden. Komitea oli sitä mieltä, että myös väkijuoma-asiat

voitaisiin tarpeen vaatiessa siirtää valtionpoliisille. Tämän lisäksi oli tarkoitus, että valtionpoliisiin perustettaisiin erityinen toimisto pitämään täydellistä rekisteriä ja tuntomerkkikokoelmaa rikollisista koko maan poliisi- ja oikeusviranomaisia sekä poliisin kansainvälistä yhteistyötä varten.

Komitea ehdotti niin ikään, että ulkomaalaisvalvonta siirrettäisiin kokonaisuudessaan valtionpoliisille. Oleskelulupien myöntämisessä sattuneet epäjohtonmukaisuudet olivat jo aikaisempina vuosina kiinnittäneet ulkovaltojen edustajien huomiota ja jo vuonna 1920 asiaa selvittämään asetettu komitea oli todennut, että ulkomaalaisten valvonta olisi hoidettava keskitetysti. Siirtämällä ulkomaalaisia koskeva lupahallinto valtionpoliisille olisi maaherrat voitu kokonaan vapauttaa tästä ajasta vaativasta tehtävästä, johon Etsivä keskuspoliisi joka tapauksessa jo lausunnonantajana osallistui. Niin ikään passintarkastus oli komitean näkemyksen mukaan syytä keskittää valtionpoliisille.

Neuvotteluaan puolustuslaitoksen kanssa oli komitea päätenyt ehdottamaan lisäksi, että yleisesikunnan VI toimiston tehtävät sotaväen poliittisen mielialan tarkkailua sekä sotilaallisen vastavakoilun suunnittelua lukuun ottamatta siirrettäisiin valtionpoliisille. Näitä tehtäviä varten valtionpoliisiin oli tarkoitus perustaa erityinen toimisto.

Toiminnan onnistumisen kannalta komitea piti parhaana, että valtionpoliisi olisi voinut toimia salaisesti. Käytännössä se ei kuitenkaan katsonut voivansa tällaista menettelyä ehdottaa. Näkemystään komitea perusteli sillä, että venäläisvallan aikaisesta salaisesta poliisitoiminnasta aiheutuneitten kielteisten kokemusten voitiin otaksua olevan vielä niin »elävästi muistissa, ettei voida yleisesti käsittää tasavallan itsenäisyyden, kansanvaltaisen hallitusmuodon ja sen yhteiskuntarauhan puolesta työskentelevän salaisen poliisijärjestelmän oikeutusta». Komitea ehdottikin, että valtionpoliisista tehtäisiin julkinen laitos, joka perustettaisiin lailla ja jonka johtosääntö julkaistaisiin hallituksen vahvistamana asetuskokoelmassa. Sen sijaan laitoksen työtavan yksityiskohdat ja sen sisäinen järjestysmuoto tuli komitean näkemyksen mukaan pitää mitä tarkimmin salaisina.

Komitean esittämä valtionpoliisisuunnitelma oli varsin suurisuuntainen. Helmikuussa 1924 se joutui ministerivaliokunnan käsiteltäväksi. Sisäasiainministeriössä oli samanaikaisesti hallitussihteeri Eero Koskimiehen vuonna 1923 tekemästä aloitteesta valmisteilla suunnitelma sisäasiainministeriön järjestämiseksi uudelleen osastojaon pohjalle, jolloin ministeriö olisi jaettu yleiseen ja poliisiasiain osastoon ja Etsivä keskuspoliisi olisi liitetty poliisiasiainosaston jaostona sisäasiainministeriöön. Tämä

suunnitelma saatiin asetusehdotuksen muotoon syksyllä 1924.¹⁴⁶ Nyt nämä kaksi hanketta yhdistettiin. Maaliskuussa 1925 virkaan astunut Antti Tulenheimon hallitus katsoi, että koko uudistus voitaisiin toteuttaa vuoden 1926 tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä. Filip Grönvallin asiantuntijalausuntoon nojautuen sisäasiainministeriössä tultiin siihen tulokseen, että uudistus voitaisiin panna toimeen valtion viroista ja toimista suoritettavan palkkauksen perusteista annetun lain turvin ilman erityistä lainsäädäntöä.¹⁴⁷

Tulenheimon hallituksen budjettiesitykseen sisällytetyn suunnitelman mukaan sisäasiainministeriöön olisi vuoden 1926 alusta perustettu yleinen osasto ja poliisiasia-in osasto. Näiden lisäksi olisi ministeriössä toiminut entiseen tapaan väliaikainen rajavartioasia-in osasto. Poliisiasia-in osasto puolestaan olisi jakautunut hallinnolliseen jaostoon ja keskuspoliisijaostoon, joista jälkimmäinen olisi käsittänyt myös tuolloisen Etsivän keskuspoliisin pääosaston, joka näin olisi tullut muodollisesti kiinteämpään yhteyteen sisäasiainministeriön kanssa. Etsivän keskuspoliisin paikallisista osastoista puolestaan olisi muodostettu keskuspoliisijaoston piirivirastoverkosto. Esityksessä todettiin, että keskuspoliisijaosto olisi toiminut koko maan kattavana rikospoliisina, joka olisi selvittänyt vaikeimpia ja laajimpia rikostapauksia ja ylläpitänyt valtakunnallista tuntomerkkirekisteriä. Lisäksi ehdotettiin perustettavaksi poliisitarkastajan virka, jonka haltijan tulisi valvoa poliisihoidon tarkoituksenmukaisuutta ja yhtenäisyyttä sekä kehittää ja valvoa poliisikoulutusta. Etsivän keskuspoliisin pääosastolle tarkoitetut määrärahat ehdotettiin siirrettäviksi ylimääräisestä menoarviosta ministeriöiden momentille ja osastojen määrärahat puolestaan uusien sisäasiainministeriön poliisiosaston piirivirastojen momenteille.¹⁴⁸

Vaikka suunnitelma ja erityisesti siihen kuulunut esitys poliisitarkastajan viran perustamiseksi sai osakseen myönteistä palautetta varsinkin poliisihallinnosta¹⁴⁹, ei hankkeelle löytynyt tarvittavaa poliittista kannatusta. Kun Etsivän keskuspoliisin vakinaistamiseen kielteisesti suhtautuneen vasemmiston edustajat asettivat valtiovarainvaliokunnassa kyseen-

¹⁴⁶ Asetusluonnos syksyltä 1924, perustuslakivaliokunnan ptk 1925, Eduskunnan kirjasto; Valtioneuvoston ptk 28.2.1924 II, 526—527 sekä 1924 X, 531; ks. myös Poliisiasia-in osaston perustamisvaiheet, Suomen poliisilehti 9/1934, 223.

¹⁴⁷ SM muistio perustuslakivaliokunnalle, perustuslakivaliokunnan pöytäkirjat 1925.

¹⁴⁸ 1925 Vp ak II, hallituksen esitys n:o 51, 15—16, 30; ks. myös 1925 Vp ptk, 1701—1703.

¹⁴⁹ Ks. esim. Suomen poliisilehti 17/1925, 225—226 »Sisäasiainministeriön uudistaminen».

alaiseksi, oliko hallituksen poliisihallinnon uudistuksessa omaksuma menettelytapa hallitusmuodon mukainen, ei valiokunta katsonut mahdolliseksi ratkaista kantaansa budjetinkohtaan ennen kuin perustuslakivaliokunta oli antanut asiasta lausuntonsa.¹⁵⁰ Näin poliisiuudistuksesta virinnyt poliittinen kiista sai juridisen muodon ja myös asiaa koskenut keskustelu käytiin juridisin termein itse poliisihallintoon juurikaan puuttumatta. Kyse oli myös merkittävästä ennakkotapauksesta. Kiistan sisälöksi tuli kysymys, saattoiko hallitus panna toimeen aiotun sisäasiainministeriön uudelleen järjestelyn ilman sellaista lainsäädäntömenettelyä, jota hallitusmuodon 65 § edellyttää perustettaessa sellaisia virkoja, jonka laatuja ei valtion tulo- ja menoarvion ei aikaisemmin ole sisällyntyt.

Perustuslakivaliokunta pyysi kysymyksestä lausunnon professori K. J. Ståhlbergilta, joka oli maan johtava hallinto-oikeuden asiantuntija. Ståhlberg päätyi toisenlaiseen ratkaisuun kuin sisäasiainministeriölle aiemmin kysymyksestä lausuntonsa antaneet Filip Grönvall ja Rafael Erich. Ståhlberg korosti, että uusien virkojen perustaminen ei vaatinut erityisen lain säätämistä, »kunhan virat olivat asiallisesti virastossa ennestään olevia virkoja vastaavia». Suunniteltuja piirivirastoja ei Ståhlbergin mukaan voitu järjestää ilman erityistä lainsäädäntöä. Sen sijaan sisäasiainministeriön uudelleen järjestely voitiin Ståhlbergin mielestä muilta osin toteuttaa asetusteitse, mikäli eduskunta myöntäisi tarvittavat varat.

Perustuslakivaliokunta rakensi kannanottonsa Ståhlbergin lausunnonsa esiin tuotujen näkökohtien varaan vasemmistolaisten jäsenten todeksa eriävissä mielipiteissään, että piirivirastojen lisäksi myös muut asiallisesti uudella toimivallalla varustetut uudet virastot, t.s. Etsivää keskuspoliisia koskevat muutokset, vaativat lainsäädännöllistä vahvistusta.¹⁵¹ Perustuslakivaliokunnan lausunnon saatuaan valtiovarainvaliokunta päätyi toteamaan, että poliisihallinnon uudistus voitiin tarkoituksenmukaisimmin käsitellä kokonaan uuden lakiesityksen pohjalta. Niinpä se esitti piirivirastoille tarkoitettua määrärahan poistamista ja osoitti Etsivälle keskuspoliisille entiseen tapaan yhtenäisen määrärahan siirtäen sen hallituksen esityksen mukaisesti kuitenkin ylimääräisestä vakinaiseen menoarvioon.¹⁵²

Sisäasiainministeri Matti Aura puolusti eduskunnassa hallituksen esi-

¹⁵⁰ 1925 Vp ptk, 1705.

¹⁵¹ K. J. Ståhlbergin lausunto 26.10.1925 sekä Filip Grönvallin lausunto 6.2.1924 ja Rafael Erichin lausunto 16.10.1925, perustuslakivaliokunnan ptk 1925; Perustuslakivaliokunnan mietintö 5.11.1925 n:o 10, 1925 Vp A II.

¹⁵² Valtiovarainvaliokunnan mietintö esityksestä n:o 51, 9—10, 1925 Vp ak II.

tystä mm. vetoamalla poliisijohdon keskittämistarpeeseen ja rikospoliisitoiminnan tehostamisen välttämättömyyteen. Pääministeri Tulenheimo puolestaan korosti uudistuksen tarpeellisuutta huomattavaan rikollisuuden ja huliganismin lisääntymiseen viitaten ja tähdensi erityisesti valtiollisen poliisitoiminnan tehokkuuden ylläpidon ensiarvoisuutta ja kommunismia vastaan suunnattujen toimien tärkeyttä. Tulenheimo päätti puheensa toivomukseen, että eduskunta hyväksyisi suunnitelman ainakin siltä osin, kuin se koski sisäasiainministeriön uudelleen järjestelyä, vaikkei se katsoisikaan mahdolliseksi toteuttaa piirivirastoratkaisua.¹⁵³

Eduskunnasta hallituksen menettelytapaa vastaan noussut juridispohjainen kritiikki oli piirivirastojen osalta jokseenkin aukotonta. Kun kokoomus tyytyi uudistuksen toteuttamiseen siltä osin kuin perustuslakivaliokunnan kannan mukaan oli enintään mahdollista, leimattiin hallituksen menettely vasemmiston kannanotoissa suorastaan epäilyttäväksi. Sosialidemokraattien riveistä puhunut kansanedustaja Reinhold Sventorzetski totesi kahden valiokunnan yksimielisyyteen ja maan parhaana pidetyn hallinto-oikeuden asiantuntijan kantaan viitaten, että oli »syytä epäillä, että hallituksen yritys salakuljettaa puheenalaisen keskuspoliisilaitosta koskevan uudistuksen vain tavallisen budjetin puitteissa, siis sivuuttamalla perustuslain määräyksiä, oli alusta lähtien tarkoituksellinen». Sventorzetski totesi edelleen, että hallituksen tarkoituksena oli järjestää maan poliisihoito juuri laajentamalla poliisivirastojen kompetenssialaa ja perustamalla aivan uusia poliisivirastoja.¹⁵⁴ Vasemmiston puheenvuoroissa kiinnitettiin yleisemminkin huomiota hallituksen taipumuksiin pyrkiä pienentämään eduskunnalle raha-asioissa kuulunutta päätäntävaltaa. Erityisen hälyttävänä pidettiin sitä, että uudistus olisi merkinnyt Etsivän keskuspoliisin vakinaistamista, mitä vasemmistossa ei millään muotoa haluttu hyväksyä.¹⁵⁵

Vaikka poliisialan uudistusten tarpeellisuudesta oltiin eduskunnassaakin pitkälti yhtä mieltä, herätti hallituksen ratkaisu epäluuloa myös siksi, että uudistuksen tosiasiallisesta sisällöstä julkisuuteen annetut tiedot olivat äärimmäisen niukkoja ja ylimalkaisia. Niinpä ruotsalaisen kansanpuolueen edustaja Ragnar Furuhjelm totesikin, että kun ministeriön

¹⁵³ 1925 Vp ptk, 1721—1726.

¹⁵⁴ 1925 Vp ptk, 1706—1707.

¹⁵⁵ 1925 Vp ptk, 1714, 1716. Budjetin epämääräinen rakenne herätti myös laajempaa huomiota. Eduskunta mm. jakoi ministeriöitten käyttöön yhtenä summana esitetyn määrärahan ministeriöittäin seurannan helpottamiseksi. Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen n:o 51, 3, 1925 Vp ak II.

vakinaiseen menosääntöön ehdotettiin yli kahden miljoonan markan lisäystä, »olisi voinut odottaa, että hallitus esityksessään olisi antanut edes jossain määrin yksityiskohtaisen selonteon määrärahan käytöstä». Kun näin ei tehty, Furuhelm piti hallituksen esitystä tältä osin hyvin puutteellisena ja katsoi, ettei eduskunta senkään johdosta voinut uudistuksen tarkoituksenmukaisuutta harkita. Piirivirastojen perustamista ei Furuhelmkaan pitänyt missään muodossa mahdollisena.¹⁵⁶

Keskustelun päätyttyä eduskunta myönsi poliisitoimelle määrärahat vuodeksi 1926 valtiovarainvaliokunnan esittämin korjauksin.¹⁵⁷ Valtionpoliisisuunnitelma oli kariutunut. Tie varovaisille osittaisuudistuksille oli kuitenkin avoin.

Asetus poliisitoimesta

Valtionpoliisisuunnitelman kariutuminen ei pysäyttänyt poliisitointa koskevia uudistussuunnitelmia. Poliisin ajankohtaisten uudistuspyrkimysten painoa hallituspolitiikankin tasolla ilmensi se, että Tulenheimon hallituksen kaaduttua valtakunnan ohjiin astuneen Kallion ensimmäisen hallituksen sisäasiainministeriksi nimitettiin maan johtavana poliisihallinnon asiantuntijana pidetty Kuopion läänin maaherra Gustaf Ignatius. On ilmeistä, että suunnitellut uudistukset haluttiin viedä läpi mahdollisimman nopeasti ja siinä laajuudessa kuin mahdollista. Tähän tehtävään peräsimenpitäjäksi maaherra Ignatius oli mitä sopivin henkilö.

1920-luvun alkupuolella Suomen poliisitoimi lepäsi vielä vakiintumatomalla ja täysin vanhentuneella lainsäädännöllisellä pohjalla.¹⁵⁸ Kun maaherra Gustaf Ignatius joulukuussa 1923 sai hallitukselta tehtäväkseen valmistella ehdotuksen asetukseksi poliisitoimesta Suomessa, hänen työnsä rajattiin vain poliisitointa koskevien asetusten ja käytännön peri-

¹⁵⁶ 1925 Vp ptk, 1713—1714.

¹⁵⁷ 1925 Vp ptk, 1730.

¹⁵⁸ Poliisitoimen järjestelyä koskeneet tuolloin voimassa olleet säädökset olivat kuvernöörin johtosääntö 29.12.1894, asetus lääninhallinnon virkamiehistä 10.8.1898, kruununvoutien, nimismiesten ja maalaiskonstaapelien johtosäännöt 28.11.1898, asetus toimenpiteistä poliisihoidon parantamiseksi maalla 10.2.1891, asetus poliisin järjestämisestä niissä kaupungeissa, joissa on täydellinen poliisilaitos 26.8.1903 sekä asetus poliisin järjestämisestä niissä kaupungeissa, joissa ei ole täydellistä poliisilaitosta 18.2.1904. Näiden lisäksi poliisia koskevia säännöksiä oli muissakin laeissa, mutta ne eivät koskeneet poliisin järjestysmuotoa. Perustelut ehdotukseen asetukseksi poliisitoimesta Suomessa, Suomen poliisilehti 6/1925, 72.

aatteitten kodifointiin.¹⁵⁹ Tehtävän ulkopuolelle jäi näin ollen myös Etsivä keskuspoliisi, jonka aseman kehittämistä tuolloin tutkittiin asian-
tuntijavoimin Valtionpoliisikomiteassa. Ignatiuksen mietinnössä on kui-
tenkin sekä merkittävä yhteenveto Suomen poliisitoimen tuolloisesta ti-
lasta että suuntaa antavia kannanottoja. Maaherra Ignatiuksen valtio-
neuvostolle 22.10.1924 jättämä ehdotus asetukseksi poliisitoimesta Suo-
messä perusteluineen loi myös julkisivua tuolloisille uudistushankkeille.
Asiakirja saatettiin kokonaisuudessaan julkisuuteen ja ehdotuksen poh-
jalta vain vähäisin muutoksin laadittu asetus poliisitoimesta Suomessa
vahvistettiin 14.2.1925.¹⁶⁰

Maaseudulla vallinnutta rikospoliisipulaa Ignatius ehdotti korjatta-
vaksi laajentamalla lääninetsiväjärjestelmää. Ignatiuksen ehdotus poik-
kesi kuitenkin maaseudun poliisiolojen uudistamista pohtineen komitean
vuonna 1922 esittämästä kannasta, jonka mukaan etsiviä olisi tullut si-
joittaa maaherran harkinnan mukaan eri puolille lääninä. Ratkaisua pe-
rusteltiin mm. näin saavutettavalla paikallistuntemuksella. Ignatius sen
sijaan katsoi, että etsivät olisi sijoitettava suurimpien kaupunkien poliisi-
silaitoksiin, joista heidät tarpeen vaatiessa voitaisiin komentaa tutkimus-
tehtäviin ympäröivälle maaseudulle. Kiinnostavaa on, että kaikki paikal-
liset viranomaiset eivät näyttäneet olevan vakuuttuneita asemapaikka-
naan läänin pääkaupunkia pitävien etsivien poliittisesta luotettavuusuu-
desta ja puolsivat tästä syystä eri paikkakunnille sijoitettuja etsiviä.¹⁶¹
Ignatius vetosi kuitenkin Ruotsissa omaksuttuun käytäntöön ja katsoi,
että etsivien sijoittaminen läänin pääkaupunkiin vastasi parhaiten tar-
koitustaan, koska näin saavutettiin sekä poliisivoiman suhteellisen vai-
vaton liikuteltavuus että myös tehtävän kannalta riittävä paikallistunte-
mus. Järjestelmän esteetön toimiminen edellytti myös, että kunnat va-
pautettaisiin niin pitkälti kuin mahdollista osallistumasta poliisikustan-
nuksiin.

Ignatius vaati myös korjausta sisäasiainministeriön hajanaiseen po-
liisiasioitten hoitoon. Hän piti poliisiylihallinnon uudistamista sitäkin tar-
peellisempänä, kun sisäasiainministerit vaihtuivat usein eivätkä yleensä

¹⁵⁹ SM G. Ignatiukselle 13.12.1923.

¹⁶⁰ Akti 287/624 KDSM 1924. Ehdotus julkaistiin perusteluineen kokonaisuudessaan Suomen poliisilehdessä 6—10/1925. Asetus poliisitoimesta Suomessa 14.2.1925 57/1925. Poliisin toiminta ja valtuudet saivat laintasaisen säädöspohjan vasta 1966, kun poliisilaki pitkän valmisteluprosessin jälkeen vahvistettiin. Ks. Kari Sinisalo, Poliisi. Poliisioikeuden perusteet (Helsinki 1973), 22—23.

¹⁶¹ Ks. Vilppulan ja Kuoreveden piirin nimismiehen lausunto 14.11.1924 Ignatiuksen ehdotuksesta, 287/624 KDSM 1924.

myöskään olleet poliisialan ammattimiehiä, joilla olisi ollut kykyä keskitetyt ja tehokkaasti ohjata organisaation toimintaa. Perehtyneisyyttä ja ammattitaitoa maaherra edellytti myös paikalliselta poliisimiehistöltä. Hän oli sitä mieltä, että poliisimiehistön kohdalla oli meillä säästävyydessä menty liian pitkälle ja totesi, että »niiden, joiden tulee valvoa yleistä järjestystä ja turvallisuutta, tulee olla elämältään sellaisia, ettei toimen arvo siitä kärsi, ruumiiltaan terveitä ja vahvarakenteisia sekä ajatuskyvyltään nopeasti käsittäviä mutta kuitenkin tyyneästi harkitsevia. Poliisimiehistön täytyy toisin sanoen olla valikoitunutta väkeä.» Ignatius korosti, että tarpeellista valinnan mahdollisuutta ei kuitenkaan voitu saavuttaa niin kauan kuin poliisimiehistön palkka ei ollut riittävän korkea.

Mielenkiintoisin ja laajakantoisin Ignatiuksen pohdinnoista koski kysymystä poliisireservistä, joka oli tarpeen levottomuuksien sekä muiden laajamittaista poliisitoimintaa vaativien tilanteitten yhteydessä. Suojeluskuntien asema poliisireservinä 1920-luvun alkupuolella oli vakiintunut ja tunnustettu. Ignatius kirjoitti: »Kun suojeluskuntia on kaikkialla maassamme, sekä kaupungeissa että maaseudulla, on järjestysviranomaisilla käytettävissään sellainen reservi, jonka pelkkä olemassaolo ehkäisee vakavammat mellakat». Ignatius katsoikin, että suojeluskunnat olivat edelleenkin sopiva ratkaisu poliisireservikysymykseen, muunlaista järjestelmää ei tarvittu, koska suojeluskuntareservi oli myös kustannuksiltaan edullinen vaihtoehto. Ignatius korosti lisäksi, ettei reservin tarve myöskään ollut korvattavissa sillä, että poliisihallintoa vaivanneet kustannus- ja piirijakokysymykset saataisiin ratkaistuksi. Paikallisen poliisivoiman määrä oli vahvistettava normaalitarpeen mukaiseksi, jolloin poliisivoimia voitaisiin siirtää paikkakunnalta toiselle vain rajoitetussa määrin. Suojeluskuntien olemassaolo täytti poliisin reservitarpeen niin, että Ignatius katsoi tarpeelliseksi ainoastaan vähäisen vakituisluotoisen määrärahan maaherrojen käytettäväksi tapauksissa, jolloin tarvittaisiin ylimääräisiä poliiseja. Asetusehdotukseensa Ignatius lisäksi sisällytti lausuman, jonka mukaan myös yhtiöt ja yksityiset saisivat entiseen tapaan tarpeen vaatiessa asettaa omalla kustannuksellaan poliiseja.

Poliisiorganisaatioon ei asetus tuonut muutoksia, se ainoastaan vahvisti hallintoalueittaisen piirijaon pohjalta sisäasiainministeriön ja edelleen maaherrojen alaisena toimivan poliisin periaatteen sekä poliisihenkilöstön virkasuhteisiin liittyvät ja kurinpidolliset menettelytavat. Myös poliisien määrä sekä poliisin tehtäväkentän yksityiskohtainen määrittely jäivät erityisillä maaherrojen lausuntojen pohjalta laadituilla määräyksillä ja järjestyssäännöillä sisäasiainministeriön vahvistettaviksi. Poliisivirkamiesten ja miehistön pätevyysvaatimuksia ei myöskään erityisesti

määritely, koska virkatutkintojakaan ei tuolloin vielä ollut. Sisällyttämällä ehdotukseensa mm. poliisitarkastajan sekä läänikohtaisten poliisiohjaajien virat Ignatius kuitenkin pyrki avaamaan tietä valmisteilla olleille poliisihallinnon uudistuksille. Itse asetuksessa näitä virkoja ei kuitenkaan enää mainittu. Myöskään poliisin valtuuksia ei asetuksessa millään tavoin määritely.

Poliiisiorganisaation uudistukset

Sisäasiainministeriön uudelleen organisointi pantiin toimeen Ignatiuksen johdolla alkuvuodesta 1926. Uusi sisäasiainministeri ryhtyi heti neuvotteluihin poliisihallinnon uudistussuunnitelmia laatineitten virkamiesten esittelijäneuvos Esko Heilimon ja hallitussihteeri Eero Koskimiehen kanssa selvittääkseen, miten asiassa olisi nyt paras menetellä. Koskimies suosittelee tällöin jo vuonna 1923 laatimaansa alkuperäistä suunnitelmaa. Ignatius hyväksyi ajatuksen, ja sisäasiainministeriö jaettiin 27.2.1926 annettulla asetuksella yleiseen ja poliisiasiainosastoon. Vaikka uudistus ei tuonut ministeriöön uusia virkoja, se järkipäristä ja keskitti poliisiasiaintä käsittelyä, kun poliisihallinnosta vastanneet esittelijät nyt saattoivat paneutua pelkästään tämän erikoisalan kysymyksiin.¹⁶²

Joitakin vaatimattomia uudistuksia poliisitoiminnan keskitetyn valvonnan tehostamiseksi pantiin alulle jo syksyllä 1925. Tuolloin sisäasiainministeriö kehoitti maaherroja kieltolakisakkovarojen käyttösuunnitelmia esittäessään ehdottamaan läänikohtaisten poliisiohjaajien palkkaamista näillä varoilla, mikäli katsoivat tällaisen virkamiehen läänissään tarpeelliseksi ja mikäli heillä oli esitettävänä joku toimeen sopiva lainopillisen koulutuksen saanut henkilö. Poliisiohjaajien tehtäväksi määriteltiin poliisin järjestelyä, sijoitusta sekä apuneuvoja koskevien asiointien valmistelu ja esittely lääninhallituksessa, tarpeellisten parannusehdotusten tekeminen sekä lausuntojen antaminen yleensäkin poliisiasioissa, poliisikunnan toiminnan seuraaminen ja ohjaaminen, säännölliset tarkastukset poliisilaitoksissa, epäjärjestysten ja virkavirheiden tutkimukset sekä poliisiopetuksen valvonta.¹⁶³

Myös vuonna 1926 toteutettu lääninetsiväjärjestelmän perusteellinen uudistaminen oli kiistaton askel kohti keskitetympää poliisihoitoa. Kun

¹⁶² Ks. Poliisiasiaintä osaston perustamisvaiheet, Suomen poliisilehti 9/1934, 223.

¹⁶³ SM kiertokirje kaikille maaherroille 26.9.1925.

valtionpoliisisuunnitelman valtakunnallinen rikospoliisi oli jäänyt toteutumatta, alettiin sen sijasta kehitellä ensi sijassa kieltolain valvontaa varten vuonna 1922 kokoon pantua suppeata lääninetsiväjärjestelmää. Kun pienemmän erillisenä toimineen kieltolakikomennuskunnan aikaansaannokset haettiin sisäasiainministeriössä epätydyttäväksi, komennuskunta lakkautettiin. Sen sijasta ministeriö oikeutti marraskuussa 1922 maaherrat palkkaamaan lääneihinsä kaksi ylimäärästä etsivää, joiden tehtävänä oli ensi sijassa ehkäistä juopumus- ja kieltolakirikoksia, mutta myös tarpeen vaatiessa avustaa paikallisia poliisiviranomaisia vaikeimpien rikostapausten selvittämisessä.¹⁶⁴ Koska etsivät olivat täysin erikoistuneet kieltolakirikosten selvittämiseen ja tämän laatuista työtä lisäksi oli runsaasti, ei heiltä liiennyt suuremmin apua paikallisille poliisiviranomaisille muun rikollisuuden tutkintaan. Vuoden 1927 alusta määrättiin näiden kieltolain parissa työskentelevien etsivien lisäksi toimimaan kaikkiaan 17 uutta lääninrikosetsivää, joiden tuli omistaa koko työaikansa vakavampien rikosten selvittelyyn lähinnä paikallisten poliisiviranomaisten apuna. Kieltolakijuttuihin ei näiden etsivien sen sijaan ollut lupa laisinkaan uhrata aikaansa. Näin lääninetsivät toimivat aina vuoteen 1936 saakka.¹⁶⁵

Myös valmisteluja valtakunnallisen tuntomerkkikeskuksen aikaansaimiseksi jatkettiin aktiivisesti. Jo maaliskuussa 1926 sisäasiainministeriö järjesti poliisipäällystölle kurssin, jonka aikana osanottajat perehdytettiin uusimpaan kriminaalitekniikkaan ja uuden rikostutkimuskeskuksen käyttämiseen.¹⁶⁶ Kurssien päätyttyä keskus aloitti toimintansa väliaikaisella pohjalla. Uusi laitos järjestettiin tanskalaista asiantuntemusta hyväksi käyttäen ja siihen sijoitettiin koko maan poliisiviranomaisia palvelemaan tarkoitettu sormenjälkikokoelma, yksinkertainen kriminaalilaboratorio sekä jonkin verran rikostutkimustarvikkeita, joita poliisiviranomaiset saivat tarpeen tullen tilata käyttöönsä. Keskuksen asema vakiinistettiin 6.9.1926 annetulla asetuksella ja samalla myös Helsingin poliisilaitoksen antropometrisessä toimistossa vuodesta 1908 alkaen ylläpidetty kaupungin ulkopuolelta kotoisin olevien rikollisten tuntomerkki-

¹⁶⁴ SM Uudenmaan, Turun ja Porin, Hämeen, Mikkelin, Kuopion, Vaasan ja Oulun läänin maaherroille 11.11.1922; valtioneuvoston 11.11.1922 vahvistama lääninetsivien ohjesääntö, Uudenmaan lääninhallituksen kiertokirjeessä 17.1.1923, saapuneet kiertokirjeet, HPL osoitetoimiston arkisto (VA).

¹⁶⁵ M.E.Koskimies, Något om brottsligheten och den finska kriminalpolisens organisation, julkaisussa Tredje nordiska polischefkonferensen Stockholm 1938, 81—83 (HPLK kirjasto); SM kirjeet maaherroille 30.11.1926 sekä 28.12.1926.

¹⁶⁶ SM kiertokirje 29.3.1926.

kokoelma määrättiin siirrettäväksi rikostutkimuskeskukseen. Laitos toimi Etsivän keskuspoliisin tiloissa — tätä perusteltiin sillä, että huoneistokysymys oli muuten vaikea ratkaista, koskei Helsingin poliisilaitos ollut tarjonnut keskukselle sopivia tiloja ja koska sitä ei siihen voitu myöskään velvoittaa.

Rikostutkimuskeskuksen organisatorinen asema jäi käytännössä epämääräiseksi. Sisäasiainministeri Ignatius oli sitä mieltä, että keskus tuli si alistaa sisäasiainministeriölle, mutta poliisihallinnossa näkyi myös toisen suuntaisia näkemyksiä.¹⁶⁷ Rikospoliisityössä toivottiin kylläkin keskittämisen mukanaan tuomaa tehokkuutta, mutta toisaalla pidettiin epätarpeellisen elin toimi erillään muusta poliisiorganisaatiosta. Erityisesti Helsingin poliisilaitoksessa, jossa vastaavaa toimintaa oli ollut jo pitkään, keskus leimattiin taloudellisesti epäedulliseksi päällekkäisratkaisuksi. Kysymys rikostutkimuskeskuksen asemasta liittyi sivujuonteena poliisihallintoa jäytäneeseen organisaatiokiistaan, jossa oli perimmältään kyse Etsivän keskuspoliisin voimakkaaksi ja suorastaan määrääväksi kasvavasta asemasta poliisihallinnossa ja sen kehittämisessä. Johtavan asemansa loukatuksi tunteneen Helsingin poliisijohdon yhteistyö rikostutkimuskeskuksen kanssa sujuikin vain kangerrellen, sillä siitä huolimatta, että keskus toimi sisäasiainministeriön alaisuudessa, sen toiminnan valvonnasta vastasi tosiasiaassa ensi sijassa juuri Etsivä keskuspoliisi.¹⁶⁸

Poliisikoulutuksen asema vakiinnutetaan

Poliisitoiminnan kehityksen kannalta 1920-luvun puolivälin uudistuksista kenties merkittävin oli poliisikoulutuksen kokonaisuudistus. Jo Ingmanin hallitus oli 26.3.1925 asettanut komitean, jonka tehtävänä oli hahmotella ratkaisu poliisiopetuksen järjestämiseksi maassa. Komitean puheenjohtajana toimi sisäasiainministeriksi tuloonsa saakka Kuopion läänin maaherra Gustaf Ignatius ja hänen jälkeensä Mikkelin läänin maaherra E.E. Rosenqvist. Työnsä pohjaksi komitea hankki kaikilta maaherroilta lausunnot poliisikoulutusta koskevista kehittämistoiveista sekä havaituista puutteista. Lausunnoissa valiteltiin yleisesti, että annettu si-

¹⁶⁷ Sisäasiainministeri Ignatiuksen haastattelu Hufvudstadsbladetissa 7.10.1926; SM kiertokirje 6.9.1926.

¹⁶⁸ Ks. Esko Riekin muistiinpano 8.11.1926 sekä Riekin muistiinpanot keskustelustaan Helsingin poliisimestari Hjalmar Honkasen kanssa 22.11.1926, EK/Valpo I. 6. XXII A.1b.

nänsä niukka opetus oli sisällöllisesti liian teoreettista ja käsitti myös liikaa sotilaallisia harjoituksia, kun taas käytännön perehtyminen itse poliisitoimintaan jäi maaherrojen mielestä aivan liian vähäiseksi. Varsinkin poliisitoimessa jo pitempään olleille miehille ei poliisiopetuksesta nähty olleen suurtakaan hyötyä, vaan ainoastaan nuorten ja kokemattomien katsottiin kurssien ansiosta jonkin verran kehittyneen.

Komitean ehdotus rakentui niistä aineksista, joita poliisikoulutuksen kehittämiseksi oli jo aiempina vuosina tuotu esiin. Perusajatuksena oli Suomenlinnassa vuodesta 1918 toimineen Valtion väliaikaisen poliisikoulun muuttaminen alipäällystö- ja päällystökouluksi ja miehistökoulutuksen siirtäminen läänien pääkaupungeissa pidettävälle harjoituskurseille. Miehistökurssien pituudeksi esitettiin viittä viikkoa, joista yksi käytettäisiin harjoitteluun koulukaupungissa. Päällystö- ja etsiväkoulutus puolestaan tapahtuisi vakinaistettavassa Valtion poliisikoulussa, jossa olisi alipäällystö- ja päällystökoulutusta varten kaksi luokkaa-astetta sekä erityinen etsiväluokka. Päällystökurssien kestoksi esitettiin neljää, etsiväkurssien viittä viikkoa. Helsingin poliisilaitos huolehtisi miehistökoulutuksesta entiseen tapaan itse.¹⁶⁹

Sen lisäksi, että komitea peräsi mm. poliisitoiminnan suurempaa huomioita ottamista yliopisto-opetuksessa, se ehdotti, että ryhdyttäisiin järjestämään lääneittäin kerran vuodessa erityisiä poliisipäällystöpäiviä, joilla käsiteltäisiin ajankohtaisia poliisialan kysymyksiä. Muutamia poliisipäällystöpäiviä järjestettiin jo 1920-luvun puolella ja vuodesta 1930 lähtien niitä alettiin pitää säännöllisesti vuosittain kaikissa lääneissä. Komitean ehdottamat poliisipäällystöpäivät kehittyivät poliisihallinnon vakiintuneeksi tapahtumaksi, joka epäilemättä ilmensi toimenalan yhä selvempää ammatillistumista ja tuki poliisitoiminnan yhtenäisyyttä.¹⁷⁰

Komitean ehdotukset poliisikoulutuksen perusjärjestelyiksi toteutettiin sellaisinaan. Suomenlinnassa toiminut Valtion väliaikainen poliisikoulu järjestettiin syyskuun alussa 1926 uudelleen komitean esittämällä tavalla. Vastaavasti alettiin lääneissä panna toimeen lääninharjoituskursseja, joita vastaavaa opetustoimintaa oli aiempina vuosina vain hajanaisesti järjestetty. Uudelleenjärjestelyn yhteydessä poliisikoulutus vakiinnutti meillä asemansa, sillä nyt poliisitoimenhaltijoitten kelpoisuusehdotkin vahvistettiin asetusteitse. Siirtymävaihe päättyi vuoden 1927 lo-

¹⁶⁹ Komitea poliisiopetuksen järjestämiseksi maassa, komiteanmietintö 7/1926, 24—25, 32—40.

¹⁷⁰ Poliisipäällystöpäivät, Suomen poliisilehti 21/1930; ks. myös Poliisipäällystöpäivien pöytäkirjat.

pussa, jonka jälkeen vanhemman konstaapelin toimiin voitiin määrätä vain henkilö, joka oli hyväksyttävästi suorittanut lääniharjoituskurs-
sin tai vastaavan oppijakson. Yli- ja tarkastuskonstaapeleilta puolestaan
edellytettiin Valtion poliisikoulun ensimmäisen tai etsiväluokan suorit-
tamista.¹⁷¹

8. Suojeluskunnat ja poliisitoiminta 1920-luvun puolivälissä

Kuten maaherra Ignatiuksen poliisitoimiasetukseen laatimista perusteluis-
takin selviää, oli suojeluskunnilla merkittävä osuus suomalaisessa poliisitoiminnassa jo siksi, että järjestö toimi valtakunnan yksinomaisena poliisireservinä. Suojeluskuntalaitos loi edellytykset myös vuonna 1923 toimeen pannulle poliisien vähentämiselle »normaalitasolle». Poliisivoiman supistaminen taas johti osaltaan siihen, että suojeluskuntalaitoksen voimavarojen käyttö poliisitehtäviin lisääntyi vuosikymmenen alkupuolella tuntuvasti. Suojeluskuntien poliisille antaman virka-avun vuosittaiset kertalukemat kehittyivät 1920-luvulla seuraavasti: vuonna 1923 suojeluskunnat avustivat poliisia 112 kertaa,

1924	419
1925	349
1926	239
1927	182

ja vuonna 1928 208 kertaa.¹⁷² Käytännössä kyse oli yleensä etsintä- ja pelastustehtävistä, jotka vaativat suurta miesvoimaa, mutta myös poliittisluontoiisiin levottomuuksiin varautumiseen kiinnitettiin erityistä huomiota. Suojeluskuntien yliesikunta antoikin vapun 1924 lähestyessä piiripäälliköille ohjeet tällaisten tapausten varalta. Yliesikunta kehotti piiripäälliköitä odotettavissa olevina juhlapäivinä varustamaan tarpeellisen suuria suojeluskuntaosastoja »pitämään silmällä kaikkia mahdollisia epäilyttäviä hankkeita voidakseen tarpeen tullen tällaiset hank-

¹⁷¹ SM kirjeet 7.7.1926 sekä 1.6.1927 (2378); asetus kelpoisuudesta apulaisnimismiehen, poliisikomisarion ja poliisikonstaapelin toimiin, (15.2.1929) 83/1929.

¹⁷² Suojeluskuntain yliesikunnan vuosikertomukset 1923—1928, Suojeluskuntien yliesikunnan hallinnollisen osaston arkisto.

keet estää. Huomion ja yleisön hermostuttamisen välttämiseksi on kai-
ken tapahduttava erittäin salaisesti ja huomaamattomasti. Tarpeellisten
patrullien ja ryhmien on esimerkiksi iltaisin oltava siviilipuvussa ja va-
rustettuna taskuaseilla.» Varotoimenpiteisiin tuli ryhtyä yhteistoimin
poliisi- ja muitten viranomaisten kanssa.¹⁷³

Suojeluskuntien lisääntynyt käyttö järjestysviranomaisten apuna laa-
jensi myös virka-avun tehtäväkenttää. Suojeluskunnissakaan tähän ei suh-
tauduttu suopeasti. Lokakuussa 1924 Suojeluskuntalaisen lehti valitti,
että poliisi oli turvautunut suojeluskunnan apuun usein vain mukavuus-
systä eikä niinkään pakosta. Kirjoituksessa korostettiin, että suojelus-
kunta-asetuksen edellyttämät avustustapaukset olivat luonteeltaan har-
vinaisia ja poikkeuksellisia. Käytännössä kirjatut tapaukset sen sijaan
olivat osoittautuneet kieltolakijutuiksi tai valvonnaksi iltama- ja mark-
kinapaikoilla, joka saattoi jatkua useammankin päivän ajan ja joka näin
satoi huomattavan määrän miehiä. Tällaisen palveluksen kirjoittaja kat-
soi sopivan huonosti sekä suojeluskunta-asetuksen muotoon että henkeen.
Sanomalehdissä tuolloin esiintyneisiin ajatuksiin, että suojeluskuntia olisi
yhä laajemmin käytettävä poliisin apuna, kirjoittaja suhtautui jyrkän kiel-
teisesti. Hän totesi, että puolustuslaitoksen osana toimiville suojeluskun-
nille ei tullut sälyttää poliisin velvollisuuksia varsinkaan kun tällainen
menettely lisääntyessään lamauttaisi suojeluskuntien omaa toimintaa. Kir-
joituksesta kävi selvästi ilmi näkemys, että suojeluskuntien käyttö poliis-
in apuna olisi tullut rajoittaa suojeluskunta-asetuksen hengen mukaan
mahdollisimman pitkälti koskemaan vain ja erityisesti poliittista sisäl-
töä omaavia levottomuustapauksia.¹⁷⁴

Myös Suojeluskuntien yliesikunta kiinnitti asiaan huomiota. Koska
esiin oli tullut tapauksia, joissa suojeluskuntalaisia oli käytetty poliisin
lisävoimana pitkäaikaisesti, pyysi suojeluskuntien ylijohto sisäasiainmi-
nisteriötä teroittamaan poliisiviranomaisille, ettei suojeluskuntien velvoit-
taminen poliisin vakituissuuntoiseen avustamiseen ollut suojeluskunta-
asetuksen mukaista.¹⁷⁵

Myös Etsivän keskuspoliisin osatot pyrkivät 1920-luvun alkupuolella
saamaan aikaan jonkinlaista yhteistyötä suojeluskuntien kanssa ennen
kaikkea tiedustelutarkoituksessa varsinkin, jos eivät muuten kyenneet

¹⁷³ Suojeluskuntain yliesikunnan erittäin salainen kiertokirje kaikille piiripäälliköille
30.4.1924, Helsingin suojeluskunnan arkisto 1010.

¹⁷⁴ Suojeluskunnat järjestysviranomaisten apuna, Suojeluskuntalaisen lehti 6.11.1924.

¹⁷⁵ Suojeluskuntain yliesikunta SM:lle 6.4.1925, 46/552 KDSM 1925.

hankkimaan tiedustelijoita. Saavutetut tulokset osoittautuivat kuitenkin huonoiksi, ja jo vuonna 1924 Etsivän keskuspoliisin johto katsoi, että suojeluskunnat olivat virastolle ainoastaan hätävara, josta ei mainittavia tuloksia voitu rauhan aikana odottaa ja josta saattoi olla jopa suoranaista haittaa.¹⁷⁶

Suojeluskuntalaisten käyttäminen järjestysvallan apuna keskittyi lähes täysin maaseudulle ja asiaa koskenut päätöksenteko tapahtui ensi sijassa nimismiespiireissä, olihan avunpyyntömenettely säädetty varsin joustavaksi. Itse suojeluskunnista tulleen vastustuksen ohessa poliisijohdon jo pitkään jatkunut varauksellinen suhtautuminen suojeluskuntiin turvautumiseen sekä myös maaseudun poliisiviranomaisten vähittäinen muuttaminen entistä pienemmillä miehistöillä toimimiseen käänsivät suojeluskuntien aktiivisen osuuden järjestyksenpidosta selvään laskuun.

9. Etsivä keskuspoliisi 1920-luvun poliisihallinnossa

Rikostutkimuskeskuksen perustaminen Etsivän keskuspoliisin suojiin merkitsi konkreettista arvovaltatappiota Helsingin poliisilaitokselle, jonka keskeinen asema maan suurimpana poliisilaitoksena ja sitä myötä poliisitoimen vaikuttajana horjui Etsivän keskuspoliisin pyrkiessä poliisiorganisaation uudistussuunnitelmien yhteydessä vahvistamaan asemaansa. Pääkaupungin poliisilaitoksen johto ei voinutkaan rauhallisin mielin katsoa tekeillä olevia uudistuksia. Erityisesti poliisimestari Honkasen suhteet sisäasiainministeri Ignatiukseen sekä poliisihallinnon johtaviin virkamiehiin tulehtuivat pahasti jo keväällä 1926. Kun maan poliisijohdon huiput vierailivat Berliinissä syyskuussa 1926 pidetyssä suuressa poliisinäyttelyssä, ei matka sujunut ristiriidoitta.¹⁷⁷

Mielialojen kärjistyminen johti Etsivän keskuspoliisin voimainmittelyyn sosialidemokraattien sekä maaherra Bruno Jalanderin tukeman Helsingin poliisilaitoksen johdon kanssa. Julkinen väittely Etsivän keskuspoliisin asemasta alkoi jo 20.9.1926, kun pakinoitsija Sasu Punanen ih-

¹⁷⁶ Esko Riekin kirje EK:n Vaasan alaostaston päällikölle 7.10.1925, EK/Valpo I, 6. XXII B.1.

¹⁷⁷ Esko Riekin muistiinpano 16.10.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A1b sekä muistiinpano 18.10.1926 ja muistio 22.11.1926, EK/Valpo I, 6.XXII A1a.

metteli Suomen Sosialidemokraatissa uuden rikostutkimuskeskuksen asemaa huomauttaen, että Helsingin poliisilaitoksen yhteydessä jo toimi vastaavanlaisia tehtäviä hoitava toimisto. Sasun huomio kohdistui edelleen Etsivään keskuspoliisiin, jonka asemaa hän havaitsi uuden viraston tukevan. Sasu totesikin, että Etsivä keskuspoliisi oli aivan väliaikainen laitos ja ihmetteli, eikö uutta toimistoa olisi voitu halvimmalla järjestää juuri Helsingin poliisilaitoksen yhteyteen. »Mitähän Honkanen arvelee ehdotuksestamme?» hän lopuksi kysyi.¹⁷⁸

Poliisimestari Honkasen näkemyksiä ei tarvinnutkaan odotella pitkään. 8.10.1926 Helsingin Sanomat julkaisi poliisimestarin haastattelun, jossa tämä vaati yksiselitteisesti Etsivän keskuspoliisiin lakkauttamista. Vastapainoksi Honkanen ehdotti, että suurten kaupunkipoliisilaitosten yhteyteen perustettaisiin osastot poliittisten rikosten tutkimista varten. Honkanen kaavaili edelleen, että pääkaupungin rikospoliisista luotaisiin valtakunnallinen rikospoliisitoiminnan johtokeskus ja että myös poliittisia rikoksia tutkivien osastojen johto uskottaisiin pääkaupungin poliisiin rikososaston päällikön tehtäväksi. Honkanen arvosteli kärkevästi erityisesti rikostutkimuskeskusta pitäen tätä tarpeettomana, koska Helsingin poliisilaitoksen antropometrinen toimisto jo täytti ne tehtävät, joita varten uusi keskus oli muodostettu. Poliisimestari totesi ehdotuksensa tueksi, että näin säästettäisiin useita miljoonia markkoja ja samalla saataisiin aikaan toimintaa tehostavaa keskittyneisyyttä. Edelleen Honkanen huomautti, ettei esimerkiksi Skandinavian maissa ja Saksassa ollut sellaisia muusta poliisitoiminnasta erillisiä poliittisia poliiseja kuin Suomessa.

Honkasen esittämät ajatukset saivat aikaan hyvin vilkkaan lehdistöpolemiikin. Huomattavimmaksi tukijakseen hän sai maaherra Bruno Jalanderin, joka 10.10.1926 Helsingin Sanomissa julkaistussa haastattelussaan asettui tukemaan Honkasen esittämiä ajatuksia todeten, »ettemme tarvitse EK:ta, joka toimii valtiona valtiossa». Jalanderin tuki Honkaselle oli sikäli yllättävää, etteivät herrat muuten olleet hyvissä väleissä.¹⁷⁹ Voimakasta kannustusta poliisimestari sai myös sosialidemokraattiselta lehdistöltä. Helsingin Sanomien lisäksi myös eräät huomattavat maalaisliittolaiset lehdet esiintyivät Honkasen ja Jalanderin tukijoina perustel-

¹⁷⁸ Suomen Sosialidemokraatti 20.9.1926.

¹⁷⁹ Perustuslakivaliokunnan lausunto eduskunnan oikeusasiamiehen eduskunnalle tekemän ilmoituksen johdosta, että sisäasiainministeri Rieti Itkonen on virkatoimessaan mennetellyt lainvastaisesti, pääministeri Tannerin selonteko, s.11, 1926 Vp ak IV.

len näkemystään sillä, että näin menetellen voitaisiin saavuttaa huomattavia valtiontaloudellisia säästöjä.¹⁸⁰

Syksyn 1926 kysymys Etsivän keskuspoliisin asemasta näkyi myös tulevan vuoden budjetin käsittelyn yhteydessä. Suurinta aktiivisuutta asiassa osoitti edistyspuolueen kansanedustaja, Helsingin Sanomien toimittaja W.W. Tuomioja. Hän esitti valtiovarainvaliokunnan puoltaman rikostutkimuskeskuksen laajentamiseen varatun määrärahan poistamista ja varojen myöntämistä Helsingin poliisilaitoksen antropometrisen toimiston kehittämiseen. Tuomiojan ehdotus ei kuitenkaan saanut taakseen riittävää kannatusta. Sen sijaan hänen toinen ehdotuksensa, joka koski Etsivän keskuspoliisin supistamista, tuli hyväksytyksi. Myös sisäasiainministeri Ignatius ilmoitti budjetinkohtaa perustellessaan pyrkivänsä EK:n jonkinasteiseen supistamiseen. Tuomiojan hyväksytyksi tullessa ponnessa hallitusta kehoitettiin ottamaan harkittavakseen, eiko Etsivää keskuspoliisia voitaisi supistaa ja siirtää varsinaisen poliisiin yhteyteen.¹⁸¹

Honkasen ja Jalanderin ajatuksilla näytti olevan takanaan EK:n kannalta vaarallisen suuri poliittinen kannatus. Etsivä keskuspoliisi puolestaan reagoi heti. Viraston edustajat saivat yksityiskohtaiset määräykset ryhtyä toimiin työnantajansa vahvistamiseksi. Etsivää keskuspoliisia puolustavia artikkeleita toimitettiin erityisesti porvarillisten puolueitten ja erityisesti maalaisliiton lehtiin ja toimittajiin pyrittiin vaikuttamaan myönteisellä tavalla. Lehdistöön toimitettiin myös uutisia EK:n menestyksestä erään kommunistiorganisaation jäljittämisessä. Edistyspuolueen taholla EK pyrki edustajansa kautta vaikuttamaan ainakin professori T.M. Kivimäkeen.¹⁸²

Suurimmat ponnistelunsa Etsivä keskuspoliisi kuitenkin keskitti aivan toisaalle. Polemiikin käynnistyttyä viraston edustajat ryhtyivät tutkimaan, olisiko Helsingin poliisilaitoksen toiminnasta löydettävissä sellaisia lähinnä kieltolain valvontaan liittyviä seikkoja, joiden perusteella Honkainen sekä hänen tukenaan esiintynyt rikososaston päällikkö voitaisiin siirtää pois tehtävistään.¹⁸³ Riittäviä todisteita ei kuitenkaan löytynyt. Sen

¹⁸⁰ Ks. esim. Suomen Sosialidemokraatti 13.10.1926 ja 14.10.1926 ja Maakansa 14.10.1926 sekä Ilkka 14.10.1926.

¹⁸¹ 1926 Vp ptk II, 1327—1328, 1363.

¹⁸² Ks. esim. Kajaanin alaostaston kirje 27.10.1926 sekä Hämeenlinnan alaostaston viikkokatsaus 10.—16.10.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A1a; pääostaston kiertokirje alaostosten päälliköille 16.10.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A1b; 1926 Vp ptk, 1328; EK:n edustajan muistio käynnistään Kivimäen luona 12.10.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A1a.

¹⁸³ Ks. ilmoituksia 9.11.1926, 19.11.1926 ja 23.11.1926, EK/Valpo I, 6. XX E2.

sijaan erään väärennettyjen leimamerkkien levittämistä koskeneen tapauksen yhteydessä saatiin esiin seikkoja, joista aineistoa poliisimestaria ja rikososaston päällikköä vastaan näytti olevan saatavissa. Asiaa ryhdyttiin viemään eteenpäin tavanomaisena syyteasiana, jonka Helsingin kaupunginviskaali sai valmisteltavakseen. Samalla juttu tuli julkisuuteen. Leimamerkkijutun selvittelemisestä syntyi erittäin runsas lehdistöpolemiikki, joka horjutti vakavasti luottamusta Helsingin tuolloiseen poliisijohdosta mutta jolla ei ollut sisällöllisesti mitään tekemistä syksyllä käydyin EK:n asemaa koskeneen keskustelun kanssa.¹⁸⁴

Etsivän keskuspoliisin hakemat jutun juuret eivät kuitenkaan antaneet aihetta oikeuskäsittelyyn, vaan poliisimestari Honkasen sai pidättää virastaan 3.3.1927 sosialidemokraattisen hallituksen sisäasiainministeri Itkonen sillä perusteella, että tämä oli toiminut leimamerkkijutun tutkimuksien aikana omavaltaisesti noudattamatta sisäasiainministeriön määräyksiä. Pari päivää myöhemmin valtioneuvosto vapautti Honkasen virastaan siihen sopimattomana.¹⁸⁵ Helsingin poliisilaitoksen rikososaston päällikkö V.V. Virtanen puolestaan vapautettiin tehtävistään 17.3.1927.¹⁸⁶

Vaikka sisäasiainministerin menettely todettiin lainvastaiseksi sen jälkeen kun Honkanen oli kannellut asiasta eduskunnan oikeusasiamiehelle, pysyi päätöksen asiasisältö muuttumattomana. Tapauksen johdosta antamassaan selonteossa pääministeri Väinö Tanner totesi, ettei Honkasen virkauralla ollut tutkimuksissa ilmennyt mitään hänen mainettaan alentavaa tai hänen virkamieskunniaansa loukkaavaa, vaan hänen syyk-

¹⁸⁴ Ks. esim. Helsingin Sanomat 6.3.1927.

¹⁸⁵ Kyseiseen leimamerkkijuttuun liittyen oli jo vuoden 1926 puolella saatu tietoja Helsingin poliisilaitoksen toiminnassa mahdollisesti olevista epäselvyyksistä ja asiasta oli ilmoitettu myös sisäasiainministerille. Helmikuun alussa 1927 EK:n päällikkö oli kuullut kaupungilla puhuttavan, että Helsingin poliisi ei uskaltanut pidättää väärennettyjen leimamerkkien levitykseen syyllistynyttä O.Mattilaa, koska tämä oli uhannut paljastaa poliisissa vallinneen korruption, mikäli joutuisi kiinni. Tämän tietonsa hän välitti myös poliisimestarille. EK ei kesän 1926 jälkeen enää ollut suoranaisesti tekemisissä jutun tutkimisen kanssa, mutta oli ilmeisen selvillä tilanteesta, koska Mattilan rikostoveri toimi EK:n vasikkana. Leimamerkkijutun tutkimukset siirrettiin pian sisäasiainministeriön määräyksestä kaupunginviskaalin hoidettaviksi. Kun poliisimestari oli avaamalla Mattilan sisäasiainministerille osoittaman kirjeen ja ilmoittamalla ministerille vain osan sen sisällöstä sekä myös puuttamalla kaupunginviskaalin toimittamiin tutkimuksiin antanut ymmärtää, että hän koetti salata jotakin, päätyi sisäasiainministeri maaherran ja lääninsihteerin kanssa kuulustellessaan poliisimestaria pidättämään tämän virasta. Ks. perustuslakivaliokunnan e.m. lausuntoon liittyvät asiakirjajäljennökset sekä sisäasiainministeri Itkosen puheenvuoro eduskunnassa 11.4.1927, 1927 Vp ptk, 3237.

¹⁸⁶ SM kirje 17.3.1927 (1324).

seen jäi vain taitamattomuus ja huolimattomuus sekä sekaantuminen sisäministerin ja maaherran suostumuksella toimitettuihin tutkimuksiin. Tanner korosti, että Honkasen asema oli jo paljon aikaisemmin käynyt kestäättömäksi, koska hän ei tullut toimeen toisten poliisialan johtopaikoilla toimineitten virkamiesten kanssa.¹⁸⁷ Ratkaiseva tekijä oli kuitenkin EK.

10. Sosialidemokraattinen hallitus ja Etsivä keskuspoliisi

Sosialidemokraattisen lehdistön Honkasen ja Jalanderin esittämille ajatuksille antama tuki herätti runsaasti huomiota ja ihmettelyä porvarillisissa piireissä.¹⁸⁸ Honkasta tukeakseen Suomen Sosialidemokraatti julkaisi vielä 21.2.1927 laajan ja myönteiseen sävyyn kirjoitetun artikkelin Helsingin poliisilaitoksen rikososastosta. Artikkelissa torjuttiin kaikki poliisiin kohdistetut syytökset. Kun eduskunnassa poliisimestarin Honkasen kantelun johdosta keskusteltiin ministeri Itkosen toiminnan vaatimista toimenpiteistä, varsinkin maalaisliittolaiset syyttivät sosialidemokraattista hallitusta siitä, että se näin osoitti vihaavansa järjestysvaltaa.¹⁸⁹ Tällaiset kommentit perustuivat siihen kuvaan, jonka edustajat olivat saaneet puolueen tavoitteista julkisuudessa esiintyneitten tietojen perusteella.

Myös kysymys poliisimestari Honkasen seuraajasta herätti epäluuloja oikeistossa. Kun hallitus ei nimittänyt virkaan ketään hakuajan kuluessa sitä hakeneista vaan vasta viran uudelleen avoimeksi julistettuaan valitsi siihen Viipurin poliisimestariksi muutamaa kuukautta aiemmin tulleen 30-vuotiaan juristin O.A. Vilkmanin, esiintyi oikeistolehdistössä närkästyneitä kannanottoja. Uusi Suomi kirjoitti jo Vilkmanin tultua Helsingin v.t. poliisimestariksi, että viran uudelleen auki julistamisen tarkoituksena oli ainoastaan tehdä tälle mahdolliseksi hakea sitä. Vilkman tulkittiin nimenomaan sosialistisen hallituksen ehdokkaaksi Helsingin poliisimestarin paikalle. Myös miehen nuoruus ja kokemattomuus nostattivat epäilyksiä. Uusi Suomi arveli, että näin nuoren miehen oli vaikea saavuttaa tarpeellista arvovaltaa sen paremmin yleisön kuin henkilökun-

¹⁸⁷ Ks. e.m. pääministeri Tannerin selonteko.

¹⁸⁸ Ks. esim. Uusi Suomi 14.10.1926.

¹⁸⁹ 1926 Vp ptk II, 2333.

tansakaan keskuudessa ja vaati, että asiaan kiinnitettäisiin nyt huomiota, »jottei tapahtuisi sitä erehdystä, mihin asia on nyt menossa».¹⁹⁰

Itse asiassa Vilkmänin takana oli varsin vahvoja voimia, vaikkei oikeistolehdistö näyttänyt olevan niistä selvillä. Jo rikostutkimuskeskusta järjestettäessä oli Kallion hallituksen sisäasiainministeri Ignatius kohdistanut toiveitaan tähän nuoreen juristiin, joka oli jo ehtinyt varsin laajasti perehtyä myös ulkomaisiin poliisioloihin.¹⁹¹ Toisaalta juuri tällainen kokematon ja vailla itsenäistä arvovaltaa oleva poliisimestari oli helposti ohjailtavissa ja sopi siten mitä parhaiten asemansa vahvistamiseen pyrkivän Etsivän keskuspoliisin johdon suunnitelmiin.

Sosialidemokraattinen hallitus asetti eduskunnalta saamansa kehoituksen mukaisesti 1.2.1927 komitean laatimaan ehdotusta Etsivän keskuspoliisin supistamisesta ja siirtämisestä varsinaisen poliisiin yhteyteen. Komitean puheenjohtajana toimi maaherra Jalander ja jäsenenä sosialidemokraattien kansanedustaja Kalle Myllymäki sekä lakitieteen kandidaatti S.J. Pentti, jonka tilalle myöhemmin tuli maalaisliiton kansanedustaja Antti Junes. Mietinnössään komitea katsoi, että Etsivällä keskuspoliisilla ei tuolloisessa muodossaan ollut riittävästi työtä. Komitean näkemyksen mukaan myös ainakin ulkomaalaisvalvonta ja passintarkastus olisi voitu siirtää tavanomaiselle poliisille. Se piti toivottavana poliisihallinnon laajaa uudistusta, jonka yhteydessä rikospoliisitoiminta valtiollistettaisiin ja Etsivän keskuspoliisin toiminnot liitettäisiin siihen. Siirtymäkauden ratkaisuksi komitea esitti Etsivän keskuspoliisin supistamista ja liittämistä asetusteitse sisäasiainministeriön erityiseksi valtiollisen poliisin jaostoksi, jonka päällikkö esittelisi asiat suoraan sisäasiainministerille.¹⁹²

Vaikka lehdistössä alkuvuodesta 1927 liikkui jopa tietoja, että EK:n päällikkö olisi eroamassa tehtävistään ja että tilalle nimitettäisiin eduskunnassa ponsiaan esittänyt toimittaja Tuomioja¹⁹³, ei mietintö kuitenkaan johtanut mihinkään Etsivän keskuspoliisin asemaa heikentäneisiin toimenpiteisiin. Ainoastaan Etsivän keskuspoliisin hallinnollinen asema määriteltiin uudelleen asetusteitse. Etsivää keskuspoliisia varten muodos-

¹⁹⁰ Uusi Suomi 18.6.1927.

¹⁹¹ Hufvudstadsbladet 7.10.1926 »Kriminalcentralen tjänar icke endast huvudstads-polisen» (sisäasiainministeri Ignatiusen haastattelu).

¹⁹² Mietintö Valtioneuvostolle komitealta, joka on asetettu laatimaan ehdotusta EK:n supistamisesta ja siirtämisestä varsinaisen poliisiin yhteyteen 7.4.1927, EK/Valpo I, 6. XXII A3.

¹⁹³ Turun Sanomat 7.1.1927.

tettiin nyt sisäasiainministeriöön »väliaikainen etsivää keskuspoliisia koskevain asiain osasto, jota nimitetään sisäasiainministeriön poliisitoimistoksi». Etsivän keskuspoliisin päällikkö toimi tämän uuden toimiston päällikkönä. Näin EK:sta tuli nyt suoraan ministerin alainen, kun sitä koskevat asiat oli aikaisemmin käsitelty poliisiasiain osastolla. Samalla virasto sai uuden ohjesäännön, jolla korvattiin laitosta perustettaessa annettu ohjesääntö. Etsivän keskuspoliisin toimintaan järjestely ei tuonut käytännön muutoksia, mutta se vahvisti EK:n aseman itsenäisenä poliisitoiminnallisena yksikkönä, jota ei enää sen paremmin poliisiosaston kuin maaherrojenkaan valvonta tavoittanut.¹⁹⁴ Jalanderin komitean mietintöä ei myöskään sen pidemmälti käsitelty, ja Esko Riekin siitä keuhalla 1927 laatima tyrmäävä lausuntokin sai jäädä lähettämättä.¹⁹⁵

Kysymys Etsivän keskuspoliisin liittamisestä tavanomaiseen poliisiin ei ollut pelkästään puoluepoliittinen. Esko Riekin arvion mukaan suurin osa maan poliisikunnasta oli sitä mieltä, että EK:n tehtävien siirtäminen tavanomaiselle poliisille olisi poliisihoidon kannalta epäedullista ja kompromettoivaa.¹⁹⁶ Myös sosialidemokraattisessa eduskuntaryhmässä katsottiin, ettei tällainen ratkaisu olisi edistänyt poliisin puolueettomuutta. Etsivän keskuspoliisin havainnoitsija oli saanut sosialidemokraattisesta eduskuntaryhmästä tietää, että puolue tulisi eduskunnassa vastustamaan poliisimiehille esitettyjä palkankorotuksia, mikäli EK:n tehtävät siirrettäisiin tavalliselle poliisille.¹⁹⁷

Vaikka Tannerin hallitus vuoden 1928 budjetin käsittelyn yhteydessä periaatteessa toimikin Jalanderin komitean esittämien suuntaviivojen mukaisesti korostaen julkisuudessa EK:n henkilöstön vähentämistä, tuo toiminta oli vain julkisivua hallituksen politiikalle. Myös Etsivän keskuspoliisin päällikkö katsoi, että jonkinasteiset supistukset olivat välttämättömiä poliisimestari Honkasen edellisenä syksynä lehdistössä nostataman kohun vuoksi. Rieki oli sitä mieltä, että nuo supistukset olivat tarpeen myös sosialidemokraattisen puolueen kentän tyydyttämiseksi — sen sijaan hän totesi, ettei sosialidemokraattisella hallituksella itsellään näyttänyt olevan tällaiseen minkäänlaista kutsumusta.¹⁹⁸ Toisaalta EK:n

¹⁹⁴ Asetus 19.8.1927 n:o 233 sekä SM salainen kirje Etsivälle keskuspoliisille 24.11.1927 liitteineen, EK/Valpo I, XXII E 6.

¹⁹⁵ Esko Riekin päiväämätön lausuntoluonnos, EK/Valpo I, 6. XXII A3a.

¹⁹⁶ EK:n päällikkö 24.2.1927 Valtioneuvoston asettamalle komitealle, jonka tehtävänä on harkita, voitaisiinko Etsivää keskuspoliisia supistaa ja siirtää varsinaisen poliisin yhteyteen, EK/Valpo I, 6. XXII A3.

¹⁹⁷ EK:n havainnoitsijan muistinpäätös 24.11.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A1b.

¹⁹⁸ Esko Rieki Pontus Arttille 26.5.1927, Arttin kokoelma, kansio 5 (VA).

määrärahoja oli supistettu jo aikaisemminkin: mm. piirivirastoesityksen läpiajamiseksi vuoden 1926 budjetissa. Tämä johti viraston julkisen virkailijakunnan supistamiseen ja pyrkimyksiin vahvistaa erityisesti tiedustelua, joka vähitellen oli nousemassa laitoksen tuloksekkaimmaksi työmuodoksi.¹⁹⁹ EK:n päällikkö katsoikin tulleen sosialidemokraattisen hallituksen kanssa toimeen »ihmeen hyvin» ja kehui hallituksen jäseniä mukaviksi miehiksi. »Hallitus on meihin suhtautunut luottamuksella, eikä sillä pitäisi olla syytä valituksiin. Mutta puolue ja kommunistit ovat sellaisia, joita sen täytyy kumartaa ja virastoni saa tuntea kumarruksen hinnan», tilitti Riekki näkemyksiään Pontus Arttille.²⁰⁰ Riekki sai havaita, että johtavat sosialidemokraatit näkivät kommunisteissa kilpailijansa ja siksi eivät todellisuudessa surreet, vaikka poliittinen poliisi ja suojeluskunnat saivatkin selvästi suuremmat määrärahat kuin hallitus oli tohtinut ehdottaa.²⁰¹

Tosiasiassa Etsivän keskuspoliisin asema oli näiden voimainkoetusten yhteydessä pelkästään vahvistunut ja ennen muuta vakiintunut. Ajatuksilla laitoksen liittämisestä tavanomaiseen poliisiin tai suorastaan sen lakkauttamisesta ei enää ollut pohjaa. Vuoden 1928 tulo- ja menoarvion tultua käsitellyksi Esko Riekki saattoikin todeta tyytyväisenä, että EK:sta käydyllä keskustelulla oli historiallinen merkitys: »siinä nimittäin pakotin sosialistit tunnustamaan väriä ja sanomaan selvät sanat kommunisteista. Hallitus asettui jyrkästi puolustamaan ohraa, jota sen omat miehet vuosi sitten raivokkaasti haukkuivat ... Nyt he ovat laskeneet sille niin lujan perustan kuin se parlamentissa saada voikaan. Reki on vuodessa varsan neuvonut»²⁰², hän kirjoitti voittajan varmuudella.

11. Keskustelu huliganismista ja rikollisuudesta

Jo vuosikymmenen alusta saakka erittäin runsaana jatkunut väkivalta-rikollisuus ja rauhattomuus alkoi syksyllä 1926 saada näkyvästi huomiota osakseen julkisuudessa. Huolestuneisuudelle oli löydettävissä vankat

¹⁹⁹ EK:n päällikön erittäin salainen kiertokirje alaosastojen päälliköille ja toimistopäälliköille 15.12.1925, Valpo II, XXII E (VA).

²⁰⁰ Esko Riekki Pontus Arttille 24.10.1927, Arttin kokoelma, kansio 5.

²⁰¹ Esko Riekki Hj.J.Procopéle 28.11.1927, Procopén kokoelma, kansio 5 (VA).

²⁰² Riekki Pontus Arttille 14.12.1927, Arttin kokoelma, k.5.

perustelut tilastoista. Tuolloin meillä kuoli henkirikoksen uhrina vuosittain kahdeksasta yhdeksään ihmistä 100.000 asukasta kohti, kun vastaava suhdeluku jäi muissa pohjoismaissa alle yhden. Väkivaltaluvut olivat Suomessa poikkeuksellisen korkeita jo ennen ensimmäistä maailmansotaa ja henkirikollisuuden kasvu jatkui entistäkin voimakkaampana 1920-luvulle tultaessa. Keskustelu hälyttävästä rikollisuustilanteesta käynnistyi näin varsin myöhään.²⁰³

Rikollisuuskeskustelu lähti liikkeelle ensi alkuun paikallisena. Erityistä kiinnostusta asiaan osoitettiin Viipurin läänissä sen jälkeen kun maaherra Relander loppuvuodesta 1926 otti julkisuudessa esiin kysymyksen, voitaisiinko järjestystä ja turvallisuutta millään tavoin kohentaa. Joulukuussa 1926 maaherra lähetti lääninsä kunnanvaltuustoille kirjeen, jossa hän kehoitti valtuustoja järjestämään erityisiä neuvottelukokouksia ja »voimakkaasti ilmaisemaan vastalauseensa yleistä villiintymistä ja raakuutta vastaan». Kirjeessään maaherra totesi joidenkin läänin seurakuntien jo järjestäneen tällaisia kokouksia, mutta korosti erityisesti valtiovallan vastuuta järjestysongelmien ratkaisemisessa.²⁰⁴ Sisäasiainministeriö olikin jo kesällä kiinnittänyt poliisiviranomaisten huomiota huliganismin laajuuteen.²⁰⁵

Viipurin läänissä ja paikoin muuallakin maassa järjestettiin alkuvuodesta 1927 kansalais- ja seurakuntakokouksia, joissa pohdittiin rauhattomuuden syitä ja keinoja sen torjumiseksi. Yleisesti näissä kokouksissa toivottiin kieltolain valvonnan tiukentamista, iltamatilaisuuksien rajoittamista tai kieltämistä kokonaan sekä rangaistusten koventamista. Tapainturmeluksen syynä pidettiin ensi sijassa alkoholia ja siveellisten tapojen hölyntymistä. Parannuskeinoiksi esitettiin yleisesti myös kasvatusta sekä siveellisten rientojen suosimista rukouksenkaan voimaa unohtamatta. Paikoin ryhdyttiin jonkinlaisiin käytännön toimiinkin valitsemalla vapaa- muotoisia »kylänlautakuntia» kurin parantamiseksi.²⁰⁶

²⁰³ Rikollisuuden kehityksestä Suomessa ja muissa pohjoismaissa ks. Veli Verkko, *Brottslighetens utveckling i Finland med särskilt avseende på vinterkriget inverkan, Förhandlingar vid kriminalistföreningens i Finland årsmöte 1941.*

²⁰⁴ Uusi Suomi 24.12.1926.

²⁰⁵ SM kiertokirje 3.7.1926.

²⁰⁶ Tietoja kansalaiskokouksista on alkuvuoden 1927 sanomalehdistössä, ks. esim. *Maakansa.*

Sosialidemokraattinen hallitus ja poliisitoiminnan uudistukset

Näyttää siltä, että hallituksen sosialidemokraattisuudella oli osuutensa tämän erityisesti oikeistossa vaikuttaneen turvattomuuspsykoosin synty-miseen. Vasemmistolaisen hallituksen suostumuksella toimeenpantujen poliisia koskeneitten uudistusten taustalla nähtiin helposti pyrkimyksiä heikentää poliisivoimaa, vaikka siitä ei kyse ollutkaan. Itse asiassa so-sialidemokraattisen hallituksen toimikauden kuluessa toteutettiin mer-kittäviä, suuntaa antavia uudistuksia poliisissa ja pantiin alulle huom-atavia suunnittelutöitä.

Sosialidemokraattisen hallituksen kädenjälki näkyi omimmillaan uusissa poliisitoimintaa koskeneissa erityismääräyksissä. Kun aikaisem-mat hallitukset olivat lähinnä uudistelleet ennen annettuja ohjeita, esitti Tannerin hallitus vapunpäivän 1927 lähestyessä poliisiviranomaisille edel-täjiensä linjasta selvästi poikenneet järjestyksenpitoa koskevat ohjeet. Si-sääsaiainministeriöstä ilmoitettiin nyt maaherroille, että aikaisempien pu-naisten lippujen käytön kieltäneitten määräysten ylläpitäminen oli tar-peetonta.²⁰⁷ Myös ulkomaille matkustavia koskevia säännöksiä karsitiin. Tammikuussa sisäasiainministeriö peruutti tarpeettomina aiemmin annetut määräykset, jotka edellyttivät esteettömyysmerkinnän tarkkaa harkintaa sekä passin epäämistä kommunisteilta tai muilta henkilöiltä, joitten on syytä epäillä toimivan ulkomailla valtiopetoksellisesti tai muu-ten vahingoittavan maatamme. Käytännössä tällaisten uudistusten mer-kitys oli vähäinen ja puhtaasti periaatteellinen, koska ne ainoastaan li-beralisivat säännösten muotoa rajoittamatta mitenkään poliisiviran-omaisten harkintavaltaa tai velvoittamatta näitä uusiin menettelytapoi-hin. Passilainsäädäntö oli noihin aikoihin kokonaisuudessaan uudisteil-la ja yhtenä viimeisimmistä virkatoimistaan Tannerin hallitus antoi uuden poliittisluoteisia kriteerejä sisältämättömän passiasetuksen 15.12.1927.²⁰⁸

Epäilyksiä herättivät varsinkin julkisuudessa erityisesti uudet poliisi-taktiset menettelytavat, joita vuoden 1927 aikana ryhdyttiin uuden po-liisimestarin aloitteesta soveltamaan Helsingin poliisilaitoksessa. Tavan-omaista passipoliisivalvontaa supistettiin ja tämän ansiosta vapautuneet poliisimiehet keskitettiin poliisiasemille. Passipoliisivartiointia alettiin kor-

²⁰⁷ Vrt. lääninhallituksen kiertokirjeet 26.4.1924, 22.4.1926, saapuneet yleiskirjeet, HPL kanslian arkisto (VA), sekä SM kiertokirje 27.4.1927.

²⁰⁸ SM kiertokirjeet 30.11.1923 ja 4.12.1924 sekä 26.1.1927.

vata ratsioilla: vartiopiireihin koottuja poliisimiehiä lähetettiin iskujoukkoina tekemään tarkastuksia alueille, joilla rikollisia ja irtolaisia tiedettiin oleskelevan. Valvontaa tehostettiin nyt myös panemalla toimeen laajoja yleistarkastuksia, joiden ajaksi kaupungin koko poliisimiehistö komennettiin palvelukseen.²⁰⁹

Passipoliisien katoaminen kaupungilta herätti heti voimakkaita epäluuloja oikeistolehdistössä. Iltalehti kysyikin hälyttävään rikollisuustilanteeseen viitaten, voitiinko passipoliisien lukumäärää kaduilla supistaa. Lehti haki tuekseen syrjäytetyn poliisimestari Honkasen, joka totesi, että Vilkmanin ratkaisujen ansiosta rikolliset tunsivat nyt olonsa turvalliseksi kokoontuessaan katujen kulmiin, kun yhtäällä toimitettiin etsintöjä, toisaalla tehtiin rikoksia. Honkanen ilmoitti, että hänen näkemyksensä mukaan vartiokonstaapelien määrää olisi pitänyt päinvastoin lisätä. Iltalehti pitikin toteutettua uudistusta pelottavana ja kohdisti epäilyksensä uuteen poliisimestariin todeten, että Honkasen aikana mahdollisimman suuren poliisivoiman liikkeelläolo oli ehdoton yhteiskunnan suojelekeino.²¹⁰

Järjestypoliisitoiminnassa ilmenneet keskittämispyrkimykset näkyivät myös vuonna 1927 toteutetussa kaupunkien rikospoliisitoiminnan uudelleenjärjestelyssä. Helsingin uuden poliisimestarin O.A. Vilkmanin perehtyneisyydellä ja asiantuntemuksella oli tässä työssä epäilemättä merkityksellinen osuus. Hänen ulkomailta hankkimaansa poliisiasiantuntemukseen nojautuen hahmoteltiin myös rikospoliisin uusia toimintalinjoja, joita käytiin toteuttamaan huhtikuussa 1927 sisäasiainministeriön ohjeitten mukaisesti.²¹¹

Nyt rikosten tutkiminen tuli jakaa niiden laadun mukaan komisarioiden ja pienemmissä poliisilaitoksissa vastaavasti ylietsivien kesken siten, että eri tyyppiset rikokset, kuten esimerkiksi omaisuus-, väkivalta- ja taloudelliset rikokset saisivat omat erikoistuneet tutkijansa. Tehtävät tuli jakaa myös etsivien kesken, mikäli mahdollista, näiden henkilökohtaisia taipumuksia vastaavasti. Ratkaisulla pyrittiin pääsemään käsiksi varsinkin ammattirikollisuuteen, jonka oli havaittu olevan miltei kauttaaltaan erikoistunutta. Poliisimestari Vilkman pani suurta painoa niin ikään poliisin teknisten ja tiedostollisten valmiuksien kehittämiselle. Myös

²⁰⁹ Poliisimestari oikeusasiamiehelle 5.9.1927, kirjekonseptit muille viranomaisille, HPL kanslian arkisto (VA).

²¹⁰ Iltalehti 5.10.1927.

²¹¹ SM kiertokirje 19.4.1927.

päällystön ja miehistön välistä yhteistoimintaa pyrittiin tehostamaan.²¹²

Myös laajaa rikospoliisiuudistusta ryhdyttiin suunnittelemaan sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen toimikaudella. Kesäkuussa 1927 valtioneuvosto asetti komitean pohtimaan maaherra Gustaf Ignatiuksen johdolla rikospoliisin uudistamista. Komitean jäseniksi määrättiin sosiaalidemokraattien kansanedustaja Frans J. Leino, lainvalmistelukunnan vanhempi jäsen Anton Kotonen, joka hänkin lukeutui sosialidemokraatteihin, poliisimestari O.A. Vilkmán sekä Tampereen poliisilaitoksen etsivän osaston päällikkö Sakari Alanko. Asiantuntijanaan komitea käytti Etsivän keskuspoliisin päällikköä Esko Riekkää.²¹³

Ignatiuksen komitean valtioneuvostolle toukokuussa 1928 jättämän mietinnön keskeisinä periaatteina olivat rikospoliisitoiminnan täydellinen valtiollistaminen, erikoistuminen ja itsenäisyys sekä rikospoliisin organisaation keskittäminen. Komitean ehdottaman järjestelyn keskeisin rakennusosa oli valtakunnallinen rikospoliisilaitos, joka itsenäisenä ja muusta poliisitoiminnasta erotettuna virastona toimisi sisäasiainministeriön alaisuudessa. Laitoksen yhteydet muuhun poliisitoimintaan olisivat käyneet sisäasiainministeriön kautta ja sen yhteistoiminta muun poliisin kanssa olisi ollut virka-avun luonteista.

Valtakunnan rikospoliisilaitoksen perustaminen ei kuitenkaan olisi tehnyt rikospoliisista täysin keskitettyä ja irroitannut sitä muusta poliisista. Komitean ehdotuksessa rikospoliisitoiminta jakautui näet kahtia, ensinnäkin keskusrikospoliisiin ja toisaalta paikallisen järjestyspoliisin yhteydessä toimivaan paikalliseen rikospoliisiin. Keskusrikospoliisi olisi koostunut Helsinkiin sijoitettavasta pääosastosta sekä Turussa, Tampereella ja Viipurissa toimivista osastoista ja rikostutkimuskeskuksesta. Keskusrikospoliisin tehtävänä olisi ollut törkeän sekä tavanomaisen että ammattimaisen rikollisuuden vastustaminen koko maassa. Lisäksi keskusrikospoliisi osastoinen olisi suorittanut sijoituspaikkakunnillaan rikospoliisitehtäviä ja avustanut muita poliisiviranomaisia sijoituslänneissään ja tarvittaessa sen ulkopuolellakin. Laitoksen osastot olisivat kuitenkin toimineet komennollisesti täysin erillisinä sijoituspaikkakuntansa muista poliisiviranomaisista. Paikallinen rikospoliisi puolestaan olisi toiminut niillä paikkakunnilla, joilla ei ollut keskusrikospoliisin osastoja, sen kokonaan valtion kustantamana.

²¹² Poliisimestari Vilkmánin haastattelu, Suomen poliisi-lehti 13–14/1927, 178–181.

²¹³ Rikospoliisin uudistamista pohtineen komitean mietintö 8.5.1928 lausuntoineen ja liiteasiakirjoineen, SM arkisto, 8/521 KDSM 1928.

Maaherrat järjestystä tehostamassa

Keskustelu rikollisuudesta ja huliganismista kiinnosti erityisesti maaherroja, jotka lokakuussa 1927 pidetyssä kokouksessaan käsitteivät asiaa laajasti ja käyttivät aikaa myös toimenpide-ehdotusten kokoamiseen. Maaherrojen kokousta varten laadittiin sisäasiainministeriössä joukko asetus- ja toimenpide-ehdotuksia. Ehdotuksia esitellyt sosialidemokratisen hallituksen sisäasiainministeri Olavi Puro piti erityisen tärkeänä tasuaseiden kannon kieltämistä, koska suurin osa veritöistä tehtiin juuri tällaisilla aseilla. Asetusluonnoksissa ehdotettiin ampuma-aseitten ja puukon kantamisen kieltämistä miltei poikkeuksetta sekä säännöksen rikkomisesta koituvien seuraamusten koventamista. Vaihtoehtoisena esityksenä oli, että aseellisten järjestöjen, t.s. lähinnä suojeluskuntien jäsenet veloitettaisiin säilyttämään aseensa erityisissä yhteisvarastoissa. Määräysten toimeenpanon varmistamiseksi esitettiin valvonnan tehostamista ja poliisille oikeutta henkilöön käyviin tarkastuksiin juhlatilaisuuksissa.²¹⁴

Maaherrojen aktiivisuus huliganismin ja rikollisuuden vastustamiseksi kiteytyi vaatimukseen poliisivoiman huomattavasta lisäämisestä. Maaherra Gustaf Ignatius totesi puheenvuorossaan, että vuonna 1923 toimeenpantu poliisien määrän vähentäminen oli ollut kohtalokas erehdys ja vaati maaherroille vähintäänkin oikeutta asettaa pahimmille paikkakunnille ylimääräisiä poliiseja. Hallituksen tulo- ja menoarviossa esittämää 400 poliisitoimen vakainaistamista hän piti riittämättömänä todeten, että poliisivoima oli saatettava tarpeen ja väkiluvun mukaiseksi. Useat maaherrat vaativat puheenvuoroissaan lisäksi ampuma-aselainsäädännön sekä irtolaislainsäädännön tiukentamista.

Toisin kuin kunnallistasolla maaherrat olivat verraten yksimielisiä siitä, että pitkään vallinneen rauhattomuuden sai perimmältään aikaan kieltolaki, joka oli pahoin horjuttanut kansan lainkuuliaisuutta. Suurin osa maaherroista katsoikin, että kieltolaki olisi tullut ensin kumota lainkuuliaisuuden palauttamiseksi, mikäli lainkaan miellettiin taltuttaa suureksi paisunutta rikollisuutta.

Kieltolain ohella syynä lisääntyneeseen epäjärjestykseen nähtiin murkokselliseksi koettu yhteiskunnallinen tilanne. Vaasan läänin maaherra

²¹⁴ Maaherrojen kokousta koskevat tiedot Maaherrain kokouksen 21.—24.10.1927 ptk ja niihin liittyvät asiakirjat, Maaherrain kokousten pöytäkirjat, SM arkisto.

Bruno Sarlin totesi, että epäjärjestykseen olivat johtaneet valistuksen puutteen ohessa myös sosiaalipoliittiset tekijät, kurjuus. Kärjekkäimmän näkemyksen esitti Oulun läänin maaherra Pehkonen, joka piti sekä kielto lakia että ampuma-asekysymystä toisarvoisina lisääntyneen rikollisuuden ehkäisemisen kannalta. Pehkonen oli sitä mieltä, että huliganismi johtui kommunismin leviämisestä. Maaherran mukaan kommunistien kielteisellä asenteella poliisia kohtaan oli vaikutusta sen lisäksi, että aate sinänsä heikensi kuria ja yhteiskuntajärjestystä.

Keskustelun yhteenvedoksi maaherrojen kokouksessa laadittiin hallitukselle ponsilausuma, jossa maaherrat totesivat, että poliisivoimaa oli lisättävä niin, että sen määrävahvuus vastaisi vähintäänkin vuoden 1923 supistuksia edeltäneitä lukuja. Vaikka sisäasiainministeriön ehdotuksissa esiin tuodut ajatukset aseiden kannon rajoittamisesta ja poliisivaltuuksien lisäämisestä saivat keskusteluissa kannatusta, ei kokous ottanut niihin ponnessaan kantaa. Sen sijaan puheenvuoroissa torjuttiin ehdottomasti ajatus, ettei aseita lainkaan saisi säilyttää kotioloissa, koska tällaisen menettelyn nähtiin rajoittavan ratkaisevasti suojeluskuntalaitoksen toimintaa ja hälytysvalmiutta.

Sosialidemokraattinen hallitus ehti vielä ryhtyä toteuttamaan maaherrojen esittämiä toiveita. Hallituksen julkisuudessaakin esittämä kanta oli, että ehdotukset poliisivoiman lisäämiseksi olivat perusteltuja. Se kuitenkin katsoi, että lisäyksiin ei ollut syytä ryhtyä ilman perusteellista suunnittelua. Lisäystarpeen selvittämiseksi sisäasiainministeriö pyysikin marraskuussa 1927 maaherroilta yksityiskohtaiset selvitykset siitä, paljonko ja mihin poliisivoiman uutta voimaa tarvittaisiin.²¹⁵

Myös rikospoliisin uudistussuunnittelun yhteydessä maaherrojen panos oli huomattava. Maaherrojen kokouksessaan joulukuussa 1928 muotoilema kannanotto maaherrojen valtaa poliisiasioissa tuntuvasti uhanneeseen komiteaehdotukseen oli voimakkaan kielteinen. Laatimassaan ponsilausumassa he asettuivat jyrkästi vastustamaan rikospoliisin itenäistämistä ja totesivat, että rikospoliisin kehittämiseen oli pikemminkin pyrittävä jo käytännössä ollutta järjestelmää tarkoituksenmukaisesti uudistamalla ja poliisin yhtenäisyys säilyttäen.

Maaherrain kokouksen asiaa käsittelemään asettama valiokunta totesi muutamia vuosia toimineen lääninetsiväjärjestelmän osoittautuneen käyttökelpoiseksi ja esitti rikospoliisin uudistamista tätä järjestelmää ke-

²¹⁵ Sisäasiainministeri Puron puheenvuoro eduskunnassa, 1927 Vp ptk, 1060—1061; SM maaherroille 17.11.1927.

hittelemällä. Suunnitelman mukaan kuhunkin lääniin olisi perustettu et-sivä komennuskunta, joka olisi toiminut maaherran alaisuudessa. Ignatiuksen komitean esittämän paikallisen rikospoliisin maaherrat olivat valmiit hyväksymään. Maaherravaliokunta jätti ehdotuksensa sisäasiainministeriölle helmikuussa 1929.²¹⁶

Huliganismia vastaan

Maaherrojen kokouksessa lokakuussa 1927 esitetyt ajatukset heijastelevat sitä tosiseikkaa, että ajan yhteiskunnallisen keskustelun avainsanaksi kohonneen huliganismin merkitys ja asiasisältö ei ollut vailla poliittista latausta. Käsitteenä huliganismi oli Suomen poliittisessa elämässä juuretuttavissa jo vähintäänkin kansalaissodan ajoista ja vuodesta 1917. Kirjoittaessaan vuonna 1918 Suojeluskuntalaisen lehteen suojeluskuntien siveellisestä merkityksestä kirjailija F.E. Sillanpää rinnasti käsitteet huliganismi ja punaisuus. Myös Martti Pihkala rinnasti huliganismin ja punakaartilaisuuden kirjeessään Ståhlbergille vuonna 1930. Suojeluskuntajärjestön Hakkapeliitta-lehti puolestaan totesi kommentoیدessaan huliganismikeskustelua syksyllä 1926, että huliganismi oli kokonaan siveellinen kysymys, jolla oli aatteellis-poliittinen tausta. Kirjoittaja katsoi, että huliganismin varsinainen syy ja sen takana oleva henkinen voima oli marxilais-engelsiläinen sosialismi.²¹⁷

1920-luvun Suomen yhteiskuntaelämää väritti paitsi huomiota herättävän laaja väkivaltarikollisuus, myös äärimmäisen vasemmiston entisestään voimistunut ja näkyvä julkinen toiminta, joka herätti ärtymystä porvarillisten kansankerrostien keskuudessa. Ärtymystä ja epäluottamusta hallitusvaltaa kohtaan epäilemättä lisäsi se, etteivät hallitukset ja varsinkin Tannerin sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus pitäneet tarpeellisena antaa ankaria määräyksiä äärimmäisen vasemmiston toiminnan salpaamiseksi.

Virkavallan suhde vasemmiston toimintaan säilyi verraten puolueettomana myös vuosien 1927 ja 1928 suurten luonteeltaan selvästi po-

²¹⁶ Mietintö Suomen rikospoliisin asteitteisesta uudistamisesta, komiteamietintö 9/1936, 47—51.

²¹⁷ Suojeluskuntalaisen lehti 5/1918; Hakkapeliitta 45/1926. Huliganismi-käsitteestä ks. myös Aarne Sihvo, Muistelmani I (Helsinki 1954), 188—189.

liittisten²¹⁸ työtaistelujen aikana. Kun poliisimiesten värväys lakonalaisiin töihin vuonna 1928 oli herättänyt arvostelua vasemmistolehdistössä ja myös itse miehistön keskuudessa, joutui Helsingin poliisimestari Vilkmän määrittelemään kantansa asiaan. Vilkmanin periaatteessa kielteinen kanta antoi myös poliisimiehille pontta ryhtyä värväyksen vastaiseen painostukseen. Helsingin poliisien yhdistys vaatikin suorastaan rikkurien erottamista tai vähintäänkin ankaran varoituksen antamista heille. Rikkureita myös kuulusteltiin ja päällystö teki heille selväksi, ettei rikkuri-toimintaan osallistumista katsottu suopein silmin. Mikäli jotkut poliisimiehet kuitenkin osallistuivat lakonalaisiin töihin, valvottiin poliisimestarin käskystä tarkoin, ettei heidän poliisitehtävänsä hoito siitä mitenkään kärsinyt. Poliisimestari suostui Helsingin kaupunginjohtajan pyynnöstä ainoastaan siihen, että jotkut poliisikonstaapelit saivat vapaa-aikanaan virkapukuisina kaupungin ja varastoyhtiöitten kustannuksella valvoa, ettei satamassa olleita nostureita vahingoitettaisi.²¹⁹

1920-luvun loppupuolen Suomessa huliganismista tuli käsite, joka liitti lisääntyneen rikollisuuden ja epäjärjestyksen puoluepolitiikkaan ja poliittisen järjestelmän perusteita koskeviin käsityseroihin. Poliittisessa oikeistossa tyytymättömyys parlamentaarisen järjestelmän toimintaa kohtaan voitti alaa varsinkin vuosikymmenen loppupuolella. Erityisen voimakkaana tällainen tyytymättömyys näkyi muun muassa P.E. Svinhufvudista, joka piti »niin moraalisen kuin poliittisenkin huliganismin» syynä eduskuntalaitoksen kelvottomuutta.²²⁰

Juuri tuo monisärmäinen huliganismi, joka koostui paitsi runsaasta rikollisuudesta myös ääriivasemmiston porvarillisia ärsyttäneestä toiminnasta ja parlamentaarisen järjestelmän lieveilmiöistä, huolestutti niitä, jotka vaativat poliisivoiman lisäämistä, rangaistusten koventamista ja muita järjestyksen ja turvallisuuden parantamista tarkoittavia lainsäädäntötoimia. Se että juuri maaherrat liittyivät tähän rintamaan ja lähtivät voimallisimmin ajamaan poliisivoiman lisäämistä vanhalta pohjalta ilman, että heiltä olisi liennyt ymmärrystä poliisin uudelleenjärjestelyille, johtui ensi sijassa siitä, että he pyrkivät puolustamaan omaa asemaansa »kuninkaina lääneissään» valtiiovallan otetta vahvistaneita keskittämisy-pyrkimyksiä vastaan. Maaherrat saivat kannanotoilleen voimakasta tu-

²¹⁸ Ks. Jaakko Paavolaisen arvioita teoksessa Väinö Tanner, Sillanrakentaja, Elämäkerta vuosilta 1924–1936 (Helsinki 1984), 108.

²¹⁹ EK:n etsivän ilmoitus 29.6.1928, EK/Valpo I, 6. XX E2; Poliisimestarin selvitys maaherralle 8.10.1928, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA).

²²⁰ P.E. Svinhufvud Lauri Ingmanille 4.1.1929, Ingmanin kokoelma, kansio A3 (VA).

kea porvarillisesta lehdistöstä, jossa katsottiin, että järjestyksenpidossa tehtävät ratkaisut olivat hallitukselle kunniakysymys, jossa se ei halunnut antaa periksi maaherrojen esittämille vaatimuksille.²²¹

Loppuvuodesta 1927 hallituksen pyynnöstä laatimissaan esityksissä maaherrat esittivät poliisivoiman lisäämistä 887 miehellä. Paine poliisikunnan vahvistamiseen oli nyt suuri. Sisäasiainministeriön ja Sunilan ensimmäisen maalaisliittolaisen hallituksen omaksuma kanta oli kuitenkin, että rikollisuuden kasvun aiheuttamat ongelmat eivät olleet ratkaistavissa poliisien määrää lisäämällä. Sisäasiainministeri Aura korosti eduskunnassa budjettiesitystä puolustaessaan, että suunnitelmat kaipaivat »yhtenäisten periaatteitten mukaan tapahtuvaa tarkistusta».²²²

Sisäasiainministeriö pyrki ennen kaikkea »pätevän ja sopivan» poliisimiehistön hankkimiseen ja halusi siksi keskittää määrärahat koko miehistön palkkojen korottamiseen ja poliisikoulutuksen vakinaistamiseen tinkien vastaavasti vakanssien lisäämisestä. Sisäasiainministeri piti lisäksi tärkeänä teknillisten apuvälineiden hankintaa poliisin käyttöön sekä erityisesti maalaispoliisin tehtävien uudelleen järjestelyä siirtämällä mm. veronkanto muille viranomaisille.²²³ Hallitus esitti vuodelle 1929 valmistamassaan tulo- ja menoarviossa ainoastaan 33 uutta poliisitointa.²²⁴

Kun hallitus ei sisällyttänyt tulo- ja menoarvioesitykseensä maaherrojen ehdottamaa poliisivoiman lisäystä, tehtiin eduskunnassa kaksi tämänsisältöistä raha-asia-aloitetta, joista toisen oli allekirjoittanut kokoomuksen eduskuntaryhmä lähes kokonaisuudessaan ja toisen joukko edistyspuolueen, maalaisliiton ja ruotsalaisen kansanpuolueen edustajia.²²⁵

Huolimatta siitä, että poliisin vahvistamisella oli takanaan varsin vahva poliittinen kannatus, ei sen toteuttamisesta tullut mitään. Vaatimusten toteuttamistavasta ja -järjestyksestä ei löytynyt yksimielisyyttä. Eduskunta ei katsonut kykenevänsä harkitsemaan aloitteissa esitettyjen lisäysten tarkoituksenmukaisuutta ja poliisimäärärahat hyväksyttiin hallituksen ehdotuksen mukaisina.²²⁶

²²¹ Ks. esim. Uusi Suomi 7. ja 8.11.1928.

²²² 1928 Vp ptk, 1242.

²²³ 1928 Vp ptk, 870—871.

²²⁴ Ehdotus poliisivoiman lisäämiseksi 1929 alusta lukien 14.4.1928, 308/645 KDSM 1927; Hallituksen esitys n:o 33, 38, 1928 Vp ak II; sisäasiainministeri Auran puheenvuoro eduskunnassa 11.9., 1928 Vp ptk, 269—271.

²²⁵ Hallituksen esitys n:o 33, 1928 Vp ak II, 38; raha-asia-aloitteet n:o 201 7.9.1928) ja 202 (6.9.1928), 1929 Vp I II, 650 ja 652.

²²⁶ Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:o 27, 1928 Vp ak II, 16; 1928 Vp ptk, 1266—1267.

Keskustelu huliganismista ja rikollisuudesta sai aikaan toimenpiteitä pääasiassa vain lainsäädännön alueella. Vuonna 1928 hallitus asetti neuvottelukunnan tutkimaan keinoja rikollisuuden ja huliganismin vastustamiseksi. Ryhmän työskentelyn tuloksena syntyi huhtikuussa 1929 ehdotus laiksi järjestyksen ja turvallisuuden tehostamisesta sekä lakiehdotus järjestysmiesten asettamisesta maalaiskuntiin.²²⁷ Hallitus teetti myös professori Bruno Sundströmillä vuonna 1929 ehdotukset laeiksi huvitilaisuuksiin määrättävistä järjestysmiehistä, varapoliisien asettamisesta maalaiskuntiin sekä järjestyksen ja turvallisuuden tehostamisesta. Kaikkia näitä sekä hallituksen ehdotusta käsiteltiin maaherrain kokouksessa lokakuussa 1929. Maaherrat asettuivat vastustamaan varapoliisijärjestelmää ja vaativat poliisin määrävahvuuden lisäämistä ja rangaistusten koventamista.²²⁸ Tehtyjen ehdotusten pohjalta hallitus antoi marraskuussa 1929 eduskunnalle kolme lakiehdotusta, joitten pohjalta eduskunta keväällä 1930 hyväksyi lait varapoliiseista, huvitilaisuuksien järjestysmiehistä sekä järjestyksen ja turvallisuuden tehostamisesta, joka jossakin määrin lisäsi poliisin valtuuksia. Esityksien mukaiset lait vahvistettiin toukokuussa 1930.²²⁹ Myös rangaistuksia kovennettiin.²³⁰

Nimismiesten alaisina toimineitten varapoliisien asettaminen sai heti vastaansa voimakasta arvostelua. Ratkaisua pidettiin hätävarjeluna ja sitä moitittiin irrallisuudesta ja epämääräisyydestä. Varapoliisijärjestelmä säädettiin toimimaan kaikkine heikkouksineen vuoden 1932 loppuun saakka. Käytännössä se osoittautui jokseenkin merkityksettömäksi ja panokseensa nähden suhteettoman kalliiksi, koska tehtävään saatu nuori ja kokematon miehistö ei täyttänyt sille asetettuja vaatimuksia.²³¹

²²⁷ Komitea huliganismin vastustamiseksi jätti ehdotuksensa 17.4.1929, 4/545 KDSM 1929 ja 6/546 KDSM 1929.

²²⁸ Maaherrain kokouksen ptk 21.—22.10.1929, maaherrain kokousten pöytäkirjat, SM arkisto.

²²⁹ 5.5.1930 vahvistetut laki järjestyksen ja turvallisuuden tehostamisesta 5.5.1930 168/1930, laki huvitilaisuuksien järjestysmiehistä 169/1930, laki varapoliisin asettamisesta maalaiskuntiin ja kauppaloihin 170/1930 sekä asetukset varapoliisista 171/1930.

²³⁰ Tapio Lappi-Seppälä, *Teilipöytäkirjat* — piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 9/1982 (Helsinki 1982), 150.

²³¹ Ks. esim. Karjala-lehden artikkeli 24.11.1929 sekä Riekin siihen liittämät kommentit, EK/Valpo I, 6. XX E sekä poliisitarkastaja Eino Helasen alustus poliisitarkastajain kokouksessa, Suomen poliisilehti 23/1930, 412—415, 444.

12. Suuntia

Vuoden 1917 järjestysvaltakysymystä pohtiessaan Risto Alapuro on esittänyt, että armeijan ja poliisin katoaminen politiikan näyttämöltä Venäjän vallankumouksen yhteydessä vaikutti merkittävämmiin levottomuuden syntyyn Suomessa kuin konsanaan muut, taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset tekijät.²³² Alapuro korostaa, että liikehännän edellytyksenä on, että liikehtijöillä on resursseja voimainkoetukseen tai että hallitsevat ovat niin pahasti hajalla, ettei heidän harjoittamansa kontrolli toimi. Kiintoisin seikka järjestysvallan historiassa onkin, miten kontrolli saadaan toimimaan, toisin sanoen, mitkä ovat ne voimat ja lojaliteetit, joihin järjestysvalta käytännössä perustuu. Keskeistä tässä on mahdollisuus hankkia miehistöä.

Suomen hallitusvallan kyvyttömyys saada aikaan minkäänlaista varteenotettavaa poliisiyksikköä vuoden 1917 sekasortoisessa tilanteessa selittyy miehistöpolitiikan tasolla sillä, että maastamme puuttuivat vielä tuolloin aktiiviset, koko maaseudun kattavat suojeluskunnat, jotka olisivat kyenneet mobilisoimaan tarvittavan miehistöaineksen. Itsenäisen Suomen ensimmäisten vuosikymmenien poliisipolitiikassa suojeluskuntalaitoksen asema on yhtä keskeinen kuin monitahoinenkin. 1920-luvun loppupuoliskolle saakka koko poliisi niin miehistön kuin organisaationkin osalta nojautui lujasti suojeluskuntalaitoksen tukeen.

Kuten olemme nähneet, suojeluskuntalaitos tarjosi ratkaisun kansalaissodan jälkeisten vuosien poliisin kipeisiin miehistöpoliittisiin ongelmiin. Vertailu vuosien 1905—06 ja 1917 tilanteisiin osoittaa, että järjestön toiminta kohensi selvästi valtiovallan mahdollisuuksia hankkia luotettavuusvaatimukset täyttävää, maalaisperäistä poliisivoimaa. Poliisipolitiikan päättäjien ilmeinen tavoite jännittyneessä poliittisessa tilanteessa oli miesvahva ja samalla erittäin maalaisvaltainen kaupunkipoliisi, mutta vasta suojeluskuntalaitoksen mobilisoiva vaikutus teki tavoitteen saavuttamisen mahdolliseksi.

Vielä 1920-luvun alussa poliisille ei ollut eriytynyt omaa erikoistunutta hallinnointiväylää sisäasiainministeriössä, mutta ministeriöön muodostettiin poliisiasioille oma osastonsa verraten ripeästi ministeriöitten loh-

²³² Ks. Risto Alapuro, *State and revolution in Finland* (Berkeley 1988), 194—195; sama, *Pitkä yhteiskuntarauha 1800-luvulla, äkilliset murrokset 1900-luvun alussa, teoksessa Nälkä, talous, kontrolli, Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin* (Helsinki 1988), 102.

koutumiskehityksen lähdettyä 1920-luvulla käyntiin.²³³ Voisi olettaa ylimpien poliittisten päättäjien mahdollisuuksien käytännössä puuttua poliisiasioihin näin helpottuneen. Samalla kuitenkin muodostui poliisitoimeen erikoistunut ammattijohto, jonka asema aloitteentekijänä oli jo alun perin vahva. Poliisihallinto on varsin osuva esimerkki siitä, miten virkamiesvaltaisesti ja etäällä poliittisista hallituksista hallintokoneisto itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä toimi.²³⁴

Poliisiorganisaatio pysyi 1930-luvulle asti valtiollisuudestaan huolimatta voimakkaasti alueellisena. Ilmiö on selkeästi yhteismitallinen suojeluskuntien järjestysvaltaa voimakkaasti tukeneen aseman kanssa. Suojeluskuntien toiminta perustui ennen kaikkea paikalliseen aktiivisuuteen ja järjestöllä oli runsaasti itsenäistä päätäntävaltaa. Poliisin paikallispainotteisuus näkyi silmään pistävimminkin siinä, että sille ei vielä 1920-luvun alkupuolella missään yhteydessä pyritty muodostamaan reservivoimaa, vaan suojeluskunnat toimivat poliisireservinä.

Vain kansalaissodan jälkeinen poikkeustilanne synnytti pieniä, keskitetysti johdettuja liikkuvia osastoja, jotka sittemmin sulautuivat tuolloisen poliisikoneistomme ainoaan tosiasiaassa keskitetysti johdettuun osaan, Etsivään keskuspoliisiin. Etsivästä keskuspoliisista tuli jo 1920-luvun alussa organisaation keskittämisaajatusten airut ja sitä myötä pitkäksi ajaksi suomalaisen poliisipolitiikan keskeisin vaikuttaja.

Itsenäisyyden ensi vuosien hallituspolitiikan edistyspainotteisuus näkyi poliittisen poliisitoiminnan keskittämisenä siviilihenkilöitten osalta sotilastiedusteluelinten sijasta sisäasiainministeriön alaiselle uudelle Etsivälle keskuspoliisille ja varsin pian tämän jälkeen sisäasiainministeri Ritavuoren voimakkaina linjanvetoina sekä suojeluskuntakysymyksessä että poliisin uudistamissuunnitelmissa. Muutoksen suunta oli kuitenkin vielä alkuvuodesta 1922 maan poliittisiin voimasuhteisiin nähden aivan liian edistysmielinen: väliaikaiseksi perustetusta EK:sta oli tullut niin merkittävä voimatekijä maan nuoroikeistolaisille, että tie monessakin mielessä myös konservatiivisille voimille ja suojeluskunnille suotuisaan täysin hajautettuun malliin ja EK:n purkamiseen oli poikki. Enteellistä oli, että viraston päällikkönä toimi 1919—23 aktivistipiireissä Strömforsina tunnettu²³⁵ Ossi Holmström.

²³³ Vrt. Seppo Tiihonen, Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä (Helsinki 1990), 108—109.

²³⁴ Ks. Tiihonen 1990, 32.

²³⁵ Ahti 1987, 21.

Sisäasiainministeri Ritavuoren ura päättyi traagisesti, ja hänen jälkeensä sisäasiainministerit ovat edustaneet hallitusten konservatiivisinta mielipidelaistaa. Itsenäisyyden kahden ensi vuosikymmenen aikana sisäasiainministerin poliittisesta profiilista tuli yhtä vahvasti kokoomuslainen kuin maatalousministerin poliittinen profiili oli maalaisliittolainen. Myös poliisihallintoon perehtyneitten ammattiministerien osuus oli 1920-luvulla huomattava.²³⁶ Tähän kehitykseen liittyi poliisin ammattijohdon merkityksen lujittuminen alan ratkaisujen suunnittelussa. Edes J.H. Venolan toinen hallitus ei halunnut tai uskaltanut vastata ensimmäisen sisäasiainministerinsä linjauksista, vaan Ritavuoren seuraaja nimenomaisesti siirsi vastuun uudistussuunnitelmien sisällöstä poliisin nuoroikeistolaisväritteiselle ammattijohdolle.

Tuloksena oli hanke, jonka toteutuminen käytännössä olisi tehnyt Etsivästä keskuspoliisista virallisestikin koko poliisin keskusviraston. Hanketta olivat toteuttamassa Ingmanin toisen, Tulenheimon ja Kallion toisen hallituksen kokoomuslaiset sisäasiainministerit. Hallitus- ja virkamiestaho osoittautui kuitenkin paljon oikeistolaisemmaksi kuin parlamentti, joka vasemmiston ja edistysmielisen keskustan äänin vesitti budjettiteitse toteutettavaksi aiotun suunnitelman.

Näissä ensimmäisissä keskittämisajatusta tavoitelleissa suunnitelmissa oli päällisin puolin kyse nimenomaan Etsivän keskuspoliisin pyrkimyksestä turvata ja vahvistaa asemaansa. Tätä kautta poliisin organisaatiokysymys kytkeytyi edelleen voimakkaasti ajan poliisitoiminnan poliittisesti keskeisimpään tavoitteeseen, vasemmiston tiukkaan valvontaan. Toisaalta suunnitelmat ajoittuvat vaiheeseen, jossa poliisien määrää alettiin selvästi laskea kansalaissotaa heti seuranneitten vuosien huippuluvuista. Näin tehtiin siitä huolimatta, että varsinkin väkivaltarikollisuus oli maasamme jatkuvasti ja voimakkaasti kasvamassa. On huomionarvoista, että vaikka ensimmäisissä keskittämissuunnitelmissa nimenomaan rikospoliisi oli keskeisesti mukana, ei sen paremmin suunnitelmien perusteluissa kuin uudistusehdotuksia koskeneissa keskusteluissakaan juuri viitattu rikollisuuteen.

Etsivän keskuspoliisin johdon 1920-luvun alkupuolella näkyviin tuleva skeptinen asenne suojeluskuntalaisten käyttämiseen omien miesten apuna heijasteli viraston omia tarpeita: se tarvitsi aatteellisen innostuksen huumassa koottujen epämääräisten epäilysten sijasta aineistoa, jolla oli oikeudellista merkitystä. Toisaalta se reagoi poliisiorganisaation kes-

²³⁶ Ministerien poliittisesta profiilista toimialojen mukaan ks. Tiihonen 1990, 35.

kittämispyrkimyksillään vapaamielisestä oikeistosta ja vasemmistosta kummunneseen arvosteluun. Mutta muutoksen suunnasta ei oltu poliittisen kentän oikealla puoliskolla sen paremmin kuin poliisin sisälläkään yhtä mieltä.

Erityisesti poliisin paikallisen ammattijohdon keskuudessa miehistön määrän pudottaminen koettiin hyvin haitallisena eikä myöskään poliittisen kentän oikealla laidalla katseltu suojein silmin tarjottuja uusia keinoja poliisitoiminnan tehostamiseksi. Jos tästä asetelmasta yritetään luoda kokonaiskuvaa, päädytään siihen, että uusien elementtien tuominen juuri suojeluskuntalaitoksen tukemaan, konservatiivien turvalliseksi kokemaan hajautettuun poliisijärjestelmään oli mainituille tahoille vastenmielistä. Näin Etsivä keskuspoliisi osoittautuu ensimmäiseksi suojeluskuntalaitoksen vaikutusvaltaa järjestyksenpidossa selvästi rajoittavaksi tekijäksi, kun taas paikallisen poliisin johto, kuten maaherrojen näkyvästä esiintymisestä huliganismikeskustelussa 1920-luvun lopulla nähdään, otti kantaa pelkän miehistön lisäämisen ja sitä kautta suojeluskuntiin tukeutuvan poliisin puolesta. Keinojen ja pyrkimysten kudoslangat kävivät ristiin. EK:n johto erkaantui vähitellen radikaalin nuoroikeiston tavoitteista. Toisaalta konservatiivit tulivat tukeneeksi nuoroikeistolle edullisia ratkaisuja.

Vuosien 1926—27 poliittisesti erikoislaatuinen liittoutuma Etsivää keskuspoliisia vastaan tulee ymmärrettäväksi viime kädessä henkilökohtaisten kytkentöjen kautta. Poliisimestari Hjalmar Honkaselle Etsivän keskuspoliisin johdon pyrkimykset olivat vastenmielisiä siksi, että ne perimmältään tähtäsivät hajautetun, suojeluskuntiin tukeutuvan poliisijärjestelmän uudistamiseen ja viime kädessä myös hänen henkilökohtaisen valtansa leikkaamiseen. Maaherra Bruno Jalander sen sijaan oli tunnettu liberaalina, jonka oli tulehtuneitten henkilösuhteittensa vuoksi helppo asettua tukemaan sosialidemokraattien julkisuudessa esittämiä vaatimuksia EK:n lakkauttamiseksi. Sosialidemokraattisen hallituksen käytännön politiikka poikkesi kuitenkin sen ihanteellisesta julkisesta linjasta. Sosialistit nielivät EK:n toiveet ehkä päällisin puolin siksi, että virasto piti heidän pahimmat poliittiset kilpailijansa kurissa, mutta heidän ratkaisunsa oli tarkoituksenmukainen myös sikäli, että EK:n vahvistuminen järjestysvallan osana heikensi pitemmän päälle konservatiivien tukemien mutta hajautetun organisaationsa turvin myös radikaalin oikeiston tavoitteita kanavoineiden suojeluskuntien asemaa. Näin Etsivä keskuspoliisi onnistui uudistussuunnitelmien kariutumisen huolimatta lujittamaan asemaansa niin, että sen johto saattoi tilaisuuden tullen tarttua poliisipolitiikan ohjaksiin entistä pidemmälle menevillä ehdotuksilla.

Piirivirastosuunnitelman kariutuminen tuskin sinänsä vaikutti suu-

restikaan asioiden kulkusuuntaan. Kaikesta huolimatta EK:n asema järjestysvallan tärkeimpänä ohjauskeskuksena tosiasiallisesti vakiintui — yllättävää kyllä myös sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen myötävaikutuksella. Suomalaisen yhteiskunnan voimakentät olivat muotoutumassa: rajalinjat kulkivat oikeiston sisällä ja voimiaan mittelivät yhtä paljon instituutiot kuin poliittiset tavoitteetkin.

Vaikka maaherrat syystä 1920-luvun lopulla tähdensivät väkivalta-rikollisuuden kasvaneen huikeisiin lukuihin, ei vuosikymmenen lopun porvarillisilla hallituksilla ollut halua vahvistaa paikallista poliisivoimaa, vaan ne myötäilivät EK:n johdon vaatimuksia vahvistusten harkitusta kohdentamisesta ja olivat näin suuntaamassa järjestysvallan kehitystä kohti keskitettyjä ratkaisuja. Tällainen viivyttely ja varovaisuus osoittautui poliittisen tilanteen kehityksen kannalta tarkoituksenmukaiseksi. EK:n keskeinen asema poliisiorganisaatiossa sinetöityi 1929, kun virasto sai tehtäväkseen tutkia uusien poliisimiesten luotettavuuden.

III Keskittyvä poliisitoimi

13. Ajatus itsenäisestä poliisireservistä syntyy

Paineiden lisääntyessä parlamentaarista järjestelmää kohtaan tuli myös poliisin kehitys taitteeseen, jossa entiset suunnitelmat ja käytäntöön vaikiintuneet menettelytavat eivät enää sellaisinaan päteneet. Julkisuudessa käydyin huliganismikeskustelun ja miltei tuloksettomiksi jääneiden poliisivoiman lisäysvaatimusten rinnalta on 1920-luvun suomalaisesta poliisipolitiikasta löydettävissä pyrkimyksiä, jotka johtivat poliisitoiminnan kehitystä kohti uudenlaisia ratkaisuja ja joiden merkitys poliittisen tilanteen kehittyessä osoittautui varsin suureksi. Tämän julkisuudelta täysin piilossa tapahtuneen kehittelytyön takana oli poliisihallinnossa vahvan aseman itselleen hankkinut Etsivä keskuspoliisi ja erityisesti sen päällikkö Esko Rieki.

Jo huhtikuussa 1926 Riekin huomio kiinnittyi tietoihin, joiden mukaan AKS suunnitteli suojeluskuntaosastoa, joka olisi toiminut jonkinlaisena iskujoukkona. Huhuja fasistisista vallankaappaushankkeista liikkui pääkaupungissa myös loppuvuodesta 1926. Ruotsalaisen vasemmistolehden helmikuussa 1927 julkisuuteen saattamat tiedot suojeluskuntajärjestön piirissä syntyneistä vallankaappaussuunnitelmista toivat ilmiön julkisuuteen, vaikka tiedot korkeimmassa valtiojohdossa tulkittiin kommunistien provokaatioksi.¹ Helmikuussa 1927 maaherra Jalanderin tiedusteltua, oliko maassa fasistisia klikkejä, Rieki vastasikin tälle niitä

¹ Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928–1931, julkaissut Eino Jutikkala (Helsinki 1968), 400.

1920-luvun poliisitoiminnan suurimmat kehittelysuunnitelmat kariutuivat — toimenalan johto oli riitaista ja erimielistä sekä tavoitteista että niiden perusteista. Mm. maaherrojen voimakkaasti esittämät, huliganismin ja rikollisuuden lisääntymiseen vedonneet vaatimukset paikallispoliisin vahvistamiseksi eivät toteutuneet. Poliisijohdon voimahahmoksi nousi Etsivän keskuspoliisin päällikkö Esko Rieki, joka asettui muualla Euroopassa sattuneisiin varoittaviin tapauksiin vedoten vaatimaan iskuvoimaista ja keskitetysti johdettua poliisireserviä levottomuuksien varalta. Suomalaisista poliisijohtoa rowvineen isäntiensä seurassa Varsovan asemalla 1930 eräällä useista yhteisistä tutustumismatkoistaan. Edessä vasemmalla sisäasiainministeriön poliisiosaston päällikkö Esko Heilimo, Etsivän keskuspoliisin päällikkö Esko Rieki istumassa toinen oikealta, hänestä vasemmalle hallitussihteeri Eero Koskimies. Helsingin apulaispoliisimestari Kaarlo Soinio, pääkaupungin urheiluväen hyvin tuntema ja suosittu »Keppari» seisomassa viidentenä oikealta. Tällöin vielä Kuopion poliisimestari, sittemmin Helsingin apulaispoliisimestari Ilmari Pohjanpalo istumassa hallitusneuvos Heilimon takana. (Kuva komisario Olli Riekin hallussa.)

olevan kolmeakin lajia.²

Toisaalta Etsivässä keskuspoliisissa tarkkailtiin myös tapahtumia muualla maailmassa. Virasto piti yhteyttä erityisesti Baltian maiden ja Puolan vastaaviin laitoksiin. Näissä merkeissä järjestettiin vuosina 1925 ja 1926 poliittisten poliisien päälliköitten kokouksia. Virastossa tunnettiin hyvin sekä Liettuassa 1926 tapahtunut oikeistokaappaus että Pilsudskin kaappaus Puolassa samana vuonna.³ Ulkomaiden tapahtumat tarjosivat lähtökohtia myös EK:n johdon pyrkimyksille suomalaisessa poliisipolitiikassa.

Ajatus poliisin toimintavalmiuden tehostamisesta mellakkatilanteissa otettiin EK:ssa ensimmäisen kerran esiin 1927 heinäkuussa Wienissä sattuneitten toista sataa ihmishenkeä vaatineitten levottomuuksien jälkeen. Riekin johtoryhmä pyrki Wienin poliisin antamien selvitysten ja muidenkin tietojen nojalla erityisesti arvioimaan tämän varoittavan tapauksen opetuksia suomalaiselle poliisitoimelle. Vaikka tilanteen hallinnasta löytyi runsaasti kritiikin aihetta, nähtiin positiivisena ja oikeana se, että poliisi oli selviytynyt levottomuuksien taltuttamisesta yksin, ilman sotavaen apua. Sotavaiketta käytettiin Wienissä ainoastaan vartiointitehtävissä, joista poliisi näin puolestaan vapautui. Niin ikään wieniläisen poliisimiehistön toimintakunto ja koulutus sai tunnustusta suomalaiskollegoilta. Sen sijaan levottomuuksien vaatimat ihmishenget aiheuttivat kysymyksiä ja arvostelua. Syitä epäonnistumiseen ryhdyttiin hakemaan toiminnan johdosta. Saadut selvitykset antoivat kuitenkin aiheen otaksua, ettei vika ollut poliisijohdon ratkaisuisissa, vaan kyse oli valtiiovallan hallittomuudesta myöntää poliisille toimintavaltuuksia. Etsivä keskuspoliisi omistikin yhden suomalaisen valtiokoneiston avainhenkilöille tarkoitettuista tiedonannoistaan kokonaan Wienin tapahtumien opetusten pohittimiselle. Tiedonannossa pidettiin erityisen nurinkurisena, ettei hallitus ollut antanut poliisille käskyä estää mielenosoitukset, vaikka kyse oli yleislakkotilanteesta. Tiedonannon laatinut apulaispäällikkö Ville Bang totesi uskovansa, että »poliisi, joka on hallituksen käskyläinen ja jonka on sitä kuultava, pyysi heti alusta päästä toimimaan, mutta ei saanut valtuuksia. Joukothan olivat rauhallisia, luvallisella mielenosoituksella, eihän saattanutkaan ajatella järjestyksen palauttamista voimakeinoin. Mennään

² Riekin muistiinpanot 25.4.1926 ja 19.2.1927, EK/Valpo I, 6. XXV F; Martti Ahti, Tanners minoritetsregering, skyddskårerna och »fascismens spöke», Historisk tidskrift för Finland 4/1984, 362—373.

³ Ks. asiakirjat mapeissa EK/Valpo I 6. XXII D 1a sekä XXXVII D1 ja XXXVII E 1a.

vain omiin oloihimme, eiköhän saisi sekä valtiollisen poliisin päällikkö että poliisimestari esittää runsaat ja vakavinta uhkaa sisältävät todistukset ennen kuin hädänalaisessakaan tilanteessa voitaisiin ajatella pakkokeinoja. Aikakausi on sellainen ja kaikkialla. Wienin tapahtumat antavat aiheen ajatella menettelytavan tarkistamista», Bang varoitteli poliittisen vallan haltijoita.⁴

Wienin tapahtumien herättämä todentuntu ja osaltaan myös meillä ajankohtaiseksi tullut lakkoliikehdintä sekä tietoisuus suojeluskuntajärjestöön liittyneistä epävarmuustekijöistä saivat aikaan sen, että EK:n johdossa alettiin kiinnittää poliisin valmiuksiin erityistä huomiota. Varoitava esimerkki saatiin myös vuonna 1927 Latviassa sattuneesta vallankaappausyrityksestä.⁵ Riekin aloitteesta sisäasiainministeriö julkaisi vuonna 1928 poliisiviranomaisten virkakäyttöön Etsivässä keskuspoliisissa Berliinin ratsastavan poliisin komentajan Krayn teoksen »Führung von Schutzpolizeikörpern mit Befehlsbeispielen» pohjalta laaditun kirjasen »Poliisin menettelystä yleisen järjestyksen ja rauhan säilyttämiseksi». Kirjasen esipuheessa korostettiin, että maailmansodan jälkeinen aika oli tuonut poliisille joukon uusia tehtäviä, joita sillä ei sotaa edeltäneinä sisäpoliittisesti rauhallisina vuosina yleensä ollut. Kyseessä olivat joukkolevottomuudet, joiden aiheuttajiksi esipuheessa mainittiin yhtäältä taloudelliset pulakaudet, toisaalta ja ennen muuta Neuvosto-Venäjältä leviävä kommunistinen liike, joka oli asettanut päämääräkseen maailmanvallankumouksen toteuttamisen. »Tähän päämäärään ei, kuten sanottujen järjestöjen taholta avoimesti tunnustetaankin, päästä ilman väkivaltaisia keinoja, ilman aseellisen kapinan avulla tapahtuvaa vallankumousta. Osa meidänkin kansamme on liittynyt tällaiseen järjestöön ... Tietoisuus tästä pakottaa myös yhteiskunnan puolestaan suunnittelemaan toimenpiteitä, joilla se turvaa itsensä mahdollisilta kapinayrityksiltä mahdollisimman vähillä uhreilla», esipuheessa todettiin.

Kirjasessa nähtiin levottomuuksien syntyminen meilläkin hyvin mahdolliseksi. Tekstissä viitattiin erityisesti kommunistien toimintaan ja suuriin lakkotaisteluihin, joita maassa jo oli esiintynyt sekä vaikeitten pulakausien aiheuttamiin paineisiin. Tärkeintä kirjasen sisällössä kuitenkin oli sen poliisitaktinen kanta. Kirjasessa korostettiin, että poliisin oli kyettävä yksin estämään levottomuudet, ilman että sen tarvitsi pyytää avuk-

⁴ EK:n tiedonanto 22.9.1927, EK/Valpo I, tiedonannot; ks. myös asiamappi EK/Valpo I, 6. XXXVIII E1.

⁵ Ks. EK/Valpo I, 6. XXXVII C4.

seen sotaväkeä tai suojeluskuntia. »Niin kauan kuin poliisi yksin huolehtii tehtävistään voidaan rauha yhteiskunnassa saada säilymään vähemmillä uhrauksilla, mutta jos sotaväki ja suojeluskunnat ovat pakoitettujen asevoimien puuttumaan sisäisiin asioihin, on tuskin vältettävissä kansalaissota», kirjassaan varoitettiin.

Kirjassaan saksalaisperäisessä osassa poliisin toiminta nähtiin preventiivisenä, ennalta ehkäisevänä, kun taas sotilaitten puuttuminen tilanteeseen oli jo rauhaa palauttavaa toimintaa. Suojeluskunnat rinnastettiin sotaväkeen siitä huolimatta, että niitä oli tosiasiasa paljon käytetty ja edelleenkin käytettiin ennalta ehkäisevään toimintaan, olipa niiden pelkkä olemassaolokin nähty jo sinänsä ennaltaehkäiseväksi tekijäksi. Kirjasta voidaankin pitää Etsivän keskuspoliisin voimakkaana puheenvuorona suojeluskuntien poliisireservitehtävää vastaan. Pyrkimystä päästä eroon suojeluskuntien käytöstä poliisitehtävissä Esko Rieki perusteli esipuheessaan muun muassa sillä, että järjestön käyttö herätti katkeruutta vasemmistolaisesta ajattelevissa kansalaispiireissä sekä sillä, että suojeluskunnat samoin kuin asevoimatkin olivat liian raskaita ja voimakkaita keinoja järjestyksen ylläpitämiseksi. Edelleen Rieki korosti, että niin kauan kuin neutraali poliisi kykeni yksin pitämään yllä järjestyksen, ei millään poliittisella suunnalla ollut tämän vuoksi aihetta katkeroitua ja ulylyttää väestöä levottomuuteen.⁶ Jo 1920-luvun alkupuolella Etsivän keskuspoliisin päällikkö oli suhtautunut varauksellisesti alaistensa yhteistoi-
mintaan suojeluskuntien kanssa ja vuonna 1926 hän korosti jälleen »pelkäävänsä suojeluskuntalaisten manaamista kovin kiinteästi avuksi».⁷

Etsivän keskuspoliisin päällikkö tiesi epäilemättä varsin hyvin, millaisia riskejä suojeluskuntajärjestön toimintaan liittyi. Näyttöä järjestön jäsenkunnassa piilleestä omatoimisuudesta ja poliittisesta peräänantamattomuudesta oli saatu jo itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina. Suojeluskuntajärjestön toiminta perustui paikalliseen aktiivisuuteen ja paikallisilla poliittisilla paineilla oli voimakas vaikutus sen ratkaisuihin. Tällaisena järjestö oli hyvin vaikeasti ohjattavissa ja poliittisen kriisin tullen arvaamaton. Järjestön käyttö poliisin reservivoimana poliittisten levottomuuksien yhteydessä ei ollut aivan ongelmaton ratkaisu.

Etsivän keskuspoliisin aloitteesta painatetun kirjassaan käytännön mer-

⁶ Poliisin menettelystä yleisen järjestyksen ja rauhan säilyttämiseksi, sisäasiainministeriön julkaisema 1928; Riekin esitelmä pohjoismaisilla poliisipäällystöpäivillä, Beretning om den nordiske politicheffkonference Kobenhavn 1934, 60—61.

⁷ Riekin muistiinpano Joensuun alaostaston kirjässä 20.2.1926, EK/Valpo I, 6. XXII B1.

kitys jäi alkuunsa vaatimattomaksi — myöhemmin lapualaisaikana asian-
sa arvosta entistä vakuuttuneempaan Riekki valitteli kirjaa jääneen suu-
ria määriä varastoihin ilman että kukaan olisi kiinnittänyt siihen suurem-
paa huomiota.⁸ Tekstin merkitys olikin ennen kaikkea periaatteellinen.
Se toi suomalaiseseen poliisipolitiikkaan ajatuksen poliisin iskuvoimaisuus-
desta levottomuustilanteissa ja toisaalta horjutti voimakkaasti käsitystä
suojeluskuntien poliisireservitehtävän itsestäänselvyydestä.

Vuosien 1927 ja 1928 lakkoliikkeet, äärimmäisen vasemmiston julki-
sen toiminnan aktiivisuus ja sen myötä ilmaantuneet ärtymyksen oireet
oikealla ajankohtaistivat reservikysymyksen ja se tuli esille myös pää-
kaupungin poliisilaitoksessa. Jo vuoden 1927 lopussa maaherrojen esit-
tämien poliisivoiman lisäysvaatimusten johdosta tehtyyn tiedusteluun vas-
tatessaan oli poliisimestari Vilkmän kiinnittänyt huomiota Helsingin po-
liisilaitoksen käytettävissä olleen reservin niukkuuteen. Vilkmän ei otta-
nut reservinä lainkaan huomioon suojeluskuntia. Hän ainoastaan tote-
si, että sellaisiin yksinkertaisiin poliisitehtäviin, joissa poliisimieskoulu-
tusta ja -kokemusta ei vaadita, oli mahdollisuus saada apua myös soti-
lasviranomaisilta.⁹ Vilkmanin poliisireserviin kiinnittämä huomio oli si-
käli merkittävää, että aiemmin ei reservikysymyksiä ollut laisinkaan mää-
rärahaesitysten yhteydessä pohdittu. Epäillä kuitenkin voi, oliko ajatus
miltei yksinomaan rikospoliisin uudistamissuunnitelmiin keskittyneen
Vilkmanin oma. Etsivän keskuspoliisin johdon yhteys pääkaupungin po-
liisilaitoksen johtoon oli kiinteä, ja on ilmeistä, että Riekki oli vihjannut
jo paljon pohtimistaan reserviajutuksista myös Vilkmänille.

Pääkaupungissa poliisireservikysymys ratkaistiin 1920-luvun loppu-
vuosina käyttämällä hyväksi Suomenlinnaan Valtion poliisikouluun ko-
mennettuja miehiä. Näin tehtiin mm. toukokuussa 1928 Tanskan kunin-
kaan vierailun yhteydessä.¹⁰ Levottomuustilanteissa tämä kapasiteetti ei
kuitenkaan riittänyt. Helsingissä poliisireservin runko oli tarkoitus tar-
peen vaatiessa koostaa palveluksesta vapaana olevasta miehistöstä. Tä-
män reservin vahvuus oli noin 50 miestä. Poliisimestari kuitenkin kat-
soi, että oli tarpeen pitää yhteyttä myös suojeluskunnan kanssa. Myös
varsinaisten sotavoimien varautuminen levottomuustilanteissa mahdol-
lisesti tarvittavaan avunantoon oli hänen näkemyksensä mukaan välttä-

⁸ Riekin merkintä muistiossa 30.11.1931, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

⁹ Poliisimestari maaherralle 29.12.1927, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian ar-
kisto (VA).

¹⁰ SM kirje 9.5.1928.

mätöntä, jotta vähälukuinen poliisimiehistö voitaisiin varata vaatimipiin tehtäviin. Poliisimestari arvioikin, että poliisin avuksi tulisi olla kokennettävissä aina 200 mieheen nouseva sotaväenosasto, jota käytettäisiin erilaisiin vartiointitehtäviin.¹¹

Huliganismista ja rikollisuudesta käydyin keskustelun ja sen mukana virinneiden poliisien lisäämisvaatimusten takana piilossa kaikelta julkisuudelta Riekki taivutteli hallitusta uusien ajatustensa taakse. Ensimmäinen pitävä lähde Riekin konkreettisista kehittämisajatuksista on hänen sisäasiainministeri Matti Auralle 10. ja 11.9.1928 toimittamansa muistio. Ministerin ja EK:n päällikön yhteydenotto liittyi lähestyvään budjetin lähetekeskusteluun, jossa Aura joutui puolustamaan hallituksen omaksumaa pidättyväistä kantaa maaherrojen vaatimaan poliisivoiman lisäykseen. Asian voimakkaasta esiintulosta eduskunnassa Riekki oli saanut sen käsityksen, että eduskunta todennäköisesti myöntäisi nyt huomattavia määrärahoja poliisitarkoituksiin. Keskusteltuaan asiasta 3.9.1928 sisäasiainministerin kanssa Riekki käytti tilaisuutta hyväkseen ja kirjasi näkemyksensä myös poliisitoimessa tarkoituksenmukaisista uudistuksista laatimaansa seikkaperäiseen muistioon, jossa hän varoitti erityisesti poliisin lisäämisestä ilman perinpohjaista suunnitelmallisuutta. Vaikka lähteet vaikenevat, Riekin omaksumalla kannalla oli epäilemättä vaikutuksensa siihen, ettei maaherrojen ajamia poliisien määrän lisäyssuunnitelmia ollut sisällytetty menoarvioesitykseen.¹²

Riekin käsitys poliisitoimen kokonaisuudistuksen toteuttamismahdollisuuksista oli varsin pessimistinen. »Meikäläisissä oloissa, joissa hallitukset vaihtuvat niin tiheään ja hallinnonhaarat ovat varsin suuressa määrässä itsenäisiä ja desentralisoituneita ja kaavoihin kangistuneita, on jokseenkin toivotonta suunnitellakaan sellaista »kaikkien hyvien voimien yhteisrintamaa» ja perusteellista valtiovallan toimenpiteitten uudistamista, jota kyseellisten epäkohtien korjaamisen vakava aikomus ilman epäilystä vaatisi. Jo ehdotuksetkin ... tulevat varmasti kohtaamaan voittamat-

¹¹ Poliisimestarin salainen kirje I divisioonan esikunnalle 17.12.1928, kirjekonseptit muille viranomaisille, HPL kanslian arkisto (VA).

¹² Riekin P.M. Näkökohtia ja viittauksia väkijuomain salakuljetuksen estämisen hestomiseksi ja samalla huligamismmin vastustamiseksi 9.9. ja 10.9.1928, EK/Valpo I, 6. XX E. Riekin esitelmässä pohjoismaisilla poliisipäällystöpäivillä, Beretning om den nordiske politichefkonference Kobenhavn 1934, 60, on tieto, että hän olisi jo 1926 esittänyt hallitukselle eräänlaisen lentävän poliisiosaston perustamista. Muita lähteitä ei tällaisesta esityksestä ole löytynyt. Kun esitelmässä mainitut perustelut viittaavat maaseudun poliisivoiman lisäysvaatimukseen, on syytä olettaa, että kertomuksen vuosiluku on virheellinen ja Riekki tarkoittaa 1928 tekemäänsä ehdotusta.

tomia esteitä asianomaisten viranomaisten taholta», Riekki kirjoitti. Et-sivän keskuspoliisin päällikkö totesi, ettei sisäasiainministeriössä ollut riit-tävän tarkasti harkittu, miten poliisivoimaa tulisi vahvistaa. Varojen myöntäminen poliisivoiman summittaiseen lisäämiseen maaherrojen eh-dottamalla tavalla oli hänestä ilmeistä hätiköintiä. Hän korosti, että huo-miota olisi kiinnitettävä yhtä lailla mm. poliisin palkkaukseen, käyttö-variin ja koulutukseen.

Riekin mielestä myös poliisihallinnon ylimmän johdon järjestely sisä-asiainministeriössä oli jäänyt pahoin kesken. Hänen näkemyksensä mu-kaan ministeriö olisi tarvinnut paitsi lisää työvoimaa, myös lisää pää-täntävaltaa. Riekin tavoitteena oli selvästi entistä keskitetympi ja yhte-näisempi poliisikoneisto. Hän suuntasi arvostelunsa myös läänien kiel-tolakietsiviin ja kieltolakikomennuskuntiin, jotka toimivat muusta po-liisista paljolti irrallaan ja eri varoin rahoitettuinakin. »Suoraan sanot-tuna ja asianomaiselta taholta tunnustettuna monipäisyys on ollut ja on omiaan varsin suuressa määrässä lamauttavasti ja haluttomuutta anta-vasti vaikuttamaan poliisin työtehoon», hän arvioi. Väkijuomien sala-kuljetuksen tarkkailemiseksi hän ehdotti tiedusteluelimen perustamista rikostutkimuskeskuksen yhteyteen.

Riekin muistion olennaisin ajatus oli poliisin uudistamisen ja raja-vartioinnin rauhanaikaistamisen kytkeminen toisiinsa. Tämä merkitsi sitä, että myös tuolloin tullilaitoksen hoidossa ollut merirajan vartiointi us-kottaisiin rajavartioviranomaisille. Riekin tarkoitus oli, että tämän uudis-tuksen yhteydessä voitaisiin samalla luoda maahamme eräänlainen san-tarmisto, joka toimisi rajavartiostona ja samalla poliisireservinä. Maa-laisliittolaisen hallituksen mieliajutukset tuntien Riekki perusteli ehdo-tuksensa toteuttamisen välttämättömyyttä viitaten valtion varojen sääs-tämispakkoon.

Riekin santarmistoidea syntyi hetkellä, jolloin valtiollinen tilanne oli kääntymässä epävakaiseksi ja lapualaisliikehännän ilmapiiri oli synty-mässä.¹³ Uhkatekijänä eivät olleet enää yksinomaan kommunistit, var-sinkaan kun EK oli onnistunut pidättämään syksyllä 1927 puolueen so-tilaslinjan tärkeimmät organisaattorit ja seuraavana keväänä paljasta-maan heidän koko maanalaisen organisaationsa.¹⁴ Lakonmurtajatoimin-ta antoi viitteitä suojeluskuntalaitoksen kyvystä kanavoida äärimmäisen oikeiston tarkoituseriin liittyviä pyrkimyksiä. EK:n päällikön tavoitteena

¹³ Ks. Paavolainen, 152.

¹⁴ Hakalehto, 109, 121–122.

oli yhtäältä iskuvoimaisen poliisireservin luominen suojeluskuntalaitoksen korvaamiseksi, toisaalta keskitetysti johdettu poliisi. Maaherrojen vaatimukset paikallispoliisin vahvistamiseksi edesauttoivat poliisivoiman ja myös poliisijohdon hajanaisuutta, joka ei ollut Riekin näkemyksen mukaan toivottavaa. Hajanaisuus heikensi ohjattavuutta ja teki poliisivoiman samalla tavoin alttiiksi paikallisille poliittisille paineille kuin suojeluskunnatkin olivat. Puhtaasti hallinnollisen kankeuden lisäksi tämä merkitsi poliisivoiman tehottomuutta ja jopa käyttökeltomuutta levottomuustilanteissa. Ehdotuksen sisältöön epäilemättä vaikutti Riekin valtiontaloutta ja parlamentaarista järjestelmääkin kohtaan tuntema pessimismi, mikä sai hänet pikemminkin hakemaan mahdollisuuksia järjestellä entisiä voimavaroja uudelleen kuin vaatimaan uusien yksiköitten perustamista.

14. Poliisi ja suojeluskunnat 1929—1930 kriisissä

Järjestysvalta ja vasemmistolevottomuudet

Vuoden 1929 alkupuolen poliittinen tilanne oli jo varsin jännittynyt. Paitsi oikealla ilmenneitä paineita ruokkinutta virkamieslakon uhkaa ja armeijan piirissä vallinneita kiistoja näyttäytyi oikealla jo myös järjestäytyntä toimintaa¹⁵, joka teki poliisireservikysymyksen entistä ajankohtaisemmaksi. Etsivän keskuspoliisin päällikön suhtautumista asiaan ohjasivat epäilemättä paljolti hänen saamansa tiedot kasvamassa olleista virtauksista, joiden päämääränä oli viranomaisten sivuitsekin ryhtyä ehkäisemään vasemmiston toimintaa.¹⁶ Riekin huomio kohdistui etenkin Laliliihtoon, jonka todettiin pyrkivän vaikuttamaan suojeluskunnissa. Sisäasiainministeri Kivimäki puolestaan sai konkreettisen todistuksen oikeiston mielialoista, kun kauppaneuvos Rafael Haarla huhtikuussa 1929 kävi hänen puheillaan vaatimassa ammattijärjestön lakkauttamista uhaten, että se muuten lopetetaan verivirtoihin.¹⁷ Hallitus vastasi oikealta tulleen paineeseen ryhtymällä harkitsemaan toimenpiteitä kommunisteja

¹⁵ Ks. Paavolainen, 155 sekä muistiinpano 25.5.1929 EK/Valpo I, XXV F.

¹⁶ Etsivän keskuspoliisin päällikön kiertokirje alaosastojen päälliköille ja edustuksille 8.5.1929, Valpo II, XXII E.

¹⁷ Riekin muistiinpano Kivimäen puhelinsoitosta 9.4.1929, EK/Valpo I, XXV F.

vastaan. Voimassaolleen lain ja uuden lainsäädännön mahdollisuuksia pohdittiin presidentin luona 29.5. järjestetyssä tapaamisessa, johon oli kutsuttu pää- ja sisäasiainministerin lisäksi oikeuskansleri ja EK:n päällikkö. Presidentti otti asian johdosta yhteyttä myös Väinö Tanneriin. Poliisitoimintaan ei tässä kokouksessa ilmeisestikään kiinnitetty huomiota.¹⁸

Vapun 1929 järjestyksenvalvonnan suunnittelua koskeneessa muistiossaan Etsivän keskuspoliisin päällikkö korosti jälleen poliisin yksin selviytymisen tärkeyttä. Hän otaksui kuitenkin, ettei vapuksi ollut odotettavissa tavanomaisesta poikkeavia esiintymisiä, vaikka totesikin kommunistien »kiihdyttäneen julkista suunsoittoa». Sosialidemokraattinen hallitus oli vuonna 1927 höllentänyt ohjeita kommunistien mahdollisesti aiheuttamien levottomuuksien varalta, mutta »tottumus on toinen luonto», Riekki kirjoitti luottavaisena, »on totuttu siihen, että meillä ei meluta». Erityistä huolta Riekki kuitenkin tunsu sen vuoksi, että järjestysvalta oli kokonaan vailla taistelukoulutusta. Hänen mielestään ei riittänyt, että poliisiviranomaisemme olivat valkoisia, isänmaallisia ja selväkantaisia. Riekki korosti lisäksi ennen muuta, että järjestysvallan tai suojeluskuntia vastaavan viranomaisen malttamattomuus on usein aiheuttanut vakavia levottomuuksia. Hänestä oli ehdottoman tärkeää, että poliisi kykenisi yksin takaamaan järjestyksen säilymisen ja totesi, että »reservit, äärimmäisen tarpeen sattuessa suojeluskunnat, eivät saa pienimmälläkään tavalla esiintyä vaan niiden tulee olla rajoitetusti hiljaisessa hälytysvalmiudessa». Sotaväen apuun turvautumista Riekki ei pitänyt lainkaan tarpeellisena.

Riekin ohjeista näkyy selvästi, että kommunisteihin suunnattujen kieltojen takana oli nimenomaan pyrkimys hillitä äärimmäisen oikeiston tunteenpurkauksia. Ennalta ehkäisevinä toimina Riekki vaati vappukulkueiden rajoittamista tiukasti ennalta määrättyihin paikkoihin sekä yksityisen punaliputuksen kieltämistä, koska oli ilmeistä, että syntyisi rettelöitä, kun oma-aloitteiset valkoiset ryhtyisivät poistamaan lippuja, ellei poliisi ehtisi ensin paikalle.¹⁹

Riekin vaatimusten mukaisesti sisäasiainministeriö antoikin aikaisempien vuosien käytännöstä poiketen tarkat ohjeet järjestyksen valvonnan tulevana vapunpäivänä. Ohjeisiin sisältyi yksityiskohtaisia määräyksiä mm. liputuksesta ja kulkueiden järjestämisestä. Ohjeissa korostet-

¹⁸ Presidentin päiväkirja II, 298—299.

¹⁹ Esko Riekin muistio SM:lle 2.4.1929, EK/Valpo I, 6. XXII H1.

tiin erityisesti, että kaikki sellaiset liput, joiden oli syytä otaksua aiheuttavan epäjärjestyttä, oli poliisiviranomaisten poistettava.

Sisäasiainministeriön antamiin ohjeisiin sisältyi myös määräyksiä mahdollisesti tarpeellisen poliisin reservivoiman hankkimisesta. Kiertokirjeessä määrättiin, että poliisiin tuli hankkia ehkä tarvittavat reservit paikalliselta suojeluskunnalta. Kirjeessä kuitenkin korostettiin, että tämä tuli kysymykseen ainoastaan viime kädessä ja vakavampien järjestyshäiriöitten sattuessa. Poliisiviranomaiset veloitettiin kuitenkin hyvissä ajoin ennen vappua ottamaan yhteyttä paikallisiin suojeluskuntiin neuvotellakseen, millä tavalla ja missä määrin suojeluskunan apua oli käytettävä. Ministeriö painotti lisäksi ohjeissaan, että poliisiin oli »asian arkaluontoisuuden takia toimittava erikoisen harkitusti ja tyyneästi».²⁰

Vaikka Etsivän keskuspoliisin päällikkö oli ilmaissut varsin pidättyväisen kantansa suojeluskuntien hyväksikäyttöön poliisin reservivoimana, pyrki sisäasiainministeri Kivimäki varmistamaan suojeluskuntien toimintavalmiuden vetoamalla myös puolustusministeriöön. Näin siitä huolimatta, että ministerin yhteydet EK:n johtoon olivat ilmeisen aktiiviset. Kirjeessään puolustusministeriölle hän kommunistien entistä runsaampaan ja räikeämpään toimintaan vedoten pyysi, että ministeriö kehoittaisi Suojeluskuntien yliesikuntaa määräämään maan suojeluskunnat tarpeelliseen hälytysvalmiuteen vapunpäivän varalta. Kivimäki kuitenkin huomautti, että suojeluskuntia tulisi erityisesti kehoittaa pysymään rauhallisina ja olemaan millään tavoin sekaantumatta järjestyksenpitoon elleivät poliisiviranomaiset sitä nimen omaan pyytäneet.²¹

Suojeluskuntia käytettiin varsin laajasti erityisesti varmistustehtäviin. Esimerkiksi Helsingissä poliisilaitos ja suojeluskunta järjestivät yhteistoimin mahdollisten levottomuuskeskusten sekä yhteiskunnan toiminnan kannalta tärkeitten kohteitten varmistuksen. Työnjako vastasi järjestysvallan johdossa suojeluskuntia kohtaan omaksuttua varovaista linjaa. Poliisi huolehti ensi sijassa paikoista, joissa odotettiin esiintyvän mielenilmauksia, kuten Hakaniementorista ja Mäntymäestä sekä satama-alueista ja lehtien toimituksista. Suojeluskunnan hoidettavaksi taas jätettiin yhteiskunnan toiminnan kannalta tärkeitten kohteitten, kuten esimerkiksi valtioneuvoston linnan, puhelinkeksusten, rautatieaseman sekä

²⁰ SM salaiset kierto kirjeet maaherroille 18.4.1929 (3388 ja 3396).

²¹ SM puolustusministeriölle 18.4.1929 (3396).

sähkö- ja vesilaitoksen toimipisteitten vartiointi.²² Suojeluskuntalaisten omavaltaisesta puuttumisesta vapunpäivän tilaisuuksien kulkuun ei ole tietoja. Etsivän keskuspoliisin päällikön huolestumista tilanteen johdosta lisäsi kuitenkin se, että yleisesikunta oli omasta aloitteestaan antanut joukko-osastoille valmiuskäskyn.²³

Vaikka vapunpäivä sujui rauhallisesti, varauduttiin myös kommunistien elokuun ensimmäiseksi suunnitteleman kansainvälisen punaisen päivän toimintaan perinpohjin. Poliisin toimintasuunnitelmiin vaikutti myös se, että mieliala porvarillisen väestön keskuudessa oli kommunistien toiminnan vuoksi hyvin hermostunut ja levottomuuksia pelättiin yleisesti syntyvän. Suojeluskunnissa toivottiin hallituksen kieltävän mahdolliset mielenilmaisut, mutta vastakkaisiakin näkemyksiä esitettiin. Etsivän keskuspoliisin Oulun osaston päällikkö pelkäsi kiellon johtavan verenvuodatukseen, koska suojeluskuntalaisia olisi kutsuttava poliisiin avuksi, mikäli kommunistit kiellosta huolimatta järjestäisivät esiintymisiä.²⁴ Etsivän keskuspoliisin tiedossa ei ollut sellaisia suunnitelmia, joitten johdosta mielenosoituskielto olisi ollut tarpeen eikä myöskään Riekki suositellut hallitukselle kiellon antamista, vaikkei sitä suoranaisesti asettanut vastustamaankaan. Sisäasiainministeri Kivimäki sen sijaan oli haluton luottamaan Etsivän keskuspoliisin päällikön otaksumaun, että päivä sujuisi rauhallisesti, kun vaaleista väsähtäneet kommunistit eivät saisi joukkojaan tavallisena arkipäivänä liikkeelle.²⁵

Sen lisäksi että poliisiviranomaisille annettiin yksityiskohtaiset toimintaohjeet ja kaikki poliisimiehet määrättiin virantoimitukseen 1.8., sisäasiainministeri vetosi jälleen puolustusministeriöön suojeluskuntien pitämiseksi hälytysvalmiudessa. Kaupungeissa ja liikekeskuksissa otaksuttiin tarvittavan suurempiakin suojeluskuntaosastoja järjestyksenpidon apuvoimiksi. Jälleen kirjeessä kiinnitettiin huomiota siihen, että suojeluskuntien tuli pysyä rauhallisina ja sekaantumatta minkään kokouksien tai kulkueitten etenemiseen, elleivät järjestysviranomaiset sitä pyytäneet. Niin ikään paikalliset poliisiviranomaiset saivat määräyksen sopia suojeluskuntien kanssa tarvittaviin avustustoimenpiteisiin varautumisesta.²⁶

²² Listat poliisin ja suojeluskunnan varmistamista paikoista 30.4.-2.5., saapuneet salaiset kirjeet 1929, HPL kanslian arkisto (VA).

²³ Riekin merkinnät SM kirjeessä 17.7.1929 EK:lle, EK/Valpo I, 6. II I li.

²⁴ Ks. esim. Riekin muistiinpanot 24., 25. ja 26.7.1929 sekä 31.7.1929; puhelinsanoma 402 31.7.1929 (EK:n Kuopion osastolta), EK/Valpo I, 6. II I li.

²⁵ Riekin muistiinpanot keskustelustaan ministerien Kivimäki ja Linnan kanssa 1.8. johdosta, 17.7.1929, EK/Valpo I, 6. II I li.

²⁶ SM salaiset kiertokirjeet kaikille maaherroille 17.7., 20.7., 25.7. ja 27.7. sekä pu-

Punaisen päivän lähestyessä myös puolustusvoimissa oli havaittavissa hermostuneisuutta. Sekä yleisesikuntaeversti Wallenius että sotaväen päällikkö kenraali Sihvo olivat yhteydessä Etsivän keskuspoliisin johtoon asian tiimoilta. Sihvo oli päättänyt kutsua joukko-osastojen komentajat koolle ja kehoittaa heitä liikkumaan aseistettuina mielenosoituspäivänä välttääkseen häväistyksi tulemisen. Mihinkään erityisempiin toimenpiteisiin hän ei kuitenkaan tilanteen vuoksi ollut aikonut ryhtyä.²⁷ Etsivän keskuspoliisin edustajat puolestaan korostivat sotilasviranomaisille, ettei mihinkään näyttäviin varotoimiin ollut aihetta. Riekki pelkäsi erityisesti, että asevoimat komennettaisiin jälleen valmiustilaan. Hän ei myöskään varauksetta hyväksynyt sisäasiainministeri Kivimäen toimintaa suojeluskuntien valmiuden kohottamiseksi mielenosoituspäivän varalta, vaan neuvotteli sisäasiainministeriön asiaa koskeneen kirjelmän nähtyään myös itse suojeluskuntien osuudesta Suojeluskuntain yliesikunnan keskusjaoston päällikön everstilutnantti Elja Rihtniemen kanssa. Riekki ei pitänyt suotavana, että suojeluskuntien virka-avusta päättaisivät ministeriön ohjeitten mukaisesti paikalliset viranomaiset. »Ei ole hyvä, että pikkukihot omin päinsä pääsevät valamaan kannuja», hän totesi. Hän harkitsi lisäksi laatimansa suojeluskuntalaisten avunantoa koskevan muistion lähettämistä sisäasiainministeriön tiedoksi.²⁸

Puolustusvoimien toimet mielenosoituspäivän varalta saavuttivatkin varsin laajat mitat. Vartiointia määrättiin tehostettavaksi huomiota herättämättä kaikilla varuskuntapaikkakunnilla jo heinäkuun viimeisinä päivinä. Myös joukko-osastot määrättiin pysytettäväksi varuskunnissa. Rajaseudulla mahdollisesti syntyvien levottomuuksien varalta tehostettiin rajavartiointia suojeluskuntalaisten avustuksella ja myös rajan läheisyydessä olleitten sotilaallisten muodostelmien reservivalmiutta nostettiin.²⁹ Puolustusvoimien toimenpiteet olivat paikoin näyttäväiäkin, eivätkä jääneet paikalliselta väestöltä huomaamatta. EK:n Sortavalan osaston pääl-

helinsanoma 29.7.1929 sekä sisäasiainministeri 13.7.1929 puolustusministeriölle, saapuneet salaiset kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA); SM kiertokirje maaherroille 17.17.1929.

²⁷ Apulaispäällikkö Löfvingin muistiinpano 18.7.1929, EK/Valpo I, 6. II I li.

²⁸ Riekin muistiinpanot 22.7.1929 sekä SM kirjeessä EK:lle 17.7.1929, EK/Valpo I, 6. II I li. Mainittua muistiota suojeluskuntalaisten avunannosta ei ole EK:n arkistosta löytynyt.

²⁹ Yleisesikunnan toimisto XII:n salainen kirje 24.7.1929 sekä osasto 3:n operatiivisen toimiston salainen kirje 26.7.1929 2. Divisioonan komentajalle, salainen ja henkilökohtainen kirjeistö, Fa 1, Suojeluskuntain yliesikunnan hallinnollisen osaston arkisto; suojeluskuntapiirien ilmoitukset avunannosta järjestysviranomaisille 1929, Suojeluskuntain yliesikunnan hallinnollisen toimiston arkisto.

likkö saikin aiheen todeta, että porvarillisen väestöosan keskuudessa tunnettu pelko johtui paljolti juuri sotaväen varpaillaan olosta. »Täköläinen RTR 3 oli perin taisteluvälmiinä, patrulleja toinen toistaan koameampia kierteli kaupungilla ja muutenkin näytti kaupunki vähän sotilasleiriltä», hän kirjoitti raportissaan. EK:n edustaja oli erityisen sydämistynyt siitä, että rykmentikommentaja oli lisäksi tiedottanut kiertokirjeellään hälytysvalmiudesta monelle taholle tehden tarkasti selkoa, »missä kaikissa pappilan saunoissa ja makeissa joukko-osastoja on valmiina» unohtaen kuitenkin jakelusta kokonaan Etsivän keskuspoliisin. Kansalaisten hermostuneisuutta lisäsi vielä se, että mielenosoituspäivän iltana pantiin toimeen huomattavia joukkojen kuljetuksia, joiden käsitettiin ajankohdan vuoksi liittyvän otaksuttuihin levottomuuksiin, vaikka kyse oli tavanomaisista manööverikuljetuksista. Riekki oli sitä mieltä, että sotaväelle pitäisi huomauttaa tällaisesta levottomuutta herättävästä toiminnasta.³⁰

Jo mielenosoituspäivän aattona sekä poliisi että suuri määrä suojeluskuntalaisia oli kautta maan hälytystilassa. Helsingissä oli lähtövalmiina koko poliisin lisäksi suojeluskunnan ratsu- ja pyörämiehiä. Tavanomaisen poliisin kaikkien käytettävissä olevien voimien lisäksi Etsivän keskuspoliisin miehet liikkuiivat kaupungilla täysilukuisina. Helsingissä myös palokunta sai varautua tilanteeseen, vaikka Etsivän keskuspoliisin johto tähdensikin poliisimestarille, että reservivoiminkin aivan varmasti tultaisiin toimeen. Poliisimestari Vilkmán kuitenkin ilmoitti, että hän vain »täh tookin palokunnalla ikäänkuin nolata komunat».³¹

Sisäasiainministeriön antamasta ehdottomasta kiellosta ja Etsivän keskuspoliisin luottavaisuudesta huolimatta sodanvaaran vastustamisen merkeissä 1.8.1929 vietetystä punaisesta päivästä kehkeytyi sotien välisen ajan Suomessa huomattavin vasemmiston aikaansaama levottomuustilanne, kun kommunistit yrittivät järjestää eri paikkakunnilla jonkinlaisia kokoontumisia. Helsingissä työväentalon edustalle kokoontui iltapäivällä työajan päätyttyä puolentoista tuhannan hengen joukko, jota muutamien poliisien kehotusten voimin ensin yritettiin saada hajaantumaan. Väki oli kuitenkin itsepintaista ja poliisi sai vastaansa vihellystä ja uhittelua. Meluamisen jatkuttua puolisen tuntia pyysi paikalla ollut poliisilaitoksen toimiupseeri poliisimestarilta lisämiehistöä, jota myös paikal-

³⁰ Yrjö Kareksen raportti 4.8.1929 reunamerkintöineen, EK/Valpo I, 6. II I li.

³¹ 1.8.1929 koskevat päiväämättömät valmiussuunnitelmat lisämerkintöineen sekä apulaispäälikkö Bangin muistiinpano 1.8.1929 klo 14.30, EK/Valpo I, 6. II I li.

la ollut EK:n etsivä ilmoitti päällikölleen tarvittavan. Lisämiehistön rungon muodostaneet 20 ratsupoliisia pakottivat hurraamaan ryhtyneen väkijoukon poistumaan Sirkuskadulta Siltasaarenkadulle. Paikalle saapui tällöin myös palokunnan auto, jonka miehistön ei kuitenkaan enää tarvinnut ryhtyä toimenpiteisiin. Kun väkijoukko vielä Siltasaarenkadulla jatkoi metelöimistä, oli poliisin jatkettava hajotusta. Tilanteen yhteydessä pidätettiin kaikkiaan 19 henkilöä, mutta liikenne kulki kaikesta huolimatta täysin normaalisti. Väkijoukon hajaannuttua Siltasaarenkadun länsipuoli pidettiin kuitenkin puoleen yöhön asti suljettuna ja lähialueilla poliisi hajotti kokoontumaan pyrkinneet mielenosoittajajoukot.

Punaisen päivän tapahtumat, joita Helsingissä värivät muutamat mielenosoittajien joukosta ilmaan ammutut laukaukset ja yksi koiranpommei, aiheuttivat vapun toimenpiteitten lailla julkisuudessa väitteitä, että poliisi olisi käyttänyt turhaa väkivaltaa täyttäessään hallituksen antamaa määräystä estää kaikki mielenosoitukset. Tapahtumista laadituissa poliisiraporteissa kuitenkin vakuuteltiin, että pamppua oli käytetty vain niskoittelijoita vastaan, jotka eivät välittömän voimakeinon uhatessa läheneet liikkeelle. Kovempaa aseistusta poliisi ei käyttänyt eikä myöskään suojeluskunnan avustusta Helsingissä tarvittu. Varsin näyttävää ja päätäväistä poliisin esiintyminen kuitenkin oli, eikä kenellekään pitänyt jäädä epäilystä, ettei poliisi kykenisi tällaisia tilanteita hallitsemaan. Laaditusta laajasta raporttiaineuksesta ei ilmene, että yksityiset oikeistolaisesti ajattelevat kansalaiset tai suojeluskuntalaiset olisivat mitenkään puuttuneet tapahtumien kulkuun. Toisaalta myöskään kiihtymystä aiheuttavaa liiputusta ei esiintynyt, vaan väkijoukko esiintyi ilman tunnuksia.³²

Myös Tampereella ja Turussa syntyneet joukot hajoitettiin ratsupoliisin voimin. Suojeluskuntalaisten apua käytettiin säilyneiden tietojen mukaan ainoastaan Kemissä, jossa mielenosoitukseen kokoontui lähes 2000 henkeä. Hajotusyrityksissään epäonnistuneen poliisin avuksi kutsuttiin viisi suojeluskuntaupseeria, jotka konepistooleillaan uhaten hajoitivat joukon poliisin ampuessa muutamia laukauksia ilmaan. Muualla suojeluskuntalaiset pysyttelivät näkymättömissä siviilipukuisina liikkuneita tiedustelijoita lukuun ottamatta. Vaasassa mielenosoittajat ammuskelivat poliisia kohti käsiasein rappukäytävistä aiheuttamatta kuitenkaan mitään

³² Poliisimestarin selvitys eduskunnan oikeusasiamiehelle 20.8.1929, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA); kokoelma punaista päivää koskevia poliisiraportteja, sekalainen aineisto, HPL kanslian arkisto (HPLK); punaista päivää koskevat selostukset, EK/Valpo I, 6. II I 21j.

vahinkoa.³³

Kommunistien hankkeet aiheuttivat varotoimia myös syyspuolella vuotta 1929 sekä Venäjän vallankumouksen vuosipäivän että kommunistien julistaman yleislakon yhteydessä marraskuussa. Vallankumouspäiväksi suunnitellut mielenosoitukset kiellettiin ja mikäli lisäpoliisivoimaa tarvittiin, sisäasiainministeriö kehoitti käyttämään lääninetsiviä sekä muilta paikkakunnilta komennettua poliisivoimaa. Suojeluskuntien apuun ei tullut turvautua, ellei erityisen pakottavia syitä siihen ollut.³⁴ Suojeluskunnat olivat kuitenkin yliesikuntansa kehoituksesta valmiina antamaan tarvittavaa apua samoin kuin viikkoa myöhemmin, kun edessä oli Suomen Ammattijärjestön julistaman yleislakon uhka.³⁵ Poliisille lakon johdosta annetuissa toimintaohjeissa korostettiin, että sen tuli esiintyä päättäväisesti ja varmasti »välttämällä kuitenkin kaikkea sellaista, joka tarpeettomasti voi kiihdyttää mielialaa ja antaa aihetta oikeutettuihin muistutuksiin». Suojeluskuntien ja sotaväen apuun oli lupa turvautua vasta, kun oli ilmeistä, ettei poliisi omin voimin kykenisi pitämään yllä järjestystä. Lakkolaisten väkivaltaisuudet ja työhaluisten ahdisteleminen tuli ehdottomasti estää.³⁶ Lakko osoittautui kuitenkin alkuunsa epäonnistuneeksi eikä mainittavia järjestyshäiriöitä syntynyt.

Kommunistien lisääntynyt toiminta toi huomion kohteeksi myös poliisin ja EK:n välisen yhteistyösuhteen, jonka puutteellisuutta oli EK:n piirissä jo syksyllä 1928 tuskiteltu. Yhteistyö toimi tyydyttävästi vain suurimmissa kaupungeissa. Helsingin poliisilaitos oli tässä suhteessa esimerkiksi. Poliisimestari Vilksmanin alulle panema ratsiatoiminta palveli myös tarkoitusta erinomaisesti. Luvattomien väkijuomakätköjen etsintöihin ja aamun varhaisina tunteina toimeen pantuihin talojen asukasluetteloitten tarkastuksiin osallistuivat myös EK:n miehet. Yhteistyö oli kiinteää myös kokousvalvonnassa, jossa kaikki muodollisen tarkkuuden vaatimukset käytettiin hyväksi.³⁷ Yhteistyössä muualla vallinneet puut-

³³ 1.8.1929 EK:lle tulleet tilannetiedotukset; Oulun alaosaston raportti 5.8.1929 (513), EK/Valpo I, 6. II i li.

³⁴ SM puhelinsanoma kaikille maaherroille 15.11.1929, saapuneet salaiset kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

³⁵ Suojeluskunnan yliesikunnan salaiset kiertokirjeet 5.11. ja 14.11.1929 kaikille piiripäälliköille, salaiset ja henkilökohtaiset kirjeet, Suojeluskuntain yliesikunnan hallinnollisen osaston arkisto.

³⁶ SM puhelinsanoma 15.11.1929 kaikille maaherroille, saapuneet salaiset kirjeet, HPL kanslian arkisto.

³⁷ Valentin Soine, Virkamies vain, muistelmakäsikirjoitus, Karl Valentin Soineen koelma (VA), 28—29.

teet olivat myös sisäasiainministeriön tiedossa ja lokakuussa 1929 maaherrat saivat siltä kiertokirjeen, jossa muistutettiin, että poliisiviranomaisen tuli entistä tarkemmin kiinnittää huomiota pidätetyiltä mahdollisesti tavattavaan kiihotuskirjallisuuteen. Kirjeessä moitittiin erityisesti kielto-lakietsiviä, joitten väitettiin suhtautuneen välinpitämättömästi asiaan ja lyöneen laimin velvollisuutensa ilmoittaa havainnoistaan Etsivälle keskuspoliisille. EK:n päällikön mielestä kirjeen aikaansaama vaikutus oli hyvä.

Lapualla marras- ja joulukuun vaihteessa sattuneet suojeluskuntalaisten ja kommunistien välienselvittelyt ja niistä käynnistynyt kokoustoiminta kiinnittivät poliisijohdon huomion entistäkin voimakkaammin kommunistien julkisen toiminnan estämiseen, koska juuri se oli osoittautunut viime kädessä levottomuuden aiheuttajaksi. Etsivän keskuspoliisin johto omaksui sen kannan, että pääpaino kommunismin vastustamisessa oli nyt tästä syystä kohdistettava kommunistien julkisiin puhe- ja huvitilaisuuksiin sekä niistä syyttämiseen, koska nämä eivät olleet valtio- tai maanpetosrikoksia vaan rikoslain 16. luvun alaisia alioikeusrikoksia. Tavoitteena oli, että kaikki poliisiviranomaiset saataisiin ryhtymään aktiivisiin toimiin kommunistien hillitsemiseksi. Sisäasiainministeriö moittikin poliisiviranomaisia jälleen joulukuussa 1929 lähettämässään kiertokirjeessä, että nämä eivät olleet katsoneet velvollisuudekseen valvoa kommunistien tilaisuuksia, vaan luulivat, että tämä kuului vain Etsivälle keskuspoliisille. Sisäasiainministeriö huomautti nyt poliisiviranomaisille, että näiden velvollisuus oli kiinnittää huomionsa kaikkeen rikolliseen toimintaan ja näin ollen myös siihen, ettei rikoslain 16. lukua vastaan rikota. Kirjeessä korostettiin edelleen, että ainoastaan vaikeimmat ja huomattavimmat tapaukset, joissa valtio- tai maanpetoksellista toimintaa esiintyy, oli siirrettävä Etsivän keskuspoliisiin tutkittaviksi.³⁸

Oikeistoliikehdinnän vaikutus suojeluskuntien asemaan poliisireservinä

Poliittisen tilanteen jännittyminen vuoden 1929 aikana ja varsinkin aivan loppuvuodesta heijastui selvästi myös poliisiin. Jo 31.7.1929 vahvistettiin poliisitoimiasetuksen muutos, jonka mukaan poliisimestarin virkaan

³⁸ SM kiertokirjeet kaikille maaherroille 9.10.1929 sekä 17.12.1929; Riekin muistiinpanot 28.9.1928 sekä 13.12.1929, EK/Valpo I, 6. XXII B3.

sai kelpoisuuden myös upseerin arvon omaava henkilö. Tämä ratkaisu edusti pyrkimystä vahvistaa poliisin sotilaallisia valmiuksia, mutta palveli myös tarkoitustaan jonkinlaisena suhdetoimintakeinona asevoimien suuntaan. Koko sotien välisen ajan poliisin ehkä merkittävin henkilöstöpoliittinen säädös saatettiin kuitenkin voimaan sisäasiainministeriön salaisella kiertokirjeellä 13.12.1929. Kirjeessä todettiin, että konstaapelin toimeen pääsyn ehdoksi oli säädetty hakijan luotettavuus, josta tämän tuli esittää luotettava selvitys. Tuollaisen selvityksen antajiksi oli käytännössä hyväksytty mitä moninaisimmat tahot, nimismiesten ohessa myös opettajat, kunnallislautakuntien esimiehet sekä varsinkin suojeluskuntapäällystö ja -alipäällystö. Myös luotettaviksi tunnetut yksityiset kansalaiset olivat riittäneet todistamaan poliisiksi hakeutuvan luotettavuuden. Nyt kuitenkin sisäasiainministeriössä katsottiin, että tällaisen selvityksen saattoi parhaiten antaa Etsivä keskuspoliisi. Kiertokirjeessä määrättiin, että maaherrojen ja poliisimestareitten tuli vastedes poliisin toimia täyttäessään hankkia Etsivän keskuspoliisin lausunto hakijoiden luotettavuudesta. Mikäli EK:lla oli tiedossaan jotakin epäedullista hakijasta, tuli viraston kanta ottaa huomioon tointa täytettäessä. Poliisitehtäviin hakeutuvilta tuli kuitenkin entiseen tapaan vaatia myös itse hankitut todistukset luotettavuudestaan.³⁹

Uusi määräys vahvisti huomattavasti Etsivän keskuspoliisin otetta poliisin henkilöstöpolitiikasta. Aiemmin sen puuttuminen poliisiin mahdollisesti tullessiin epäluotettaviin aineksiin oli ollut sattumanvaraista ja tapahtui yleensä vasta hakijan jo tultua nimitetyksi toimeensa. Nyt keskitetty kontrolli tuli ainakin periaatteessa kattavaksi. EK:n kanssa läheisessä kosketuksessa olleessa Helsingin poliisilaitoksessa lausunnotmenettely käynnistyi kitkatta. Maakunnissa sen sijaan kävi toisin, kun poliiseiksi hakeneet miehet katsottiin niin tutuiksi, ettei mitään entistä kummempaa varmistusta pidetty tarpeellisena. Niinpä EK:n Joensuun edustus ilmoittikin pääosastolle tammikuussa 1931, että edustukselta ei ollut pyydetty ainoatakaan tällaista lausuntoa, vaikka osaston toimialueella oli nimitetty toimeen useita uusia poliisimiehiä. Edustus totesi kuitenkin, ettei EK:lla silti todennäköisesti olisi ollut mitään huomauttamista uusista poliisimiehistä.⁴⁰

Äärimmäisen oikeiston vaatimukset kovista toimista kommunisteja

³⁹ SM salainen kiertokirje kaikille maaherroille 13.12.1929.

⁴⁰ Hakemukset, HPL kanslian arkisto (HPLK); EK:n Joensuun edustuksen kirje pääosastolle 10.1.1931, EK/Valpo I, 6. XX E.

Ennen vuosikymmenen vaihdetta poliisivoimat joutuivat taltuttamaan mellakointia vain äärivasemmiston muutamien mielenilmaisujen yhteydessä, useimmiten vappuna. Kärkevimmat välienselvittelyt käytiin kommunistien kansainvälisenä punaisena päivänä 1.8.1929, jolloin ratsupoliisit hajoittivat Helsingin työväentalon edustalle 'sodanvaaran vastustamisen' merkeissä kokoontuneen ärtyisän väkijoukon. Myös muualla maassa syntyi levottomuutta, mutta suojeluskuntalaisten apua järjestyksenpitoon tarvittiin ainoastaan Kemissä. (Kuva A.Rönnerg, Helsingin kaupunginmuuseon kuvakokoelmat.)

Vapun viettoon poliisi varautui sisäasiainministeriön erityisohjeitten mukaisesti ja työväen juhlapaikoille asetettiin mahdollisimman vahvoja poliisiyksiköitä. Vaikka oikeistoliikehännän vuoksi ei suojeluskuntalaisten osallistumista järjestyksenpitoon enää vuonna 1930 pidetty suotavana, saivat suojeluskuntalaiset esimerkiksi Helsingissä hoitaakseen runsaasti vapun vieton edellyttämiä vartiointitehtäviä. Vappua Mäntymäellä 1930. (Kuva A. Mäkkönen, Työväenmuuseon museo.)

vastaan johtivat sekä poliisikunnan piiskaamiseen entistä aktiivisemmaksi että paineeseen lisätä vakinaista poliisivoimaa. Myös Etsivän keskuspoliisin päällikkö oli sillä kannalla, että poliisivoimia tulisi edes jossain määrin vahvistaa. 2.12.1929 sisäasiainministerille laatimassaan muistiossa hän esittikin, että vielä keskeneräisen budjettikäsittelyn yhteydessä poliisille pyydetäisiin lisämääräraha, jolla voitaisiin hankkia varusteita ja järjestää kurssit, joilla koulutettaisiin sekä lisää maalaispoliisimiehistöä että myös edes viidenkymmenen miehen vahvuinen poliisireservi. Reservin Rieki ehdotti jaettavaksi ryhminä heikoimpiin maaseutukeskuksiin, jolloin se olisi »apuna estämään valkoistenkin intoilua». Rieki oli huolissaan erityisesti oikeiston suunnalta uhkaavista levottomuuksista. Hän vaati, että valtiovalta ei saa nyt olla voimaton ja perusteli kantaansa toteuttamalla, että sanottaessa »ei voida», tehdään palvelus fasismille. Hän piti myös tilannetta otollisena poliisivoiman vahvistamista koskeville esityksille ja uskoi, että tarpeellinen määräraha olisi eduskunnalta helposti saatavissa. Hän muistutti myös jo vuonna 1928 sisäasiainministeri Auralle tekemästään ehdotuksesta eräänlaisen santarmiston luomiseksi toden, että tällaisen sotilaallisesti järjestetyn poliisijoukon muodostaminen olisi paras ratkaisu. »Nyt on rauta kuuma ja hallituksen on saatava toimintamahdollisuuksia», hän päätti kirjelmänsä.⁴¹

Riekin toivomia esityksiä ei tehty, sillä hallitus piti oikeistoliikehännän hillitsemisessä poliittisia keinoja ensisijaisina. Kun Rieki ja ulkoasiainministeri Hjalmar Procopé maaliskuussa 1930 keskustelivat hallituksen toimenpiteistä, molemmat olivat sillä kannalla, että olisi parempi, jos hallitus neuvottelisi vaikutusvaltaisten ja vakaamielisten henkilöiden kanssa ja tunnustelisi, miten sen tulisi liikehdintään suhtautua. Hallitus ei kuitenkaan tähänkään kyennyt. Rieki korosti Procopélle yhtenäisen ja selkeän linjan tarpeellisuutta ja kritikoit sitä, että pääministeri Kyösti Kallio oli kertonut yksittäisille henkilöille toiveistaan ilman selkeää ohjelmaa. Riekin näkemyksen mukaan olisi ollut tärkeää, että hallitus olisi johtanut tällaisia virtauksia lujasti ja ilman poliisivoimia.⁴² Vaikka Rieki piti oikeistoliikehdintää »penikkatautina» ja suhtautui useimpiin lapualaisjohtajiin suorastaan ylenkatseisesti⁴³, hän oli selvillä liikehännän voimasta ja kasvualustasta. Hänen näkemyksensä myön-

⁴¹ Esko Riekin muistio sisäasiainministeri Linturille 2.12.1929, EK/Valpo I, 6. XX E 2b; Riekin muistiinpanot lehtileikkeessä 28.10.1929, EK/Valpo I, 6. XX E.

⁴² Riekin muistiinpano keskustelusta Procopén kanssa 19.3.1930, EK/Valpo I, XXV F.

⁴³ Ks. myös Juha Siltala, Lapuan liike ja kyyditykset 1930 (Keuruu 1985), 347–348.

nytysten ja epävirallisen vaikuttamisen ensisijaisuudesta selittyy pyrki- myksestä välttää lapualaisainesten provosoimista poliisitoimin.

Hallitus pyrki ehkäisemään oikeistolaisten »kotikurin» ensi sijassa puuttumalla sekä lainsäädäntöteitse että lupahallintoa ja lehdistötarkkai- lua tiukentamalla kommunistien toimintaan. Tämä tasapainoa tavoitte- leva näkökanta ei kuitenkaan lopulta korvannut poliisipoliittisia ratkai- suja. Ainoa ongelma ei ollut liikehtijöitten lepyttely kommunisteihin koh- distuneen kontrollin avulla, vaan itse oikeistokin oli kyettävä pitämään rauhallisena tarvittaessa myös voimakeinoin. Riekki oli suhtautunut var- sin vakavasti jo Lalliliittoon todeten, että sillä »hassuudestaan huolimat- ta» oli laajahko kaikupohja. Hän pelkäsi tällaisen järjestön helposti »te- kevän tyhmyksiä». ⁴⁴ EK olikin jo toukokuussa 1929 varoittanut järjes- tää tämän suojeluskuntiin kohdistamien provokaatio suunnitelmien vuok- si. Lapuan tapausten jälkeen joulukuussa 1929 niitä jälleen saatiin ha- vaita heräteltävän henkiin. ⁴⁵ Vapunpäivän edellä vuonna 1930 puoles- taan liikkui Etelä-Pohjanmaalla kansan keskuudessa tieto, että oikeis- toaineokset pitäisivät omatoimisesti huolen vapun vasemmistoesiintymi- sien estämisestä, ellei poliisi sitä tekisi. Vapunpäivänä Vaasaan saapui- kin tässä tarkoituksessa nelisenkymmentä miestä, jotka kuitenkin saivat palata tyhjin toimin takaisin poliisiin estettyä vasemmiston kokoontu- miset. ⁴⁶

Vapunpäivän 1930 merkeissä poliisiviranomaisille annetuissa ohjeis- sa oli havaittavissa selvä muutos suhtautumisessa suojeluskuntien käyt- töön poliisiin apuna. Sisäasianministeriö tähdensi, että vaikka useilla paik- kakunnilla ilmeisesti oli välttämätöntä vahvistaa poliisivoimaa, ei suoje- luskuntia pitäisi sellaisinaan käyttää järjestysvoiman lisänä. Ohjeissa pi- dettiin suotavana, että poliisivoimaa vahvistettaisiin suojeluskuntaos- tojen sijasta muilla vapaaehtoisvoimilla, kuten esimerkiksi suojeluskun- talaisilla, jotka esiintyisivät siviilipuvussa ja yksityisinä henkilöinä. Näille avustajille tuli hyvissä ajoin ennen vappua hankkia maaherralta ylimää- räisen konstaapelin valtuudet. Ellei näin syystä tai toisesta voitaisi me- netellä, katsoi sisäasianministeriö, että vaikeimmin hoidettaville paik- kakunnille olisi siirrettävä vakinaista poliisivoimaa muualta. ⁴⁷

⁴⁴ Riekki Pontus Arttille 20.5.1929, Arttin kokoelma, kansio 5.

⁴⁵ Ptk EK:n toimittamista Antti Salamaan ja Kaarlo Kalervon kuulusteluista 5.— 9.12.1929, saapuneet salaiset kirjeet, HPL kanslian arkisto (VA).

⁴⁶ Vaasan edustuksen kirje pääosastolle 3.5.1930, EK/Valpo i, 6. II 1 a.

⁴⁷ SM kiertokirje kaikille maaherroille 16.4.1929; ks. myös sisäasianministeri Linturi Jalmari Finnelle 15.4.1939, Jalmari Finnen kokoelma, kansio 7 (VA).

Varauksellisuudesta huolimatta suojeluskunta-avun käyttö järjestyksenpidossa saavutti vielä vuonna 1930 huomattavat mitat. Esimerkiksi Helsingissä, missä ei juuri muita esimerkkejä suojeluskuntien käytöstä poliisin apuna aikakirjoista löydy, suojeluskuntalaiset avustivat poliisia suorittamalla edellisen vuoden tapaan huomattavan määrän vartiopalvelusta. Sen sijaan kaupungilla vapunpäivänä syntyneet lievät kahakat hoidettiin poliisivoimin.⁴⁸

Suurimman ongelman muodostivat kuitenkin oikeiston omavaltaisuudet. Kun Etsivän keskuspoliisin avustajana toiminut kirjailija Jalmari Finne Vaasan kirjapainotihutyön jälkeen kirjoitti sisäasiainministeri Linturille, että maakunnissa puhuttiin pääministeri Kallion uhanneen kutsua sotaväkeä järjestyksenpitoon ja kun Finne myös kirjeessään Riekille uumoili suojeluskuntien apuun kutsumisen tarpeellisuutta, sai hän sekä Linturilta että Riekiltä jyrkän torjuvat vastaukset. Nyt sekä sisäasiainministerin että Etsivän keskuspoliisin päällikön kirjeistä henki se suuri varovaisuus, jolla suojeluskuntiin ja lapuanliikkeeseen ja varsinkin niiden väliseen ongelmalliseen yhteyteen suhtauduttiin.⁴⁹ Tuolloisessa tilanteessa suojeluskuntien käyttäminen poliisin apuvoimana oli tullut hyvin kyseenalaiseksi. Suojeluskuntien suhtautumista lapualaisvirtaukseen seurattiin tarkoin myös hallituksessa. Vaikka suojeluskuntajohto pyrki virallisesti pitämään järjestönsä puolueettomana, liikehdintä nautti suojeluskuntien piirissä laajaa vaikkei jakamatonta kannatusta. Asiaa ei muuttanut muuksi se, että suojeluskuntajohto kielsi järjestön jäseniä osallistumasta lapuanliikkeen tilaisuuksiin suojeluskuntapuvussa. Samassa kirjeessä ilmoitettiin, ettei suojeluskuntalaisia tällaisissa tapauksissa komennettaisi avustamaan poliisia. Myös johdon oma kanta oli horjuva. Vielä syksyllä 1930 suojeluskuntain päällikkö, kenraaliluutnantti Lauri Malmberg antoi ymmärtää, että järjestö oli valmis kokonaisuudessaan tukemaan lapuanliikkeen vaatimuksia. Suojeluskuntien kaksikasvoista roolia yleisesti hyväksyttynä yhteiskunnan tukipilarina yhtäältä ja valtiojärjestystä uhkaavan liikehdinnän kasvualustana toisaalta kuvastaa se, että johto ratkaisi kantansa suhteesta lapuanliikkeeseen piiripäälliköille lähetetyssä yksityisluontoisessa kirjeessä tuomatta linjanvetoa julkisuu-

⁴⁸ Poliisimestarin selvitys maaherralle 2.5.1930, kirjekonseptit maaherralle, HPL kanslian arkisto (VA); ks. myös vapputarkkailua vuosina 1930 ja 1931 koskevat asiakirjat, Valpo II, 6. XXII I.

⁴⁹ Finne Riekille 8.4.1930 sekä Riekin ja apulaispäällikkö Löfvingin kommentit, Finnen kokoelma, kansio 16; Linturi Finnelle 9.4.1930, Finnen kokoelma, kansio 7.

teen.⁵⁰ Menettelytapa vastasi järjestön sisäistä autonomiaa jättäen tien auki henkilökohtaisille ja paikallisille ratkaisuille.

Suojeluskuntien asema järjestyksenpidon apuvoimana oli kuitenkin niin vakiintunut, että vielä kesäkuun alkupuolella tilanteen entisestään jännittyttä lapualaisten esittäessä vaatimuksiaan sekä presidentille että pääministerille, kirjailija Jalmari Finne otaksui kirjeessään Esko Rieki-
le tarpeelliseksi asettaa suojeluskuntavartiota, jotta miesten ajatukset näin voitaisiin siirtää muista teoista pois. Vastauksessaan Rieki ilmaisi pait-
si selvästi varauksellisen kantansa myös sen syyn. »En sentään panisi em-
pimättä suojeluskuntia vahdinpitoon», hän kirjoitti. »Pelkään yhä up-
seerikamarilloja.»⁵¹

Vakavin levottomuuksien uhka kumpusi nyt ryhmittymästä, jossa suo-
jeluskuntalaiset itse olivat laajasti edustettuina ja jonka tavoitteisiin he
suhtautuivat ymmärtäväisesti. Kriisitilanteessa suojeluskunta-avun pyy-
ttäminen olisi johtanut nurinkuriseen asetelmaan. Suojeluskuntalaisia osal-
listui itsenäisesti kuitenkin lapuanliikkeen toimeenpanemien tilaisuuksien
järjestyksenvalvontaan. Muun muassa talonpoikaismarssin rivistöissä oli
mukana helsinkiläisiä suojeluskuntalaisia siviilipukuisina ja aseistamat-
tomina. Heidät komennettiin mukaan edesauttamaan omalta osaltaan
järjestyksen säilymistä marssin aikana.⁵²

Talonpoikaismarssin yhteydessä poliisi sai vakavasti tuntea oman voi-
mattomuutensa. Helsingin poliisilaitoksessa laadittiin erityiset suunnitel-
mat tilaisuuden järjestyksenpitoa varten poliisimestarin ja lapuanliikkeen
johdon välisten neuvonpitojen mukaisesti. Myös eduskunta sai suojak-
seen vahvan poliisivartion. Heinäkuun alussa 1930 Helsingin poliisilai-
toksessa saatiin kuitenkin tietää, että marssijat asettaisivat omat järjes-
tysmiehensä, joiden päällikkönä toimisi Helsingin entinen poliisimestari
Hjalmar Honkanen. Marssin aikana pääkaupungin poliisilaitos ei saa-
nut minkäänlaisia ohjeita tai tietoja sisäasiainministeriöstä ja jäi täysin
sivustakatsojaksi. Tuolloin Helsingin poliisilaitoksen komisariona toimi-
nut Valentin Soine onkin todennut, että hallitusvalta oli tuolloin niin hei-
koissa kantimissa, että talonpoikaisjohtajat olisivat voineet tehdä val-

⁵⁰ Siltala, 319—333; Kari Selén, C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvoston-
sa 1931—1939 (Keuruu 1980), 197.

⁵¹ Finne Riekiille 10.6.1930, Finnen kokoelma, kansio 16 sekä Rieki Finnelle 11.6.
1930, Finnen kokoelma, kansio 10.

⁵² Kiertokirje kaikille I S.E.K.:n vakinaisille jäsenille 30.6.1920, Helsingin suojelus-
kunnan arkisto, 1009.

lankumouksen ilman veren tippaa.⁵³ Hallituksen ja talonpoikaisen lapualaisjohdon viime hetkellä saavuttama poliittinen sovinto kuitenkin piti ja marssi toteutettiin kurinalaisesti. Sotaväki oli kuitenkin määrätty hälytystilaan eduskunnan suojaamiseksi ja iskujoukkolaisia tarkkailtiin provokaatioitten välttämiseksi.⁵⁴

Kaksi päivää ennen marssia sattunut kansanedustajien Rötjön ja Pekalan kyyditys osoitti myös poliisin heikot edellytykset hallita tilannetta. Kuten edustaja Sergelius eduskunnassa totesi, oli Helsingin poliisilaitoksen komisario Soine käynyt varoittamassa Säätytalon henkilökuntaa lapualaisainesten suunnalta uhkaavista väkivallanteoista. Tällöin sovittiin, että mikäli jotakin sattuu, talon ylivahtimestari ilmoittaa heti asiasta puhelimitse poliisilaitoksen keskusasemalle. Näin sitten tapahtuikin, mutta keskusasemalla saatiin tietää kyydityksestä vasta rikospoliisin kautta. Asiaa ryhdyttiin heti selvittämään, jolloin ylivahtimestarin soittoon vastannut komisario Niemi aivan rauhallisena tunnusti pitäneensä ilmoituksen omana tietonaan saatuaan lapualaistaholta lupauksen, että mikäli hänet tämän johdosta vapautettaisiin toimestaan, hänestä kyllä pidettäisiin huolta. Vaikka poliisimestari Vilkman oli asiasta raivoissaan, hän ei kuitenkaan ryhtynyt toimenpiteisiin Niemeä vastaan eikä ilmeisesti myöskään saattanut tapahtunutta sisäasiainministerin tietoon.⁵⁵

Siitä huolimatta, ettei Etsivän keskuspoliisin päällikkö uskonut pelkien poliisitoimien pystyvän taltuttamaan tätä »kansaan iskenyttä tervettä fasismia», vaan korosti ankarien lainmuutoksista koostuneitten hoitomääräysten merkitystä, ei poliisipolitiikkakaan jäänyt hänen suunnitelmissaan toissijaiseksi. Riekki piti vanhana aktivistina liikehdinnän perusajatusta, kommunistinvastaisuutta, sinänsä terveenä ja kannatettavana, mutta arvosteli kirpeästi sen johdossa olleita »keyvyitä kaarteja ja yksilöitä, joilla ei ole mitään menetettävää» ja jotka vain »pilaavat isänmaallista rintamaa». Hän uskoi ja pyrki porvarillisen rintaman koossa pitämiseen antikommunistin voimin, mutta kavahti erityisesti pienten, yksittäisten radikaaliryhmittymien harkitsematonta liikehdintää. Toisaalta myös syyspuolella vuotta 1930 innokkaimmat lapualaisaktiivit olivat tehneet omat johtopäätöksensä EK:n johdon omaksumasta linjasta ja ilmaisivat avoimesti tyytymättömyytensä siihen, mikä teki voimakeinoin varustautumisen entistä ajankohtaisemmaksi. »Hallitus ei edes huomaa,

⁵³ Soine, Virkamies vain, 41—45; Soineen haastattelu 15.12.1987.

⁵⁴ Siltala, 118—120.

⁵⁵ Soine, Virkamies vain, 41—45; Soineen haastattelu 15.12.1987.

etteivät jo tunnetut lakiehdotukset riittä otteen pitämiseen ja kun olen sen sille äkkäyttänyt, se ei ymmärrä, mitä pitäisi tehdä», Rieikki valitti.⁵⁶

15. Poliisinyrkin synty 1930—33

Liikkuva poliisikomennuskunta perustetaan

Vuoden 1930 kääntyessä syksyyn riistäytyi lapualaisainesten omavaltaisuus jälleen valloilleen, kun kyyditykset käynnistyivät uudelleen sosialistien äänestettyä perustuslain säätämisyjärjestystä vaatineet tasavallan suojelulain ja valtiopäiväjärjestyksen 7. pykälän muutoksen lepäämään. Lapualaisterrori oli nyt luonteeltaan paikallista ja kohdistui kommunistien paettua maan alle erityisesti sosialidemokraatteihin.⁵⁷ Kesän 1930 kuukausina oli saatu havaita myös järjestysvallan kyvyttömyys ja suurelta osin haluttomuuskin puuttua lapuanliikkeen aikaansaamiin oikeudenloukkauksiin. Suuri osa viranomaisista — kuten Kuopion läänin maaherra Gustaf Ignatius totesi — oli joutunut sovittamattomaan ristiriitaan lain ja omantunnon välillä. Virkakoneisto lamaantui. Tutkimukset osoittautuivat näennäistoiminnaksi, kuten puhemies Väinö Hakkilan kyydityksen jälkeen; viranomaisiin vedonneet asianosaiset käännytettiin tyhjiin toimin takaisin mitä erilaisimmin verukkein. Viranomaiset joko olivat itse lapualaismielisiä tai jättivät asiat silleen koston pelosta. Kesällä 1930 mm. Kotkan poliisimestari pidätytti kommunisteja sovittuaan ensin paikallisten lapualaismielisten kanssa näiden luovuttamisesta kyyditettäväiksi. EK:n puuttuminen asiaan pelasti poliisilaitoksen skandaalilta. Niinpä jyrkimmät oikeistoainekset suhtautuivat EK:n johtoon suorastaan vihamielisesti syytellen viraston päällikköä kommunistien hännystelijäksi.⁵⁸ Pyyteettömästi toimineen virkamiehen kohtalon pahimmillaan koki lääninrikosetsivä K.B. Hilli, joka painostuksesta huolimatta pääsi työmies Yrjö Holmin surmanneen Loimaan iskujoukon jäljille. Loimaan lapualaisten syytettyä häntä punaiseksi sisäasiainministeri Kuok-

⁵⁶ Rieikki Finnelle 11.6.1930 sekä 21.9.1930, Finnen kok., k.10; ks. myös Siltala, 348—351.

⁵⁷ Siltala, 132—136.

⁵⁸ Siltala, erit. 388; EK:n Viipurin osasto 7.9.1931 Rieikille sekä Kotkan edustaja Lauri Syrjälä 11.7.1930 Rieikille, Valpo II, IX B 16a.

kanen vapautti hänet tehtävistään ja käynnisti tutkimukset hänen virkatoimintansa sopivaisuudesta. Holmin juttua tutki kaikkiaan 13 rikostutkijaa, joista ainoastaan yksi selviytyi tehtävästä ilman vakavia seurauksia ja saattoi jatkaa poliisiuralla.⁵⁹

Lisätyn poliisivoiman, erityisesti poliisireservin tarve kävi entistäkin kipeämmäksi kun saatiin havaita, ettei valtiovaltakaan ollut kyydityksiltä turvassa. Kun Etsivän keskuspoliisin päällikkö 10.9.1930 pidetyssä valtioneuvoston istunnossa lopulta sai läpi jo vuosia esillä pitämänsä ajatuksen poliisin reservivoiman muodostamisesta, oltiin varsin kriittisessä tilanteessa. Hallituksen 6.9. julkisuuteen saattamat lapualaisaineksille suunnatut sovinnoneleet eivät pysäyttäneet äärimmäisyysainesten terroria, vaan iskujoukot hyökkäsivät 8. ja 9.9. suurimpiin asutuskeskuksiin pakottaakseen viimeisetkin kommunistiset kunnanvaltuutetut eroamaan. Myös Helsinkiin saapui 12-miehinen iskujoukko, jota paikallinen poliisi joutui valvomaan. Uuden komennuskunnan perustaminen ei kuitenkaan näytä erityisesti kiinnostaneen valtakunnan korkeinta poliittista johtoa. Ainakaan presidentti Relander ei kiinnittänyt siihen huomiota, vaikka keskustelikin 10.9. Riekin kanssa kriittiseksi käyneestä poliittisesta tilanteesta.⁶⁰

Hallituksen ja poliisijohdon kehnoista yhteistoiminnasta sekä erityisesti sisäasiainministeriön poliisijohdon eriseuraisuudesta kieli myös lapualaismielisenä tunnetun Helsingin entisen poliisimestarin Hjalmar Honkasen määrääminen hoitamaan kansanliikkeen painostuksesta sairaslomalle passitetun Uudenmaan läänin maaherra Bruno Jalanderin virkaa. Kun Helsingin poliisimestari Vilkmán ja lääninsihteeri Yrjö Eskelä saivat kuulla hallituksen päätöksestä, uhkasi poliisimestari pyytää sairaslomaa ja tehtävän hoidosta aiemmin kieltäytynyt lääninsihteeri puolestaan tarjoutui hoitamaan maaherran tehtävät.⁶¹ Riekki puolestaan sanoi suoraan presidentti Relanderille pitävänsä Honkasta tyhjänä.⁶² Vuoden 1927 tapahtumat muistaen herrojen reaktiot olivat varsin ymmärrettävät. Toisaalta mm. presidentti Relander joutui pian tunnustamaan, että Vilkmán oli »jopa parempi poliisimies kuin Honkanen», joka ajautui henkilökohtaisesti ylivoimaiseen tilanteeseen jouduttuaan pohtimaan, miten kävisi, jos poliisi joutuisi käyttämään asevoimaa äärimmäi-

⁵⁹ Siltala, 377–392.

⁶⁰ Siltala, 166–168; Presidentin päiväkirja II, 481.

⁶¹ Presidentin päiväkirja II, 494. Jalanderin toiminnasta ks. Siltala, 390.

⁶² Presidentin päiväkirja II, 529.

Oikeistovirtauksien voimistuminen vuosikymmenen taitetta lähestyttäessä vaati uusia ratkaisuja poliisitoimessa, kun poliisin reservivoimana toimineiden suojeluskuntien pyytäminen järjestyksenpitoon kävi mahdottomaksi. Poliisijohto arvosteli tämän hyvin itsenäisen ja paikallisen jäsenistönsä mielialoista riippuvaisen järjestön omatoimisuutta jo itsenäisyyden ensi vuosina, mutta oikeistoliikkeen kanavoituminen suojeluskuntiin teki ongelmasta entistäkin polttavamman. Asevoima ja oivallisesti valmennettu jäsenistö teki suojeluskunnista vaarallisen vastustajan, jonka varalta valtiolta tarvitsi 'kättä pitempää', sotilaallisuuntoiseen joukkoesiintymiseen koulutettua Liikkuvaa poliisikomennuskuntaa, jonka ensimmäinen alokaskurssi käynnistyi maan jouduttua lapuanliikkeen kiivaimman kyyditysaallon kohteeksi syyskesällä 1930. Liikkuvan poliisikomennuskunnan ensimmäinen alokaskurssi 1930. (Kuva Liikkuva poliisi.)

syysaineksia vastaan.⁶³

Presidentti Relanderin ratkaisu järjestyksenpidon ongelmiin jännityksellä odotettujen vaalien kynnyksellä oli eversti Per Zilliacuksen määrääminen poliisiviranomaisten ja suojeluskuntien yhdysmieheksi. Zilliacuksen toimenkuva sai jäädä täsmentämättä, ja hänen toimintansa on nähtävä pelkästään lapualaisaineksille osoitettuna eleenä, jollei suoraan »hämäyksenä», kuten Juha Siltala on tehnyt.⁶⁴

Riekin omien sanojen mukaan poliisin reservivoiman perustaminen tapahtui »melkein säikäytyksellä». Asian tärkeyttä hallitukselle perustellessaan Rieki ei kuitenkaan korostanut tarkoitusta käyttää yksikköä lapualaisaineksia vastaan, vaan hän esitti tarkoituksena yleensä järjestyksellisen vahvistamisen.⁶⁵ Helsingin poliisilaitoksen yhteyteen poliisimestarin alaiseksi muodostettiin 15.9.1930 lukien väliaikaisella pohjalla toiminut Liikkuva poliisikomennuskunta, jota voitiin käyttää joko kokonaisuudessaan tai pienempinä osastoina järjestyksen ylläpitoon tarvittaessa eri puolilla maata. Muuten komennuskuntaa oli tarkoitettu käyttämään Helsingin poliisivoiman vahvistuksena. Komennuskunnan vahvuudeksi määrättiin päällikön ja apulaispäällikön lisäksi 50 miestä. Se aseistettiin tavanomaisina poliisiaseina käytettyjen browningien lisäksi osittain kaasupistoolein ja kaasukäsikranaatein ja sen käyttöön hankittiin lisäksi konekiväärejä.⁶⁶

Liikkuva poliisikomennuskunta muodostettiin Helsingin poliisilaitoksen yhteyteen vähin äänin, eikä asiasta Helsingin poliisilaitoksenkaan piirissä juuri puhuttu. Komennuskunnan organisoimisesta vastasi suojeluskuntajärjestön piiristä yksikön päälliköksi hankittu Edvin Stolt (myöhemmin Urpola), joka aluksi koulutti yksikköä itsekseen saaden kaikki ohjeensa suoraan poliisimestari Vilkmanilta. Ennen pitkää Stolt kuitenkin hakeutui yhteistyöhön poliisilaitoksen oman koulutusyksikön kanssa ja komennuskunnan miehet ryhtyivät seuraamaan samaa opetusta kuin Helsingin poliisilaitoksen muutkin peruskoulutettavat. Vähitellen koko koulutus siirtyi yhä suuremmissa määrin Liikkuvan poliisikomennuskunnan hoidettavaksi, ja pian kaikki Helsingin poliisilaitokseen tulevat poliisimiehet palvelivat aluksi komennuskunnassa.⁶⁷

Uuden poliisiyksikön tarkoituksena oli toimia keskitetysti johdettu-

⁶³ Presidentin päiväkirja II, 519.

⁶⁴ Siltala, 177—178; ks. myös Presidentin päiväkirja II, 495—496.

⁶⁵ Rieki Finnelle 11.9.1930, Finnen kokoelma, kansio 10.

⁶⁶ SM kirjeet 11.9.1930 (6169) sekä 20.10.1930 (1732).

⁶⁷ Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987; Soine, Virkamies vain, 61.

na ja sotilaallista valmiutta omaavana iskuryhmänä yleensä poliittisissa levottomuuksissa. Komennuskunnan erityistehtävät kohdistuivat kuitenkin lapualaisainesten aikaansaannoksiin: ensimmäiseksi varsinaiseksi virkatehtäväkseen se järjesti saattovartioston Lieksaan kyyditetylle K.J. Ståhlbergille tämän palatessa Helsinkiin.⁶⁸ Tässä vaiheessa komennuskunnan käytännön merkitys oli kuitenkin vasta periaatteellinen. Riekin mukaan tärkeintä oli, että »valtiovallalla olisi edes näöksi hiukan kättä pitempää».⁶⁹

Poliisitarkastajat

Poliisihallinto sai keskitettyä ilmettä nyt myös toisaalla. Vuoden 1930 tulo- ja menoarvion yhteydessä poliisiohjaajien virat muutettiin poliisitarkastajanviroiksi ja toimeen kuuluvat tehtävät arvioitiin uudelleen. Vuodesta 1926 useimmissa lääneissä toimineitten, kieltolakisakkovaroista kolmeksi kuukaudeksi kerrallaan palkattujen poliisiohjaajien virkojen vakinaistaminen oli otettu esille jo Mantereen hallituksen aikana. Kallion kolmas hallitus antoi kuitenkin esityksen raueta ja jätti poliisiohjaajat vielä ylimääräiselle kannalle kokeillakseen ohjesäännöllä, jonka mukaan poliisiohjaajat toimivat osittain myös sisäasiainministeriön alaisina. Hallitus katsoi, että ministeriöllä tulisi olla jokin elin, joka antaisi sille suoran kosketuksen itse työkenttään, maan poliisilaitoksiin ja nimismiespiireihin. Tällainen elin katsottiin helposti saatavan poliisiohjaajista, joista oli tullut maaherran apulaisia poliisikysymyksissä ja joilla jo oli keskeinen asema poliisikoulutuksessa. Ratkaisun piti myös edesauttaa poliisitoimen keskittämistä.

Läänien poliisitarkastajien virat vakinaistettiin 30.1.1931 annetulla lailla. Samalla poliisitarkastajille vahvistettiin ohjesääntö. Heistä tuli maaherran alaisia läänin poliisiviranomaisten esimiehiä kuitenkin ilman kurinpidollista rankaisuvalltaa. Heidän päätehtäväkseen vahvistettiin säännöllisten tarkastusten suorittaminen lääniensä poliisilaitoksissa, läänien poliisiopetuskurssien johtaminen sekä ammattituntemusta vaativien poliisiasioitten valmistelu ja esittely maaherralle. Poliisitarkastajat olivat

⁶⁸ E. Urpola, LP:n alkuvaiheista, Poliisimies 19/1945, 820—821; ks. myös M.E. Koskimies, Poliisihallinto itsenäisyysaikana. Siviilitoimituskunta — Sisäasiainministeriö 1869—1944. Muistojulkaisu (Helsinki 1944), 133—134.

⁶⁹ Riekin 3.3.1933 kirjaama maaherra Heleniuksen toteamus tästä, EK/Valpo I, 6. XX E; Rieki Finnelle 11.9.1930, Finnen kokoelma, kansio 10.

niin ikään velvolliset suorittamaan myös sisäasiainministeriön heille erikseen antamat tehtävät. Näin sisäasiainministeriön poliisiosaston virkamiehet yhdessä poliisitarkastajien kanssa muodostivat eräänlaisen esikunnan maan poliisitoimelle. Poliisijohdon virkamiesten suoran keskinäisen vuorovaikutuksen edistämiseksi sisäasiainministeriö ryhtyi järjestämään vuosittaisia poliisitarkastajien kokouksia.⁷⁰

Lapuanliikkeen vaatimusten johdosta myös uuteen poliisitarkastajajärjestelmään kiinnitettiin aivan erityisiä toiveita. Sisäasiainministeriössä ryhdyttiinkin heti harkitsemaan poliisitarkastajien valmentamista. Etsivän keskuspoliisin johdossa puolestaan toivottiin, että poliisitarkastajat edesauttaisivat paitsi poliisitoimen keskittämistä yleensä, myös poliisin yhteistoimintaa EK:n kanssa. Erityistä huolta EK:ssa aiheutti se, että monissa tapauksissa poliisiviranomaiset olivat osoittautuneet haluttomiksi puuttumaan poliittisuonotoisiin tehtäviin katsoen tällaisten kuuluvan ainoastaan EK:n velvollisuuksiin. Olipa poliisikunnan keskuudesta kuulunut mielipiteitä, että jopa yhteistoiminta EK:n kanssa olisi vahingollista poliisille. Helmikuussa 1930 poliisitarkastajille järjestettiin kurssit, joiden aikana heitä perehdytettiin Etsivän keskuspoliisin toimintaan ja kommunismin erityispiirteisiin, jotta he voisivat tässä suhteessa valistaa lääninsä poliisiviranomaisia.⁷¹

Kriisivuosien miehistöpolitiikkaa: suojeluskunnat syrjäytyvät

Jo Liikkuvan poliisikomennuskunnan ensimmäinen miehistö voitiin valita erittäin runsaan tarjokasaineksen, peräti 600 miehen joukosta.⁷² Laaja kiinnostus uuteen poliisiyksikköön juonsi ilmeisestikin juurensa suojeluskunnista, joiden jäsenistön kiinnostus järjestyksenpitoa kohtaan lapuanliikkeen värittämässä tilanteessa jälleen aktivoitui. 1930-luvulle tultaessa on poliisin miehistöpolitiikassa kuitenkin havaittavissa muutos, joka kohdistui juuri suojeluskuntien asemaan järjestyksenpidossa ja jatkoi sitä suojeluskuntien vaikutusta poliisitoimessa vähentämään pyrki-

⁷⁰ 1929 II Vp ptk, 1252—1253; Poliisitarkastaja Mauno Nummen katsaus Suomen poliisitarkastajainstituutioon pohjoismaisilla poliisipäällystöpäivillä, Beretning om den nordiske politichefconference Kobenhavn 1934, 73—78.

⁷¹ EK:n päällikön kiertokirje 22.1.1930 alaosastojen päälliköille ja edustuksille sekä Riekin muistiinpano 27.4.1926, EK/Valpo I, 6. XXII B 3.

⁷² E. Urpola, LP:n alkuvaiheista, Poliisimies 19/1945, 820.

vää suuntausta, joka oli havaittavissa suomalaisessa poliisijohdossa jo 1920-luvun loppupuolella.

Suojeluskuntataustan yleisyyttä 1920-luvun poliisimiehistössä on mahdoton täsmälleen todeta, mutta tulokas, joka ei kuulunut suojeluskuntaan, oli pikemminkin poikkeus kuin sääntö. Tätä tutkimusta varten Helsingin poliisilaitoksesta tehdyt laskelmat osoittavat suuntaa antavasti, että 1920-luvulla pääkaupungin uusista poliisimiehistä varmasti ainakin 7 prosenttia oli sellaisia, jotka eivät olleet kuuluneet suojeluskuntaan. Liikkuvan poliisikomennuskunnan perustaminen sai aikaan selvän käänteen tässä kehityskulussa.

Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan otettiin yllättävän niukasti sellaisia poliisimiehiä, jotka olivat toimineet suojeluskunnassa. Sen sijaan sellaisia, joista varmasti tiedetään, että he eivät kuuluneet suojeluskuntaan, oli vuosina 1930—32 ainakin selvästi yli kolmannes uudesta poliisimiehistöstä. Vaikka suojeluskuntatoimintaa koskeva tieto sisältyy vain osaan hakemusasiakirjoista, on huomattavaa, että asiaan näytään kiinnitetyn radikaalin oikeiston kiihkeimmän toiminnan vuosina myös selvästi enemmän huomiota kuin aiemmin. Mielenkiintoinen osoitus suojeluskuntalaisten aseman heikkenemisestä poliisimiehistössä on, että vuosina 1930—32 suojeluskuntalaisten osuus oli selvästi suurin hylätyksi tulneiden hakijoiden joukossa — näihin sisältyi silmäänpistävän runsaasti myös erityisen innokkaasti ja pitkään järjestössä toimineita. Miehistön suojeluskuntataustan muutokset näkyvät yksityiskohtaisesti taulukosta 6.

Liikkuva poliisikomennuskunta sai pian erittäin keskeisen aseman uuden poliisimiehistön rekrytoinnissa ja siitä tuli vähitellen tärkeä osa poliisin vielä puutteellista koulutusjärjestelmää. Liikkuvan poliisikomennuskunnan tultua perustetuksi otti Helsingin poliisilaitos miltei poikkeuksetta kaikki tarvitsemansa uudet vakinaiset poliisimiehet komennuskunnassa palvelevien joukosta. Myöhemmin yksikön laajennuksen jälkeen Liikkuvan poliisikomennuskunnan merkitys poliisiin täydennyselimenä kasvoi entisestään.⁷³ Näin yksikössä noudatetut valintaperusteet olivat vaikuttamassa myös paikallisen poliisin koostumukseen.

Suojeluskuntien poliisireserviluonteen rapautuminen voimakkaan oikeistoliikehännän johdosta näkyi niiden poliisille antaman virka-avun selvänä vähenemisenä 1930-luvun alussa. Vuonna 1930 suojeluskunnat avustivat poliisia 428 kertaa,

⁷³ Ks. esim. H.Kukkamäki, LP poliisikunnan täydennyselimenä, Poliisimies 1/1946.

1931	170
1932	144
1933	350
1934	281
1935	210
1936	177
1937	190

ja vuonna 1938 128 kertaa. Vielä vuonna 1930 luotamus suojeluskuntiin oli aivan parhaiten asioista perillä ollutta poliisijohtoa lukuun ottamatta särötöntä, mikä seikka näkyy virka-avun määrän selvänä kasvuna tuona kriisivuonna edellisen vuosikymmenen lukemista. Vuodelta 1929 ei ole säilynyt vastaavia tietoja, mutta kommunistien runsaat mielenosoitussuunnitelmat muistaen voidaan arvioida, että avustuskertoja oli ehkä enemmän kuin milloinkaan. Suojeluskuntalaisia pidettiin yleisesti erinomaisen luotettavina, ja valtiovallan oli äärimmäisen vaikea hienotunteisesti ja hämmennystä aiheuttamatta rajoittaa tämän yhteiskuntajärjestyksen vahvimpana tukipilarina pidetyn ja asemansa käytännössä vakiinnuttaneen järjestön osallistumista järjestyksenpitoon. Tämä seikka näkyy hyvin esimerkiksi sisäasiainministeriön 1929 poliisille antamista ohjeista, joissa suojeluskuntien käyttöön järjestyksenpidossa suhtauduttiin selvästi myönteisemmin kuin Etsivän keskuspoliisin johto suositteli. Kriisivuosien 1929 ja 1930 aikana suojeluskuntien poliisille antamaan virka-apuun sisältyi entistä enemmän poliittisluontoisia tehtäviä, kuten kommunistien mielenosoitusten estämistä. Vasemmiston toiminnan tukahtuminen vaikutti epäilemättä osaltaan virka-avun määrää vähentävästi heti 1930-luvun alussa. Ratkaisevaa kuitenkin oli se, että levottomuudet kumpusivat nyt oikeistosta ja suojeluskunnat oli korvattava puolueettomammalla poliisireservillä. Vuoteen 1933 sijoittuva suojeluskunnan virka-avun määrän selvä lisääntyminen johtui poikkeuksellisen lukuisista suurista metsäpaloista, joiden yhteydessä poliisille annettuun virka-apuun osallistui myös varsin suuria suojeluskuntakokoonpanoja.⁷⁴

⁷⁴ Suojeluskuntien poliisille antaman virka-avun määrästä ja sisällöstä Suojeluskuntain yliesikunnan vuosikertomukset 1930—1938 sekä kirjeistö (Fi 2, avunanto järjestysviranomaisille), Suojeluskuntain yliesikunnan hallinnollisen osaston arkisto.

Aseellisen selkkauksen uhka ja Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistaminen

Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvuutta ryhdyttiin tilanteen rauhoittua vähentämään. Syyskuussa 1931 se supistettiin valtion rahatilanteeseen vedoten vaatimattomaan 30 mieheen.⁷⁵ Poliittisesti katsoen supistaminen osui epäedulliseen aikaan. Loppuvuotta 1931 sävyttivät tiedot Maakuntain liikkeen tiimoilla virinneistä vallankaappausajatuksista, liikkeen järjestäytymisestä suojeluskuntapiireittäin sekä mielipiteen muokkauksesta suojeluskunnissa ja armeijassa. EK puolestaan oli saanut näyttöä äärimmäisen oikeiston yhteyksistä Saksan natseihin. Päätoimittaja Eljas Erkon pääministeri Sunilalle esittämien kaappausuunnitelmien vaikutuksesta hallitus ryhtyi edistyspuoleen vasenta laitaa, maalaisliittoa ja ruotsalaista kansanpuoluetta edustaneista aineksista koostuneen Isänmaan ja lain puolesta-järjestön turvin organisoimaan oikeistopiirien mielialojen tarkkailua. Hallitus oli kuitenkin selvillä toimenpiteitten tarpeellisuudesta jo ennen Erkon yhteydenottoa, sillä jo 5.11. valtioneuvosto nosti Liikkuvan poliisikomennuskunnan määrävahvuuden puoleen sataan mieheen. Lisäksi yksikkö sai määrärahat uuden apulaispäällikön palkkaamiseksi.⁷⁶

Vaikka Isänmaan ja lain puolesta -järjestön henkiin herättäminen selvästi osoittaa, että valtakunnan poliittinen johto ei täysin luottanut Et-sivän keskuspoliisin valmiuksiin⁷⁷, sai juuri Esko Riekin tuntema huoli aikaan toimenpiteet Liikkuvan poliisikomennuskunnan suunnalla. Pait-si miesvahvuuden lisäystä ryhdyttiin Liikkuvan poliisikomennuskunnan piirissä vahvistamaan myös yksikön taistelukoulutusta. Marraskuun lopussa 1931 komennuskunta järjesti Helsingissä taisteluharjoitukset, joissa tosin oletettiin oltavan tekemisissä kommunistien kanssa.⁷⁸

⁷⁵ SM kirjeet 22.1.1931 (835), 12.2.1931 (1390), 26.3.1931 (2673—2674), 2.6.1931 (4541), 16.9.1931 (6735) sekä 9.5.1931 (3885).

⁷⁶ Ks. esim. sisäasiainministeri von Bornin vastaus edustaja Virkkusen kysymykseen 1.12.1931, 1931 Vp ptk, 1347—1348 sekä puheenvuorot 8.12.1932, 1932 Vp ptk, 1629, 1637—1639; natsiyhteyksistä ks. Rieki Finnelle 5.8.1931, Finnen kokoelma, kansio 10; Ari Uino, *Pro patria et lege — isänmaan ja lain puolesta-järjestö*, Historiallinen Aikakauskirja 3/1983, 199; SM kirje 5.11.1931 (7876).

⁷⁷ Ks. myös esim. Tanner, Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20- ja 30-luvuilta (Helsinki 1966), 130; Kallion suhtautumisesta ks. Siltala, 352 sekä Presidentin päiväkirja II, 481.

⁷⁸ Helsingin poliisit taisteluharjoituksissa, Suomen poliisilehti 23—24/1931, 468, ks. myös Helsingin Sanomat 28.11.1931; suunnitelma »ministerihotellin» valtaamiseksi

Kriisitilanne tuotti myös toistaiseksi perusteellisimman esityksen poliisin keskitetyn iskuvoimaisen reservin aikaansaamiseksi. 30.11.1931 sisäasiainministeri von Bornille laatimassaan merkittävässä muistiossa Etsivän keskuspoliisin päällikkö tarttui jälleen näihin nyt erittäin ajankohtaisiin kysymyksiin näkemyksiään laajasti perustellen. Liikkuvan poliisikomennuskunnan muodostaminen Helsingin poliisilaitoksen yhteyteen oli tuonut mukanaan vasta hyvin niukan voimallisän, joka sekin nyt näytti kutistuvan merkityksettömäksi.⁷⁹

Muistiossaan Riecki peräsi erityisesti poliisille annettavaa taistelukulutusta. Hän perusteli vaatimustaan maassa tuolloin vallinneella aseellisen selkkauksen vaaralla. Hän totesi, ettei missään muussa maassa kansalaisten hallussa ollut likimainkaan niin runsaasti aseita kuin Suomessa. Tämä johtui hänen mukaansa suojeluskuntajärjestöstä ja kansalaisodasta, jonka jäljiltä valkoisilla oli vielä tuhansia ampuma-aseita hallussaan. Suojeluskuntalaiset puolestaan saattoivat hankkia aseita piiri-päälliköitten luvalla ja kontrolli oli tässä suhteessa erittäin heikkoa. »Näin ollen onkin Suomessa», Riecki kirjoitti, »jos nimittäin on pelättävissä oikealta päin levottomuuksia, alusta pitäen pidettävä mielessä, että ollaan vaarassa joutua tekemisiin hyvin aseistetun ja sotilaallista koulutusta sekä pätevää johtoa omaavan vastustajan kanssa».

Aseellisen selkkauksen vaara kumpusi Riekin mukaan ensi kädessä juuri äärimmäisestä oikeistosta. Tässä voimakkaalla ja vaikeasti ohjattavalla suojeluskuntajärjestöllä oli keskeinen merkitys. »Historiankäsitäkseni mukaan ei reaktionaarista vallankumousta tehdä enemmistön avulla vaan putschina — sotilaskapinana, se on meillä inclusive suojeluskunnat», Riecki pohdiskeli kirjeessään Jalmari Finnelle marraskuussa 1931.⁸⁰

Kommunistien mahdollisista mielenosoituksista Riecki sen sijaan ei löytänyt perusteita poliisivoiman vahvistamiselle. Hän totesi, että tällaiset yritykset oli vähäisemmilläkin voimilla helppo torjua. Sen sijaan hän näki uhkana pulakauden aiheuttamat lieveilmiöt, jotka saattaisivat panna vasemmistoakin liikkeelle. Yksityiskirjeissään hän ilmaisi noina aikoina huolestumisensa »työttömyydestä ja melkeinpä nälästä, joka jo on ja on synkkänä tulossa».⁸¹

26.1.1932, pöytäkirjajäljennökset, HPL keskuspoliisiosaston arkisto (HPLK); selostukset taisteluharjoituksista 28.11.1931, sekalainen aineisto, HPL kanslian arkisto (HPLK).

⁷⁹ Esko Riekin muistio sisäasiainministerille 30.11.1931, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

⁸⁰ Riecki Finnelle 18.11.1931, Finnen kokoelma, kansio 10.

⁸¹ Riecki Finnelle 24.9.1931, Finnen kokoelma, kansio 10.

Epävakaisten poliittisten tilanteiden kannalta poliisivoima oli Riekin mielestä aivan liian heikko ja vailla tarpeellisia valmiuksia. Hän arvioi, ettei meillä Helsinkiä sekä ehkä Turku, Viipuria ja Tamperetta lukuun ottamatta ollut koottavissa niin merkittäviä poliisijoukko-osastoja, että niitä voitaisiin levottomuustilanteissa tehokkaasti käyttää. Rieki pitikin välttämättömänä, että järjestyspoliisin mieslukua kiireesti vahvistettaisiin ja aseistus saatettaisiin mahdollisimman tehokkaaksi. Aseistuksen ja sotilaallisten valmiuksien parantaminen oli sitäkin tärkeämpää, kun poliisin mahdollisesti oli kohdattava hyvin aseistettu ja järjestetty vastustaja. Rieki piti sotilaallista kasvatusta myös moraaliselta kannalta hyvin tärkeänä poliisin oman puolustustahdon kohottamiseksi ja toisaalta vastustajan estämiseksi ennakolta tämän tietäen ryhtymästä levottomuuksiin.

Etsivän keskuspoliisin päällikön mielestä parinsadan poliisimiehen lisävoima oli riittävä täyttämään esitetyt vaatimukset, kunhan se sijoitettaisiin ja koulutettaisiin tarkoituksenmukaisesti. Hän piti välttämättömänä, että miehistö olisi ainakin suurimmaksi osaksi sijoitettu kasarimeihin tai muihin yhteisasumuksiin. Tämä edistäisi samalla yksikön hälytysvalmiutta. Joukon kasarmoiminen oli Riekin mielestä välttämätöntä erityisesti siksi, että näin yksikön mielialoja voitaisiin aukottomimmin tarkkailla ja ohjata. Hän vaati, että yksikössä olisi valistuksen ja päällystön esimerkin voimin viipymättä ja voimakkaasti varmistettava laillisen esivallan ehdottoman tottelemisen henkeä ja vastustettava niissä mahdollisesti harjoitettavaa solutus- ja lahotustoimintaa.

Rieki kaavaili, että osa poliisijoukosta olisi ratsastavia, osalle taas hankittaisiin tarkoituksenmukaisia autoja. Miehistölle tulisi antaa sotilaallistyyppinen koulutus, ja heidät aseistettaisiin paitsi pistoolein ja kiväärein, myös osin konepistooleilla ja kaasuseilla. Rieki piti lisäksi tärkeänä, että armeijan joukko-osastojen päälliköihin luotaisiin sellaiset suhteet, että muutamilla tärkeimmillä paikkakunnilla olisi aina yksi joukko-osasto tai vähintään komppanian suuruinen osa siitä upseeristoltaan ja alipäällystöltään ehdottomasti luotettavia.

Poliisi ja Mäntsälän selkkaus

Julkisuudessaakin esiin tuotu oikeistolevottomuuksien uhka näyttäytyi jälleen pian todellisena päiväntapahtumissa. Liikehdintä keskittyi Mäntsälään, jossa jo joulukuussa 1931 oli suljettu väkivaltaisesti yksi työväentalo. Koska vaaran nähtiin uhkaavan nyt oikealta, ei suojeluskuntien ta-

holla osoitettu halukkuus järjestyksenpitotehtäviin enää millään tavoin keventänyt poliisitoimen kannettavaksi langennutta vastuuta.⁸²

Äärimmäisen oikeiston vaatimukset johtivat huomiota herättäneisiin omatoimisiin esiintymisiin tammikuussa 1932 Mäntsälässä, kun hallitus ei Lapuan liikkeen Mäntsälän osaston vaatimuskirjelmän johdosta puuttunut paikkakunnan työväenyhdistysten toimintaan. Autoilla liikkunut puolisensataa paikkakunnan miestä käsittänyt lapualaismielinen joukko kävi 25.1.1932 naulaamassa kiinni kaksi työväentaloa. Valtiovallan ja poliisiviranomaisten suhtautuminen seudun oikeistoliikheidintään oli aluksi ehdottoman peräänantamatonta ja sai runsaasti julkisuutta osakseen. Kahdeksanmiehinen Liikkuvan poliisikomennuskunnan osasto saapui maaherra Bruno Jalanderin käskystä paikkakunnalle heti, kun tieto väkivaltaisuuksista oli saatu, ja jäi avustamaan nimismiestä ja poliisitar kastajaa tutkimusten toimittamisessa.⁸³

Tilannetta pohdittiin myös valtioneuvoston istunnossa 29.1.1932, mutta hallituksen toimet jäivät varsin vaatimattomiksi. Istunnon merkittävään päätös oli nostaa Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvuutta loppuvuoden ajaksi 63 mieheen. Sen lisäksi hallitus lähetti maaherroille kiertokirjeen, jossa näitä kehoitettiin kaikella tarmolla ehkäisemään ja tukahduttamaan kaikki väkivallan ja laittomuuden ilmaukset velvoittamalla järjestysvalta puuttumaan tapauksiin päättäväisesti ja tutkimaan ne perusteellisesti. Istunnossa kirjeen sisältö herätti lähellä jyrkintä oikeistoa olleiden ministereiden tiukan vastustuksen. Eriävässä mielipiteessään kokoomuslainen toinen sisäasiainministeri Niilo Solja totesi, että levottomuus oli ehkäistävässä poistamalla sen syyt, kun sen sijaan eräillä poliisitoimilla oli päin vastoin vaikeutettu tilanteen rauhoittumista. Solja vaatikin huomion kiinnittämistä myös kommunistien toimintaan. Vastalauseista huolimatta presidentti Svinhufvud määräsi kirjeen kuitenkin lähetettäväksi ja myös julkisuuteen sellaisenaan.⁸⁴

Poliisin toiminta omavaltaisia äärioikeistolaisia vastaan jäi jokseenkin tuloksettomaksi ja sai osakseen myös Etsivän keskuspoliisin päälli-

⁸² Suojeluskunnan tarjoutumisesta järjestyksenpitoon Mäntsälän seudulla ks. Pohjois-Uudenmaan suojeluskuntapiirin päällikön P.Susitaipaleen kirje Mäntsälän piirin nimismiehelle 29.12.1931, Bruno Jalanderin kokoelma, kansio 4.

⁸³ Helsingin Sanomat 21.1.1932 ja 26.1.1932. Mäntsälän tapahtumista lähemmin ks. Lauri Hyvämäki, Mäntsälän kapina Kärkijoukkojen alkuperäisten asiakirjojen valossa, teoksessa Lauri Hyvämäki, Sinistä ja mustaa, tutkimuksia Suomen oikeistoradikalismista (Helsinki 1971), 231—270 sekä Ahti 1990, 113—319.

⁸⁴ Valtioneuvoston ptk SM esittelystä 29.1.1932 I, 733—737; SM kiertokirje maaherroille 29.1.1932.

kön kritiikin. Hän arvosteli erityisesti maaherra Jalanderin ratkaisuja, kun tämä oli kohdistanut lapualaisliikehdintään näyttäviä otteita saavuttamatta niillä poliisin arvovallan säilyttämisen kannalta välttämättömiä tuloksia. Riekkä harmitti erityisesti toiminnan osakseen saama laaja julkisuus. Hän pelkäsi, että tapaus antaisi uutta vettä rintamamiesliikkeen myllyyn ja totesi ärtyneenä, että toimenpiteitten selostaminen jopa Yleisradiossa oli »Jalanderin nerouden koko poliisille tuoma munaus». Poliisijohdossa ja erityisesti Etsivän keskuspoliisin kannalta kyseenalaiseen valoon jo paljon aikaisemmin joutunut Jalander vapautettiin tehtävistään yleiseen etuun viitaten heinäkuussa 1932. Helsingin poliisimestari Vilkmän sen sijaan oli maaherran kannasta poiketen esittänyt tapausten yhteydessä Liikkuvan poliisikomennuskunnan johtajan ominaisuudessa ja ilmeisesti Riekin mielipiteeseen nojautuen varovaisempaa menettelytapaa, mutta hänen näkemyksensä tuli syrjäytetyksi.⁸⁵

Tammikuun 1932 jännittynyt sisäpoliittinen tilanne, jota värittivät myös Etsivän keskuspoliisin saamat tiedot eversti K.M. Walleniuksen ympärille rakentuneen salaisen järjestön aikeista ryhtyä jonkinlaisiin esiintymisiin helmikuussa, sai Etsivän keskuspoliisin päällikön jälleen lausumaan voimakkaan sanansa valtiovallan edustajille entistä suuremman iskuvoimaisen poliisijoukon välttämättömyydestä.⁸⁶ Riekkä otti sisäasiainministeri von Bornille esittämänsä seikat tammi- ja helmikuun vaihteessa puheeksi myös pääministeri Sunilan kanssa. Etsivän keskuspoliisin päällikkö oli sitä mieltä, että hallituksen toimeenpanema Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvuuden lisääminen 63 mieheen ei ollut läheskään riittävä ja viittasi aikaisempiin, jopa 200-miehisen erikoispoliisijoukon perustamista tarkoittaneisiin esityksiinsä. Riekkä oli keskustellut sisäasiainministeri von Bornin kanssa komennuskuntien muodostamisesta Helsingin lisäksi myös Tampereelle, Turkuun ja Viipuriin. EK:n päällikkö siivitti vaatimuksiaan muistuttamalla ruotsalaisten ratkaisusta toukokuussa 1931 sattuneitten Ådalenin mellakoitten jälkeen, kun nämä olivat ryhtyneet toimiin vastaanavanlaisen poliisiyksikön muodostamiseksi sellaisten tilanteitten varalta, joissa valtiolta tarvitsi tällaista »poliisinyrkkä» selviytyäkseen levottomuuksista ilman sotaväenosastojen apua. Riekkä

⁸⁵ Riekkä Finnelle 10.2.1932 ja 17.2.1932, Finnen kokoelma, kansio 10. EK:n päällikkö valitti jo vuonna 1926 kysymyksen EK:n lakkauttamisesta tultua julkisen keskustelun kohteeksi, ettei maaherran ja EK:n välille ollut syntynyt minkäänlaisia yhteyksiä ja vaati tämän siirtämistä syrjään tehtävistään. Riekin muistiinpano 7.11.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A1b; Riekkä Finnelle 29.7.1932, Finnen kokoelma, kansio 10.

⁸⁶ Riekkä Finnelle 10.2.1932 ja 17.2.1932, Finnen kokoelma, kansio 10.

ki varoitti vielä, että ilman ripeitä toimia tällaisten voimakeinojen luomiseksi valtiovalta ei nyt tule toimeen.⁸⁷

Ennen kuin hallitus ryhtyi Riekin vaatimiin poliisin vahvistamistoi-
miin, joutui poliisi tunnustamaan voimattomuutensa Mäntsälässä. Jo sat-
tuneiden levottomuuksien vuoksi viranomaiset osasivat varautua välikoh-
tauksiin paikkakunnalla, kun valmisteilla oli iltamatilaisuus, jossa kan-
sanliikkeen silmätikuksi joutuneen kansanedustaja Mikko Erichin oli
määrä puhua. Tilaisuutta oli sekä puhelinsoitoin että nimettömin kirjein
uhkailtu ja paikallinen poliisi oli pariinkin otteeseen saanut poistaa erään
rakennuksen seinään kiinnitetyn julisteen, jossa sanottiin, ettei Erich tä-
nään, huomenna eikä koskaan puhu Ohkolan työväentalolla. Varotoi-
meksi Erich oli luovuttanut 26.2.1932 puheensa käsikirjoituksen sisä-
asiainministeri von Bornille ja samalla oli sovittu, että ministeri toimit-
taisi iltamapaikalle pikakirjoittajan. Ministeri oli myös kehoittanut
Erichiä varovaisuuteen mahdollisen häirinnän vuoksi. Samalla von Born
oli ilmoittanut, että kaksi poliisimiestä tulisi Erichin mukana Ohkolaan.
Lauantai-iltana 27.2.1932 Erich lähtikin autolla kahden Helsingin poliisi-
silaitoksen etsivän kanssa Mäntsälään. Mukana oli lisäksi eräs Suomen
sosialidemokraatin toimittaja sekä autonkuljettaja. Mäntsälässä paikalliset
poliisiviranomaiset kehoittivat Erichiä siirtymään nopeasti työväen-
talolle, koska huhuttiin, että tuntemattomat miehet saartaisivat tien ta-
lolle ennen iltaman alkamista. Tämän johdosta Erich muutti jonkin ver-
ran aiempia suunnitelmiaan.

Järjestyksenpitoon iltaman aikana oli varauduttu toimittamaan ver-
raten runsaasti poliisivoimia. Jo iltapäivällä oli Helsingistä maaherran
määräyksestä lähetetty paikalle Liikkuvan poliisikomennuskunnan kom-
misario Stolt yhden ylikonstaapelin ja kolmen konstaapelin kanssa. Stolt
toi mukanaan myös maaherran yksityiskohtaiset kirjalliset menettelyoh-
jeet paikalliselle nimismiehelle. Vähän myöhemmin paikalle saapui vielä
kaksikymmenmiehinen Liikkuvan poliisin osasto tarkastuskonstaapelin
johdolla. Suurin osa poliiseista sijoitettiin Ohkolan työväentalolle. Jo
ennen iltaman alkua saatiin tieto, että Mäntsälän kirkonkylään oli ko-
koontunut useita satoja aseistettuja miehiä, joiden tarkoituksena oli estää
Erichin puhe. Asiasta ilmoitettiin Helsingin poliisimestarille, joka läheti
ti paikalle vielä toisen kaksikymmenmiehisen Liikkuvan poliisikomen-
nuskunnan osaston, jota oli sisäasiainministerin neuvosta pidetty varal-

⁸⁷ Riekin muistio pääministeri Sunilalle 1.2.1932, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

la. Näin komennuskunta oli käytännöllisesti katsoen kokonaisuudessaan Mäntsälässä.

Erichin aloitettua puheensa kirkonkylältä saapuneet miehet saartoi-
vat työväentalon vaatien ensin huutamalla, että iltama oli lopetettava.
Nyt nimismies ja komisario Stolt ilmoittivat ainoastaan, että tilaisuutta
ei voitu keskeyttää niin kauan kuin mitään lain tai hyvän tavan vastaista
ei puhuttu. Saartajien läsnäoloon ja toimintaan ei vielä puututtu eikä
myöskään kapinapykälää luettu. Tämän jälkeen saartoketjusta alettiin
ampua pistooleilla ja kivääreillä. Ampumista kesti pari minuuttia ja sa-
lissa syntyi sekasorto. Tällöin nimismies kehoitti kovalla äänellä lopet-
tamaan ampumisen ja luki kapinapykälän. Saartajien edustajat uudisti-
vat nyt vaatimuksen tilaisuuden lopettamisesta ja nimismies suostui sii-
hen ehdolla, että yleisö saisi poistua häiritsemättä. Erich saatettiin poliis-
sin miehistönkuljetusautoon odottamaan tilanteen rauhoittumista. Saar-
toketjussa olleita miehiä alettiin komentaa marssirivistöön paikalta pois-
tumista varten. Paikalla olleen poliisimiehen havainnon mukaan aina-
kin joka toisella näistä oli kivääri mukanaan. Tunnin kuluttua myös Erich
oli jo päässyt lähtemään takaisin Helsinkiin kahden järjestyskonstaape-
lin saattamana.

Helsingistä lähetetty toinen Liikkuvan poliisikomennuskunnan osas-
to saapui Mäntsälään iltakymmeneltä komisarion johtamana ja tuntia
myöhemmin saapui vielä kuusimiehinen konepistoolein aseistettu poliis-
simiesryhmä. Poliisit saivat paikalliselta nimismieheltä ohjeen toimia
äärimmäisen maltillisesti, koska tilaisuutta häirinneet ainekset olivat teh-
neet selväksi, etteivät vastaisi seurauksista, jos poliisin patukkakin nou-
see. Näin ollen nimismies kielsikin poliiseilta jyrkästi ampuma-aseitten
käytön ilman erityistä määräystä ja määräsi, ettei myöskään kompa- tai
herjauspuheita saisi ottaa huomioon.⁸⁸

Mäntsälään lähetetyt poliisimiehet poistuivat paikalta jo Ohkolan työ-
väentalon piiritystä seuranneen iltapäivän kuluessa. Jännittynyt tilanne
jatkui kuitenkin paikkakunnalla useita päiviä. Selkkauksen ratkaisussa
tasavallan presidentti P.E. Svinhufvudin henkilökohtainen arvovalta ko-
rostui yli kaikkien järjestyksenpidon instituutioitten. Poliisin sijasta käy-
tännön vastuu järjestyksen säilymisestä ja Mäntsälän miesten uhkaaman

⁸⁸ Kuulustelu Mäntsälän tapausten johdosta (Mikko Erich 22.4.1932, konst. Paavo Kunnas, ylikonst. Sulo Nieminen, LPK:n apulaispäälikkö Jalmari Lindström, konst. Niilo Bergroth), HPL rikososaston arkisto Hd 17—18 (HPLK); Uudenmaan läänin maaherra Jalanderin selvitys sisäasiainministeri von Bornille 12.3.1932, Jalanderin kokoelma, kansio 4.

pääkaupunkiin marssin estämisestä siirtyi tasavallan presidentin määräyksestä sotavoimille. Svinhufvudin järjestyksen palauttamiseksi 2.3. kokoaan »esikuntaan» kuuluivat puolustusministeri Jalo Lahdensuo, suojeluskuntain ylipäällikkö Lauri Malmberg sekä kenraalit Oesch, Österman ja Sihvo.⁸⁹ Tähän keskeiseen joukkoon ei kuulunut ainoatakaan poliisitoimen kanssa alun perin likeisessä kosketuksessa ollut henkilöä. Sisäasiainministeriö kytkeytyi presidentin esikuntaan kuitenkin kenraalimajuri Oeschin kautta, joka 3.3. nimitettiin toiseksi sisäasiainministeriksi kokoomuslaisen Niilo Soljan erottua puoluetoverinsa sosiaaliministeri Kaarlo Kilpeläisen kanssa hallituksesta vastalauseena tasavallan suojelulain voimaansaattamiselle ja päätökselle vangita kapinajohtajat. Soljan ero tarjosi presidentille oivan tilaisuuden siirtää myös lapualaismielisten vihaama sisäasiainministeri Ernst von Born pois tapahtumien keskipisteestä ja samalla luoda yhteys esikunnastaan sisäasiainministeriöön. »Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä koskevat yleistä luontoa olevat asiat» siirrettiin nyt von Bornin vastuulta Oeschin tehtäväksi. Selkkauksen aiheuttamien tutkimusten johdosta puolestaan sai vastata Oeschiä maaliskuun puolivälissä toisena sisäasiainministerinä seurannut Arvo Manner.⁹⁰

Vaikka ohjat lujasti käsiinsä ottanut tasavallan presidentti vastusti jyrkästi voimakeinojen käyttöä ja tukahdutti kapinan »äänialloilla»⁹¹, ei selkkaus jäänyt poliisihallinnossakaan vaille vaikutuksia. Tilanteen poliisitoiminta oli voimavaratkin huomioon ottaen vaatimatonta ja osoitti selvästi, ettei poliisilla ollut tilanteen hallitsemiseen tarvittavia voimavaroja. Mäntsälän kokemukset saivatkin aikaan sekä hallituksen päätöksen ryhtyä vahvistamaan Liikkuvaa poliisikomennuskuntaa että henkilövaihdoiksi poliisijohdossa.

Myös Etsivä keskuspoliisi sai kritiikistä osansa. Mäntsälän selkkauksen tutkimuksista laitos syrjäytettiin ja hallitus asetti vastoin EK:n päällikön neuvoa erityisen tutkijalautakunnan selvittämään asiaa. Valtakunnallinen, Helsingin Seurahuoneella 16.3.1932 kokoontunut laillisuusko-kous perusti maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtajan E.M. Tarkkasen ehdotuksesta Isänmaan ja lain puolesta -järjestön pohjalle »tasavaltalais-kansanvaltaisten porvarillisten piirien keskuskomitean», jonka tehtävänä oli paitsi valistuksen levittäminen myös mielialojen tark-

⁸⁹ Aarne Sihvo, Muistelmani II (Helsinki 1956), 219, 228.

⁹⁰ Ks. Ahti 1990, 207, 235; Ernst von Born: Levnadsminnen (Helsingfors 1954), 312.

⁹¹ Ahti 1990, 220, 237.

kailu. Valtiovalta tuki taloudellisesti järjestön tiedustelutoimintaa ja sai siltä raportit viikoittain aina marraskuun alkupuolelle 1932 asti.⁹² Ke­väällä 1932 oli lisäksi hallituksen piirissä esillä ajatus toisen valvontaeli­men perustamisesta oikeiston toiminnan tarkkailua varten. Elin olisi toi­minut joko EK:n osastona tai siitä kokonaan erillisenä. Asiasta oli neu­voteltu ainakin EK:ssa aikoinaan työskennelleen Urho Kekkosen kans­sa. Uuden viraston perustamisajatus saikin EK:n päällikön erityisesti täh­dentämään alaisilleen myös syksyn 1931 kumoushankkeiden perin poh­jaisen selvittämisen välttämättömyyttä. Oikeiston levottomuus jatkui myös selkkauksen jälkeen. Mäntsälän tapahtumien oikeudenkäynnistä suunniteltiin suurta propagandatilaisuutta ja toisaalla EK sai kesällä 1932 edelleen myös tietoja lapualaisainesten jatkuvasta salaisesta järjestötoi­minnasta.⁹³

Poliisinyrkkiä vahvistetaan

Mäntsälän selkkauksen ja sitä seuranneen sisäpoliittisesti jännittyneen jälkiselvittelyvaiheen poliisipoliittiset vaikutukset näkyivät ensimmäiseksi Liikkuvassa poliisikomennuskunnassa, jonka vahvuus nostettiin valtio­neuvoston päätöksellä heti maaliskuun alussa tilanteen johdosta toistai­seksi 120 mieheen.⁹⁴ Lisäystä perusteltiin sattuneella kapinalla. Hallitus totesi lisäksi, että määrärahan epääminen olisi tiennyt komennuskunnan tuntuvaa supistamista tai peräti lakkauttamista.⁹⁵ Eduskunta myönsi va­rat hallituksen esittämässä muodossa. Vaikka porvariston piirissä oli esi­tetty toivomuksia, että varoja voitaisiin käyttää myös paikallisen poliis­in vahvistamiseen, keskityttiin nyt yksinomaan entistä voimakkaamman sotilaallisia valmiuksia omaavan poliisi-iskujoukon luomiseen.⁹⁶

Jännittynyt tilanne johti myös vasemmiston toiminnan entistä voi­makkaampaan rajoittamiseen oikeiston ärtymyksen ehkäisemiseksi. Va­pun 1932 varalta hallitus antoi ohjeet, että valtakunnan lipun tuli olla kulkueissa hallitsevassa asemassa. Määräys johti sosialidemokraattisen

⁹² Ari Uino, *Pro patria et lege — isänmaan ja lain puolesta -järjestö*. Historiallinen Aikakauskirja 3/1983, 206.

⁹³ Uino 1983, 201—204; EK:n pääosaston kiertokirje 30.3.1932 sekä muistinpano, Valpo II, XXII I; EK:n pääosaston kiertokirje 30.5.1932 sekä EK:n päällikön erittäin sa­lainen kiertokirje 24.8.1932, Valpo II, IX B 16a.

⁹⁴ SM kirje 11.3.1932 (2114).

⁹⁵ Valtioneuvoston ptk SM esittelystä 18.4.1932 IV, 362—363.

⁹⁶ Ks. 1932 Vp ptk, 822—823.

puoluetoimikunnan suositteluun kulkueista luopumista ja juhlatilaisuuksien järjestämistä niiden sijaan. Kommunistit puolestaan organisoivat lapuolaisvuosina erityisiä suojajoukkoja puhujiensa turvaamiseksi poliisin otteilta. Vasemmiston esiintymiset jäivät kuitenkin lapuolaisvuosina jo annettujen kieltojen vuoksi hyvin heikoiksi, eikä poliisivoiman lisäyksiä pelkästään niiden takia tarvittu. Kommunistien esiintymiset rajoittuivat lehtisten jakamiseen, sosialidemokraattien tilaisuuksien häiritsemiseen sekä hajanaisiin kokoontumisyhteyksiin, jotka poliisi heti hajoitti. Muutamia kertoja syntyi käsikähmää poliisin ja suojajoukkojen välillä. Etsivän keskuspoliisin johto suositteli vuonna 1932 hallitukselle myös sosialidemokraattien ulkotilaisuuksien kieltämistä nimenomaan oikeiston puolelta uhkaavien laittomuuksien ehkäisemiseksi. Etsivässä keskuspoliisissa uskottiin myös, että poliisin näyttävä esiintyminen sai aikaan vasemmiston keskuudessa riittävän vastavaikutuksen. Näin kävi mm. Viipurissa vappuna 1930, kun Viipurin poliisilaitoksen 30-miehinen ratsastava osasto ratsasti kaupungilla järjestetyssä ryhmässä synnyttäen kommunistien keskuudessa käsityksen, että heidän esiintymisaikaitaan vastassa oli 300-miehinen »poliisihurta-armeija». Asiakirjoista on niin ikään havaittavissa, että Liikkuvalla poliisikomennuskunnalla ei ollut erityistä osuutta vasemmiston tilaisuuksien poliisivalvonnassa.⁹⁷

Vahvistettu Liikkuva poliisikomennuskunta organisoitiin nyt jalkaväen perusyksikön, kiväärikomppanian muotoiseksi. Komennuskunta jaettiin komentoryhmään, kahteen konekiväärijoukkueeseen sekä toimitusjoukkueeseen. Komentoryhmään kuului päällikön lisäksi neljä taistelulähettiä ja viisi tiedustelijaa sekä nelimiehinen kaasuryhmä. Konekiväärijoukkueet koostuivat joukkueenjohtajien lisäksi kumpikin neljästä yhdeksänmiehisestä kivääriryhmästä, joiden aseistukseen kuului lisäksi konepistooli sekä kahdesta taistelulähetistä. Toimitusjoukkueeseen taas kuului joukkueenjohtaja, kaksi kuusimiehistä konekivääriryhmää, yhdeksänmiehinen kaasuryhmä, varusaliupseeri sekä kaksi lähettiä. Jaoteltu toteutettiin siten, että muodostelmasta voitaisiin nopeasti ja ilman erityisjärjestelyjä tarvittaessa komentaa sopivan suuruinen komennuskunta tehtävää suorittamaan.

Yksikön miehet saivat aluksi kolmikuukautisen poliisialokaskoulutuksen, minkä lisäksi heidät perehdytettiin käytännölliseen poliisitoimin-

⁹⁷ Ks. vappumielenosoituksia koskevat asiakirjat, erityisesti Viipurin osaston kirjeet pääosastolle 2.5.1930 ja 29.4.1931, EK SM:lle 20.4.1932 (6237/IV) sekä lehtileike SSd 30.4.1933, EK/Valpo I, 6. II I 1a.

taan Helsingin poliisilaitoksessa sekä poliisitaktikkaan sovellettujen käytännöllisten harjoitusten avulla. Tarkoitus oli, että muodostelma kasvatettaisiin tarvittavaan kuriin, esiintymisvarmuuteen ja poliisitaktilliseen selvänäköisyyteen jatkuvan koulutuksen ja ryhmän koossa pitämisen avulla. Tavoitteena oli poliisireservi, joka oli »yhtenäinen joukko kuin nyrkki, hyvin koulutettu, kurin tunteva ja yhteisesiintymiseen totutettu».⁹⁸

Paineet poliisivoiman jakamiseksi olivat kuitenkin huomattavat. Poliisivoiman lisäyksen sijoittamista paikalliseen poliisiin vaativat erityisesti lapuanliikkeeseen ymmärtäväisesti suhtautuneet oikeistolaiset. Eduskunnan myönnettyä määrärahan Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistamiseen myös maaherrat vaativat kokouksessaan toukokuussa, että komennuskunta jaettaisiin osiin ja sijoitettaisiin eri puolille maata. Komennuskunnan vahvistamista ajaneessa poliisijohdossa maaherrojen toiveisiin suhtauduttiin kuitenkin ehdottoman kielteisesti. Liikkuvan poliisikomennuskunnan päällikkö, komisario Stolt totesi, että mikäli komennuskunnasta maaherrojen esittämällä tavalla siirrettäisiin noin puolet maan eri osiin, kuivuisi komennuskunnan merkitys poliisireservinä melko pieneksi. Hänestä maaherrojen kirjelmässä mainitut kymmenen miehen ryhmät olivat kaikkea poliisitaktista merkitystä vailla. Stolt piti 40-miehistä joukkuetta pienimpänä mahdollisena poliisitaktisesta toimintakykyisenä yksikkönä. Myös Etsivän keskuspoliisin päällikkö piti ehdottoman välttämättömänä, että komennuskunta säilytettäisiin yhtenäisenä. Hän totesi, ettei komennuskunnasta ollut varaa siirtää pientä osaa-kaan pääkaupungista muualle, ellei ollut kyse jostakin muutamia päiviä kestävästä komennuksesta. Laajamittaista ja yhtenäistä toimintavalmiutta perännyt Riecki oli sitä mieltä, että tarkoituksenmukaisten miehistön-kuljetusautojen hankkiminen komennuskunnalle oli nyt niin tärkeää, että sen rinnalla kaikki muut tarpeet olivat toisarvoisia.⁹⁹

⁹⁸ Liikkuvan poliisikomennuskunnan päällikön komisario Edvin Stoltin lausunto SM:lle 23.5.1932, pöytäkirjajäljennökset, HPL keskuspoliisiosaston arkisto (HPLK); E. Urpola, LP:n vaiheista, Poliisimies 19/1945, 821.

⁹⁹ E.m. komisario Stoltin lausunto; Esko Riekin salainen muistio pääministeri Sunilalle ja sisäasiainministeri von Bornille 8.6.1932, EK/Valpo I, 6. XX E.

Henkilönvaihdoksia poliisijohdossa

Mäntsälän selkkauksen seurauksena tapahtui myös henkilönvaihdoksia poliisijohdossa. Syntynyt tilanne oli kiistattomasti osoittanut, että poliisi ei nauttanut äärimmäisen oikeiston silmissä tarpeellista arvovaltaa. Äärimmäisten aineiden ennakkoluulot kohdistuivat näkyvimmin sisäasianministeri von Borniin sekä maaherra Jalanderiin, jotka suhtautuivat avoimen torjuvasti lapualaisvaatimuksiin ja olivat taipuvaisia avai-
lemaan työväentaloja oikeistosta odotettavissa olevan vastatoiminnan uhallakin. Sisäasianministeri sai kuitenkin pitää paikkansa seuraavaan hallituksenvaihdokseen saakka, mutta maaherran virkauralle pantiin nyt jo pitkään vaadittu piste. Kuten edellä on todettu, ei maaherra Jalander nauttanut jakamatonta arvontantoa myöskään poliisijohdossa. Erityisen tyytymätön hänen ratkaisuihinsa oli Etsivän keskuspoliisin vaikutusvaltainen päällikkö, joka joutui hoitamaan poliittisesti kriittisessä tilanteessa tärkeän yhteistoiminnan poliisiviranomaisten kanssa Uudellamaalla ohi maaherran. Jalanderin siirtäminen syrjään Uudenmaan läänin maaherran paikalta ei siten perustunut vain lapualaisainesten häntä kohtaan tuntemaan vastenmieleen vaan myös hänen ongelmallisiin henkilösuhteisiinsa poliisijohdossa.¹⁰⁰ Jalanderin keskeiselle paikalle Uudenmaan läänin maaherraksi siirtyi nyt Turun ja Porin läänin maaherra ja vuosina 1918—1920 Helsingin poliisimestarina toiminut Ilmari Helenius, jolla oli vankka kokemus poliittisesti vaikeittenkin aikojen poliisihoidosta. Helenius nautti verraten liberaalista poliittisesta linjastaan huolimatta laajaa luottamusta ja hänestä tulikin erittäin keskeinen vaikuttaja maan poliisitoimen vastaisessa kehittäytyössä.

Suoranaisesti poliisijohdon arvovallan lisäämiseen tähdänneet henkilönvaihdokset tapahtuivat Helsingin poliisilaitoksessa. Pääkaupungin tuolloiselle poliisijohdolle oli ominaista voimakas siviililuonne. Poliisimestari Vilkmán, joka toimi myös Liikkuvan poliisikomennuskunnan ylimpänä päällikkönä, oli poliisialaan erikoistunut nuori juristi, jolla ei ollut mainittavaa sotilaskokemusta. Järjestyspoliisin johdosta vastannut apulaispoliisimestari Kaarlo Soinio puolestaan oli voimistelunopettaja. Tuolloisessa jännittyneessä tilanteessa oli suotavaa, että pääkaupungin poliisijohto olisi nauttanut suurempaa arvontantoa äärimmäisyysainesten keskuudessa kuin näille miehille oli konsanaan mahdollista. Vilkmánin

¹⁰⁰ Ks. esim. Rieki Finnelle 29.7.1932, Finnen kokoelma, kansio 10; Riekin muistinpänto 7.11.1926, EK/Valpo I, 6. XXII A 1b.

varovaiset näkemykset Mäntsälän selkkauksen yhteydessä kuitenkin puolisivat vielä hänen pitämistään virassaan. Tilaa oikeiston keskuudessa suurempaa arvontoa nauttivalle miehelle saikin ensimmäisenä tehdä apulaispoliisimestari Soinio, joka taivuteltiin hakemaan avoinna ollutta Helsingin kaupungin kansanpuistojen isännöitsijän tointa. Eropäätös oli hyvin vaikea ja epämieluisin sekä Soiniolle itselleen että myös poliisilaitoksen henkilöstölle, joka kokosi parikin lähetystä pidetyn päällikkönä pysyttämiseksi virassaan.¹⁰¹ Soinion paikan Helsingin poliisilaitoksessa täytti Kuopion poliisimestari, jääkärimajuri Ilmari Pohjanpalo, joka oli toiminut mm. lakonmurtajajärjestö Vientirauhan värväysasiamiehenä ja jolla oli luottamukselliset suhteet lapuanliikkeeseen.¹⁰² Pohjanpalon nimittämiseen liittyneet erimielisyydet poliisitoimen ylimmässä johdossa ennakoivat jo sitä, että kaikkia poliisijohdon henkilöongelmia ei vielä ollut ratkaistu. Sisäasiainministeriön poliisiosaston päällikkö Esko Heilimo näet esitti Soinion nimittämistä uudelleen Helsingin apulaispoliisimestariksi kun taas maaherra Jalander kannatti Pohjanpaloa. Asiasta päätettiin Pohjanpalon hyväksi valtioneuvoston enemmistön ja pääministeri Sunilan mielipiteen mukaisesti.¹⁰³

Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistaminen poliittisena kysymyksenä

Joulukuussa 1932 nimitetty T.M. Kivimäen hallitus vaikutti varsin merkittävällä tavalla keskitetyn poliisivoiman vahvistumiseen Suomessa. Eriytyisen kiinnostunut poliisikysymyksistä oli itse pääministeri, joka jo Sunilan toisen hallituksen oikeusministerinä toimiessaan oli kiinnittänyt toiveita poliisitoimen kehittämiseen. Vähän ennen hallituksen vaihtumista Kivimäki oli lähettänyt sisäasiainministeri von Bornille kirjelmän, jossa hän oikeusministeriössä laadittuihin tilastoihin viitaten esitti huolestumisensa maassa vallinneen runsaan väkivaltarikollisuuden johdosta.¹⁰⁴ Kivimäen näkemyksen mukaan väkivaltarikollisuuteen ei enää voitu puuttua koventamalla rangaistuksia, koska jo voimassa oleva laki antoi tuo-

¹⁰¹ Kaarlo Soinion anomus SM:lle 5.4.1932, 170/94 KDSM 1932; Kaarlo Soinio, Suomen poliisilehti 9/1932, 232.

¹⁰² Vientirauhajärjestön asiamiesten 1. kokouksen ptk 14.2.1927, Martti Pihkalan koelma, kansio 2.

¹⁰³ Valtioneuvoston ptk SM esittelystä 3.5.1932 V, 8—9.

¹⁰⁴ Rikollisuuden vastustaminen, Suomen poliisilehti 23/1932, 602.

mioistuimille mahdollisuudet käyttää kyllin ankaria vapausrangaistuksia. Kivimäki olikin sitä mieltä, että rikollisuuskehityksen salpaamiseen oli nyt pyrittävä ennen kaikkea ennalta ehkäisevin poliisitoimin. Hän peräsi erityisesti vuonna 1930 annetun järjestyksen ja turvallisuuden tehostamista koskeneen lain muuttamista niin, että poliisi voisi kohdistaa huvitilaisuuksissa toimittamansa aseratsiat tietyin edellytyksin kaikkiin läsnäoleviin. Kivimäki totesi, että poliisin rikollisuutta ennalta ehkäisevää työtä oli pidettävä kriminaalipoliittisesti ehkä tärkeämpänä ja tehokkaampana kuin oikeusviranomaisten rankaisutoimintaa ja kiinnitti siksi sisäasiainministerin huomiota siihen, mihin toimiin olisi ryhdyttävä järjestyksenpidon tehostamiseksi ja kurin ja järjestyksen palauttamiseksi maahan.

Pääministeriksi tultuaan Kivimäki omisti edelleen runsasta huomiota poliisitoiminnan kehittämiseksi, jota hän perusteli julkisuudessa hälyttävällä rikollisuustilanteella. Hän korosti, että lainsäädännön tehokkuuden edellytys oli pitävä valvonta ja täytöntöönpano. Tammikuussa 1933 vahvistetut laki ampuma-aseista ja ampumatarpeista sekä rikoslain voimaanpanoasetuksen 22 ja 23 pykälien muutos sekä maaliskuussa vahvistettu poliisiin yleiset aseratsiat mahdollistanut versio laista järjestyksen ja turvallisuuden tehostamisesta saivat jatkeekseen hallituksen toimet poliisivoiman vahvistamiseksi. Helmikuussa 1933 Pieksämäellä pitämässään puheessa pääministeri toi julkisuuteen poliisireservin vahvistamista vaativan kantansa. Kyse oli nimen omaan Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistamisesta ja uudelleen järjestämisestä eikä pyrkimykseen takana ollut ainoastaan voimakkaasti esillä pidetty kysymys väkivaltarikollisuuden torjumisesta, vaan tavoitteena oli ennen kaikkea vahvistaa poliisin valmiuksia joukkoesiintymiseen.

Kehittelysuunnitelmat pantiin alulle pääministerin ja sisäasiainministerin sekä Uudenmaan läänin maaherra Heleniuksen, Helsingin poliisimestari Vilkmanin sekä poliisiylitarkastaja Åke Forsténin välisillä neuvotteluilla, joiden pohjalta poliisiylitarkastaja Forstén sai tehtäväkseen poliisimestari Vilkmanin avustuksella laatia suunnitelman ja kustannusarvion Liikkuvan poliisikomennuskunnan uudelleen järjestämisestä. Erityisesti Etsivän keskuspoliisin päällikkö painosti hallitusta nopeisiin toimiin jo ennen kuin eduskunta oli myöntänyt tarvittavat varat ehdottaen mm. työttömyysmäärärahojen käyttämistä palveluksesta vapautuvien asevelvollisten palkkaamiseksi Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan. Tarkoitus oli, että komennuskunnan jakamista osiin vältettäisiin niin pitkälle kuin mahdollista. Tällä kannalla oli Etsivän keskuspoliisin päällikön ohella voimakkaasti myös maaherra Helenius, joka jo oli joutunut torjumaan

Oulun läänin maaherran vaatimuksia Liikkuvan poliisikomennuskunnan sijoittamiseksi osaksi Ouluun ja Kemiin. Pääministeri Kivimäen avulla hän oli kuitenkin saanut komennuskunnan pidetyksi kokonaisuudessaan Helsingissä. Varsinkin Esko Rieki, joka totesi Heleniuksen saaneen »jonkinlaisia poliisigeneralissimuksen tehtäviä», kiinnitti Heleniuksen vaikutukseen suuria toiveita, koska piti sisäasiainministeriön poliisiosaston päällikön, esittelijäneuvos Esko Heilimon toimintaa poliisin vahvistamiskysymyksessä tarmottomana ja intrigoivana. Helenius olikin Riekin kanssa yhtä mieltä siitä, että Liikkuva poliisikomennuskunta oli ennen kaikkea poliittinen iskujoukko eikä sitä siksi tullut hajoittaa pelkän rutiini- luonteisen poliisitoiminnan tarpeisiin.¹⁰⁵

Jo 1.4.1933 hallitus esitti eduskunnalle Liikkuvan poliisikomennuskunnan laajentamista noin 300-miehiseksi. Lisämäärärahopyyntönsä perusteluksi hallitus vetosi kevättalven kuluessa vahvistettuihin rikollisuutta vastustaviin säännöksiin ja korosti järjestyksenvalvonnan lisäksi myös liikenteen tarkkailun sekä salakuljetuksen estämisen välttämättömyyttä. Hallitus totesi, että varsinkin maaseudulla poliisivoima oli niin vähäinen, ettei säädösten edellyttämien tehtävien suorittaminen ollut sen avulla mahdollista. Myöskään vakinaisen poliisivoiman lisäämistä tarvittavassa määrin hallitus ei pitänyt mahdollisena. Esityksen käytännön sisältönä olikin Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistaminen niin, että sen osastoja voitaisiin sijoittaa paikallisten viranomaisten avuksi eri puolille maata etenkin sellaisille alueille, joilla rikollisuutta esiintyi eniten ja joilla sen vastustamiseen tarvittiin kipeimmin lisävoimia.¹⁰⁶

Hallituksen suunnitelmat herättivät heti julkisuuteen tultuaan keskustelua, joka paljastaa poliisivoiman kehittämiskysymyksen tuolloiset poliittiset liittymät. Hallituksen esitykseen suhtautui kielteisesti ainoastaan aivan jyrkin oikeisto. Mm. Uusi Suomi totesi pääkirjoituksessaan 7.4.1933, että hallituksen esittämät perustelut sotivat esitystä itseään vastaan. Kärjekkäimmät arvostelut olivat luettavissa Isänmaallisen kansanliikkeen lehdistä. Talouspulasta kärsimään joutuneelle eteläpohjalaisväestölle suunnattu IKL:n Kansan Sana rinnasti Liikkuvan poliisikomennuskunnan Klaus Flemingin voutien valiojoukkoihin ja totesi, että »pohjalainen puutteessa elävä talonpoikaisväestö ajattelee kauhulla tuota summaa

¹⁰⁵ Esko Riekin muistiinpanot keskusteluistaan maaherra Heleniuksen ja poliisimestari Vilkmanin kanssa 2.3. ja 3.3.1933, Riekin muistio sisäasiainministeri Puhakalle 11.3.1933 ja Riekin muistiinpano 24.3.1932, EK/Valpo I, 6. XX E sekä Heilimosta myös Rieki Finnelle 13.12.1932, Finnen kokoelma, kansio 10.

¹⁰⁶ Hallituksen esitys n:o 122, 1932 Vp ak III.

ja sen tarkoitusta». ¹⁰⁷ Sen sijaan Helsingin Sanomat piti esitystä tarkoituksenmukaisena ja huomautti erityisesti, että komennuskunta oli tarpeen myös yllätyksellisiä järjestyshäiriöitä ehkäistäessä ja tukahdutettaessa. »Poliisivoimamme heikkous on tällaisissa tapauksissa usein viime aikoina ollut niin silmiinpistävä, että se on ollut omansa heikentämään valtiovallan auktoriteettia ja höllentämään kurin periaatetta kansalaisten mielessä», lehdessä todettiin. ¹⁰⁸ Kirjoituksesta oli selvästi havaittavissa pääministeri Kivimäen edustama näkökanta. Maalaisliittolainen Suomenmaa puolestaan kirjoitti, että uudistus oli tarpeellinen ja vaati lisäksi toimia ammattitaitoisen poliisiylijohdon ja keskitetyn poliisivoiman aikaansaamiseksi. ¹⁰⁹

Eduskunnassa näkemykset määrärahaesityksen puolesta ja sitä vastaan jakautuivat selvästi. Lisäyksen takana oli radikaalia oikeistoa vastaan noussut yhteisrintama kokonaisuudessaan. Vain kokoomuksen oikeistosiiiven edustajat, jotka 1933 eduskuntavaalien jälkeen erosivat omaksi Isänmaallisen kansanliikkeen eduskuntaryhmäkseen, vastustivat jyrkästi esitettyä poliisivoiman lisäystä. Kansanedustaja Paavo Korpisaari perusteli kielteistä kantaansa valtionalouden heikolla tilalla todeten lisäksi, ettei mitään sellaista ollut maassa tapahtunut, mikä olisi tehnyt poliisikunnan tällaisen vahvistamisen välttämättömäksi. Kansanedustaja Hilja Riipinen sen sijaan väitti lyhyessä puheenvuorossaan, että komennuskuntaa oli jo voitu käyttää suoranaisen valtiollisen mielivallan palvelukseen. Jyrkin oikeisto ei ollut vakuutettavissa vahvistuksen todellisia tarkoituksiperiä verhoavilla puheilla. Se näki poliisitoimen vahvistamisen suuntautuvan vastaansa ja oli tosiasiallisesti siinä myös oikeassa, vaikka poliisivoiman vahvistamista perusteltiin julkisuudessa nimen omaan rikollisuuden vastaisen taistelun välttämättömyydellä. Muissa puheenvuoroissa kummasteltiin sitä omituisia poliittisten ryhmien kesken tapahtunutta osien vaihtumista, joka poliisikysymyksessä oli havaittavissa, kun nyt toisin kuin aikaisemmin äärimmäisessä oikeistossa vastustettiin poliisivoimien vahvistamista.

Käytännössä nyt oli kuitenkin kyse täysin erilaisesta ratkaisusta kuin 1920-luvun lopulla mm. maaherrojen esittämät vaatimukset poliisivoiman lisäämiseksi olisivat edellyttäneet. Hallituksen edustajina esiintyneet pääministeri Kivimäki ja sisäasiainministeri Puhakka vakuuttivat silti

¹⁰⁷ Kansan Sana 20.4.1933, lehtileike EK/Valpo I, 6. XX E 2a.

¹⁰⁸ Helsingin Sanomat 7.4.1933.

¹⁰⁹ Suomenmaa 24.3.1933.

sovinnollisesti, että komennuskunnan vahvistamisen tarkoituksena oli huolestuttavan rikollisuuskehityksen vastustaminen. Puhakka lausui lisäksi uskovansa, ettei komennuskuntaa enää tarvittaisi Mäntsälän selkauksen tapaisten tilanteitten varalta, »vaan että me olemme jo päässeet sen asteen yli, jolloin sanotunlaisia tapauksia voi sattua». Sisäasiainministeri vakuutteli, ettei komennuskunta ollut mikään pienoissotajoukko valtiollisten rettelöitten varalta vaan se oli tarkoitettu rikollisuuden vastustamiseen, rikollisten ja trokarien pesien hävittämiseen, luvattomien aseitten pois ottamiseen ja vastaavanlaiseen toimintaan. Eduskunta myönsi hallituksen pyytämät määrärahat 12 kokoomuksen oikeistosiipeläisen äänestäessä esityksen hyväksymistä vastaan.¹¹⁰

16. Poliisiasiaain neuvottelukunta ja Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistaminen

Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistaminen oli puolestapuhujilleen paitsi kiireellinen myös arkaluontoinen tavoite. Sen toteuttamistapa osoitti myös selkeästi, miten eriseuraista maan korkein poliisijohto oli. Ratkaisun poliittinen kytkentä äärimmäisen oikeiston vastustamiseen johti siihen, että suunnitelma oli toteutettava sisäasiainministeriön korkeimman poliisijohdon eli käytännössä esittelijäneuvos Esko Heilimon ohitse, koska tämä tunsy sympatiaa oikeiston jyrkkää siipeä kohtaan ja oli siksi haluton edesauttamaan komennuskunnan laajentamista.¹¹¹ Vahvistamista voimakkaimmin ajanut Esko Rieki toivoikin, että asia saataisiin nopeasti järjestykseen maaherra Heleniuksen avulla, »vaikkakaan sisäasiainministeriössä ei ole tällaiseen asiaan pystyvää esittelijää».¹¹² Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistamisen edellyttämän virkamiesvalmistelun läpiviemiseksi hallitus joutuikin perustamaan aivan erityisen elimen, joka sai nimekseen Poliisiasiaain neuvottelukunta. Valtioneuvosto päätti neuvottelukunnan perustamisesta 7.4.1933 ja määräsi sen puheenjohtajaksi maaherra Ilmari Heleniuksen sekä jäseniksi Esko Riekin, O.A. Vilkmänin sekä vankeinhoitolaitoksen ylijohtajan A.P. Arvelon, joka kuitenkin

¹¹⁰ 1932 Vp ptk, 2743—2747.

¹¹¹ Ks. jäljempänä s. 187.

¹¹² Ks. Riekin muistiinpanot 2.3. ja 3.3.1933 keskusteluistaan maaherra Heleniuksen ja poliisimestari Vilkmänin kanssa, EK/Valpo I, 6. XX E.

Mäntsälän kapinan jälkeen keväällä 1932 Liikkuva poliisikomennuskunta vahoistettiin 120-miehiseksi ja 1933 peräti 303 mieheen. Se järjestettiin sotilaallisesti ja se sai täysimittaisen mellakkapoliisin aseistuksen. Yksikköä suojattiin poliittisilta virtauksilta pitämällä se mahdollisuuksien mukaan kasarmoituna ja siirtämällä sen miehistöä lyhyin väliajoin asemapaikasta toiseen. Liikkuvan poliisikomennuskunnan kehittelyn myötä sotilaallisuuden ulkoisetkin piirteet korostuivat poliisissa. 1930-luvulla järjestettiin mm. useita poliisiparaateja, joissa poliisin eri yksiköt esiintyivät. Liikkuvan poliisikomennuskunnan paraatin 26. 5. 1932 otti vastaan sisäasiainministeri Ernst von Born seuranaan Helsingin poliisijohtoa. Esko Rieki oli mukana tarkastelemassa ponnistelujensa tuloksia, kuvassa oikealla kohtotamassa hattuaan. (Kuvat Liikkuva poliisi.)

kin jäi pois neuvottelukunnasta jo elokuun lopussa 1933. Neuvottelukunnan tehtäväksi tuli harkita, millä tavoin poliisivoimaa voitaisiin taroituksenmukaisesti ja tehokkaimmin käyttää rikollisuuden vastustamiseksi sekä järjestyksen ja turvallisuuden lisäämiseksi. Edelleen sen oli määrä pohtia toimenpiteitä väkijuomalainsäädännön noudattamisen valvonnan tehostamiseksi sekä sisäasiainministeriön määräyksestä valmistella muitakin poliisitoimen alaan kuuluvia asioita.¹¹³ Neuvottelukunnan sihteerinä toimi hallitussihteerinä M.E. Koskimies sisäasiainministeriöstä.¹¹⁴ Tehtävämäärityksen välttelevästä muotoilusta huolimatta kaikki neuvottelukunnan tehtävät liittyivät käytännössä läheisesti Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistamiseen, uudelleen järjestelyyn ja toimintaan.¹¹⁵

Eduskunnan myöntämien määrärahojen turvin valtioneuvosto päätti 20.4.1933 Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvuuden nostamisesta 303 mieheen. Samalla määrättiin, että uudelle miehistölle ja päällystölle järjestettäisiin kaksikuukautiset kurssit. Kun miehistö kesäkuussa 1933 oli saanut alkukoulutuksen, ilmeni jälleen selviä paineita yksikön jakamiseksi. Sekä esittelijäneuvos Heilimo että hallitussihteerinä Kivikataja esittivät, että komennuskunnalle varatuilla rahoilla palkattaisiin lääninrikosetsiviä, jotka lähetettäisiin eri paikkakunnille. Sattui myös, että komennuskunnan miehiä lähetettiin sisäasiainministeriön määräyksestä pienissä ryhmissä maaseudulle eri tehtäviin ilmoittamatta tästä mitään neuvottelukunnalle. Tällaista hajoittamista arvosteltiin neuvottelukunnassa jyrkästi. Myös pääministeri Kivimäen kanta oli, että komennuskunta tuli säilyttää mahdollisimman yhtenäisenä. Kivimäki katsoikin alun perin, että koko komennuskunnan olisi tullut toimia Helsingissä poliisimestarin alaisena. Pääministeri oli sitä mieltä, että miehistön »maatumista» passipoliiseiksi ei tullut sallia.¹¹⁶ Kun tavoitteena oli vahvan reservijoukon ja iskuryhmän luominen järjestyspoliisia varten, kohosivat tärkeimmiksi päämääriksi komennuskunnan uudelleenjärjestelyssä yksikön yhtenäisyys ja liikkuvuus. Esko Rieki totesikin jo Venäjän vallan aikaisiin levottomuustilanteita koskeviin kokemuksiinsa viitaten tietävänsä, »kuinka suuri vaikutus oli sillä, että maaseudulle tilapäisesti lähetet-

¹¹³ Valtioneuvoston ptk SM esittelystä 7.4.1933 IV, 228—229 sekä 31.8.1933 VIII, 951.

¹¹⁴ 15/584 KDSM 1933.

¹¹⁵ Ks. esim. kohta »Poliisiasia neuvottelukunta» SM kirjediaareissa 1933 ja 1934.

¹¹⁶ Riekin muistiinpanot 2.5., 4.5. ja 17.5.1933 sekä 20.5.1933, EK/Valpo I, 6. XX

tiin vieraita poliisimiehiä, vaikka pienempikin määrä».¹¹⁷

Jo ennen määrärahatilanteen selkiytymistä oli kaavailtu, että komennuskunta jaettaisiin korkeintaan neljän osaan niin, että Helsinkiin sijoitetun pääosaston lisäksi sillä olisi asemapaikat Turussa, Tampereella ja Viipurissa. Esillä oli myös ajatus maaseudulle tarpeen mukaisesti sijoitettavista osastoista. Komennuskunnan osastojaon edellytyksenä oli kuitenkin koko yksikön riittävä vahvistaminen. Poliisimestari Vilkmán totesikin laatimassaan muistiossa, että sekä poliisitaktiset että koulutusnäkökohdat vaativat komennuskunnan muotoilua niin, ettei joukkuetta pienempiä osastoja syntyisi. Joukkue katsottiin pienimmäksi mahdolliseksi tehokkaaksi poliisitoiminnalliseksi yksiköksi ja myös koulutuksen nähtiin tapahtuvan tehokkaasti vain riittävän suurissa yksiköissä. Vilkmán viittasi myös Ruotsissa saatuihin kokemuksiin, kun siellä Ådalenin levottomuuksien jälkeen 1933 perustettu 266 miehen vahvuinen Valtionpoliisi oli jaettu melko pieniin yksiköihin. Tämä oli hänen mukaansa ehtinyt herättää jo voimakasta arvostelua asiantuntijapiireissä.¹¹⁸

Aluksi komennuskunta kuitenkin jaettiin Helsingissä toimineen pääosastonsa lisäksi kuuteen lääninosastoon, jotka edelleen jaettiin maaherrojen harkinnan mukaan muutamille sijoituspaikkakunnille. Jaosta huolimatta komennuskunnan sotilaallistyyppinen organisointi kivääriryhmistä ja kaasuryhmästä koostuneisiin joukkueisiin säilytettiin. Jako toteutettiin myös niin, että joukkueuudostelmat olivat nopeasti koottavissa yhteen. Osastot toimivat paikallisten poliisipäälliköitten alaisina rinnan paikallispoliisin kanssa, mutta paikallisten poliisiviranomaisten edellytettiin noudattavan Liikkuvan poliisikomennuskunnan miehistön käytössä periaatteita, jotka olivat paikallispoliisitoiminnalle osittain vieraita. Tarkoitus nimittäin oli, että komennuskunta säilytettäisiin osastojaosta huolimatta yhtenäisenä pitämällä tiukasti kiinni sen liikkuvuudesta. Siksi oli tärkeää, että komennuskunnan miehiä ei »jäädetyt» sijoituspaikoilleen vaan pidettiin huolta siitä, että he liikkuivat paikkakunnalta toiselle. Komennuskunnan käyttöä koskevissa ohjeissa tähdennettiin, että miehistöä ei saanut pitää kuukausimääriä samalla paikkakunnalla, vaan siinä tapauksessa, että tarvetta komennuskuntalaisten pitempiaikaiseen läsnäoloon oli, miehistö oli yhden, kahden kuukauden väliajoin vaihdettava.

¹¹⁷ Lausunto SM:lle 3.6.1932, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹¹⁸ Riekin muistiinpanot 2.3. ja 3.3.1933 keskusteluistaan maaherra Heleniuksen ja poliisimestari Vilkmánin kanssa, EK/Valpo I, 6. XX E; O.A. Vilkmánin muistio 27.3.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

Myöskään maaseutupoliisille tyypillisiin kameraalitehtäviin komennuskunnan miehiä ei saatu lainkaan käyttää. Sijoituspaikkojen poliisipäälliköitten, joilla myös oli kurinpitovaltuudet komennuskuntalaisiin nähden, tuli kuukausittain yhteistoiminnassa laatia maaherran vahvistettavaksi erityinen toimintasuunnitelma miehistön käyttöä varten. Komennuskuntalaisten toiminta ei ollut riippuvaista paikallisten poliisiviranomaisten pyynnöistä, vaan ratkaisevaa oli, antoivatko olosuhteet aiheita komennuskuntalaisten läsnäololle. Mikäli alueella ei ollut tarvetta Liikkuvan poliisikomennuskunnan ohjesäännön mukaiseen poliisitoimintaan, tuli asiasta ilmoittaa sisäasiainministeriölle miehistön uudelleen sijoittamista varten. Toivottavaa myös oli, että mahdollisuuksien mukaan pyrittiin järjestämään paikallisille poliisivoimille liikkuvan miehistön kanssa yhteisiä harjoituksia, joissa kiinnitettäisiin erityistä huomiota sotilaalliseen kuntoisuuteen sekä joukkoesiintymiseen ja kaasukoulutukseen.

Komennuskunnan miehiä toivottiin käytettävän erityisesti vartiointin tehostamiseen erilaisissa juhlatilaisuuksissa ja muissa väenkokouksissa, kuten lakkojen aikana sekä työmaitten vartiointiin varsinkin palkanmaksuaikoina, jolloin ilmeni tavallista suurempaa levottomuutta. Erityisesti korostettiin, että väkivaltarikollisuuden tuli painavimmin vaikuttaa Liikkuvan poliisikomennuskunnan miehistön sijoitteluun, olihan se perustettu »sellaiseksi poliisinyrkiksi, jonka avulla meillä suunnaton väkivaltarikollisuus ja huliganismi on yritettävä masentaa». Vaikka joukotilaisuuksissa toimitettavat ase-etsinnät sekä maantievalvonta kuuluivat keskeisesti komennuskunnan työalaaan, pelättiin niiden kuitenkin säännöllisinä herättävän vastustusta. Komennuskunnan tehtävien joukossa jo tässä vaiheessa mainittua liikenteen valvontaa pidettiin tärkeänä siksi, että sen avulla päästiin käsiksi salakuljettajiin ja etsintäkuulutettuihin. Tässä yhteydessä todettiin myös, että kommunistitoimitsijoitten oli havaittu liikkuvan linja-autoissa, joten siitäkin syystä oli tärkeää pitää silmällä myös liikennettä.¹¹⁹

Liikkuvan poliisikomennuskunnan tiukka koossapitäminen oli poliisiasiaan neuvottelukunnan asettamista tavoitteista ensisijaisin. Toivottavaa oli, että miehille olisi voitu järjestää yhteismajoitus sekä yhteinen ruokailu, koska se oli taloudellisesti edullista ja ennen kaikkea koska täl-

¹¹⁹ Muistio Liikkuvan poliisikomennuskunnan käytöstä ja sijoituksesta 16.6.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b. Ks. myös SM kiertokirjeet 20.6.1933 (4246), jonka mukana e.m. muistio jaettiin maaherroille, sekä 20.6.1933 (4310) ja 20.6.1933 (4340) sekä Liikkuvan poliisikomennuskunnan ohjesääntö 20.6.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2a1; SM kiertokirje maaherroille 2.11.1934 (8942).

lainen järjestely oli tärkeää sisäisen kurin ja hälytysvalmiuden turvaamiseksi. Erityisesti Rieki korosti useaan otteeseen neuvottelukunnassa, että miehiä tuli »maatamisen» estämiseksi koota välillä pääkaupunkiin yhteisharjoituksia varten. Hän totesi eräässä muistiossaan pitävänsä »huomioon ottaen maailman levottomuuden ja sen tarttuvaisuuden välttämättömänä, ettei komennuskunnan vakansseja pidetä täyttämättöminä vaan että säännöllisesti ja viivytyksettä ryhmissä, joita on sopiva koulutusta, otetaan uutta miehistöä sekä valvotaan myös heidän »poliittista» koulutustaan ja suhtautumistaan eri virtauksiin».¹²⁰

Läänien poliisijohdolle jätettiin käytännössä varsin laaja harkintavaltia Liikkuvan poliisikomennuskunnan miehistön käytössä. Tämä olisi johtanut yksikön hajoittamiseen, mikäli ratkaisun vastapainoksi läänien poliisijohtoa ei olisi pyritty yhtenäistämään. Keskeisessä asemassa olivat poliisitarkastajat, joiden toiminnan yhtenäistämiseksi sisäasiainministeriö jo järjesti vuosittaisia poliisitarkastajien kokouksia. Liikkuvan poliisin käyttöä järjestellyt poliisiasiain neuvottelukunta puolestaan ehdotti erityisen poliisiylitarkastajan viran perustamista, jotta läänien poliisitarkastajille näin saataisiin sisäasiainministeriöön yhteinen esimies. Poliisiylitarkastajan virka perustettiin sisäasiainministeriöön vuoden 1935 alusta.¹²¹ Neuvottelukunnassa oli esillä myös erityisen Liikkuvan poliisikomennuskunnan komentajan toimen perustaminen. Erityisesti Rieki oli sitä mieltä, että komennuskunnalla olisi pitänyt olla oma päällikkönsä.¹²² Se jätettiin kuitenkin pelkästään oman eksekutiivisen johdonsa varaan, ja muodostelman komentajan tehtävistä huolehti Helsingin poliisimestari aina jatkosodan jälkeiseen aikaan saakka.¹²³

Liikkuvasta poliisikomennuskunnasta kehiteltiin lisäksi vahvaa poliisimiehistön koulutus- ja täydennysyksikköä. Kun odotettavissa oli, että komennuskunnan miehiä pyrittäisiin ottamaan paikallisten poliisilaitosten palvelukseen, toivottiin, että poliisilaitoksiin hakevien papereita lähetettäisiin Helsingin poliisimestarin nähtäväksi, jotta paras aines voi-

¹²⁰ Riekin muistio 16.2.1934, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹²¹ Poliisiasian neuvottelukunnan esitys SM:lle 26.1.1934, 2/582 KDSM 1934; Riekin muistio 26.11.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b; Suomen poliisi-lehti 1/1935.

¹²² Riekin muistiinpano 7.2.1934, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹²³ Ainoastaan erityinen LPK:n tarkastajan toimi saatiin aikaan lähinnä Helsingin poliisimestarin paikalta valtiosyyttäjäksi siirrettyä O.A. Vilkmanna varten, mutta toimi kaatosi pian poliisiorganisaatiosta, kun Vilkmanni ei liennyt aikaa eikä ilmeisesti intoakaan tehtävän kehittämiseen. Ks. esim. Riekin kirje Vilkmannielle 30.10.1934, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

taisiin ottaa koulutettavaksi Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan.¹²⁴ Vaikka Liikkuva poliisikomennuskunta oli »kokonaan tarkoitettu virkapukuisen järjestyspoliisin tehokkaaksi vahvistamiseksi ja sen iskujoukoksi» oli neuvottelukunnassa useaan otteeseen esillä myös etsiväkoulutuksen antaminen joillekin LPK:n miehille. Etsiväkoulutusta kekehtiinkin muutamana vuotena siten, että joitakin LPK:n miehiä komennettiin Etsivän keskuspoliisin käytettäväksi ja saamaan samalla etsiväkoulutusta.¹²⁵

Poliisiasiaien neuvottelukunta vastasi alkuun myös Liikkuvan poliisikomennuskunnan keskitetyn toiminnan ohjailusta. Komennuskuntaa pyrittiin sen yhtenäisen ja keskitetyn luonteen korostamiseksi käyttämään myös laajoihin, erityisesti organisoituihin operaatioihin, jotka suunniteltiin poliisiasiaien neuvottelukunnassa. Syyskuussa 1933 järjestettiin Liikkuvan poliisikomennuskunnan sekä EK:n ja rajavartioston voimin tehostettua valvontaa Kannaksella rajalle johtavilla teillä. Tavoitteena oli kommunististen etappitoimitsijoitten liikkumisen tarkkailu, johon liitettiin tavanomaisia liikenne- ja asetarkastuksia. Etsivän keskuspoliisin paikallinen edustaja kiitteli komennuskunnan miesten rauhallista ja täsmällistä sotilaallista käytöstä ja totesi näiden myös olleen innostuneita tehtävistään.¹²⁶

Syksyllä 1933 ja kevättälvella 1934 komennuskunnan avulla pantiin toimeen ensimmäiset laajat sulkuoperaatiot Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Viipurin läänien rannikkoalueilla alkoholin salakuljetuksen ehkäisemiseksi. Keväällä 1932 toteutetusta kieltolain kumoamisesta huolimatta alkoholin laitton ja harjoittajilleen edelleen tuottoisa välitys jatkui voimakkaana. Liikkuvan poliisikomennuskunnan uudistaminen vuonna 1933 paransi huomattavasti poliisin mahdollisuuksia ehkäistä tällaista toimintaa. Järjestettyjen operaatioitten tarkoituksena oli kohdistaa valvonta liikenneväylille mahdollisimman suurella voimalla. Aluksi tätä kokeiltiin hyvin tuloksin Uudenmaan läänissä, jonka jälkeen operaatio laajennettiin myös Turun ja Porin sekä Viipurin läänien alueelle. Tarkoitusta varten komennuskunnan miehistöä koottiin muista lääneistä ja sulku toteutettiin yhteistoiminnassa lääninrikosetsivien kanssa. Välineapua saa-

¹²⁴ Muistio Liikkuvan poliisikomennuskunnan käytöstä ja sijoituksesta 16.6.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹²⁵ Riekin muistio LPK:n eräiden miesten etsiväkoulutuksesta 7.3.1934, EK/Valpo I, 6. XX E 2b. Vuoden 1935 jälkeen ei miehiä enää ollut komennettuna EK:n käyttöön. Ks. LPK:n vahvuusilmoitukset, LP:n arkisto.

¹²⁶ EK:n edustajan selostus 15.9.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

tiin merivartiostolta, armeijalta ja paikallisilta poliisiviranomaisilta. Uudenmaan läänissä saavutetut tulokset olivat parempia kuin neuvottelukunnassa oli uskallettu odottaa. Muualla toiminnassa oli mukana niukemmin miehistöä ja vaikutuksetkin jäivät vaatimattommiksi. Uudellamaalla todettiin spriin hinnan nousseen selvästi operaatioiden aloittamisen jälkeen ja havaittavissa oli myös trokarien siirtymistä laillisiin elinkeinoihin.¹²⁷

Liikkuvan poliisikomennuskunnan läsnäolon herättämistä reaktioista saatiin neuvottelukuntaan tietoja Etsivän keskuspoliisin osastojen välityksellä.¹²⁸ Komennuskunta toi eloa moniin hiljaisiin nimismiespiireihin, kun vieraat poliisimiehet puuttuivat epäkohtiin, joista paikallinen maalaispoliisi ei edes ollut välittänyt. Harvinaisia eivät myöskään olleet syytökset liiasta virkaintoisuudesta. Otaksuttu poliittinen aspektinsakin toiminnalla oli. Äärimmäisen oikeiston keskuudessa Liikkuva poliisikomennuskunta oli saanut sellaisia lisänimiä kuin Bornin miehet ja Honkimäen kaarti. Vuonna 1933 vahvistettua komennuskuntaa käytettiin runsaasti myös puhetilaisuuksien valvonnassa, missä tehtävässä komennuskuntalaiset todettiin ilman muuta tehokkaammiksi kuin oman paikkakunnan poliisit. Esimerkiksi ennen 1933 eduskuntavaaleja Kuopiossa pidetyissä sosialidemokraattien vaalitulaisuuksissa LPK:n miehet poistivat paikalta muutamia äänekkäimpiä IKL:läisiä välihuutajia saaden osakseen tyytyväisiä kommentteja vasemmistolaisilta ja oikeistolaisten joukosta arvostelua santarmimaisuudesta. Erityisen kitkerästi komennuskuntaa arvosteltiin äärimmäisen oikeiston lehdistössä sen jälkeen, kun LPK:n miehet olivat Kemissä kesällä 1933 pidättäneet suojeluskuntaupseerin, joka ei katsonut velvollisuudekseen alistua asetarkastukseen ja oli uhitellut poliiseille. Tamperealaiset Rintamamiesliiton jäsenet puolestaan arvelivat, että Liikkuvan poliisikomennuskunnan osasto oli lähetetty kaupunkiin ainoastaan pitämään silmällä heitä, koskapa osasto oli majoitettu liiton toimiston yläpuolella sijainneeseen, erään ylikonstaapelin omistamaan huoneistoon.¹²⁹

¹²⁷ Heleniuksen ja Koskimiehen muistio 3.4.1934 eräistä toimenpiteistä väkijuomain salakuljetuksen vastustamiseksi Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Viipurin läänien rannikolla, Koskimiehen muistio eräistä poliisitoimenpiteistä väkijuomain salakuljetuksen vastustamiseksi Uudenmaan läänin rannikolla 13.11.1933 sekä lisäykset edelliseen 20.11.1933, Riekin muistiinpanot 27.9.1933, 16.2.1934, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹²⁸ EK:n alaosastojen ja edustusten vastauksia heinäkuulta 1933 erittäin salaiseen kiertokirjeeseen 28.6.1933; ks. myös Kiertokirje EK:n maaseutuosastojen päälliköille 9.9.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹²⁹ Tampereen osaston kirje 5.7.1933, Kuopion osaston kirje 17.7.1933, EK/Valpo

Poliisi ja oikeistoradikalismi

1930-luvun alkuvuosina toteutettujen uudistusten tavoitteena oli poliisi-voima, joka kykenisi estämään äärimmäisen oikeiston omavaltaisuudet. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi oli sekä uudistettava poliisikoneistoa että valvottava poliisin ja ääriainesten suhteita. Poliisivirkakunnan osallistuminen radikaalien oikeistolaisjärjestöjen toimintaan sai osakseen erityistä huomiota poliisijohdossa vuonna 1933, jolloin IKL aloitti poliiseihin kohdistuneen jäsenten värväyksen. Liikkeen kiinnostus poliisitoimintaa kohtaan oli muutenkin voimakasta. Vuonna 1933 se päätti olla itse puuttumatta vasemmiston esiintymisiin. Sen sijasta kannattajia kehoitettiin tarkkailemaan poliisin toimintaa syrjästä ja merkitsemään muistiin kaikki häiriöt, joista sitten annettaisiin tiedot lehdistölle. EK:ssa arveltiin, että tarkoituksena ilmeisestikin oli pyrkiä osoittamaan, ettei poliisi kyennyt pitämään vasemmistoa kurissa ja herättää tällä keinoin oikeistossa arvostelua poliisia ja erityisesti Liikkuvaa poliisikomennuskuntaa kohtaan.¹³⁰

Poliiseja värväsivät IKL:n jäseniksi lähinnä eräät poliisimiehet. Myös kansallissosialistit ottivat poliisin erityiseksi kohderyhmäkseen. Etsivän keskuspoliisin Tampereen edustaja tiesi kuitenkin kertoa, että värvääjille yleensä vain hymyiltiin hyväntahtoisesti, mutta usko i kuitenkin, että mukaan lähtijöitäkin löytyi.¹³¹ Poliisimiehiä väitettiin kuuluneen IKL:ään varsin runsaasti. Kun maaliskuussa 1934 eräässä IKL:n kerhossa Helsingissä kirjoitettiin IKL:n jäsenkortteja, mainittiin, että poliisit ja armeijan kantahenkilöstö liittyvät jäseniksi niin, ettei heidän nimiään merkitty minkäänlaisiin IKL:n asiapaperihin. IKL:n johtoon kuulunut Paa-vo Susitaival väitti maaliskuussa 1934, että koko Hämeenlinnan poliisimiehistö kuului IKL:ään. Niin ikään väitettiin suuren osan helsinkiläispoliiseista kuuluneen järjestöön samoin kuin Lahden rikospoliisien sekä lukuisien tamperelaisten poliisien. Myös maaseudun poliisien keskuudessa sanottiin IKL:ään kuulumisen olleen varsinkin järjestön toiminnan alkuaikoina yleistä.

Vuonna 1933 ilmennyt IKL:n pyrkimys hankkia kannattajia poliisin, armeijan ja suojeluskuntien keskuudesta oli määrätietoista solutusta.

I, 6. XX E 2b; Suuren yleisön suhtautuminen meihin »lentäviin», Poliisimies 6/1934, 141; Perä-Pohja 4.7.1933, Lakeuden Sana 11.7.1933, lehtileikkeet EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹³⁰ EK:n salainen kiertokirje alaosastoille ja edustuksille 26.4.1933 sekä muistiinpano Viipurin alaosaston päällikön tiedoista 27.4.1933, EK/Valpo I, 6. II 1 1a.

¹³¹ EK:n Tampereen osaston raportti 30.9.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

Puhuessaan Oulussa marraskuussa 1933 järjestetyillä IKL:n ryhmänjohtajakursseilla väitti Paavo Susitaival, että poliiseja oli IKL:ssä jo niin paljon, että järjestys maassa voi käydä uhanalaiseksi, mikäli poliiseja esimerkiksi joillakin virkaerouhkauksilla koetettaisiin saada lainkuullaisuuteen. Tällaiset lausunnot herättivät huolestumista valtakunnan johdossa.¹³²

Varsinkin sisäasiainministeri Puhakka oli jyrkästi sitä mieltä, ettei poliisitoimenhaltijoitten tullut osallistua Isänmaallisen kansanliikkeen toimintaan. Maaliskuussa 1933 Puhakka suunnitteli Esko Riekin ehdotuksesta sellaisen kiertokirjeen lähettämistä poliisiviranomaisille, jossa huomautettaisiin, ettei näiden tule antaa heti periksi lapualaismielisten aineiden vaatimuksille sosialidemokraattien tilaisuuksien keskeyttämiseksi tai vastaavissa tapauksissa. Ministeri ajatteli samassa kirjeessä huomauttaa siitä, ettei poliisiviranomaisten pitänyt ottaa itselleen minkäänlaisia johto- tai toimitsija-asemia puolueriennoissa eikä IKL:ssäkään, vaikka he kyllä jäseninä saisivat näissä olla mukana. Puhakan käsityksen mukaan johtoasemassa näkyminen riisti poliisiviranomaisilta sen puolueettomuuden ja syrjässä olevan leiman, joka heillä tuli olla koko väestön luottamuksen ja arvonannon saavuttaakseen. Riekki oli Puhakan kanssa samoilla linjoilla ja mainitsi huomauttaneensa jo vuosia aikaisemmin samasta asiasta omille alaisilleen.¹³³ Värväystoiminnan vuoksi Etsivän keskuspoliisin päällikkö kehoitti myös Helsingin poliisimestaria varoittamaan miehistöään IKL:ään liittymisestä päiväkäskyssä. Asia pohdittiin myös poliisiasian neuvottelukunnassa.¹³⁴

Korkeimman poliisijohdon kanta poliisihenkilöstön toimintaan IKL:ssä tehtiin selväksi ennakkotapauksen avulla. Huomion kohteeksi joutui Helsingin apulaispoliisimestari Ilmari Pohjanpalo, jonka nähtiin usein käyvän virkapuvussa Helsingin kuuluisassa Mustan Karhun kahvilassa. Maaherra Helenius puuttui asiaan ja tiedusteli Pohjanpalolta, kuuluiko tämä IKL:ään. Kun Pohjanpalo myönsi kuuluvansa, Helenius totesi, ettei se ollut sopivaa ja suositteli apulaispoliisimestarille, että tämä eroaisi toimestaan.¹³⁵ Pohjanpaloon kohdistettu painostus herätti luon-

¹³² IKL:n järjestäytymisen erikoispiirteistä, salainen muistio vuodelta 1934; P.E. Svinhufvudin kommentit Paavo Virkkusen pääsiäispuheeseen 4.4.1934, J.K. Paasikiven koelma, kansio IV:4.

¹³³ Riekin muistinpäätös 5.3.1933, EK/Valpo I, 6. XXII H.

¹³⁴ Reunahuomautukset Tampereen osaston kirjeessä 30.9.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹³⁵ Apulaispoliisimestari Ilmari Pohjanpalo on kertonut tapauksesta haastattelussa,

nollisesti arvostelua IKL:n piirissä. Järjestön eduskuntaryhmä teki 5.2. 1934 asiasta kirjallisen eduskuntakyselyn. Kirjelmässään eduskuntaryhmä väitti, että valtiovalta oli syyllistynyt erityisesti sosialidemokraattien vaatimuksesta painostukseen poliisitoimenhaltijoita kohtaan, kun esimiehet olivat vaatineet näitä seuraamusten uhalla luopumaan järjestön jäsenyydestä. Ryhmä totesi tällaisen menettelyn olevan hallitusmuodon 10. pykälän vastaista ja tiedusteli hallitukselta, oliko sisäasiainministeri antanut määräyksen, etteivät poliisitoimenhaltijat saaneet kuulua IKL:n yhdistyksiin. Vastauksessaan sisäasiainministeri Puhakka ilmoitti, ettei ollut tällaista määräystä antanut. Sen sijaan hän oli tehnyt selväksi asianomaisille poliisitoimenhaltijoille, ettei aktiivinen osallistuminen poliittiseen toimintaan ollut heille sopivaa ja että heidän oli siksi pysyttävä siitä erillään. Puhakka korosti vastuksessaan, että varmuus poliisimiesten yhtäläisestä suhtautumisesta kaikkiin kansalaisiin oli sitäkin tärkeämpää, kun maassa vallinneet poliittiset ristiriidat olivat voimakkaat. Puhakka lausui lisäksi, että oli mahdollista, että yhdistykset antoivat jäsenilleen tehtäviä, jotka eivät sovellu poliisimiehille ja totesi, että puheena oleville yhdistyksille tämä oli tyypillistä. Hän jatkoi, että isänmaallinen mieli ja koeteltu velvollisuudentunto olivat kriteereistä etusijalla poliisimiehiä valittaessa. Valinta kohdistui siten perusteellisen suojeluskuntakasvatuksen saaneisiin tai asevelvollisuutensa menestyksekkäästi suorittaneisiin miehiin. Tämän lisäksi ministeri huomautti poliisimiehiltä edellytettävän riittävää arvostelukykyä siihen nähden, mihin yhdistyksiin he voivat liittyä ja mihin eivät. Puhakka lausui, että mikäli tällaista arvostelukykyä ei erityisen huomautuksenkaan jälkeen syntynyt, tulisi hän lain valtuuksin huolehtimaan, että tällaiset miehet poistetaan poliisitoimesta.¹³⁶

Sisäasiainministeri Puhakan vastaus oli varsin yksiselitteinen ja hyvä esimerkki hänen tavastaan puuttua äärimmäisen oikeiston hankkeisiin, ja sen suorasukaisuutta pidettiin EK:ssakin jopa uhkarohkeana. Apulaispoliisimestari Pohjanpalo sai jäädä toimeensa, mutta hänen nimensä poistettiin IKL:n listoista.¹³⁷

joka on tehty Helsingin poliisilaitoksen historiikkia Autonomian alusta ETYKin aikaan 1826—1976 (Helsinki 1976) varten, Helsingin poliisilaitos. Mainittu historiikki, 87.

¹³⁶ 1934 Vp ptk, 456—458.

¹³⁷ Autonomian alusta ETYKin aikaan, 87.

Vielä muutoksia poliisijohdossa

Pohjanpalon tapausta paljon vähemmän julkisuutta sai osakseen sisäasiainministeriön poliisijohdossa toimeenpantu merkittävä siirto, esittelijäneuvos Esko Heilimon vapauttaminen tehtävistään. Kuten jo edellä on käynyt ilmi, Heilimo vastusti niitä laajakantoisia poliisipoliittisia uudistuksia, joita valtiovallan varautuminen oikeistosta uhkaaviin levottomuuksiin vaati. Näin myös Liikkuvan poliisikomennuskunnan uudelleen järjestelyä ja johtoa varten oli luotava poliisiasiaain neuvottelukunta, joka toimi esittelijäneuvos Heilimon ohi. Heilimon tarkoitukselta keskusteltiin poliisijohdon ja hallituksen kesken jo syksyllä 1932 tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä, kun kävi ilmi, että valtiovarainvaliokunta oli pienentänyt Etsivälle keskuspoliisille esitettyä määrärahaa Heilimoa kuultuaan. Pääministeri Kivimäki oli tämän johdosta sillä kannalla, että esittelijäneuvosta tulisi rangaista ja siirtää hänet toiseen paikkaan. Etsivän keskuspoliisin päällikkö oli pääministerin kanssa samaa mieltä.¹³⁸

Esittelijäneuvos Heilimo vapautettiin tehtävästään 27.4.1934. Hänen tilalleen nimitettiin poliisiasiaain neuvottelukunnan sihteerinä toiminut nuorempi hallitussihteeri M.E. Koskimies, joka oli hoitanut sisäasiainministeriössä myös Liikkuvaa poliisikomennuskuntaa koskevien asioiden esittelemisen. Riekki oli myös toivonut, että Koskimies määrättäisiin neuvottelukunnan jäseneksi.¹³⁹ Heilimon tultua siirretyksi toiseen toimeen voitiin myös poliisiasiaain neuvottelukunta lakkauttaa ja Liikkuvan poliisikomennuskunnan ylin ohjailu ja valvonta siirtyi hoidettavaksi sisäasiainministeriön normaalina virkatyönä.¹⁴⁰ Oikeistoa lukuun ottamatta ei Heilimon vapauttaminen virastaan herättänyt huomiota lehdistössä, vaan se sivuutettiin pikku-uutisilla. Uusi Suomi ihmetteli uutisessaan tapahtunutta, mutta joutui jäämään niukkasanaiseksi, kun sen paremmin Heilimo itse kuin sisäasiainministeri Puhakkakaan eivät suostuneet kertomaan asiasta mitään. Seuraavan päivän numerossaan Uusi Suomi omisti runsaasti palstatilaa Heilimon haastattelulle, jossa kerrottiin sisäasiainministeriön poliisiosaston alkuvaiheista sekä ylimalkaisesti poliisin kehittytyöstä yleensä. Saman sisältöinen artikkeli ilmestyi myös Suomen poliisilehdessä. Minkäänlaista polemiikkia ei tapauksen johdosta

¹³⁸ Muistiinpanot vuoden 1933 menosäännön käsittelystä 11. ja 12.11.1932, Valpo II, XXII I.

¹³⁹ Riekin muistiinpano 7.2.1934, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹⁴⁰ SM ilmoitus 17.5.1934 (3889).

syntynyt, vaan Ajan Suuntakin tyytyi referoimaan Uuden Suomen asiaita julkaisemia uutisia.¹⁴¹

Jos poliisijohdossa yhtäällä pyrittiin radikaalin oikeiston sulkemiseen pois toimenalalta, toisaalla tavoiteltiin edelleen uudistuksia, jotka lisäisivät poliisin arvovaltaa äärimmäisen oikeiston silmissä. Helsingin poliisimestarin virka oli tässä mielessä tärkeä, koska oli kyse sekä maan suurimman poliisilaitoksen päälliköstä että erityisesti Liikkuvan poliisikomennuskunnan komentajasta. Vaikka O.A. Vilkmán nauttikin esimerkiksi Etsivän keskuspoliisin johdon luottamusta ja omasi myös merkittävästi poliisialan tuntemusta, ei hänellä ollut virkansa vaatimaa itsenäistä arvovaltaa. Hän oli varsin nuori ja myös leimautunut vasemmiston ehdokkaaksi Helsingin poliisimestarin paikalle — häntä pidettiin yleisesti jonkinlaisena »kolmen vartin sosialistina», vaikkei hän tietävästi koskaan lausunnoillaan tällaiseen luonnehdintaan antanut aihetta.¹⁴² Häneltä puuttui myös ammattisotilaan kokemus, jota 1930-luvun alun levottomina vuosina alettiin pitää poliisipäällikölle suotavana. Vilkmán ei myöskään ollut erityisen aloitekykyinen ja aktiivinen poliisipäällikkö, vaan pikemminkin arka esiintymään julkisuudessa ja hän toimi paljolti Etsivän keskuspoliisin päällikön kehoittelemana.¹⁴³ Myöskään poliisiasian neuvottelukunnassa esille tuotu ajatus Vilkmánin siirtämisestä sisäasiainministeriöön tehtävänään huolehtia Liikkuvan poliisikomennuskunnan johtamisesta ei saanut sen paremmin sisäasiainministeri Puhakan kuin neuvottelukunnan keskeisten jäsentenkään kannatusta.¹⁴⁴

Vilkmánin epävakaa asema tuli julkisuuteen lokakuussa 1933, kun opetusministerin yksityisasunnon edustalla pääsi syntymään ministerin kielipoliittiseen toimintaan tyytymättömien ylioppilaitten vihellyskonsertti. Koska tapausta oli osattu odottaa ennakolta eikä pääkaupungin poliisi sitä siitä huolimatta kyennyt ehkäisemään, sai poliisimestari Uudenmaan läänin maaherralta varoituksen. Myös Kustaa Adolfin päivän mellakat, joihin koulupoikien ja ylioppilaitten lisäksi osallistui kieliasiaa innostuneita Isänmaallisen kansanliikkeen kannattajia, nostattivat lehdistössä moitteita Helsingin järjestyspoliisin tahdittomasta käyttäytymi-

¹⁴¹ Vrt. Helsingin Sanomat 28.4.1934, Suomen Sosialidemokraatti 28.4.1934 ja Uusi Suomi 28.4.1934; ks. myös Uusi Suomi 29.4.1934 sekä Suomen poliisilehti 9/1934, Ajan Suunta 28.4.1934.

¹⁴² Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987.

¹⁴³ Ks. esim. Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987 sekä Rieki Vilkmánille 30.10.1934, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹⁴⁴ A.P. Arvelon muistio 26.5.1933 sekä Riekin muistiinpano 3.5.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

sestä.¹⁴⁵ Opetusministerin asunnon edustalla sattuneen välikohtauksen jälkeen tiedettiin lehdissä kertoa, että poliisimestari Vilkman aiottiin lähitulevaisuudessa siirtää toiseen toimeen. Sisäasiainministeri Puhakka tähdensi kuitenkin tiedotusvälineille, että Vilkmanin siirtäminen toisaalle oli yhteydessä vireillä olleen rikospoliisiuudistuksen kanssa. Ministeri mainitsi lisäksi, että Vilkmanin siirto oli ollut harkittavana jo aiemmin. Puhakka kuitenkin myönsi, että Helsingin poliisin toimintaa selkkauksen yhteydessä ei voitu pitää onnistuneena.¹⁴⁶

Pian tapauksen jälkeen tuli julkisuuteen tieto, että Vilkman oli hakenut yhtä kolmesta juuri perustetusta valtiosyyttäjänvirasta. Samalla alkoi spekulointi uuden poliisimestarin henkilöstä. Arvailut kohdistuivat ammattisotilaisiin.¹⁴⁷

Sotilaallisen kokemuksen ja arvovallan merkitys poliisille olikin ollut myös poliisiasian neuvottelukunnan huomion kohteena jo ennen Vilkmanin siirtoaikeiden tuloa julkisuuteen. Etsivän keskuspoliisin päällikkö oli jo Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistamista suunniteltaessa kiinnittänyt erityistä huomiota suhteitten hoitamiseen asevoimien suuntaan. Kysymys kiteytyi ajatukseen Liikkuvan poliisikomennuskunnan komentajatoimen perustamisesta jo kesällä 1933 ja ajankohtaisti samalla Vilkmanin aseman arvioinnin. Kun poliisimestarin paikkaa Vilkmanin eroaikkeitten tultua julki syksyllä 1933 tarjottiin erälle upseereille, olivat nämä kuitenkin kieltäytyneet. Etsivän keskuspoliisin tiedustelija puolestaan oli saanut tietää, että upseeripiireissä oli keskusteltu asiasta ja pidetty suotavana, etteivät upseerit ottaisi vastaan tällaista tointa, jossa toimenhaltija joutuisi olemaan hallituksen toiveitten tahdoton välikappale.¹⁴⁸

Kysymys poliisikunnan pätevyysvaatimuksista oli yleisemminkin esillä ja sitä oli käsitelty mm. kesällä 1933 pidetyssä poliisitarkastajien kokouksessa, jonka asettama toimikunta laati uuden pätevyysvaatimuksia koskevan asetusehdotuksenkin. Ehdotuksesta antamassaan lausunnossa poliisiasian neuvottelukunta toi ilmi näkemyksensä, että varsinkin kaupunkipoliisin päällystötoimiin olivat upseerikoulutuksen ja -kasvatuksen saaneet henkilöt erityisen sopivia. Neuvottelukunta esittikin, että esimerkiksi sotakorkeakoulun tai komentajakurssin suorittaneet upseerit ja aktiivi-

¹⁴⁵ Uusi Suomi 9.11.1933, Suomen Sosialidemokraatti 9.11.1933.

¹⁴⁶ Helsingin Sanomat 26.10. 1933, Suomen Sosialidemokraatti 26.10.1933.

¹⁴⁷ Ks. esim. Hufvudstadsbladet 30.12.1933.

¹⁴⁸ Riekin muistinpäätös 1.12.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

kapteenit vapautettaisiin kokonaan poliisitointa varten säädetystä harjoitteluajasta.¹⁴⁹ Marraskuussa 1933 laatimassaan muistiossa Riekki puolestaan totesi, että poliisitoimen sotilaallistyyppinen valvonta oli ollut puutteellista. Ajatus kohdistui jo poliisimestari Vilkmäniin. Riekki huomauttikin, että Liikkuvan poliisikomennuskunnan suunnitellun komentajatoimen täyttämässä olisi otettava huomioon myös se, että komentajalle kuuluisi poliisin ulkonaisen käytöksen, virkapuvun, aseistuksen ja muiden vastaavien tekijöitten valvonta. Neuvottelukunta valmisti asiaa ehdotuksen edelleen sisäasiainministeriölle. Myös poliisin virkanimikkeitten ja univormujen muuttaminen sotilastyyppisiksi eteni kirjallisen esityksen asteelle.¹⁵⁰

Kun Vilkman (myöh. Vilanka) oli hakemuksestaan tullut nimitetyksi Viipurin läänin valtiosyyttäjäksi, odotettiin, että Helsingin poliisimestarin virka julistettaisiin avoimeksi. Samaan aikaan saatiin lehdistä kuitenkin lukea, että hallituksen ehdokas pääkaupungin poliisimestarin virkaan oli Turunmaan sotilasläänin komentaja, jääkärieversti J. V. Ahlroth (myöh. Arajuuri). Virkaa ei julistettu haettavaksi, vaan hallitus tarttui jo vuonna 1929 kertaalleen muutettuun poliisitoimiasetuksen 25. pykälään. Tuota pykälää muutettiin 2.2.1934 niin, ettei poliisimestarin virkaa enää lainkaan tarvinnut julistaa haettavaksi, vaan poliisimestarin nimittäisi nyt valtioneuvosto maaherran esityksestä. Mainittakoon, että asetusta muutettiin vastoin sisäasiainministeriön eräiden virkamiesten, ilmeisesti lähinnä esittelijäneuvos Heilimon tahtoa. Asetusta muutettuaan valtioneuvosto nimitti Helsingin poliisimestariksi jääkärieversti Ahlrothin, jolle pääkaupunkiin siirtyminen kuitenkin ei ollut erityisen mieleen ja joka ei myöskään johtajana ollut mitenkään luja ja omaleimainen¹⁵¹. Samalla Helsingin poliisimestarille annettiin poliisikomendantin arvonimi niiden suunnitelmien mukaisesti, joiden tarkoituksena oli sotilaallista poliisin koko virkanimikkeistö. Muilta osiltaan nämä suunnitelmat jäivät toteutumatta.¹⁵²

¹⁴⁹ Riekki Puhakalle 11.3.1933, EK/Valpo I, 6. XX E; Poliisiasiaain neuvottelukunnan lausunto syyskuulta 1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹⁵⁰ Riekin muistio 26.11.1933 sekä muistiinpano univormu- ja titteliuudistuksesta, EK/Valpo I, 6. XX E 2b; Riekin muistiinpanot keskusteluistaan maaherra Heleniuksen ja poliisimestari Vilkmanin kanssa 2.3. ja 3.3.1933, EK/Valpo I, 6. XX E.

¹⁵¹ Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987.

¹⁵² Suomen Sosialidemokraatti 21.1.1934, Ajan Suunta 20.1.1934; Poliisitoimiasetuksen muutos, Suomen poliisilehti 3/1934, 33—34.

Sotilaallistuva ja ammatillistuva poliisi

1930-luvun puoleenväliin mennessä suomalainen poliisitoiminta oli jo ehtinyt jälleen saada huomattavan määrän uusia piirteitä. 1920-luvun poliisihallinnolle tyypillinen varojen niukkuus ei enää yhtä suuressa määrin haitannut alan kehittämistä 1930-luvulla. Myös miehistön saatavuus oli selvästi parantunut edellisen vuosikymmenen tilanteesta. Paljon puhuvan kuvan suomalaisen poliisijohdon aikaansaannoista ja varsinkin tavoitteista antoi syyskesällä 1933 Suomessa vierailut oslolainen poliisipäällikkö Helge Refsum, joka selosti kokemuksiaan yksityiskohtaisesti *Aftenposten*-lehdelle.¹⁵³

Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan ja pääkaupungin poliisiin perinpohjin tutustutettu Refsum totesi, että suomalainen poliisi oli »vaikuttava organisaatio. Reippaus, valppaus, itsehillintä ja kuri ovat tyypillisiä jokaiselle miehelle. Poliisimiesten toimintaa kaduilla leimaa hyvä käytös, joka osoittaa, mitä kovien aikojen läpi eläminen merkitsee hallinnolliselle organisaatiolle. Helsingin poliisilla on pukevat univormut ja asemilla vallitsee järjestys ja siisteys, jonka vertaista tuskin on löydettävissä minkään muun Euroopan maan poliisiasemilta, Saksaa lukuun ottamatta». Liikkuvaa poliisikomennuskuntaa Refsum kehui erinomaisen kurinalaiseksi ja sen varusteita huippumoderneiksi. Myös rikostutkimuskeskuksen valmiudet, tiedostot ja varustetaso tekivät vaikutuksen norjalaisvieraaseen. Suomenlinnassa toiminutta Valtion poliisikoulua Refsum piti aivan omana lukunaan kehuen muun muassa sen monipuolista ammattikirjastoa. Erityisen merkille pantavana hän piti sitä, että oppilaat oli kouluajaksi majoitettu kasarmeihin. Hänestä yhteismajoitus oli tekijä, jolla juuri saatiin aikaan poliisikunnan keskuudessa vallinnut erinomainen kuri ja järjestys.

Refsum kiinnitti myös huomiota suomalaisen poliisipäällystön poikkeuksellisen nuoreen ikään. Ilmiö oli tyypillinen koko täkäläisessä hallintokoneistossa ja toi Refsumin mielestä hallintoon uutta yritteliäisyyttä ja uudistusintoa. Refsumin käsitys kuitenkin oli, ettei kyse ollut kuitenkaan ulkomaisten uutuuksien siirtämisestä Suomeen, vaan perinteinen järjestelmä oli hänen mielestään taidolla säilytetty kaiken pohjana. Tuloksena oli Refsumin mielestä yksi Euroopan hienoimmista poliisijärjestelmistä, joka oli näin samalla moderni ja kansallisesti omaperäinen.

¹⁵³ Lehtileike 28.9.1933 *Aftenpostenista*, muilta viranomaisilta saapuneet kirjeet, HPL kanslian arkisto (HPLK).

Suomalaisen poliisin kurinalaista ja modernia profiilia oli alettu tavoitella jo 1920-luvun puolella mm. ryhtymällä järjestämään poliisilaitoksiin virka-ajalla tapahtuvaa, säännöllistä liikuntakasvatusta. Tähän ryhdyttiin ennen kaikkea poliisimiesten käytöksen kohentamiseksi. Jo vuonna 1927 määrättiin Kotkan poliisimestari Eino Havas toimittamaan miehistön käytöstä koskevia tarkastuksia maan eri poliisilaitoksissa ja samalla suunnittelemaan yhdessä poliisipäälliköitten kanssa liikuntakasvatuksen järjestämistä.¹⁵⁴ Vuonna 1931 sisällytettiin säännölliset voimisteluharjoitukset kaikkien poliisilaitosten päiväohjelmaan sisäasiainministeriön määräyksestä.¹⁵⁵

Poliisikunnan ampumakoulutuksen kehittäminen liittyi kiinteästi laualaislevottomuuksien voimasta liikkeelle lähteneeseen pyrkimykseen poliisin sotilaallisen toimintavalmiuden tehostamiseksi. Vielä 1920-luvulla ei sisäasiainministeriön poliisijohto kiinnittänyt juurikaan huomiota poliisimiehistön ampumaharrastuksiin, ja vuonna 1928 järjestetyt ensimmäiset poliisien ampumakilpailut toteutti edellisenä vuonna miehistön omasta aloitteesta perustettu Poliisien Ampumaseura. Helsingin poliisilaitoksen ampuja-aktiiveihin kuulunut etsiväkonstaapeli Bertil Lahdenperä toivoikin Ampujain lehdessä vuonna 1928, että »päälylysty tarttuisi asiaan samoin käsittein, oivaltaisi ampumisen isänmaallisen merkityksen. Poliisihan on se ase, jota ensimmäiseksi käytetään vaaran uhatessa isänmaatamme, mutta se ase on tylsä, jos siltä puuttuu ampumataito».¹⁵⁶ Syyskuussa 1930, samaan aikaan kun Liikkuvaa poliisikomennuskuntaa oltiin perustamassa, sisäasiainministeriö antoi määräyksen säännöllisten ampumaharjoitusten toimeenpanemisesta kaupunkien poliisilaitoksissa vähintään neljästi vuodessa.¹⁵⁷ Vuonna 1936 sisäasiainministeriö antoi lopulta perinpohjaiset ohjeet koko poliisiurheilun organisoimisesta. Ohjeiston mukaisesti ryhdyttiin järjestämään poliisin kansallisia urheilumestaruuskilpailuja, joihin sisältyivät myös ampumamestaruuskilpailut.¹⁵⁸

Poliisihenkilöstön pätevyysvaatimusten vakiinnuttaminen 1920-luvun lopussa edesauttoi miehistön pysyvyyden lisääntymistä ja ammatillisti toimienalan. Helsingin poliisilaitosta koskevista laskelmista voidaan havaita, että miehistön vaihtuvuus väheni selvästi. 1930-luvulle tultaessa myös uuden miehistön peruskoulutustaso alkoi väestön yleisen koulutustason

¹⁵⁴ SM 15.7.1927 Kotkan poliisimestarille.

¹⁵⁵ SM kirje 25.11.1931 (8468).

¹⁵⁶ Ampujain lehti 21/1929, 342, 8/1928, 122 sekä 20/1929, 319.

¹⁵⁷ SM kiertokirjeet 6.9.1930 (5957) sekä 30.3.1931 (2727).

¹⁵⁸ SM kiertokirje 10.1.1936 (563).

mukana selvästi nousta. Kun vielä 1920-luvulla valtaosa pääkaupungin uusista poliisimiehistä oli pelkän kansakoulun suorittaneita, oli 1930-luvulla palvelukseen tulleesta miehistöstä yli puolet saanut lyseotasoista opetusta. Peruskoulutustason kehitys on yksityiskohtaisesti nähtävissä taulukosta 5. Ammatillistuminen vahvisti myös jo vuonna 1923 alkanutta poliisikunnan ammattiyhdistystoimintaa, johon sota-aikaan saakka suh-
tauduttiin sisäasiainministeriön poliisijohdossa kuitenkin viileästi.¹⁵⁹

Myös uudelle miehistölle 1920-luvulla tyypillinen maalaisvaltaisuus kääntyi pääkaupungin poliisilaitoksessa 1930-luvulla selvään laskuun vaikka se säilyikin väestösuhteisiin nähden poliisikunnassa huomattavan suurena. Samoin kävi korostuneelle eteläpohjalaisten osuudelle uudesta poliisimiehistöstä. Kaupunkilaistaustan yleistyminen ei kuitenkaan tuonut poliisivoimiin lisää työläisperäistä ainesta, vaan väestösuhteita nou-
datellen virkälajataustan omaavien osuus kasvoi.

Levottomimpina lapualaisvuosina havaitun poliisimiehistön suojelus-
kuntataustan väliaikaisen heikkenemisen ohella huomattavin poliisimie-
histön rakenteeseen liittyvä ilmiö 1930-luvulla oli sotilaallisen koulutuk-
sen tason selvä nousu, joka on yksityiskohtaisesti nähtävissä taulukos-
ta 7. 1930-luvun alkuun asti Helsingin poliisilaitoksen palvelukseen ote-
tuista uusista miehistä selvästi yli puolet oli saanut asevelvollisuusaika-
naan ainoastaan miehistökoulutuksen, alipäällystökoulutuksen puoles-
taan oli saanut 20—30 prosenttia miehistä. Liikkuvan poliisikomennus-
kunnan tultua perustetuksi ja erityisesti sen laajennuksen jälkeen asevel-
vollisuusaikaanaan vähintään alipäällystökoulutuksen saaneiden osuus kas-
voi jyrkästi. Jo vuonna 1932 heitä oli selvästi yli puolet uusista miehistä
ja vuosikymmenen puolivälissä yli 80 prosenttia poliisipalvelukseen as-
tuneista.

Poliisijohdossa ilmennyt pyrkimys poliisin sotilaallisen profiilin ko-
rostatamiseen näyttää olleen voimakkaimmillaan 1930-luvun ensimmäisi-
nä vuosina, erityisesti Mäntsälän kapinan jälkeen. Poliittisten jännittei-
den hiljalleen lauetessa pyrkimys sotilaallisuuteen lieveni, mikä on ha-
vaittavissa mm. siitä, että poliisipäällystön innokkaasti kannattamasta
virkanimitysten sotilaallistamisesta luovuttiin poliisikomentajan arvoa lu-
kuun ottamatta. Liikkuvan poliisikomennuskunnan sotilaallisella jaot-
telulla ei ollut käytännössä juurikaan näkyvää merkitystä, vaan muodos-
telma esiintyi sotilaallisesti järjestettynä ainoastaan 1930-luvun kriisivuo-

¹⁵⁹ Veikko Ruotsalainen, Suomen Poliisien Liitto ry. 1923—1973 (Hämeenlinna 1973), 74.

sien sotilaallisuuspyrkimyksistä syntyneissä poliisiparaateissa, joista ensimmäinen järjestettiin Helsingissä vuonna 1931 ilmeisesti Liikkuvan poliisikomennuskunnan päällikön esittämän ajatuksen pohjalta.¹⁶⁰

Suojeluskuntien asema vakiintuu

Oikeistolevottomuuksien aiheuttama suojeluskuntien ja poliisin välisen siteen höltyminen oli suurelta osin tilapäistä. Suojeluskuntakasvatus palasi jälleen poliisissa arvoonsa varsin nopeasti Mäntsälän selkkauksen jälkeen samalla kun poliisin sotilaallista profiilia pyrittiin voimistamaan ja sen sotilaallista arvovaltaa ja kuntoisuutta kohottamaan. Epäilemättä juuri tästä syystä Helsingin poliisijohdossa tapahtuneet muutokset viime kädessä sinetöivät sen, että 1934 alkaen kaikki pääkaupungin uudet poliisimiehet olivat likipitään poikkeuksetta saaneet suojeluskuntakasvatuksen.

1930-luvun kuluessa myös poliisien suojeluskuntatoiminta sai entistä vakiintuneemmat muodot myös sikäli, että suurimpien kaupunkien suojeluskuntaan ryhdyttiin muodostamaan erityisiä poliisimiesosastoja. Tämä tapahtui ennen muuta siksi, että poliisien osallistuminen tavanomaiseen suojeluskuntatoimintaan oli osoittautunut vaikeaksi vuorotyön takia. Ouluun tällainen poliisien suojeluskuntaosasto perustettiin jo vuonna 1932. Samana vuonna Tampereen rautatieläissuojeluskuntaan muodostettiin erityinen poliisijoukkue. Oman suojeluskuntakomppaniansa tamperelaispoliisit saivat vuonna 1934. Helsingissä ajatus poliisimiehille tarkoitetun suojeluskuntaosaston perustamisesta syntyi upseerisuojeluskunnan piirissä syksyllä 1937. Tavoitteena oli poliisipalveluksessa olevista reservin upseereista koostuvan harjoituskomppanian muodostaminen. Tämä Taistelukomppania-niminen yksikkö aloitti toimintansa vuoden 1938 alussa. Poliisijohdon suostumuksella perustetun komppanian tavoitevahvuus täyttyi nopeasti. Syksystä 1938 lähtien yksikkö keskittyi aliupseerikoulutukseen.¹⁶¹

Poliisin ja suojeluskuntien moniulotteisia suhteita pyrittiin Mäntsälän kriisin jälkeisinä vuosina selkiyttämään. Sisäasiainministeriössä tavoitteena oli vuonna 1933 ensi sijassa väkivaltarikollisuuden vastustamiseksi toteutetun ampuma-aselainsäädännön uudistuksen yhteydessä saat-

¹⁶⁰ Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987.

¹⁶¹ Suomen poliisilehti 1/1939, 18, 15/1941, 585, Poliisimies 1/1939, 5 ja 4/1941, 109.

taa kaikki suojeluskuntalaisten hallussa oleva aseistus suojeluskuntatoiminnassa tarvittavaa aseistusta lukuun ottamatta poliisiviranomaisten kontrolloitavaksi. Tässä pyrkimyksessä ei kuitenkaan onnistuttu, vaan suojeluskuntalaiset saivat edelleenkin hankkia haluamansa aseet oman paikallispäällikkönsä luvalla.¹⁶²

Suojeluskuntien järjestysviranomaisille antama virka-apu jatkui 1930-luvulla verraten vaatimattomana. Huomattavaa on, että Mäntsälän selkauksen jälkeisen uudelleenarvioinnin yhteydessä suojeluskuntien tavoitteena oli käyttää virka-apukysymystä oman asemansa vahvistamiseen. Kun kieltolaki kumottiin, esitti Suojeluskuntain yliesikunta hallitukselle, että järjestö saisi huomattavia lisämäärärahoja ensi sijassa kaaderiensä lisäämistä varten, jolloin se voisi ikään kuin vastapalvelukseksi ottaa ohjelmaansa myös salakuljetuksen vastustamisen. Asiasta neuvoteltiin sekä eduskunnassa maalaisliittolaisten kansanedustajien että hallituksen ja tasavallan presidentin kanssa. Aloite ei kuitenkaan johtanut tuloksiin, koska suojeluskuntapäällystönkään keskuudessa siitä ei oltu varauksetta innostuneita vaan vaadittiin vapaampaa alkoholipolitiikkaa. Tämä johtui siitä, että suojeluskuntalaisilla oli runsaasti suhteita salakuljettajiin. Myöskään hallituksessa ei ehdotukseen suhtauduttu varauksitta, koska järjestölle osoitettuja määrärahoja pyrittiin tuolloisessa tilanteessa pikemminkin supistamaan.¹⁶³ Eräiden järjestön sisäistä toimintaa koskevien muutosten, kuten jäsenistön äänivaltasäännösten tarkistamisen ja aluejärjestöön siirtymiseen liittyneiden seikkojen ohessa juuri määrärahojen sääntelyllä pyrittiin heikentämään valtiovallalle ongelmallisten elementtien vaikutusvaltaa suojeluskuntajärjestössä. Määrärahojen supistamisen vuoksi suojeluskuntien olikin karsittava jäsenistöstään sellaista ainesta, joka ei ottanut osaa sotilaalliseen toimintaan, vaan käytti järjestöä politikointinsa työssijana. N.s. laillisuusmiesten piirissä esitettiin myös ajatus, että mikäli suojeluskuntiin hyväksyttäisiin jäseniksi vapaamielisiä aineksia ja mikäli järjestön toiminnassa otettaisiin myös huomioon heidän edustamansa ajatukset, voitaisiin määrärahojakin saada eduskunnan kautta

¹⁶² SM 28.3.1933 (2286) puolustusministeriölle; Suojeluskuntain yliesikunta SM:lle 14.12.1933, 202/619 KDSM 1933, Suojeluskunnan yliesikunnan käskylehti 2/1933, Asetus 8.5.1933 puolustuslaitoksessa palvelevien ja suojeluskuntaan kuuluvien henkilöiden ampuma-aseista ja ampumatarpeista.

¹⁶³ Suojeluskuntaylijohdon ja piiripäällikköiden kokouksen 12.1.1933 ptk, pöytäkirjat C2, Suojeluskuntain yliesikunnan hallinnollisen osaston arkisto; Pöytäkirja, joka tehtiin neuvottelukokouksessa eduskuntatalolla 30.11.1932, Lauri Malmbergin kokoelma, kansio 3 (VA).

lisää. Suojeluskuntajohto kieltäytyi kuitenkin keskustelemastakaan tällaisesta vedoten siihen, ettei järjestölle sovi politikointi.¹⁶⁴

Poliisin suhde suojeluskuntajärjestykseen palasi entisiin uomiinsa ensi sijassa poliittisen tilanteen rauhoittumisen myötä. Suojeluskuntajärjestyksen jonkinasteiset muutokset sekä poliisijohdon pyrkimys yhteistyön ja luottamuksen palauttamiseen edesauttoivat tätä. Suojeluskuntalaitoksen luonteen muuttumisesta tai sen aseman heikkenemisestä ei kuitenkaan ollut kysymys. Vaikka poliisiasiain neuvottelukunnassa muodostui valitseväksi näkemys, että poliisin tuli kyetä selviytymään tehtävistään ja myös väkijuomalain valvonnasta yksin, korostettiin myös, että sisäasiainministeriön tuli kaikista järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvistä asioista kysyä myös suojeluskuntalaitoksen näkemystä.¹⁶⁵

17. 1930-luvun lopun poliisi

1930-luvun loppupuolen sisäpolitiikan rauhallisuus ja taloudellinen nousukausi johtivat siihen, että sotilaallisuuden vaatimus sai vähitellen jäädä poliisipolitiikassa taka-alalle. Jo rikollisuuden vastustamispäivillä helmikuussa 1935 puhuessaan oli valtiosyyttäjä O.A. Vilanka tuonut esiin mahdollisuuden lakkauttaa sekä Liikkuva poliisikomennuskunta että lääninetsiväjärjestelmä ja muodostaa näiden sijaan laajan toimivallan omaavia lääninrikospoliisikeskuksia.¹⁶⁶

Toisaalla myös poliisin kehittytyössä vaikutusvaltaiseksi kohoneen Etsivän keskuspoliisin asema heikkeni. Sisäpoliittisen levottomuuden jäädessä taakse virasto joutui valtiojohdosta syrjään varsinkin, kun »oikean silmän raottaminen» ei viraston johdon lukuisista perämissistä huolimatta ottanut sujuakseen toivotulla tavalla.¹⁶⁷ Sisäpoliittisen ilmapiirin rauhoittuminen, joka olennaisesti liittyi sosialidemokraattien vahvistuneeseen asemaan ja hallitusvastuuseen, murensi ratkaisevasti laitoksen saamaa keskeistä asemaa. Kesällä 1936 sattunut EK:n tavanomaiseen virkakäyttöönään laatiman, mutta liberaalin porvariston kannalta tulenar-

¹⁶⁴ Hannes Raikkala, Suojeluskuntain historia III (Vaasa 1964), 120—121, 280—282.

¹⁶⁵ Riekin muistiinpano 20.4.1933, EK/Valpo I, 6. XX E 2b.

¹⁶⁶ O.A. Vilanka, Poliisitoiminnasta rikollisuuden vastustamisessa, Suomen kriminaalisyhdistyksen vuosikirja 1935, 257—258.

¹⁶⁷ Ks. esim. EK:n päällikön kiertokirjeet osastopäälliköille 17.1.1934, 28.9.1934 ja 7.5.1935, Erittäin salaiset lähteneet kirjeet, EK/Valpo I.

kaa ja loukkaavaa ainesta sisältäneen kansanrintamamuiston pääsy julkisuuteen nostatti vilkkaan poliittisen keskustelun. Myös kommunistipuolueen johtoon kuuluneen Toivo Antikaisen suurta huomiota herättänyt tapaus toi Etsivälle keskuspoliisille kielteistä mainetta, kun jutun todettiin vahingoittaneen Suomen nimeä maailmalla ja haitanneen jopa vientiämme. ¹⁶⁸ Eduskunnan vaatimuksesta asetettiin muistiojutun johdosta toimikunta, joka ryhtyi tutkimaan Etsivän keskuspoliisin toimintaa ja järjestelyä. ¹⁶⁹ Tutkimus kesti pitkään tuottamatta suuriakaan tuloksia. Etsivä keskuspoliisi tosin sai uuden johtosäännön 17.12.1937.

Etsivän keskuspoliisin ympärillä syntynyt kohu oli kuitenkin enemmän seurausta poliittisen ilmapiirin vapaamielistymisestä ja laitokseen kohdistetusta muutospaineista kuin suurista väärinkäytöksistä sen toiminnassa. Kohun aiheutti Etsivän keskuspoliisin virkatoimessa varsin tavallinen asiakirja, jossa oli erehdytty spekuloidaan käytettävissä olleilla tiedoilla. Mutta poliittisen tilanteen rauhoittuminen aiheutti reaktioita myös Etsivässä keskuspoliisissa. Jo muistiojupakan aikoihin näet Etsivän keskuspoliisin Viipurin osaston päällikkö esitti perinpohjin perustellen Riekille ajatuksen, että kommunistinen puolue jälleen laillistetaisiin. Tällaista ehdotusta Rieki ei kuitenkaan millään muotoa halunnut edes ryhtyä harkitsemaan. ¹⁷⁰

Merkittävin muutos Etsivän keskuspoliisin taholla oli Esko Riekin siirtäminen pois tehtävistään tammikuussa 1938, joka tapahtui Kekkonenbiografi Juhani Suomen mukaan viime kädessä sosialidemokraattien painostuksesta, kun nämä suunnittelivat EK:ta koskevaa välikysymystä tilanteessa, jossa sisäasiainministeri Kekkonen puolestaan pyrki hankkimaan laitokselle lisää määrärahoja käyttäkseen sitä hyväkseen suunnittelemissaan IKL:n lakkauttamisessa. Suomi on todennut, että ratkaisu ei perustunut aikoinaan EK:ssa poikkeuksellisen toimeliaana kuulustelijana vaikuttaneen ministerin ja hänen päällikkönsä 1920-luvun puolivälissä sattuneista yhteenotoista kummunneeseen kiistämättömään henkilökohtaiseen antipatiaan, vaan Kekkonen oli hyvin selvillä Riekin vahvasta asiantuntemuksesta. ¹⁷¹ Rieki on kuitenkin vuonna 1964 itse kertonut, että Kekkonen antoi ministeriksi tultuaan hänen ymmärtää, ettei Rieki nauttinut hänen luottamustaan. Vähän tätä ennen Rieki oli edus-

¹⁶⁸ Riekin muistiinpano 2.9.1936, Valpo II, XXII E.

¹⁶⁹ 1936 Vp ptk, 481—482; 4/680 KDSM 1937 I.

¹⁷⁰ Kauko Saniön ilmoitus 4.6.1947 keskustelustaan Valpon entisenylietsivän Aarne Korteahon kanssa, Valpo II, XXII I 6.

¹⁷¹ Juhani Suomi, Urho Kekkonen 1936—1944, Myrrysmies (Keuruu 1986), 85—89.

kunnassa käydessään voimakassanaiseen tyyliinsä arvostellut Kekosta ja joutui pyytämään tältä anteeksi harkitsemattomuuttaan.¹⁷² Vaikka Riekin kertomus on ajankohdastaan johtuen välttelevä — siinä hän mm. kiistää erottaneensa Kekosen EK:n palveluksesta — se riittää osoittamaan, että näiden voimakkaitten miesten välinen sovittamaton henkilökohtainen ristiriita oli niin suuri, että se painoi ratkaisussa. Myös Juha Siltalan otaksuma, että Kyösti Kallion tyytymättömyys EK:n toimintaan lapuanliikkeen nousuvaiheessa olisi myöhemmin kostautunut Riekillä, jää vaille pitävien lähteitten vahvistusta.

Riekiä ei kuitenkaan jätetty kokonaan poliisihallinnon ulkopuolelle, vaan hänet määrättiin »erikoistehtäviin» laatimaan selvitystä ulkovaltojen Suomeen kohdistamasta vakoilusta ja sen vaatimista toimenpiteistä.¹⁷³ Väli rauhan aikana hän osallistui poikkeuksellisen tilanteen poliisihallinnossa vaatimien muutosten suunnitteluun sisäasiainministeriössä. Laitoksen uusi päällikkö varatuomari Paavo Säippä kuului Kekosen ystäväpiiriin. Hänen ei kuitenkaan ollut helppoa saada otetta johtoonsa saamastaan laitoksesta, vaan hänen kerrotaan ensi alkuun kuluttaneen runsaasti aikaa omissa oloissaan juuri puuttumatta viraston työskenteelyyn. Säipällä ei viraston ulkopuolelta tulleenä ollut edes mahdollisuuksia saavuttaa kokeneen edeltäjänsä vertaista vaikutusvaltaa.¹⁷⁴ Marraskuussa 1938 Etsivä keskuspoliisi vakinaistettiin ja sen nimi muutettiin Valtiolliseksi poliisiksi. Toimenpiteisiin ei kuitenkaan sisällynyt mainittavia käytännön muutoksia. Laitoksen henkilökunnan kelpoisuusvaatimukset määriteltiin asetuksessa varsin joustavasti, eikä esimerkiksi vakinaisten etsiväntointen haltijoilta edellytetty poliisikoulutusta.¹⁷⁵

Liikkuvan poliisikomennuskunnan toiminta jatkui jo vakiintuneita muotoja seurailleen huolimatta siitä, että poliisiviranomaiset arvostelivat komennuskunnan käyttöön liittynyttä laajahkoa hallintobyrokratiaa etukäteissuunnitelmineen ja toimintakertomuksineen. Vuosikymmenen toiselle puoliskolle tultaessa kuitenkin myös Liikkuvan poliisikomennuskunnan annettiin entistä suuremmassa määrin hajota palvelemaan paikallisia erityistarpeita. Muodostelman pääosaston vahvuutta supistettiin ja lääninosastoja lisättiin miehistön määrän säilyessä kutakuinkin ennallaan. Myös koko maan poliisimiehistön yhteismäärä pysyi miltei entisellään.

¹⁷² Esko Riekin haastattelu 10.12.1964, L.A. Puntilan kokoelma, k. 25 (VA).

¹⁷³ Valtioneuvoston salaiset ptk SM esittelystä 28.1.1938, SM salainen arkisto (VA).

¹⁷⁴ Säipästä ks. Rieki Eino Pallarille 29.3.38, Mauno Jokipiin kokoelma, Esko Riekin paperit, kansio 6 (Pk 1140, SA).

¹⁷⁵ Laki ja asetus Valtiollisesta poliisista 22.12.1938.

Huomattavimman vahvistuksen poliisien kokonaismäärässä toi mukanaan rikospoliisin uudelleen järjestely, joka toteutettiin vuonna 1937, neljä vuotta sen jälkeen, kun ennen näkemättömän runsas väkivaltarikollisuus oli kääntynyt jyrkkään laskuun.

Rikospoliisia uudistetaan

1920-luvulla aloitettu rikospoliisiuudistuksen suunnittelu jatkui myös Kivimäen hallituksen aikana jonkinlaisena poliisipolitiikan sivu-uomana, hiljaisena komiteatyöskentelynä. Jo Sunilan toinen hallitus asetti loka-kuussa 1932 uuden komitean jatkamaan vuonna 1928 mietintönsä jättäneen Ignatiuksen komitean työtä. Sen tehtävänä oli suunnitella rikospoliisin uudistamista asteittain ja niin, ettei valtiota sen takia rasiteta suurilla ylimääräisillä kustannuksilla. Varat haluttiin nyt ohjata ennen kaikkea reservikapasiteetin ylläpitoon. Komitean puheenjohtajana toimi rikostutkimuskeskuksen johtaja, sittemmin hallitussihteeri Åke Forstén ja sen jäsenet olivat lääninsihteeri Yrjö Eskelä, poliisimestari O.A. Vilkmán sekä Helsingin poliisilaitoksen rikososaston päällikkö I.A. Hyvärinen. Huolimatta hälyttäväksi kehittyneen väkivaltarikollisuuden osakseen saamasta laajasta julkisuudesta komitea valmisteli esitystään varsin pitkään. Vaikka keväällä 1934 näkyi lehdistössä tietoja, että komitean työ olisi asiallisesti valmiina, se jätti mietintönsä puheenjohtajan sairauden vuoksi vasta helmikuussa 1936. Rikospoliisin uudistaminen ei siten ollut kovinkaan keskeinen kysymys ajan poliisipolitiikassa.¹⁷⁶

Forsténin komitea luopui Ignatiuksen komitean esitykselle luonteenomaisesta rikospoliisin itsenäisyyden ja erillisyyden periaatteesta. Yhdenmukaisesti järjestyspoliisissa näkyvän suuntauksen kanssa se asetti etusijalle poliisitoimen keskittämisperiaatteen ja vaati myös, että rikospoliisityön elimelliset yhteydet muuhun poliisitoimintaan tuli säilyttää. Komitea korosti erityisesti, että poliisilla tuli olla yhteinen, pätevä asiantuntija johto. Rikospoliisityön järjestelyssä komitea sovelsi erikoistumisperiaatetta ja jakoi rikospoliisitehtävät syvällisesti erikoistuneen sekä yleisesti erikoistuneen rikospoliisin hoidettaviksi. Syvällisesti erikoistuneella rikospoliisilla ymmärrettiin vaikeamman laatuista rikostutkintatehtäviä hoitavaa, jopa rikostyypeittäin erikoistunutta rikospoliisia, yleisesti

¹⁷⁶ Helsingin Sanomat 3.1.1934; Mietintö Suomen rikospoliisin asteittaisesta uudistamisesta, komiteamietintö 9/1936.

erikoistunut rikospoliisi taas hoiti rikostutkintaa yleensä. Komitea katsoi, että syvällisesti erikoistuneen miehistön toimialueen tuli olla mahdollisimman laaja asiantuntemuksen tehokkaan käytön varmistamiseksi. Näin ollen se suositteli syvällisesti erikoistuneitten rikospoliisien sijoittamista osastoiksi läänien suurimpien poliisilaitosten rikospoliisiosastojen yhteyteen paikallisen poliisipäällikön ja maaherran alaisiksi. Sen lisäksi komitea esitti, että rikospoliisilla tulisi olla sisäasiainministeriössä oma ammattijohtonsa, jonka alaisina osastot muodostaisivat Keskusrikospoliisin.

Keskusrikospoliisiin lisäksi maassa olisi toiminut entiseen tapaan maaherran alainen yleisesti erikoistunut paikallinen rikospoliisi selvittellen itsenäisesti helpompia rikospoliisitehtäviä. Komitea esitti uudistuksen toteuttamiseksi kaikkiaan 182 uuden toimen perustamista Keskusrikospoliisiin sekä maaseudun ja maaseutukaupunkien rikospoliisivoiman lisäämistä kaikkiaan 84 toimella. Vastaavasti lääninrikosetsiväjärjestelmä olisi lakkautettu ja Liikkuva poliisikomennuskunta vapautettu sille osoitetuista satunnaisista rikospoliisitehtävistä.

Sisäasiainministeriön väliaikaisena osastona toiminut Etsivä keskuspoliisi sekä sisäasiainministeriön jaostona toiminut Merivartiolaitos olisi komitean kannan mukaan tullut saattaa poliisiasiainosaston ammattijohtoon alaisiksi. Varsinaista toiminnallista yhteyttä muuhun poliisiin komitea ei kuitenkaan esittänyt, vaan katsoi, että ne syyt, jotka olivat jottaneet kyseisten elinten säilyttämiseen itsenäisinä, olivat edelleen olemassa ja ne tuli poliisiin uudelleenjärjestelyissä edelleen ottaa huomioon. Myös rikostutkimuskeskuksen kaavailtiin jatkavan toimintaansa suoraan poliisiin ylimmän johdon alaisena.

Jo Kivimäen hallitus ehti tarttua rikospoliisiin uudistamiseen tulo- ja menoarvioesityksessään vuodelle 1937. Vielä ei kuitenkaan ollut kysymys Forsténin komitean suunnitelmien toteuttamisesta, vaan uudelleenjärjestely kohdistui lääninrikosetsiväjärjestelmään. Väkijuomalakiasioita tutkineitten ja muihin tehtäviin palkattujen lääninrikosetsivien palkkausvarat yhdistettiin ja jako kahteen lääninrikosetsiväryhmään lakkautettiin. Näin yhtenäistetyn kokoonpanon vahvuudeksi tuli 62 miestä. Myös etsivien palkkausta korotettiin niin, että se oli nyt tuntuvasti parempi kuin muissa poliisitoimissa. Asian johdosta maaherroille lähettämässään kiertokirjeessä sisäasiainministeriö korostikin, että tästä syystä oli etsiviksi valittavien henkilöiden pätevyteen kiinnitettävä erityistä huomiota.¹⁷⁷

¹⁷⁷ SM kaikille maaherroille 14.12.1936.

Rikospoliisin perinpohjaisen uudistamisen suunnittelua jatkettiin keväällä 1937 Cajanderin kolmannen hallituksen toimeksiannosta. Nyt muotoillut uudistukset rakentuivat vain osittain Forsténin komitean kirjaimille ehdotuksille. Uusissa suunnitelmissa kiinnitettiin huomiota poliisin teknisten apuvälineitten kohentamiseen, eräitten kaupunkien paikallisen rikospoliisin vahvistamiseen ja apuvoimien hankkimiseen paikalliselle poliisille rikosten selvittämistä varten sekä kanslia-avun järjestämiseen nimismiehille. Sisäasiainministeri Kekkonen korostikin eduskunnassa, että Forsténin komitean esityksistä pyydetyistä 67 lausunnosta vain 27 oli ollut esityksen toteuttamista sellaisenaan puoltaneita.¹⁷⁸

Vuoden 1938 budjettia hyväksyessään eduskunta vahvisti kaikkiaan 46 uuden rikospoliisitoimen perustamisen kaupunkeihin sekä läänien käytössä olevan poliisivoiman lisäämisen kaikkiaan 70 toimella. Määrärahojen turvin perustettiin 30.12.1937 annetulla asetuksella lääneihin rikospoliisikeskukset. Rikospoliisikeskusten runko saatiin läänien suurimpien kaupunkien rikospoliisiosastoista, joitten henkilöstöä lisättiin. Näin syntyneistä rikospoliisiosastoista suurimpia voitiin käyttää jopa kokonaisuudessaan eri puolilla lääniä.

Rikospoliisikeskusten toimialueena oli koko lääni mikäli toimintaan oli saatu nimenomainen määräys. Läänien rikospoliisikeskuksilla ei kuitenkaan ollut velvollisuutta eikä oikeuttakaan ryhtyä omasta aloitteestaan tutkimuksiin sijoituspiirinsä ulkopuolella. Kaikilla poliisipiirien päälliköillä sen sijaan oli oikeus pyytää läänin rikospoliisikeskuksen apua erityisesti törkeitten rikosten tutkimuksiin. Avunpyyntö oli tehtävä kirjallisesti lääninhallitukselle. Kiireellisissä tapauksissa apuvoimia oli saatavissa myös suoraan läänin rikospoliisikeskuksen sijoituskaupungin poliisipäälliköltä. Vastuu rikospoliisikeskusten suorittamista tutkimuksista kuului kuitenkin yleisen käytännön mukaan paikalliselle poliisille. Ministeriö ilmoitti kantanaan, että paikallispoliisin vastuun poistava tutkijamääräys voitiin antaa vain erityisedellytyksin. Läänien rikospoliisikeskusten toimintaa valvoivat lääninhallitukset ja erityisesti läänien poliisitarkastajat.¹⁷⁹

Cajanderin kolmannen hallituksen toimeenpanema uudistus herätti poliisiammattimiesten keskuudessa jonkin verran ristiriitaisia tunteita, mutta yleensä siihen kiinnitettiin vain niukasti huomiota. Poliittisen tilanteen seestyminen heijastui myös rikosoikeuden professori Bruno Sal-

¹⁷⁸ Ks. esim. Suomen poliisilehti 24/1937.

¹⁷⁹ SM kiertokirje 4.3.1938 kaikille lääninhallituksille.

mialan budjettikäsittelyn aikana IKL:n riveistä lausumista käsityksistä, joissa hän moitti hallituksen haluttomuutta toteuttaa riittävän vahvaa ja keskitettyä rikospoliisijärjestelmää valtiontaloudellisesti suotuisasta tilanteesta huolimatta. Sisäasiainministeri Kekkonen kuitenkin korosti, että oli asianmukaisempaa rakentaa uudistustyö olevien olojen pohjalle ja pyrkiä kehittämään jo vakiintuneita työmuotoja, jotka eivät hänen näkemyksensä mukaan suinkaan olleet kelvottomia, vaan olivat ainoastaan jääneet vaille tarpeellista kehittelyä.¹⁸⁰

Forsténin komitean malliin nähden uudistuksessa tingittiin keskittämisperiaatteesta asettamalla läänien rikospoliisikeskusten toiminta kiinteästi lääninhallitusten alaisuuteen ja säilyttämällä vastuu toiminnasta paikallisilla poliisiviranomaisilla. Poliisin keskusjohdossa ei järjestelyn vuoksi tehty mitään muutoksia. Myös poliisipolitiikan keskittämisyrittäykset olivat saavuttaneet lakipisteensä jo Kivimäen hallituksen aikana ja vuosikymmenen lopun punamultahallitukset pysyttivät poliisitoimen pääpiirteissään vanhoillaan.

18. Voimia

Poliittisten suhdanteitten käännyttyä äärimmäisen oikeiston esiinmarsille otolliseksi suojeluskuntien merkitys poliisipolitiikassa muutti muotoaan. Toteutuneitten ratkaisujen selkeä painottuminen keskitetysti johdetun poliisivoiman luomiseen sen sijasta, että poliisimiehistöä olisi lisätty organisaatioperiaatteita mitenkään muuttamatta, selittyy ensinnäkin nimenomaan suojeluskuntien ajautumisella radikaalin oikeiston toimintakanavaksi. Järjestön voimakas juurtuminen paikallisyhteisöön ja tukeutuminen siinä vallinneisiin henkilösuhteisiin teki siitä erittäin riippuvaisen paikallisista poliittisista paineista. Vastaavalla tavalla paikallispoliisi oli riippuvainen paikallisista poliittisista paineista ja niiden lisäksi suojeluskunnista. Käytännössä se osoittautui täysin hampaattomaksi lapuanliikkeen laittomuuksien edessä.

Toinen merkittävä seikka tässä kehityskulussa oli suojeluskuntajärjestön asevoima, jonka mahdollinen kääntyminen valtiovaltaa vastaan vaati varteenotettavaa vastavoimaa. Tämä akuutti uhka oli se äärimmäi-

¹⁸⁰ 1937 Vp ptk, 1708—1713.

nen syy, joka ohjasi ensin EK:n johdon ja lopulta myös poliittiset päätöksentekijät keskitetyn, iskuvoimaisen poliisireservin kannalle. Uusi tilanne vahvisti entisestään varsin itsenäisen Etsivän keskuspoliisin asemaa poliisitoimessa. Oikeistoliikehdintä korosti kiistattomasti vasemmiston tiukan valvonnan vaatimusta, mutta se toi kuvaan myös uuden tekijän, kun se järjestyksenpidon kannalta kompromettoi suojeluskunnat. Näin koko poliisitoiminnan ja ennen kaikkea miehistöpolitiikan pohja ohentui ratkaisevasti. Toisaalta poliisin kehittelytyö vaikeutui sekä poliittisten päättäjien että poliisijohdon eriseuraisuuden vuoksi, kun ratkaisujen sisältö kytkeytyi kiinteästi poliittisiin ratkaisuihin.

Myös Etsivän keskuspoliisin johdon luotsaamaan uuteen poliisinyrki-ideaan sisältyi vakava miehistöpoliittinen ongelma: mistä miehistö hallitusvallalle lojaaliin, suojeluskunnista riippumattomaan iskujoukkoon, jos suojeluskunnat olivat nyt radikaalin oikeistolaisuuden lahottamia?

Oikeistoliikehdintä ja sen kanavoituminen suojeluskuntajärjestykseen heijastuivat selvästi miehistöpolitiikkaan, johon korkein poliittinen päätöksenteko ei puuttanut. Tässä tutkimuksessa vaikutuksia on selvitetty Helsingin poliisilaitoksen ja Liikkuvan poliisikomennuskunnan osalta, joissa miehistöä koskeva päätöksenteko oli viime kädessä EK:n luottamusta nauttineen poliisimestarin asia. 1930-luvun alussa suojeluskuntien asema poliisimiehistön rekrytointiväylänä horjahti selvästi.

Poliisin miehistöpolitiikan ohentuneen pohjan vahvistukseksi Etsivän keskuspoliisin johto tarjosi tarkan valikoinnin lisäksi miehistön kouluttamista ja valmentamista, keskitettyä sijoittamista parhaimmillaan kasarmiolosuhteisiin sekä liikuttelemista niin, ettei tuttavallisia suhteita paikallisen väestön kanssa pääsisi syntymään. Näiden keinojen soveltaminen käytäntöön alkoi kuitenkin niin myöhään, että sisäpolitiikan tuulet olivat jo kääntymässä. Jos lapuanliikkeen puuhamiehet olivat Esko Riekin mielestä »aloittelevia konspiratöörejä» ja heidän hankkeensa »teoreettista suunpieksäntää», eivät Riekin omat asiat olleet poliisitoimen kehittelyn saralla tosiasiaa juuri sen paremmin. Järjestysvallallakaan ei ollut riittäviä valmiuksia tosipaikan tullen. Suojeluskuntiin turvautuminen oli poissa laskuista, poliisi heikko ja valmistautumaton, armeijan johto suurelta osin myötämielinen oikeistoradikaalien remonttivaatimuksille.¹⁸¹ Silti kaappausta ei tullut, vaan tilanteeseen haettiin ratkaisu poliittista tietä. Voi kysyä, olisivatko Riekin neuvot tosipaikan tullen riit-

¹⁸¹ Ks. Ahti 1990, 219, 316–317.

täneet, olisiko poliisiinrykkiin kyetty kokoamaan lojaali miehistö ja myös pitämään se lojaalina. Toinen kiintoisa kysymys on, miten vakavaksi kriisi olisi voinut kehittyä. Riekin huomiot liikehännän nostattajien puutteellisista taidoista ovat nekin osuvia. Suojeluskuntien toiminta radikaalin oikeistolaisuuden merkittävänä toimintakanavana ei tee tyhjäksi sitä, että järjestö nautti konservatiivisen oikeiston vakaata kannatusta. Rintama jäi hajalleen. Liikehtijät eivät myöskään saaneet puolelleen järjestysvallan tärkeätä ohjaajaa EK:ta. Näin vaaran äärimmäiselle kärjistymiselle välttämättömät kiinteät toimintayhteydet jäivät puutteellisiksi.

Ratkaisu oli ensi sijassa korkeimman valtiojohdon käsissä, eikä se halunnut selvittää syntynyttä kriisiä voimia kentällä koetellen. P.E. Svinhufvud, jonka tasapainottavaan arvovaltaan kriisin poliittinen selvittely jo kesästä 1930 lähtien perustui, vastusti jyrkästi voimakeinojen käyttämistä.¹⁸² Kriisin kärjistyttyä Mäntsälässä tasavallan presidentin omaksuma kanta oli järjestysvallan kannalta hyvin kauaskantoinen ja samalla hyvin konservatiivinen. Kun yhteenotot vältettiin, kykeni myös suojeluskuntaliike varsin pienin uhrauksin säilyttämään kasvonsa¹⁸³ — konservatiivisen luonne-elementtinsä — ja tie järjestön niveltämiseen uudelleen järjestysvallan elimelliseksi osaksi oli jälleen avoin.

Riekin kaavaileman keskitetyn poliisivoiman vahvistaminen varteenotettavaksi kuului T.M. Kivimäen hallituksen ensimmäisiin toimenpiteisiin ja pääministeri itse ajoi asiaa aktiivisesti. Pääministerin suhteet EK:n johtoon olivat luottamukselliset ja Liikkuvan poliisikomennuskunnan kehittelyvaiheeseen liittynyt sisäasiainministeriön poliisiosaston IKL-mielisen päällikön sivuuttaminen oli Etsivän keskuspoliisin johdon vaikutusvallan huipentuma. Ratkaisun takana oli kuitenkin jo vakiintunut poliittinen valta-asetelma. Kiistatonta EK:n vaikutusvalta ei suinkaan ollut, ja virasto kantoi osaltaan vastuuta Mäntsälän selkkauksen selvittelyihin liittyneistä epäonnistumisista. Riekin mallin aika tuli vasta, kun poliittinen rajankäynti lapuanliikkeen perillisten ja muun oikeiston välillä oli tapahtunut. Nyt järjestely ei enää suuntautunut suojeluskuntia vaan pelkätään radikaalia kansanliikettä vastaan. Vasta poliittisesti yksimielinen lailisuusrintama riitti toteuttamaan Riekin kaavailemat järjestelyt Liikkuvassa poliisikomennuskunnassa, jonka päätehtäviä oli valvoa järjestystä mm. IKL:n tilaisuuksissa.

Poliisitoimen muissakin järjestelyissä näkyivät tällöin jo palautumi-

¹⁸² Ks. sama, 220.

¹⁸³ Ks. sama, 290—291.

sen elementit. Helsingin poliisijohto uusittiin henkilökohtaista arvovaltaa äärimmäisen oikeiston keskuudessa tavoitellen ja suojeluskuntajäsenyydestä tuli suorastaan poliisipalvelukseen pääsyn edellytys. Liikkuvan poliisikomennuskunnan keskitetystä organisaatiosta tingittiin. Kehityksen takana oli suojeluskuntia kohtaan tunnetun luottamuksen palautuminen, jonka taustalta löytyy yhtäältä poliittisen tilanteen rauhoittuminen, suojeluskuntien kautta kanavoituneen äärimmäisen oikeiston uhan jääminen syrjään, toisaalta suojeluskuntajärjestön vakiintunut asema ja arvovalta, joita äärioikeiston intermezzojen ei sallittu horjuttaa. Etsivän keskuspoliisin johdon keskitettyjä ratkaisuja vaatinut ote suomalaisesta poliisipolitiikasta heikkeni heti, kun luottamus suojeluskuntajärjestöön palautui. Mitä EK:n aseman kehitykseen sittemmin tulee, sopivat tehdyt ratkaisut myös punamultahallitusten tavoitteisiin ja epäilemättä erityisesti Kallion neljännessä ja Cajanderin kolmannessa hallituksessa sisäasiainministerinä toimineelle Urho Kekkoselle. Kekkonen ryhtyi pitkään suunnitteilla olleen rikospoliisiuudistuksen toteuttamiseen käytännössä ja siirsi näin ajatukset EK:n organisaatioon nojautuvasta poliisikoneistosta lopullisesti syrjään. Tarmokkaan Esko Riekin tultua siirretyksi pois johtopaikaltaan ei EK enää saavuttanut entistä vaikuttajan asemaansa suomalaisessa poliisipolitiikassa.

IV Poliisi kotirintamalla

19. Järjestysvalta etsii paikkaansa

1920- ja 1930-luvun asevelvollisuussäännöksiä koskevissa suunnitelmissa ja säädöksissä poliisi kuului niihin hallinnonhaaroihin, joiden henkilöstö katsottiin sotatilana aikana välttämättömäksi säilyttää toimessaan. Valtakunnan ensimmäisissä asevelvollisuuslaeissa vuosilta 1919 ja 1922 palvelukseen kutsumatta jättäminen säädettiin tasavallan presidentin erikseen määrättäväksi henkilöstöryhmiä sen tarkemmin täsmentämättä. 1920-luvun loppupuolella laadituissa suunnitelmissa pyrittiin koko vakinainen poliisihenkilöstö jättämään sotapalveluksen ulkopuolelle.¹ Vuonna 1929 annettiin asetus, jossa vapautettiin sodanaikaiseen palvelukseen astumasta ainoastaan nostoväkeen kuulunut poliisihenkilöstö.² Kaksi vuotta myöhemmin 1931 puolustusministeriö kuitenkin päätti vapauttaa myös reserviin kuuluneet poliisiviranomaiset astumasta palvelukseen. Päätöstä perusteltiin liikekannallepanon aiheuttamilla runsailla poliisitehtävillä.³ Väli rauhaan saakka voimassa olleella 19.1.1934 annetulla asetuksella poliisihenkilöstö vapautettiin upseereita lukuun ottamatta asevelvollisuuden suorittamisesta.

¹ Puolustusministeriön kirje 4.1.1928 SM:lle sekä siihen liittyvä asetusehdotus, 9/11 KDSM 1928 sekä SM 30.1.1928 puolustusministeriölle.

² Asetus erinäisissä viroissa ja toimissa olevien vapautuksesta vakinaisesta sotapalveluksesta sodan aikana 15.2.1929, n:o 84/1929.

³ SM kaikille maaherroille 11.7.1931 (5465).

Poliisin kriisivalmiussuunnitelmat

Valtakunnan sisäistä turvallisuutta koskevat kriisihallintosuunnitelmat jäivät vielä sotia edeltäneenä aikana verraten niukoiksi ja vaatimattomiksi. Tässä suhteessa poliisihallinto ei mitenkään poikennut muista siviilihallinnon aloista.⁴ Pisimmällä sodan varalta tehdyt suunnitelmat olivat Valtiollisessa poliisissa, jossa jo 1920-luvun puolivälissä laadittiin ensimmäiset listat kriisitilanteessa turvasäilöön suljettavista henkilöistä. Tulos oli melkoisen ylimitoitettu ja perusteiltaan epäyhtenäinen. 1930-luvun puolivälissä kysymystä arvioitiin uudelleen ja listausjärjestelmä tarkistettiin toimeenpanomahdollisuuksia paremmin vastaavaksi jakamalla suojelupidätettävät kahteen luokkaan.⁵ Yleisesikunnassa puolestaan valmisteltiin 1930-luvun loppupuolella suunnitelmat joukkojen keskuudessa toimivaa sotapoliisijärjestelmää varten. Sen sijaan yleisesikunnan valvontaosaston ja EK:n yhteistyön suunnittelu ei ottanut sujuakseen. 1936 kenttäpoliisiohjesääntöä valmistellut yleisesikunnan virkamies neuvotteli ainoastaan suoraan Viipurin läänin poliisiviranomaisten kanssa suunnitelmassa varteen otettavista kysymyksistä. Mallia haettiin niin ikään Ruotista.⁶ Vasta 14.3.1938 järjestettiin yleisesikunnan aloitteesta neuvottelutilaisuus, jossa siviili- ja sotilasviranomaiset vaihtoivat ajatuksia poliisin sodanaikaisesta järjestelystä.⁷ Valmiussuunnittelua vaikeutti erityisesti poliisi- ja sotilasviranomaisten välinen keskinäinen arvovaltataistelu ja siitä johtunut epäluuloisuus. Sisäasiainministeriön poliisiasianosastossa näytettiin pelkäävän, että sotilasviranomaiset olivat tavoittelemassa laajaa sananvaltaa poliisihallinnossa ja tekeillä olleita suunnitelmia pyrittiin pikemminkin hidastamaan.⁸

Vuoden 1938 kuluessa kehittynyt kansainvälinen kriisi ja sen myötä tapahtunut turvallisuuspoliittisen linjan uudelleen arviointi vireytti valmiussuunnittelua jonkin verran. Yleisesikunnassa laadittiin uusi sotilas-

⁴ Ks. esim. Seppo Tiihonen, Vällinen julkinen hallinto sota-aikana. Erityisesti kriisihallintoon liittyvät järjestelyt (Turku 1984), 3—4.

⁵ EK:n pääosaston kiertokirje alaosastoille ja edustuksille 29.6.1934, EK/Valpo I, XX A 8a.

⁶ Esko Rieki ratsumestari Georg Berendille 4.5.1936, EK/Valpo I, 6. XX A 8b; Yleisesikunta 11.6.1935 ja 16.9.1935 SM:lle 79/669 KDSM 1935 ja 102/672 KDSM 1935.

⁷ Yleisesikunnan valvontatoimiston muistio kesäkuulta 1939 sisäasiainministeriötä varten, Päämajan sotapoliisitoimiston arkisto, T 13577/10 (SA).

⁸ Yleisesikunnan valvontatoimisto ulkomaanosaston päällikölle 24.2.1939 sekä majuri Aarnion muistiinpanot esittelystä 20.9.1938, Päämajan sotapoliisitoimiston arkisto, T 13577/11.

poliisisuunnitelma aikaisemman, hataruudestaan moititun hahmotelman tilalle. Tällöin yleisesikuntaan muodostettiin myös erityinen sotapoliisin johto- ja koulutusyksikkö, johon palkattiin ensimmäiset upseerit vuoden 1939 alussa.⁹ Tšekkoslovakian kriisin aiheuttama kansainvälisen selkkauksen uhka johti valmiustoimenpiteisiin myös poliisihallinnossa. Sisäasianministeriön määräyksestä koottiin poliisireserviä varten henkilötiedot niistä alle 50-vuotiaista miehistä, jotka olivat olleet viimeksi kuluneiden 15 vuoden aikana poliisipalveluksessa mutta siitä eronneet ja jotka olivat ominaisuuksiensa puolesta soveliaita poliisitehtäviin. Näin saatiin kokoon toista tuhatta nimeä poliisipalvelukseen komentamista varten.¹⁰

Poliisi talvisodassa

Kansainvälisen jännityksen laukeamisen myötä valmiustoimenpiteet jäivät kuitenkin taka-alalle. Toukokuussa 1939 työskentelynsä aloittanut komitea, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus sota-aikana tarpeellisista muutoksista siviilihallintoon, joutui jättämään kiireessä kootut asetusluonnoksensa sisäasianministeriölle lokakuussa 1939, jolloin sodanuhka oli jo ilmeinen.¹¹ Luonnosten pohjalta laadittiin asetus läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa, joka vahvistettiin 13.10.1939. Tämä sodanaikaisen hallintojärjestelmän perustan muodostanut asetus oli vähäisin muutoksin voimassa koko sota-ajan.

Asetuksen myötä sotatoimialueen paikallinen poliisi muuttui päämajan alaiseksi alueelliseksi sotapoliisiksi. Sotatoimiyhtymän omat sotapoliisiosastot ja -ryhmät puolestaan muodostivat ns. liikkuvan sotapoliisin. Sotilas- ja siviiliviranomaisten välisen yhteistyön järjestämiseksi asetus edellytti niin ikään erityisen sisäasiainhallinnon edustajan määräämistä sekä sisäasianministeriöstä ylipäällikön luo että sotatoimialueella lääninhallituksista sotatoimiyhtymien esikuntiin. Kotialueella taas sotilasviranomaiset määräsivät omat yhdysupseerinsa lääninhallituksiin. Sotatoimialueiden poliisiviranomaiset olivat järjestyksen ja turvallisuuden voimas-

⁹ Yleisesikunnan valvontatoimisto 24.2.1939 Yleisesikunnan ulkomaanosaston päällikölle, Päämajan sotapoliisitoimiston arkisto, T 13577/11.

¹⁰ SM salainen yleiskirje lääninhallituksille 28.9.1938.

¹¹ 3/680 KDSM 1939 I; ks. myös Sota-ajan hallintokomitean 1939 arkisto, T 21808/1, Sota-arkisto, sekä Seppo Tiihonen, Valtioneuvosto koordinoijana. Teoria ja käytäntö vuosina 1939—56 (Helsinki 1985), 308, viite 3.

sapitämistä koskevissa ja muissa maanpuolustuksen kannalta tärkeissä asioissa sotilasjohdon alaisia.

Asetus läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa rajasi myös ne mahdollisuudet, joilla poliisin vahvuutta voitiin sota-aikana lisätä. Asetuksen mukaan oli ensinnäkin mahdollista kutsua asevelvollisia vakinaiseen palvelukseen sotapoliisiin ja vapauttaa heitä asepalveluksesta määräämällä heitä poliisitehtäviin kotialueelle. Sen lisäksi voitiin käyttää suojeluskuntalaisia poliisitehtävissä, siirtää poliisitoimenhaltijoita piiristä toiseen ja erityisesti sotatoimialueelle sekä myös määrätä henkilöitä työvelvollisuuden perusteella omalla suostumuksellaan käytettäväksi poliisitehtävissä. Poliisilla oli lisäksi oikeus saada virka-apua sota-väeltä aina, kun sotilasapu oli välttämätöntä poliisin tehtävien suorittamiseksi.¹²

Kriisisyksyn 1939 kuluessa ryhdyttiin jälleen valmistautumaan myös poliisimiehistön vahvistamiseen. Lääninhallitusten ehdotusten mukaisesti sisäasiainministeriö sopi suojeluskuntapiirien kanssa kaikkiaan yli 2300 lähinnä nostoväkeen kuuluvan miehen varaamisesta poliisin lisävoimiksi.¹³ Kotirintaman varapoliisitehtäviin palkattiin lopulta kaikkiaan 847 henkilöä.¹⁴ Lisävoimia varattiin eniten itäisille raja-alueille. Käytännössä näin muodostetun varapoliisin todellinen vahvuus jäi suunniteltua selvästi pienemmäksi, koska miehistöä ei varauksesta huolimatta läheskään aina saatu poliisitehtäviin, useimmiten siitä syystä, että miehet oli jo ehditty komentaa joukko-osastoihin. Myöskään suojeluskuntalaisten komentaminen poliisitehtäviin ei sujunut hankaluuksitta, koska henkilöistä syntyi erimielisyyksiä. Suurin varapoliisimuodostelma toimi talvisodan aikana Helsingissä. Sen vahvuus oli noin 200 miestä, jotka suurimmalta osalta olivat nostoväen II luokan sotilaskouluttamattomia miehiä. Helsingin varapoliisikomppania sai myös muodollista koulutusta sekä poliisietä sotilastehtäviin.¹⁵

Yleensä varapoliisimuodostelmat jäivät olemukseltaan ja teholtaan erittäin vaatimattomiksi. Turussa toimi talvisodan aikana 27 miehen varapoliisiyksikkö, joka oli lähes aseistamaton sekä vailla virka-asua ja val-

¹² Ks. myös Ohjeita läänin- ja poliisihallinnosta poikkeuksellisissa oloissa annetun ase-
tuksen soveltamiseksi 16.10.1939, poliisitarkastajan kirjkonseptit, Uudenmaan lääninhal-
lituksen arkisto.

¹³ SM Kuopion lääninhallitukselle 1.11.1939, Viipurin lääninhallitukselle 2.11.1939
ja Lapin lääninhallitukselle 9.11.1939 sekä lääninhallituksille 29.11.1939.

¹⁴ Taulukko poliisivoiman vahvuudesta 1940 menoarvion mukaan, SM arkisto, Hc 8.

¹⁵ Ks. esim. M.E.Koskimiehen haastattelu »Muutamia nykytärkeitä kysymyksiä», Po-
liisimies 8/1840, 78—79.

tuuksia. Poliisilaitoksen vakinaisesta miehistöstä sen sijaan muodostettiin Turussa 70 miehen vahvuinen komppania, joka tarpeen vaatiessa olisi toiminut iskujoukkona.¹⁶ Sota-ajan tuomien uusien tehtävien paineessa myös vakinaisen poliisin työtehoa pyrittiin kohottamaan. Lyhyeksi jääneen talvisodan aikana tämä oli mahdollista toteuttaa palvelusaikajärjestelyjä tiukentamalla.¹⁷

Oulun läänissä määräys siirtää kokemutta poliisivoimaa erityisesti rajapiireihin käsitettiin velvoittavaksi ja varapoliiseista muodostettiin erityinen liikkuva osasto läänin kotialueen tarvetta varten marras-joulukuussa 1939. Yksikön päällystö koottiin Oulun poliisilaitoksen palveluksessa olleista reservin upseereista ja aliupseereista ja miehistö pääasiassa III luokan nostoväestä. Osasto majoitettiin Oulun kaupungin laidalle ja se aseistettiin takavarikoiduilla sekä Ruotsista yksityisesti hankituilla aseilla.

Kun talvisodan aikana poliisitoiminnasta saatuja kokemuksia kevät-kesällä 1940 ryhdyttiin kokoamaan poliisin tulevien sota-ajan järjestelyjen pohjaksi, valitettiin lääninhallituksissa yleisesti poliisijohdon kaksijakoisuuden ja varsinkin epäselvän tehtäväjaon aiheuttamia hankaluuksia. Sodan mukanaan tuomista lukuisista erityistehtävistä huolimatta poliisin todettiin yleensä selviytyneen hyvin, koska järjestyshäiriöitä ei sodan aikana juuri sattunut ja esimerkiksi desantteja esiintyi odotettua selvästi vähemmän. Varsinkin Valpon päälliköitten talvisodan aikaista toimintaa esittelevistä katsauksista saa sen kuvan, että väestö oli suorastaan liiankin virittynyt maanpuolustukselle vaarallisen toiminnan torjumiseen. Valpon osastoille tehtiin tavattoman runsaasti ilmoituksia vakoilijoista, jotka todettiin lähes järjestään ilmoittajien mielikuvituksen tuotteiksi.¹⁸

Talvisodan ajan poliisitoiminnan arvostelluimmaksi piirteeksi osoitautui poliisikoneiston pitkälle viety sotilaallisuus, suuri koko ja raskasliikkeisyys, mikä vaivasi erityisesti sotapoliisia sekä päämajan valvontaosastoa. Kankeutta lisäsi se, että sotapoliisin päällystössäkkin oli runsaasti ainesta, jolla ei ollut minkäänlaista kokemusta poliisihallinnosta. Sotapoliisin vakiintumaton asema aselajina ja siitä johtunut vähäinen arvostus sai aikaan sen, että sotapoliisitehtäviin sijoitettiin varsin heikko-

¹⁶ Poliisiylitarkastaja Halmeen matkakertomus 13.—16.1.1940, SM arkisto Hc 3.

¹⁷ Ks. esim. I. Hyvärinen, Rikospoliisiosaston organisaatiosta ja työstä, Poliisimies 21/1940, 611—616.

¹⁸ Tuija Hietaniemi, Valtiollinen poliisi ja talvisota, teoksessa Tuntematon talvisota (Helsinki 1989), 71.

laatuista ainesta, jopa lukuisia sellaisia miehiä, joilla oli merkintöjä rikosrekisterissään. Sotilas- ja poliisiorganisaatioiden osittainen päällekkäisyys aiheutti lisätyötä ja epätietoisuutta erityisesti mm. desanttitorjunnassa sekä valomerkkien tutkimisessa, kun yhtenäisiä määräyksiä siitä, kenelle nämä tehtävät kuuluivat, ei heti ollut olemassa. Näin useat viranomaiset tutkivat samaa asiaa toisistaan tietämättä. Kriittisimmiksi tehtävänjako-ongelmat osoittautuivat Valpon ja päämajan valvontaosaston suhteissa, kun jo rauhanaikainen arvovaltataistelu antoi oman sävynsä virastojen välisiin suhteisiin.¹⁹

Siitä huolimatta, että varamiehistöä ei saatu läheskään suunniteltua määrää, ei poliisihallinnossa juuri valitettu henkilökuntapulaa. Varamiehistö jouduttiin lisäksi toteamaan laadultaan heikoksi, eikä sillä nähty poliisitoiminnan tehon kannalta olleen juuri merkitystä. Vain verraten pieni osa poliisimiehistä lähti vapaaehtoisina tai päämajan pyynnöstä siirrettyinä rintamapalvelukseen. Kotialueen poliisikunnasta maanpuolustustehtävissä oli talvisodan aikana noin kahdeksan prosenttia.²⁰ Sen lisäksi, että jonkin verran poliisimiehiä erosi poliisipalveluksesta siirtyäkseen maanpuolustustehtäviin, luovutti poliisihallinto miehiä käytettäviksi sotapoliisiin päällystö- ja koulutustehtävissä.²¹ Ainoastaan asepalveluksen piiriin jääneiden reservin upseerin arvon omaavien kohdalla esiintyi ongelmia, kun sotapalvelus verotti poliisiin päällystöä, erittäinkin nimismiehiä.²² Talvisodan myönteiset kokemukset johtivatkin välirauhan aikana periaatepäätökseen, että maanpuolustus asetettiin valvontatehtävien edelle ja myös poliisikunta liitettiin yleisen asevelvollisuuden piiriin.²³

Sisäasiainministeriössä välirauhan kuukausina toteutettuun talvisodan poliisitoiminnallisten kokemusten arviointiin ja paremman organisaation suunnitteluun osallistuivat asiantuntijoina ministeriön vakinaisten virkamiesten lisäksi 20- ja 30-luvun poliisipolitiikan suunnanantajat,

¹⁹ Ks. Maavoimien esikunta päämajalle 10.6.1940 (1847) sekä I AK:n sotapoliisipäällikkö päämajalle 13.5.1940, Päämajan sotapoliisitoimiston arkisto, T 13577/5; Pohjois-Savon suojeluskuntain pääesikunta 20.6.1940 päämajalle, Päämajan sotapoliisitoimiston arkisto, T 19198/2.

²⁰ Taulukko poliisivoiman vahvuudesta 1940 menoarvion mukaan, SM arkisto Hc 8. Kotialueen poliisihenkilöstön kokonaismäärä oli 2669, josta rintamalla oli 202 miestä. Toisen tiedon mukaan sotapalveluksessa oli 14.2.40 mennessä kaikkiaan 286 poliisimiestä. SM päämajalle 14.2.1940 (1307).

²¹ Muutamia nykytärkeitä kysymyksiä, M.E. Koskimiehen haastattelu, Poliisimies 8/1940, 78—79.

²² Hallitusneuvos M.E.Koskimies päämajalle 2.2.1940, SM arkisto, Hc 8.

²³ Asetus 328/9.5.1941 viran ja toimen haltijain vapauttamisesta asevelvollisuuden suorittamisesta eräissä tapauksissa.

nyt apulaisesittelijänä toiminut Esko Riecki sekä maaherra Gustaf Ignatius. Riecki kiinnitti erityistä huomiota organisaation raskauteen ja piti tarpeettomana hallinnollista jakoa sotatoimialueeseen ja kotialueeseen jo sodankäynnin luonteen muuttumisen vuoksi. Hän oli myös sitä mieltä, että miehistön epäkelpoudesta kärsinyt liikkuva sotapoliisi voitaisiin hyvin korvata Liikkuvalla poliisikomennuskunnalla, kunhan sitä kehitettäisiin sopivasti. Hän yhtyi myös niihin maaherrojen poliisitoimintaa koskevissa katsauksissa esitettyihin toiveisiin, joiden mukaan sotapoliisia varten tulisi ryhtyä jo rauhan aikana kouluttamaan erityismiehistöä. Poliisille mm. evakuoinnista ja väestönsuojelusta koituneitten, paljon työvoimaa vaatineitten lisätehtävien hoitamiseksi Riecki esitti saksalaismaalista työpalvelua. Saman suuntaisia ajatuksia esitti myös sisäasiainministeriön hallitussihteeri Nikolai Saarnio, joka korosti ministeriön valtuuksien säilyttämistä riittävän laajoina sekä ammattitaitoisen henkilöstön tehtävissään pitämisen tärkeyttä. Valmistelutöissä siviilihallinnon asema pyrittiin varmistamaan myös sota-aikana niin, etteivät sotilaalliset muodostelmat olisi saaneet yllätettyä asioitten hoidossa.²⁴

Välirauhan aikana toimi kaksikin komiteaa, molemmat maaherra Ignatiuksen puheenjohtamina, jotka käsitelivät sota-ajan hallintoon liittyviä kysymyksiä. Näistä toinen laati puolustus- ja poliisihallinnon asiain tuntijoita ja maaherroja kuultuaan laki- ja asetusehdotukset sota-ajan hallinnon järjestämiseksi. Lakiehdotuksen pohjalta muotoiltiin 7.7.1941 vahvistettu laki, joka varasi tasavallan presidentille tai valtioneuvostolle mahdollisuuden tarpeen tullen asetusteitse muuttaa voimassa ollutta hallintojärjestelmää. Komitean asetusehdotuksessaan hahmottelemilla kunnanesikunnilla pyrittiin poistamaan erityisesti poliisi- ja suojeluskuntaviranomaisten toimia talvisodan aikana rasittanutta päällekkäisyyttä ja edistämään näiden välistä yhteistoimintaa. Kunnanesikunnat olisivat huolehtineet kaikista maanpuolustukseen tavalla tai toisella liittyneistä tehtävistä. Suojeluskuntapiirien esikunnat olisivat muodostaneet aivan uuden väliportaan, joka puolestaan olisi toiminut lääninhallitusten ja sotilaslääniä muodostaman hallintoelimen alaisena. Sisäasiainministeriön maanpuolustukseen liittyvät toiminnot olisi siirretty päämajan yhteyteen, jolloin sisäasiainministeriöllä olisi tältä osin ollut käskyvalta myös koti-

²⁴ Lääninhallitusten lausunnot sota-ajan hallinnossa ja sotapoliisin järjestyssä ja toiminnassa saaduista kokemuksista niihin liittyvine kommentteineen ja reunamerkintöineen, SM salainen arkisto, Ha 1; N. Saarnio, Sodanaikaisen läänin- ja poliisihallinnon kulmakivet, Suomen poliisi-lehti 22/1940, 555—558.

joukkojen esikuntaan nähden.²⁵ Uudistusesitys kohtasi runsaasti vastustusta sekä sen käsittelyyn osallistuneitten siviilihallinnon edustajien puolelta että eduskunnassa, koska uudistuksen pelättiin edesauttavan puolustushallinnon ja varsinkin suojeluskuntien valtuuksien laajentumista siviilihallinnon alueelle. Ehdotuksia pidettiin lisäksi niin viimeistelemättöminä, etteivät ne kelpaisi käytännön toimenpiteitten pohjaksi.²⁶ Komiteaa syytettiin lisäksi siviilihallinnon asiantuntemuksen sivuuttamisesta ehdotusten valmistelun yhteydessä. Eduskunnassa esitykseen suhtautuivat erityisen kielteisesti sosialidemokraatit. Lain pohjalta suunnitellut asetukset valtioneuvostosta sekä hallinnosta sota-aikana jäivät antamatta eikä laillakaan näin ollut käytännön merkitystä.²⁷ Toinen komitea puolestaan suunnitteli etupäässä rajavyyhykkeen siviili- ja sotilashallinnon järjestelyä, mutta sen ehdotuksia ei ehditty käsitellä ennen jatkosodan puhkeamista. Suunnitelmistaan huolimatta tämä komitea ei lopulta puuttunut poliisihallintoa koskeviin asioihin.²⁸

Merkittävin periaateratkaisu kotialueen sodanaikaisen poliisitoiminnan kannalta oli päätös, että rintamakelpoisille poliisimiehille myönnettäisiin sodan aikana lykkäystä ainoastaan, mikäli he olivat siviilitoimessaan todella korvaamattomia. Myös poliisikunnan keskuudessa toivottiin, että siirtyminen maanpuolustustehtäviin tehtäisiin mahdolliseksi ilman poliisitoimesta eroamista. Kysymyksen tärkeyttä lisäsi se, että sodan alettua poliisimiesten kiinnostus pyrkiä puolustusvoimien, etupäässä suojeluskuntajärjestön vakinaisiin toimiin lisääntyi selvästi. Tämän katsottiin johtuvan paitsi puolustusvoimien paremmasta palkkauksesta ja etenemismahdollisuuksista, myös poliisimiesten maanpuolustusinnosta.²⁹

Poliisi- ja puolustusviranomaisten välisissä neuvotteluissa muodostuneen kannan mukaisesti poliisihallinnossa arvioitiin sodanaikaista po-

²⁵ Mietintö 23.4.1941 Valtioneuvostolle, Sota-ajan hallintokomitean 1940—41 arkisto, T 21808/2 (SA).

²⁶ Ptk SM:ssä 28.3.1941 pidetystä neuvottelukokouksesta, Sota-ajan hallintokomitean 1940—41 arkisto.

²⁷ 1941 Vp ptk, 991—992; Seppo Tiihonen, Eduskunta valtion hallintokoneiston muovaajana kriisiaikana vuodesta 1937 jatkosodan alkuun, Poliittisen historian sivulaudaturtutkielma 1981 (Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos), 100—108; Tiihonen 1985, 49.

²⁸ Maan ja etupäässä rajavyyhykkeen siviili- ja sotilashallinnon järjestelyä suunnittelemaan asetetun komitean mietintö 3.6.1941, 22/683 KDSM 1941 I. Komitean työskentelyn painopiste oli taloudellisten olojen organisoinnissa. Ks. PM 1.10.1940, Rajavyyhykkeen sotilas- ja siviilihallintoa suunnittelemaan asetetun komitean, n.s. Ignatiuksen komitean arkisto, T 21808/4 (SA).

²⁹ L.M. Kauppi, Lukijan mielipiteitä: Poliisikunta ja maanpuolustus, Suomen poliisilehti 22/1940, 559.

liisivoiman tarvetta keväällä 1941 uudelleen. Asiaa koskeneissa ohjeissaan sisäasiainministeriö korosti, että rintamakelpoista ainesta ei saanut jäädä kotirintamalle toisarvoisiin tehtäviin. Poliisiaineksen tarvetta puolustusvoimien piirissä lisäsi se, että liikkuvan sotapoliisin henkilöstöstä osa edellytettiin nyt talvisodan kokemuksista viisastuneina otettavaksi poliisikunnasta. Sotapoliisikomppanian päällikön tuli kuulua poliisipäällystöön tai olla muuten vastaavan kokemuksen omaava upseeri, sotapoliisijoukkueenjohtajilta taas edellytettiin poliisipalvelusta tai muuta perehtyneisyyttä poliisitoimintaan. Samoin komppanian komentoryhmään kuuluvien kahden rikostutkijan tuli olla rikospoliisimiehiä. Sisäasiainministeriön ohjeissa korostettiin edelleen, että poliisin tuli sota-aikana ainoastaan avustaa sellaisissa toiminnoissa kuin desanttien torjunnassa, evakuoinnissa, paikallisissa vartiotehtävissä sekä väestönsuojelussa. Poliisin sodanaikaista henkilöstötarvetta arvioitaessa oli ministeriön näemyksen mukaan otettava huomioon sekin, että nyt monien erikoisviranomaisten organisointi oli entisestään tehostunut. Poliisin tehtäväksi jäi ensi sijassa rikosten tutkiminen ja syytteesen pano sekä valvonta. Sääntöselvitysmääräyksien valvonnan ministeriö kuitenkin epäili vaativan jopa erikoismiehistön kokoamista. Ministeriö korosti niin ikään, että poliisilla oli sota-aikana käytettävissään sotapoliisin sekä sotaväenosastojen, ts. lähinnä ilmasuojelumuodostelmien virka-apu. Yleiseksi periaatteeksi otettiin se, ettei voimia pyritty varaamaan yllättäviä tilanteita varten, vaan tarkoitus oli tällaisissa tapauksissa turvautua sotavoimien virka-apuun.³⁰

Arviointien tuloksena sisäasiainhallinnossa päädyttiin siihen, että noin 1300 poliisimiestä eli arviolta 25—30 prosenttia poliisikunnasta voisi lähteä asepalvelukseen. Laskelmissa oli otettu huomioon sekä poliisitoiminnan sodanaikainen luonteen muuttuminen että osaltaan poliisin apuhenkilöstöksi koulutettujen ilmasuojelujoukkojen tarjoama apu. Sisäasiainministeriössä samoin kuin valtioneuvostossakin kuitenkin toivottiin, ettei poliisimiehiä toistaiseksi lainkaan kutsuttaisi palvelukseen.³¹

Välirauhan ajan ratkaisuja

Huolimatta siitä, että miltei heti talvisodan päätyttyä havaittiin äärimmäisen vasemmiston toiminnan vilkastuneen, ei poliisi heti varautunut

³⁰ SM salainen kiertokirje 14.2.1941 (2263) lääninhallituksille, Uudenmaan läänin poliisitarkastajan salaiset kirjekonseptit 1939—42, Uudenmaan lääninhallituksen arkisto.

³¹ SM Puolustusvoimien pääesikunnalle 12.6.1941 (6261), SM salainen arkisto.

levottomuuksiin.³² Vapun 1940 edellä myös liputusta koskeneita rajoituksia lievennettiin jonkin verran poliisijohdon vastustuksesta huolimatta. Lisäksi kaikki talvisodan ajaksi turvasäilöön suljetut hieman yli 200 vasemmistolaista laskettiin sodan päätyttyä vapauteen.³³ Äärimmäistä vasemmistoa taakseen koonneen Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran heinäkuun viimeisinä päivinä sekä elokuun alkupuolella 1940 maan suurimmissa kaupungeissa tasavallan suojelulain nojalla annetusta kiellosta huolimatta järjestämät esiintymiset rikkoivat huomiota herättäneellä tavalla sodan aikana syntyneitä kuvia yksimielisestä kansasta. Vaikeimmat levottomuudet sattuivat 7.8. Turussa, jossa väkijoukko esiintyi aggressiivisesti ja myös poliisi joutui turvautumaan asevoiman käyttöön.³⁴

Välirauhan aikaisten levottomuuksien yhteydessä poliisille tarjoutuneeseen oma-aloitteiseen kansalaisapuun suhtauduttiin poliisijohdossa kuitenkin edelleen varovaisesti, vaikka sitä ei torjuttu. Toimintaa Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran esiintymisiä vastaan organisoivat rintamamiehet, IKL sekä myös sosialidemokraatit. Helsingissä ensimmäisten levottomuuspäivien jälkeen rintamamiesten kaksi edustajaa kääntyi Valtiollisen poliisin puoleen ilmoittaen, että heitä oli satoja valmiina tarvittaessa avustamaan poliisia. Miesten tarkoituksena oli mm. laulamalla isänmaallisia lauluja häiritä kommunistien ohjelman-suoritusta sekä toimia myös muulla tavoin poliisin antamien ohjeitten mukaisesti. Valtiollisesta poliisista miehet ohjattiin Helsingin poliisikomentajan puheille. Poliisikomentaja Arajuuri ilmoitti, että poliisi kykeni yksin hallitsemaan tilanteen eikä katsonut ulkopuolista apua tarvittavan, mutta suostui siihen, että rintamamiehiä olisi saapuvilla. Hän kuitenkin tähdensi, että näiden tuli käyttäytyä rauhallisesti. Suurimpien esiintymisten uhatessa 6.8.1940 rintamamiehiä oli Helsingissä avustamassa poliisia Valtiollisen poliisin edustajan tietojen mukaan yli 200. Myös Valtiollinen poliisi kävi tähdentämässä rintamamiesten johtajille, ettei näiden tullut ryhtyä minkäänlaiseen oma-aloitteiseen toimintaan. Helsingissä päivän mielenosoitukset sujuivat ilman vakavia seurauksia, kun kaksi palokunnan ruiskuautoa hajoitti vesisuihkuillaan väkijoukot poliisin huo-

³² Ks. esim. Valtiollisen poliisin tiedonanto 15.5.1940.

³³ Jussi Nuorteva, *Vangit — vankilat — sota*, Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana (Helsinki 1987), 64, 80.

³⁴ Ks. esim. luettelot levottomuuksien johdosta tuomituista, EK/Valpo I, XXIX C 3.

lehtiessä siitä, ettei väki päässyt Hakaniemestä Pitkällesillalle.³⁵ Tuossa levottomuustilanteessa sai osoittaa tehokkuutensa myös Helsingin poliisilaitoksen yhteyteen vuonna 1938 perustettu radiopoliisiosasto, joka toimi eräänlaisena iskujoukkona kaupungilla liikkuen neljällä autolla jopa viisimiehisin, hyvin aseistetuin partioin pitäen poliisijohdon jatkuvasti tilanteen tasalla.³⁶

Seuraavan päivän Uusi Suomi tiesi kertoa huligaanien syyttäneen Hakaniementorilla sijainneita halkopinoja tuleen ja poliisin pidättäneen ilki-vallan tekijät.³⁷ Poliisi pidätti kylläkin tilanteen yhteydessä kaikkiaan nelisenkymmentä henkilöä, mutta heistä kukaan ei ollut syyllistynyt mainittuun ilki-valtaan.³⁸ Palolaitoksen kyseisenä päivänä tekemässä toimintaraportissa palo otakuttiin paikalle kerääntyneitten kurittomien aines-ten syyttämäksi.³⁹ Tästä kuuluisasta tapauksesta Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seurassa toimineet vasemmistoaineokset saivat lisänimen »pinonpolttajat». Myöhemmin on kuitenkin vasemmistopiireissä liikkunut otaksumia, että pinojen syyttäminen olisi ollut poliisin järjestämä provokaatio, jonka aloitteentekijänä olisi ollut helsinkiläinen poliisiupseeri. Otaksumassa voi olla perää, koska tällaiseen taipuvaisia aineksia poliisijohdossa Valtiollisen poliisin tietämänkin mukaan oli.⁴⁰ Mitään todisteita tästä ei kuitenkaan ole löytynyt muttei asiaa näytä sen paremmin Helsingin poliisilaitoksessa kuin Valtiollisessa poliisiosakaan tutkitun.

Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran esiintymiset saivat poliisijohdon varuilleen. Sisäasiainministeriö antoi poliisiviranomaisille ohjeet jatkuvien esiintymisten varalta kuitenkin vasta vaikeimpien levottomuuksien jo tapahduttua. Ohjeissa määrättiin poliisi hajoitamaan kaikki kokoontumiset päättäväisesti ja tarmokkaasti heti alkuunsa. Mikäli hajoituskäskyä ei toteltaisi, oli voimakkein lupa käyttää kaasua, paloruiskuja ja äärimmäisessä tapauksessa myös ampuma-

³⁵ Ilmoitukset 2.8.1940 (35), 6.8.1940 (1559), 6.8.1940 (1562) ja 7.8.1940 (1573), EK/Valpo I, XXIX C.

³⁶ Jorma Kivivuori, Poliisiradio, Suomen poliisilehti 23—24/1942, 763, 767.

³⁷ Uusi Suomi 7.8.1940.

³⁸ Helsingin poliisilaitoksen 6.8.1940 pidättämien henkilöiden luettelot, EK/Valpo I, XXIX C 3b. Myöskään Helsingin poliisilaitoksen keskuspoliisiosaston, IV piirin tai rikososaston ilmoituspäiväkirjoista ei löydy asiaa koskevia merkintöjä.

³⁹ Pääpaloaseman toimintaraportti n:o 337/6.8.1940, Helsingin kaupungin palolaitoksen arkisto, Helsingin kaupunginarkisto.

⁴⁰ Ks. esim. Riekin muistiinpanot 2.5.1935, EK/Valpo I, II I 1a/12 ja Johan Helon haastattelut 1964, L.A.Puntilan kokoelma, kansio 20.

aseita. Mikäli poliisi ei selviäisi yksin, määräsi ministeriö äärimmäisessä tapauksessa pyydettyväksi virka-apua sotaväeltä. Ohjeissa korostettiin edelleen, että 30.11.1939 annettu turvasäilöön sulkemisen mahdollista-va asetus henkilökohtaisen vapauden rajoittamisesta oli edelleen voimassa. Poliisivoimaa suunniteltiin vahvistettavaksi kutsumalla miehistöä lähipiireistä tai ottamalla varapoliiseja, kuten talvisodan aikana oli tehty. Varapoliiseja valittaessa kehoitettiin kiinnittämään erityistä huomiota aineksen luotettavuuteen.⁴¹

Vasemmistolevottomuuksien vuoksi myös Liikkuvan poliisikomen-
nuskunnan pääosastoa vahvistettiin 100 miehellä.⁴² Valtiollinen poliisi
puolestaan ryhtyi sulkemaan Suomen ja Neuvostoliiton rauhan ja ystä-
vyyden seuran johtohenkilöitä turvasäilöön.⁴³

Varapoliisiratkaisuun oltiin turvautumassa esimerkiksi Helsingissä,
jossa elokuussa 1940 koottiin kaksi varapoliisikomppaniaa, vahvuudel-
taan yhteensä 202 miestä. Varapoliisikomppaniat olivat sosiaaliselta ra-
kenteeltaan virkailijavoittoisia, ja 40 prosenttia niiden miehistöstä kuu-
lui työväestöön.⁴⁴ Tilanteen rauhoituttua varapoliiseja ei kuitenkaan tar-
vinnut kutsua palvelukseen.

Välirauhan ajan jännittynyt poliittinen ilmapiiri ajoi poliisijohdon
puoltamaan myös ennennäkemättömän suurta poliisihenkilöstön palk-
kojen korotusta. Syyskesällä 1940 Suomen poliisien liiton ja sisäasiain-
ministeriön välisissä neuvotteluissa sovittiin, että korotuksen aloitteen-
tekijänä esiintyisi julkisuudessa sisäasiainministeriön poliisiasianosaston
päällikkö Koskimies ja liitto puolestaan pyrkiisi vaikuttamaan siihen,
etteivät muut valtion alemmat virkamiehet ryhtyisi vaatimaan vastaavan-
laisia korotuksia. Selostaessaan poliisien palkkausasiaa maaherrain ko-
kouksessa Koskimies totesi, että poliisikunnan palkkauskysymyksen jär-
jestäminen ei sietänyt viivytystä, koska se oli poliisikunnan luotettavai-
suuden ja pätevyuden säilyttämisen ehdoton edellytys. Hän valitti suu-
ren työpaineen ja alipalkkauksen poliisien keskuudessa aiheuttamaa hen-
kistä lamaannusta ja katkeroitumista ja huomautti, että poliisikunnan
alipalkkaus näytti johtavan »yleiseltä kannalta katsoen perin vaarallisiin

⁴¹ SM salainen kiertokirje kaikille lääninhallituksille 8.8.1940 (5526), SM salainen arkisto.

⁴² Toimiupseeri Otto Kosonen, LPK, Poliisimies 2./1940, 618.

⁴³ Nuorteva, 81.

⁴⁴ Uudenmaan läänin poliisitarkastaja 17.8.1939 (B1665) Helsingin poliisimestarille liitteineen, Uudenmaan läänin poliisitarkastajan kirjekonseptit, Uudenmaan lääninhalli-
tuksen arkisto.

ilmiöihin» varsinkin, kun oli mahdollista, että edessä oli yhteiskuntarauhaa ja yleistä turvallisuutta horjuttavaa levottomuutta. Poliisikunnan syyskesällä 1940 vireille pantu palkkojen korotus toteutettiin heinäkuussa 1941.⁴⁵

Välirauhan aikana poliisitoimintaa tehostettiin sotilasviranomaisten toivomuksesta myös yhteistyöllä suojeluskuntien kanssa. Poliisin ja suojeluskuntalaisten yhteistoimin järjestettiin elokuusta 1940 alkaen aseratsioita vilkkaimmilla liikenneväylillä. Ratsiat kuitenkin lopetettiin maaliskuussa 1941, koska niiden oli todettu tuottavan pelkästään ajanhukkaa poliisiviranomaisille.⁴⁶ Poliisivoimien tukemiseksi annettiin välirauhan aikana lisäksi poliisivaltuuksia joillekin puolustusvoimissa palveleville henkilöille, jotka avustivat poliisia lähinnä henkilöliikenteen, salakuljetuksen, ampuma-aselainsäädännön sekä sota-aikaisten poikkeusmääräysten valvonnassa.⁴⁷ Myöskään siirtoväki ei aiheuttanut poliisille erityisiä ongelmia, koska luovutetun alueen poliisitoimet nimismiehen virkoja lukuun ottamatta siirrettiin tarpeen mukaisesti maan muihin poliisipiireihin.⁴⁸

Myös Moskovan rauhan täytäntöönpanoon liittyi mielenkiintoisia poliisitoiminnallisia ratkaisuja. Kesällä 1940 muodostettiin Liikkuvan poliisikomennuskunnan yhteyteen erityinen rautatieosasto huolehtimaan Neuvostoliiton Hankoon suuntautuneen kauttakulkuliikenteen valvonnasta. Komennuskunnan vahvuus oli päällystö mukaan luettuna 49 miestä.⁴⁹ Sen jälkeen kun kaikki sotapoliisimuodostelmat Viipurin läänissä toimivia lukuun ottamatta oli syksyllä 1940 kotiutettu, siirtyi matkustus- ja muiden poikkeusmääräysten valvonta siviiliviranomaisille. Sisäasiainministeriö perusti syyskuussa 1940 komennuskunnan rajalääneihin tehtäväänään huolehtia valtakunnan ja Moskovan rauhan rajan sulkemisesta sekä valvoa matkustus- ja muita poikkeusmääräyksiä. Aluksi nämä varsin pienet komennuskunnat saivat virka-apua sotaväenosastoilta, jotka asettivat komennuskuntien käyttöön päivittäin keskimäärin runsaat 500 asevelvollista sekä tarvittavan päällystön. Viipurin läänissä poliisi toimitti

⁴⁵ Ruotsalainen, 71–74.

⁴⁶ SM salainen kirje Uudenmaan lääninhallitukselle 14.8.1940, Uudenmaan läänin poliisitarkastajan salaiset kirjekonseptit; SM Puolustusvoimien pääesikunnalle 6.3.1941 (2916), SM salainen arkisto.

⁴⁷ Ks. esim. Merivoimien esikunnan kirje 15.10.1940, Uudenmaan lääninhallituksen arkisto 20709/B35/40.

⁴⁸ SM kirje 4.4.1940 (3078) sekä asetus eräiden poliisitoimien perustamisesta, muuttamisesta ja lakkauttamisesta 17.1.1941.

⁴⁹ SM salainen kiertokirje 12.9.1940 (6581), SM salainen arkisto.

suojeluskuntalaisten avustuksella lisäksi yllätystarkastuksia sotapoliisin tukena. Toukokuussa 1941 sovittiin valvontatoimien siirtämisestä myös Viipurin läänissä poliisiviranomaisten hoidettaviksi sekä sotilasavun lopettamisesta. Poliisikomennuskuntien vahvuutta lisättiin nyt vastaavasti niin, että niiden yhteisvahvuudeksi tuli aluksi 389 miestä. Komennuskuntia toimi Uudenmaan, Viipurin, Mikkelin, Kuopion, Oulun ja Lapin lääneissä. Ne muodostivat sekä vartioita että liikkuvia partioita ja järjestivät ratsioita toimien myös yhteistyössä muiden poliisi- sekä sotilasviranomaisten kanssa. Matkustajaliikennettä valvovat komennuskunnat jatkoivat toimintaansa Liikkuvan poliisikomennuskunnan yhteydessä mutta suoraan sisäasiainministeriön alaisina myös koko jatkosodan ajan keskitetyen matkustuskieltoalueen takarajan sulkemiseen sekä sotilaskarkurien sekä vakoilijoitten pidättämiseen. Komennuskuntien miehistöön kuului sekä Liikkuvan poliisikomennuskunnan konstaapeleita että ylimääräistä poliisivoimaa, joka muodosti miehistön valtaosan. Muodostelmien apuna oli lisäksi ilmasuojelujoukoista komennettuja miehiä ja jatkosodan alussa niin ikään sotapoliiseja. Vuonna 1943 niiden yhteisvahvuus oli 397 miestä.⁵⁰ Komennuskuntien päällikkönä toimi Liikkuvan poliisikomennuskunnan komisario Onni Salomaa, jonka mukaan muodostelma sai myös epävirallisen nimensä osasto Salomaa.⁵¹

20. Jatkosota: organisaatio arvioidaan uudelleen

Vastaisen sodan varalta poliisihallinnossa talvisodan kokemusten perusteella laadituissa suunnitelmissa päädyttiin siihen, että poliisihenkilöstöä voitaisiin irrottaa verraten runsaasti maanpuolustuksen tarpeisiin, koska rikollisuuden ja tavanomaisten poliisitehtävien oletettiin vähentyvän. Toisaalta poliisitoiminnan sotakannalle saattamisella ei pidetty kiirettä, koska sodan alkuvaiheen menestys näytti enteilevän jälleen lyhyttä sotaa. Näin ollen esimerkiksi varapoliisimuodostelmia ei heti ryhdytty lain-

⁵⁰ SM 22.12.1943 (12048P) päämajan järjestelyosastolle, SM kirjekonseptit; ks. myös Päämajan komento-osaston muistio 10.7.1944 toimenpiteistä järjestyksen ja turvallisuuden tehostamiseksi, Päämajan hallinnollisen toimiston arkisto, T 13578/13 (SA); ks. lisäksi matkustajaliikennettä valvovien poliisiosastojen toimintaselosteita 250/358, 330/367 sekä 365/371 KDSM 1941I.

⁵¹ SM salainen kiertokirje 27.5.1941 (5717) sekä SM salainen kirje Päämajan sotilas-hallinto-osastolle 27.11.1942 (8854), SM salainen arkisto.

kaan kokoamaan. Sen sijaan poliittisesti epäluotettavat ainekset suljettiin turvasäilöön suurimmalta osaltaan jo pari viikkoa ennen jatkosodan puhkeamista. Jatkosodan alkuvaiheessa pidätettyjen määrä oli hie- man yli 400.⁵² Joukkojen nopea eteneminen kohti itää teki myös alueel- lisen sotapoliisin muodostamisen tarpeettomaksi ja vaikutti positiivises- ti mielialoihin. Kun poliisimiesten siirtyminen rintamalle aiheutti Helsingin poliisilaitoksessakin heti kesällä 1941 työvoimapulaa, oli poliisikomen- tajan tehtäviä hoitanut poliisitarkastaja Arno Anthoni huolissaan ennen kaikkea siitä, miten poliisi selviytyisi odotettavissa olevan rauhanteon ai- heuttamasta siirtymätilanteesta johtuvista tehtävistä.⁵³ Vaikka lääneis- tä miltei heti sodan alettua saapuikin sisäasiainministeriöön pyyntöjä lisäpoliisivoiman saamiseksi osan poliisimiehistä tultua kutsutuksi rin- tamapalvelukseen, suhtauduttiin anomuksiin ministeriössä varsin pidät- tyväisesti. Ministeriössä otaksuttiin, että varapoliisitehtäviin soveltuvaa hyvää ainesta ei myöskään olisi helposti saatavissa. Ministeriö kehoitti- kin sijoittamaan pystyvimpä ylikonstaapeleita ja hätätilassa miehistöä- kin hoitamaan nimismiesten ja apulaisnimismiesten tehtäviä huomaut- taen lisäksi, että joihinkin tehtäviin poliisi voi saada apua myös ilma- suojelujoukoilta.⁵⁴

Vastaavasti sotapoliisin riveihin saatiin jatkosodan vuosina talviso- dan aikaista enemmän poliisimiehiä. Erityistä sotapoliisin aselajikoulu- tusta ryhdyttiin suunnittelemaan vasta keväällä 1943 ja ensimmäiset kuu- siviikkoiset sotapoliisikurssit alkoivat maaliskuussa 1944. Kun talviso- dan aikana sotapoliisiosastojen miehistöstä oli poliiseja vain 5—10 pro- senttia, oli poliisimiesten osuus jatkosodan sotapoliisimuodostelmissa al- kuun jopa puolet miehistöstä. Kotiutusten alettua poliisivaltaisuus kui- tenkin pyrki laskemaan.⁵⁵

Etenemisvaiheen päätyttyä todellisuus osoittautui kuitenkin jossain määrin toisenlaiseksi kuin oli aluksi otaksuttu. Kotiutusten myötä lisään- tynyt epäjärjestys ja kurittomuus pakotti poliisijohdon toteamaan, että poliisivoima ei nähtävästi riittänyt tehtävien kunnolliseen suorittamiseen. Ministeriössä korostettiin, että poliisitoiminnan tehoa ei saisi sodan aika- na päästää laskemaan, vaan järjestystä ja turvallisuutta tuli nimenomaan

⁵² Nuorteva, 104.

⁵³ Poliisin työ nykytilanteessa, Poliisimies 17/1941, 572.

⁵⁴ SM kiertokirje 16.7.1941 (7241).

⁵⁵ Päämajan komento-osasto 5.4.1944 SM:lle, Päämajan hallinnollisen toimiston ar- kisto, T 13578/13; Maaselän ryhmän sotapoliisin toimintakertomus 26.1.1943, Päämajan hallinnollisen toimiston arkisto, T 20105/1.

maanpuolustusta silmällä pitäen kaikin keinoin vaalia. Elokuussa 1941 sisäasiainministeriö määräsi poliisipäälliköt laatimaan selvitykset piiriensä varapoliisitarpeesta sekä myös ehdottamaan sopivia henkilöitä esittämiinsä toimiin. Sisäasiainministeriö korosti ohjeissaan, että varamiehien luotettavuuteen sekä nuhteettomuuteen tuli kiinnittää erityistä huomiota. Tarkoitus oli, että varapoliiseille annettaisiin myös lääneittäin järjestettävä kaksiviikkoinen peruskoulutus.⁵⁶ Poliisivahvuutta pyrittiin lisäämään myös ottamalla asepalveluksessa olevien poliisitoimihaltijoiden sijaisiksi jo eläkkeellä olevia, mutta työkuntoisia poliisimiehiä.⁵⁷ Maaherroilta saapuneitten esitysten pohjalta sisäasiainministeriö oikeutti lääninhallitukset palkkaamaan kaikkiaan 426 varapoliisia vuoden 1941 loppuun saakka.⁵⁸

Jatkosodan poliisinyrkki

Näkyvimmän yleistä järjestystä koskettaneen ongelman jatkosodan aikana aiheutti rintamalta lomalle lähtevien sotilaitten liikkuminen kotialueella. Jo syyspuolella vuotta 1941 epäjärjestys rautateillä lisääntyi hälyttävästi. Olennaisena osana tähän »sietämättömäksi huligaaniterroriksi» myöhemmin luonnehdittuun tilanteeseen kuuluivat myös poliittisesti epäluotettavat ainekset sekä rintamakarkurit, joiden kiinni saamiseksi poliisivoimaa toivottiin vahvistettavan ja suunnattavan entistä enemmän henkilövalvontatehtäviin. Aluksi sotilasläänit määräisivät suojeluskuntapiirit asettamaan junapartioita valvomaan kuljetuksia, mutta tästä toiminnasta ei ollut sanottavaa hyötyä, koska partiomiehet todettiin sekä vähälukuisiksi että tehtävästään välinpitämättömiksi tai jopa itse alttiiksi liittymään epäjärjestystä aikaan saaneisiin sotilasjoukkioihin.⁵⁹ Poliisipalveluksessa olevan henkilöstön niukkuuden vuoksi poliisi ei voinut esitetyistä pyynnöistä huolimatta avustaa tässä toiminnassa. Vallitsevan tilanteen korjaamiseksi ryhtyivät sisäasiainministeriö ja kotijoukkojen

⁵⁶ SM kiertokirje lääninhallituksille 7.8.1941 (7631).

⁵⁷ SM kiertokirje 11.12.1941 (10453).

⁵⁸ SM eri lääninhallituksille 4.9.1941 sekä 12.9.1941.

⁵⁹ Vaasan läänin poliisitarkastaja Santeri Pimentola A. Pajuselle 26.9.1941 sekä Kapteeni V. Rintala A. Pajuselle 27.9.1941, Päämajan komentotoimiston arkisto, T 22471/23 (SA); osaston tarkoituksesta ks. myös Esitelmä liikennettä ja kuljetuksia koskevilla neuvottelupäivillä Karhumäessä 16.2.1944, sekä Erillisen sotapoliisiosaston toimintakertomus 1943, Erillisen sotapoliisiosaston esikunnan arkisto T 8478 (SA).

esikunta neuvotteluihin, jotka johtivat siihen, että sotilasviranomaiset saivat osan kotialueen järjestyksenpidosta hoidettavakseen. Neuvottelujen pohjalta kotijoukkojen esikunta teki päämajalle ehdotuksen erityisen partiojärjestön muodostamiseksi. Tarkoitus oli, että partioiden ytimen muodostaisivat poliisivirkapuvussa esiintyvät poliisimiehet, jotka komennettaisiin partiojärjestön palvelukseen kenttäarmeijasta. Tällä ratkaisulla partiot saivat toimivaltaansa myös siviilihenkilöt. Alustavasti suunniteltiin, että poliisimiehiä komennettaisiin tarkoitukseen kaikkiaan noin 150. Vaikka toiminnan yleisestä johtamisesta vastaisivat sotilasviranomaiset, ensi sijassa kotijoukkojen esikunta, sisäasiainministeriö ilmoitti myös halukkuutensa yhteistyöhön.⁶⁰

Suunniteltu juna- ja asemapartiokomennuskunta, jota aluksi kutsuttiin rautatiepartiojärjestöksi, aloitti toimintansa lokakuussa 1941 Hangan kauttakulkuliikenteen poliisivartiointista huolehtineen Liikkuvan poliisikomennuskunnan yksikön päällikkönä toimineen everstiluutnantti A.A. Pajusen johdolla.⁶¹ Muodostelma jaettiin kymmeneen piiriin, joiden miehistö jakaantui asemakomennuskuntiin. Jokaisessa partiossa oli mukana sotapoliisien lisäksi yksi ammattikoulutuksen saanut poliisimies. Partiot varustettiin tarpeen mukaan pistooleilla ja kumipatukoilla. Alkuvaiheessa noin sadan miehen vahvuisen muodostelman piiripäälliköinä toimi upseerinarvon omaavia poliisimiehiä. Yksikkö sai toimintaohjeensa tammikuussa 1942.⁶²

Rautatieliikenteen ja asemien tehokas valvonta aiheutti aluksi sen, että levottomat ja vaarallisia pidetyt ainekset, kuten vihollisen asiamiehet, rintamakarkurit ja muut epäluotettavat henkilöt valitsivat kulkuväylikseen turvallisemmat maantiet. Toisaalta myös yleisessä liikennekuris- sa nähtiin toivomisen varaa ja päämajan huoltopäällikkö vaati jyrkkiä toimia laajalle levinneen autojen väärinkäytön estämiseksi.⁶³ Kontrollin ulottamiseksi myös maanteille rautatiepartiojärjestön tehtäväkenttää ryhdyttiin syksyllä 1942 laajentamaan ja muodostelman 47 rautatiepartion lisäksi järjestettiin asemakomennuskuntien yhteyteen aluksi 32 autopartiota. Samalla yksikkö nimettiin uudelleen Erilliseksi sotapoliisiosastok-

⁶⁰ SM Puolustusvoimain ylipäällikölle 25.9.1941, Päämajan komentotoimiston arkisto, T 22471/23.

⁶¹ Liikkuvan poliisikomennuskunnan päiväkäsky 9/18.9.1940, LP:n arkisto.

⁶² Erillisen sotapoliisiosaston päiväkäsky 1/1942; Päämajan komento-osaston kirje 28.8.1941, Päämajan hallinnollisen osaston arkisto, T 19198/3.

⁶³ Ks. esim. Päämajan komento-osaston lausunto 6.12.1943, Päämajan hallinnollisen toimiston arkisto, T 13578/9.

si ja se sai itsenäisen aseman suoraan päämajan alaisuudessa.⁶⁴ Yksikölle vahvistettiin ohjesääntö 1.2.1943.⁶⁵

Kokoonpanoltaan Erillinen sotapoliisiosasto vastasi rykmenttiä käsittäen neljä pataljoonaa. Näistä ensimmäinen toimi Lounais-Suomen alueella, toinen Pohjois-Suomessa, kolmas Savon, Keski-Suomen, Kymenlaakson ja Karjalan kannaksen alueilla ja neljäs takaisin vallatulla alueella sekä Itä-Karjalassa. Kukin pataljoona jakautui kolmeen komppaniaan, jotka puolestaan kukin muodostivat yhdestä kuuteen asemakomennuskuntaa. Lisäksi Erilliseen sotapoliisiosastoon kuului suoraan osaston esikunnan alaisena erityinen liikkuva komennuskunta, jonka tehtävänä oli suorittaa suurimmat ratsiat ja keskittyä erityisesti sotilaskarkureitten etsimiseen.⁶⁶ Kukin partiomies aseistettiin pistoolilla ja kumipatukalla ja lisäksi partion aseistukseen kuului yksi konepistooli. Partiot toimivat yllätysluonteisesti, lähimmän päällikkönsä antamien suullisten ohjeitten mukaan ja yhteistyössä paikallisten poliisiviranomaisten kanssa. Erillisen sotapoliisiosaston vahvuus oli vuoden 1943 alussa 1379 miestä ja sitä kasvatettiin vähitellen. Elokuussa 1944 sen vahvuus oli 1662 miestä.⁶⁷

Erillisen sotapoliisiosaston toimintaa kehiteltiin yhteistyössä puolustusviranomaisten ja sisäasiainministeriön kesken. Yksikön olemassaolon todettiin jopa parantaneen puolustus- ja poliisihallinnon välisiä suhteita.⁶⁸ Sisäasiainministeriön laatiman ehdotuksen mukaisesti sovittiin jo marraskuussa 1942, että Erillinen sotapoliisiosasto huolehtisi järjestyksenpidosta ja henkilövalvonnasta rautateillä ja maanteillä sekä avustaisi myös poliisiviranomaisia muissa poliisitehtävissä, milloin tähän oli tarvetta. Tässä tarkoituksessa Erillisen sotapoliisiosaston päällikön oli oltava yhteydessä sisäasiainministeriöön ja vastaavasti osaston henkilöstön tuli toimia yhteistuumin paikallisten poliisipäällikköitten kanssa saadakseen partioittensa vahvistukseksi paikallista poliisivoimaa. Poliisivirkapuvussa olevan poliisivirkamiehen edellytettiin suorittavan siviiliväestöön kohdistuneet toimenpiteet.⁶⁹

⁶⁴ Erillisen sotapoliisiosaston päiväkäsky 1/1942.

⁶⁵ SM yleiskirje 4.3.1943 (2540/P).

⁶⁶ Esitelmä liikennettä ja kuljetuksia koskevilla neuvottelupäivillä Karhumäessä 16.2.1944, Erillisen sotapoliisiosaston esikunnan arkisto, T 8478.

⁶⁷ Vahvuusilmoitukset 1.1.1943 ja 1.8.1944, Erillisen sotapoliisiosaston esikunnan arkisto, T 8478—8479.

⁶⁸ »Rautatiepartiot pitävät järjestystä junissa», Poliisimies 13—14/1942, 604—605.

⁶⁹ SM kirje 7.11.1942 (8114) sekä Päämajan komento-osaston käsky Erilliselle sota-

Henkilövalvonnasta moninaisine muotoineen tuli osaston keskeisin tehtävä. Henkilövalvonnan katsottiin muodostavan sota-aikana järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidon pohjan. Sisäasiainministeriö korosti tammikuussa 1943 poliisiviranomaisille antamissaan erityisohjeissa, että henkilövalvontaan liittyvien lupatarkastusten järjestäminen varsinkin maanpuolustuksen kannalta tärkeissä kohteissa ei enää riittänyt, vaan poliisiviranomaisten tuli ryhtyä toimittamaan yhtäaikaista koko poliisi-piirin tai jopa koko läänin käsittäviä tarkastuksia. Tehtävää varten poliisiviranomaisten oli mahdollista saada virka-apua Erilliseltä sotapoliisiosastolta, suojeluskunnilta sekä puolustuslaitokselta.⁷⁰ Erilaisten lupatodistusten, kuten henkilöllisyystodistusten, matkustuslupien sekä sotilashenkilöitten loma- ja komennustodistusten tarkastuksen lisäksi Erillinen sotapoliisiosasto huolehti ulkomaalaisten liikkumisen tarkkailusta, puolustuslaitoksen omaisuuden käytön valvonnasta, säännöstelyn alaisen tavaran kuljetusten valvonnasta, yllätystarkastusten järjestämisestä sekä tulli- ja poliisiviranomaisten avustamisesta tarpeen mukaan.⁷¹

Erillinen sotapoliisiosasto osoittautui toiminnassaan varsin tehokkaaksi. Se pääsi hyvin tuloksiin erityisesti etsintäkuuluttettujen pidätyksissä sekä rintamakurien etsinnässä, johon osasto kiinnitti runsaasti voimavaroja varsinkin Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana kesällä 1944. Toiminnan vilkastuessa osastoon muodostettiin uusien autopartioitten lisäksi jalan, polkupyörillä, veneillä tai jopa resiinalla liikkuvia partioita. Karkureitten kiinni saamiseksi perustettiin myös pienimmille asemille väliaikaisia partioita.⁷²

Kotirintamalla lisääntyntä rikollisuutta pidettiin poliisijohdossa sormusoireena, johon oli suhtauduttava mitä vakavimmin. Tämä johti poliisijohdon toistuneisiin pyyntöihin poliisimiehistön vapauttamiseksi asepalveluksesta. Käytännössä Erillisen sotapoliisiosaston muodostaminen on tulkittava puolustusvoimain vastaukseksi sisäasiainhallinnon vaatimukseen poliisimiehistön kotiuttamiseksi.⁷³ Erillinen sotapoliisiosasto keskittyi korvaamaan erityisesti vahvuudestaan asepalveluksen vuoksi

poliisiosastolle 12.11.1942, Päämajan hallinnollisen toimiston arkisto, T 19198/5; ks. myös SM yleiskirje 17.11.1942 (8320).

⁷⁰ SM yleiskirje 27.1.1943 873/P, SM salainen arkisto.

⁷¹ Esitelmä liikennettä ja kuljetuksia koskevilla neuvottelupäivillä Karhumäessä 16.2.1944, Erillisen sotapoliisiosaston esikunnan arkisto, T 8478.

⁷² Erillisen sotapoliisiosaston toimintakertomukset 1943/14.2.1944 sekä kesäkuu 1944/14.7.1944, Erillisen sotapoliisiosaston eskikunnan arkisto, T 8478.

⁷³ Ks. esim. sisäasiainministeriön poliisitoiminnan kehittämisestä maassa lausuntoa antamaan asettaman toimikunnan mietintö 30.6.1944, 262/119 KDSM sal. 1944.

suuren osan menettäneen Liikkuvan poliisikomennuskunnan panosta kotirintamalla. Järjestelmä perustui poikkeuksellisuudestaan huolimatta keskitettyyn ratkaisuun ja Erillisen sotapoliisiosaston päällikkö vastusti ankarasti sisäasiainhallinnosta tulleita lukuisia pyyntöjä poliisimiesten vapauttamiseksi asepalveluksesta, koska ne olisivat heikentäneet hänen johtamansa yksikön tehokkuutta. Everstiluutnantti Pajunen oli sitä mieltä, että juuri keskitetty ja helposti siirreltävä Erillinen sotapoliisiosasto oli tehokkain ase yhtä hyvin taistelutoiminnan kiihtyessä lisääntyvää karkuruutta ja kotialueella tapahtuvaa vihollisen toimintaa kuin mahdollisia sisäisiä levottomuuksiakin vastaan. Pajunen katsoi kuitenkin, että vastaisen varalle olisi pyrittävä luomaan Liikkuvasta poliisikomennuskunnasta sisäasiainministeriön alainen poliisireservi, johon hankittaisiin miehistö rintamalta tarkoitusta varten lomautettavista. Mikäli Liikkuvaa poliisikomennuskuntaa näin vahvistettaisiin, olisi Erillisen sotapoliisiosaston kaltaisen muodostelman ylläpidosta voitu kokonaan luopua ja jättää kaikki selustan poliisitehtävät vahvistetulle varsinaiselle poliisille.⁷⁴

Vaikka Erillisen sotapoliisiosaston päällikkö saattoikin todeta, että selustan turvallisuus oli jatkosodankin aikana ollut epäluotettavan väestön vähäisyyden ja vihollisen suhteellisen niukan partisaanitoiminnan vuoksi melkoisen helposti hoidettavissa, näkyi sota-ajan poliittisia ristiriitoja kärjistävä vaikutus tšekäläisessäkin poliisitoiminnassa.⁷⁵ Erityisesti jatkosodan ajan poliisitoiminnalle olivat tyypillisiä poikkeuksellisen runsaat poliisitapot, jotka kohdistuivat ennen kaikkea Erillisessä sotapoliisiosastossa palvelleisiin poliisimiehiin ja tapahtuivat useimmiten metsäkarkureitten ja aktiivikommunistien pidätysyritysten yhteydessä. Pidätettävien aggressiivisuus on helposti ymmärrettävissä, kun ottaa huomioon, ettei heillä useinkaan ollut toiveita kuolemantuomiota lievemmästä rangaistuksesta jouduttuaan viranomaisten käsiin.⁷⁶

⁷⁴ Erillisen sotapoliisiosaston esikunta 26.11.1943 päämajalle, Päämajan hallinnollisen toimiston arkisto, T 13578/9; ks. myös Erillisen sotapoliisiosaston esikunta 1815/1/9/sal päämajan komento-osastolle 28.10.1944, Erillisen sotapoliisiosaston esikunnan arkisto.

⁷⁵ Erillinen sotapoliisiosasto 1815/1/9/sal 28.10.1944 päämajan komento-osastolle, Erillisen sotapoliisiosaston esikunnan arkisto, T 8478.

⁷⁶ Ks. Rauno Sintonen, Virantoimituksessa surmatut poliisimiehet Helsingissä 1917—1982, Tutkielma oikeustieteen kandidaatin tutkintoa varten 1983, Helsingin yliopiston oikeuden yleistieteiden laitos, 20, 46—49 sekä esim. Suomen poliisilehdessä v. 1941—44 raportoidut tapaukset.

Muita ratkaisuja poliisitoiminnan tehostamiseksi

Poliisihallinnon niukat voimavarat vaativat myös toimintaa tehostaneita erityisratkaisuja. Helsingissä turvaututtiin jo 1920-luvun lopulla aloitetun ratsiatoiminnan kehittämiseen. Pääasiassa Helsingissä toiminut Liikkuvan poliisikomennuskunnan ratsiaosasto muodostettiin jo kesäkuussa 1941 niistä miehistä, jotka olivat välirauhan aikana toimineet Vainikkalan-Hangon neuvostoliittolaisen kauttakulkuliikenteen valvontatehtävissä. Osaston peruskokoonpanona oli aluksi kuusi kahdeksan miehen ryhmää ja se toimi Liikkuvan poliisikomennuskunnan pääosaston alaisuudessa. Ratsiaosaston tehtävänä oli keskittyä erityisesti henkilövalvontaan. Osasto toimi ratsiatehtävissä koko jatkosodan ajan, jonka jälkeen se purettiin.⁷⁷

Ensi alkuun ratsiaosaston toiminta aiheutti valituksia, koska se toimitti runsaasti aiheettomia pidätyksiä. Tätä selitettiin sillä, että osaston henkilökuntaan kuului aluksi useita toimenhaltijoita, jotka olivat joutuneet poliisitehtävään pelkästään kielitaitonsa perusteella ja olivat vaila kaikkea poliisikokemusta. Joulukuussa 1941 osasto järjestettiin uudelleen ja samalla sen vahvuus supistettiin puoleen entisestä. Vahvuuden supistamisesta huolimatta osaston toimittaman henkilövalvonnan teho lisääntyi selvästi uudelleenjärjestelyn jälkeen. On arvioitu, että ratsiaosasto hankki jatkosodan aikana lähes puolet kaikista Helsingin poliisilaitoksen vartiopiirien ilmoituksista. Ratsioita järjestettiin yhteistyössä Helsingin poliisilaitoksen keskuspoliisiosaston kanssa ja toimintaan siirrettiin tarpeen vaatiessa miehistöä myös poliisilaitoksen muista tehtävistä niin, että mukana saattoi olla kerrallaan jopa 200 miestä. Lisäksi ratsiaosasto osallistui pelastustöihin pommitusten yhteydessä sekä toimi pahimpien pommitusten aikana iskuryhmänä keskuspoliisiosastolla. Ratsiaosasto komennettiin niin ikään muutamia kertoja sisäasiainministeriön määräyksestä muualle maahan avustamaan paikallisia viranomaisia henkilöllisyys-, työvelvollisuus- ja sotilaspapereitten tarkistamisessa.⁷⁸ Ratsiaosaston tukena toimi tehokkuudestaan tunnettu radiopoliisiosasto, jolla oli Helsingissä käytettävissään neljä radiolaitteilla ja puukaasuttimilla varustettua autoa, jotka liikkuivat päivittäin jopa noin

⁷⁷ Otto Kosonen, LP:n Helsingin ratsiaosaston käytännöllisestä toiminnasta, Poliisimies 1945, 1047.

⁷⁸ Otto Kosonen, Liikkuva poliisi ja sodanaikainen väestövalvonta, Poliisimies 19/1945, 822—824; Poliisin työ nykytilanteessa, Poliisimies 17/1941, 571—575.

400 kilometrin matkan.⁷⁹

Erillisen sotapoliisiosaston ja ratsiaosaston keskitetyn panoksen turvin Helsingin poliisilaitoksessa toteutettiin jatkosodan vuosina myös varsin kiintoisa miehistön uudelleenjärjestely, jonka tavoitteena oli poliisitoiminnan tehokkuuden lisääminen mahdollisimman vähäisin voimavaroin. Vuonna 1942 keskuspoliisiosaston vahvuutta supistettiin ja vastaavasti vartiopiirien miesvahvuutta lisättiin siirtämällä erityisesti alipäällystystä keskusasemalta piireihin.⁸⁰ Järjestelyn yhteydessä pyrittiin erityisesti lisäämään palveluksessa olevan poliisimiehistön liikkuvuutta. Toimenpiteen sisältönä oli siirtyminen paikallispoliisissakin hälytysvalmiudesta aktiiviseen valvontaan. Aktiivisen valvonnan tehostaminen näyttää kaikkiaan olleen koko sota-aikaisen poliisitoiminnan keskeisin tavoite. Tähän päämäärään tähtäävät toimenpiteet tulevat poliisiviranomaisille annetuissa ohjeissa vallitseviksi syksystä 1941 alkaen. Poliisin suurimpana huolena oli nyt ennen kaikkea maanpuolustusta vahingoittavan tuhotoiminnan ja vakoilun ehkäiseminen ja erilaisten poikkeusmääräysten valvonta väestön mobilisoimiseksi kauttaaltaan maanpuolustusta hyödyttävään toimintaan. Jatkosodan asematavaiheen alettua poliisia muistutettiin myös yhteistyöstä Valtiollisen poliisin kanssa ja kehoitettiin tässäkin entistä suurempaan oma-aloitteisuuteen.⁸¹

Helsingin poliisilaitos toimi yhteistyössä myös paikallisen varuskunnan kanssa, joka asetti neljä, viisi sotilaspartiota päivittäin poliisilaitoksen käyttöön. Poliisiasiantuntemuksen varmistamiseksi partioihin kuului yksi poliisimies. Jatkosodan aikana poliisi sai tukea myös paikallisilta ilmasuojelumuodostelmilta sekä suojeluskunnilta. Ilmasuojelujoukot avustivat poliisia sekä suorittaen vartiontitehtäviä että osallistuen ratsioihin. Erityisen runsaasti ilmasuojelumuodostelmat osallistuivat poliisitehtävien hoitoon takaisin vallatulla alueella ja Itä-Karjalassa. Niin ikään osasto Salomaa sai runsaasti virka-apua ilmasuojelumuodostelmilta.⁸²

Helsingissä poliisi sai tukea toiminnalleen myös ilmasuojeluvartioilta, jotka Uudenmaan lääninhallituksen ja Helsingin poliisilaitoksen aloit-

⁷⁹ Jorma Kivivuori, Poliisiradio, Suomen poliisilehti 23—24/1942, 758—773.

⁸⁰ Ks. Helsingin poliisilaitoksen vahvuusilmoitukset 1941—44, HPL kanslian arkisto (HPLK).

⁸¹ SM yleiskirje 30.12.1941 (10604).

⁸² V.K. Halme, Järjestyspoliisin toiminnan tehostamisesta sota-aikana, Suomen poliisilehti 8/1942, 239—242; ks. myös Päämajan ilmasuojelukomentajan toimintakertomukset 30.1.1943 (28/43 KDSM sal 1943) ja 20.5.1943 (113/56 KDSM sal. 1943) sekä Oulun lääninhallituksen kirje 8.10.1941 SM:lle sekä siihen liittyvät merkinnät, 341/160 KDSM sal. 1941.

teesta syksyllä 1942 käytyjen neuvottelujen jälkeen velvoitettiin myös avustamaan poliisia rikollisuuden vastustamiseksi. Väestönsuojelulakiin ja väestönsuojelun yleissuunnitelmaan perustunut is-vartiointivelvollisuus koski kaikkia paikalla olleita 16—60-vuotiaita asukkaita. Ilmasuojeluvartioiden ei ollut poliisivaltuuksia eikä sisäasiainministeriössä myöskään suostuttu päämajan ilmasuojelukomentajan esitykseen heidän aseistamiseen, koska vartiovelvollisten joukossa katsottiin olevan runsaasti epäluotettavia aineksia. Ilmasuojeluvartioiden saivat kuitenkin pitää vartiotehtävissä ollessaan mukanaan omaa aseistaan, mikäli heillä oli siihen asianmukainen kantolupa. Mielialasyistä ilmasuojeluvartioiden poliisille antamaa apua kiitettiin, mutta tosiasiasa sen merkitys jäi verraten vähäiseksi. Kaikki ilmasuojeluvartiointiin osallistuneet eivät myöskään olleet kovinkaan innokkaita puuttumaan poliisitehtäviin ja avunanto jäi välillä väkimmäiseksi.⁸³

Kuten poliisijohdossa oli otaksuttakin, jouduttiin säännöstelymääräysten valvonnan vuoksi myös sekä paikallista poliisia että lääninrikospoliisia vahvistamaan, vaikka kansanhuoltoviranomaisilla oli tarkoitusta varten omakin organisaationsa. Poliisin tehtäviin kuitenkin kuului paitsi kansanhuoltoviranomaisten ilmoittamien tapausten tutkinta ja syytteen saattaminen, myös virka-apu sekä oma-aloitteinen toiminta salakaupan vastustamiseksi ja ehkäisemiseksi. Eduskunnan tarkoitukseen myöntämällä varoilla perustettiin keväällä 1943 kaikkiaan 278 poliisihallinnon tointa säännöstelyvalvonnan tehostamiseksi.⁸⁴

Sota pysäytti poliisihenkilöstön rekrytoinnin sekä koulutuksen lähes täysin. Alipäällystötarpeen tyydyttämiseksi koulutus kuitenkin käynnistettiin keväällä 1943 supistettuna sisällöltään noin puoleen rauhanaikaisesta. Valtion poliisikoulussa ryhdyttiin niin ikään järjestämään tarpeen mukaan lääninopetuskursseja vastaavia supistettuja opetusjaksoja jo palveluksessa olevan miehistön kouluttamiseksi. Sisäasiainministeriön ohjeissa kuitenkin tähdenettiin, että poliisipiireissä työskentelyn yhteydessä annettavaa opetusta tuli mahdollisuuksien mukaan tehostaa.⁸⁵ Poliisi-

⁸³ Päämajan ilmasuojelukomentaja 21.5.1943 SM:lle 111/55 KDSM sal 1943; Päämajan ilmasuojeluosasto Merivoimien esikunnalle 28.8.1943, 181/65 KDSM sal 1943; Päämajan ilmasuojelukomentajan kirje 3.3.1944 sekä siihen liittyvä sisäasiainministeriön lausunto 24.2.1944, 75/94 KDSM sal 1944; ks. myös Helsingin kaupungin väestönsuojelupäällikkö Uudenmaan läänin maaherralle 16.12.1944 sekä HPL Uudenmaan lääninhallitukselle 9.1.1945, HPL kanslian arkisto (HPLK).

⁸⁴ SM yleiskirje 24.4.1942 (2989).

⁸⁵ SM yleiskirje 5.6.1943 (5727/P).

henkilöstön rekrytointipohjan laajentamiseksi katsottiin myös keväällä 1944 käynnistetyn kuusiviikkoisen sotapoliisikoulutuksen vähintään tyydyttävän arvosanoin suorittaneet päteviksi vanhemman konstaapelin toimeen.⁸⁶

Sota-ajan jatkuessa myös poliisin valvonnan kohteita pyrittiin erityis-
toimin eliminoimaan. Marraskuussa 1943 vahvistettiin laki ja asetus eri-
koistyöleireistä, joille työvelvollisuudesta vapaiksi jääneet ruumiilliselta
kunnoltaan heikot tai henkisen tilansa vuoksi työkyvyltään vajavaiset työ-
tä vieroksuvat ja pahennusta herättävää elämää viettävät voitiin määrä-
tä. Säädöksiä päästiin soveltamaan helmikuussa 1944. Heinäkuuhun 1944
mennessä leireille oli määrätty kaikkiaan 642 henkilöä. Toimenpiteen
tarkoituksena oli paitsi sitoa yhteiskunnan »pohjasakka» hyödylliseen
työhön, ennen kaikkea sijoittaa tämä suurelta osalta rikollisuuteen tai-
puvainen aines niin, ettei se sitonut riittämättömänä pidettyä poliisi-
voimaa.⁸⁷

Kokonaisuutena katsoen jatkosodan ajan suomalainen poliisi oli mit-
tasuhteiltaan varsin vaatimaton. Se jäi selvästi sotilaallisten ponnistus-
ten varjoon eikä siitä ole löydettävissä sitä miesvahvuutta ja henkilöstön
kontrollia, jotka olivat ominaisia miehitettyjen maiden poliisihallinnol-
le.⁸⁸ Jatkosodan aikana noin kolmannes läänien vakinaisesta poliisivoi-
masta siirtyi sotapalvelukseen, takaisin vallatulle alueelle Karjalaan tai
Itä-Karjalan sotilashallintoalueen tehtäviin. Näin poliisihenkilö väheni
kotialueella Liikkuvan poliisikomennuskunnan poliisipalveluksessa ole-
vat osat mukaan lukien noin 3000:een. Vajausta täydensi kuitenkin kes-
kitetty ja voimakas Erillinen sotapoliisiosasto, jonka vahvuus oli vuon-
na 1943 noin 1700 miestä, mikä oli selvästi enemmän kuin sotapalveluk-
sessa olevien poliisimiesten kokonaismäärä. Matkustuskieltoalueen val-
vonnasta huolehtineet komennuskunnat ja varsin niukan varapoliisivoi-
man huomioon ottaen kotialueen poliisihenkilöstön määrä nousi jonkin
verran yli 5000:n, mitä voidaan pitää varsin vaatimattomana lukuna.
Kaikki sotapoliisimuodostelmat huomioon ottaen määrä ylsi parhaillaan
kenties lähelle 7000:tta.⁸⁹ Myöskään Valtiollisen poliisin vahvuus ei ol-

⁸⁶ SM yleiskirje 17.4.1944 (3711P).

⁸⁷ Hallitusneuvos N. Saarnio, Erikoistyöleirit, Suomen poliisilehti 15/1944, 457—460.

⁸⁸ Ks. esim. Nils Johan Ringdal, *Politi og politikultur i Norge i krigsårene*, teokses-
sa *Krig og moral* (red. Hannu Takala og Henrik Tham, Oslo 1987), 127—145.

⁸⁹ Taulukot läänien poliisivoimasta 1941, 1942 sekä sotapalveluksessa olevista polii-
simiehistä, SM arkisto Hc 8; vuodelta 1943, muilta viranomaisilta saapuneet kirjeet, HPL
kanslian arkisto (HPLK); vuodelta 1944, SM salainen arkisto He 1; LPK:n vahvuusilmoi-
tukset 1940—45, LP:n arkisto.

lut sota-aikana erityisen suuri. Sen menosäännön mukaisen vakinaisen henkilökunnan kokonaisvahvuus oli 1944 noin 130, kun se vuonna 1935 oli noin 140 henkeä.⁹⁰

Poliisiorganisaation sodanajan kehittäjä

Sota-ajan poliisihallinnossa ei toteutettu mitään suuria, syvälle käyviä uudistuksia, vaan järjestelmä säilytti rauhanaikaisen pohjansa. Puolustusvoimien rinnakkaisorganisaatioitten kasvu ja maanpuolustuksen edulla perustellut pyrkimykset laajentaa hallintovaltaansa myös siviilialueilla tuntuivat selvästi myös poliisissa, aivan erityisesti Valtiollisen poliisissa. Jo edellä mainittu 7.7.1941 vahvistettu laki hallinnon järjestämisestä sota-aikana sai aikaan hämmennystä siviiliviranomaisten keskuudessa. Kun sisäasiainministeriö jo 16.6.1941 antoi lääninhallituksille määräyksen ryhtyä valmistelemaan sota-ajan hallintojärjestelmään siirtymistä eduskunnalle annetun lakiesityksen mukaisesti, aiheutti tämä paitsi sekaannusta suojeluskuntaviranomaisten piirissä myös huolestumista erityisesti Lapin lääninhallituksessa, jossa pelättiin, että järjestely muuttaisi siellä olleet saksalaiset kauttakulkujoukot tosiasiallisesti miehitysjoukoiksi, koska lakiesitys sisälsi mahdollisuuden alistaa siviilihallinto hyvin laajasti sotilasviranomaisille. Myös muualla maassa syntyi lain käsittelyn johdosta sekaannusta.⁹¹ Puolustusvoimien ja sisäasiainhallinnon suhteita muuttaneita asetuksia ei kyseisen lain nojalla kuitenkaan annettu, vaan viranomaisten suhteet määräytyivät edelleen 13.10.1939 asetuksen pohjalta.

Paineita sotilashallinnon sananvallan lisäämiseen poliisitoimessa kuitenkin aivan selvästi oli. Jo heinäkuussa 1941 yritti päämajan sotilashallinto-osasto saada sisäasiainministeriön kanssa aikaan sopimusta, että matkustajaliikenteen valvonnasta itärajan lääneissä huolehtinut osasto Salomaa olisi osittain siirretty päämajan sotilashallintokomentajan alaisuuteen. Ehdotusta perusteltiin suunnitelmilla käyttää osastoja valtakunnanrajan sulkemiseen sotatoimien siirryttyä rajan yli. Sisäasiainministeriössä ei kuitenkaan tällaiseen järjestelyyn suostuttu, vaan osastot osal-

⁹⁰ SM 22.2.1944 Valtiolliselle poliisille, 120—121/130 KDSM sal. 1941 sekä Riekin muistiinpano 12.9.1934, EK/Valpo I, XXII E.6.

⁹¹ Lapin lääninhallitus 19.6.1941 C. 282 sal SM:lle 145/133 KDSM sal 1941; Kotijoukkojen esikunnan kirje 18.7.1941 241/Hall.1/sal, 215/143 KDSM sal 1941.

listuivat rajan sulkemistoimiin siviiliviranomaisina erikseen laatimansa suunnitelman mukaisesti.⁹²

Tiukinta sotilas- ja siviiliviranomaisten rajankäynti oli päämajan valvontaosaston ja Valpon välisissä suhteissa. Jo ennen jatkosodan syttymistä puolustusvoimien pääesikunnasta lähetettiin sisäasiainministeriöön vahvistamista varten ehdotus valvontaosaston ja Valtiollisen poliisin yhteistoimintaohjesäännöksi. Ohjesäännön hyväksyminen olisi siirtänyt ne Valpon osastot, jotka osittainkin olisivat kuuluneet sotatoimialueeseen, toiminnallisesti päämajan alaisuuteen.⁹³ Ehdotusta ei kuitenkaan sisäasiainministeriössä hyväksytty, vaan asiasta ryhdyttiin neuvottelemaan. Päämajan edustajien vaatimukset olivat 18.6.1941 pidetyssä kokouksessa varsin tiukat. Tarkoitus oli, että ellei ministeriö suostuisi sotilasviranomaisten vaatimuksiin, Valpo vaadittaisiin alistettavaksi kokonaisuudessaan päämajalle. 10.7.1941 sisäasiainministeri Horellin kanssa päämajassa käydyssä neuvottelussa päädyttiinkin jo siihen, että Valpo olisi sodan ajaksi kokonaan alistettava päämajalle, koska vihollisen vakoilu- ja tuhotoiminnan torjunnan johto haluttiin yksiin käsiin sekä sotatoimi- että kotialueella. Valpon ja päämajan valvontaosaston yhteisenä päällikkönä olisi tällöin toiminut päämajan tiedustelujaoston päällikkö.⁹⁴

Ilmeisesti hyvä sotamenestys kuitenkin rauhoitti päämajan edustajia ja paransi sisäasiainhallinnon neuvotteluasemia. Vaikutuksensa oli epäilemättä myös maaherra Ignatiuksen johdolla toimineen sota-ajan hallintokomitean asiaa koskeneella esityksellä. Kuultuaan molempien virastojen edustajia se piti välttämättömänä, että virastot saataisiin sodan aikana yhdistetyksi saman johdon alaiseksi elimeksi. Käytännön ratkaisuna komitea esitti, että toiminta tapahtuisi sota-aikana puolustusvoimain ylipäällikön alaisena. Komitea piti lisäksi tarpeellisena, että vaikean siirtymävaiheen välttämiseksi virastot yhdistettäisiin jo rauhan aikana niin, että Valtiolliseen poliisiin perustettaisiin erityinen sotilastoimisto, joka voisi toimia yleisesikunnan alaisena. Erillinen sotilasjohdon alainen valvontaelin ei sen käsityksen mukaan ollut rauhan aikana tarpeellinen. Komitea peräsi Valtiollisen poliisin ja valvontaosaston suhteitten

⁹² Päämajan sotilashallinto-osaston kirje 22.7.1941 55/P/sal SM:lle ja siinä olevat reunamerkinnot, 219/143 KDSM sal 1941.

⁹³ Puolustusvoimien pääesikunnan kirje 16.6.1941 2590/Ulk.3/sal, 120—121/KDSM sal 1941.

⁹⁴ Päämajan tiedustelujaoston muistio 10.7.1941 120—121/130 KDSM sal 1941.

järjestämisestä ensi tilassa.⁹⁵

Sisäasiainministeriön ja päämajan edustajien neuvottelujen tulokse-
na syntynyt 10.8.1941 vahvistettu päämajan valvontaosaston ja Valtioli-
lisen poliisin yhteistoimintaohjesääntö myötäili miltei täysin Valtiollisen
poliisin neuvottelujen kuluessa esittämiä toiveita. Valvontaosaston val-
tuudet rajoitettiin koskemaan puolustuslaitoksen elimiä sekä erikseen
määrättäviä sotatarviketehtaita ja voimalaitoksia. Takaisin vallatulla
alueella ja Itä-Karjalassa poliittisen valvonnan hoitivat ohjesäännön mu-
kaan hallinnolliset toimistot, joihin sekä valvontaosasto että Valtiollinen
poliisi asettivat toimistouseereja. Valtiollinen poliisi huolehti aluei-
den siviiliväestön valvonnasta. Ohjesäännössä tähdennettiin lisäksi elin-
ten välistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta; valvontaosasto veloitettiin
tiedottamaan Valtiolliselle poliisille sekä oman että Valpon toimipiirin
asioista jo tutkimusten alkuasteella, Valtiollisen poliisin puolestaan tuli
ilmoittaa valvontaosastolle kaikki puolustusvoimia tai puolustusvalmiutta
koskevat seikat. Lisäksi elimille taattiin molemminpuolinen oikeus olla
läsnä kuulusteluissa ja seurata toistensa tutkimuksien etenemistä.⁹⁶

Pyrkimyksistä Valpon toiminnan saattamiseksi lujemmin sotilasviran-
omaisten valvontaan ei kuitenkaan luovuttu. Lokakuussa 1942 pääma-
jan tiedustelujaoston päällikkö, eversti Paasonen teki ylipäällikölle esi-
tyksen laitosten yhdistämisestä. Asiaan paneutui myös erityinen toimi-
kunta, jonka puheenjohtajana toimi poliisikomentaja, kenraalimajuri
J.V. Arajuuri ja jäsenenä hallitusneuvos M.E. Koskimies, poliisiylitar-
kastaja V.K. Halme, everstiluutnantit M. Alftan ja A. Lounasmaa sekä
majuri V. Soine, kapteeni V. Haka ja Valtiollisen poliisin päällikkö, va-
ratuomari A. Anthoni. Mihinkään toimenpiteisiin asiassa ei kuitenkaan
ryhdytty.

Vasta Neuvostoliiton suurhyökkäyksen alettua kesäkuussa 1944 ja po-
liisivoiman tehostamistarpeen tultua ilmeiseksi poliisitoiminnan keskit-
tämistä ryhdyttiin kiireellisesti harkitsemaan. 27.6.1944 Arajuuren toi-
mikunta sai tehtäväkseen tutkia, miten maan sisäisen turvallisuuden edis-
tämiseksi eri aloilla toimivat joukot ja laitokset voitaisiin yhdistää ja kes-
kittää yhtenäisen johdon alaisiksi mahdollisimman hyvän ja nopean toi-
mintatehon aikaansaamiseksi käytettävissä olevin voimin. Toimikunnan
kolmen päivän kuluttua jättämä esitys ei kuitenkaan sisältänyt syvälle

⁹⁵ Mietintö 23.4.1941 Valtioneuvostolle, Sota-ajan hallintokomitean 1940—41 arkisto, T 21808/2.

⁹⁶ Päämajan valvontaosaston ja Valtiollisen poliisin työnjakoa ja yhteistoimintaa kos-
keva ohjesääntö 10.8.1941, 257/148 KDSM sal 1941.

käyviä muutoksia poliisihallinnon verraten sekavaan sodanaikaiseen organisaatioon vaan se puuttui lähinnä vain poliisitehtävissä toimivien elinten johtosuhteisiin. Toimikunta tuli siihen tulokseen, että valtakunnan sisäisestä turvallisuudesta huolehtivien laitosten tuli toimia yhden johtajan alaisuudessa. Tämän puolestaan tuli olla sellaisessa asemassa, että hän nopeasti ja välittömästi saisi tietoonsa kaikki ne sisä- ja ulkopoliittiset tapahtumat, jotka vaikuttavat maan sisäiseen turvallisuuteen. Toimikunta ehdottikin, että sisäasiainministeriöön asetettaisiin toisena sisäasiainministerinä erityinen turvallisuusministeri. Jotta turvallisuusministerin valtuudet saataisiin ulotetuiksi myös niihin puolustusvoimien alaisiin laitoksiin, jotka toimivat järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseksi kotialueella, olisi hänelle tullut järjestää myös aselajikomentajaan verrattava arvo puolustusvoimissa. Järjestelmän johtoportaan olisi toiminut laajennettu ja uudelleen järjestetty sisäasiainministeriön poliisi-asiaosasto.

Turvallisuushallinnon väliportaassa käskyvalta olisi toimikunnan esityksen mukaan kuulunut joko sotilas- tai siviiliviranomaiselle sen mukaan, kumman varsinaiseen toimivaltaan käsiteltävä asia kuului. Paikallisella tasolla taas toimikunta katsoi parhaaksi, että vahvan hallinnollisen kokemuksen omaavat poliisipäälliköt toimisivat sekä suojeluskuntien paikallispäälliköitten ja ilmasuojelupäälliköitten esimiehinä.

Valpon ja päämajan valvontaosaston suhteita vaivaavien epäkohtien poistamiseksi toimikunta esitti elinten toimivallan määrittelemistä alueellisin perustein niin, että päämajan valvontaosasto toimisi ainoastaan siviiliväestöstä evakuoitulla alueella tai vaihtoehtoisesti valtakunnan yhteyteen palautetulla alueella sekä sotatoimiyhtymien hallintoalueella. Näin myös kotialueella olevien joukkojen ja sotatarviketuotannon valvonta olisi siirtynyt Valtiolliselle poliisille.

Toimikunnassa mukana ollut valvontaosaston edustaja, kapteeni V. Haka esitti kuitenkin Valtiollisen poliisin ja valvontaosaston suhteiden järjestelyn osalta ehdotuksesta eriävän mielipiteensä. Vastavakoilun erityisluonteeseen vedoten hän torjui ajatuksen elinten toimivallan jakamisesta alueellisilla perusteilla ja esitti sen sijaan, että tehtävien jaon tarkistamisesta sovittaisiin tarkemmin turvallisuusministerin johdolla myöhemmin käytävissä neuvotteluissa.⁹⁷

Valtiollisen poliisin ja päämajan valvontaosaston suhteita toimikun-

⁹⁷ Sisäasiainministeriön poliisitoiminnan keskittämisestä maassa lausuntoa antamaan asettaman toimikunnan mietintö 30.6.1944, 262/119 KDSM sal 1944.

nan ehdotus ei selkiyttänyt, koska näkemykset olivat niin kaukana toisistaan, että sopimusta oli jokseenkin mahdoton saada aikaan. Sisäasiainministeri Hillilä tiedusteli vaikeaan asiaan neuvotteluapua itseltään Esko Riekiltä, jota hallituksen taholta kyseltiin helmikuussa 1944 myös Valpon päälliköksi Arno Anthonin erottua tehtävästä. Oman näkemyksensä Valtiollisen poliisin ja valvontaosaston suhteista esitti myös Valtiollisen poliisin päällikkö Paavo Kastari 12.8.1944 päiväamässään muistiossa. Vedoten asiassa aikaisemmin tehtyihin esityksiin ja organisaatioitten välillä vallinneisiin epäkohtiin hän ehdotti, että virastot yhdistettäisiin. Yhdistäminen olisi Kastarin näkemyksen mukaan tullut toteuttaa niin, että valvontaosaston alaosastot olisi kotialueella liitetty Valtiollisen poliisin vastaaviin elimiin. Valtiollisen poliisin pääosastoon olisi vastaavasti tullut perustaa erityinen sotilastoimisto. Kysymyksen laitosten ylimmästä johdosta Kastari ehdotti ratkaistavaksi siten, että Valtiollinen poliisi olisi entiseen tapaan alistettu puolustuslaitosta koskevista asioista rinnakkaisesti päämajan alaiseksi. Kastari katsoi, että tämän järjestyksen avulla Valtiollinen poliisi saisi niin runsaasti lisätyövoimaa, että sen avulla voitaisiin organisoida jopa huomattavasti tehostettu kotialueen valvonta.⁹⁸

⁹⁸ Pm Valtiollisen poliisin toiminnan tehostamisesta 12.8.1944, EK/Valpo I, XXII E.1a.

V Poliisi 1940-luvun poliittisessa muutoksessa

21. Sodasta rauhaan

Liikkuvan poliisin vahvistaminen ja sen syyt

Jatkosodan päättyminen suomalaisten perääntymiseen Neuvostoliiton suurhyökkäyksen edessä sai aikaan jännittyneen poliittisen tilanteen, jolla oli huomattavia vaikutuksia myös poliisiin. Suurhyökkäyksen alettua poliisitoimintaa tehostettiin huomattavasti Erillistä sotapoliisiosastoa vahvistamalla. Aseleponeuvotteluitten alettua täällä varauduttiin myös mahdollisiin levottomuuksiin. 2.9.1944 sisäasiainministeriö kielsi sellaisten sisällöltään poliittisten kokousten järjestämisen, joissa oli syytä odottaa esitettävän valtakunnan johdon toimenpiteitten arvostelua tai sellaisia kansan yksimielisyyttä rikkovia lausumia, jotka voivat aiheuttaa vaaraa yleiselle järjestykselle ja turvallisuudelle.¹

Jo kesäkuussa alulle pannut suunnitelmat poliisihallinnon tehostamiseksi toteutettiin kiireellisesti sisäasiainministeriön osalta 1.9.1944 annetulla asetuksella, jolla ministeriön poliisiasiainosastoon perustettiin eri poliisitoiminnan aloihin erikoistuneet jaostot² sekä määrättiin niiden tehtävistä. Järjestelyllä pyrittiin vähentämään ylimmän poliisijohdon esitelytehtäviä ja varaamaan lisää aikaa suunnittelu-, johto- ja tarkkailu-

¹ SM 5.9.1944 (8368) lääninhallituksille, SM yleiskirjeet.

² Hallinnollinen jaosto, järjestyspoliisijaosto, rikospoliisijaosto, valtiollisen poliisin jaosto, merivartiojaosto sekä koulutus- ja huoltojaosto. Asetus sisäasiainministeriön poliisiasiaain osastosta 6.9.1944 598/1944.

tehtäville. Joustavan työskentelytavan aikaansaamiseksi huomattava määrä asioita voitiin nyt siirtää ministeriltä ylipoliisipäällikön tai muiden virkamiesten ratkaistaviksi.³

Sodan päättymisen varalta ryhdyttiin myös poliisivoimaa heti lisäämään. Tässä tarkoituksessa hallitus esitti eduskunnalle 1.9.1944 lähes 16 miljoonan markan lisämäärärahaa. Varat käytettiin pääosin Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistamiseen 600 miehen yksiköksi sekä poliisin autokaluston ja aseistuksen kohentamiseen.⁴ Rintamalla palvelevien poliisimiesten kotiuttaminen aloitettiin heti.⁵

Poliisivoimissa tapahtuneet muutokset olivat kiinteästi sidoksissa sotavoimien johdon ratkaisuihin. Tilanteeseen liittyi lisääntyneen sotilaskarkuruuden ja jokapäiväisten järjestysongelmien lisäksi muitakin epävarmuustekijöitä. Sisäasiainministeriössä pohdittiin sodan vielä kestäessä paitsi saksalaisten mahdollista puuttumista Suomen asioihin myös suomalaisen upseeriston piirissä ilmennyttä halua siirtyä aselevon synnyttä saksalaisten puolelle. Valtiollisen poliisin tiedottajalla oli kuitenkin se käsitys, ettei upseeriston keskuudessa enää elokuussa ollut sellaista valmiutta tukea saksalaisten asioihin puuttumista kuin vielä kesäkuussa oli ollut laita.⁶ Poliisiasioitten ylimmästä johdosta heinäkuusta alkaen vastannut maalaisliittolainen sisäasiainministeri Kaarlo Hillilä, jonka läheiset suhteet sotilasjohtoon periytyivät jo Lapin maaherrakaudelta, korosti 20.9.1944 pitämässään radiopuheessa kansan itsekurin ehdotonta tärkeyttä. »Sana »vaikeus» on kaivettava syvälle maahan», hän totesi tähdentäen, että Suomen oli nyt täytettävä sopimuksensa ja uskottava itseensä. Hallituksen nimissä hän ilmoitti, että pienintäkään epäjärjestystä ei sallittaisi.⁷ Hillilä ei kuitenkaan ollut neuvotellut puheensa sisällöstä muiden hallituksen jäsenten kanssa. Pääministeri Castrén ja ulkoasiainministeri Enckell moittivat häntä tästä jälkeenpäin, mutta myönsivät kuitenkin, että puheen sisältö oli kohdallaan. Hillilä arvioi myöhemmin, että Castrénin hallituksen pikkuseikkoihin paneutuva toimintatapa teki siitä kyvyttömän hallitsemaan maata tuolloisessa tilanteessa.⁸

³ Ks. ylipoliisipäällikkö M.E. Koskimies, Sisäasiainministeriön poliisiasiaien osaston uudelleen järjestely, Suomen poliisilehti 18/1944, 557—559.

⁴ Hallituksen esitys n:o 62 sekä eduskunnan vastaus, 1944 Vp ak I.

⁵ Päämajan komento-osaston kirje 4.9.1944 (3282), Päämajan hallinnollisen toimiston arkisto T 13578/11.

⁶ Ilmoitus 19.8.1944, Kaarlo Hillilän kokoelma (VA).

⁷ Itsekuri on säilytettävä, sisäasiainministeri K. Hillilän radiopuhe 20.9.1944, Suomen poliisilehti 19/1944, 596.

⁸ Kaarlo Hillilän haastattelu 15.11.1962, L.A. Puntilan kokoelma, k. 20.

Olennaista oli, että miehityksen uhka pystyttäisiin torjumaan sisäinen järjestys turvaamalla. Uuden poliisiorganisaation tuli lisäksi olla käytökelpoinen hallitukselle mahdollisessa miehitystilanteessa. Ennen Liittoutuneitten valvontakomission saapumista maahan poliisi sai sisäasiainministeriöltä toimintaohjeet, jotka oli hyväksytty sekä valtioneuvostossa että maaherrojen kanssa käydyissä neuvotteluissa. Ohjeissa korostettiin, että moitteettomalla järjestyksenpidolla oli ensiarvoinen merkitys olojemme vastaiselle kehitykselle. Erityistä huomiota poliisiin tuli kiinnittää siihen, ettei mitään yhteiskuntajärjestyksen vastaista tai maan suhteita ulkovaltoihin vahingoittavaa kokoustoimintaa pääsisi syntymään. Samalla poliisi velvoitettiin kiinnittämään huomiota väestön mielialassa tapahtuviin vaihteluihin, joista oli edelleen raportoitava lääninhallitukselle. Mikäli järjestyshäiriöitä esiintyisi, oikeutettiin lääninhallitukset soveltamaan sota-ajan ulkonaliikkumiskieltoa.⁹

Valtioneuvostossa järjestyksenpidon ongelmat ja poliisille annettavat ohjeet olivat esillä lokakuun alussa. Tällöin sisäasiainministeri Hillilä esitti ministeritovereilleen näkemyksensä järjestyksenpitoa koskevista ongelmista. Hän totesi, että olisi lapsellista luulla, että järjestyksikysymys oli hoidettu nyt, kun fasismiluontoiset järjestöt oli lakkautettu, turvasäilyssä olleet henkilöt vapautettu ja vaaditut ulkomaalaisten internoinnit aloitettu. Hän muistutti, että yhteiskunnassamme oli lukuisia eri tekijöitä, jotka voivat aiheuttaa ajankohdan huomioon ottaen arvaamattomia seurauksia. Hillilän näkemyksen mukaan tällaisia olivat kotiuttamiseen liittyvät seikat, työttömyys ja siitä kumpuava työväestön radikalisoituminen, siirtoväki, kommunismin uhka ja elintarvikepulan paheneminen nälän asteelle sekä »kaikkien näitten yhteisenä hedelmällisenä ja keväisenä siementä odottavana maaperänä kansan herkkä mieliala, joka voi reagoida mihin tahansa».

Selostettuaan poliisihallinnossa jo aloitettuja kehittämistoimia Hillilä totesi poliisin kaikesta huolimatta olevan meillä takapajulla. Toivomisen varaa hän näki olevan sekä miehistön lukumäärässä, organisaatiossa, varustuksissa että varsinkin koulutuksessa. Ministeriä huolestutti aivan erityisesti Valtiollinen poliisi, jota hän piti koko poliisiorganisaation heikoimpana osana sekä koulutuksetaan että moraaliltaan. Osoituksena huonosta moraalista Hillilä piti henkilökunnan keskuudessa aselevon yhteydessä sattuneita useita karkaamisia, kuten hän asian ilmai-

⁹ SM kirje 3.10.1944 (9304/P), SM salainen arkisto.

si.¹⁰ Ministeri oli sitä mieltä, että tuolloisessa kokoonpanossaan virasto ei kyennyt seuraamaan politiikan tapahtumia siten kuin hallituksella oli oikeus odottaa. Mikäli tietoa saataisiin riittävästi, Hillilä kuitenkin vakuutti poliisin kykenevän tukahduttamaan alkuunsa mielenosoitukset ja yritykset julkisiin vallankumouksiin. Poliisihallinnossa vallitsevien puutteitten korjaamiseksi Hillilä ilmoitti lähiaikoina tekevänsä erillisen määrärahasityksen.

Sisäasiainministeri piti tilannetta selvästikin hyvin vakavana. Hän puki huolensa maan sisäisen järjestyksen säilymisestä lennokkaan allegoriseen lausumaan: »Ilman harhakuvitelmia on sanottava, että ollaan tilanteessa, jossa vallankumousyritys on mahdollinen. On tyyntä ja painostavaa, kuten ennen ukkosta. Millä hetkellä hyvänsä voi myrsky puhjeta, tuuli puhaltaa, jänikset valkeina juosta meren selällä ja vene, jossa Suomen kansa on yhdessä pirun kanssa, kaatua ja mennä.»

Hillilän muistiinpanoista selviää, että järjestyksenpidon kannalta keskeisin sisäpoliittinen kysymys oli suhtautuminen kommunismiin. Mutta levottomuuksien vaara ei aiheutunut sisäasiainministerin käsityksen mukaan pelkästään kommunismista, vaan myös siitä vastaliikkeestä, joka uhkasi oikealta, mikäli kommunistien toiminta saisi räikeitä muotoja. Molemmipuoliset jännittyneet mielialat enteilivät sekasortoista tilannetta. Ministeri olikin sitä mieltä, että uhkaavat ristiriidat oli pyrittävä välttämään ensi sijassa poliittisen ratkaisun avulla. Hän vakuutti, että mikäli poliisi saisi tarvittavat määrärahat ja myös puolustusvoimat suhtautuisivat järjestelyihin suopeasti, poliisi kykenisi kyllä vastaamaan järjestyksen säilymisestä, mikäli ulkopuoliset voimat eivät sekaantuisi asioihin.¹¹

Näiden kuukausien vastarintavalmistelut miehityksen tai vallankaappausyrityksen varalta muodostavat tärkeän juonteen suomalaisen poliisipolitiikan historiassa. Toimenpiteistä laajin oli asekatkentanä tunnettu, päämajan upseerien organisoima aseiden hajavarastointi miehityksen varalta. Maata ei aiottu jättää sovinnolla miehittäjän käsiin. Valtiolisessa poliisissa puolestaan luotiin sodan päätyttyä eräänlainen sisären gas, joka tietävästi sai taloudellista tukea teollisuudelta. Tarkoitus oli, että tähän Kekäläisen iskujoukkona tunnettuun piiriin kuuluneet valpolaiset pitäisivät tiedustelumielessä edelleen keskenään yhteyttä, vaikka jou-

¹⁰ Ks. myös Nikolai Saarnion haastattelu 4.4.9163, L.A. Puntilan kokoelma, k. 25.

¹¹ Sisäasiainministeri Hillilän päiväämättömät puoliviralliset muistiinpanot, Kaarlo Hillilän kokoelma.

tuisivatkin eroamaan Valpon palveluksesta. Ryhmällä oli yhteyksiä myös armeijassa järjestettyyn poliittiseen tiedusteluun. Sen aseistus varastoitii Lahden lähetyville.¹²

Vaikka sisäasiainministeriön poliisiosaston sekaantuminen asekatkentaan näyttää tutkintapöytäkirjojen valossa jääneen vaatimattomaksi, oli sen osuus miehistystilanteen varalta toimeenpannuista valmisteluista kokonaisuudessaan huomattava. Ratkaisujen luonteesta antaa viitteen se, että maan ylin poliisijohto toimitti lokakuussa 1944 pienen määrän aseita Vaasaan sisäasiainministeriön henkilökunnan käytettäviksi siltä varalta, että se joutuisi levottomuuksien puhjetessa lähtemään pääkaupungista ja kenties siirtymään pois maasta.¹³ Liikkuvan, keskitetyn poliisivoiman vahvistaminen 600 mieheen tapahtui samanaikaisesti asekatkennan kanssa.

Sisäasiainministeri Hillilän lupaama esitys poliisivoiman tuntuvasta lisäämisestä annettiin eduskunnalle 11.11.1944. Tarkoitus oli vahvistaa edelleen liikkuvaa poliisivoimaa. Valvontakomissiolle ratkaisua perusteltiin kotiuttamisvaiheen myötä tuntuvasti lisääntyneellä rikollisuudella, välirauhansopimuksesta johtuneella poliisitehtävien lisääntymisellä ja erityisesti rautatie- ja maantiepoliisitehtävien siirtymisellä sotapoliisilta varsinaiselle poliisille. Tavoitteena oli kutakuinkin poliisin sodanaikaisen kokonaisvahvuuden säilyttäminen.¹⁴

Eduskunnan keskusteluitta myöntämä määräraha ohjattiin Liikkuvan poliisikomennuskunnan vahvistamiseen määrävahvuudeltaan peräti 3000-miehiseksi Liikkuvaksi poliisiksi. Kuten taulukosta 2 nähdään, tämä kasvatti poliisien määrän ja myös keskitetysti johdetun poliisikunnan absoluuttisin luvuin ennennäkemättömiin mittoihin. Myös asukaslukuun suhteutettu poliisien määrä kohosi suureksi, kuten pääkaupungin tilannetta pitkällä aikavälillä valaiseva kuvio 2 osoittaa. Suhteellinen poliisien määrä ei kuitenkaan Helsingissä enää ylittänyt kriisikauden 1917—22 lukemia ja jäi selvästi vuosien 1906—07 huippulukujen alapuolelle. Liikkuva poliisi sai nyt oman keskusjohtonsa, mutta sidettä paikallispoliisiin ei silti täysin katkaistu, vaan Liikkuvan poliisin yleisen osas-

¹² PM entisen Valpon ylietsivä Korteahan toiminnasta 28.11.1946, merkinnät tekn.tri R. Castrénin lausunnoista 22.10.1945 sekä Castrénin kuulustelut 27.9.1945 ja 1.10.1945, Valpo II, XXII 16. Armeijan piirissä virinneistä hankkeista ks. Matti Lukkari, Asekatkenta (Keuruu 1984), 201—204.

¹³ Pöytäkirjanotteet Sisäasiainministeriön tutkintaelimen kirjeessä SM:lle 28.11.1946, 639/582 KDSM 1946 II.

¹⁴ SM 28.11.1944 (12017P) kenraaliluutnantti Savononkoviille, päiväämätön ehdotuspromemoria, SM salainen arkisto He 1.

ton muodostaneet lääninosastot jatkoivat toimintaansa paikallisten poliisipäällikköitten alaisuudessa. Helsingin osasto, joka toimi Helsingin poliisimestarin alaisuudessa, sai koko maan tarpeesta huolehtineen poliisireservin tehtävän. Luonteeltaan uusi muodostelma poikkesi kuitenkin selvästi 1930-luvun ensi vuosien Liikkuvasta poliisikomennuskunnasta, joka oli sekä sotilaallisesti järjestetty että näyttävästi aseistettu myös rutiinitehtävissä. Uudelle rykmentin vahvuiselle muodostelmalle varattu tavanomaista raskaampi aseistus pysyi varastoissa, eikä Liikkuvan poliisin toimintaan myöskään ollut tarpeen sisällyttää mitään sotilasharjoituksia, koska miehistö oli perusteellisen sotilaskoulutuksen saanutta.

Noin neljännes laitoksen miehistöstä, enimmillään seitsemisen sataa miestä, muodosti turvallisuusosaston, jota johdettiin suoraan Liikkuvan poliisin esikunnasta. Turvallisuusosasto huolehti etupäässä junapartionista ja järjestyksenpidosta asemilla. Vuoden 1945 alussa asetettiin juniin virkapukuisen partiomiehistön lisäksi siviiliasuisia tarkkailijoita, jotka paitsi avustivat junapartioita näiden tavanomaisissa poliisitehtävissä myös tarkkailivat yleisön suhtautumista partioihin sekä tekivät havainnot ja mielialojen kehittymisestä. Poliisijohdon näkemyksen mukaan toiminta tuotti myönteisiä tuloksia.¹⁵

On ilmeistä, että poliisivoiman ennennäkemättömän lisäämisen taustana ei ollut pelkästään kotiuttamisesta johtunut rikollisuuden kasvu sen paremmin kuin rauhansopimuksen suoranaiset velvoitteetkaan. Ratkaisua oli alun perin muotoiltu päämajassa samanaikaisesti aseatkennän kanssa. Hallituksen puolelta työssä oli kiinteästi mukana sisäasiainministeri Hillilä.¹⁶ Uuden asetelman ydin oli sodan aikana tehokkaaksi havaitun Erillisen Sotapoliisiosaston korvaaminen vahvistetulla Liikkuvalla poliisilla. Yksi järjestelyn alkuperäisistä tarkoituksista oli hallituksen vetäytymisen turvaaminen mahdollisessa miehitystilanteessa. Tästä syystä poliisin aseistusta sijoitettiin syksyllä 1944 nimismiespiireihin aina Vaasaan asti.¹⁷ Toisaalta uuden yksikön tuli huolehtia siitä, ettei myöskään

¹⁵ Hallituksen esitys n:o 109 Eduskunnalle lisäyksistä vuoden 1944 tulo- ja menoarvioon, 1944 Vp ak III:1; SM kirje 8.12.1944 koskien LPK:n ohjesäännön osittaista muuttamista; toimiupseeri Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990 (Saraste toimi Liikkuvan poliisin komisariona vuodesta 1944 ja toimiupseerina vuodesta 1945 vastaten mm. henkilöstöasioista. 1.10.45—31.5.47 hän hoiti Kuopion poliisimestarin Miika Simojoen virkaa tämän palveluksessa Liikkuvassa poliisissa.); LP:n toimintakertomus tammikuulta 1945 sekä vahvuusilmoitukset 1945, LP:n arkisto.

¹⁶ Hillilän toiminnasta ks. Esko Rieki Eino Pallarille 18.8.1944, Mauno Jokipiin koelma, Esko Riekin paperit.

¹⁷ Toimiupseeri Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990.

Aselevon jälkeen 1944 Liikkuvan poliisin vahvuus nostettiin ensin 600:een, sitten peräti 3000 mieheen. Laajennuksen myötä yksikkö astui korvaamaan jatkosodan aikana kotirintamalla toiminutta Erillistä sotapoliisiosastoa ja sen ensisijaisena tarkoituksena oli tarpeen tullen turvata hallituksen vetäytymistie länteen. Äärimmäisen epävarmassa poliittisessä tilanteessa oli myös levottomuudet ja mielenilmaisut pyrittävä kaikin keinoin ehkäisemään. Pian Liikkuvasta poliisista tuli myös poliisin keskeinen rekrytointi- ja koulutusyksikkö. Liikkuvan poliisin käskynjako maaliskuulla 1947. (Kuva Liikkuva poliisi.)

mitään epätoivoisia yrityksiä pääsisi syntymään. Alun perin oli tietävästi tarkoitus, että Liikkuvan poliisin komentajaksi olisi arvovaltasyistä valittu joku kenraalikuuntaan kuuluneista, mutta lopulta paikalle määrättiin poliittisesti sitoutumaton, 1930-luvulla vaikeassa Heinäveden nimismiehen tehtävässä ja sodan aikana sotapoliisin johdosta vastanneen päämajan hallinnollisen toimiston päällikkönä toiminut majuri, Mikkelin läänin poliisitarkastaja Valentin Soine. Soine oli sodan kokemusten valossa pohtinut poliisiorganisaation järjestelyn vaatimuksia ja tullut jo syyskuussa 1944 siihen tulokseen, että ilman asianmukaisia järjestelyjä sota-ajasta juontanut poikkeustilanne saattoi »kaataa heikosti tuetun yhteiskuntajärjestyksen kokonaan». Hän näki, että oli tarpeen keskittyä ennen kaikkea poliisin toimintakyvyn varmistamiseen pelkkien määrällisten laajennusten sijasta.¹⁸

Asian poliittinen merkittävyys näyttää olleen itsestään selvä, sillä Liikkuva poliisi sai käytettäväkseen todella runsaasti varoja. Tuolloisessa taloudellisessa tilanteessa ei toisarvoiseksi katsottuihin kohteisiin voitu osoittaa lainkaan määrärahoja. Vaikkei edes Liikkuvan poliisin uudelle päällikölle koskaan suoraan ylemmältä taholta kerrottu perimmäistä syytä laitoksen vahvuuden lisäämiseen, oli sillä suojajoukkotehtävänsä lisäksi tärkeä sija myös maan sisäisen järjestyksen ylläpitäjänä.¹⁹

Uusi Liikkuva poliisi, jonka vahvuus vuodenvaihteessa 1944—45 ylitti 1500 miehen rajan, rekrytoitiin miltei kokonaisuudessaan rintamalta kotiutettavien keskuudesta. Vielä alkuvuodesta 1945 saattoi yksikön johto katsauksissaan todeta, että tarjolla oli niin runsaasti hyvää ainesta, että tulokkaita voitiin karsia ankarastikin.²⁰ Päästäkseen Liikkuvan poliisin palkkalistoille mieheltä vaadittiin ehdottoman moitteetonta rintamapalvelusta. Korkea vaatimustaso näkyi myös sotilasarvoissa: yli kaksi kolmannesta Liikkuvan poliisin palvelukseen tulleista miehistä oli vähintään alipäällystöarvoon sotilasarullaan yltänyttä.

Sekä J.K. Paasikivi että sisäasiainministeri Hillilä olivat sitä mieltä, että vasemmalta uhkaavia levottomuuksia ei voitu ehkäistä poliisitoimin, vaan poliittinen ratkaisu oli välttämätön. Käytännössä poliittinen ratkaisu tarkoitti kommunistien ottamista mukaan hallitukseen. Hillilän näkemys

¹⁸ Valentin Soine, Eräitä ajatuksia poliisimme organisaatiosta (8.2.1946), Suomen poliisilehti 5/1946, 121—127.

¹⁹ Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987; Soine, Virkamies vain, 115—117. Soine on erityisesti korostanut Liikkuvan poliisin merkitystä hallitukselle haitallisen järjestyntyneen vastarinnan ehkäisijänä.

²⁰ LP:n toimintakertomus tammikuulta 1945.

oli, että mikäli poliittista ratkaisua ei saavutettaisi, kommunistit lähtisivät kaduille ja poliisin pitäisi ampua.²¹ Kysymys kommunistien taholta uhkaavasta levottomuudesta ratkaistiinkin hallituspoliittisin keinoin, mutta tilanteeseen vaikuttivat kevätpuolelle vuotta 1945 jatkuneen miehityshuhan ohella myös oikeiston keskuudessa vallinneet epätoivoiset mielialat, joita ei ollut syytä jättää huomiotta.²²

Kuten sisäasiainministeri Hillilä oli ministeritovereilleen huomauttanut, ei järjestyskysymys ollut hoidettu pelkästään fasisminluontoiset järjestöt sekä suojeluskunnat lakkauttamalla. Myös vastaliikkeen vaara oli otettava huomioon. Kun fasisminluontoisten järjestöjen lakkauttaminen oli esillä Liittoutuneitten valvontakomissiossa, vastusti komission brittiläinen osapuoli venäläisten tiukkaa vaatimusta toimenpiteen ulottamisesta koskemaan myös suojeluskuntalaitosta. Englantilaisten käsitys näet oli, että mikäli järjestö lakkautettaisiin, se ilman muuta jatkaisi työtään maan alla tavalla tai toisella.²³ Siitä huolimatta, että suuri osa oikeistolaisesta vastarintaan taipuvaisesta aineksesta siirtyi pois maasta, ilmiö ei hävinnyt, kuten asekatkojen purkamisessa keväällä 1945 esiintyneet vaikeudet hyvin osoittavat. Vaikka aseiden hajavarastoinnin yhteydessä pyrittiin välttämään näkyviä yhteyksiä niin puolustusvoimien johtoon kuin suojeluskuntaorganisaatioonkin, on kiistatonta, että toiminta sai käyttövoimansa juuri suojeluskuntajärjestön suojiassa neljännesvuosisadan kuluessa kehittyneistä mielialoista, tavoitteista ja henkilösuhteista. Asekatkoentäjätutun tutkinta-asiakirjoista käy ilmi, että ellei varastointia olisi puolustusvoimien piiristä ryhdytty organisoimaan, olisi vastaavaa toimintaa syntynyt paikallisena yksityisyrityksinä.²⁴ Hyvän käsityksen suojeluskuntajärjestön vaikutuksen jatkuvuudesta antaa erään suojeluskuntaupseerin Hertta Kuusisen luotsaamalle Pienoisparlamentti-ohjelmalle lähettämä mitä asiallisimpaan sävyyn laadittu kirje, jossa kirjoittaja perusteellisin vahvuuslaskelmin ja huoltotilannetta koskenein arvioin osoitti, että kommunistien oli aivan turha suunnitella minkäänlaista aseellista toimintaa, koska suojeluskuntajärjestön »jäsenet olivat edelleen olemassa samoissa pitäjissä ja kaupungeissa kuin ennenkin» ja saivat »kuriin tottuneet, hyvin koulutetut ja verrattain hyvän laillisen aseis-

²¹ J.K. Paasikiven päiväkirjat I (Juva 1985), 55.

²² Ks. esim. J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 48 (Hillilä).

²³ J.H. Magill, Tasavalta tulikokeessa (Mikkeli 1981), 126.

²⁴ Asekatkoentään liittyvistä mielialoista ks. Reijo Ahtokari, Asekatkoentäjät (Porvoo 1971), 23, 29, 33.

tuksen omaavat» joukkonsa kuntoon muutamassa tunnissa.²⁵

Valtakunnan sisäisen järjestyksen tukipilarina toimineiden, mutta myös äärimmäisyysaineksille alttiiden suojeluskuntien lakkauttaminen asetti poliisiin mittavan tehtävän eteen. Käytännössä tämän selvittelytehtävän hoiti paikallispoliisi Liikkuvan poliisin lääninosastot apunaan. Suojeluskuntien lakkauttamisprosessista johtuen kontrolloimattomista aseista tuli yksi syksyn 1944 visaisimmista yhteiskunnallisista kysymyksistä. Ase-
kätkennän paljastuminen lisäsi painetta. Hallitus ei kokonaisuudessaan ollut ennen ensimmäisten kätköjen paljastumista selvillä siitä, mitä päämajan piirissä oli tekeillä, mutta sisäasiainministeri oli, ja hän myös hoiti kätkijöitä purkamaan varastot ennen kuin asia tulisi julkisuuteen.²⁶ Aika ei kuitenkaan riittänyt. Helsingissä marraskuussa tehty ammuslöytö ja eräät muut sisäasiainministeriön tietoon ja julkisuuteen tulleet tapaukset muualla maassa antoivat heti aiheen määräykseen peruuttaa aseenkantolupa kaikilta tuolloisessa tilanteessa epäluotettaviksi katsotuilta henkilöiltä. Myös ase-etsintöjä ja ratsioita määrättiin järjestettäväksi. Tässä Liikkuvan poliisin panos oli keskeinen. Maan korkeimmassa poliittisessa johdossa kysymystä pidettiin erittäin tärkeänä ja sen nähtiin olevan yhteydessä suojeluskuntien lakkauttamisprosessin kanssa. Näkemys johti ampuma-aselainsäädännön tiukentamiseen viivyttelämättä.²⁷ Sisäasiainministeriöstä lähetettiin niin ikään oikeusministeriön ehdotus rikoslain vanhentuneen ja puutteellisen 16:6 pykälän muuttamiseksi siten, että myös Liikkuvan poliisiin päällystön toimintavaltuudet vakavalaatuisten levottomuuksien sattua olisi määritelty kiistattomasti. Lisäksi ministeriö antoi poliisiviranomaisille väliaikaiset erityisohjeet menettelystä levottomuustilanteissa.²⁸

Vuoden 1944 lopussa voimaan tulleiden tiukennettujen ampumasesäännösten valmistelu toi sekin pintaan mielialoja, jotka osoittivat, miten vaikeaa oli hallita niitä voimia, jotka olivat aiemmin kanavoituneet suojeluskuntalaitoksen kautta. Kun maalaisliiton eduskuntaryhmissä keskusteltiin luvattomasta aseenkannosta määrättävän rangaistuksen koventamisesta, lausui eräs edustajista, ettei ollut porvarillisten edun mukaista, että kaikki aseet saadaan ilmi. Edustaja aavisteli, että voi tul-

²⁵ Veteraani Suojeluskuntaupseeri Herta Kuusiselle päivättä, Pienoisparlamenttikirjeet 1946, Herta Kuusisen kokoelma 5 Ac, Kansan Arkisto.

²⁶ Åke Gartzin haastattelu 29.10., 9.11. ja 14.11.1962, L.A.Puntilan kokoelma, k. 19.

²⁷ Uudenmaan lääninhallituksen puhelinsanommat poliisiviranomaisille 7.11.1944 ja 12.12.1944, HPL kanslian arkisto (HPLK); J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 65.

²⁸ SM 19.12.1944 (1338P) oikeusministeriölle; saman yleiskirje 2.1.1945 (51P).

la aika, jolloin niitä tarvitaan. Hallituspiireissä tämä yleisessä mielipiteessä hyvin tavalliseksi havaittu jyrkkyys herätti suurta huolestumista. »Häntä nousee», kirjoitti pääministeri Paasikivi tuohtuneena päiväkirjaansa.²⁹

Valtiollinen poliisi 1944

Syksyn 1944 kuukausina muutospaineet kohdistuivat poliisitoimessa näkyvimmin Valtiolliseen poliisiin niin oman poliittisen johdon muuttuneiden tarpeiden vuoksi kuin myös siksi, että maahan lokakuussa saapuneen Liittoutuneitten valvontakomission edustajat ryhtyivät aktiivisesti vaatimaan muutoksia juuri Valtiollisessa poliisissa. Aineistoa Valtiolliseen poliisiin kohdistamiinsa moitteisiin komissio hankki 3.11.1944 Lautasaassa surmatuksi väitetyn venäläisen kapteeni Belowin murhajatun tutkimuksista. Helsingin rikospoliisi joutui tutkimaan juttua pitkään varsin niukoin tiedoin, kun edes surmatun ruumista ei saatu nähtäväksi ja tutkimukset oli perustettava rikospaikalta löydettyihin hylsyihin ja luoteihin sekä tiedusteluun. Voisikin otaksua, että venäläiset näin ilmeisesti lavastetulla murhajatulla testasivat täkäläisen poliisikoneiston ominaisuuksia. Jutun tutkimusten jatkuttua lähes kahden kuukauden ajan valvontakomission tiedustelupäällikkönä toiminut everstiluutnantti Feodorov³⁰ kävi ylipoliisipäällikkö Koskimiehen ja Valtiollisen poliisin päällikön virkaa tuolloin hoitaneen Nikolai Saarnion luona moittimassa Valtiollisen poliisin ja puolustuslaitoksen toimintaa. Paikoin aggressiivistaikin kieltä käyttänyt Feodorov korosti, että näiden panos asiassa oli tarpeellinen, koska murhalla mitä ilmeisimmin oli poliittinen tausta. Venäläiset ilmoittivat pitävänsä selvänä, että maassa toimi salainen järjestö, joka oli vastuussa kapteenin ampumisesta. Sotilasviranomaisia säästämättä Feodorov totesikin, että Valtiollinen poliisi oli koneistoltaan kelvoton ja sabotoi tutkimuksia. Rikospoliisin Feodorov sen sijaan katsoi toimineen moitteettomasti.³¹

Sisäasiainministeriössä toteutettu jaostojärjestely ei aiheuttanut muu-

²⁹ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 85, 88.

³⁰ Feodorovin asemasta ja henkilöllisyydestä ks. Osmo Jussila, Suomen tie 1944—1948 (Juva 1990), 50—51.

³¹ Muistiinpanot everstiluutnantti Feodorovin käynnistä SM:n poliisiasiaainosastossa 22.12.1944, SM salainen arkisto He 1; hallitusneuvos N.Saarnio 14.3.1949 Turun hovioikeudelle, Valpo II, XXV C 6a.

toksia Valpon asemassa, kun valtiollisen poliisin jaosto jatkoi toimintaansa entisellään. Käytännössä jaosto oli edelleen vain peitenimi ja virasto toimi entiseen tapaan varsin itsenäisesti. Uusi poliittinen tilanne käynnisti kuitenkin uudistussuunnittelun laitoksen sisällä. Valtiollisen poliisin v.t. apulaispäällikkö E.J. Manner oli sitä mieltä, että laitoksen olisi kuuluttava kiinteästi varsinaiseen poliisiin ja otaksui, että Valtiollisen poliisin tosiasiallinen sulauttaminen ministeriön jaostoksi voisi omata poliittistakin merkitystä.³² Sisäisiä uudistuksia laajempia toimenpiteitä ei kuitenkaan vielä syksyn 1944 aikana suunniteltu. Joulukuussa 1944 asetettu apulaispäällikkö Mannerin johdolla työskennellyt toimikunta laati ehdotuksen Valpon työjärjestyksen muuttamiseksi tarkoitustaan paremmin vastaavaksi. Toimikunta tavoitteli viraston työskentelyyn suurempaa joustavuutta ja korosti erityisesti henkilöstön ammattitaidottomuudesta johtuvia puutteita. Se katsoi, että poliisikoulutus olisi määrättävä kelpoisuusvaatimukseksi Valtiollisen poliisin toimiin. Käytännössä tällainen vaatimus olisi merkinnyt viraston suojaamista nopeitten poliittisten muutosten vaikutuksilta. Ratkaisun otaksuttiin poistavan myös haitalliseksi koettua Valpon eristyneisyyttä muusta poliisista. Suurelta osin vielä vanhoilleen jäänyt viraston johtajisto ei kuitenkaan päässyt yksimielisyyteen uudistusten tarpeellisuudesta.³³

22. Puhdistuksen suuntia

Kevättalvella 1945 poliisiorganisaatio ei ollut Liikkuvan poliisin laajentamista lukuun ottamatta vielä juurikaan reagoinut poliittisen tilanteen mukanaan tuomiin muutoksiin. Valtiollisessa poliisissa vireille pannut uudistussuunnitelmat eivät edistyneet ja valtioneuvosto päätti sisäasiainministeri Hillilän ehdotuksesta asettaa komitean tohtori V.J. Sukselaisen johdolla valmistelemaan laitoksen uudelleenjärjestelyä.³⁴ Myöskään asekatkennän tutkimuksista ei tullut mitään, koska tutkimuksia toimitamaan perustettu tutkintaelin A, jonka päällikkönä toimi Tampereen

³² PM 18.10.1944 (E.J. Manner), Valpo II, XXII E 1 a.

³³ Valpon päällikön 1.12.1944 Valpon työjärjestyksen uudistamiseksi asettaman toimikunnan mietintö reunamerkintöineen, Valpo II, XXII A; päiväämätön konseptijäljennös, Valpo II, XXII E.

³⁴ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 118; SM kirje 8.3.1945 (4391P).

poliisimestari Väinö Suhonen, sopi ilmiantojen aiheuttamista toimenpiteistä kätäjöitten kanssa.³⁵ Maaliskuussa 1945 Suhosen organisaatio lakkautettiin.³⁶

Kommunisti sisäministerinä

Poliisitoimessa nähtyjen henkilöstöepäkohtien korjaaminen sisältyi myös ylimmän valtiojohdon toimenpidelistalle. Pääministeri Paasikivi oli sitä mieltä, että Valpon uudelleenjärjestelyn ja puhdistamisen lisäksi myös muuta poliisia olisi tutkittava ja sopimattomat ainekset olisi joko erotettava tai siirrettävä muihin tehtäviin.³⁷ Maaliskuun 1945 eduskuntavaalien tulos, joka vahvisti tuntuvasti kommunistien asemaa hallituspolitiikassa, johti kuitenkin osin hallitsemattomaan kehitykseen, joka tempasi mukaansa Valtiollisen poliisin ja vaikutti myös Liikkuvaan poliisiin. Kevään 1945 eduskuntavaalien jälkeen käydyissä hallitusneuvotteluissa sisäasiainministerin paikka siirtyi Yrjö Leinon haltuun ilman mainittavaa kiistelyä kommunistien ryhdyttyä joko venäläisten neuvosta tai Urho Kekkosen antaman sivustatuen rohkaisemina sitä lopulta itselleen vaatimaan. Leino oli tullut mukaan hallitukseen jo syksyllä 1944 ilmeisesti sisäasiainministeri Hillilän aloitteesta. Hillilän kiinnostus Leinoa kohtaan perustui nähtävästi tämän aikaisempaan yhteistyöhön Valtiollisen poliisin kanssa.³⁸

Pääministeri Paasikivi piti kommunistien hallitusvastuuta ja vasemmistolle voittoa vaalitulosta hyvänä asiana. »Se antaa vakuutta siitä, että kommunistit tulevat toimimaan laillisessa ja parlamentaarisessa järjestyksessä. Kommunistit tulevat mukautetuiksi yhteiskuntaan», hän kirjoitti. Runsaiden taloushuolien voittamisen ja järjestyksen takaamisen lisäksi uuden hallituksen tavoitteena oli muun muassa poliisilaitoksen olojen tutkiminen ja vähemmän soveliaiden aineiden siirtäminen muualle.³⁹

Hallituspiirien muutoshakuisuutta säestivät äärimmäisen vasemmiston omatoimiset ja järjestymättömät puhdistusvaatimukset, jotka antoivat lisäpontta maahan syntyneelle pelon ilmapiirille. SKP:n rivikannat

³⁵ Lukkari, 211—212.

³⁶ SM kirje 20.3.1945 (4982P).

³⁷ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 123.

³⁸ Hermann Beyer-Thoma, Vasemmisto ja vaaran vuodet (Jyväskylä 1990), 53—54 ja 82—83.

³⁹ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 135, 138.

tajien aggressiivisilla näkemyksillä ei kuitenkaan ollut kovinkaan paljon tekemistä sen paremmin valvontakomissiossa kuin maan ylimmässä poliittisessa johdossa omaksuttujen tavoitteitten kanssa. Leino näet neuvotteli heti ministeriksi tultuaan poliisipolitiikan kysymyksistä valvontakomission johtajana toimineen kenraalievosti Zdanovin kanssa. Zdanov ilmoitti näkemyksensä Leinolle, että voimakas rynnäkö poliisiin uudistamiseksi ei ollut tuolloisessa tilanteessa tarpeellinen.⁴⁰

Kommunistien paikoin uhkailuksi yltynyt aggressiivinen käyttäytyminen sai kuitenkin eräät paikalliset poliisiyhdistykset kääntymään keskusjärjestönsä Suomen poliisien liiton puoleen keväällä 1945. Liiton puheenjohtaja keskusteli kommunistien poliiseihin kohdistamasta painostuksesta ministeri Leinon kanssa, joka totesi, ettei tällaisia paikallisia ilmiöitä tarvinnut lainkaan ottaa huomioon, koska ne olivat irrallisia asioita tuntemattomien aineiden mielenilmaisuja. Liiton johto puolestaan kannusti jäseniään lähestymään työväestöä ja osallistumaan myös Suomi-Neuvostoliitto-seuran toimintaan, jonka oli määrä tarjota tilaisuus poliisin asemaa ja tehtävää koskevien käsitysten selkiyttämiseen.⁴¹ Kevään 1945 poliittinen tilanne oli kuitenkin äärimmäisen epävarma ja valtakunnan johtoa vaivasi miehityksen uhka. Viranomaiset pyrkivät tekemään parhaansa, jottei kansalaisten suhtautuminen valvontakomission määräyksiin olisi antanut aihetta tällaisille toimenpiteille.⁴²

Leinon ministerinmaineen ja maassa vallinneen pelonsekaisen mielenalan kannalta harmilliseen aikaan tuli myös Neuvostoliiton 20.4.1945 esittämä jyrkkä vaatimus 22 sotarikolliseksi mainitun lähinnä venäläisiin emigrantteihin kuuluneen henkilön luovuttamisesta Neuvostoliittoon. Tapaus herätti runsaasti huomiota ja Leino sai luovutuksesta syyn niskoilleen, vaikka jutun lopputuloksella ei ollut hänen ratkaisujensa kanssa mitään tekemistä. Valvontakomissio esitti asiasta ehdottoman jyrkän vaatimuksen, johon hotelli Torniin kutsutuilla sisäasiainministeri Leinolla sen paremmin kuin Valtiollisen poliisin päällikkönä tuolloin toimineella hallitusneuvos Nikolai Saarniollakaan ei ollut mitään sanomista. Vaatimuksen jyrkkyyttä korosti se, että tapaamisessa oli läsnä myös kenraaliluutnantti Savonenkov, kun yleensä poliisia koskevia kysymyksiä hoiti eversti Feodorov. Täytäntöönpanomääräykset oli annettava heti, eivät-

⁴⁰ SKP:n poliittisen jaoston ptk 12.5.1946 (Kansan arkisto).

⁴¹ Suomen poliisien liiton hallituksen ptk 3.6.1945 § 12, Suomen poliisien liiton arkisto.

⁴² Hallitusneuvos N.Saarnio 14.3.1949 Turun hovioikeudelle, Valpo II, XXV C 6a.

*Sisäasiainministerin salkun sai keväällä 1945 käytyjen hallitusneuvotte-
lujen tuloksena haltuunsa Yrjö Leino. Uuden kommunistiministerin toi-
mikaudella pelon ja epävarmuuden ilmapiirissä poliisissa toteutetut muu-
tokset — ennen kaikkea Valtiollisen poliisin miehittäminen kommunisteille
myötämielisillä toimenhaltijoilla ja äärivasemmiston suosittelemien tarjok-
kaiden ottaminen Liikkuvaan poliisiin — synnyttivät oikeistossa lähtemät-
tömän käsityksen, että koko poliisi oli joutumassa kommunistien käsiin.
Lakisääteiset pätevyysvaatimukset kuitenkin panssaroivat poliisin ulkopuo-
lisia solutusyrityksiä vastaan. Pääosin 1930-luvulla uransa aloittanut po-
liisin ammattijohto piti huolen siitä, että suurin osa äärivasemmistolai-
sista sai lähteä Liikkuvan poliisin palkkalistoilta yksikön supistusten yh-
teydessä. Ministerin välit puolueeseensa puolestaan ajautuivat katkeamis-
pisteeseen jo 1946. (Kuva Työväenmuseon museo.)*

kä venäläiset myöskään suostuneet ministeri Leinon pyyntöön saada neuvotella täytäntöönpanosta Saarnion kanssa. Myös Paasikivi ja Enckell tulivat neuvonpidossaan siihen tulokseen, että käskyn noudattamista ei voitu välttää. Toimintamääräykset annettiin tulkin läsnäollessa heti Helsingin poliisimestarille ja lisäksi Feodorov esitti Valpolle täsmällisen aikataulun pidätysten ja kotietsintöjen toimittamisesta. Etsittävästä ja takavarikoitavasta aineistosta venäläiset antoivat myös yksityiskohtaisen luettelon. Lisäksi toimenpideryhmiin määrättiin valvontakomission edustajat.⁴³

Leinon sisäasiainministerikauden poliisin kehityspiirteistä huomatuin on Valtiollisen poliisin ajautuminen käytännöllisesti katsoen kokonaan kommunistien käsiin. Valpossa tapahtuneet muutokset käynnistyivät viraston osoittauduttua kykenemättömäksi hoitamaan asekatkentaajutun tutkimuksia. Valvontakomission edustajat kävivät asiointilan johdosta ylipoliisipäällikkö Koskimiehen luona ja kääntyivät myös sisäasiainministeri Hillilän puoleen valittaen, että Valpo ei ollut edes löytänyt ilmiannoissa mainittuja henkilöitä. Elleivät poliisiviranomaiset selviytyisi tutkimusten toimittamisesta komissiota tyydyttävällä tavalla, uhkasi komissio itse ryhtyä huolehtimaan asiasta.⁴⁴

Pohja Valpon miehittämiselle kommunisteilla luotiin, kun syksyllä esillä olleesta ajatuksesta säätää poliisikoulutus kelpoisuusvaatimukseksi Valpon toimiin luovuttiin ja harkinnanvarainen käytäntö vahvistettiin asetuksella 14.5.1945.⁴⁵ Myös esityksen Tasavallan turvallisuuspoliisista keväällä 1945 laatinut Sukselaisen komitea päätyi vastaavanlaiseen ratkaisuun.⁴⁶ Muutos laitoksen henkilöstössä tapahtui nyt varsin nopeasti. Käytännössä viraston miehittäminen poliisitehtävissä täysin kokemattomalla väellä teki siitä varsin tehottoman. Virastolaisten työaika kului toisarvoisten tapausten selvittämiseen ja lisäksi poliittisen innostuksen huumassa toimitetut tarkastukset ja pidätykset aiheuttivat närkästystä ja vihaa toisinajattelevien kansalaisten keskuudessa.⁴⁷ Punaisen Valpon heikkoja toimintavalmiuksia heijasteli julkisuudessa tunnetuista ilmiöistä ennen kaikkea se, että henkilöstön uudistaminen ei tepsinyt asekatkentaajututkimuksissa ilmenneisiin ongelmiin, vaan asekatkennän selvittämis-

⁴³ Sama; ks. myös J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 142–143.

⁴⁴ Hallitusneuvos N. Saarnio 14.3.1949 Turun hovioikeudelle, Valpo II, XXV C 6a.

⁴⁵ Asetus Valtiollisesta poliisista annetun asetuksen muuttamisesta 14.5.1945 (n:o 431).

⁴⁶ Luonnos Ahlbäckin komitean mietinnöksi, 27, EK/Valpo I, Valtiollisen poliisin toiminnan tutkimusta koskeva aineisto.

⁴⁷ Ks. esim. Reijo Ahtokari, Punainen Valpo (Helsinki 1969), 63.

tä varten oli perustettava erityinen suoraan sisäasiainministeriön alainen elin, joka koostui suurelta osin ammattipätevyyden omaavista poliisimiehistä.⁴⁸ Valpossa tapahtuneet muutokset eivät juuri parantaneet viraston arvoa valvontakomissionkaan silmissä. Valpolaisten kokemattomuus tarjosi komissiolle monta tilaisuutta saattaa uudet yrittäjät naurunalaisiksi.⁴⁹

Miehistöpolitiikan ongelmia

Jo syksyn 1944 kuluessa kiinnitettiin poliisijohdossa erityistä huomiota poliisimiehistön laatuun. Ensimmäiseksi tartuttiin poliisikoulutuksen kehittämiseen. Asiaa valmistelemaan asetettiin komitea hallitussihteeri Jussi Saarisen johdolla. Tuolloin poliisikonstaapelin tehtäviin — joskaan ei vakinaiseen virkaan — saattoi vielä päästä ilman minkäänlaista koulutusta, kun ainoastaan Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan hakeutuvat ohjattiin suoraan kaksikuukautiselle alokaskurssille. Muuta tietä poliisitehtäviin tulleet komennettiin lääninopetuskurseille yleensä vasta jonkin aikaa palveltuaan. Komitean marraskuun lopussa 1944 jättämän ehdotuksen pääsisältönä oli alokaskoulutuksen siirtäminen kokonaisuudessaan Liikkuvan poliisikomennuskunnan hoidettavaksi. Järjestelyllä pyrittiin koulutuksen yhtenäistämisen lisäksi luomaan mahdollisuus koetella miehen ominaisuuksia yhtenäisin kriteerein ennen käytännön poliisityön aloittamista.⁵⁰

Komitean ehdotukset toteutettiin käytännössä kuitenkin vain osittain. Keväällä 1945 lääninhallitukset ja poliisipäälliköt määrättiin tiedottamaan avoimista poliisitoimista Liikkuvan poliisin esikunnalle. Liikkuvan poliisiin vahvistaminen puolestaan mahdollisti alokaskoulutuksen laajentamisen sen puitteissa entisestään. Paikallisten poliisipäälliköitten tehtäväksi jäi antaa perusteelliset lausuntonsa kaikista hakijoista.⁵¹

Liikkuvaan poliisiin aluksi valittu miehistöaines oli meillä perinteiseksi muodostuneitten kriteerien mukaan arvioiden hyvää. Kuten taulu-

⁴⁸ Sisäasiainministeriön tutkintaelimen henkilöstöä koskevat asiakirjat, SM:n tutkintaelimen arkisto, B1. Valpolaiset pitivät tutkintaelintä pahana kilpailijanaan, Jussila 1990, 164. Ks. myös Yrjö Leino, Kommunisti sisäministerinä (Helsinki 1958), 129.

⁴⁹ Yrjö Leino, 130.

⁵⁰ Mietintö niistä periaatteista, joiden mukaan poliisikoulutus olisi järjestettävä 29.11. 1944, Poliisimies 1—2/1945, 64—74 ja 105—112.

⁵¹ SM yleiskirje 3.4.1945 (5589P).

kosta 7 voidaan todeta, vielä vuonna 1945 valtaosa Helsingin poliisilaitoksenkin palvelukseen otetuista oli vähintään alipääallystöarvoon sotilasurallaan nousseita. Uusi poliisimiehistö oli aluksi myös verraten hyvän peruskoulutuksen saanutta. Liikkuvan poliisin muodostamisen taustatekijöitä arvioitaessa on myös huomattava, että hyväksyttäviltä edellytettiin ehdottomasti täysin moitteetonta rintamapalvelusta. Varsinkin ennen kevään 1945 eduskuntavaaleja saivat Liikkuvan poliisin miehet usein kuulla vasemmistolaisesti ajattelevien vihjailevan, että uudet poliisit ovat »entisiä vänrikkejä» taikka »armeijasta pois potkittuja». Totta olikin, että Liikkuvaan poliisiin ja varsinkin paikallispoliisiin alipääallystöpäikoille otettiin armeijassa ansioituneita upseereja suoraan ohikokeen poliisimiehistön. Tarkoitus oli tällä tavoin lievittää vallinnutta alipääallystöpulaa. Ratkaisu herätti kuitenkin katkeruutta poliisimiestenkin keskuudessa ja pian myös katumusta poliisijohdossa, kun eräiden tulokkaiden kehnot poliisimiesominaisuudet huomattiin. Puolustusvoimien aktiivipalveluksesta poliisiin siirtynyttä väkeä pidettiin Liikkuvan poliisin asemakomennuskuntien heikoimpana aineksena, kun nämä muita poliisimiehiä useammin näyttivät syyllystyvän sekä ylenmääräiseen alkoholinkäyttöön että muihin rikkomuksiin. Miehistöaines sen sijaan oli veraten moitteetonta.⁵²

Työläisperäisen aineksen osuus uuden poliisimiehistön joukossa lisääntyi jonkin verran jo heti sodan päätyttyä, mutta huomiota herättävästi vasta loppuvuodesta 1945. Tämä ei kuitenkaan välttämättä vasemmistolaistanut poliisikuntaa. Poliisin työläisvaltaistuminen on tyypillinen ilmiö kaikille kriisiajoille, kun poliisien lukumäärää lisätään voimakkaasti ja rekrytoijien valinnanvara vähenee.

Toisaalta koulutusjärjestelmän kehittäminen lisäsi miehistön valikoitumista. Ensinnäkin alokaskursseille pyrkineistä vain osa hyväksyttiin aloittamaan, vuonna 1946 noin kolmannes. Liikkuvan poliisin rulliin sen perustamisesta lähtien tulleista puolestaan neljännes oli 1946 puoliväliin mennessä siirtynyt pois poliisin palveluksesta, osa näistä kehoituksesta ja poliisitoimeen sopimattomana, osa palkkaukseen tai työn luonteeseen tyytymättömänä.

Vaikka näistä seikoista ei ole säilynyt tarkempia tilastoja, miehistö-

⁵² Ptk Liikkuvan poliisin lääninkomisarioitten ja asemakomennuskuntien päälliköitten neuvottelukokouksesta 16.4.1945, LP:n arkisto; poliisimestari Gabrielssonin kirje SM:lle LP:n toiminnasta tehdyistä havainnoista 4.4.1945, Helsingin poliisilaitoksen kanslian arkisto (HPLK); LP:n toimintakertomus helmikuulta 1945; toimiupseeri Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990.

aineksen kehitystä seurattiin Liikkuvan poliisin johdossa tarkoin. Poliisijohto oli hyvin selvillä työläisperäisen aineksen suhteellisen osuuden lisääntymisestä ja myös siitä, että uuden miehistön sotilaskoulutuksen taso oli kesästä 1945 lähtien tuntuvasti heikompi kuin ennen sotia. Maassa tapahtuneet väestöliikkeet näkyivät niin ikään rekryyttien joukossa. Kun aiemmin Vaasan läänistä kotoisin olleet olivat parhaiten edustettuina alokaskunnassa, painotti siirtoväki nyt Viipurin läänin osuutta niin, että vuonna 1946 laskettiin maan kaakkoiskolkasta kotoisin olleiden muodostaneen peräti neljänneksen kaikista koskaan yksikön palvelukseen astuneista. Vaikka hakemuksista hyväksyttiin vain pieni osa, ei poliisijohto ollut tyytyväinen kokoon saatuun ainekseen, vaan rekrytointia tehostettiin sanomalehti-ilmoittelulla.⁵³

Rekryyttikannan laadun vähittäinen heikkeneminen aiheutti johdon sisäisissä neuvottelutilaisuuksissa varauksellisuutta ja miehistön keskuudessa havaittu kurin huonontuminen ja epäsojilaallisen käyttäytymisen lisääntyminen herätti vakavaa keskustelua. Kehnon kurin katsottiin johtuvan pääasiassa rauhanaikaisen sotilaskoulutuksen puutteesta. Kun Liikkuvan poliisin päälliköt kesällä 1947 keskustelivat mahdollisuuksista parantaa kuria miehistön keskuudessa, pitivät he sotilaskoulutuksen lisäämistä kuitenkin huonona ratkaisuna. Oli näet kyseenalaista, miten pitkälle koulutuksessa voitaisiin mennä. Alokaskursseilla työskennelleet opettajat arvelivat, että heidät leimataan intoilijoiksi ja sotahulluiksi, jos he kiinnittävät enemmän huomiota sojilaalliseen käyttäytymiseen. Kun sojilaallisen kasvatuksen tehostamiseen ei näyttänyt olevan mahdollisuuksia, tarjottiin kurittomuuden lääkitykseksi lisää liikuntakasvatusta.⁵⁴

Muutoksia poliisijohdossa

Poliittisen paineen vaikutuksia virkamieskuntaan nelikymmenluvun rauhanvuosina ei ole vielä tarkasti selvitetty. Poliiseja koskeneissa tapauksissa ei kuitenkaan aina ollut kyse pelkästään valvontakomission ja kommunistien painostukseen taipumisesta, vaan tuo painostus torjuttiin jopa hämmästyttävän tehokkaasti. Vuosikymmenen puolenvälin poliittisissa

⁵³ H. Kukkamäki, LP poliisikunnan täydennyselimenä, Poliisimies 1946, 17—21. Ks. myös taulukot 3—5 ja 7.

⁵⁴ Ptk Liikkuvan poliisin jaosto- ja toimistopäälliköitten kokouksesta 10.—11.6.1947, LP:n arkisto.

pyörteissä virastaan vapautetut poliisipäälliköt olivat ylipoliisipäällikkö M.E. Koskimiestä lukuun ottamatta tunnettuja poikkeuksellisen jyrkinä oikeistolaisina ja ainakin Tampereen poliisimestari Suhonen oli jo aikaisemmin joutunut ristiriitoihin alaistensa kanssa. Suhosen kohdalla oli kysymys jo 1930-luvun puolestavälistä saakka kyteneestä syvästä epäluottamuksesta ammatilliseen järjestötoimintaan osallistuneen poliisihenkilöstön ja poliisimestarin välillä. Kiista johti helmikuussa 1945 Suomen poliisien liiton hallituksen pitkään ja perusteelliseen valitukseen sisäasiainministeriölle.⁵⁵ Myös Helsingin poliisilaitoksen keskuspoliisiosaston päällikkö Yrjö Uronoja joutui toimenpiteitten kohteeksi jo vuonna 1945 eräiden väärinkäytösten seurauksena.⁵⁶ Uronoja vapautettiin tehtävistään toukokuussa 1946 vapunvieton yhteydessä ilmenneistä järjestyshäiriöistä nousseen kohun jälkeen. Tuolloin myös Helsingin apulaispoliisimestari Pohjanpalo sekä kolme konstaapelia joutuivat jättämään paikansa Valvontakomission edustajien ryhdyttyä jyrkästi vaatimaan henkilömuutoksia poliisilaitoksessa sen jälkeen kun hotelli Tornin lautaaitaan oli vapunpäivänä heiteltä kiviä.⁵⁷ Erottamisaalto liittyi SKP:n Moskovan moitteiden seurauksena aloittamaan kampanjaan virkamieskunnan puhdistamiseksi.⁵⁸

Apulaispoliisimestari Pohjanpalon erottamisesta on olemassa tietoja, jotka antavat viitteitä siitä, miten henkilökohtaiset seikat vaikuttivat »puhdistuksen» toteuttamisessa. Helsingin poliisimestarin virkaa tuolloin hoitanut Urho Kiukas kertoo muistelmissaan, että hän itse oli tarjoutunut siirtymään tapauksen johdosta muihin tehtäviin, koska oli ilmeistä, että jonkinlainen henkilönvaihdos hälyn johdosta oli tarpeen. Tähän ylipoliisipäällikön virkaa tuolloin hoitanut ja likeisiä suhteita hotelli Tornissa toimineeseen valvontakomissioon ylläpitänyt Erik Gabrielson ei kuitenkaan suostunut, vaan piti ratkaisun avaimet omissa käsissään. Kyseiset poliisiupseerit oli myös esitetty erotettaviksi asiaa käsitelleessä SKP:n jaostossa.⁵⁹ Gabrielsonin käyttäytymiseen perustaen Kiukas arvelee, että tämä puuttui aktiivisesti peliin, koska itse oli haluton

⁵⁵ Poliisimies 1945, 375—378.

⁵⁶ Helsingin poliisimestari Uudenmaan lääninhallitukselle 16.2.1946, HPL kanslian arkisto (HPLK).

⁵⁷ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 305—306.

⁵⁸ Ks. Jussila 1990, 139—141.

⁵⁹ SKP:n poliittisen jaoston ptk 12.5.1946; poliisikomentaja Gabrielson ei jättänyt jälkeensä toimintaansa valaisevaa yksityisarkistoa, poliisineuvos Viljo Lehkosen mukaan hän hävitti arkistonsa.

palaamaan poliisilaitokseen tai halusi mielistellä ministeriä muovaillakseen poliisiorganisaatiota mieleisekseen. Kiukkaan mukaan ylipoliisipäällikkö perusteli erottamispäätöstään Pohjanpalolle toteamalla, ettei tämä ollut »osannut orientoitua poliittisesti oikein». ⁶⁰ Gabrielsson oli murroskauden näkyvimpiä »käännynnäisiä».

Poliisikomentaja Gabrielssonin siirtyminen ylipoliisipäällikön tehtäviin liittyi niin ikään poliittisen tilanteen poliisijohdossa aiheuttamaan muutokseen. Valvontakomission ja kommunistien suunnalta tulleessa muutospaineessa ylipoliisipäällikkö Koskimies joutui vuoden 1946 alussa pyytämään eroa tehtävästään. Tarkempia tietoja Koskimiehen eroprosessista ei ole lähteistä löydettävissä. Omaa miestä kommunisteilla ei kuitenkaan ollut tälle paikalle edes tarjota. Virkaa hoitamaan määrätyn lahjakkaana virkamiehenä tunnetun poliisikomentaja Gabrielssonin ominaisuudet eivät kuitenkaan olleet vaativan tehtävän mittaisia. ⁶¹ Gabrielssonin palattua poliisimestarin tehtäviin ylipoliisipäällikön virkaa hoiti helmikuuhun 1948 saakka poliisiylitarkastaja V.K. Halme, jolloin virkaan 29.8.1947 määrätty asekatkentakutun syyttäjänä toiminut Urho Kiukas siirtyi hoitamaan tehtävää.

Liikkuvan poliisin komentajan Valentin Soineen siirtyminen vankeinhoitoon sen sijaan ei kytkeytynyt poliittisiin paineisiin, vaan sisäasiainministeri Leinon aikomuksena oli alun perin siirtää Soine Koskimiehen tilalle ylipoliisipäälliköksi. Leino joutui kuitenkin suostumaan Soineen nimittämiseen vankeinhoitolaitoksen ylijohantajaksi, kun oikeusministerillä oli vaikeuksia löytää ketään muuta sopivaa henkilöä tähän vaativaan tehtävään. Soinetta Liikkuvan poliisin komentajaksi seurannut Aarne Virta sen sijaan oli kommunistien luottomiehiä. Soine asetti alaisenaan Mikkelin lääninhallituksessa toimineen työmiehestä juristiksi edenneen ja pari vuosikymmentä kanta-aliupseerina palvelleen Virran ehdolle virkaan apulaiskomentajansa Miika Simojoen rinnalle sen jälkeen, kun Virta itse oli Soineelle sitä ehdottanut. ⁶²

Kommunistien hallitusvaltaansa tukemat vaatimukset poliisin puhdistamiseksi törmäsivät vahaan vastustukseen. Valtion ylin johto, ennen muuta J.K. Paasikivi suhtautui niihin varauksellisesti ja edellytti tarkkoja selvityksiä toimenpiteitten pohjaksi. Neuvoteltuaan kysymyksestä pääministeri Pekkalan kanssa Leino joutui toteamaan puoluetovereilleen,

⁶⁰ Ritva Muhonen, Kanavalla Urho Kiukas (Juva 1988), 78—79.

⁶¹ Valentin Soineen haastattelu 1.1.1988.

⁶² Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987.

että hallituksessa erityisesti maalaisliittolaiset ministerit asettuivat vastustamaan erottamisia. Myös sisäasiainministeriön vastaava esittelijä osoittautui haluttomaksi toimimaan ilman täsmällisiä syitä ja todistusaineistoja.⁶³ Moskovasta saadun ripityksen jälkeen aloitetun kommunistien joukkotoimintakampanjan seurauksena asetetun komitean esitys virkamiesten erottamattomuuden poistamisesta hautautui sekin törmätyään ennen kaikkea presidentin ja korkeiden oikeusviranomaisten vastustukseen.⁶⁴

Vapaaehtoisvoimat poliisin apuna

Rikollisuuden voimakas lisääntyminen kotiuttamisvaiheen aikana herätti laajalti huomiota myös julkisuudessa. Sisäasiainministerin vaihduttua yhtäältä huoli rikollisuuden kasvusta ja toisaalta äärimmäisen vasemmistön vaatimus hallintokoneiston »demokratisoimisesta» aineellistuivat kysymyksessä poliisin vapaaehtoisesta avustamisesta. Eri puolilla maata järjestettiin useita kansalaiskokouksia, joissa pohdittiin poliisin ja ensi sijassa työväenjärjestöjen voimin keinoja tilanteen helpottamiseksi. 26.7.1945 Vapaa Sana julkaisi SKP:n vetoamuksen yhteisrintaman luomiseksi »yleisen turvallisuuden puolesta», jossa poliisin puhdistamisen ja vapaaehtoisen avustamisen ajatukset esiintyivät rinnakkain. Konkreettinen askel kohti järjestäytyntä avustustoimintaa otettiin Helsingissä Vallilan työväentalolla elokuun puolivälissä 1945 pidetyssä kokouksessa, jossa olivat edustettuina SKP:n Helsingin piiri, SKDL:n Helsingin kunnallisjärjestö, Helsingin Ammatillinen Paikallisjärjestö, Sosialidemokraattinen Kunnallisjärjestö sekä viranomaisten edustajina maaherra A.E. Martola, kaupunginjohtaja Rydman, poliisikomentaja Erik Gabrielsson sekä muuta pääkaupungin poliisijohtoa. Kokous asetti neuvottelukunnan valmistelemaan käytännön toimia.⁶⁵

Poliisikomentajan kanssa sovittiin, että kokoukseen osallistuneet työväenjärjestöt lähettäisivät kymmenen miestä avustamaan poliisia joka päivä kello 8 ja 24 väliseksi ajaksi. Vastaavanlaisia järjestelyjä saatiin aikaan myös maan muissa suurimmissa kaupungeissa. Helsingissä apupoliisit toimivat 22.9.45 alkaen Liikkuvan poliisin ratsiaosaston ryhmien apuna sekä yksittäisten konstaapelien pareina ja näiden johdon alaisi-

⁶³ SKP:n poliittisen jaoston ptk 12.5.1946.

⁶⁴ Ks. Jussila 1990, 142—146.

⁶⁵ Vapaa Sana 16.8.1945; ks. myös esim. Helsingin Sanomat 2.9.1945.

na. Oikeutta toimittaa poliisitehtäviä itsenäisesti apupoliisit eivät vaatimuksistaan huolimatta koskaan saaneet. Vuoden 1946 kuluessa puitiin pitkään poliisijohdon ja avustajia toimittaneiden järjestöjen kesken kysymystä apupoliisien henkilökortin korvaamisesta poliisin virkamerkkiä lähestulkoon vastaavalla merkillä. Poliisijohto suhtautui kuitenkin avustajien vaatimuksiin ehdottoman kielteisesti. Vaarana nähtiin, että apulaiset voisivat tuollaisen merkin turvin tarttua tehtäviin, joihin heillä ei ollut sen paremmin oikeutta kuin tarpeellista pätevyyttäkään. Korostaen poliisitoimintaan liittyvää vastuuta ja vaaraa tulla tuomituksi laittomasta menettelystä poliisijohto torjui työväenjärjestöjen arveluttavat vaatimukset.⁶⁶

Poliisijohdon kielteinen kanta yksityisten kansalaisten käyttämiseen poliisitehtävissä oli muodostunut jo ennen apupoliisi-idean esilletuloa. Jo syksyllä 1944 rikollisuuden käännyttyä selvään nousuun Helsingin ilmasuojelupäällikkö näet esitti, että kansalaiset velvoitettaisiin avustamaan poliisia samaan tapaan kuin ilmasuojeluvartioiden yhteydessä sotaaikana. Poliisijohto kuitenkin torjui ajatuksen ehdottomasti todeten, että järjestyksen ja turvallisuuden ylläpito kuuluu valtiovallan tehtäviin poliisiin ja tarvittaessa sotaväen avulla. Poliisijohdon näkemyksen mukaan valtion arvovalta kärsisi muunlaisista ratkaisuksista. Myös yksityisiltä kansalaisilta saatavaan apuun liittyvää väärinkäsitysten ja väärinkäytösten vaaraa pidettiin suurena. Siviiliavun sijasta poliisijohto vaatikin vakinaisen poliisivoiman lisäämistä ja palkkauksen korottamista.⁶⁷ Poliisijohdon omaksuman kannan historiallinen tausta löytyy rajanvedosta suojeluskuntien kanssa ja ratkaisulla oli nytkin poliittinen tarkoituksenmukaisuutensa. Näin voitiin välttää vasemmistoradikaalien aineiden vaikutuksen lisääntymistä poliisitoiminnassa. Apupoliisitointa loppui vähitellen vuoden 1947 kuluessa.

Kommunistit poliisivoimissa

Kommunistien ponnistelut poliisiin miehittämiseksi lojaaleilla aineksilla kärsivät jo alun alkaen heikkovoimaisuudesta, määrätietoisien organisoin-

⁶⁶ HPL Uudenmaan lääninhallitukselle 4.10.1946, 2.12.1946 sekä SM:lle 18.3.1947, HPL kanslian arkisto (HPLK).

⁶⁷ Helsingin kaupungin väestönsuojelupäällikkö Uudenmaan läänin maaherralle 16.12.1944 sekä HPL Uudenmaan lääninhallitukselle 9.1.1945, HPL kanslian arkisto (HPLK).

nin ja keskitetyn voimankäytön taitamattomuudesta. Vaikka puolue vapun 1946 järjestyshäiriöitten aiheuttamien reaktioiden pelästyttämänä kehoittikin jäseniään hakeutumaan poliisipalvelukseen ja vaikka Liikkuvan poliisin johdon kanssa tuolloin sovittiin, että kommunistit saisivat poliisikursseille sata »omaa miestä»⁶⁸, ei kommunistien määrä poliisissa noussut kovin suureksi. Vaikka äärivasemmistolaisen järjestöjen suositusten turvin poliisitoimeen pyrkivien tuli osoittaa hakemuksensa suoraan »toveri Aarne Virralle», ei heitä edes voi pitää etuoikeutettui-
na, kun otetaan huomioon, missä määrin he tämän jälkeen pystyivät poliisitoimintaan vaikuttamaan. Heidän etenemistään oli estämässä jo poliisialalla omaksuttu ammattikoulutusvaatimus. Vakinaista konstaapelin virkaa ei voinut saada ilman säädettyä poliisikoulutusta. Uuden miehistön palvelukseen ottamisesta puolestaan päätti poliisipäällystö koostui lähes kauttaaltaan vähintäänkin jo 1930-luvulla poliisiuransa aloittaneista ammattimiehistä, jotka eivät suinkaan suosineet kommunistitarjokkaita. Poliisipäällystön suorittama valinta toimi erityisen tehokkaasti, kun Liikkuvaa poliisia ryhdyttiin 1947 voimakkaasti supistamaan. Henkilöstöasioista vastannut toimiupseeri näet peruutti pätevyyskriteeriin vedoten virkamääräyksiä juuri äärivasemmistolaisilta näistä hallussaan olleen listan mukaan, ja Liikkuvan poliisin äärivasemmistolainen päällikkö hyväksyi toimiupseerinsa esitykset kertaakaan niiden sisältöön puuttumatta. Näin Liikkuva poliisi kykeni pätevyysvaatimuksiin ja vakinaisen henkilöstönsä voimakkaisiin taustatekijöihin nojautuen itse varsin tehokkaasti puhdistautumaan.⁶⁹

Kun kommunistisen puolueen Helsingin piiriin marraskuussa 1947 perustettiin erityinen poliisimiesosasto, arvioi Liikkuvan poliisin Helsingin osaston päällikkönä tunnetuksi tullut Eero Hautojärvi perustavassa kokouksessa mukana olleille, että pääkaupungissa oli viitisenkymmentä poliisia, jotka olivat puolueen jäseniä.⁷⁰ Hautojärven johtamaan Helsingin osastoon kuulunut ratsiaryhmä jäi ainoaksi Liikkuvan poliisin osaksi, jossa pääsi syntymään jonkinlainen kommunistien ryhmittymä. Hie-
man alle 100-miehisestä osastosta suunnilleen puolet lukeutui SKP:hen. Ryhmittymän asema oli sikäli heikko, että ainoastaan pari siihen kuuluneista oli yltänyt vanhemman konstaapelin vakanssille. Liikkuvaan po-

⁶⁸ SKP:n poliittisen jaoston ptk 12.5.1946.

⁶⁹ Ks. esim. ilmoitus 23/1946, 23.1.1946 Kemi, Valpo II, XXII B 2c; toimiupseeri Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990.

⁷⁰ Ptk SKP:n Helsingin piirin ryhmä 3:n (poliisien osasto) perustavasta kokouksesta 1.11.1947, SKP:n Helsingin osaston arkisto, Kansan arkisto.

liisiin tällaisia »demokraattisten järjestöjen» suosittelemia miehiä otettiin kaikkiaan noin pari sataa. Sekä miehistön että päällystön keskuudessa oli varsinaisia kommunisteja lukuisammin ilmeisesti sitoutumattomia, olosuhteitten voimasta vasemmistoon myönteisesti suhtautuneita miehiä, »käännynnäisiä», joita puolue pyrki vetämään mukaan toimintaansa. SKP:n poliisimiesosaston aloitettua toimintansa sen kokouksissa kävi kuitenkin vain kymmenkunta henkeä kerrallaan. Kommunistsesti ajattelevan väen suureksi mainittu innostus järjestyksenpitoa kohtaan osoittautui tosiasiaassa varsin rajalliseksi, etenkin kun edessä olleet esteet kommunistienkin piirissä yleensä tiedostettiin. Poliisitehtävät eivät myöskään olleet taloudellisesti riittävän houkuttelevia. Niinpä kommunistisen puolueen poliittisessa toimikunnassakin vaadittiin aivan samoin kuin poliisijohdonkin keskusteluissa, että poliisin palkkausta tulisi korottaa, jotta sopivat miehet saataisiin pysymään palveluksessa.⁷¹

Kommunistien otetta poliisivoimista heikensi myös se, että Yrjö Leino ei täyttänyt ministerintehtävässään sen paremmin puolueen tällaisen johdon kuin Moskovon keskusjohdonkaan toivomuksia. Ministerin profiili sai omien silmissä ensimmäiset vakavat särönsä jo toukokuussa 1946, kun SKP:n johto sai Moskovasta erityisesti sisäasiainministerin toimintaa voimakkaasti arvostelleen kirjeen. Kirje liittyi vapun tapahtumiin, joista löydettiin hädin tuskin riittävästi ainesta eräiden korkeiden poliisivirkamiesten siirtämiseen muihin tehtäviin, ja joista ei ollut tullut kommunistisessa leirissä toivottua mielenilmaisua konservatiivisia voimia vastaan. Kirjeessä valitettiin puheenjohtaja Ville Pessin mukaan, ettei virkamiehistöä ja erityisesti poliisia ollut puhdistettu fasisistisista aineksista sillä tarmolla kuin tilanne olisi vaatinut. Ministeri Leino otaksui puolestaan vastineessaan, että venäläisillä tovereilla oli väärät käsitykset sisäasiainministerin valtuuksista. Hän totesi, että ministerillä ei ollut valtaa erottaa edes poliisiupseereita, vaan erottamisesta oli valtioneuvoston päätettävä. Myöskään poliisimiehistö ei ollut suoraan ministerin käsiteltävissä. Maan noin 300-miehisestä nimismieskunnasta ainoastaan kahdeksaatoista voitiin pitää kommunisteille lojaaleina, vaikka hekään eivät olleet puolueen jäseniä. Lisäksi maan huomattavimmat poliittiset vaikuttajat suhtautuivat äärimmäisen varauksellisesti virkamiesten erottamiseen. Leino sivusi asian ydintä huomauttaessaan, että perinpohjaisempaa puhdistusta ja muutosta oli mahdoton saada aikaan ilman poliisilainsäädän-

⁷¹ Ks. esim. SKP:n poliittisen jaoston ptk 11.12.1946 ja 17.1.1947; Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990, Jussila 1990, 166.

nön ja pätevyysvaatimusten muuttamista. Kommunistijohto joutui koukussaan myöntämään, että kommunistien asemasta poliisissa oli annettu julkisuuteen liian optimistinen kuva, sillä poliisiorganisaatio oli edelleen perustaltaan jokseenkin vanhoillaan. Huomiota kiinnitettiin jo myös siihen, että yhteistyösuhde valtiollisen poliisin ja sisäasiainministerin välillä oli jäänyt heikoksi.⁷²

Yhteistoiminnan kankeus johtui osaltaan viraston apulaispäällikkösi nimitetyn Aimo Aaltosen ja ministerin henkilökohtaisista ristiriidoista. Keskeisen aseman Valpossa saanut Aaltonen jätti paikkansa kevättalvella 1947. Mutta vikaa ei ollut vain johdon keskinäisissä suhteissa vaan myös Valpossa itsessään. Laitos ei kyennyt tuottamaan puoluejohdon toivomaa aineistoa. Puolueen sisäisessä itsetutkiskelussa puutteet laskettiin virastolaisten kokemattomuuden tiliin. Aaltosen tammikuussa 1947 puoluejohdolle esittämä katsaus Valpon sisäisestä tilanteesta oli puolueen kannalta synkkää kuultavaa. Hän totesi, että Valpon kaaderien taso oli keskimääräisen alapuolella, päälliköt epäonnistuneita ja osastopäälliköt niin ikään heikohkoja. Määrärahoista oli pulaa, henkilökunta vaihtui jatkuvasti ja virasto oli tehnyt kokemattomuuden ja ammattitaidottomuuden vuoksi runsaasti turhaa työtä ja virheitä. Valpon ongelmat eivät ratkenneet kommunistien osalta kuitenkaan sen helpommin kuin muuallakaan poliisissa. Aaltosenkin paikalle oli vaikea löytää seuraajaa, josta koko puoluejohto olisi voinut olla yksimielinen.⁷³ Sitäkin mahdollommampi oli osoittaa uutta ehdokasta esimerkiksi ylipoliisipäällikkö Urho Kiukkaan paikalle, kun Aaltonen moitti Kiukasta aseatkötutkimusten ja Valpon toiminnan jarruttamisesta.⁷⁴ Kommunistien toiminnalle poliisihallinnossa oli lisäksi tyypillistä voimakas eristyneisyys. Nekin kommunistit, jotka poliisitehtäviin saatiin, liikkuvat lähinnä omiensa parissa ottamatta juurikaan yhteyttä kokeneempiin kollegoihinsa.⁷⁵

Kommunistien saavuttama tosiasiaa hyvin heikko ja monelta taholta uhattu ote poliisitoimesta herpaantui käytännössä Liikkuvassa poliisissa toimeenpantuihin supistuksiin. Kommunistijohdossa oltiin ilmeisestikin selvillä ongelmien laadusta, koska se joulukuussa 1946 päätti ryhtyä selvittämään mahdollisuuksia poliisihallinnon ja -koulutuksen uudel-

⁷² SKP:n poliittisen jaoston ptk 12.5.1946.

⁷³ SKP:n poliittisen jaoston ptk 17.1.1947 ja 1.2.1947.

⁷⁴ SKP:n poliittisen jaoston ptk 11.12.1946, 1.2.1947.

⁷⁵ Valentin Soineen haastattelu 15.12.1987. Soine kertoi, että Valpon apulaispäällikkönä toiminut Aimo Aaltonen ei vaivautunut tulemaan poliisipäällystölle järjestettyihin tilaisuuksiin, vaikka Soine häntä pyysi.

leen järjestämiseksi.⁷⁶ Liikkuvan poliisin määrävahvuutta laskettiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1946 ja toistamiseen keväällä 1947, kun sen turvallisuusosaston muodostaneita asemakomennuskuntia alettiin lakkauttaa. Lakkauttamiseen ryhdyttiin, kun Liikkuvan poliisin johdossa havaittiin eräiden komennuskuntien työmäärän vähentyneen epätarkoituksenmukaiseksi.⁷⁷ Myös eduskunta leikkasi vuoden 1947 tulo- ja menoarvion käsittelyn yhteydessä Liikkuvan poliisin määrärahoja 10 miljoonan verran vedoten olojen tasaantumiseen ja valtion osuuden kohtuuttomaan kasvuun kaupunkien poliisimenoista, kun Liikkuvan poliisin miehiä käytettiin varsinkin Helsingissä runsaasti paikallispoliisin täydennyksenä rutiinitehtävissä. Samalla budjettiratkaisun perusteluihin liitettiin lausuma, jossa odotettiin hallituksen ensi tilassa ryhtyvän harkitsemaan poliisivoimien tulevaa järjestelyä kokonaisuudessaan.⁷⁸ Vuosien 1947—48 kuluessa supistussuunnitelmat saivat aivan uutta pontta Liikkuvan poliisin alkuperäisen tehtävän menettäessä ajankohtaisuutensa poliittisen tilanteen rauhoittumisen myötä.

23. Pelon vuosi

Huhut kommunistien aikeista järjestää aseellinen vallankaappaus alkoivat askarruttaa presidentti Paasikiveä lokakuun alussa 1947. Arvovaltaisilta tahoilta tulleet maininnat saivat jo lakkoliikehännästä huolestuneen presidentin varuilleen. Hän tiedusteli niiden johdosta poliisikomentaja Gabrielssonilta, oliko tämä saanut sen käsityksen, että lähitulevaisuudessa olisi pelättävissä poliittisia rauhattomuuksia. Gabrielsson kertoi kuulleensa alkukesästä eräältä sosialidemokraattien oikeistosiiven edustajalta kommunistien pitävän jonkinlaisia aseharjoituksia, joista ei kuitenkaan ollut sittemmin puhuttu. Hän totesi lisäksi, että mikäli jotain vakavaa olisi tekeillä, hän kyllä sellaisesta saisi tiedon.⁷⁹ Jo kesällä presidentti oli ottanut hallituksessa esille lehdistä löytämänsä tiedot, joitten mukaan poliisi olisi saanut ohjeet olla puuttumatta lakkolaisten

⁷⁶ SKP:n poliittisen jaoston ptk 11.12.1946. Selvityksen tuloksista eivät lähteet kerro.

⁷⁷ Ptk LP:n jaosto- ja osastopäälliköiden kokouksesta 10.—11.6.1947, Pöytäkirjat, LP:n arkisto.

⁷⁸ Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen n:o 84, 4, 1946 Vp ak II. Eduskunta tarttui asiaan lähinnä siksi, että valtion osuus kaupunkien järjestyksenpidosta kohosi suureksi, kun esimerkiksi Helsingissä LP:n miehiä käytettiin runsaasti ratsiatoiminnassa. Myös junapartiotoiminta katsottiin järjestyksenpidon kannalta toisarvoiseksi. 1946 Vp ptk, 2689.

⁷⁹ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 493, 496—497.

aikaansaamaan epäjärjestykseen. Sisäasiainministeri Leino kielsi tällaisia ohjeita annetun. Presidenttiä huolestutti myös se, että Liikkuvan poliisin Helsingin osaston päälliköksi oli nimitetty kommunisti. Paasikivi huomauttikin pääministeri Peckalalle, että Liikkuva poliisi oli pieni armeija kommunistien käsissä.⁸⁰

Seuraavan siirron pelissä teki poliisikomentaja Gabrielsson. 1.12.1947 hän kävi presidentin luona kertomassa saaneensa tietää, että poliisin piirissä oli muodostettu asekatkója. Samalla hän antoi presidentille voimakkaasti liioiteltuja tietoja Liikkuvassa poliisissa tapahtuneesta poliittisesta kehityksestä. Poliisikomentaja väitti Liikkuvan poliisin muuttuneen vuoden kuluessa nopeasti kommunistiseksi, koska siihen oli hänen käsityksensä mukaan otettu jokseenkin yksinomaan SKP:n tai metsäkaartilaisiyhdistyksen suosittelemaa ainesta. Presidentti pelästyi perin pohjin Gabrielssonin selitettyä hänelle, että kommunisteja päätyisi runsaasti myös vakinaiseen poliisiin, koska Liikkuva poliisi toimi poliisikunnan rekrytointi- ja koulutuselimenä.

Gabrielsson kertoi kuitenkin saaneensa määräyksen, että miehet oli otettava Liikkuvasta poliisista. Tämän johdosta poliisikomentaja oli jo ottanut yhteyttä ainakin maalaisliittolaiseen maatalousministeri Vesteriseen. Gabrielsson totesi presidentti Paasikivelle, että ellei hän saisi valikoida miehiä, hän ei voisi vastata poliisilaitoksen säilymisestä luotettavissa käsissä. Gabrielsson ilmoitti presidentille pitävänsä vakavana asiana juuri rekrytointia, ei niinkään esimerkiksi apupoliisitoimintaa, jolla oli käytännössä hyvin vähäinen merkitys.

Gabrielssonin siirron takaa paljastuvat paitsi presidentin päiväkirjamerkinnöistäkin näkyvät yhteydet poliisiasioista kiinnostuneeseen sosialidemokraattijohtoon, myös poliisikomentajan omat henkilökohtaiset vastoinkäymiset, joille hän näyttää tällä korkean tason intrigoinnillaan hakenee hyvitystä. Jo syyskesällä 1944 Gabrielsson oli kiinnostunut laajennettavaksi suunnitellun Liikkuvan poliisin päällikön paikasta. Kun päälliköksi sitten nimitettiin Mikkelin läänin poliisitarkastaja Valentin Soine, Gabrielsson katkeroitui ja suhtautui siitä pitäen niin penseästi Liikkuvaan poliisiin, että jokapäiväinen yhteistyö kärsi selvästi. Hän teki selväksi työtovereilleen, ettei Helsingissä saanut olla »kahta poliisikenraalia». Gabrielssonin pettymyksiä lisäsi hänen epäonnistumisensa ylipoliisipäällikkönä. Poliittisen tilanteen muuttuminen valvontakomission poistuttua maasta ja kommunistien heikkouden käydessä ilmeiseksi valvon-

⁸⁰ Sama, 474—475.

Kommunistien korpilakkoilu kiristi vuoden 1947 poliittista ilmapiiriä, mutta ryhmittymä sai valvontakomission poistuttua maasta jäädä politiikkassamme puolustuskannalle. Kommunistien soluttamaksi huhutusta poliisista tuli yksi poliittisen mittelön kohteista. Poliisilta itseltään liikedinnästä koituneet tehtävät kysyivät malttia. 25.9.1947 Helsingissä poliisi joutui ajamaan Länsisatamasta pois parhaimmillaan puolituhatenki-sen naisjoukon, joka vaikeaan elintarviketilanteeseen vedoten turhaan vaati päästä purkamaan korpilakkojen satamaan pysäyttymiä sokerilasteja. Ajoit-tain kärkeväksikin mainitusta sanailusta huolimatta toiminta sujui molem-min puolin hyöväntuulisesti. (Kuva Eino Heinonen, Helsingin kaupungin-museo.)

takomissioon tukeutunut poliisikomentaja tarvitsi asemalleen uutta varmistusta. Näin poliisikomentaja Gabrielssonista tuli valta-asemansa puolesta taistelevan SDP:n yhteistyökumppani. Huomattuaan presidentin huolestumisen hän ilmeisesti käyttikin tilannetta hyväkseen ja esitti sosialidemokraattisten yhteismiehiensä kannustamana tälle tarkoituksellisesti liioiteltuja tietoja, jotka tämä näyttää epäilyksittä uskoneen.⁸¹

Presidentti otti Gabrielssonin tiedot heti vakavasti ja pyysi eduskunnan puhemies K.A. Fagerholmilta, että asia otettaisiin esille eduskunnassa ja esimerkiksi määrärahapäätöksiin liitettäisiin ponsi, että poliisin kokoonpanoon nähden oli meneteltävä objektiivisesti.⁸² Paasikiven luottamusmieheksi asiassa tuli maatalousministeri Vesterinen, jonka välityksellä presidentti vaati asian käsittelemistä hallituksessa. Vesterisen tunnustelut muiden ministerien keskuudessa johtivat kuitenkin siihen suositukseen, että asian voisi parhaiten hoitaa eduskunta. Pyrkimykset eduskunnan suunnalla eivät kuitenkaan ensi alkuun näyttäneet onnistuvan. Uusille vaaleille ja hallituksen vaihtamiselle ajankohtaa ei myöskään katsottu sopivaksi.

Myös poliisiasiassa näyttävästi julkisuudessakin esiintyneiden sosialidemokraattien edustajat kävivät tammikuussa 1948 presidentin puheilla itse kertomassa näkemyksistään. Julkisen propagandansa lailla he viittasivat Tšekkoslovakian tapahtumiin ja katsoivat, että poliisi oli nyt keskeisessä asemassa. Asian lopullisen ratkaisun antaessa odottaa itseään käynnistivät sosialidemokraatit huhumylyn, jonka tavoitteena oli työntää kommunistit syrjään vallankäytön keskeisiltä areenoilta.⁸³ Sosialidemokraatit, joilla oli yhteyksiä poliisitoimeen myös poliisien ammattijärjestötoiminnassa aktiivisesti mukana olleiden sosialidemokraattien välityksellä, olivat sitä mieltä, että Leino oli tehnyt saman virheen kuin muutkin sisäasiainministerit nimittäessään oman puolueensa miehiä poliisin johtopaikoille. Tästä syystä Suomen poliisien liittokin oli ryhtynyt suunnittelemaan esitystä sisäasiainministerin nimitysoikeuksien kaventamiseksi.⁸⁴ Sosialidemokraatit vaativat myös Valpon henkilökunnan

⁸¹ Valentin Soineen haastattelut 15.12.1987 ja 1.1.1988; Gabrielsson esitti jo keväällä 1945 SM:lle näkemyksiä, että Liikkuva poliisi tulisi kokonaan lakkauttaa; Helsingin poliisikomentaja 4.4.1945 SM:lle, HPL kanslian arkisto (HPLK); Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990.

⁸² J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 513—514.

⁸³ Sama, 532, 541, 572. Sosialidemokraattien julkisesta propagandasta ks. esim. Sepo Hentilä, Pelkoa vai pelottelua? Sosialidemokraattien propaganda ja kommunistit, teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet (Helsinki 1986), 115—116.

⁸⁴ Ilmoitus 19.12.1947, Valpo II, XXI B 1.

tuntuva vähentämistä. Valpo ei silti ollut sosialidemokraattienkaan mielestä poliisitoimen keskeisin ongelma. Jo keväällä 1947, kun SDP:n eduskuntaryhmässä hallitusneuvotteluihin liittyen keskusteltiin poliisia koskevista kysymyksistä, Onni Hiltunen korosti, että Valpoa ei ollut syytä pelätä, koska siellä oli runsaasti väliaikaista henkilöstöä, joka voitiin nopeasti vapauttaa. Olennaisinta puolueen kannalta oli itse sisäasiainministerin paikka. Sosialidemokraatit vaativat niin ikään Liikkuvan poliisin supistamista reserviyksiköksi, joka huolehtisi vain sellaisista yllättävistä ja laajoista järjestyshäiriöistä, joista vakinainen poliisi ei yksinään selviydy. Yksikön vahvuudeksi kaavailtiin asiantuntija-arvioihin nojautuen 300—400 miestä, mikä vastasi sotaa edeltäneen ajan tasoa. Sosialidemokraatit arvostelivat myös välirauhan jälkeen kommunistien ja Neuvostoliiton ulkomaanedustuksen toimipaikkojen edustoille järjestettyjä erikoisvartioita, jotka sitoivat poliisin työvoimaa pääkaupungissa.⁸⁵

Korkealta taholta ministeri Vesterisen kautta eduskuntaan kohdistettu painostus sai aikaan sen, että poliisimäärärahoissa tehtiin valtiovarainvaliokunnassa huomattavia supistuksia. Ministeri Vesterinen saattoi jo maalaisliiton ryhmässä käymiensä keskustelujen pohjalta vakuuttaa presidentille, että asiassa saataisiin kokoon suuri enemmistö.⁸⁶ Valpon määrärahoja leikattiin 15 miljoonaa, Liikkuvan poliisin peräti 20 miljoonaa. Vähennyksiä ajoivat erityisen näyttävästi sosialidemokraatit. Eduskunnassa poliisiasioista säännöllisesti budjetin yhteydessä puhuneen sosialidemokraattien Jussi Raatikaisen mielestä määrärahat oli paremminkin käytettävä poliisikunnan palkkojen korottamiseen niin, että toimenalaa jatkuvasti vaivaavasta miehistön suuresta vaihtumisesta ja sitä myötä paisuvasta koulutustarpeesta päästäisiin eroon.⁸⁷ Määrärahojen supistamisen myötä Liikkuvan poliisin vahvuus putosi keväällä 1948 1434:ään.⁸⁸

Keväällä 1948 presidentti näyttää vakavasti pelänneen kommunistien järjestävän vallankaappauksen tai vähintäänkin levottomuuksia. Presidentin otakumat saivat vahvistusta amerikkalaisista tiedustelulähteistä, joiden mukaan kommunisteille olisi toimitettu ulkomailta aseita. Hän pyysi myös oikeuskansleri Tarjannetta selvittämään levottomuuksien torjumista koskevan lainsäädännön tilaa.⁸⁹ Tilanteen tekivät entistä jännit-

⁸⁵ Sosialisti 11.2.1948 (Poliisiasiajn järjestäminen); SDP:n eduskuntaryhmän ptk 28.4.1947, Työväen arkisto.

⁸⁶ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 525.

⁸⁷ 1947 Vp ptk, 2752—2753.

⁸⁸ LP:n kanslia SM:ille 13.8.1947, LP:n arkisto, He 1.

⁸⁹ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 562, 584.

tyneemmäksi helmikuussa alkaneet YYA-sopimustunnustelut. Erityisesti ministeri Leino oli huolissaan järjestyksen säilymisestä sopimusneuvottelujen aikana. Hän kutsui puolustusvoimain komentajan kenraali Arne Sihvon 9.3. päivällisille, missä yhteydessä hän esitti tälle huolestumisensa ja pyysi toimenpiteitä puolustusvoimain valmiuden kohottamiseksi. Pyyntönsä tueksi hän esitti Valtiolliselta poliisilta saamansa asiakirjan, jossa esitettiin jonkinlaisen oikeistolaisen vastarintaliikkeen organisaatio. Leino on todennut myöhemmin muistelmissaan, ettei hän voinut olla varma, oliko vireillä todella äärioikeistolaisten kaappaushanke vai oliko kyse väärennöksestä. 12.3. annettiin käsky puolustusvoimain varikkojen vartiointin tehostamisesta.⁹⁰ Puolustusvoimain komentaja käynnisti huomattavat varotoimet omasta aloitteestaan Tšekkoslovakian tilanteeseen vedoten.⁹¹

Sosialidemokraatit Emil Skog ja Aleks Aaltonen puolestaan kävivät presidentin puheilla ja ilmaisivat huolestumisensa kommunistien levottomien ainesten odotettavissa olevista esiintymisistä. He korostivat presidentille järjestyksen yllä pitämisen tärkeyttä ja totesivat, että poliisilaitoksella oli nyt keskeinen asema. Presidentti valitti vieraille, ettei voinut tehdä asian hyväksi paljoakaan, mutta lupasi keskustella tilanteesta maatalousministeri Vesterisen ja pääministeri Pekkalan kanssa.⁹² Vesterisen kautta hän sai pian tiedon, että poliisikomentaja Gabriellson arvioi 70—80 prosenttia Helsingin poliisimiehistöstä luotettavaksi. Vesterinen tiesi lisäksi kertoa, että poliisikomentaja järjesti epäluotettavalle alipäällystölle sellaisia tehtäviä, joiden merkitys on vähäinen.⁹³

Maaliskuun loppupuolella puolustusvoimissa ryhdyttiin kohottamaan varusmiesvahvuuksia ja valmiutta parannettiin vielä mm. aseistamalla vartiomiehet konepistoolein. Pääesikunnan hallintotoimisto antoi lisäksi 3.4. pysyvää määräkseen, johon oli koottu sotilasviranomaisten antamaa virka-apua koskevat säännökset. Myös kantahenkilökunnalle käskettyjen konepistooliammuntojen mahdollistamiseksi lisättiin aseistusta. Puolustusvoimain merkittävimmäksi varotoimenpiteeksi jäi 6.4. viireille pantu jalkaväen kokeiluosaston perustaminen Hyrylään, josta annettiin varsinainen käsky 19.4. Tässä Sihvo käytti hyväkseen erästä jo aikaisemmin tehtyä suunnitelmaa, johon tämä 300 miehen ja 10 panssa-

⁹⁰ Ari Raunio, Valmiuden kohottaminen Suomen puolustusvoimissa vuonna 1948, esitelmä Helsingin yliopiston poliittisen historian proseminaarissa syksyllä 1985, 7.

⁹¹ Presidentti sai tietää Sihvon toimenpiteistä vasta 5.4., J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 592. Ks. myös Jussila 1990, 215—217; Beyer-Thoma, 252—253.

⁹² J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 572.

⁹³ Sama, 580.

rivaunun vahvuinen erikoisyksikkö verhoitiin. Osasto oli luonteeltaan iskujoukko, ja toiminnassaan se keskittyi asutuskeskustaistelun harjoitteluun perehtyen erityisesti Helsingin alueeseen. Osaston panssari-vaunukomppanian päällikkö on vahvistanut yksikön tarkoituksena olleen valmistautua mahdollisen vallankaappaushankkeen kukistamiseen Helsingissä.⁹⁴ Vaikka ministeri Vesterinen välitti presidentille poliisikomentaja Gabrielssonin käsityksiä uhkaavista levottomuuksista, ellei YYA-sopimus menisi eduskunnassa läpi, tilanne näytti huhtikuun puoliväliin tultaessa pikemminkin rauhoittuvan. Pääministeri Pekkala puolestaan totesi presidentille käsityksensä, etteivät kommunistit voisi saada täällä mitään aikaan, koska suurin osa poliisista oli luotettavaa väkeä.⁹⁵

Gabrielssonin »sota«

Kevään 1948 tapahtumien eniten huolta herättänyt vaihe syntyi poliisikomentaja Gabrielssonin siirroista. Helsingin poliisilaitoksen kirjoissa oli huomattava määrä osittain jo kansalaissodan jälkiselvittelyissä laitoksen haltuun joutunutta aseistusta, joka huhtikuun alussa 1948 — sisäasiainministeri Leinon ollessa Moskovassa — siirrettiin poliisiasevarikosta tuomiokirkon alla sijaitseviin varastotiloihin. Poliisilaitos oli sotien jälkeen jo 1946 pariin otteeseen pyytänyt sisäasiainministeriöltä lupaa aseiden pois siirtämiseen perustellen pyyntöään tilanahtaudella. 15.4.1948 sisäasiainministeriössä lopulta päivättiin kirje, jossa suostuttiin aseistuksen siirtämiseen poliisiasevarikkoon.⁹⁶

Sisäasiainministeriöstä tullut kirje ei kuitenkaan enää miellyttänyt poliisikomentajaa. Helsingin poliisilaitoksen kansliassa päivättiin 22.4.1948 Uudenmaan lääninhallitukselle osoitettu kirje, jossa ilmoitettiin, että Helsingin kaupunki oli osoittanut poliisilaitoksen käyttöön tuomiokirkon alla olevan väestönsuojan, joka sopi mainiosti aseiden säilytyspaikaksi. Sinne kyseiset vanhat aseet ministeriön päätöksestä huolimatta myös heti 3.4.1948 siirrettiin. Samalla kryptaan siirrettiin myös Helsingin poliisilaitoksen päivystävien komisarioiden huoneessa säilytetyt satakunta Liikkuvan poliisin aseistukseen kuulunutta pystykorvakivääriä. Gabrielsson

⁹⁴ Raunio, 11—13.

⁹⁵ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 594, 597.

⁹⁶ SM 15.4.1948 (5091 P) sekä HPL 22.4.1948 (191) Uudenmaan lääninhallitukselle, Poliisilaitoksen aseasioita-kansio, Poliisien ampumaseuran arkisto.

korosti, että »poliisilaitoksen mielestä tämä on huomattavasti parempi paikka aseitten säilyttämistä varten kuin nykyinen Vantaanjoen varrella sijaitseva poliisiasemavartikon käytössä oleva keskusvarasto jo senkin takia, että sanottu varasto sijaitsee kaupungin laidassa kaukana poliisiasemilta. Asevaraston tehokas vartiointikin on monin verroin helpompaa järjestää, koska aseitten nykyinen varastopaikka on lähellä keskuspoliisiasemaa, rikospoliisin pääosastoa ja myös päävartiota.» Poliisilaitos pyysi lääninhallituksen toimenpidettä, että sisäasiainministeriö ottaisi asian uudelleen harkittavakseen.⁹⁷

Jo ennen mainitun kirjeen kirjoittamista asiasta oli ehtinyt kehkeytyä riita, kun Moskovasta palannut epäluuloinen ja poliisikomentajaankin ilmeisesti suurin varauksin suhtautunut ministeri ei halunnut hyväksyä Gabrielssonin ratkaisua. Gabrielsson puolestaan kertoi ministeri Vesteriselle ja ministeri Hiltuselle, että Leino oli käsenyt siirtää aseet niiden entiseen säilytyspaikkaan. Nämä puolestaan välittivät tiedon presidentti Paasikivelle. Ministeri Leino taas selitti presidentille, että asiaa on suurenneltu ja etteivät aseet olleet tuomiokirkon alla turvallisessa paikassa. Hän vakuutti lisäksi, että niin kauan kuin hän on ministerinä, ei mikään ase tule vallankaappajien käsiin.⁹⁸ Kun Leino väitti, että tuomiokirkon alla sijainneet tilat olivat niin kosteat, että aseet olivat vaarassa siellä ruostua, ministerit Vesterinen ja Hiltunen kävivät varta vasten tarkastamassa suojat ja totesivat ne kelvollisiksi. Myöhemmin Leino kuitenkin perui vaatimuksensa, vaikka oli uhannut tehdä siitä luottamuskymsen.⁹⁹

Uusimmassakin tutkimuksessa tämä ase-episodi on esitetty tavalla, joka antaa ymmärtää, että kyseessä olisi ollut poliisikomentajan puuttuminen Liikkuvan poliisin aseitten säilytykseen.¹⁰⁰ Ainoat siirtoon liittyneet Liikkuvan poliisin aseet olivat kuitenkin nuo edellä mainitut sata vanhaa kivääriä, joilla ei juuri ollut käytännön merkitystä, mutta joiden ansiosta tapahtumasarja sai suhteettoman painoarvon. Myös Liikkuvassa poliisissa kyllä kärsittiin tilanahtaudesta, kun miehistövahvuuden supistamisen myötä huomattava määrä aseita jäi säilytettäväksi sen tiloihin. Liikkuvan poliisin kanslia lähettikin 12.4.1948 sisäasiainministeriölle kir-

⁹⁷ Jäljennös HPL kirjeestä 22.4.1948 Uudenmaan lääninhallitukselle, liitteenä HPL kirjeessä 8.5.50 Uudenmaan lääninhallitukselle, poliisilaitoksen aseasioita-kansio, Poliisien ampumaseuran arkisto; Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990.

⁹⁸ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 598.

⁹⁹ SDP:n eduskuntaryhmän ptk 27.4.1948; vrt. myös Yrjö Leino, 255.

¹⁰⁰ Ks. esim. Beyer-Thoma, 265—267.

jeen, jossa pyydettiin lupaa luovuttaa aseet poliisiasevarikkoon. Lupa runsaan tuhannen pistoolin ja yli 500 konepistoolin sekä yli 1500 kiväärin luovuttamiseen lähti sisäasiainministeriöstä 15.4.1948.¹⁰¹ Tähän Liikkuvan poliisin ylijäämäseistukseen poliisikomentajalla ei ollut mitään sanottavaa vaan Liikkuvan poliisin kanslia huolehti siitä itse. Nämä suurimmalta osaltaan puolustusvoimilta poliisikäyttöön lainatut aseet palautettiin tilanteen rauhoituttua loppukesällä 1948 Liikkuvan poliisin tiloista puolustusvoimien varikoihin.¹⁰²

Hermann Beyer-Thoma on epäilemättä oikeassa otaksuessaan, että Yhdysvaltain lähetystösihteerinä täällä toimineen Raymond Ylitalon muistelmissaan kuvaama SDP:n varapuheenjohtaja Aleksi Aaltosen kotona maaliskuuhun vaihteessa pidetty suunnittelukokous, jossa oli mukana poliisikomentajan lisäksi huomattavia sosialidemokraatteja, yksi kokoomuksen edustaja sekä STK:n toimitusjohtaja ja Ylitalo, oli lavastusta, jolla diplomaattikuntaa valjastettiin kommunistien syrjäyttämistöimien tueksi. Amerikkalaisten lisäksi operaation kulissemiehinä toimi englantilaisia diplomaatteja. Ulkomaalaisille korostettiin, että kommunistien asemahti keskittyi Liikkuvaan poliisiin ja että nämä aseet nyt »takavarikoitaisiin».¹⁰³ Tosiasiassa mitään takavarikkoa ei suoritettu.

On lisäksi varmaa, että Gabriellsson oli poliisikomentajana täysin selvillä toimenpiteitten kohteena olevan materiaalin laadusta ja todellisesta merkityksestä. Vaikka Paasikiven päiväkirjojen perusteella niin voisi päätellä, Gabriellsson ei voinut ryhtyä toimenpiteisiinsä kaappausuhasta saamiensa tietojen vuoksi, vaan hän lienee tehnyt sen saamiaan heikkokoja indisoita pikemminkin hyväksi käyttäen. Ilmeisesti Gabriellsson meni sosialidemokraattien »lankaan», kuten Unto Varjonen asian myöhemmin ilmaisi, koska hän »käännynnäisenä» tarvitsi uudessa poliittisessä tilanteessa tilaisuuden osoittaa mielenlaatuaan. Saadakseen aikaan riidan sisäasiainministerin kanssa hän siirretti oman laitoksensa suojissa olleita takavarikkoaseita sekä omien komisarioittensa silmien alla säilytetyt satakunta Liikkuvan poliisin kirjoihin kuulunutta kivääriä »omalla vastuullaan luotettavaan talteen». Toimenpide saatettiin Gabriellsson-

¹⁰¹ SM 15.4.1948 (5093 P) sekä 4.8.1948 (9944 P) LP:lle. Ks. myös kirjediaari 1948, LP:n arkisto. Ks. myös SDP:n eduskuntaryhmän ptk 27.4.1948.

¹⁰² SM 4.8.1948 (9944 P) LP:n kanslialle; Eero Sarasteen haastattelu 13.6.1990.

¹⁰³ Ks. J. Raymond Ylitalo, Salasanomia Helsingistä Washingtoniin. Muistelmia ja dokumentteja vuosilta 1946—48 (Keuruu 1979), 301—304; Jukka Nevakivi, Maanalaista diplomatiava vuosilta 1944—1948, jolloin kylmä sota teki tuloaan Pohjolaan (Helsinki 1983), 134—135, 139.

min »pelkoa» tarkoituksellisesti korostaen presidentin tietoon.¹⁰⁴

Tämä Gabrielssonin järjestämä asejupakka sai presidentin niin varuilleen, että hän päätti ottaa sen sekä muut järjestysvaltaa koskevat asiat esiin erityisessä valtioneuvoston istunnossa. Presidentti keskusteli tilanteesta lisäksi kenraali Sihvon kanssa 23.4. Kuultuaan Sihvon toimenpiteistä presidentti velvoitti tämän vielä erityisesti virkavalaan vedoten tekemään velvollisuutensa laillisen järjestyksen ylläpitämiseksi.¹⁰⁵

Huhtikuun tapahtumien taustalla vaikuttanut sosialidemokraattien ja poliisikomentajan yhteistyösuhde on kiistaton.¹⁰⁶ 25.4.1948 julkaistiin Suomen Sosialidemokraatissa laaja kirjoitus, jossa esiteltiin kommunistien pahoja aikeita. Presidentti puolestaan sai 26.4. K.A. Fagerholmilta kuulla, että Gabrielsson oli eräälle sosialidemokraatille kertonut pelkäävänsä tulevana yönä jotakin kommunistien taholta. Ministeri Vesterisen tiedusteltua asiaa poliisikomentajalta tarkemmin tämä kertoi, ettei ollut saanut tietoja mistään rauhattomuuksista, mutta sanoi pelkäävänsä kommunistien mielenosoituksia, kun YYA-sopimus seuraavana päivänä tulisi esille eduskunnassa. Mielenilmauksia voitiin otaksua syntyvän, koska SKP:n poliittisessa jaostossa todella vireillä olleet mielenosoitus suunnitelmat pääsivät vuotamaan julkisuuteen Helsingin Sanomien kautta. Tämän jälkeen politbyroo kuitenkin luopui niistä ja pyrki kumoamaan liikkeellä olleet tiedot. Myöhemmin illalla presidentti kuuli kuitenkin vielä Fagerholmilta Gabrielssonin saaneen uusia tietoja joistakin kommunistien aikeista.¹⁰⁷ Ministeri Onni Hiltunen puolestaan selitti sosialidemokraattiselle eduskuntaryhmälle 27.4.1948, että Helsingin poliisilaitoksen valmiustila oli johtunut sosialidemokraattisen toimitsijan Veikko Puskan ja poliisikomentajan keskustelusta, josta poliisikomentaja oli saanut väärän käsityksen, jonka oli ilmoittanut edelleen sotaväen päällikölle ja presidentille.¹⁰⁸

Omien sanojensa mukaan puolustusvoimien taholta saamiinsa tietoihin nojautuen Gabrielsson oli jo päivällä 26.4. antanut määräyksen Helsingin poliisilaitoksen asettamisesta valmiustilaan. Kenraali Sihvon asema valmiustoimenpiteitten alullepanijana oli tässä vaiheessa keskeinen.¹⁰⁹

¹⁰⁴ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 594.

¹⁰⁵ Sama, 601.

¹⁰⁶ Ks. jo Väinö Leskinen, Asevelisocialismista kansanrintamaan. Poliittikkaa kolmella kymmenluvulla (Helsinki 1967), 44.

¹⁰⁷ Beyer-Thoma, 269—270; J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 601—602.

¹⁰⁸ SDP:n eduskuntaryhmän ptk 27.4.1948.

¹⁰⁹ Ks. Jussila 1990, 235—237; Beyer-Thoma, 277—279.

Kun mitään tavallisuudesta poikkeavaa ei kuitenkaan tapahtunut, Helsingin poliisilaitoksen hälytystila peruutettiin kello 19, mutta poliisikomentaja määräsi sen uudelleen voimaan saatuaan eräältä ylikonstaapelilta tietoja päätöksensä tueksi. Kyseinen ylikonstaapeli oli illalla ylimääräiseen palvelukseen tullessaan kuullut joukkoa Hietalahden telakan työläisiä kuljettaneessa raitiovaunussa irrallisia lausahduksia, joista oli saanut sen käsityksen, että jotakin erikoista oli tekeillä. Kuultuaan mainittavan jotakin »ensi yönä kello neljä» tapahtuvasta, hän oli otaksunut suunnitteilla olevan jotakin häiriöntekoa. Ylikonstaapeli oli tehnyt kuulemastaan ilmoituksen esimiehelleen, joka oli heti vienyt hänet poliisikomentajan luo. Valmiuskäskyssään Gabrielsson oli puhunut kaikilta tahoilta järjestystä ja turvallisuutta uhkaavista vaaroista ja korostanut poliisin puolueettomana pysymisen tärkeyttä. Alaiselleen poliisipäällystölle Gabrielsson kertoi saaneensa hälyttävät tietonsa presidentiltä.¹¹⁰ Miehistölle ei ylimääräiseen palvelukseen kutsumisen syytä ei ennen seuraavaa päivää ilmoitettu.¹¹¹

27.4.1948 presidentti Paasikivi kutsui hallituksen yksityiseen istuntoon neuvottelemaan liikkeellä olleiden huhujen johdosta. Presidentti otti aluksi esiin kysymyksen poliisin aseiden säilyttämisestä. Vaikka ministeri Leino totesi, että kyseessä oli pieni asia, tultiin keskustelussa siihen tulokseen, että aseet oli syytä toistaiseksi pitää tuomiokirkon alla, koska säilytyspaikka oli tarkastuksessa havaittu kelvolliseksi. Myös pääministeri Mauno Pekkala katsoi, että aseiden siirtäminen olisi tuolloisessa tilanteessa herättänyt rauhattomuutta.¹¹² Gabrielssonin tuomiokirkon alle siirättämä ase-erä toimitettiin puolustusvoimien keskusvarikkoon vuoden 1951 alussa.¹¹³

Istunnon pääasiaksi tulivat kuitenkin huhut kommunistien vallankaappaussuunnitelmista, joista oli Suomen sosialidemokraatissa pari päivää aiemmin kirjoitettu. Presidentti totesi olevansa vakuuttunut, ettei tällainen suunnitelma meillä onnistuisi. Hän katsoi kuitenkin, että pelkkä yrityskin olisi äärettömän vahingollinen. Presidentti vaati nyt, että hu-

¹¹⁰ Ylikomisario Arthur Vuoroksan kuulustelu, salaiset kirjeet 1947—48, kotelo 5, Valpo II.

¹¹¹ Selostus Gabrielssonin ylipoliisipäällikön puhutellussa 26.4.1948 (pitää olla 27.4.) ilmoittamista seikoista, jäljennös, sekä poliisitutkintapöytäkirja 210/1948 14.5.1949 vt. ylikonst. Erkki Schützin kuulustelusta, Valpo II, X P1. Vrt. myös Vihtori Vesterinen, keski-suomalainen vaikuttaja (Hämeenlinna 1985), 142.

¹¹² J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 602—603.

¹¹³ HPL 22.1.1951 Uudenmaan lääninhallitukselle, poliisilaitoksen aseasioita-kansio, Poliisien ampumaseuran arkisto.

hujen todenperäisyydestä on otettava tarkka selko. Tarkoitusta varten hän asetti valtioneuvoston keskuudesta valiokunnan, joka huolehtisi tutkimuksen toteuttamisesta ja toimisi lisäksi eräänlaisena turvallisuusvaliokuntana valvoen yleisen järjestyksen säilyttämiseen liittyvää toimintaa. Valiokunnan jäseniksi sovittiin pääministeri Pekkalan lisäksi ministerit Leino, Vesterinen, Hiltunen ja Törngren sekä oikeuskansleri Tarjanne.¹¹⁴

Gabrielssonin asema yhtenä kiistanalaisten poliisitoimenpiteitten tärkeimmistä taustahahmoista oli hankala. Tästä kertovat myös hänen toukokuun lopulla Leino-lakkojen aikana esittämänsä epäilykset, etteivät sosialidemokraatit kykenisi pitämään yllä järjestystä työmailla.¹¹⁵ Leinon tultua erotetuksi sisäasiainministerin paikalta Gabrielsson organisoï »poliittisessa elämässä syntyneen vakavan tilanteen johdosta, joka saattaa aiheuttaa yhtäkkisiä vakavia rauhattomuuksia» Helsingin poliisilaitoksen 50-miehisen poliisireservin ja ryhtyi anomaan lisävaroja tähän sekä tiedustelijoitten maksamiseen. Uudenmaan lääninhallitus järjesti Gabrielssonille miehistötäydennystä Liikkuvan poliisin Uudenmaan lääninosastosta ja vähän myöhemmin, Gabrielssonin luovuttua tiedottaja-ajatuksistaan, ylipoliisipäällikkö Kiukas hoiti asian pois päiväjärjestyksestä.¹¹⁶ On syytä kysyä, mihin poliisikomentaja kaikilla lausumillaan ja toimenpiteillään pyrki. Presidentti Paasikivelle hän esitti mahdollisimman synkkiä tilannearvioita. Jouduttuaan itse huhtikuun tapahtumia koskeneiden tutkimusten kohteeksi hän oli alakuloisena puhunut K.A. Fagerholmille jopa eroamisestaan poliisikomentajan paikalta. Tämän rohkaisusta huolimatta hän pyysi myös presidenttiä huolehtimaan, että hänen perheensä pääsisi Ruotsiin, mikäli hänelle tapahtuisi jotakin.¹¹⁷ Samalla kun hän tavoitteli oman laitoksensa aseman vahvistamista¹¹⁸ hän ilmeisestikin tutkimusten alettua pyrki myös sanoutumaan irti viimeisimmistä yhteistyökumppaneistaan sosialidemokraateista sekä vaikuttamaan presidenttiin tutkimusten keskeyttämiseksi.

¹¹⁴ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 602—603.

¹¹⁵ Sama, 613, 616.

¹¹⁶ HPL SM:lle 24.5.1948, Uudenmaan lääninhallitus 31.5.1948 HPL:lle ja SM:lle 273/29 KDSM 1948I.

¹¹⁷ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 607—608, ks. myös Vihtori Vesterinen, Keskisuomalainen vaikuttaja, 143.

¹¹⁸ Myös tuolloin ylipoliisipäällikkönä toiminut Urho Kiukas arveli, että Gabrielssonin tavoitteena oli hallintomalli, jossa maan poliisijohto olisi uskottu Helsingin poliisikomentajalle. Muhonen, 79.

Ratkaisujen aika

Presidentin asettaman »turvallisuukskomitean» toiminta rajoittui lähes 30 henkilön kuulusteluihin, joiden avulla selviteltiin liikkeellä olleiden huhujen alkuperää. Lähteissä ei ole kattavia tietoja siitä, mitkä viranomaiset näitä tutkimuksia tosiasiallisesti suorittivat, mutta osittain niitä näytään uskotun Valpollekin.¹¹⁹ Mm. poliisikomentaja joutui Valpon kuulusteltavaksi, mutta selvityksien tekoon osallistui myös sisäasiainministeriön ylin virkamiesjohto, jonka työn tuloksia Valpo vasta heinäkuussa sai tiedokseen.¹²⁰ Uudenmaan lääninhallituksen poliisikomentaja Gabrielssonin ja Helsingin poliisilaitoksen komisarioihin kohdistamat tutkintatoimet keskeytettiin presidentin määräyksestä.¹²¹ Selostaessaan tehtyjä tutkimuksia radiossa 25.6.1948 sisäasiainministeri Kilpi totesi, että työ oli osoittautunut varsin vaikeaksi, koska ne lehtimiehet, jotka olivat vallankaappaus huhuista kirjoittaneet, eivät kyenneet osoittamaan yhtään konkreettista tapausta. Useat yksittäisten huhujen aineksina olleet seikat asettuivatkin kuulustelujen tuloksena luonnollisiin yhteyksiinsä. Muun muassa huhu, että hankkeilla olisi ollut jonkinlaisen kommunistisen miilisiin perustaminen poliisimiesten keskuuteen, oli saanut alkunsa, kun huhtikuussa 1945 perustettu ja sittemmin lopahtanut Suomi-Neuvostoliitto-seuran poliisimieskerho aloitti keväällä 1948 uudelleen toimintansa noin 20 miehen voimin ryhmän keskushenkilönä toimineen Valpossa työskennelleen Mikko Innasen siirryttyä Kemistä takaisin Helsinkiin.¹²² Sisäasiainministeri Kilpi totesi puheessaan myös poliisilaitoksen hälytystilaan ja vallankaappausaikkeisiin kansalaisten mielikuvissa kiinteästi kytkeytyt aseitten siirrot pelkästään poliisilaitoksessa vallinneesta tilanahaudesta johtuneiksi. Kilpi lisäsi lopuksi olevan ilmeistä, että »määrätyt vaalitaktilliset laskelmat» olivat vaikuttaneet huhujen liikkeellelähtöön.¹²³

Huhut ja poliisin ympärillä vallinnut levottomuus katosivat sisäpoli-

¹¹⁹ Valpon arkistossa oleva kevään 1948 kriisiä koskeva aineisto on luonteeltaan satumanvaraista ja antaa sen vaikutelman, ettei mitään järjestelmällistä selvitystyötä virastossa tehty. Ks. esim. ptk 19.6.1948 (296/48) koskien kommunistisen miilisiin perustamishuhuja, Valpo II, X P1.

¹²⁰ Merkintä kuulustelusta 5.6.1948 (ptk 303/48 Er.Sal.KD 133/83, asiakirja puuttuu arkistosta); jäljennös yli poliisipäällikön puhuttelusta 26.4.1948 (saapunut 6.7.1948), EK/Valpo II, X P1.

¹²¹ J.K. Paasikiven päiväkirjat I, 606—607, ks. myös Vesterinen, 143.

¹²² Huhujen taustoista yksityiskohtaisemmin ks. Jussila 1990, 209—214.

¹²³ »Tiedot vallankumoushankkeista todettu pelkiksi huhuiksi», Helsingin Sanomat 26.6.1948; ks. myös ptk 296/48 19.6.1948 koskien kommunistisen miilisiin perustamishuhuja, Valpo II, X P1.

tiikassa tapahtuneitten muutosten myötä. Presidentti erotti sisäasiainministeri Leinon tehtävästään toukokuussa tämän saatua epäluottamuslauseen eduskunnalta emigranttiluovutuksia koskeneen välikysymyksen johdosta. Kesän 1948 eduskuntavaalit vahvistivat kommunisteille tappiollisen politiikan suunnan.

Kommunistien soluttamaksi leimautunut Liikkuva poliisi joutui sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen ensimmäisessä budjettiesityksessä jälleen huomattavien supistusten kohteeksi. Yksikössä palveli helmikuussa 1948 1434 miestä. Uusi budjetti leikkasi sen vahvuutta vuoden 1949 alussa 800 mieheen. Käytännössä tämä toteutettiin siirtämällä 97 tointa paikallispoliisiin ja lakkauttamalla kokonaan 507 tointa. Samalla epäsuotuisan huomion kohteeksi joutuneen Helsingin osaston toiminnot siirrettiin Uudenmaan lääninosastoon. Järjestely ei kovinkaan paljon vähentänyt pääkaupunkiin sijoitetun Liikkuvan poliisin osan vahvuutta. Kun Helsingin osaston ja Uudenmaan lääninosaston yhteisvahvuus oli kesällä 1948 noin 400 miestä, palveli Uudenmaan lääninosastossa 1949 alussa 300 miestä. Sisäasiainministeriö neuvotteli supistuksen toteuttamisesta Liikkuvan poliisin johdon kanssa, joka itse toivoi tällaista järjestelyä aivan käytännöllisistä syistä. Sen sijaan Helsingin poliisilaitos antoi supistussuunnitelmista kielteisen lausunnon omiin käytännöllisiin näkökohtiinsa nojautuen.¹²⁴

Liikkuvan poliisin Helsingin osasto oli vuonna 1944 muodostettu pääkaupungin erityistehtävien vuoksi. Liikkuvan poliisin johto kuitenkin katsoi, että koska välirauhansopimuksen täytäntöönpanoon liittyvät tehtävät ja muutkin poikkeuksellisen ajankohdan aiheuttamat poliisitehtävät olivat päättyneet ja ennen kaikkea koska Helsingin poliisilaitoksen henkilöstöä oli vahvistettu, osasto voitiin lakkauttaa. Liikkuvan poliisin johdon mielestä tällainen järjestely vastaisi entistä paremmin myös alueen todellista tarvetta. Usein oli näet käynyt niin, että läänin maaseudulla olisi tarvittu suurempia miesvahvuuksia kuin käytännössä oli mahdollista sinne irroittaa. Liikkuvan poliisin päällikkö totesi niin ikään, että toiminta sujuisi käytännössä parhaiten niin, että lääninosastot alistettaisiin kaikkialla työskentelemään läänien poliisitarkastajien alaisuudessa. Tällaista järjestelyä oli kokeiltu kevästä 1948 alkaen Kymen läänissä erinomaisiksi kehuin tuloksin.¹²⁵

¹²⁴ HPL 15.7.1948 Uudenmaan lääninhallitukselle, 330/36 KDSM 1948I; Vahvuusilmoitukset 1948, LP:n arkisto.

¹²⁵ LP:n päällikön Aarne Virran muistio elokuulta 1948, Hia 31, LP:n arkisto; Liikkuva poliisi 12.5.1948 ja 12.10.1948 SM:lle, He 1, LP:n arkisto.

Liikkuvan poliisin Helsingin osastossa jo keväällä 1948 liikkuneet huhut osaston supistamisesta aiheuttivat paniikkia. Epävarman tilanteen takana osaston päällikkö Eero Hautojärvi, joka oli Liikkuvan poliisin johdossa ainoa uusi tulokas, jolla ei ollut poliisimiestaustaa, näki erityisesti sosialidemokraatit. Varsinkin Suomen poliisien liiton asiamiehenä toimineen Reino Moisioin kirjoittelu herätti hänen närkästystään. Liikkuvan poliisin oman henkilöstöpolitiikan lisäksi myös muu poliisikoneisto toimi epäilyksen alaiseksi joutunutta Helsingin osaston ratsiaryhmää vastaan. Sen luotettavina pidettyjä toimenhaltijoita mm. yritettiin värvätä muihin tehtäviin. Helsingin poliisikomentaja puolestaan supisti keväällä 1948 huomattavasti poliisilaitoksen ja Liikkuvan poliisin yhteistä ratsiatoimintaa eikä enää tämän jälkeen suostunut Helsingin osaston toivomiin vahvistuksiin.¹²⁶ Poliisiorganisaation supistukset ja henkilöstön siirrot kohdistuivat ennen kaikkea kommunistien toiminnassa mukana olleeseen miehistöön, mutta puolueaktiiveja jäi vielä palvelukseenkin niin, että SKP:n Helsingin piirin poliisimiesryhmässä oli vielä vuoden 1949 loppulla 36 jäsentä. Esimiesten ja työtovereiden taholta tullut painostus ja paheksunta lamaannutti sekin ryhmän toimintaa. Kommunistit menettivät 1949 myös asemansa paikallisissa poliisiammattiosastoissa, kuten esimerkiksi Helsingin poliisien yhdistyksessä. Vasemmistolaisiin aineksiin kiinnitettiin poliisilaitoksessa erityistä huomiota ja heistä pidettiin erityisiä tarkkailulistoja ainakin 1960-luvulle saakka.¹²⁷

Liikkuvan poliisin määrärahojen leikkaus poisti sen organisaatiosta Helsingin osaston lisäksi myös asema-, juna- ja tiepartioista sekä kauttakulkukomennuskunnista koostuneen liikennejärjestyskunnan, jonka supistaminen oli aloitettu jo 1947. Näin loppui keskitetysti Liikkuvan poliisin kansliasta johdettu koko maata koskenut liikenteen valvonta, joka oli aloitettu sodan aikana seitsemän vuotta aikaisemmin. Nyt jäi lääninhallitusten asiaksi päättää, järjestävätkö valvontaa alueellaan vai eivät.¹²⁸

Kommunistien isännöimä Valtiollinen poliisi järjestettiin nyt myös perin pohjin uudelleen. Se oli jo alkuunsa joutunut monien arvostelujen kohteeksi, kun sitä sekä tiedotusvälineissä että eduskunnassa syytettiin

¹²⁶ LP:n Helsingin osaston toimintakertomukset tammi-maaliskuulta, huhti-kesäkuulta sekä heinä-syyskuulta 1948, Hia 31, LP:n arkisto.

¹²⁷ SKP:n Helsingin osaston poliisimiesryhmän vuosikertomus 1949, SKP:n Helsingin osaston arkisto; Luettelo Helsingissä palvelevista Suomen kommunistiseen puolueeseen kuuluvista poliisimiehistä (päivättä), kopio tekijän hallussa.

¹²⁸ LP:n toimintakertomukset heinä-syyskuulta ja loka-joulukuulta 1948, Hib 1, LP:n arkisto.

varsinkin toimivallan ylityksistä. Asian selvittämiseksi valtioneuvosto asetti 1.9.1947 komitean tutkimaan viraston toimintaa. Komitean puheenjohtajana toimi maaherra K.G.R. Ahlbäck ja jäseninä olivat nuorempi oikeuskanslerinsihteeri Keijo Vuorisalo ja hallitusneuvos Erkki O. Mantere. Komitean mietintö valmistui kesäkuussa 1948 luodakseen pohjaa ajankohtaiselle Valtiollisen poliisin uudelleen järjestämiselle.¹²⁹

Ahlbäckin komiteassa muotoutui näkemys, että laitosta kohtaan esitetyt syytökset olivat usein olleet ylimalkaisia ja tarkemmin perustelemattomia. Siitä huolimatta se katsoi selvityksensä perusteella ilmeiseksi, että laittomuuksia oli tapahtunut. Tätä komitea kuitenkin selitti viraston henkilökunnan kokemattomuudella ja epäpätevyydellä sekä päälliköitten jatkuvalla vaihtumisella. Kyse ei komitean näkemyksen mukaan ollut siitä, että Valpo olisi käyttänyt laittomuutta ja väkivaltaa säännön mukaisena toimintamenetelmänään.

Uusi hallitus ryhtyi toimenpiteisiin myös muutoksien aikaansaamiseksi Valtiollisessa poliisissa. Niitä suunnittelemaan asetettiin 26.8.1948 ylipoliisipäällikkö Urho Kiukkan puheenjohtolla toiminut komitea, johon kuuluivat jäseninä hallitussihteeri Aatto Virta, poliisikomentaja Erik Gabriellsson ja läänineuvos Reino Laakso. Komitea jätti mietintönsä valtioneuvostolle 11.10.1948.¹³⁰

Kiukkan komitea tutki ennen kaikkea mahdollisuuksia siirtää Valtiollisen poliisin tehtäviä varsinaisen poliisin hoidettaviksi. Laitoksen lakkauttaminen oli jälleen vaihtoehtona esillä, mutta komitea joutui toteamaan, ettei ollut löydettävissä sellaista valtion hallintokoneiston osaa, joka olisi voinut hoitaa Valpolle kuuluneet tehtävät. Aikaisempiin asioita koskeneisiin suunnitelmiin viitaten Kiukkan komitea totesi, että tällainen järjestely yhtäältä vaatisi syvälle käyviä muutoksia sekä poliisikoneistossa että -koulutuksessa ja toisaalta olisi myös tiedustelutoiminnan luonteen kannalta epätarkoituksenmukainen. Arkaluontoiset asiat tulisivat jo valmisteluvaiheessaan liian monen toimenhaltijan tietoon ja järjestely tuottaisi haittaa myös poliisin ja yleisön välisille suhteille.

Komitea sen sijaan löysi Valpon tehtävien joukosta runsaasti sellaista, mikä voitiin vaivatta siirtää muille viranomaisille. Varsinkin kun Valpo jo huolehti ulkomaalaisvalvontaa koskevista tehtävistä käyttämällä varsinaisen poliisin virka-apua, ehdotti komitea Valpon passitoimiston —

¹²⁹ Komitean mietinnön julkaisi Kokoomuksen Nuorten Liitto vuonna 1948 nimellä Paljastettu Valpo (Helsinki 1948).

¹³⁰ 36/279 KDSM 1948 II, myös monistettu komiteamietintö 25/1948.

jota jo arkipäiväisesti kutsuttiin sisäasianministeriön passitoimistoksi — lakkauttamista ja ulkomaalaisvalvonnan johdon uskomista sisäasiainministeriön hallinnolliseen jaostoon perustettavalle ulkomaalaistoimistolle.

Myös Valpoo heinäkuussa 1945 perustettu sotilastoimisto sai lähteä. Sekä puolustusvoimien pääesikunnalta että Valpolta saamiinsa selvityksiin nojautuen komitea totesi, ettei Valpon sotilastoimisto ollut kyennyt lainkaan pureutumaan puolustusvoimien sisäpuolelle. Komitea asettui puoltamaan puolustusvoimien toivetta palauttaa tehtävä sotilasviranomaisten itsensä hoidettavaksi. Päällekkäisyyksistä huolimatta vanhaa järjestelmää pidettiin puolustusvoimien edut huomioon ottaen vallinnutta tarkoituksenmukaisempana.

Komitea päätyi muutenkin valtuuksiensa ylittämisestä syytetyn Valtiollisen poliisin toimenkuvan perinpohjaiseen karsimiseen. Sekä EK:n että Valpon tunnettuihin varjopuoliin viitaten komitea kaavaili, että uusi-
muotoinen erikoispoliisi olisi luotava »sellaiseksi, ettei sitä millään taholla nähtäisi sisäpoliittisena valtatekijänä, vaan että se voisi säilyttää politiikan suunnanvaihteluista huolimatta yksinomaan valtakunnan yleistä etua valvovan viranomaisen luonteeseen.» Komitea toivoi Valtiollisen poliisin uudistamisella päästävän siihen, että sen toiminta olisi entistä enemmän niin viranomaisten kuin tavallisten kansalaistenkin arvostelun tavoitettavissa. Komitean mielestä juuri viraston omavaraisuus keinoissa ja toimintamuodoissa sai sen itsensäkin uskomaan, ettei se tarvitse muiden viranomaisten apua. Näin siitä oli vähitellen tullut valtio valtiossa. Valtiollisen poliisin tosiasiallisesta itsenäisyydestä oli siis päästävä.

Komitean mielestä poliittisen poliisityön yhteydet yleiseen poliisiorganisaatioon eivät kuitenkaan olleet riittävät, jos niitä oli vain ylimmässä poliisihallinnossa, vaan nimenomaan kritiikkiä osakseen saanut kenttätyö oli organisoitava uudelleen. Uuteen malliin kuului kaikkien toimeenpanotehtävien siirtäminen kokonaisuudessaan rikospoliisille, kun taas poliisikoulutuksen saaneesta erikoishenkilöstöstä koostuva erikoispoliisi huolehtisi ainoastaan tiedustelu- ja valvontatehtävistä sekä todistusaineiston kokoamisesta. Näin rikospoliisin pöytäkirjoihinkaan ei tarvitsisi ottaa mitään sellaista, joka ei liity itse rikosasiaan tai jonka valvontaelin haluaa pitää omana tietonaan.

Kiukkaan komitea päätyi tekemiensä uusien tehtäväjakojen seurauksena myös vähentämään tuntuvasti suojelupoliisiksi nimeämänsä valvontaelimen henkilöstöä. Sen vahvuus pudotettiin 75:een, mutta komitea suosittelee toisaalta lääninrikospoliisikeskuksien henkilöstön lisäämistä kaikkiaan 40 vakanssilla, jotka sijoitettaisiin tutkintatyöhön. Uuteen sisäasiainministeriön ulkomaalaistoimistoon kaavailtiin 21 työntekijää ja pai-

kallispoliisia suunniteltiin passintarkastustehtävien lisääntymisen vuoksi vahvistettavaksi 11 toimenhaltijalla. Myös paikallisosastot katosivat poliittisen poliisin organisaatiosta. Sen sijaan paikallisedustuksia voitiin pitää yllä sisäasiainministeriön harkinnan mukaisesti. Viraston ytimenä toimivat tarkastajat, jotka osallistuivat itse kenttätöyöhön ja alueillaan liikkuen seurasivat edustusten toimintaa ja pitivät yllä yhteyksiä sekä lääninrikospoliisiin että suojelupoliisin keskuksen Helsingissä.

Komiteatyöskentelyn tuottamat ratkaisut sinetöitiin 17.12.1948 vahvistetulla lailla ja asetuksella. Sisäasiainministeriössä uudistuksen vuoksi tarpeelliset muutokset puolestaan sisältyivät 23.12.1948 annettuun asetukseen.

24. Tekijät ja tehtävät

Sota-ajan suomalaiselle yhteiskunnalle oli ominaista odotettua suurempi poliittinen tasapainoisuus. Poliisivoimasta noin kolmannes siirtyi sotapalvelukseen. Poliisi pysyi leimallisesti siviilihallinnollisena viranomaisena. Vasta sodan osoittauduttua pitkäksi järjestysvaltaa vahvistettiin keskitetysti organisoidulla ja puolustusvoimiin kuuluneella Erillisellä Sotapoliisiosastolla, jonka johtamiseen myös sisäasiainministeriö osallistui.

Sodan jälkeisessä yhteiskunnallisesti epävakaisessa ja muuttuneessa tilanteessa järjestysvalta ei ollut vahvimmillaan. Hallinnonalan vaikuttajia vaivasi pelko kehityksen suunnasta, oikeistolaisimpia heistä myös pakeni länteen. Poliisia koskevat ensimmäiset linjaukset eivät noina vaikeina päivinä syntyneet niinkään hallituksen tai sisäasiainhallinnon yksinomaisella johdolla, vaan niiden takana olivat omatoiminen ja tarmokas sisäasiainministeri Kaarlo Hillilä sekä puolustusvoimain johto.

Keskeisintä uusissa järjestyksissä oli poliisivoiman huomattava lisääminen. Ratkaisu tuli luontevasti perustelluksi viittaamalla Erilliseen sotapoliisiosastoon, jonka toiminta kotiuttamisen yhteydessä lakkasi, mutta sen keskitetty luonne oli poliittisen tilanteen vaatima. Ensi vaiheessa järjestysvallan olennaisin tehtävä oli turvata hallituksen mahdollisesti tarvitsema vetäytymistie länteen. Tilanteen vakiinnuttua tärkeintä oli ehkäistä levottomuuksien syntyminen. Äärimmäisen vasemmiston näyttävän toiminnan ja suojeluskuntajärjestön lakkauttamisen yhteisvaikutuksesta syntynyt levottomuuden uhka sisälsi jälleen kerran voimakkaita yhteyksiä paikallisiin paineisiin sekä suojeluskuntalaisten hallussa olleista aseista syntyneen ongelman, joka tuli päivänvaloon asekatkentuuttuna.

Valtiojohdon keskeinen tavoite oli sisäisen järjestyksen säilyttäminen, ei niinkään minkään ryhmittymän taholta nousseen erityisen uhan torjuminen. Vastaavasti uuden miehistön koostumuksessa ei myöskään ole havaittavissa entisenlaisia valikoiteja sotilaallisten ansioitten painoarvoa ja sotapalveluksen moitteettomuuden edellyttämistä lukuun ottamatta. Kun välitöntä aseellisen toiminnan uhkaa ei 1930-luvun alun tapaan ollut, Liikkuva poliisi keskittyi valvontatehtäviin.

Uusi Liikkuva poliisi poikkesi ratkaisevasti edeltäjästään. Sen olemukseen ja rakenteeseen ei enää sisällynyt sitä voimakasta ja ilmeistä sotilaallisuuden elementtiä, joka oli ominainen 1930-luvun Liikkuvalla poliisikomennuskunnalle. Sotilaallinen merkityksensä sillä kuitenkin oli, vaikka se sodan hävinneessä maassa pyrittiin mahdollisimman hyvin peittämään. Yksikön suunnittelun työssijana toimi päämaja ja sen alkuperäisenä tarkoituksena oli hallituksen mahdollisen pois maasta siirtymisen turvaaminen.

Miehistöpolitiikan painopiste siirtyi 1940-luvun rauhanvuosina miehistön taustaominaisuuksiin perustuvasta valikoivasta rekrytoinnista selkeästi koulutuksen tarjoamien mahdollisuuksien hyväksikäyttöön. Liikkuvan poliisin vahvistaminen merkitsi enemmänkin poliisiaineksen koulutusjärjestelmän ja siihen sisältyvän valikoinnin tehostamista kuin poliisien määrän kasvattamista sinänsä. Liikkuvan poliisin vahvuuden kasvattaminenhan oli suuressa määrin väliaikainen, sodan jälkiselvittelytilanteeseen perustunut ratkaisu. On tärkeää muistaa, että koulutusvaihe oli olennaisimmalta sisällöltään ennen kaikkea valintaprosessi, jossa kokelaan ominaisuuksia arvioitiin useaan otteeseen vakinaiisiin poliisitoimiin sopimattomiksi katsottavien aineiden karsimiseksi joukosta. Liikkuvan poliisin kytkeminen poliisikunnan koulutusjärjestelmään myös laajensi ja samalla yhdenmukaisti poliisikoulutusta tuntuvasti.

Kun vakinaiisiin poliisitoimiin määrättäviltä edellytettiin säädettyä verraten laajaa ja tarkoin valvottua poliisikoulutusta, toimi näin vakiintunut poliisin ammatillistuminen panssarina myös valta-asemaa tavoittelevien poliittisten ryhmien solutusyrityksiä vastaan. 1940-luvun rauhanvuosien poliisissa vaikutusvaltaa tavoitelleiden kommunistien pyrkimysten kärki taittui viime kädessä juuri tähän panssariin.

Rohkeista tavoitteistaan, valvontakomission ja venäläisten verraten voimakkaasta sivustatuesta ja sisäasiainministeristään huolimatta äärimäinen vasemmisto ei nyt kyennyt edes siihen, minkä se kolme vuosikymmentä aikaisemmin oli saavuttanut jokseenkin vaivatta. Soluttajien heikkous kumpusi myös heidän omista lähtökohdistaan. On syytä kysyä, millaista heidän valvontakomissiolta ja Neuvostoliitosta saamansa tuki

itse asiassa oli. Suurin merkitys lienee ollut sillä, että itä piti yllä pelon ilmapiiriä, joka teki mahdolliseksi mm. »punaisen Valpon» olemassaolon edelleen voimakkaan porvarillisessa Suomessa. Muutoin Valpo, sisäasiainministeri Leino ja SKP saivat oman osuutensa Neuvostoliiton suomalaisten ratkaisuihin kohdistamista arvosteluista ja vaatimuksista.

Sisäasiainministerin asema järjestysvallan kannalta on kiistämättä tärkeä, mutta ei ratkaiseva. Hänen mahdollisuuksiaan rajoitti ennen kaikkea hallinnonalan ylimmän hierarkian pysyvyys. Poliisin virkamiesjohto oli viimeistäänkin 1930-luvulla alalle valikoituneissa käsissä eikä lainsäädäntö suonut suuria mahdollisuuksia vaihtaa miehiä. Ministerin yhteistyösuhteet kangertelivat myös oman puolueen suuntaan ja muutkin poliisihallinnossa merkittäviin asemiin päässeet kommunistit joko jätettiin tai omaa toimettomuuttaan jäivät sivuun tärkeiden asioiden hoidosta. Näin ei voitu saada paljota aikaan.

Kommunistit panivat toivonsa ennen kaikkea siihen, että he voisivat vähitellen saada kannattajiaan runsain joukoin poliisitoimiin. Juuri poliisin virkamiesjohto kykeni estämään tämän. Suurikokoinen Liikkuva poliisi, jonka soluttaminen kommunisteilla kauhistutti maan porvarillisia, ei todellisuudessa muodostunut sellaiseksi vaaranpesäkkeeksi kuin julkisuudessa ja jopa ylimmässä valtiojohdossa uskottiin. 1940-luvun loppuvuosina ei myöskään poliisien määrän palauttaminen poikkeusajan huippuluvuista normaalivahvuuteen aiheuttanut vastaavanlaisia epäluuloja kuin neljännesvuosisata aikaisemmin. Kommunistiseksi kuvitellun Liikkuvan poliisin supistaminen sai laajan kannatuksen.

1940-luvun loppuvuosina korkeimman valtiojohtoon suhde järjestysvaltaa koskeviin kysymyksiin oli ongelmallinen. Aivan ilmeisesti sekä presidentti että hallitus olivat jopa verraten heikosti selvillä siitä, millainen tilanne järjestysvaltakoneistossa todella oli. Presidentti sai poliisia koskevia tietoja luonaan käyneiltä sosialidemokraateilta eivätkä hallituksen jäsenet kyenneet näitä tietoja täsmentämään. Asialla kävi myös Helsingin poliisimestari, joka asemansa vuoksi epäilemättä oli selvillä tilanteesta, mutta jonka omien tavoitteitten kannalta oli tarkoituksenmukaista korostaa presidentille kommunismin vaaraa.

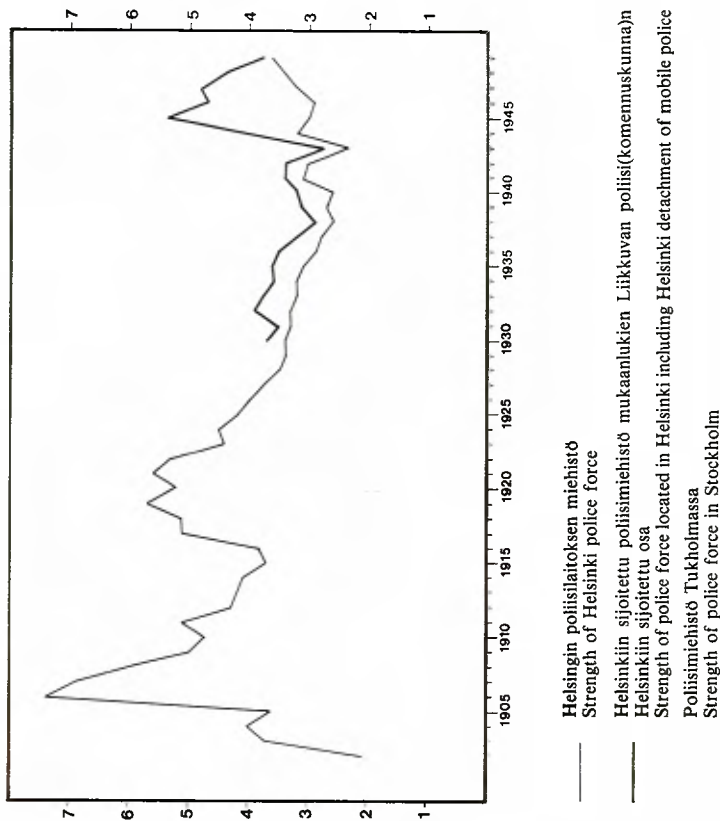
Näin poliisikysymyksestä tuli 1948 yksi ase kommunistien vastustamisessa, johon kävivät yhteistuumin niin oikeisto, keskusta kuin varsinkin sosialidemokraatit, jotka sota-aikainen mielialanvalvonta oli liittännyt entistä lujemmin kansalliseen rintamaan. Tosiasiassa kommunisteista koitunut vaara oli poliisissa jo torjuttu päällystön ratkaisuin. Poliittinen valtakeskus, hallitus ei suinkaan välttämättä ole selvillä väkivalta-koneiston sisäisistä lojaliteeteista ja niiden muutoksista. Myöskään vä-

kivaltakoneisto ei ole hallitusvallan muuntumaton heijastuma vaan monessa aivan itsenäinen tai alhaalta luotujen järjestelmien ohjaama ja sitoma vaikuttaja. Näin se voi jopa asettaa omat rajansa poliittisillekin ratkaisuille.

Sodan jälkeiset vuodet toivat suomalaisen järjestysvallan perustaan huomattavan muutoksen, kun taustavoimana toimineet suojeluskunnat katosivat lopullisesti näyttämöltä. Nyt poliisilla ei enää ollut käytettävissään valmennettua ja poliittisesti luotettavaa perusjoukkoa, josta rekrytoida miehistöä. Vasta taakse jäänyt sota-aika mutkisti vielä tilannetta. Siksi on hyvin ymmärrettävää, että syksystä 1944 lähtien poliisikoulutus sai osakseen paljon huomiota poliisijohdossa. Tästä näkökulmasta katsoen laajennettu Liikkuva poliisi toimi myös suojeluskuntien panna korvaavana yksikkönä.

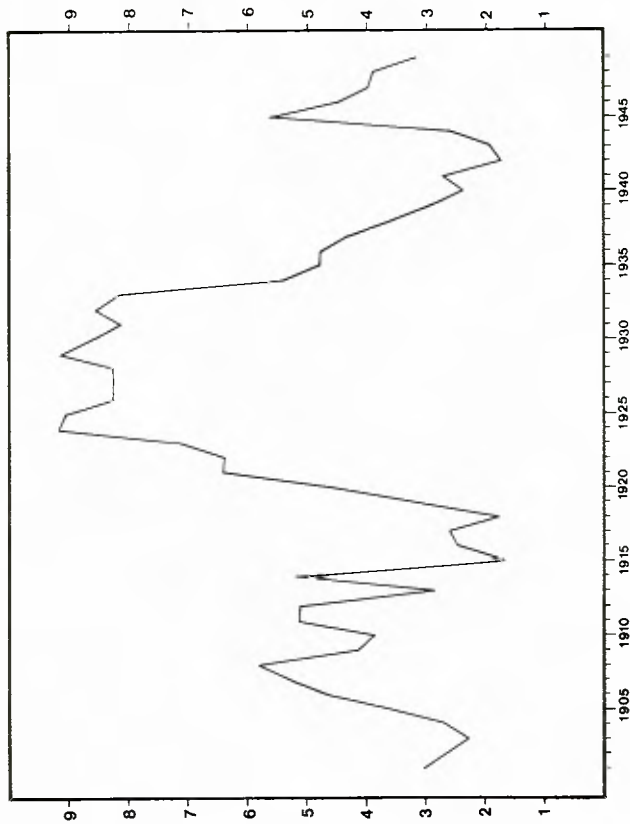
Suojeluskuntien poistuminen Suomen poliittisesta elämästä lopetti toisaalta myös äärimmäisen oikeiston paineita kanavoineen ja ennen kaikkea tehokkaasti aseistetun ja koulutetun instituution. Vaikutus ei ollut yhtäkkinen, sillä ihmiset jäivät vaikka järjestöä ei enää ollut. Tästä näkökulmasta katsoen keskitettyä poliisivoimaa voitiin vähentää. Toisaalta joukkolevottomuuksien uhka kumpusi nyt erityisesti ääriivasemmalta, kuten 1949 sittemmin saatiin kokea. Vuonna 1948 keskitetysti johdetun liikkuvan poliisikunnan osuus poliisivoimien kokonaismäärästä vaikiintuikin sotaa edeltäneen ajan lukuja korkeammalle. 1930-luvulla osuus ei juuri ylittänyt seitsemää prosenttia, 1949 se oli noin 13 prosenttia.

Kuvio 1. Poliisipäälylystön ja -miehistön määrä Helsingissä tuhatta asukasta kohti 1901—1950¹
 Diagram 1. Helsinki police force, higher and lower ranks, numbers per 1000 inhabitants 1901—1950

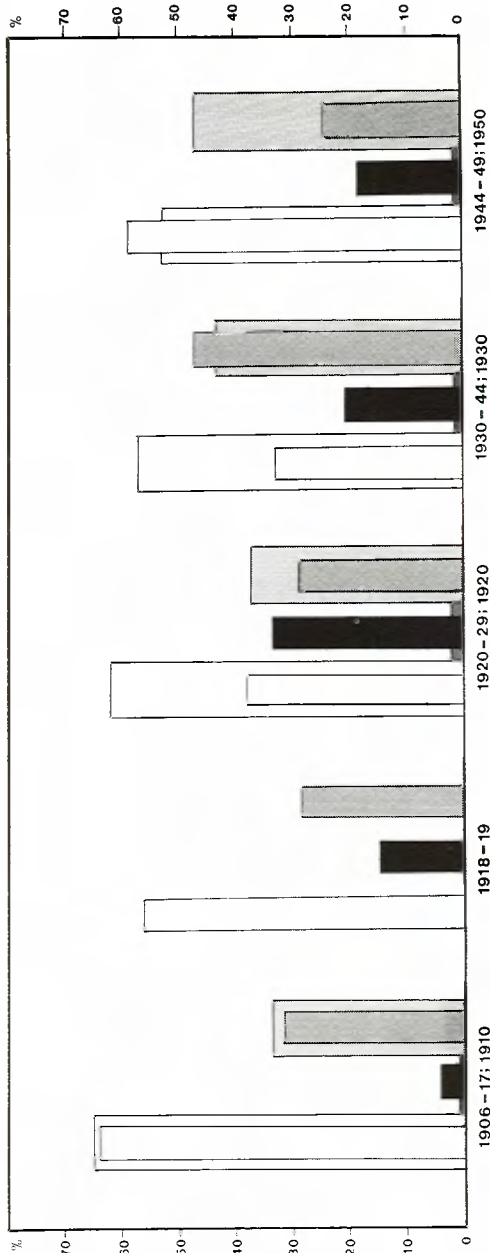
¹ Täyrettyjen vakanssien määrä kunkin vuoden lopussa tai vuoden viimeisen saatavissa olevan tiedon mukaan. Tiedot perustuvat Helsingin poliisilaitoksen vuosikertomusaineistoon 1900—29 (HPL kanslian arkisto, HPLK) sekä 1917 palkkauslistoihin (HPL taloussaston arkisto, VA). Tukholman luvut teoksesta Bengt Järbe, Polisen i Stockholm förr och nu (Stockholm 1970), 121—124.

Kuvio 2. Suomen alioikeuksissa henkirikoksesta tuomitut 1901—1949
 Diagram 2. *Condemnationes for capital offences in Finnish lower courts 1901—1949*

Verkko, 124 sekä Suomen Virallinen Tilasto XXIII Oikeustilasto, 85. Rikollisuus vuosina 1938—1944. II. Tuomioistuinten rikollisuustilasto (Helsinki 1952), 4* ja Suomen Virallinen Tilasto XXIII Oikeustilasto, 88. Rikollisuus vuosina 1945—1950. II. Tuomioistuinten rikollisuustilasto (Helsinki 1955), eri kohdin.

Kuvio 3. Helsingin poliisilaitoksen palvelukseen otetun miehistön sosiaalinen tausta 1906—17, 1918—19, 1920—29, 1930—43 ja 1944—49 sekä ammatissa toimivien helsinkiläisten elinkeinoryhmittäin 1910, 1920, 1930 ja 1950¹

Työväestöä, myös maatyöläisiä
Working population, including agricultural
Talollisten poikia ja talollisia
Farmers' sons, farmers
Muita (konttoristeja, ylioppilaita,
työnjohtajia ym.)
Others (office staff, university students, fo-
remen, etc.)

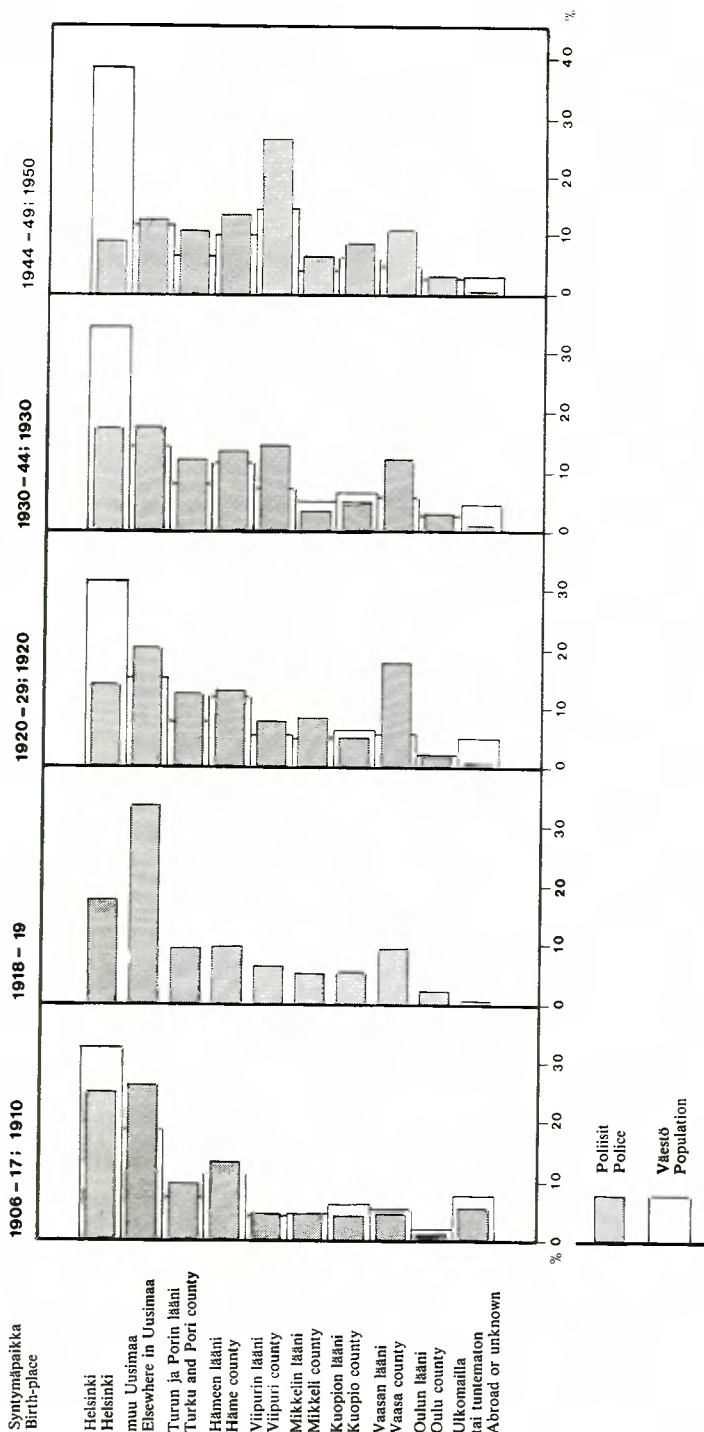
Työväestöä
Working population
Maatalousväestöä
Agricultural population
Muita (kaupan alalla, vapaissa ammateissa,
valtion viroissa ym. työskenteleviä)
Others (trade, independent professions, state
officials and other employees)

Diagram 3. *Helsinki police force personnel, their social background 1906—17, 1918—19, 1920—29, 1930—43, 1944—49; also economically active population in Helsinki, their distribution by livelihoods 1910, 1920, 1930, 1950*

¹ Lähteistä ja numeerisista arvoista poliisikunnan osalta ks. taulukko 3; väestösuhteitten kuvaus perustuu Helsingin kaupungin tilastollisessa vuosikirjassa 1939 (Helsinki 1939) s. 32 (Taulukko 33, Kaupungissa asuva väestö elinkeinoryhmittäin 1870—1930) sekä 1958 (Helsinki 1958) s. 32—33 (Taulukko 33, Kaupungissa asuva väestö joulukuun 31 päivänä 1950 elinkeinohaaran ja ammattiaseman mukaan) esitettyihin lukuihin.

Kuvio 4. Helsingin poliisilaitoksen palvelukseen otetun miehistön jakautuminen syntymäpaikan mukaan 1906—1949 sekä Helsingin väestön jakautuminen syntymäpaikan mukaan 1910, 1920, 1930 ja 1950¹

Diagram 4. Helsinki police force personnel, their distribution by birth-places 1906—1949, also Helsinki population, their distribution by birth-places 1910, 1920, 1930, 1950

¹ Lähteistä ja numeerisista arvoista poliisien osalta ks. taulukko 4; Helsingin väestösuhteitten kuvaus perustuu Helsingin kaupungin tilastollisessa vuosikirjassa 1932 (Helsinki 1932) s. 42 (Taulukko 42, Väestö vuosina 1870—1930, ryhmitettynä syntymäpaikan mukaan) ja Suomen virallisessa tilastossa VI, väestötilastoa C 102, Vuoden 1950 yleinen väestönlaskenta VIII nide, Väestön syntymäpaikka, yleissivistys ja uskontokunta, ruotsinkielinen väestö ja ulkomaisten kansalaisten (Helsinki 1958), s. 10—13 (Taulukko 1, Väestö syntymäpaikan mukaan, läänittäm) esitettyihin lukuihin.

Taulukko 1. Poliisilaitosten määrävahvuudet Suomen kaupungeissa 1916 ja 1919¹
Table 1. Strength of police forces in Finnish cities 1916 and 1919

	1916	1919	lisäys, % addition, %
Helsinki	707	1055	49,2
Porvoo	19	21	10,5
Hanko	25	28	12,0
Tammisaari	16	16	0,0
Loviisa	14	18	28,6
Uudenmaan lääni	781	1138	45,7
Turku	194	260	34,0
Pori	51	73	43,0
Rauma	22	24	9,0
Uusikaupunki	8	8	0,0
Naantali	4	4	0,0
Maarianhamina	6	8	33,3
Turun ja Porin lääni	285	377	32,3
Hämeenlinna	38	38	0,0
Tampere	166	197	20,1
Lahti	21	25	19,0
Hämeen lääni	223	260	16,6
Mikkeli	30	30	0,0
Savonlinna	12	16	33,3
Heinola	4	5	25,0
Mikkelin lääni	46	51	10,9
Kuopio	58	67	15,5
Joensuu	15	19	26,7
Iisalmi	7	7	0,0
Kuopion lääni	80	93	16,3
Viipuri	239	298	24,7
Kotka	61	84	37,7
Lappeenranta	20	25	25,0
Hamina	13	17	30,8
Sortavala	12	14	16,7
Käkisalmi	8	12	50,0
Viipurin lääni	353	450	27,5
Vaasa	75	84	12,0
Pietarsaari	21	29	38,1
Jyväskylä	12	20	66,7
Kokkola	12	20	66,7
Uusikaarlepyy	4	4	0,0
Kristiinankaupunki	10	10	0,0
Kaskinen	4	4	0,0
Vaasan lääni	138	171	23,9
Oulu	58	67	15,5
Tornio	18	20	11,1
Kemi	10	10	0,0
Raahe	9	9	0,0
Kajaani	9	11	22,2
Oulun lääni	104	117	12,5
Yhteensä/Total	2010	2657	32,2

¹ Suomen Asetuskokoelma 68/1916, 27.8. (9.9.) 1916 ja senaatin talousosaston ptk ST esittelystä 28.12.1918, 572—578.

Taulukko 2. Poliisien määrä Suomessa 1918—1949 (abs./tuhatta asukasta kohti)
 Table 2. Police strength in Finland 1918—1949 (Total/per 1000 inhabitants)

	Paikallinen poliisivoima ¹			Liikkuva poliisivoima ¹		
	kaupungeissa	maalla	yht./1000 as.	LPK/LP	ESpOs. ²	yht./1000 as.
	Local police strength ¹			Mobile police strength		
	Cities	Rural	Total/1000	Mobile	Military	Total/1000 pol. ²
1918	n. 3.200/6,1					
1919	2.974/6,0	1.515/0,6	4.489/1,4			
1922	2.633/4,7					
1923	2.237/3,9					
1925	2.263/3,8	1.804/0,6	4.067/1,2			
1928	2.275/3,5	1.636/0,5	3.911/1,1			
1933				270		0,1
1935	2.430/3,1	1.776/0,6	4.206/1,1	281		0,1
1936	2.445/3,1	1.793/0,6	4.239/1,1	302		0,1
1937	2.465/3,0	1.803/0,6	4.268/1,1	268		0,1
1938	2.581/3,0	1.876/0,6	4.457/1,2	270		0,1
1939	2.625/3,1	1.884/0,7	4.509/1,2	240		0,1
1941			2.992/0,8	199	n. 530	729/0,2
1942			3.271/0,8	200	1.769	1.969/0,5
1943			3.357/0,9	177	2.088	2.265/0,6
1944			n.3.400/0,9	264	2.229	2.493/0,7
1945	2.908/3,1	1.999/0,7	4.905/1,3	2.839		0,7
1946	3.437/3,4	2.070/0,7	5.507/1,4	2.414		0,6
1947				1.720		0,4
1948				1.332		0,3
1949	3.812/3,5	2.101/0,7	5.913/1,5	795		0,2

¹ Lukuihin sisältyy myös kansliahenkilökunta. 1923 Vp ptk, 1296; Komitea poliisiopetuksen järjestämiseksi maassa, Komiteanmietintö 7/1926, 27; SM ilmoitus poliisien määrästä kaupungeissa 27.2.1928 ja maalla 23.2.1928, Rikospoliisin uudistamiskomitean arkisto (VA); SM vuosittaisilmoitukset kaupunkien ja maaseudun poliisivoimasta (1935—39 HPL kanslian arkisto, maaherralta saapuneet kirjeet ao. vuosilta, HPLK; 1940—42 SM arkisto Hc 8; 1943 HPL kanslian arkisto, maaherralta saapuneet kirjeet 1943; 1944 SM salainen arkisto He 1; 1945 Valpo II, B1; 1946 HPL:n toimintaa 1946 koskevaa aineistoa, tekijän hallussa; 1949 SM arkisto Hc 1); LP vahvuusilmoitukset 1935—48 (LP:n arkisto); Erillisen sotapoliisiosaston arkistoon T 8478 ja T 8479 sisältyvä tilastomateriaali sekä SM puolustusvoimain ylipäällikölle 25.9.1941, päämajan komentotoimisto T 22471/23 (SA).

² Lukuun on Erillisen sotapoliisiosaston (1942—44) lisäksi sisällytetty rautatiepartiojärjestö sekä rajaliikennettä valvoneet ylimääräiset komennuskunnat («osasto Salomaa», vahvuus n. 390, SM 22.12.1943 12048P päämajan järjestelyosastolle).

¹ Figures include office staff.

² Figures include Separate Military Police Detachment (1942—44); also Railway Patrol and additional detachments for frontier traffic control.

Taulukko 3. Helsingin poliisilaitoksen palvelukseen 1906—1949 otetun miehistön sosiaalinen tausta¹
 Table 3. Helsinki police force personnel, their social background 1906—1949

	A1	A2	A3	A4	A5	A yht.	B1	B2	B yht.	C1	C2	C3	C yht.	D1	D2	D yht.	E	Yht. Total
1906—07	369	101	20	76	47	613	49	—	49	59	27	28	114	17	32	49	49	874
%						70,2			5,6				13,1			5,6	5,6	100,0
1908—17	267	37	17	132	17	470	23	—	23	52	23	66	141	12	13	25	146	805
%						58,4			2,9				17,5			3,1	18,1	100,0
1906—17						1083			72				255			74	195	1679
%						64,5			4,3				15,2			4,4	11,6	100,0
1917e	810	128	6	42	—	986	1	—	1	18	2	28	48	1	6	7	205	1247
%						79,1			0,1				3,8			0,6	16,4	100,0
1917r	114	25	4	16	—	159	1	—	1	—	2	11	13	—	—	—	17	190
%						83,7			0,6				6,8			0,0	8,9	100,0
1917k	100	14	5	13	4	136	14	1	15	47	4	14	65	1	7	8	7	231
%						58,9			6,5				28,1			3,5	3,0	100,0
1918	312	22	22	45	20	421	59	9	68	3	55	58	98	23	19	42	51	680
%						61,9			10,0				14,4			6,2	7,5	100,0
1919	129	19	13	34	56	251	90	18	108	25	11	11	77	12	15	27	44	507
%						49,5			21,3				15,2			5,3	8,7	100,0
1918—19	441	41	35	79	76	672	149	27	176	60	16	99	175	35	34	69	95	1187
%						56,6			14,8				14,7			5,8	8,1	100,0
1920	42	2	6	20	25	95	55	18	73	19	6	19	44	1	4	5	27	244
%						38,9			30,0				18,0			2,0	11,1	100,0
1921	56	4	4	12	20	96	60	10	70	15	6	11	32	4	6	10	4	212
%						45,3			33,0				15,1			4,7	1,9	100,0
1922	18	2	1	12	12	45	34	12	46	14	—	7	21	2	3	5	4	121
%						37,3			38,0				17,4			4,1	3,3	100,0
1923	8	—	1	3	—	12	7	1	8	5	3	2	10	—	2	2	7	39
%						30,8			20,6				25,6			5,1	17,9	100,0
1924	31	7	1	9	13	61	38	6	44	12	9	6	27	1	3	4	18	154
%						39,6			28,6				17,5			2,6	11,7	100,0
1925	32	4	1	8	6	51	39	8	47	6	5	5	16	—	2	2	14	130
%						39,2			36,2				12,3			1,5	10,8	100,0
1926	19	2	1	6	5	33	26	7	33	4	6	10	20	—	1	1	14	101
%						32,7			32,7				19,8			1,0	13,8	100,0
1927	5	1	2	6	3	17	10	2	12	5	—	3	8	—	1	1	9	47
%						36,2			25,5				17,0			2,1	19,2	100,0
1928	10	1	1	10	6	28	34	5	39	2	7	1	10	—	2	2	14	93
%						30,1			41,9				10,8			2,2	15,0	100,0
1929	19	3	1	1	6	30	34	7	41	6	5	3	14	1	3	4	9	98
%						30,6			41,8				14,3			4,1	9,2	100,0
1920—29	240	26	19	87	96	468	337	76	413	88	47	67	202	9	27	36	120	1239
%						37,8			33,3				16,3			2,9	9,7	100,0
1930	14	2	1	2	3	22	12	9	21	2	2	6	10	2	1	3	14	70
%						31,4			30,0				14,3			4,3	20,0	100,0
1931	24	1	1	1	5	32	18	1	19		11	2	4	—	—	—	5	60
%						53,3			31,7				6,7			0,0	8,3	100,0
1932	26	2		3	4	35	10	1	11	5	7	7	19		1	1	15	81
%						43,2			13,6				23,5			1,2	18,5	100,0

Taulukko 3. Jatkuu

Table 3. Continues

	A1	A2	A3	A4	A5	A yht.	B1	B2	B yht.	C1	C2	C3	C yht.	D1	D2	D yht.	E	Yht. Total
1933	19	1	4	—	—	24	13	4	17	—	7	12	19	—	1	1	11	72
%						33,3			23,6				26,4			1,4	15,3	100,0
1934—36	8		2	1	1	12	26	1	27	5	4	10	19	—	4	4	29	91
%						13,2			29,7				20,9			4,4	31,8	100,0
1937—39	7	2	1	4	—	14	23	—	23	22	17	15	54	3	4	7	27	125
%						11,2			18,4				43,2			5,6	21,6	100,0
1940—43	53	3	3	14	1	74	16	—	16	6	19	23	48	—	4	4	10	152
%						48,7			10,5				31,6			2,6	6,6	100,0
1930—43	151	11	12	25	13	213	118	16	134	41	57	75	173	5	15	20	111	651
%						32,7			20,6				26,6			3,1	17,0	100,0
1944	83	9	1	14	5	112	41	—	41	7	20	7	34	1	3	4	13	204
%						54,6			20,0				17,1			2,0	6,3	100,0
1945	237	22	7	36	14	316	108	—	108	9	37	23	69	1	11	12	40	545
%						58,0			19,8				12,7			2,2	7,3	100,0
1946	115	3	1	15	19	153	32	—	32	6	11	7	24	—	9	9	16	234
%						65,4			13,7				10,3			3,8	6,8	100,0
1947	84	1	1	13	21	120	32	—	32	2	10	13	25	—	5	5	9	191
%						62,8			16,8				13,1			2,6	4,7	100,0
1948	12		1	5	6	24	7	—	7	—	6	8	14	—	—	—	3	48
%						50,0			14,6				29,2			0,0	6,2	100,0
1949	7	—	—	3	—	10	4	—	4	3	3	6	12	—	2	2	7	35
%						28,6			11,4				34,3			5,7	20,0	100,0
1944—49	538	35	11	86	65	735	224		224	27	87	64	178	2	30	32	88	1257
%						58,5			17,8				14,2			2,5	7,0	100,0

Merkintöjen selitykset

1917e Helsingin järjestyslaitos ennen kansalaissotaa

1917r Helsingin järjestyslaitos kansalaissodan aikana

1917k Helsingin kunnallinen poliisivoima

Luokituksen erittely

A Työväestö

A1 sekatyöläiset, ammattitaitoiset työläiset, merimiehet, kuljetustyöläiset kuten ajurit, raitiovaunukuljettajat ja autonkuljettajat

A2 käsityöläiset, ammattimiehet (jonkin verran koulutusta tai pääomaa vaativat alat)

A3 ammatinharjoittajien apulaiset ja oppilaat

A4 asemamiehet, posteljoonit, palomiehet, vahtimestarit, sairaanhoitajat, talonmiehet, varastonhoitajat

A5 maatyöläiset, rengit, itselliset, torpparien pojat

B Maatalousväestö

B1 talollisten pojat ja talolliset

B2 torpparit

C Viran- ja toimenhaltijat

C1 poliisit

C2 armeijan kantahenkilöstö, vanginvartijat, tullivartijat, rajavartijat

C3 virkailijat, konttoristit, asioitsijat

jatkuu
continues

Taulukko 3. Jatkuu

Table 3. Continues

- D Ammatin- ja liikkeenharjoittajat
- D1 kauppiaat ja liikemiehet
- D2 työnjohtajat
- E Muut

¹ Miehistöä koskevat perustiedot on koottu Helsingin poliisilaitoksen matrikkeleista (HPL hallinto-osasto). Tiedot on täydennetty mm. sosiaaliamman ja suojeluskuntajäsenyyden osalta Helsingin poliisilaitoksen hakemusasiakirjoista (HPL kanslian arkisto, HPLK). 1917 järjestyslaitosta (1917e) koskevat tiedot on koottu järjestyslaitoksen matrikelista (ns. miliisikirja, HPL hallinto-osasto). 1917 kunnallista poliisivoimaa (1917k) koskevat tiedot on koottu Helsingin poliisilaitoksen e.m. hakemusasiakirjoista löytyvistä hakemuksista mainittuun poliisivoimaan sekä täydennetty sota-arkiston kokoelmassa Saksaniemen ratsupoliisikoulu (1521 F5) olevista hakemuksista kunnalliseen poliisivoimaan. Saksaniemen ratsupoliisikoulun osalta ks. Vilho Niitemaa, Suomen ratsuväen historia I, 1917—39 (Helsinki 1979), 34—35.

Mikäli mies on ennen Helsingin poliisilaitokseen tuloaan palvellut Liikkuvassa poliisikomennuskunnassa/Liikkuvassa poliisissa, palveluseentulovuodeksi on katsottu se vuosi, jolloin hän on tullut viimeksi mainitun palvelukseen.

Signs, explanation

- 1917e Helsinki peace-keeping force before Civil War
- 1917r Helsinki peace-keeping force during Civil War
- 1917k Helsinki municipal police force

Classification, analysis

A Working population

- A1 General workers, skilled workers, seamen, transport workers e.g. drivers of trams and motor vehicles
- A2 Manual labourers, professional workers (occupations demanding some training or capital)
- A3 Craftsmen's assistants and apprentices
- A4 Railway station personnel, postmen, firemen, caretakers, nurses, janitors, warehouse keepers
- A5 Agricultural labourers, farm-hands, crofters' sons

B Agricultural population

- B1 Farmers' sons and farmers
- B2 Crofters

C Office-holders and employees

- C1 Police
- C2 Regular army, gaolers, customs officers, frontier guards
- C3 Officials, office staff, agents

D Professional operators and businessmen

- D1 Merchants and business personnel
- D2 Foremen

E Others

Taulukko 4, lyhenteet

Table 4, abbreviations

Hki	Helsinki	Vii	Viipurin lääni	Ou	Oulun lääni
Ul	Muu Uudenmaan lääni		Viipuri county		Oulu county
	Elsewhere in Uusimaa county	Mi	Mikkelin lääni	muu	Muu tai tuntematon
TP1	Turun ja Porin lääni		Mikkeli county		Elsewhere or unknown
	Turku and Pori county	Kuo	Kuopion lääni		
Hä	Hämeen lääni		Kuopio county		
	Häme county	Vaa	Vaasan lääni		
			Vaasa county		

Taulukko 4. Helsingin poliisilaitoksen palvelukseen 1906—1949 otetun miehistön jakautuminen syntymäpaikan mukaan¹

Table 4. Helsinki police force personnel, their distribution by birth-places 1906—1949

	Syntymäpaikka/Birth-place										Yht. Total
	Hki Ul	muu Ul	TPl	Hä	Vii	Mi	Kuo	Vaa	Ou	muu other	
1906—07	237	240	78	96	38	45	37	48	13	2	834
%	28,4	28,8	9,3	11,5	4,6	5,4	4,4	5,8	1,6	0,2	100,0
1908—17	175	196	81	121	41	33	32	29	6	91	805
%	21,7	24,3	10,1	15,0	5,1	4,1	4,0	3,6	0,8	11,3	100,0
1906—17	412	436	159	217	79	78	69	77	19	93	1639
%	25,1	26,6	9,7	13,2	4,8	4,8	4,2	4,7	1,2	5,7	100,0
1917e	114	138	111	260	40	80	84	67	21	8	923
%	12,4	15,0	12,0	28,2	4,3	8,6	9,1	7,2	2,3	0,9	100,0
1917r	64	56	25	70	11	13	23	17	3	6	288
%	22,2	19,5	8,7	24,3	3,8	4,5	8,0	5,9	1,0	2,1	100,0
1917k	25	75	39	21	17	14	12	9	2	17	231
%	10,8	32,5	16,9	9,1	7,4	6,1	5,2	3,8	0,9	7,3	100,0
1918	122	298	70	62	22	31	30	33	7	5	680
%	18,0	43,8	10,3	9,1	3,2	4,6	4,4	4,9	1,0	0,7	100,0
1919	85	102	44	55	53	30	33	81	19	5	507
%	16,8	20,1	8,7	10,8	10,5	5,9	6,5	16,0	3,7	1,0	100,0
1918—19	207	400	114	117	75	61	63	114	26	10	1187
%	17,4	33,7	9,6	9,9	6,3	5,1	5,3	9,6	2,2	0,9	100,0
1920	30	36	21	30	22	32	15	49	6	3	244
%	12,3	14,8	8,6	12,3	9,0	13,1	6,1	20,1	2,5	1,2	100,0
1921	22	51	29	16	18	21	7	41	6	1	212
%	10,4	24,1	13,7	7,5	8,5	9,9	3,3	19,3	2,8	0,5	100,0
1922	9	22	19	21	7	7	8	25	3	—	121
%	7,4	18,2	15,7	17,4	5,8	5,8	6,6	20,7	2,4	0,0	100,0
1923	5	6	8	6	5	3	3	3	—	—	39
%	12,8	15,4	20,5	15,4	12,8	7,7	7,7	7,7	0,0	0,0	100,0
1924	28	28	19	21	7	10	7	33	1	—	154
%	18,2	18,2	12,3	13,6	4,6	6,5	4,6	21,4	0,6	0,0	100,0
1925	25	37	11	15	13	10	3	16	—	—	130
%	19,2	28,5	8,5	11,5	10,0	7,7	2,3	12,3	0,0	0,0	100,0
1926	14	27	10	16	8	3	7	15	1	—	101
%	13,9	26,7	9,91	5,8	7,9	3,0	6,9	14,9	1,0	0,0	100,0
1927	14	7	4	6	2	3	2	6	2	1	47
%	29,8	14,9	8,5	12,7	4,3	6,4	4,3	12,7	4,3	2,1	100,0

*jatkau
continues*

Taulukko 4. Jatkuu

Table 4. Continues

	Syntymäpaikka/Birth-place										Yht. Total
	Hki	muu Ul	TPI	Hä	Vii	Mi	Kuo	Vaa	Ou	muu other	
1928	10	21	15	13	8	6	4	15	1		93
%	10,8	22,6	16,1	13,9	8,6	6,5	4,3	16,1	1,1	0,0	100,0
1929	12	15	19	17	8	7	3	16	1	—	98
%	12,3	15,3	19,4	17,3	8,2	7,1	3,1	16,3	1,0	0,0	100,0
1920—29	170	250	155	161	98	102	59	219	21	4	1239
%	13,7	20,2	12,5	13,0	7,9	8,2	4,8	17,7	1,7	0,3	100,0
1930	11	13	13	16	5	3	2	5	1	1	70
%	15,7	18,6	18,6	22,9	7,1	4,3	2,9	7,1	1,4	1,4	100,0
1931	7	16	9	8	6		5	8	1		60
%	11,7	26,7	15,0	13,3	10,0	0,0	8,3	13,3	1,7	0,0	100,0
1932	18	14	9	14	10	2	4	7		3	81
%	22,2	17,3	11,1	17,3	12,4	2,5	4,9	8,6	0,0	3,7	100,0
1933	20	14	11	9	5		3	7	3		72
%	27,8	19,4	15,3	12,5	6,9	0,0	4,2	9,7	4,2	0,0	100,0
1934—36	14	16	7	10	15	3	2	21	3		91
%	15,4	17,6	7,7	11,0	16,5	3,3	2,2	23,0	3,3	0,0	100,0
1937—39	20	20	18	10	19	8	9	16	5		125
%	16,0	16,0	14,4	8,0	15,2	6,4	7,2	12,8	4,0	0,0	100,0
1940—43	21	21	12	19	34	5	17	16	5	2	152
%	13,8	13,8	7,9	12,5	22,4	3,3	11,2	10,5	3,3	1,3	100,0
1930—43	111	114	79	86	94	21	42	80	18	6	651
%	17,1	17,5	12,1	13,2	14,4	3,2	6,5	12,3	2,8	0,9	100,0
1944	17	25	17	29	60	13	12	21	8	2	204
%	8,3	12,3	8,3	14,2	29,4	6,4	5,9	10,3	3,9	1,0	100,0
1945	54	57	57	78	154	38	32	55	16	4	545
%	10,0	10,5	10,5	14,3	28,3	7,0	5,9	10,1	2,9	0,7	100,0
1946	19	39	33	25	40	19	26	25	7	1	234
%	8,1	16,7	14,1	10,7	17,1	8,1	11,1	10,7	3,0	0,4	100,0
1947	8	29	17	22	49	8	24	28	6		191
%	4,2	15,2	8,9	11,5	25,7	4,2	12,5	14,7	3,1	0,0	100,0
1948	7	2	2	9	14	3	6	4	1		48
%	14,6	4,1	4,1	18,8	29,2	6,3	12,5	8,3	2,1	0,0	100,0
1949	6	4	4	1	1		6	1	1	1	35
%	17,11	1,4	11,4	2,9	31,4	0,0	17,1	2,9	2,9	2,9	100,0
1944—49	111	156	130	164	328	81	106	134	39	8	1257
%	8,8	12,4	10,4	13,1	26,1	6,4	8,4	10,7	3,1	0,6	100,0

¹ Ks. taulukon 3 viitetiedot.

Taulukko 5. Helsingin poliisilaitoksen palvelukseen 1918—49 otetun miehistön jakautuminen koulutuksen mukaan¹

Table 5. Helsinki police force personnel 1918—1949, education

	Koulutus						Yht.
	< kansak.	kansak.	lys. 1—5	lys. 6—8	yo.	tuntem.	Total
	Education						
Elementary school not completed	Elementary school	Intermediate school	Secondary school	Secondary school graduates	Unknown		
1918	130	299	45	9	31	166	680
1919	170	219	41	25	15	37	507
1918—19	300	518	86	34	46	203	1187
% n = 984	30,5	52,6	8,7	3,5	4,7	—	100,0
1920	53	88	26	4	22	51	244
1921	14	125	7	2	5	59	212
1922	6	92	7	1	4	11	121
1923	—	22	3	—	6	8	39
1924	1	101	8	4	12	28	154
1925	1	96	8	1	12	12	130
1926	4	72	9	1	12	3	101
1927	—	31	7	—	8	1	47
1928	—	67	7	2	12	5	93
1929	—	79	7	1	11	—	98
1920—29	79	773	89	16	104	178	1239
% n = 1061	7,4	72,9	8,4	1,5	9,8	—	100,0
1930	—	49	6	1	12	2	70
1931	—	50	5	4	1	—	60
1932	—	49	17	2	9	4	81
1933	—	39	20	2	7	4	72
1934—36	—	34	25	8	20	4	91
1937—39	1	59	24	7	26	8	125
1940—43	—	116	18	2	13	3	152
1930—43	1	396	115	26	88	25	651
% n = 626	0,2	63,3	18,3	4,2	14,0	—	100,0
1944	—	167	29	5	2	1	204
1945	—	465	49	7	21	3	545
1946	—	204	13	1	16	—	234
1947	—	163	12	2	14	—	191
1948	—	37	6	—	5	—	48
1949	—	17	8	1	9	—	35
1944—49	—	1053	117	16	67	4	1257
% n = 1253	0,0	84,0	9,3	1,2	5,3	—	100,0

¹ Ks. taulukon 3 viitetiedot.

Taulukko 6.

Table 6.

Helsingin poliisilaitokseen otetun miehistön kuuluminen suojeluskuntaan ennen poliisipalvelukseen astumista 1924—29

Helsinki police force personnel, their membership of Civil Guard before entering police service 1924—29

	Kuului Membership	Ei kuulunut Non- membership	Ei tietoa Unknown	Yhteensä Total
1924	37	4	113	154
1925	30	12	88	130
1926	26	8	67	101
1927	4	4	39	47
1928	31	4	58	93
1929	26	12	60	98
Yhteensä/Total	154	44	425	623
% n = 623	24,7	7,1	68,2	100,0
% n = 198	77,8	22,2		

Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan otetun miehistön kuuluminen suojeluskuntaan ennen poliisipalvelukseen astumista 1930—33¹

Mobile police detachment personnel, their membership of Civil Guard before entering police service 1930—33

	Kuului Membership	Ei kuulunut Non- membership	Ei tietoa Unknown	Yhteensä Total
1930	5	12	13	30
1931	17	19	20	56
1932	20	22	24	66
1933/1—6	20	17	13	50
1933/7—12	18	1	1	20
Yhteensä/Total	80	71	71	222
% n = 222	36,0	32,0	32,0	100,0
% n = 151	53,0	47,0		

*jatkuu
continues*

Taulukko 6. Jatkuu.

Table 6. Continues

Helsingin poliisilaitokseen otetun miehistön kuuluminen suojeluskuntaan ennen poliisipalvelukseen astumista 1934—39

Helsinki police force personnel, their membership of Civil Guard before entering police service 1934—39

	Kuului Membership	Ei kuulunut Non- membership	Ei tietoa Unknown	Yhteensä Total
1934—36	91	—	—	91
1937—39	53	3	69	125
Yhteensä/Total	144	3	69	216
% n = 216	66,7	1,4	31,9	100,0
% n = 147	98,0	2,0	—	

Hylätyiksi tulleiden Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan 1930—33 hakeneitten kuuluminen suojeluskuntaan²

Unsuccessful applicants for mobile police detachment 1930—33, their membership of Civil Guard

	Kuului Membership	Ei kuulunut Non- membership	Ei tietoa Unknown	Yhteensä Total
1930—33	87	23	100	210
% n = 210	41,4	11,0	47,6	100,0
% n = 110	79,1	20,9	—	

¹ Ks. taulukon 3 viitetiedot. Helsingin poliisilaitoksen hakemussarjaan (HPL kanslian arkisto, HPLK) sisältyvät Liikkuvaan poliisikomennuskuntaan hyväksytyt.

² Tämän näytteen aineisto koostuu HPL:n hakemussarjaan sisältyvistä hakemuksista, joiden tekijä ei esiinny HPL:n matrikkeleissa, LPK:n päiväkäskyissa eikä miehistöluettelossa 15.1.1934 (vahvuusilmoitukset 1930—45, Ha 1, LP:n arkisto). LPK:n henkilöstöstä ei ole pidetty matrikkelia.

Taulukko 7. Helsingin poliisilaitoksen palvelukseen 1921—1949 otetun miehistön jakautuminen sotilaskoulutuksen mukaan¹

Table 7. Helsinki police force personnel 1921—1949, their distribution by military training

	Sotilaskoulutus					Yht.
	ei sot.koul.	mieh.	alip.	pääll.	ei tiet.	Total
	Military training					
	No military training	Private soldier	Non-commissioned officer	Officer	Unknown	
1921	23	67	19	2	101	212
1922	6	41	9	1	64	121
1923	2	7	5	1	24	39
1924	11	48	17	5	73	154
1925	7	46	18	4	55	130
1926	12	38	14	2	35	101
1927	1	18	9	4	15	47
1928	4	38	18	13	20	93
1929	2	51	22	7	16	98
1921—29	68	354	131	39	403	995
% n = 592	11,5	59,8	22,1	6,6	—	100,0
1930	—	36	20	9	5	70
1931	1	35	19	5	—	60
1932	2	34	32	8	5	81
1933	—	20	34	18	—	72
1934—36	2	15	49	22	3	91
1937—39	1	20	72	19	13	125
1940—43	1	49	85	8	9	152
1930—43	7	209	311	89	35	651
% n = 616	1,2	33,9	50,5	14,4	—	100,0
1944	—	63	118	21	2	204
1945	—	246	251	44	4	545
1946	—	175	45	13	1	234
1947	—	143	36	8	4	191
1948	—	32	13	3	—	48
1949	—	16	11	6	2	35
1944—49	—	675	474	95	13	1257
% n = 1244	0,0	54,3	38,1	7,6	—	100,0

¹ Ks. taulukon 3 viitetiedot.

Lähdeviitteissä esiintyvät lyhenteet

ak	Asiakirjat
HPL	Helsingin poliisilaitos
HPLK	Helsingin poliisilaitoksen keskusarkisto
KKK	Kenraalikuvernöörinkanslia
l	liitteet
LPK/LP	Liikkuva poliisikomennuskunta/Liikkuva poliisi
ptk	pöytäkirja(t)
SA	Sota-arkisto
SM	Sisäasiainministeriö
ST	Sisäasiaintoimituskunta
VA	Valtionarkisto
Vp	Valtiopäivät
VSV	Valtiosihteerinvirasto

Lähteet

Arkistolähteet

Eduskunnan kirjasto, Helsinki

Perustuslakivaliokunnan pöytäkirjat 1925.

Helsingin kaupunginarkisto, Helsinki

Helsingin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1917

Helsingin palolaitoksen arkisto

Helsingin poliisilaitos (HPL), Helsinki

Hallinto-osasto

Poliisimiehistön matrikkelit ja nimikirjat 1905—1949

Keskusarkisto (HPLK)

Hakemukset

Huolto-osaston arkisto

Kanslian arkisto

Keskuspoliisiosaston arkisto

Rikososaston arkisto

Vartiopiirien arkistot

Kansan arkisto, Helsinki

Hertta Kuusisen kokoelma

SKP:n Helsingin osaston arkisto

SKP:n poliittisen jaoston pöytäkirjat 1946—49

Liikkuvan poliisin arkisto, Helsinki

Poliisien ampumaseuran arkisto, Helsinki

Sota-arkisto (SA), Helsinki

Erillisen sotapoliisiosaston esikunnan arkisto

Helsingin suojeluskunnan arkisto

Mauno Jokipiin kokoelma; Esko Riekin paperit, PK 1140

Päämajan hallinnollisen osaston/toimiston arkisto
Päämajan komentotoimiston arkisto
Päämajan sotapoliisitoimiston arkisto
Rajavyöhykkeen sotilas- ja siviilihallintoa suunnittelemaan asetetun komitean, n.s.
Ignatiuksen komitean arkisto
Sota-ajan hallintokomitean 1939 arkisto
Sota-ajan hallintokomitean 1940—41 arkisto
Suojeluskuntain yliesikunnan arkisto
Vapaussotakertomukset, PK 869:1—14
Vapaussodan arkisto, Saksaniemen järjestyspoliisikoulu

Suomen Poliisien Liitto r.y., Helsinki

Kirjeenvaihtoa 1944—45
Pöytäkirjat 1923—49

Työväen arkisto, Helsinki

SDP:n eduskuntaryhmän pöytäkirjat 1947—48
SDP:n puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1947—48

Uudenmaan lääninhallituksen arkisto, Helsinki

Valtionarkisto (VA), Helsinki

Etsivän keskuspoliisin/Valtiollisen poliisin arkisto (EK/Valpo I)
Kenraalikuvernöörinkanslian arkisto
Helsingin poliisilaitoksen arkisto
Rikospoliisin uudistamiskomitean (1927) arkisto
Senaatin talousosaston pöytäkirjat 1917
Sisäasiainministeriön arkisto
Sisäasiainministeriön jäännösasiakirjat
Sisäasiainministeriön salainen arkisto
Sisäasiainministeriön tutkintaelimen arkisto
Sotavankilaitoksen arkisto
Uudenmaan lääninhallituksen arkisto
Valtiollisen poliisin arkisto (Valpo II)
Valtioneuvoston pöytäkirjat
Valtiosihteerinviraston arkisto
Yksityiskokoelmat
Santeri Alkio
Pontus Artti
Kaarlo Castrén
Jalmari Finne
L.G. von Haartman
K.H. Hillilä
Rudolf Holsti
Lauri Ingman
Bruno Jalander
Lauri Malmberg
J.K. Paasikivi
Martti Pihkala

Hjalmar J. Procopé
L.A. Puntila
Heikki Ritavuori
A.H. Saastamoinen
Karl Valentin Soine
K.J. Ståhlberg
Väinö Tanner
Antti Tulenheimo
J.H. Vennola

Yksityishenkilöiden hallussa

Luettelo Helsingissä palvelevista Suomen Kommunistiseen Puolueeseen kuuluvista poliisimiehistä. Kopio tekijän hallussa.

Julkaistu alkuperäisaineisto

Beretning om den nordiske politichefkonference Kobenhavn 1934. (HPLK kirjasto)
Hakemisto poliisipäällystöpäivien pöytäkirjoihin 1926—39. Helsinki 1940.
Helsingin tilastollinen vuosikirja
Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1917 (Helsinki 1917).
Komitea poliisiopetuksen järjestämiseksi maassa. Komiteanmietintö 7/1926.
Komitean mietintö maapoliisin asiassa. Komiteanmietintö 6/1884.
Komiteanmietintö ehdotuksineen kaupunkien poliisilaitosten uudestaan järjestämisestä. Komiteanmietintö 15/1917 (Helsinki 1917).
Komitebetänkanden rörande polisen 1884—1900.
Mietintö Suomen rikospoliisin asteittaisesta uudistamisesta. Komiteanmietintö 9/1936.
Nordisk Politichef-konferanse i Oslo 1931. (HPLK kirjasto)
J.K. Paasikiven päiväkirjat. Ensimmäinen osa 28.6.1944—24.4.1949. Toim. Yrjö Blomstedt ja Matti Klinge. Juva 1985.
Paljastettu Valpo. Ns. Ahlbäckin komitean mietintö. Julkaissut Kokoomuksen Nuorten Liitto. Helsinki 1948.
Poliisin menettelystä yleisen järjestyksen ja rauhan säilyttämiseksi. Sisäasiainministeriön julkaisema 1928.
Poliisipäällystöpäivien pöytäkirjat 1926—49
Redogörelse för den tredje nordiska polischefkonferensen Stockholm 1938. (HPLK kirjasto)
Suomen Asetuskokoelma
Suomen Tilastollinen Vuosikirja
Suomen Virallinen Tilasto XXIII Oikeustilasto, 85. Rikollisuus vuosina 1938—1944. II. Tuomioistuinten rikollisuustilasto. Helsinki 1952.
Suomen Virallinen Tilasto XXIII Oikeustilastoa, 88. Rikollisuus vuosina 1945—1950. II. Tuomioistuinten rikollisuustilasto. Helsinki 1955.
Valtiopäivät. Pöytäkirjat. Asiakirjat. Liitteet. 1906—1949.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Ajan Suunta
Ampujain lehti

Hakkapeliitta
Helsingin Sanomat
Helsingfors Tidningar
Hufvudstadsbladet
Ilkka
Iltalehti
Karjala
Maakansa
Poliisimies
Sosialisti
Suojeluskuntalaisen lehti
Suomen poliisilehti
Suomen Sosialidemokraatti
Suomenmaa
Turun Sanomat
Työmies
Uusi Suometar/Uusi Suomi
Vapaa Sana

Haastattelut

Toimiupseeri *Eero Saraste* 13.6.1990. Ääninauha tekijän hallussa.
Ylijohtaja *Valentin Soine* 15.12.1987 ja 1.1.1988. Ääninauha ja muistiinpanot tekijän hallussa.

Julkaisemattomat tutkimukset

Autio, Eero: Järjestyskysymys maamme kaupungeissa maaliskuun vallankumouksen ja vuoden 1918 välisenä aikana. Suomen historian pro gradu-työ 1971, Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston kirjasto.
Raunio, Ari: Valmiuden kohottaminen Suomen puolustusvoimissa vuonna 1948. Esitelmä Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen proseminaarissa syksyllä 1985.
Sintonen, Rauno: Virantoimituksessa surmatut poliisimiehet Helsingissä 1917—1982. Tutkielma oikeustieteen kandidaatin tutkintoa varten 1983. Helsingin yliopiston oikeuden yleistieteiden laitos.
Tiihonen, Seppo: Eduskunta valtion hallintokoneiston muovaajana kriisi aikana vuodesta 1937 jatkosodan alkuun. Poliittisen historian sivulaudaturtutkielma 1981. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitoksen kirjasto.
Vaarama, Yrjö S.: Helsingin poliisilaitoksen historiikka 1826—1951. Moniste 1951, Helsingin poliisilaitos.

Kirjallisuus ja artikkelit

Ahti, Martti: Salaliiton ääriiviivat. Oikeistoradikalismi ja hyökkäävä idänpolitiikka 1918—1919. Espoo 1987.
— » — Kaappaus? Suojeluskuntaselkkaus 1921. Fascismin aave 1927. Mäntsälän kapina 1932. Keuruu 1990.

- » — Tanners minoritetsregering, skyddskårerna och »fascismens spöke». Historisk tidskrift för Finland 4/1984, 356—384.
- Ahtokari, Reijo*: Asekätentäjuttu. Porvoo 1971.
- » — Punainen Valpo. Helsinki 1969.
- Alanen, Aulis J.*: Santeri Alkio. Porvoo 1976.
- Alapuro, Risto*: Pitkä yhteiskuntarauha 1800-luvulla, äkilliset murrokset 1900-luvun alussa. Teoksessa Nälkä Talous Kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin, 93—104. Toim. Kari Pitkänen. Helsinki 1988.
- » — State and revolution in Finland. Berkeley 1988.
- Aromaa, A.*: Santarmilaitoksen toiminta Suomessa. Suomen Poliisilehti 4/1959.
- Autonomian alusta ETYKin aikaan. Historiikki Helsingin poliisilaitoksen vaiheista 1826—1976. Helsinki 1976.
- Baudi di Vesme, Carlo*: Trasformazioni istituzionali: Alcune osservazioni sulla evoluzione della polizia durante la restaurazione in Francia. Rivista Italiana di Studi Napoleonici 1980/2, 67—86.
- Bayley, David H.*: The Police and Political Development in Europe. Teoksessa The Formation of National States in Western Europe, ed. by Charles Tilly, 328—379. Princeton 1975.
- Beyer-Thoma, Hermann*: Vasemmisto ja vaaran vuodet. Jyväskylä 1990.
- von Born, Ernst*: Levnadsminnen. Helsingfors 1954.
- Bowden, Tom*: The breakdown of public security. London 1977.
- Broeker, Galen*: Rural disorder and police reform in Ireland, 1812—1836. Toronto 1970.
- Brogden, Michael*: The Police: Autonomy and Consent. London 1982.
- Cain, Maureen*: Trends in the sociology of the police work, International Journal of the Sociology of Law 2/1979, 143—167.
- Critchley, T.A.*: A History of Police in England and Wales. London 1978.
- Emsley, Clive*: Policing and its context 1750—1870. Oxford 1983.
- Field, John*: Police, Power, and Community in a Provincial English Town: Portsmouth, 1815—1875. Teoksessa Policing and Punishment in Nineteenth Century Britain, ed. by Victor Bailey. London 1981.
- Forstenzer, Thomas R.*: French provincial police and the fall of the second republic. Princeton 1981.
- Hakalehto, Ilkka*: Suomen kommunistinen puolue ja sen vaikutus poliittiseen ja ammatilliseen työväenliikkeeseen 1918—1928. Porvoo 1966.
- Haller, Mark H.*: Historical Roots of Police Behavior: Chogago, 1890—1925. Law and Society Review, winter 1976, 303—316.
- Hentilä, Seppo*: Pelkoa vai pelottelua? Sosialidemokraattien propaganda ja kommunistit. Teoksessa Paasikiven hirmuiset vuodet, Suomi 1944—1948, 115—138. Helsinki 1986.
- Hersalo, N.V.*: Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Lahti 1955.
- » — Suojeluskuntain historia II. Puolustuskelvoinen kansa. Vaasa 1962.
- Hietaniemi, Tuija*: Valtiollinen poliisi ja talvisota. Teoksessa Tuntematon talvisota, 65—84. Helsinki 1989.
- Hokkanen, Kari*: Kyösti Kallio I-II. Juva 1986.
- Hyvämäki, Lauri*: Mäntsälän kapina Kärkijoukkojen alkuperäisten asiakirjojen valossa. Teoksessa Lauri Hyvämäki: Sinistä ja mustaa. Tutkielmia Suomen oikeistoradikalismista, 231—270. Helsinki 1971.
- Jones, David*: Crime, protest, community, and police in nineteenth-century Britain. London 1982.

- Jussila, Osmo*: Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899—1914. Historiallisia Tutkimuksia 110. Forssa 1979.
- » — Suomen santermihallituksen toiminnasta toisella sortokaudella. Historiallinen Aika-kauskirja 3/1976, 197—210.
- » — Suomen tie 1944—1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa. Juva 1990.
- Kaukasiska är och politiska kristider. General Bruno Jalanders minnen. Upptecknade av Aino Ackté-Jalander. Tammerfors 1932.
- Ketola, Eino*: Kansalliseen kansanvaltaan. Suomen itsenäisyys, sosialidemokraatit ja Venäjän vallankumous 1917. Helsinki 1987.
- Klinge, Matti*: Ylioppilaskunnan historia III. Helsinki 1968.
- Lane, Roger*: Urban Police and Crime in Nineteenth-Century America. Teoksessa Crime and Justice. An Annual Review of Research, Vol.2, ed. by Norval Morris and Michael Tonry, 1—44. London, Chigago 1980.
- Lappi-Seppälä, Tapio*: Teilipyrörästä terapiaan. Piirteitä rangaistusjärjestelmän historiaa. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu n:o 9. Helsinki 1982.
- Leino, Olli*: Kuka oli Yrjö Leino. Helsinki 1973.
- Leino, Yrjö*: Kommunisti sisäministerinä. Helsinki 1958.
- Leskinen, Väinö*: Asevelisocialismista kansanrintamaan. Poliittikaan kolmella kymmenluvulla. Helsinki 1967.
- Liang, Hsi-Huey*: Die Berliner Polizei in der Weimarer Republik. Veröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin 47. Berlin 1977.
- Loubet del Bayle, Jean-Louis*: La police dans le système politique, Revue française de science politique 1981, 509—534.
- Lukkari, Matti*: Asekätöntä. Keuruu 1984.
- Luntinen, Pertti*: F.A. Seyn. A Political Biography of a Tsarist Imperialist as Adminitator of Finland. Studia Historica 19. Jyväskylä 1985.
- Lüdtke, Alf*: »Gemeinwohl», Polizei und »Festungspraxis». Staatliche Gewaltsamkeit und innere Verwaltung in Preussen, 1815—1850. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 73. Göttingen 1981.
- Magill, J.H.*: Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomesta kuumana ja kylmän sodan vuosilta. Mikkeli 1981.
- Miettinen, J.W.*: Hajapiirtoja Viipurin poliisilaitoksen vaiheista vuosilta 1836—1936. Viipuri 1936.
- Miller, Wilbur R.*: Police Authority in London and New York City 1830—1870. Journal of Social History, winter 1975, 81—101.
- Monas, Sidney*: The Third Section. Police and Society in Russia under Nicholas I. Cambridge, Mass. 1961.
- Muhonen, Ritva*: Kanavalla Urho Kiukas. Juva 1988.
- Nevakivi, Jukka*: Maanalaista diplomaatiaa vuosilta 1944—1948, jolloin kylmä sota teki tuloaan Pohjolaan. Helsinki 1983.
- Niitemaa, Vilho*: Suomen ratsuväen historia I. Helsinki 1979.
- Nuorteva, Jussi*: Vangit — vankilat — sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Helsinki 1987.
- Orlovsky, Daniel T.*: The Limits of Reform: The Ministry of Internal Affairs in Imperial Russia, 1802—1881. Cambridge, Mass. and London 1981.
- Osmonsalo, Erkki K.*: Fabian Langeskiöld: valtiollinen elämäntyö. Helsinki 1939.
- Ossa, Mikko*: Turun poliisilaitos 1816—1966. Turku 1966.
- Paasikiven hirmuiset vuodet. Suomi 1944—1948. Toimittanut Lauri Haataja. Helsinki 1986.
- Paavolainen, Jaakko*: Väinö Tanner, Sillanrakentaja. Elämäkerta vuosilta 1924—1936. Helsinki 1984.

- Parris, H.*: The Home Office and the Provincial Police in England and Wales, 1856—1879. Public Law 1961, autumn, 246.
- Polvinen, Tuomo*: Valtakunta ja rajamaa. N.I.Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898—1904. Juva 1985.
- Presidentin päiväkirja II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928—1931. Julkaissut Eino Jutikkala. Helsinki 1968.
- Price, Roger*: Techniques of repression: the control of popular protest in mid-nineteenth-century France. Historical Journal 1982, 859—887.
- Raikkala, Hannes*: Suojeluskuntain historia III. Kamppaileva kansa. Vaasa 1964.
- Reiner, Robert*: The politics of the police. London 1985.
- Ringdal, Nils Johan*: Politii og politikultur i Norge i krigsårene. Teoksessa Krig og moral (red. Hannu Takala og Henrik Tham, Oslo 1987), 127—145.
- Rinta-Tassi, Osmo*: Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. Helsinki 1986.
- Robinson, Cyril D.*: The deradicalisation of the policeman: a historical analysis. Crime and Delinquency 1978/2, 129—151.
- Ruotsalainen, Veikko*: Suomen Poliisien Liitto r.y. 1923—1973. Hämeenlinna 1973.
- Ruuth, J.W. ja Kuujo, Erkki*: Viipurin kaupungin historia III. Lappeenranta 1975.
- Salkola, Marja-Leena*: Työväenkaartien synty ja kehitys punakaarteiksi I—II. Helsinki 1985.
- Salminen, Esko*: Aselevosta kaappashankkeeseen. Sensuuri ja itesensuuri Suomen lehdistössä 1944—1948. Keuruu 1979.
- Selén, Kari*: C.G.E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931—1939. Keuruu 1980.
- Sihvo, Aarne*: Muistelmani I—II. Helsinki 1954 ja 1956.
- Siltala, Juha*: Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Keuruu 1985.
- Silver, Allan*: The Demand for Order in Civil Society: A Review of some Themes in the History of Urban Crime, Police, and Riot. Teoksessa The Police: Six Sociological Essays, ed. by David J. Bordua. New York 1967.
- Sinisalo, Kari*: Poliisi. Poliisioikeuden perusteet. Helsinki 1973.
- Soikkanen, Hannu*: Kunnallinen itsehallinto — kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki 1966.
- Stead, P.J.*: The Police of Paris. London 1957.
- Stevenson, John*: Social control and the prevention of Riots in England, 1789—1829. Teoksessa Social Control in Nineteenth Century Britain, ed. by A.P. Donajrodzki, 27—50. London 1977.
- Suomi, Juhani*: Myrrysmies. Urho Kekkonen 1936—1944. Keuruu 1986.
- » — Vonkamies. Urho Kekkonen 1944—1956. Keuruu 1990.
- Talvela, Paavo*: Sotilaan elämä. Muistelmat I. Jyväskylä 1976.
- Tanner, Väinö*: Kahden maailmansodan välissä. Muistelmia 20- ja 30-luvuilta. Helsinki 1966.
- » — Kuinka se oikein tapahtui? Helsinki 1948.
- Tiihonen, Seppo*: Hallitusvalta. Valtioneuvosto itsenäisen Suomen toimeenpanovallan käyttäjänä. Helsinki 1990.
- » — Sotatalouden suunnittelu. Tutkimus lainsäädäntökehityksen ja sotilasjohdon järjestelyjen vaikutuksista sotatalouden suunnitteluun itsenäisyyden ensi vuosikymmeninä Suomessa. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D:6, Helsinki 1989.
- » — Valtioneuvosto koordinoijana. Teoria ja käytäntö vuosina 1939—56. Helsinki 1985.
- » — Vällinen julkinen hallinto sota-aikana. Erityisesti kriisihallintoon liittyvät järjestelyt. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi, Rättsvetenskapliga institutionen ser. A:203. Turku 1984.
- Tokoi, Oskari*: Maanpakolaisen muistelmia. Helsinki 1959.

- Torvinen, Taimi:* Itsenäistyminen ja valtiomuototaistelun aika 1917—1919. Valtioneuvoston historia I, 131—272. Helsinki 1978.
- Tulard, Jean:* Le mythe de Fouché. Teoksessa *L'Etat et sa police en France 1789—1914*, 27—34. Genève 1978.
- Uino, Ari:* Nuori Urho Kekkonen. Poliittisen ja yhteiskunnallisen kasvun vuodet (1900—1936). Jyväskylä 1985.
- » — *Pro patria et lege — isänmaan ja lain puolesta -järjestö.* Historiallinen Aikakauskirja 3/1983, 198—207.
- Upton, Anthony:* Vallankumous Suomessa 1917—1918 I—II. Jyväskylä 1980—81.
- Verkko, Veli:* Brottslighetens utveckling i Finland med särskilt avseende på vinterkriget inverkan. Förhandlingar vid kriminalistföreningens i Finland årsmöte 1941.
- Vihtori Vesterinen, keskisuomalainen vaikuttaja. Toim. Lasse Kangas. Hämeenlinna 1985.
- Wiherheimo, Onni ja Rein, Gabriel:* Kunnalliselämä. Helsingin kaupungin historia III:2. Helsinki 1950.
- Vilanka, O.A.:* Poliisitoiminnasta rikollisuuden vastustamisessa. Suomen kriminalistiyhdistyksen vuosikirja 1935, 249—258.
- Williams, Alan:* The Police of Paris, 1718—1789. Louisiana 1979.
- Ylikangas, Heikki:* Keskushallinnon virkamiesten rekrytointi Suomessa ajanjaksolla 1809—1984 (väliraportti), Hallintohistoriakomitean monistesarja. Helsinki 1991.
- » — Mikä mies oli nimismies? Teoksessa *Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta*, 35—40. Helsinki 1983.
- Ylitalo, J. Raymond:* Salasanomia Helsingistä Washingtoniin. Muistelmia ja dokumentteja vuosilta 1946—48. Keuruu 1979.

English Summary

Police in Finnish Politics, 1917–1948

England's distinguished student of police history Tom Bowden has with good reason described the police as the Cinderella of social science. Although historical data on the police are fairly plentiful, they are fragmentary and do not include long periods suitable for comparative study. Yet the police are interesting from the standpoint of political history because they enable us to come to grips with the system of inner support for the prevailing constellation of power. In order to make this accessible one must examine »the means by which a political system is put into action» — to use the words of the Frenchman Jean-Louis Loubet del Bayle. The most central of these means, he mentions, are professionalization, selective recruiting, direction of training, strict and hierarchic organization, separation of policemen from the rest of society and militarization.

In the present study, which is based on the historical development I have proposed, I crystallize these means of directing police work in the phrase »police policy», which includes the possibilities provided by policies of organization and staffing. The vital question in organization is whether recourse should be had to centralized or localized action, while staffing policy seems to be moving from choice on a social basis toward a purposeful preparation of human material.

This study mainly consists of an examination of the Finnish police compiled on the basis of periods of time. Finland's eventful political history conceals an impressive police institution. The first three decades of independent Finland make it eminently possible to follow organization and staffing policy, its trends, significance and background in changing political situations. My aim is to show how the Finnish police changed in structure, how its development was steered in various political conditions and exactly why this was so. The vital question is: in what way did internal political factors give direction to our policy regarding police work? Social factors such as crime and Prohibition are touched on to

the extent which is necessary in order to relate their importance to the weight of political forces.

My viewpoint is in two directions. On the one hand I concentrate on decisions and their background regarding law and order imposed by the highest authorities of state and police. I attempt to disclose where important lines of policy originated, what the collaborative relation of state and police leadership was like and what factors determined the substance of decisions.

On the other hand I trace the slow-moving history of the police, seeking on a basis of quantitative factors to explain the development of the whole institution with its possible borderlines, framework and material for top-level decisions. My aim as a whole is to disclose the status and importance of the forces of law and order in Finnish internal politics. It is vital here to see how the police machine reacted to forces attempting to change the system and to what extent these reactions were the result of state leadership from above or of regulation by systems created from below.

Besides documents from the Ministry of the Interior the central material is provided by the records of the Detective Central Police, which later became the Security Police. I have followed internal structural changes mainly with the aid of data compiled from the work of the Helsinki police force.

Finnish police policy seeks a direction

In deliberating the matter of law and order in 1917 Risto Alapuro has suggested that, on the occasion of the Russian revolution, the disappearance of army and police from the political scene was more responsible for unrest in Finland than economic, social and political causes ever were. Alapuro stresses that agitation is only possible if agitators have the resources for a trial of strength or if rulers are so disunited that the control they exercise does not work. Most interesting in the history of the forces of law and order are the powers and loyalties on which those forces are based in practice. Of central importance here is the opportunity to obtain staff.

The inability of Finland's government to create any police force worthy of note in the confused situation of 1917 is explained at the level

of staffing policy by the absence of Civil Guard units which could have mobilized the personnel needed. In police policy during the first decades of independent Finland the position of the Civil Guards is as central as it is multiple. Until the latter half of the 1920s police staffing and organization was firmly based on the Civil Guards.

In the years following the Civil War of 1918 the Civil Guard offered a solution to the acute problems of police staffing. The evident objective of decision-makers in the tense political situation was a strong urban police force with a large majority of rural personnel, but it was only the mobilizing power of the Civil Guard which made this possible. In Helsinki during the 1920s the share of rural police personnel reached 40%, compared with less than 5% in the period of Autonomy.

At the beginning of the 1920s no specialized channel of administration had been marked out for the police at the Ministry of the Interior, but police matters had not long to wait for their own department when the segmentation of ministries was set in motion during the decade. At the same time a professional body of direction for police work was evolved.

Despite its state character, police organization until the 1930s remained markedly regional. This phenomenon is clearly commensurate with the position of the Civil Guard in strong support of the powers of law and order. The work of the Guard was based first and foremost on local activism and the organization had ample independent power of decision. The weight attached to local matters in the police was seen most conspicuously in the absence of any attempt, even in the early 1920s, to form a reserve force: the Civil Guard functioned as a police reserve.

Not until the state of emergency following the Civil War did small mobile detachments under central direction appear, which were later absorbed into the Detective Central Police, the only part of the police machinery at that time which was in fact centrally directed. In the early 1920s the Detective Central Police became the herald of the notion of centralization and thereby the main influence on Finnish police policy for a long time to come.

In the first years of independence government policy was seen to be progressive: political police activity with reference to civilians was transferred from Military Intelligence to the new Detective Central Police under the Ministry of the Interior; under the powerful specifications of Heikki Ritavuori, Minister of the Interior, this was soon extended to Civil Guard matters and plans for police reform. Early in 1922, however, the trend of change was far too progressive for political forces in Finland and their

relative strengths. The Detective Central Police, established as a temporary measure, had assumed such power for the new right-wing generation that Ritavuori's aim of abolishing it was obstructed.

The career of Ritavuori, Minister of the Interior, ended tragically, and his successors represented the most conservative wing of their governments. For the first two decades of Independence the political profile of Ministers of the Interior was as strongly Conservative as that of Ministers of Agriculture was Agrarian. Also remarkable in the 1920s was the proportion of professional ministers versed in police administration. Linked with this development was the increased importance of professional leadership in the planning of settlements to be adopted by the police. Even the second government of J.H. Vennola did not wish or dare to be responsible for the line followed by the first Minister of the Interior: Ritavuori's successor made a point of shifting responsibility for reform plans to the professional leadership of the police, which was tinged with ideas of the new right-wing generation.

The result was a plan for a state police force which, if carried out, would have made the Detective Central Police a central agency for the police as a whole. This was attempted by Conservative Ministers of the Interior in the government of Tulenheimo and the second governments of Ingman and Kallio. However, government and official circles showed themselves far more right-wing than Parliament, where votes of the left wing and progressive centre watered down the plan which had been intended for realization by budgetary means.

These first plans aiming at centralization were superficially concerned with the efforts of the Detective Central Police to secure and strengthen its position. This meant that the matter of police organization was still firmly attached to what was politically the chief aim of police work, strict supervision of the left wing. On the other hand these plans occurred at a time when police numbers were clearly declining after the topmost figures of the years immediately following the Civil War. This happened despite the fact that crimes of violence in our country were steadily and forcefully growing. It is noteworthy that although the criminal police were actively concerned in the first plans of centralization, no reference was made to crime in the reasons given for the plans or in discussion of proposals for reform.

In the early 1920s the sceptical attitude of Detective Central Police leaders to the use of Civil Guard personnel as an aid to their own men reflected the needs of this official body: instead of vague suspicions gathered in the daze of ideological enthusiasm it needed material with

judicial significance. On the other hand it reacted with aspirations of centralized police organization to the criticism which poured forth from the liberal right and the left wing. But neither on the conservative side of the political field nor within the police was there agreement on the direction of the change.

Among professional leaders of local police in particular reduction of personnel was felt to be highly injurious, though it was explained as an effort to save expenses and made possible by the return to normal of the internal political situation. Nor were the proposed new methods of improving police efficiency regarded with favour by the political right wing. If we attempt to form a general picture from these components we reach the conclusion that the introduction of new elements into the decentralized police system, which was supported by the Civil Guard and considered safe by the conservatives, was considered repugnant in the quarters above mentioned. Thus the Detective Central Police turned out to be the first limiting factor for the influence of the Civil Guard, whereas the local police leadership took a stand merely in favour of increased personnel and thereby of police supported by the Civil Guard; this is clearly shown by the intervention of provincial governors in discussions on hooliganism at the end of the 1920s. Threads became entangled in the fabric of intentions and means to be adopted, and the leaders of the Detective Central Police gradually departed from the aims of the young radical right wing.

In the years 1926—27 the Detective Central Police was opposed by a political alliance of peculiar character when certain leading police officials known for their right-wing views combined with Social Democrats to demand its abolition. The dispute is explained ultimately by personal connections. To Chief of Police Hjalmar Honkanen the aims of the leaders of the Detective Central Police were repugnant because their final objective was to change the decentralized police system with its support from the Civil Guard and, in the last instance, to cut down his personal power. Provincial governor Bruno Jalander, on the other hand, was a well-known liberal who, because of inflamed personal relations, found it easy to support the Social Democrats' publicly expressed demands for abolition of the Detective Central Police. In practice, however, the policy pursued by Tanner's Social Democratic government differed from its idealistic public line. The socialists accepted the hopes of the D.C.P. perhaps for the superficial reason that it kept their worst political competitors, the communists, under control, but their move was also expedient for another reason: strengthening the D.C.P. in the long run meant weakening the status of the Civil Guard, which was supported by the

conservatives but because of its decentralized organization also provided a channel for the aims of the radical right wing. Despite the wreck of its plans for reform, in fact, the D.C.P. succeeded in strengthening its position to the point where its leaders, given the opportunity, were able to grasp the reins of police policy with more far-reaching proposals than before.

Although at the end of the 1920s provincial governors stressed with reason the rise in crimes of violence to appalling figures, and although Prohibition caused great problems and a serious disrespect for law throughout the country, conservative governments at the end of the decade had no wish to reinforce local police forces; rather they adapted themselves to the demands of D.C.P. for a well-considered allocation of reinforcements, thus steering the powers of law and order toward measures of centralization. Delay and caution of this kind proved expedient as the political situation developed. The central importance of the Detective Central Police was confirmed in 1929, when it was given the task of examining the reliability of new police personnel.

Centralizing police activity

As political trends took a turn in favour of extreme right-wing progress the importance of the Civil Guard in police policy changed its form. Ideas which have arisen among the leaders of the Detective Central Police now stressed centralized direction of the police force instead of increasing staff with no change whatever in principles of organization. This is explained primarily by the drift of the Civil Guard into a channel of radical right-wing activity. Deeply rooted in local communities and supported by the personal relations prevailing in them, the Guard was extremely dependent on the pressure of local politics. Local police had a corresponding dependence on these pressures and also on the Civil Guard. In practice they had no effective weapons against the lawlessness of the Lapua movement.

Another important factor in this course of development was the armed force of the Civil Guard whose possible use against the government made a substantial counterforce necessary. It was this acute threat which in 1928 drove Esko Riekki, the influential chief of D.C.P., and later the government to the creation of a striking force, a centralized police reserve. The first result of this, to restrain the violence of the Lapua move-

ment, was the foundation of a Mobile Police Detachment, at first 50 strong and organized on military lines.

Right-wing agitation stressed the demand for strict control of the Left, but it brought a new factor into the picture by involving the Civil Guard in the maintenance of law and order. This weakened the basis of all police activity and, above all, of staffing policy. Also, the idea of a police striking force piloted by the leaders of D.C.P. brought up a serious problem: where were men to be found for a striking force loyal to the government and independent of the Civil Guard if the Guard itself was now corrupted by the radical right-wing outlook?

Right-wing agitation and its direction into the organization of the Civil Guard were clearly reflected in staffing policy, in which the highest decision-making authority did not intervene. In the Helsinki police force and Mobile Police Detachment, where choice of staff was ultimately in the hands of a police chief who enjoyed the trust of D.C.P., the status of the Civil Guard as a recruiting channel was clearly shaken in the years of the Lapua movement.

To strengthen the weakened basis of police staffing policy the Detective Central Police provided not only careful selection but also training and instruction, accommodation where possible in barracks and sufficient movement to ensure that personnel were not on familiar terms with local population. The application of these measures began so late, however, that internal political development was taking a new direction. If in Esko Riekkö's view the men behind the Lapua movement were »fledgling conspirators» and their venture was »theoretical claptrap», Riekkö's own affairs in the field of police development were in fact no better. The forces of law and order were not sufficiently prepared for a serious situation. Recourse could no longer be had to the Civil Guard, the police were weak and untrained, while most of the army leaders were favourable to the demands of right-wing radicals for reform. Yet no coup took place, and the conflict at Mäntsälä in the winter 1932 was settled mainly by the prestige of the President. Riekkö's observations on the deficient skill of the agitators hit their mark nevertheless. Although the Civil Guard served as an outlet for the radical right wing, it retained the solid support of the conservative Right. Nor did the agitators secure the backing of D.C.P., an important director of the forces of law and order. Thus the co-ordination without which extreme danger could not arise remained inadequate.

The solution was primarily in the hands of the highest state authority, which did not wish to settle matters by a trial of force. P.E. Svinhuf-

vud, whose well-balanced prestige had formed a basis for the political settlement of the Lapua crisis since the summer of 1930, strongly opposed the use of force. As the crisis sharpened in Mäntsälä the stand taken by the President of the Republic was very far-reaching in terms of law and order, and highly conservative at the same time. Because clashes were avoided the Civil Guard was able to save its face as an element of conservative character with very little sacrifice, and the way was reopened for the Guard to articulate itself once more as an organic part of the forces of law and order.

Reinforcement of the centralized police force sketched by Riekki was among the first tasks of the government of T.M.Kivimäki, who as Prime Minister pursued the matter actively. His relations with the leaders of D.C.P. were confidential. Because the police department chief at the Ministry of the Interior was favourable to right-wing agitation and resistant to the development of a centralized police force the government set up a special advisory committee, with Esko Riekki as its guiding influence, to direct the remodelling of the Mobile Police detachment. Behind this move, however, lay an established political power structure. The time for Riekki's model came only when a political borderline was drawn between the heirs of the Lapua movement and the rest of the right wing. Now the disposition of forces was no longer against the Civil Guard but merely against the radical popular movement which had been founded to continue the work of Lapua. Only a front of political unanimity was sufficient to carry out the dispositions sketched by Riekki for the Mobile Police Detachment, whose main tasks included maintenance of order at functions held by the Patriotic Popular Movement.

In other dispositions of police activity there were also signs of reversion. The leadership of Helsinki police was reformed with an eye to the personal prestige of the extreme right wing, and membership of the Civil Guard became nothing less than essential for admission to police service. Compromises were made with the organization of the centralized Mobile Police Detachment. Behind this lay a restoration of the confidence reposed in the Civil Guard. Background features were, first, a calmer political situation and, second, the consolidated status and prestige of the Civil Guard organization which the interpositions of the extreme Right were not allowed to shake. The D.C.P. had demanded centralization, and the hold exerted by its leaders on Finnish police policy weakened at once when confidence in the Civil Guard was restored. As for the later development of D.C.P., the decisions occasioned by the Lapua crisis were well suited to the aims of socialist-agrarian governments and undoubted-

ly to Urho Kekkonen in particular, who served as Minister of the Interior in the fourth government of Kallio and the third of Cajander. Kekkonen began to implement reform of the Criminal Police which had long been under planning, and thus finally put aside notions of a police machinery resting on the organization of D.C.P. With the energetic Esko Riekkö removed from the leading position D.C.P. did not regain its former influential status in Finnish police policy.

Factors and tasks

A feature of the Finnish community wartime was the well-balanced nature of its politics. About a third of the police transferred to military service, though the police still bore the stamp of civilian administration. Only as the length of the war increased were the forces of law and order reinforced by a Military Police Department. This was centrally organized and belonged to the defence forces, though the Ministry of the Interior also took part in its direction.

In the altered and unstable postwar period the forces of law and order were not at their strongest. Leading administrators feared the direction that development might take, and the most right-wing among them fled to the west. The first plan affecting the police, moreover, were not directed by government or internal administration alone, but behind them stood active, independent Minister of the Interior, the Agrarian Kaarlo Hiljälä, and the leaders of the armed forces.

At the heart of the new arrangements was a substantial increase in police strength. Mobile police numbers were raised first to 600, then to no less than 3000 men; this was naturally explained by reference to the Military Police Department, whose work ceased with demobilization, but the centralized nature of the move was occasioned by the political situation. In the first phase, however, the main task of the unit was to secure, in case of need, the government's line of retreat to the west. As the situation stabilized the most important function was to prevent the outbreak of disorder. The threat of unrest arising from notable activity by the extreme Left combined with abolition of the Civil Guard had strong connections yet again with local pressures and the problem of Civil Guard weapons which came to light as the case of the arms cache. The central aim of the government was to preserve internal order, not to ward off the threat of unrest caused by a political group. In the composition of the new personnel, too, none of the former principles of selection were

to be seen apart from the prestige of military achievements and the qualification of blameless service. As there was no direct threat of armed activity in the manner of the early 1930s the Mobile Police concentrated on duties of surveillance.

In the peace years of the 1940s there was a clear shift of emphasis from selection based on the background features of personnel to application of the opportunities provided by training. Reinforcement of the Mobile Police signified improvement of the training system, which included selection, rather than increasing numbers. It is important to remember that the training phase consisted above all of a process of selection in which the qualities of recruits were appraised repeatedly and those considered unsuitable for regular police work were removed.

The postwar years brought a notable change to the establishment of the Finnish police: the Civil Guard, which had acted as a power behind the scenes, left the stage finally. No longer had the police at their disposal a trained and politically reliable basic force from which to recruit their men. From autumn 1944 training received much attention among leading police circles. From this standpoint the expanded Mobile Police also served as a replacement for the Civil Guard.

For those assigned to regular police duty a fairly wide-ranging and strictly supervised training was prescribed, and this professionalization of the police served as an armament against the infiltration of political groups seeking positions of power. In the peace years of the 1940s attempts of this nature by the communists were blunted ultimately by this obstacle.

Despite their bold aims with indirect support of some strength from the Control Commission and the Russians, despite also their control of the Ministry of the Interior the extreme Left still could not infiltrate the Finnish police although many citizens with right-wing views thought they had done so. The weakness of the infiltrators proceeded also from their own sources. To be sure, the East maintained an atmosphere of fear which made possible the existence of a »Red State Security Police« even in fairly conservative Finland. But the State Security Police, Minister of the Interior Leino and the Finnish Communist party received from the Soviet Union their own share of criticism and demands for a solution of Finnish affairs.

The opportunities of the Minister of the Interior were limited above all by the permanence of the highest administrative hierarchy. Official leadership of the police was in the hands of men who had begun their career at least during the 1930s, and legislation gave no great possibili-

ties for changes of personnel. The communists, moreover, had no competent people to fill the positions concerned. The minister's working relations with his own party were also entangled, and other communists with important places in police administration were either left out of the conduct of important affairs or were set aside by their own inactivity.

The main hope of the communists was that they would gradually acquire many supporters for police work. The official police direction was exactly the body to prevent this. The Mobile Police, despite its size, did not compose the hotbed of danger imagined by the public and even the highest government circles.

In the last years of the 1940s the government attitude to matters concerning the police was problematical. Quite obviously the President's understanding of how the police machinery worked was also inadequate. He obtained his information from talks with Social Democrats in whose interests it was to stress the danger from the communists, and government members were unable to make matters more precise. Also concerned was Police Chief Erik Gabrielsson, who undoubtedly knew the true situation because of his position. However, his close relations with the Control Commission called for a move against the communists now that the Commission had left the country and political trends had turned against communism.

Rumours of seizure of power planned by the communists were rife in the political atmosphere of 1948. Precautions were started in the army and the police of the capital were in a state of emergency on 26th—27th April. Control of the weapons placed in storage when the police force was reduced raised an alarm based evidently on a deliberate intention to mislead. Thus in 1948 the police question became a weapon of resistance to communism in which the Right, the Centre and especially the Social Democrats joined forces. The communist minister of the Interior was dismissed and the State Security Police which had been in communist hands was replaced from the beginning of 1949 by a smaller Security Police force which was not allowed to intervene in active operations.

Hakemisto

- Aaltonen, Aimo 260
Aaltonen, Aleksi 266, 269
Ahrenberg, Gaston 47
Ahlbäck, K.G.R. 276
Ahlroth (Arajuuri), J.V. 190, 215, 232
Airola, Matti 52
Alanko, Sakari 114
Alapuro, Risto 121
Alftan, M. 232
Alkio, Santeri 85
Anthoni, Arno 220, 232, 234
Antikainen, Toivo 197
apupoliisi 256—257
Arajuuri, J.V. ks. Ahlroth J.V.
Artti, Pontus 79, 110
Arvelo, A.P. 175
Aura, Matti 92, 119, 132
- Bang, Ville 128
Below, kapteeni 245
Berg, K.E. 31, 45, 47, 51, 53
Beyer-Thoma, Hermann 269
Bobrikov, kenraalikuvernööri 27, 32
Born, Ernst von 160, 163, 164, 166, 170, 171
Bowden, Tom 34
- Cajander, A.K. 201, 205
Calonius, Matias, prokuraattori 17
Carlstedt, F.A. 27, 28
Castrén, Arthur 53
Castrén, Kaarlo 47, 80
Castrén, U.J. 236
- Debelleyne, poliisiprefekti 12
- Ehrström, Gustaf, professori 19
Enckell, Carl 236, 250
- Erich, Mikko 164—165
Erich, Rafael 78, 92
Erillinen sotapoliisiosasto 221—225, 226, 229, 235, 240
Erkko, Eljas 159
esikaupunkipoliisi 60
Eskelä, Yrjö 152, 199
Etsivä keskuspoliisi 58—60, 77, 78—83, 85, 88—94, 99, 102—110, 122—125, 126—150, 156, 158, 159—161, 162—163, 166—167, 168, 182, 183, 186, 187, 188, 189, 196—198, 200, 203—205, 207, 277
- Fagerholm, K.A. 264, 270, 272
Feodorov, everstiluutnantti 245, 248, 250
Finne, Jalmari 148, 149, 160
Fleming, Klaus 173
Forstén, Åke 172, 199, 201—202
Fouché, Joseph 12
Furuhjelm, Ragnar 93—94
Gabrielsson, Erik 254—255, 256, 261—262, 264, 266—273, 276
- Grönvall, Filip 91, 92
- Haartman, L.G. von 18
Haarla, Rafael 134
Haka, V. 232, 233
Hakkila, Väinö 151
Halme, V.K. 232, 255
Hautojärvi, Eero 258, 275
Havas, Eino 192
Heiden, kenraalikuvernööri 22, 27
Heilimo, Esko 97, 171, 173, 175, 178, 187—188, 190
Helenius, Ilmari 31, 47, 50, 65—66, 67, 79, 170, 172—173, 175

- Helminen, Heimo 81—82
 Helsingin poliisilaitos 16, 19—20, 23, 27—
 32, 47, 48, 52, 64, 66—67, 71, 73, 98—99,
 100, 104—106, 112—113, 154, 160, 170—
 171, 191, 216, 220, 226, 227, 267—268,
 273—275
 henkilövalvonta 12, 15, 16—17, 27, 32, 90,
 112, 221—225, 229, 276—277
 Hilli, K.B. 151
 Hillilä, Kaarlo 234, 236—243, 246, 247, 250,
 278
 Hiltunen, Onni 265, 268, 270, 272
 Holm, Yrjö 151
 Holmström, Ossi 79, 81—82, 122
 Honkanen, Hjalmar 79, 103—107, 109, 113,
 124, 149, 152
 Horelli, Toivo 231
 huliganismi 69, 110—111, 115—120
 Hyvärinen, I.A. 199
 Ignatius, Gustaf 94—97, 99, 101, 103, 108,
 114, 115, 151, 199, 212, 231
 Ignatius, Hannes 44
 Ingman, Lauri 86, 123
 Innanen, Mikko 273
 Itkonen, Rieti 106, 107
- Jalander, Bruno 31, 44, 45, 47, 50—51, 69,
 103—109, 124, 126, 152, 162—163, 170—
 171
 Joukahainen, Vilkku 85—87
 Junes, Antti 108
 Jussila, Osmo 33, 34
 järjestystoimikunta 38, 40, 42, 43, 50, 53, 61
- Kallio, Kyösti 83—86, 108, 123, 146, 198
 Kastari, Paavo 234
 Kekkonen, Urho 167, 197—198, 201—202,
 205
 Kekäläinen, Freedy 238
 kieltolaki 75, 86, 89, 98, 102, 105, 115, 182
 Kilpeläinen, Kaarlo 166
 Kilpi, Eino 273
 Kiukas, Urho 254—255, 260, 272, 276—277
 Kivikataja, Eero 178
 Kivimäki, T.M. 105, 134, 136, 137, 138,
 171—174, 178, 200, 202, 204
 Klemetti, Frans 82—83
 Korpisaari, Paavo 174
 Koskimies, Eero 90, 97
- Koskimies, M.E. 178, 187, 232, 245, 250,
 254, 255
 Kotonen, Anton 114
 koulus 23, 27, 32, 66—68, 99—101, 119,
 154, 155, 157, 168—169, 180, 181—182,
 191—193, 220—221, 228—229, 237,
 251—253, 265, 279, 281
 Krogerus, A. 40
 Kuokkanen, Erkki 151—152
 Kuokkanen, Pekka 47
 Kuusinen, Hertta 243
- Laakso, Reino 276
 Lahdenperä, Bertil 192
 Lahdensuo, Jalo 166
 Leino, Frans J. 114
 Leino, Yrjö 247—250, 255, 259, 264, 266,
 267—268, 271—272
 levottomuudet 13—14, 31, 33, 46—47, 49,
 101—102, 128—131, 134—142, 158, 160,
 163, 215—217, 267, 270
 Liikkuva poliisi 239—242, 244, 247,
 251—253, 255, 256, 258, 260—261, 262,
 265, 267—269, 272, 274—275, 279—281
 Liikkuva poliisikomennuskunta 151—155,
 159—161, 162—166, 167—169, 171—183,
 184, 187, 188, 189, 190, 191, 192,
 193—194, 196, 198, 200, 203—205, 212,
 217, 218—219, 225, 226, 229, 240
 Lilius, J.V. 69
 Lindqvist, H.A. 79
 Linturi, Arvo 148
 Loubet del Bayle, J.-L. 35
 Lounasmaa, A. 232
 lääninetsivät 89, 95, 97—98, 116, 178, 200
 lääninrikospoliisi 201—202, 228, 277
- maaherrat (kuvernöörit) 17—19, 57, 79, 84,
 97, 99, 115—117, 125, 174, 200, 212, 221,
 237
 maaseudun poliisivoima 18—19, 20—22
 Malmberg, Lauri 148, 166
 Manner, Arvo 166
 Manner, E.J. 246
 Mannerheim, maaherra 16
 Mantere, Oskari 155
 Mantere, Erkki O. 276
 Martola, A.E. 254
 Mechelin, Leo 31

Menšikov, kenraalikuvernööri 18
 Metropolitan Police 13—14, 23, 24
 Metsävainio, S.E.G. 82
 miehistö 24—25, 28, 30—31, 39, 48, 53—55,
 56, 60—68, 75—78, 83—88, 96, 116, 119,
 121, 123—125, 156—157, 161, 169, 179,
 191—194, 198—199, 203, 206—208,
 209—214, 217, 220—229, 236—237, 239,
 242, 251—253, 258—262, 265, 274—275,
 277—281
 Mikkola, Antti 52
 Moisio, Reino 275
 Myllymäki, Kalle 108

 Napoleon 12, 25
 Nekrasov, kenraalikuvernööri 51
 Niemi, komisario 150
 nimismiehet 17, 220, 259
 Nordenstam, J.M. 19—20
 Nyqvist, Edvard 53

 Oesch, Lennart 166
 organisaatio 56—60, 78, 86, 88—94, 96,
 97—99, 114, 121—125

 Paasikivi, J.K. 56, 242, 245, 247, 255,
 261—265, 268—272, 274, 280
 Paasonen, Aladár 232
 Pajunen, A.A. 222, 225
 Peel, Sir Robert 13, 25
 Pehkonen, Y. 116
 Pekkala, Mauno 255, 262, 266—267, 271—
 272
 Pentti, S.J. 108
 Pessi, Ville 259
 Pihkala, Martti 117
 Pohjanpalo, Ilmari 171, 185, 254—255
 poliisiohjaajat 97
 poliisipäällystöpäivät 100
 Poliisisanomat 87
 poliisitarkastaja(t) 57, 155—156
 poliisituomioistuimien 17—20
 poliisiylitarkastaja 181
 Procopé, Hjalmar 146
 Puhakka, Yrjö 174—175, 185—186, 187—
 189
 Punanen, Sasu 102—104
 Puro, Olavi 115
 Puskala, Veikko 270

 Raatikainen, Jussi 265
 ratsiat 113, 226, 256, 258, 275
 Refsum, Heige 191
 Relander, Lauri Kr. 111, 152, 154
 reservi 30, 32, 96, 101—103, 126—150,
 151—155, 157—158, 169, 199, 214, 217,
 225, 265, 272
 Riekkii, Esko 79, 85, 88, 109—110, 114,
 126—135, 138, 139, 146—151, 152, 154—
 155, 159—161, 163—164, 166, 169, 173,
 175, 178, 181, 185, 187, 197—198,
 203—205, 212, 234
 Rihniemi, Elja 138
 Riipinen, Hilja 174
 rikollisuus 43—44, 110—111, 115—116,
 171—172, 199, 219, 224, 228, 240, 256
 rikospoliisi 89—91, 95, 97—99, 104—105,
 108, 113—114, 116—117, 199—202, 214,
 245, 277
 rikospoliisikeskukset (läänien) 201—202
 Rikostutkimuskeskus 98—99, 104—105
 Ritavuori, Heikki 40, 78—82, 88—89
 Robinson, Cyril D. 26
 Rosenqvist, E.E. 99
 Rovio, Kustaa 46—47
 Rydman, Eero 254

 Saarinen, Jussi 251
 Saarnio, Nikolai 212, 245, 248
 Salomaa, Onni 219
 santarmisto, Ranskan 12, 25
 santarmisto, Suomen 27, 32, 33
 Sarlin, Bruno 116
 Savonenkov, kenraaliluutnantti 248
 Schaman, Rafael 57
 Sergelius, Max 150
 Serlachius, Allan 42, 43, 44, 45, 46
 Setälä, E.N., senaattori 47
 Seyn, kenraalikuvernööri 33
 Sihvo, Aarne 166, 266, 270
 Sillanpää, F.E. 117
 Siltala, Juha 154
 Silver, Allan 15
 Simojoki, Miiika 255
 sisäasiainministeriö 90—94, 95, 97, 102,
 108—109, 111, 112, 114, 119, 121, 129,
 133, 135—136, 139, 141—143, 147, 155—
 156, 200, 207, 211—214, 220—224, 226,
 228, 230—233, 235—236, 239, 245, 267—

- 269, 274, 277—278
 Soine, Valentin 149—150, 232, 242, 257, 262
 Skog, Emil 266
 Soinio, Kaarlo 170—171
 Solja, Niilo 162, 166
 sotapoliisi 207—209, 210—212, 214, 218, 219, 220, 229
 sotavoimat 14—15, 19, 23, 25—26, 31, 38, 45—46, 50, 51, 54, 67, 68, 128, 130—132, 135—137, 138—139, 163, 166, 189—190, 217, 218, 224, 227, 230—234, 236, 238, 266—267, 269, 277—279
 Stahovitš, kenraalikuvernööri 46
 Steinheil, kenraalikuvernööri 15
 Stolt (Urpola), Edvin 154, 164—165, 169
 Ståhlberg, K.J. 92, 117, 155
 Suhonen, Väinö 247, 254
 Sukselainen, V.J. 246, 250
 Sundqvist, Hugo 79
 Sundström, Bruno 120
 Sunila, J.E. 119, 159, 163, 171
 suojeluskunnat 49, 50, 52, 55, 68—78, 80—81, 87, 96, 101—103, 115—116, 117, 121—124, 129, 130—131, 134—151, 156—158, 160, 161, 186, 194—196, 202, 203, 204, 205, 209, 212—213, 218—219, 221, 224, 243—244, 278, 281
 Susitaival, Paavo 185
 Sventorzetski, Reinhold 93
 Svinhufvud, P.E. 53, 118, 162, 165, 204
 Säippä, Paavo 198
 Takanen, Väinö 57
 Tallroth, Mikko 57
 Tampereen poliisilaitos 22, 60, 65
 Tanner, Väinö 106—107, 109, 112, 117, 135
 Tarjanne, Toivo 265, 272
 Tarkkanen, E.M. 166
 Tokoi, Oskari, senaattori 43, 44
 Tulenheimo, Antti 91, 93, 94, 123
 Tulenheimo, Eino 86
 Tuomioja, W.W. 105, 108
 Turun poliisilaitos 15, 23, 60, 66
 Törngren, Ralf 272
 Upton, Anthony 43
 Uronoja, Yrjö 254
 Waldén, Rudolf 59
 Wallenius, K.M. 163
 Valtiollinen poliisi 198, 207, 210, 211, 215, 216, 217, 227, 229—234, 236, 237, 239, 245—248, 250—251, 260, 264—266, 273, 275—277
 valvontakomissio 237, 243, 248—251, 254—255, 262—264, 279
 varapoliisit 120, 209—210, 217, 219, 220—221
 Varjonen, Unto 269
 Vennola, J.H. 79, 123
 venäläistäminen 28
 Vesterinen, Vihtori 262, 264—268, 270, 272
 Viipurin poliisilaitos 16, 60
 Vilanka, O.A. ks. Viikman O.A.
 Viikman (Vilanka), O.A. 107—108, 113—114, 118, 131, 139, 141, 150, 152, 154, 170, 172, 175, 179, 188—190, 196, 199
 Virta, Aarne 255, 258
 Virta, Aatto 276
 Virtanen, V.V. 106
 Voss-Schrader, Carl 45
 Vuorisalo, Keijo 276
 Ylimääräinen matkustava etsivä komennuskunta 57—58
 Ylitalo, Raymond 269
 Zakrevski, kenraalikuvernööri 16
 Zdanov, kenraaliversti 248
 Zilliacus, Per 154
 Åkerman, Harald 44, 49
 Åkesson, Otto 85
 Österman, Hugo 16